

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 29

ANJA TŠOKKINEN

SUOMEN SOKEAINKOULUT

JÄ NIIDEN OPPILÄÄT VUOSINÄ 1865–1917

JYVÄSKYLÄN YLIPISTO, JYVÄSKYLÄ 1984

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 29

ANJA TŠOKKINEN

SUOMEN SOKEAINKOULUT JA NIIDEN
OPPILAAT VUOSINA 1865–1917

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S 212) toukokuun 19. päivänä 1984 klo 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1984

**SUOMEN SOKEAINKOULUT
JA NIIDEN OPPILAAT VUOSINA 1865–1917**

ANJA TŠOKKINEN

**SUOMEN SOKEAINKOULUT
JA NIIDEN OPPILAAT VUOSINA 1865–1917**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1984

ABSTRACT

Tšokkinen, Anja

Suomen sokeainkoulut ja niiden oppilaat vuosina 1865–1917 / Anja Tšokkinen. – Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1984. – s. 299. (Studia Historica Jyväskylänsis, ISSN 0091-6523; 29). ISBN 951-679-118-2

Finnish schools for the blind and their pupils 1865–1917.

Diss.

This study deals with the functioning of the two schools for the blind in Helsinki and Kuopio during the period 1865–1917. It also deals with the 573 pupils who attended the schools during the same period. This account of the early decades of the education of the blind has been made with aid of sources such as records, writings, and interviews etc. The topic is examined from the perspectives of administration, pedagogy, and social history.

The teaching of the blind in schools began in Finland in 1865 when the Helsinki School for the Blind was founded. It was part of the beginnings of general elementary education in Finland and occurred one year before the Statute providing for the same. The principals of both the Helsinki school and the Kuopio school, which began in 1871, made extensive study trips abroad before commencing their duties and returned with models from blind schools in Scandinavia and central Europe. The later development of Finnish blind schools was furthered as a result of teachers making visits to blind schools and attending international conferences.

The pupils of the blind schools came initially from middle-class Swedish speaking families, but with the coming of teaching in Finnish they also came from eastern and northern Finland and from northern-most Lapland. Pupils thus came in large numbers from areas in which simple chimneyless huts were dependant lodgers' children from eastern Finland whose blindness was often the result of inflammation sicknesses, poxes, or trachoma. Later, around the beginning of this century, many of those attending schools had been blinded in accidents. Many also suffered from disabilities related to their visual handicap or from other maladies.

The schools inculcated Christian principles and provided a general education. Important subjects in the curriculum were religious instruction, mother tongue with teaching in different writing systems, and handicrafts. From the 1870's onwards handicrafts accounted for about 50 % of all teaching hours as training for an occupation was held to be a central task of the blind schools. Pupils were taught to make brushes, baskets, rugs, and rope as well as women's handicrafts. Most of those who found employment ended up practising a handicraft. Others became masseurs, teachers or overseers in schools, businessmen, and musicians. For all these occupations preparation was given in the blind schools. A number of ex-pupils were later proved unable to earn a living.

school for the blind, visually-handicapped, special education, blindness

URN:ISBN:978-951-39-8443-4

ISBN 978-951-39-8443-4 (PDF)

ISSN 0081-6523

ISSN 0081-6523

ISBN 951-679-118-2

Ladonta ja taitto: *СІТІАТОНО* /Rauno Liimatainen

Painatus: Keurusprint Oy

Keuruu 1984

SAATTEEKSI

Tämä tutkimus on aloitettu jo vuonna 1976, jolloin tein Helsingin Sokeainkoulun oppilaita koskevan laudaturtyön. Aihepiiri tuli minulle läheiseksi siitä syystä, että tyttäremme Annamari sokeutui vähän yli vuoden ikäisenä. Näkövammaisen kasvatus- ja opetuskysymykset nousivat perheessämme ajankohtaisiksi. Heräsi kiinnostus niitä koskevaan aineistoon: Miten näkövammaisiin lapsiin ja heidän opetukseensa suhtaudutaan ja on aikaisemmin suhtauduttu? Tietoja löytyi ja aihe laajeni myöhemmin koko maan näkövammaisopetuksen alkuvuosia käsitteleväksi.

Tutkimusta tehdessäni olen saanut arvokasta apua useilta henkilöiltä. Alkuvaiheista lähtien työtäni on ohjannut professori Mauno Jokipii. Hänen innostava tukensa on ratkaisevasti vaikuttanut tutkimukseni valmistumiseen, ja hän ansaitsee erityiset kiitokseni. Lisensiaatintyöni toinen tarkastaja, apulaisprofessori Urpo Kuotola, on tehnyt samoin merkittäviä parannusehdotuksia ja kiinnittänyt huomiotani vammaisten huollon kysymyksiin. Metodisissa ongelmissa olen saanut myös asiantuntevaa apua apulaisprofessori Erkki Lehtiseltä ja dosentti Erkki Markkaselta. Lausun heille vilpittömät kiitokseni.

Monien ajattelutapojen ja yksityiskohtien ymmärtämisessä ovat auttaneet tiedot, joita ovat antaneet eri puolilla asuvat näkövammaiset ystäväni sekä entiset tai edelleen työssä olevat näkövammaisten opettajat. Olen vaivannut heitä usein kirjeillä, puhelinsoitoilla ja käynneillä, mutta saanut siitä huolimatta aina ystävällisen vastaanoton. Kiitän saamastani avusta ja toivon, että työlläni voin viedä yhteistä asiaamme eteenpäin. Kiitokset kuuluvat myös lääketieteen lisensiaateille Ilkka ja Raili Vuorteelle, jotka ovat auttaneet oppilaiden silmäsairauksia ja terveydentilaa koskevien kysymysten ratkaisussa, lehtori Martti Melalle tilastolaskelmien tarkistamisesta, piirtäjä Tuula Laaksoselle kuviodien laatimisesta ja lehtori Michael Freemanille tiivistelmän ja referaatin kääntämisestä englanninkielisiksi. Kiitän myös niitä monia arkistojen ja kirjastojen virkailijoita, jotka ovat auttaneet työtäni vaivojaan säästämättä. Erikoisen paljon jouduin käyttämään Iisalmen kaupunginkirjaston kaukolaina- ym. palveluja. Niiden avulla on ollut mahdollista työskennellä kotikaupungissa ja säästää turhia matkoja. – Ystävilleni olen kiitollinen siitä, että he ovat tarjoamalla matkoillani majoituksen ja auttamalla monin tavoin helpottaneet työni valmistumista.

Olen suorittanut tutkimustyön pääasiassa opettajantyön ohessa. Kahdeksan kuukauden virkavapauteen, ulkomaisiin opintomatkoihin ja tutkimuksen painatukseen olen saanut taloudellista tukea Suomen Kulttuurirahastolta, Kyösti Haatajan säätiöltä, Emil Aaltosen säätiöltä, Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikunnalta ja Näkövammaisten Keskusliitto ry:ltä. Kiitokset saamastani tuesta! – Arvostan suuresti myös sitä, että Jyväskylän yliopisto on ottanut teoksen julkaisusarjaansa. Työn ripeästä painatuksesta on vastannut maisteri Rauno Liimatainen.

Haluan erityisen lämpimästi kiittää miestäni Arvi Tšokkista, jonka henkinen tuki ja ymmärtävä, monipuolinen apu ovat tehneet työni mahdolliseksi. Perheemme nuoret, Petri, Annamari ja Terhi, ovat myös suhtautuneet ainaiseen papereiden kanssa puuhailuuni ymmärtäväisen kohteliaasti. Siitä heille kiitos!

SISÄLLYS

1	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	11
1.1	Katsaus aikaisempaan tutkimukseen	11
1.2	Tutkimustehtävä	12
1.3	Päälähteistö. Tutkimuksen menetelmistä	13
2	SUOMEN NÄKÖVAMMAISOPETUKSEN ALKUVAIHEET	15
2.1	Näkövammaisopetuksen alkaminen muissa maissa ja sen heijastumia Suomessa	15
2.2	Suomen näkövammaisopetuksen alku ja sokeainkoulujen perustaminen	18
3	SOKEAINKOULUJA KOSKEVAT OHJESÄÄNNÖT, UUDISTUSEHDOTUKSET JA ASETUKSET	22
3.1	Ensimmäiset ohjesäännöt	22
3.2	Vuoden 1873 julistus ja sitä edeltäneet valtiopäiväkeskustelut	26
3.3	Uudistussuunnitelmia ja aistivalliskoulukomitean ehdotus	27
3.4	Vuoden 1892 julistus	31
3.5	Vuoden 1904 ”bobrikovilaiseen henkeen” laadittu asetus	33
3.6	Aistivalliskoulujen ohjesääntö- ja opetussuunnitelmakomitean työskentely v. 1908–1912 ja vuoden 1912 ohjesääntö	35
3.7	Näkövammaisten oppivelvollisuuskysymys	38
4	SOKEAINKOULUJEN HALLINTO	40
4.1	Ylin johto	40
4.1.1	Keisari, senaatti ja koulutoimen ylihallitus	40
4.1.2	Tarkastajat	41
4.2	Koulujen johtokunnat, opettaja- ja kouluneuvostot	44
5	OPPILAITOKSET	48
5.1	Blindanstalten i Helsingfors – Helsingin Sokeainkoulu	48
5.2	Kuopion Sokeainopisto/Sokeainkoulu	49
5.3	Työkoulut	50
6	JOHTAJAT, OPETTAJAT JA MUU HENKILÖKUNTA	52
6.1	Opettajien määrä	52
6.2	Alueellinen tausta ja äidinkieli	53
6.3	Sosiaalinen tausta	56
6.4	Opettajaryhmät	60
6.4.1	Johtajat	60
6.4.2	Muut opettajat	64
6.5	Sokeainopettajien koulutus	69
6.6	Ulkomaiset opintomatkat ja osallistuminen kansainvälisiin kongresseihin	72

6.7 Opettajien yhteistyö ja järjestäytymispyrkimykset	76
6.8 Palkkauksen kehitys	78
6.9 Sokeainopettajat – ryhmä kansakoulun-, oppikoulun- ja ammattiopettajien välillä	85
6.10 Muu henkilökunta	86
7 SUOMEN SOKEAINKOULUJEN OPPILAAT VUOSINA 1865–1917	87
7.1 Sokeainkouluissa opiskelleiden määrät	87
7.2 Sokeainopetuksen ulkopuolelle jääneet kouluikäiset näkövammaiset	90
7.3 Oppilaiden kotipaikka ja äidinkieli	93
7.4 Sosiaalinen tausta	100
7.5 Oppilaiden terveydentilaa koskevia tietoja	104
7.5.1 Sokcedn syyt	104
7.5.1.1 Alkuvuosien oppilaat	104
7.5.1.2 Vuosina 1890–1899 tulleet	108
7.5.1.3 Vuosien 1900–1917 oppilaat	112
7.5.2 Sokeutumisikä ja sokeuden aste	119
7.5.3 Liitännäisvammat ja -sairaudet sekä oppilaiden yleinen terveydentila	121
7.6 Kouluuntuloa edeltänyt aika	124
7.7 Oppilaiden kouluuntuloikä ja kouluvuosien määrä	126
8 OPISKELU SOKEAINKOULUISSA	130
8.1 Lukuvuodet ja päivittäinen koulutyö	130
8.1.1 Lukuvuodet ja lomat	130
8.1.2 Päiväjärjestys	131
8.2 Sokeainopetuksen tavoitteet ja oppisisällöt	134
8.3 Opetus	137
8.3.1 Äidinkieli	137
8.3.1.1 Braillea, Moonia vai latinalaista reliefikirjoitusta? Lukemisen ja kirjoituksen opetus	137
8.3.1.2 Kielioppi, kirjallisuuden historia ja memorering l. muistia kehittävä ulkoluku	144
8.3.2 Uskonto	145
8.3.2.1 Evankelis-luterilaisen uskonnon opetus	145
8.3.2.2 Ortodoksinen uskonnonopetus	148
8.3.3 Laskento ja geometrinen muoto-oppi/mittausoppi	148
8.3.4 Havainto-oppi	152
8.3.5 Luonnontieto	154
8.3.6 Maantieto	157
8.3.7 Historia	158
8.3.8 Käsityöt, käsiharjoitukset ja Fröbelintyöt	159
8.3.9 Muut aineet	165
8.3.9.1 Laulu ja soitanto	165
8.3.9.2 Kaavailu l. muovailu	168
8.3.9.3 Voimistelu	170

8.3.10 Yrityksiä uusien oppiaineiden saamiseksi	173
8.4 Oppimateriaalin hankinta	173
8.5 Opetusmenetelmät	175
8.6 Oppimistulosten arviointi	176
8.7 Koulukuri ja rangaistukset	178
9 ASUMALAITOKSET JA VAPAA-AIKA	183
10 OPPILAIDEN MYÖHEMMÄT VAIHEET	186
10.1 Sokeainkoulun jälkeinen opiskelu	186
10.2 Sijoittuminen työelämään ja muut myöhemmät vaiheet	191
11 LOPPUTARKASTELU	200
VIITTEET	204
LYHENTEET	232
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	233
LIITTEET	250
SUMMARY	285
HENKILÖHAKEMISTO	296

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

1.1 Katsaus aikaisempaan tutkimukseen

Suomessa on tutkittu näkövammaisten opiskelu- ym. oloja vasta 1970-luvun sosiaalitutkimuksissa. *Urpo Kuotola* on lisensiaattitutkimuksessaan v. 1975 käsitellyt mm. näkövammaisten sijoittumista työelämään, heidän taloudellisia olojaan ja perhe-suhteitaan.¹ Väitöskirjassaan hän on v. 1976 tutkinut näkövammaisten integroitumista yhteiskuntaan.² Tutkimukset ovat viime vuosikymmeniin liittyviä sosiaalitutkimuksia. Yleensä vammaisten asemaa ja sen kehittymistä 1700-luvun lopulta nykypäiviin *Urpo Kuotola* on selvittänyt v. 1981 ilmestyneessä tutkimuksessaan *Vammaiset ja yhteiskunta*.³ Maamme näkövammaisopetuksen historiasta on kirjallisuudessa vain hajanaisesti ja niukasti tietoja. Varsinaiset koululaitoksen historiaa käsittelevät teokset, kuten *Aimo Halilan Suomen kansakoululaitoksen historia I-IV*⁴, ohittavat näkövammaisopetuksen vain muutamalla maininnalla. Myöskään erityisopetuksen puolella ei sokeainopetuksen vaiheita ole mainittavasti tutkittu, joten perusteellinen tutkimus tärkeästä erityisopetuksen alueesta on aiheellista laatia.

Piispa *C. H. Alopaeus*, yksi maamme erityiskasvatuksen merkkihenkilöistä, on v. 1889 käsitellyt kirjassaan *Historik öfver abnormskoleväsendet i Finland*⁵ maamme sokeain- ja kuurojenopetuksen alkuvaiheita. Hän on esitellyt lyhyesti koulujen perustamiseen ja ensimmäisten vuosien toimintaan liittyviä kysymyksiä. Piispa *Alopaeuksen* osuutta aistivammaistyössä on tutkinut *Keijo Plit* (1984).⁶ Suomen näkövammaisopetuksen historiasta on tallentanut tietoja myös Kuopion Sokeainkoulun johtaja *Kosti Lyytikäinen* v. 1902 ilmestyneessä kirjassaan *Sokeainkoulujen kehitys Suomessa*.⁷ Lyytikäinen on käyttänyt lähteinään esim. koulujen johtajien selontekoja ja asiakirjoja. Virka-asemansa vuoksi hän tunsi hyvin ongelmat ja kirjoitti aikana, jolloin vielä huomattavan suuri osa alkuvuosien opettajia ja oppilaita oli elossa. Lyytikäisen kirjanen on lähinnä historiikinomainen kuvaus Suomen sokeainopetuksen alusta 1890-luvulle. Samantapaisen suppean kuvauksen Helsingin Sokeainkoulun vaiheista liitti johtaja *Hanna Ingman* v. 1898 laatimaansa vuosikertomukseen.⁸

Timo Totro on v. 1962 tehnyt Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa pro gradu -työn *Sokeainkoulut maassamme vv. 1865–92*.⁹ Totro on tarkan arkistotutkimuksen avulla selvittänyt lähinnä sokeainkoulujen perustamisvaiheita ja alkuvuosia. *Eero Vartio* on v. 1982 ilmestyneessä kirjassaan *Puoli vuosisataa Helsingin näkövammaisten hyväksi käsitellyt pääasiassa järjestötyön historiaa*, mutta luonut sen ohessa lyhyen katsauksen sokeainkoulujen kehitykseen.¹⁰ Näkövammaisopetuksen kehittymisen yleisiä linjoja on esittänyt myös *Petri Kinnunen* näkövammaisten koulutuksen kehitystä koskevassa työssään.¹¹

Aika ensimmäisten sokeainkoulujen perustamisesta 1890-luvun alkupuolelle on yleispiirteiltään tutkittu kohtalaisen tarkasti. Sitä vastoin yksityiskohtainen tutkimus esim. sokeainkoulujen hallinnosta, oppilaista, opettajista ja opetuksesta puuttuu alkuvuosiltakin. Loppukausi 1890-luvulta vuoteen 1917 on kokonaan tutkimatta.

Käsillä olevaa tutkimusta ovat edeltäneet v. 1976 Jyväskylän yliopistossa tekemäni laudaturtyö¹² ja v. 1981 valmistunut lisensiaatintyö. Viimeksi mainitun aiheena oli Suomen sokeainkoulujen oppilaat vuosina 1865-1917.¹³

1.2 Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on täyttää se tietoaukko, joka on näkövammaisopetuksen historiassa vuosien 1865-1917 kohdalla. Tutkimus tuo uutta tietoa niistäkin alueista, joita jo on tutkittu. Ennen kaikkea selvitetään kuitenkin kokonaan tutkimattomat alueet. Työssä käsitellään vuosina 1865–1917 maassamme toimineita sokeainkouluja seuraamalla, miten näkövammaisiin lapsiin ja heidän opetusscensa eri kausina suhtauduttiin sekä miten ajan kasvatusta- ja opetuskäsitykset vaikuttivat lainsäädäntöön ja käytännön koulutoimintaan. Ajanjakso on valittu alkavaksi Suomen koulumuotoisen näkövammaisopetuksen alusta, vuodesta 1865, jolloin Helsingin Sokeainkoulu perustettiin. Loppukohtana on vuosi 1917, jolloin maamme itsenäistyttyä näkövammaisopetuksessakin alkoi murrosvaihe. Autonomian ajan lopulla tehtiin vain vähän sokeainkouluja koskevia uudistuksia. Monet ratkaisemattomat kysymykset, kuten opetussuunnitelma-, ohjesääntö- ja oppivelvollisuusasiat, siirtyivät itsenäisyyden ajan alussa käsiteltäviksi ja aiheuttivat vuosina 1917-1921 tuntuvia muutoksia näkövammaisopetukseen.

Tutkittavana aikana toimi maassamme kaksi varsinaista sokeainkoulua, Helsingin ja Kuopion Sokeainkoulu. Niiden lisäksi oli kolme ns. työkoulua, joissa annettiin aikuisnäkövammaisille ammattiopetusta. Tässä työssä käsitellään pääasiassa varsinaisia sokeainkouluja ja työkouluja sivutaan vain suppeasti, koska niitä ei esim. lainsäädännön mukaan luettu varsinaisiin sokeainkouluihin kuuluviksi. Päämäärän saavuttamiseksi analysoidaan työssä koululaitoksen kehittymistä. Siinä valotetaan näkövammaisten – sokeiden ja heikkonäköisten – koulumuotoisen opetuksen aloittamista siihen liittyvine taustatekijöineen.¹⁴ Sokeainkoulut olivat paitsi varsinaisia kouluja, myös näkövammaisten lasten ja nuorten laitoksia, jotka asuntoloineen ja työpajoineen vastasivat yhdestä vammaishuollon osasta. Siitä syystä koulujen perustamis- ja myöhempiäkin vaiheita tarkastellaan yleisen vammaishuollon taustaa vasten. Huomionarvoinen on esim. kysymys, missä määrin näkövammaisopetusta sävytti eettis-humaaninen ajattelutapa, joka perustui säälisekaiseen inhimillisyyteen, ”inhimillisyyssyistä on tärkeää suojella avuttomia”, ja missä määrin toiminta perustui taas siihen, että koulusta pääsevät vammaiset pyrittiin kasvattamaan tuottavan työn pariin itsensä elättäviksi yhteiskunnan jäseniksi.¹⁵ Sen sijaan historiikinomaiset ja paikalliset kysymykset esim. koulutalojen rakentamisesta tai koulutyön detaljeista eri vuosina jätetään aiheen kannalta sivuasiaina vain välttämättömille viittauksille.

Sokeainkoulujen kehitystä tarkastellaan hallinnolliselta, pedagogiselta ja sosiaaliliistorialliselta kannalta. Työhön liittyvä asiakirja- ym. aineisto on varsin laaja, joten käsittely on rajattu tehtävän kannalta keskeisiin kysymyksiin. Tutkimustehtävään kuuluu luontaisesti tieteidenvälinen tarkastelutapa: sosiaaliliistorian lisäksi siinä käsitellään mm. erityisopetusta ja silmä lääketieteen historiaa.

1.3 Päälähteistö. Tutkimuksen menetelmistä

Työ perustuu pääasiassa kotimaisiin arkistolähteisiin. Suomen sokeainopetusta ja -kouluja koskevaa aineistoa on Valtionarkiston kokoelmissa, mm. senaatin, kouluhallituksen, valtiosihteerin viraston ja tuomiokapitulien arkistoissa. Maakunta-arkistojen kokoelmista ovat antoisimpia olleet Jyväskylän maakunta-arkistoon kuuluvat Helsingin Sokeainkoulun arkisto ja Kuopion Sokeainkoulun arkisto. Niissä on runsaasti tietoja tutkittavan kauden loppupuolelta, vuoden 1892 jälkeiseltä ajalta.¹⁶ Sitä vastoin alkuvuosien asiakirjoja on säilynyt niukasti. Mikkelin maakunta-arkistosta on käytetty pääasiassa Kuopion Sokeain Työkoulun asiakirjoja ja muutamia Kuopion Sokeainkoulua koskevia lähteitä. Seurakuntien arkistojen avulla on täydennetty sekä opettajia että oppilaita koskevia henkilötietoja. Lisäksi työssä on käytetty koulujen, järjestöjen ja yksityishenkilöiden arkistoja.¹⁷

Ulkomaisista arkistoista on löytynyt tietoja niistä näkövammaisista, jotka ovat opiskelleet muissa maissa. Tukholman kaupunginarkiston Manilla-koulun arkistossa on esim. vanhoissa oppilasmatrikkeleissa säilynyt tietoja suomalaisista näkövammaisista opiskelijoista.¹⁸ Samoin Ruotsissa opiskelleista on tietoja Ruotsin nykyisen näkövammaisten oppilaitoksen Tomtebodan sokeainkoulun arkistossa.¹⁹ Norjasta taas on käytetty lähteinä Valtionarkistossa olevia Christianian sokeainkoulun papereja.²⁰

Työssä on käytetty lähteinä virallisjulkaisuja, pääasiassa valtiokalentereita ja Suomen virallisen tilaston osaa Aistivälliskoulut 1892–1911, kansanopetustilastoa, vaivahoitotilastoa ja sokeain, kuuromykkäin ja mielenvikaisten tilastoa.²¹ Keskeisiä kirjallisuuslähteitä ovat olleet koulujen painetut vuosikertomukset, joista vanhin on vuodelta 1867.²² Yksityishenkilöiden vaiheita on seurattu matrikkeliteosten ym. biograafisen kirjallisuuden avulla. Vertailtaessa sokeainkouluja muihin oppilaitoksiin ovat lähteinä olleet mm. *Aimo Halilan* Suomen kansakoululaitoksen historia, *Jussi Isosaaren* Suomen kansakoululaitoksen rakenne ja kehitys sekä *Kyösti Kiuasmaan* Oppikoulu 1880–1980.²³ Ulkomaiden sokeainkouluista on saatu tietoja sokeainopetuksen historiaa käsittelevästä kirjallisuudesta, mm. Ruotsin *Gustaf Ekin* ja *Tore Gisslerin*, Norjan *Yngvar Haugen*, Tanskan *Johannes Moldenhawerin*, Saksan *R. Kretschmerin* ja *H. Garben* sekä Venäjän *E.I. Margolinin* teoksista.²⁴

Lehdistöä on käytetty työssä apuna. Sanomalehdissä on ollut joitakin sokeainkouluja koskevia hajatietoja. Näkövammaisten Keskusliitto ry:n (aik. Sokeain Keskusliitto ry:n) julkaisema *Sokeain Airut*, Suomen Sokeain Kirjallisuusyhdistyksen lehti *Varjojen Mailta* ja Suomen Aistivälliskoulujen Lehti ovat myös työssä käytettyjä lähteitä.

Sokeainkoulujen entisten opettajien ja oppilaiden haastattelut ovat täydentäneet sitä kuvaa, mikä kirjallisten lähteiden pohjalta on asioista syntynyt. Haastattelujen anti on ollut suurin oppilaiden myöhempiä vaiheita, opetusta ja kurinpitoa koskevis-
sa kysymyksissä.

Lähdeaineisto ja tutkimustehtävä eivät aseta poikkeuksellisia vaatimuksia erityisten menetelmien luomiseen tai jonkin menetelmätyypin yksipuoliseen käyttöön. Arkisto- ym. lähteitä on käytetty vakiintuneen historiantutkimuksen tapaan. Havainnoinnin ja tilastoinnin avulla on käsitelty sokeainkoulujen oppilaita ja opettajistoja. Lähteistön luonteesta seuraa, ettei erityisiä tendesseistä johtuvia lähdekriittisiä

ongelmia ole. Ne tosiasiat, joita on kirjattu mainitsemaani lähteistöön, ovat yleensä toisia, lukuun ottamatta joitakin lipsahduksia tai luonnollisesti syntyneitä pieniä eroja oppilasmäärissä tms. tiedoissa.

Miltei aina historiantutkijan ongelmaksi tulee lähdeaineksen katkelmallisuus, hajanaisuus ja tilastointiperiaatteiden muutokset sekä muut esimerkiksi hallinnollisista muutoksista seuranneet poikkeamat. Nämä ongelmat olen ratkaissut perinteisin keinoin eli selvittänyt lähteen kulloisenkin tarkoituksen ja rakentanut tästä mahdollisimman oikean liittämiskohdan edelliseen lähteistöön.

Tutkimuksessa on mukana 573 sokeainkoulussa opiskellutta näkövammaista, ts. kaikki ne oppilaat, jotka vuosina 1865–1917 opiskelivat maamme sokeainkouluihin. Työssä käsitellään jonkin verran näkövammaisia lapsia ja nuoria, jotka eivät kuulu neet tutkittavaan ryhmään, nimittäin ulkomailla opiskelleita suomalaisia näkövammaisia ja sokeainkoulujen ulkopuolelle jääneitä. Käytetyt lähteet ovat heidän osaltaan sen verran niukat, ettei selvää vertailuryhmää sokeainkouluihin opiskelleille ole voitu muodostaa. – Sokeainkouluihin opiskelleiden vaiheista koostuu, kuten tuonnempana käy ilmi, lukuisten muuttajien kimppu, jota on tarkasteltu kvantitatiivisesti, muuttajia muuttajalta, koska muu tarkastelu- ja esitystapa ei tuo esiin oleellisia seikkoja.

Kustakin oppilaasta on laadittu kortti, johon on tallennettu seuraavat tiedot: nimi, syntymäaika ja -paikka, vanhempien ammatti, sokcuden syy ja sokcutumisikä, muut lisävammat ja sairaudet, aikaisemmat opinnot, koulunkäyntiaika, jatko-opinnot sekä muut vaiheet, esim. sijoittuminen työelämään.

Vertailua ulkomaiden sokeainkouluihin on vaikeuttanut se, että niistä on käytävissä tietoja vain joiltakin osa-alueilta. Muuten tarkoissa sokeainkoulujen historiaa käsittelevissä kirjoissa on voitu hyvin ylimalkaisesti selvittää esim. oppiaineiden sisältöä, menetelmiä, oppilaiden sokeuden syitä tai myöhempiä vaiheita.

2 SUOMEN NÄKÖVAMMAISOPETUKSEN ALKUVAIHEET

2.1 Näkövammaisopetuksen alkaminen muissa maissa ja sen heijastumia Suomessa

Euroopan ensimmäinen sokeainkoulu perustettiin v. 1784 Pariisiin. Sitä ennen tahtuneesta näkövammaisten opettamisesta on tosin muutamia tietoja. Esim. 900-luvulla koetettiin näkövammaisia opettaa Eufemia-luostarissa Konstantinopolissa, ja tämä opetus tuotti kohtalaisen hyviä tuloksia. Bysantin valtakunnassa sokeat hengenmiehet, varsinkaan munkit, eivät olleet mitään harvinaisuuksia. Myöskin Länsi-Euroopassa koulutettiin keskiajalla hyvä-äänisiä näkövammaisia lapsia laulamaan kirkkokuorossa.¹

Kirkon ohella maalliset vallanpitäjät kiinnittivät huomiota näkövammaisten asemaan. V. 1178 ruhtinas Welf VII perusti Schwabenissa sijaitsevaan Memmingeniin näkövammaisille kodin, jossa heitä todennäköisesti myös opetettiin. Ristiretkien aikana sokeiden määrä lisääntyi. Länsi-Euroopan maihin perustettiin silloin useita sokeille tarkoitettuja armeliaisuuslaitoksia, joista tunnetuimpia oli Pariisin Hotel des Quinze-Vingts. Sen perusti Ludvig IX Pyhä, ja siinä oli hoidossa useita satoja henkilöitä.²

Uuden ajan alkaessa renessanssin uusi, aikaisempaa inhimillisempi ihmiskuva vaikutti siihen, että vammaisiin suhtauduttiin entistä ennakkoluulottomammin ja heidän asemaansa pyrittiin parantamaan järjestämällä heille opetusta. Italialainen Pavian kaupungissa asunut lääkäri Girolimo Cardano kiinnostui 1500-luvulla näkövammaisten opetuksesta. Hän oli aikaisemmin perehtynyt kuurojen kasvatukseen ja sai sitten ajatuksen, että näkövammaisille voitaisiin opettaa kosketusaistin avulla. Hän ryhtyi kokeilemaan sitä. Samoihin aikoihin sokea mies Peter Pontanus julkaisi kirjan, joka käsittelee sokeita ja heidän mahdollista opettamistaan. V. 1646 Italiassa ilmestyi myös tuntemattoman tekijän teos *Il Cieco Afflito e Consolato*. Kirja käsittelee näkövammaisten kasvattamista, ja se käännettiin ranskaksi. Myös muuta sokeainkasvatusta koskevaa kirjallisuutta ilmestyi 1600-luvulla. 1700-luvun alussa julkaistiin Jacques Bernoullin teos, joka käsittelee matematiikan opettamista sokeille.³

Euroopan ensimmäisen sokeainkoulun perusti v. 1784 Pariisiin Valentin Haüy, 38-vuotias ulkoministeriön virkailija. Haüy oli opiskellut aikaisemmin mm. kirjallisuutta, historiaa ja filosofiaa, mutta oli lähinnä perheensä ja ystäviensä painostuksesta hakeutunut virkamieheksi. Näkövammaisten oloihin hän tuli kiinnittäneeksi huomiota eräässä Pariisin kahvilassa seuratessaan, kuinka sokeiden orkesteri soitti nuotit ylösalaisin mitä raaimmalla ja halventavimmalla tavalla käyttäytyvälle yleisölle. Valentin Haüy päätti perustaa näkövammaisille oppilaitoksen tehdäkseen heistä onnellisempia ihmisiä. Hän ei aluksi tiennyt, miten sokeita tulisi opettaa, ja vasta vähitellen hänelle selvisi, että sormien kosketuksella tulisi korvata puuttuva näkö. Erikoisesti Haüy joutui pohtimaan lukemisen ja kirjoittamisen ongelmia.⁴

Valentin Haüy'n ensimmäinen oppilas oli sokea 17-vuotias Francois le Sueur. Hän oli köyhästä kodista, ja hankkiakseen toimeentulon itselleen, alaikäisille sisaruksilleen ja vanhemmilleen hän joutui kerjäämään kirkon rappusilla.⁵ Kun Haüy aloitti opettamisen, nuorukainen jakoi aikansa opiskelun ja kerjäämisen kesken. Francois le Sueur oli musikaalinen, ja tätä puolta Haüy kehitti oppilaassaan. Kun Maria Theresia von Paradais, sokea wieniläinen laulajatar, vieraili konserttimatkallaan Pariisissa, Valentin Haüy otti häneen yhteyttä. Keskustelu laulajattaren ja hänen impressaari-opettajansa kanssa antoi Haüyille tarpeellisia tietoja. Hän sai tässä yhteydessä myös vaikutusvaltaisilta piireiltä tukea työllensä ja löysi henkilöitä, jotka olivat valmiita rahoittamaan hänen kouluhankettaan.⁶

Vuonna 1786 järjestettiin joulun tienoilla ensimmäinen virallinen tutkinto Versailles'n linnassa. Tilaisuudessa oli läsnä kuningas Ludvig XVI, kuninkaallinen perhe ja edustajia Ranskan ylhäisimmistä suvuista. Tutkintoon kuului tiedollista puolta ja musiikkia. Mm. näkövammaisten kuoro ja orkesteri esiintyivät. Tilaisuus oli merkittävä Pariisin instituutin ja muidenkin maiden näkövammaisopetuksen kannalta. Tutkinnon jälkeen sekä opettaja että 24 oppilasta olivat kuninkaan vieraina linnassa kahdeksan päivää.⁷

Ranskan suuren vallankumouksen aikaan Haüy'n instituutin toiminta pysähtyi. V. 1791 lakkautettiin filantrooppinen seura, joka oli ylläpitänyt koulua. Koulu muuttui valtionlaitokseksi, joka huolehti vammaisista. Haüy joutui pois laitoksen johdosta v. 1802. Hän perusti yksityiskoulun, jonka toiminta lakkasi kuitenkin v. 1806.⁸ V. 1815 Pariisissa elvytettiin Haüy'n insituutti, ja se sai uudet säännöt toiminnalleen. Siinä alettiin opettaa näkövammaisille tietopuolisia aineita ja käsitöitä.⁹

Valentin Haüy jatkoi kuitenkin työskentelyään näkövammaisten parissa. Venäjän tsaari Aleksanteri I kutsui hänet Pietariin perustamaan sokeainkoulua. Haüy saapui Venäjälle v. 1806, ja jo helmikuussa 1807 aloitti toimintansa Pietarin sokeainkoulun.¹⁰ Valentin Haüy vaikutti myös muiden sokeainkoulujen alkamiseen, esim. Wieniin perustettiin sokeainkoulun v. 1806 hänen luomansa mallin mukaisesti ja Berliiniin sai sokeainkoulunsa samoin v. 1806.¹¹ Pohjoismaiden ensimmäinen sokeainkoulun perustettiin Tukholmaan v. 1807, ja v. 1811 aloitti toimintansa myös Kööpenhaminan kuninkaallinen sokeiden instituutti.¹²

Englannissa näkövammaisopetus alkoi jo 1700-luvun lopussa Ranskan esimerkin mukaisesti. Ensimmäinen koulu avattiin Liverpoolissa v. 1791, seuraavat Edinburgissa ja Bristolissa v. 1793 sekä Lontoossa v. 1799. Sen jälkeen perustettiin vielä muitakin sokeainkouluja.¹³

Pohjois-Amerikan Yhdysvaltojen ensimmäinen sokeainkoulun aloitti toimintansa v. 1832 Bostonissa Massachusettsissa. Koulun perustamista edelsi tri Samuel Gridley Howen Euroopan-matka, jonka aikana hän tutustui mm. Edinburghiin, Pariisiin ja Berliinin sokeainkouluihin. Tri Howen toi palatessaan Amerikkaan mukanaan myös kaksi sokeainopettajaa, toisen Edinburghista, toisen Pariisista.¹⁴ Bostonin koulu muuttui myöhemmin Watertowniin, ja siitä kehittyi Perkins-instituuttina tunnettu koulu.¹⁵ – Yhdysvaltojen eri osavaltioihin perustettiin 1800-luvun kuluessa lukuisia näkövammaisten oppilaitoksia. Toisissa opetettiin pelkästään sokeita.¹⁶

Suomen alkavan näkövammaisopetuksen kannalta oli merkittävää se kehitys, joka 1800-luvulla tapahtui Saksassa, Venäjällä ja ennen kaikkea Pohjoismaissa.

Saksaan perustettiin useita uusia sokeainkouluja Berliinin koulun lisäksi. Esim. v. 1838 Müncheniin perustettu Gähner-instituutti oli oppilaitos, johon monet ulkomaalaiset, mm. suomalaisetkin, suuntasivat opintomatkinsa.¹⁷ Muita tunnettuja oppilaitoksia olivat esim. Dresdenin ja Leipzigin sokeainkoulut.

Venäjällä Pietarin sokeainkoulu muuttui vuoden 1819 tienoilla lähinnä holhouslaitokseksi, jossa oli kerrallaan 10–12 kasvattia. Tätä vaihetta kesti 1860-luvulle saakka, jolloin koulun luonne palautettiin laitokselle ja se muuttui sokeainopistoksi.¹⁸ Vielä 1870-luvulla opetus oli pääasiassa kirkollista, kirkonmenoja ja laulamista. Tosin kirkollisen opetuksen rinnalla oli jo aritmetiikkaa ja kirjeiden kirjoittamista. Vasta 1880-luvulta lähtien opetus monipuolistui.¹⁹

Pohjoismaiden näkövammaiskouluista Kööpenhaminan sokeainkoulu kehittyi ripeästi. Siellä kiinnitettiin paljon huomiota esim. musiikin opetukseen. Oppilaille opetettiin mm. urkujen- ja viulunsoittoa. Liikunnan opetus oli myös monipuolista, esim. uinti, voimistelu ja tanssi kuuluivat jo 1800-luvun alkupuolella opetusohjelmaan. Norjalainen näkövammaisopetuksen historian tutkija Yngvar Hauge on maininnut, että 1850-luvulla Kööpenhaminan sokeainkoulu oli Euroopan modernein.²⁰ Myös Norjasta tulivat näkövammaiset oppilaat Kööpenhaminan kouluun, kunnes maa sai oman sokeainkoulunsa v. 1861.²¹

Tukholman näkövammaisopetus alkoi Manillan Sokeiden- ja kuurojenkoulussa v. 1807. Koulun perustaja Per Aron Borg aloitti toiminnan siten, että hän ryhtyi v. 1807 opettamaan omassa kodissaan sokeaa tyttöä. Tyttö oli nimeltään Charlotta Antonia Seijerling, ja hän oli Turusta. Hänen isänsä oli kiertävä sirkustaiteilija. Isän kuoleman jälkeen äiti oli asettunut tyttäriin asumaan Turkuun. Sieltä Charlotta lähetettiin silmälääkəriin Tukholmaan, mutta hänellä ei ollut varoja palata kotikaupunkiinsa. Siinä vaiheessa Borg löysi tytön ja otti hänet kotiinsa kasvatettavaksi. Hänelle opetettiin sitran, pianon ja harpun soittoa. Hän oppi soittamaan nuoteista ja kirjoittamaan selkeästi. Lisäksi hänelle opetettiin vieraita kieliä, saksaa ja ranskaa, sekä muita aineita. Erikoisesti hän harrasti runoutta, johon hänellä oli taipumuksia.²²

Charlotta Seijerling oli siis todennäköisesti ensimmäinen pohjoismaalainen, joka sai määrätietoisesti suunniteltua näkövammaisopetusta. Hän oli myös ensimmäinen sokeainkoulussa opiskeleva suomalainen, sillä Borgin toiminta laajeni ja Charlotta kirjattiin Tukholman alkavan Manilla-koulun ensimmäiseksi oppilaaksi.²³

Neljä vuotta Charlotta Seijerling opiskeli Tukholmassa. V. 1811 hän muutti takaisin Suomeen, jossa hän joutui hoitamaan sairasta äitiään ja työskentelemään heidän molempien toimeentulon puolesta. Kuitenkin jo samana vuonna hän sai osakseen suuren huomionosoituksen. Venäjän keisarinna kutsui hänet Pietariin, jossa hän esiintyi vanhemmalle ja nuoremmalle keisarinnalle. Hän sai runsaasti lahjoja, ja leskikeisarinna tarjosi hänelle työpaikan Pietarin sokeainoppilaitoksesta. Myös äidille myönnettiin melkoinen vuotuinen eläke. Charlotta Seijerling jäi Pietariin ja viipyi siellä vuoteen 1823. Hän kuoli Tukholmassa v. 1828.²⁴

Tukholman Manilla-kouluun otettiin v:sta 1807 lähtien sekä kuuroja että sokeita oppilaita. Sokeiden oppilaiden määrä jäi kuitenkin vähäiseksi. Vuoteen 1817 mennessä kouluun oli otettu vain kymmenen oppilasta, eikä vuosina 1817–1846 sokeita oppilaita otettu ollenkaan.²⁵ Koulu kehittyi pääasiassa kuurojen oppilaitokseksi. Näkövammaisten opetuksen asemaa pyrittiin parantamaan siten, että v. 1846 perus-

tettiin Manilla-koulun yhteyteen erikoinen sokeiden osasto, johon voitiin ottaa 26 oppilasta. Paikat jakaantuivat hiippakunnittain.²⁶ Vuoteen 1878 saakka Manilla-kouluun otettiin näkövammaisia oppilaita. Sen jälkeen aloitti toimintansa pelkäästään sokeille ja heikkonäköisille tarkoitettu oppilaitos, joka v. 1888 sai uuden koulurakennuksen Tukholman Solnaan. Uusi oppilaitos oli nimeltään Tomtebodan Sokeainkoulu (Institutet och förskola å Tomteboda).²⁷

Charlotta Seijerlingin jälkeen Ruotsin oppilaitoksessa ei ollut Suomesta pitkään aikaan näkövammaisia oppilaita. Sitä vastoin kuuroja oppilaita oli usein, esim. Carl Oscar Malm Porvoosta (Manillassa v. 1826–1834) ja Leontina Christina Grahn Haliokosta (v:sta 1847). Malm palasi Manillasta Suomeen ja aloitti kuurojenopetuksen Porvoossa v. 1846. Hän toimi myöhemmin Turun kuurojenkoulun opettajana.²⁸

Näkövammaisia oppilaita lähti Suomesta Manilla-kouluun vielä 1800-luvun loppupuolellakin. Helsingin Sokeainkoulun ensimmäinen oppilas Olga Aleksandra Grönlund oli ennen Helsingin-kouluun tuloaan opiskellut Manillassa kaksi vuotta. Hän oli oppinut siellä lukemaan, oppinut ulkoa katekismuksen pääkohdat ja osasi Helsingin Sokeainkoulun rehtorin Mathilda Linsénin merkintöjen mukaan myös kutoa sukkaa.²⁹

Senkin jälkeen, kun Suomen koulumuotoinen näkövammaisopetus oli päässyt alkuun, lähti maastamme muutamia oppilaita Manilla-kouluun. V. 1872 muutti Helsingin Sokeainkoulusta Tukholmaan kellosepän poika Otto Edvard Fock, joka oli kotoisin Turusta.³⁰ Pelkäästään Tukholman-koulussa opiskeli taas laivurin tytär Alma Sofia Malmberg. Hän oli kotoisin Kokkolasta ja aloitti opintonsa Manilla-koulussa v. 1873.³¹

Ennen Suomen näkövammaisopetuksen alkamista pidettiin Ruotsin Manilla-kouluun Suomesta muutenkin yhteyksiä. Manilla-koulun vieraskirjan mukaan suomalaisia vieraita kävi siellä useita kertoja. Jo 1831 on merkinnyt vieraskirjaan nimensä turkulainen Sophie Hagström. Merkintöjä on siitä lähtien kaikilta vuosikymmeniltä. Kävijöiden joukossa ovat olleet mm. neiti Ch. Fattenborg ja professorinrouva W. I. Fattenborg Turusta (v. 1834), protokollasihteeri W. Rotkirch, professori J. Ph. Palmén ja tullivirkailija Fred. Silferhjelm (11.8.1846) ja kirkkoherra, myöhemmin Porvoon hiippakunnan piispa C. H. Alopaeus (1859). Heistä ainakin C. H. Alopaeus ja J. Ph. Palmén toimivat Suomen sokeainopetuksen kehittämiseksi myöhemmin.³³

2.2 Suomen näkövammaisopetuksen alku ja sokeainkoulujen perustaminen

Suomen näkövammaisopetuksen alkamiseen vaikutti ratkaisevasti maamme ”kansakoululaitoksen isä” Uno Cygnaeus. Cygnaeus oli toimiessaan Pietarissa v. 1847–1858 useissa eri kouluissa suomalaisen nuorison uskonnonopettajana ja koulujen tarkastajana tullut vakuuttuneeksi kansanopetuksen välttämättömyydestä.³⁴ Pietarin-kautena hän oli tutustunut myös ulkomaiseen kasvatustieteeseen kirjallisuuteen. Erikoisesti Cygnaeusta innostivat Pestalozzin ajatukset, ja hänen myöhempiin toimiinsa vaikuttivat ne tuttavuudet, joita hän solmi Pietarin saksalaisissa kasvatustieteellisissä piireissä.³⁵

Kun Uno Cygnaeus matkusti valtion apurahan turvin tutustumaan Pohjoismaiden, Saksan, Itävallan, Sveitsin ja Hollannin kouluoloihin v. 1858–1859³⁶, hän kävi matkallaan tutustumassa mm. lähellä Wieniä sijaitsevaan J. D. Georgensin johtamaan kasvatuslaitokseen. Laitoksessa kasvatettiin aistivammaisia lapsia yhdessä muiden lasten kanssa.

Cygnaeusta kiinnosti erikoisesti se, että Georgensin koulussa toteutettiin ”työllä työhön kasvattamista”, periaatetta, jonka käytännöllisen toteutuksen löytämisen Cygnaeus katsoi ”kasvatusopillisen matkustuksensa varsinaiseksi päämääräksi”. Cygnaeuksen käyntikohteista Georgensin koulu oli ainoa, jossa mainittua periaatetta toteutettiin. Muuallakin kuin lastentarhoissa käytettiin Fröbelin käytännöllisiin lastentöihin perustuvaa työjärjestelmää. Vaikka J. D. Georgens Cygnaeuksen arvioinnin mukaan oli ”haaveksija ja puoskari” – samansuuntaisesti arvioivat muutkin ennen Cygnaeusta laitoksessa käyneet –, Cygnaeus arvosti hänen tapaansa käytännössä toteuttaa kasvatusopillisia aatteita. Työkasvatuksen lisäksi mm. luonnontieteiden ja piirustuksen opetus oli Cygnaeuksen mukaan hyvin järjestetty.³⁷

Cygnaeus kävi matkansa aikana myös Hampurin ja Zürichin oppilaitoksissa, joissa oli näkövammaisia oppilaita.³⁸ Ulkomailta hankitut tiedot vaikuttivat siihen, että Cygnaeus Suomeen palattuaan kiinnitti huomiota näkövammaisopetuksen aloittamiseen.

Suomessa erityisopetus oli aloitettu aikaisemmin kuurojenopetuksena. Maamme ensimmäinen kuurojenkoulu toimi v:sta 1846 Porvoossa, ja toinen koulu perustettiin v. 1860 Turkuun.³⁹ Näkövammaisopetus oli sitä vastoin aloittamatta. Näkövammaisten opettamisen puolesta kirjoitti jo v. 1861 Turun kuurojenkoulun silloinen johtaja C. H. Alopaeus lehtiartikkelin Suomen Julkisiin Sanomiin. Siinä hän esitteli niitä tapoja, joilla ulkomailla sokeita opetetaan. Hän otti esimerkiksi Saksin sokeainopetuksen, johon hän oli opintomatallaan tutustunut. Kirjoituksen lopussa Alopaeus esitti toivomuksen: ”Meidän maassa ei ole vielä mitäkään laitosta sokeita warten. Waan saamme olla toivossa, että niitäkin laitoksia syntyy. Sentähden ja sen kartuttamiseksi on hyvä sitä asiaa puheeksi nostaa.”⁴⁰ C. H. Alopaeus toimi ennen sokeainkoulujen perustamista näkövammaisten hyväksi siten, että hän painatti omalla kustannuksellaan Tukholmassa Lukukirjaa Sokioille v. 1863. Teos oli Alopaeuksen kirjoittama ja sitä jaettiin näkövammaisille.⁴¹

Näkövammaisten tarkoista määristä ei maassamme ollut aikaisemmin tietoja. V. 1862 järjestettiin Suomessa papiston keskuudessa kysely, jonka avulla selvitettiin näkövammaisten määrä. Tuomiokapitulien tietojen mukaan maassamme oli 4591 sokeaa ja heikkonäköistä ja heistä 255 oli iältään 7–18-vuotiaita.⁴² Kun senaatissa käsiteltiin 17.1.1863 sokeainopetuksen aloittamisen tarpeellisuutta, käytettiin tuomiokapitulien ilmoittamia lukumääriä perusteluissa.⁴³

Uno Cygnaeus alkoi etsiä henkilöä, joka ryhtyisi ensimmäisen sokeainkoulun suunnittelijaksi ja opettajaksi. Hän löysi tehtävään professori J. G. Linsénin tyttären, Mathilda Linsénin.⁴⁴ Ei ollut sattuma, että Cygnaeus valitsi naisen vaatimaan uuden koulun perustamistehtävään. Cygnaeus oli sitä mieltä, että sivistyneistä kodeista lähteneet naiset olivat erikoisen sopivia opettajiksi.⁴⁵ Ennen Mathilda Linséniä useita naisia oli lähtenyt Cygnaeuksen kehotuksesta 1860-luvun alkuvuosina Sveitsin seminaareihin tutustumaan opetukseen, jotta he myöhemmin voivat ottaa vastaan opettajantehtävät maamme ensimmäisessä seminaarissa.⁴⁶

Mathilda Linsén anoi valtiolta apurahaa voidakseen tutustua ulkomailla sokeainopetukseen. Uno Cygnaeus kirjoitti anomukseen puoltolauseensa.⁴⁷ Senaatti käsiteli Linsénin anomusta tammikuussa 1863 ja ehdotti Linsénille myönnettäväksi 700 ruplan matkarahan sillä ehdolla, että hän oleskelisi ulkomaisissa oppilaitoksissa vähintään vuoden ajan ja sen jälkeen tulisi Suomeen perustettavan sokeainkoulun johtajaksi. Linsénin olisi myös laadittava ehdotus tulevan koulun toimintamuodoista neuvoteltuaan sitä ennen C. H. Alopaeuksen ja Uno Cygnaeuksen kanssa.⁴⁸ Keisari suostui anomukseen, ja ministerivaltiosihteeri tiedotti päätöksestä 13.3.1863.⁴⁹ Myöhemmin Linsénille myönnettiin lisää 200 ruplaa, sillä anottu matka-apuraha osoittautui liian pieneksi.⁵⁰

Vuosina 1863–1864 Mathilda Linsén teki Cygnaeuksen neuvoja seuraten opintomatkan Ruotsiin, Tanskaan, Saksaan ja Sveitsiin. Hän vieraili eri maiden sokeainkoulussa ja tutustui monipuolisesti näkövammaisopetukseen. Linsén kävi mm. Moldenhawerin johtamassa Kööpenhaminan kuninkaallisessa sokeaininstituutissa, K.A. Georgin johtamassa Dresdenin sokeainkoulussa, saksilaisessa Barbyn koulussa sekä Frankfurt am Mainin, Lausannen, Hirzelin, Hannoverin ja Tukholman Mannillan oppilaitoksissa. Matkalta palattuaan Linsén laati kertomuksen Underdånig berättelse om en på allmän bekostnad gjord utrikes resa för inhemtande af kändedom om blindas undervisning och vård af M. Linsén. Se ilmestyi painettuna v. 1865.⁵¹ Ulkomailta hankkimiaan tietoja Linsén käytti suunnitellessaan Suomen sokeainopetuksen järjestämistä.

Linsénin laatima suunnitelma oli pohjana Helsingin Sokeainkoulua järjestettävässä.⁵² Keisarin käskykirjeellä määrättiin 15. kesäkuuta 1865, että Helsinkiin oli perustettava väliaikainen sokeainkoulu.⁵³ Linsén oli luvannut ottaa vastaan johtajan tehtävät, mikäli koulu olisi ruotsinkielinen. Opetuskieleksi tuli ruotsi. Oppilaitos aloitti toimintansa 1. päivänä lokakuuta 1865.⁵⁴ Sen nimeksi tuli Blindanstalten i Helsingfors.⁵⁵

Vajaat kuusi vuotta Helsingin Sokeainkoulu oli maamme ainoa näkövammaisten oppilaitos. V. 1867 Kankaanpään rovasti Juselius teki valtiopäivillä aloitteen, että maahamme perustettaisiin suomenkielinen sokeainkoulu.⁵⁶ Säädetyt kannattivat anomusta. Senaatin ehdotuksesta keisari määräsi käskykirjeellään 15. maaliskuuta 1868, että suomenkielinen sokeainkoulu oli perustettava johonkin kaupunkiin maamme koillisosassa, mieluummin Kuopioon. Lisäksi säädettiin, että oli annettava sopiva matkaraha jollekin mieshenkilölle, jonka tuli vähintään yhden vuoden aika oleskella ulkomaisissa tunnetuissa sokeainkoulussa perehtymässä sokeainopetukseen ja -hoitoon sekä sen jälkeen sitoutua sokeainkoulun johtajaksi.⁵⁷

Keisarin käskykirjeessä mainitun apurahan suuruudeksi senaatti määräsi 4.000 markkaa, ja apuraha julistettiin haettavaksi. Sen sai filosofian maisteri Karl Mortimer Stenius.⁵⁸ Stenius kävi ensin Berliinissä ja jatkoi matkaansa hyväksi tunnettuun Dresdenin oppilaitokseen. Siellä hän seurasi opetusta kolmen kuukauden ajan. Erikoisesti häntä viehätti tämä koulu, ja niinpä hän matkakertomuksessaan totesi juuri Dresdenin koulun sopivaksi esikuvaksi maahamme perustettavalle suomenkieliselle sokeainkoululle. Stenius tutustui myöhemmin Hubertsburgin valmistavaan sokeainkouluun ja lukuisiin muihin oppilaitoksiin. Palattuaan matkalta hän laati kertomuksen Om blindas vård och undervisning, joka ilmestyi painettuna v. 1870.⁵⁹

Matkakertomuksen valmistuttua Stenius oli suunnittelemassa Kuopion Sokeainkoulun ohjesääntöä. Hän jätti ehdotuksen senaatille huhtikuussa 1870.⁶⁰ Ohjesääntö vahvistettiin ja 17. marraskuuta 1870 julkaistiin asetuskokoelmassa Keisarillisen Majesteetin armollinen julistus, jossa säädettiin, että Kuopiossa oli avattava väliaikainen sokeainkoulu.⁶¹

Koulumuotoisen sokeainopetuksen aloittamiseen Suomessa 1860- ja 1870-luvuilla vaikuttivat monet tekijät:

Yleiset aatevirtaukset, ennen kaikkea valistus ja kansallisuusaate I. nationalismi, vaikuttivat siihen, että Suomessa 1800-luvulla kiinnitettiin paljon huomiota kansanvalistukseen ja -opetukseen. Suurten joukkojen lukuhalua viritettiin ryhtymällä julkaisemaan kansankielistä ja -omaista kirjallisuutta. Kaikille avoimia pitäjänkirjastoja alettiin perustaa 1840-luvulla.⁶² Vuosisadan puolivälin tienoossa perustettiin maamme ensimmäiset kansakoulut.⁶³ Aleksanteri II:n noustua Venäjän valtaistuimelle uusi vapaamielinen suuntaus näkyi esim. siinä, että keisari v. 1856 Suomen vierailullaan antoi senaatille tehtäväksi valmistaa esityksen maaseudun kansanopetuksen järjestämiseksi.⁶⁴ 1860-luvulla maamme valtiollinen elämä vireytyi, ja silloin otettiin esille useita koululaitosta koskevia uudistuksia. Sokeainopetuksen aloittaminen oli osa kansanopetuksen liikkeellelähtöä. Helsingin Sokeainkoulu perustettiin v. 1865, vuotta ennen kansakouluasetuksen antamista.⁶⁵

Ensimmäiset sokeainkoulut perustettiin aikana, jolloin vammaisten asemaan kiinnitettiin Suomessa yleensäkin huomiota. V. 1852 annettu vaivahoitoasetus oli ensimmäinen yhtenäinen maamme vaivahoitoa säätelevä laki. Siinä määriteltiin ensimmäisen kerran melko tarkasti avustuksiin oikeutetut ryhmät ja selvitettiin näin vaivais-käsitettä. Asetuksen piiriin tulivat kuulumaan kaikki köyhät ja hädänalaiset lukuun ottamatta työhön kykeneviä köyhiä, joita voitiin avustaa työsuoritusta vastaan.⁶⁶ Jo 1800-luvun alkupuolelta lähtien oli ruvettu korostamaan sitä, että työkykyisten köyhien oli tehtävä työtä. 1800-luvun loppupuolella korostui voimakkaasti vaatimus, että jokaisen työkykyisen oli huolehdittava omasta ja perheensä toimeentulosta.⁶⁷ Sokeainkoulujen perustamiseen ryhdyttiin 1800-luvun loppupuolella, jotta näkövammaisista saataisiin työkykyisiä yhteiskunnan jäseniä. Esim. Karl Mortimer Stenius kiinnitti matkallaan paljon huomiota siihen, miten eri maiden kouluissa oli järjestetty näkövammaisten ammatteihin kasvattaminen.

Näkövammaisopetuksen aloittamiseen vaikuttivat käytännössä monet henkilöt, jotka kristillis-humaanisesti ajattelevina kiinnittivät huomiota näkövammaisten asemaan. Kirkon työhön oli perinteisesti kuulunut kovaosaisten auttaminen, ja esim. kirkolliskokouksissa käsiteltiin 1800-luvun loppupuolella usein vammaisia koskevia asioita. Selvästi tätä kristillis-humaanista suuntaa edustivat Uno Cygnaeus, C. H. Alopaeus ja Mathilda Linsén.

Ulkomaille oli eri puolilla 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun kuluessa perustettu näkövammaisille oppilaitoksia. Niihin suuntautuneiden opintomatkojen avulla muutamat suomalaiset (esim. Cygnaeus, Linsén, Alopaeus ja Stenius) tutustuivat näkövammaisten opetukseen. Heidän tarkat matkakertomuksensa ja muu toimintansa vaikuttivat ensimmäisten sokeainkoulujemme perustamiseen. Esimerkkinä näkövammaisopetuksen aloittamiselle oli myös se, että kuurojenopetus oli käynnistynyt Suomessa jo 1840-luvulla.

3 SOKEAINKOULUJA KOSKEVAT OHJESÄÄNNÖT, UUDISTUSEHDOTUKSET JA ASETUKSET

3.1 Ensimmäiset ohjesäännöt

Mathilda Linsén laati Helsingin Sokeainkoulun ensimmäisen ohjesäännön neuvoteltuaan sitä ennen C. H. Alopaeuksen ja Uno Cygnaeuksen kanssa. Hän jätti ehdotuksensa senaatille 16. helmikuuta 1865. Sen mukana oli muistio, ”promemoria”, jossa Linsén esitti, että sokeainkoulu olisi aluksi muodostettava väliaikaiseksi, koska kokemukset vielä puuttuivat. Niin vältettäisiin suuret erehdykset. Linsén ehdotti myös, että laitoksen luonteen tulisi olla vähemmän julkinen ja organisaation yksinkertaisempi kuin sääntöehdotuksessa esitetty.¹

Linsénin ohjesääntö oli niin oleellisesti alkavan Helsingin Sokeainkoulun toiminnan pohja, että sen yksityiskohtia käsitellään tässä työssä myös muissa yhteyksissä. Mainittakoon vuoden 1865 ohjesäännöstä muutamia keskeisiä seikkoja:

Ohjesäännön sanonnoista käy selvästi ilmi kristillis-humaani ajattelutapa, jota sen laatijat edustivat. Ehdotuksen mukaan alkavan oppilaitoksen tarkoituksena oli ”kristillisellä kasvatuksella ja opetuksella kehittää sokeiden sielunkykyä ja sopivalla hoidolla vahvistaa heidän ruumiinvoimiaan ynnä valmistaa heille siten onnellisempi elinasema ja suunnata heidän katseensa kohti iankaikkisuutta”.² Koulun ylimmäksi valvojaksi Linsén esitti senaatin kirkollisasian toimituskunnan päällikköä ja tarkastajaksi Turun kuuromykkäin koulun johtajaa. Paikallisesta valvonnasta vastasi johtokunta.³ Sokeainkoulussa tarvittaisiin johtajattaren lisäksi hoitajat, työmestari koritöitä varten, musiikin, laulun ja voimistelun opettajat.⁴

Ensimmäisenä lukuvuonna koulussa suoritettaisiin ns. valmistava kurssi. Täydellisen sokeainkoulun oppiaineita olisivat uskonto, äidinkieli (lukeminen ja kirjoitus), laskento ja mittausoppi, luonnontieto, maantieto ja historia. Opetukseen kuului ymmärryksen, muistin ja tuntoaistien harjoituksia sekä sokeille sopivia käsitöitä, kuten koritöitä ja matonpunontaa. Aineitten joukossa olivat myös musiikki, laulu ja voimistelu.⁵

Sokeainkoulun oppilaat otettiin laitokseen 9–14 vuoden ikäisinä. Ilmoittautumisen yhteydessä piti esittää papintodistus, jossa oli oppilasta ja hänen vanhempiaan koskevat yksityiskohtaiset tiedot.⁶ Koko opiskeluaian pituus riippui oppilaan ”käsitöiden taitavuudesta ja olosuhteista”. Johtokunta päätti yhdessä vanhempien ja huoltajien kanssa koulun lopettamisesta. Se voi, mikäli syytä oli, lähettää oppilaan pois. Vanhemmilla oli myös oikeus ottaa lapsensa koulusta milloin tahansa.⁷

Oppilaiden vuosimaksu oli vanhempien varallisuuden mukaan 400 markkaa tai siitä alaspäin. Jos vanhemmat olivat täysin varattomia, oli seurakunnalta tai köyhäinhoidosta vastaavilta tiedusteltava, suostuvatko ne maksamaan näkövammaisen hoitokustannukset.⁸ Vuosittain laskiaissunnuntaina tuli kirkoissa kantaa kolehti sokeain hyväksi. Johtokunta päätti kolehtivarojen käytöstä. Oppilaiden käsitöistä saa-

tavista varoista pantaisiin puolet pankkiin ja puolet annettaisiin koulusta lähteville oppilaille työkalujen ja -aineiden ostoon.⁹

Ohjesäännössä oli myös opettajien palkkausta ja eläke-etuja koskevia kohtia. Näkövammaisopetuksen kannalta oli hyvin merkittävää se, että opettajille esitettiin myönnettäväksi joka kolmas vuosi matkastipendejä, joiden avulla tulevat sokeainopettajat voisivat ulkomailla tutustua työhönsä.¹⁰

Sokeainkoulun tiloiksi tulisi vuokrata huoneisto kaupungin ulkopuolelta mutta kuitenkin läheltä kaupunkia. Sen yhteydessä tulisi olla, jos mahdollista, avoin piha ja puutarha, ja sen tulisi sijaita lähellä merta. Tiloiksi tarvittiin oppilaille kaksi makuuhuonetta ja kaksi työhuonetta sekä kaksi huonetta johtajattarelle, yksi hoitajattarelle ja yksi palveluhenkilökunnalle. Lisäksi pitäisi olla sairashuone, voimistelusalina toimiva ruokasali, keittiö ja tarvittavat ulkorakennukset.¹¹

Vuoden 1865 ohjesääntö rakentui niille malleille, jotka Cygnaeus, Alopaeus ja ennen kaikkea Mathilda Linsén olivat ulkomailla liikkueensa nähneet. Ohjesäännön kristillis-humaanisen yleissävyn rinnalla oli myös merkkejä siitä käytännöllisestä ajattelutavasta, että tulevan sokeainkoulun pitäisi valmistaa oppilaitaan ammattiin. Koritöiden ottaminen opetukseen, työmestarin palkkaamissuunnitelma ja käsityörahojen käyttötarkoitukseen liittyvät ehdotukset kuuluivat siihen ajatteluun. Malli tälle käytännön suunnalle oli saatu ennen kaikkea saksalaisista sokeainkoulusta, joissa Linsénin matkakertomuksen mukaan erikoisesti korostettiin ammattiopetuksen merkitystä.¹² Ammattiopetusajattelu ei kuitenkaan vielä vuoden 1865 ohjesäännössä ole läheskään niin selvästi esillä kuin myöhemmässä Kuopion koulun ohjesäännössä.

Mathilda Linsénin laatima sääntöehdotus oli senaatin käsiteltävänä 4. toukokuuta 1865. Se hyväksyttiin ja lisäksi käytiin läpi Helsingin sokeainkoulun kustannusarvio, joka supistettiin sellaiseksi, että suunnitellun kahdentoista oppilaan asemesta voitiin laitokseen aluksi ottaa vain kuusi.¹³ Keisari hyväksyi ehdotukset muilta osin, mutta sokeainkoulun tarkastajaksi ei nimitetty Turun kuurojenkoulun johtajaa C. H. Alopaeusta vaan professori Mathias Akiander. Linsén voisi kuitenkin tarvittaessa kysyä neuvoa sekä Alopaukselta että Cygnaeukselta.¹⁴

Kuopion Sokeainkoulun ensimmäisen ohjesäännön suunnitteli pääosiltaan Karl Mortimer Stenius. Hänen apunaan suunnitelman laatimisessa oli muutamia asiantuntijoita, nimittäin kirkollisasiain toimituskunnan päällikkö G. M. Waenerberg, tarkastaja Uno Cygnaeus, Helsingin Sokeainkoulun johtajatar Mathilda Linsén ja saman koulun opettaja Johanna (Hanna) Ingman.¹⁵ Ohjesääntöä käsiteltiin senaattissa ja siihen tehtiin muutamia muutoksia.¹⁶ Keisari hyväksyi muutetun ohjesäännön, ja se julkaistiin asetuskokoelmassa yhdessä Kuopion koulun perustamista koskevan julistuksen kanssa.¹⁷

Ohjesäännön mukaan Kuopion Sokeainkoulu oli tarkoitettu suomenkielisille oppilaille. Laitoksessa tuli olla kaksi osastoa, toinen mies-, toinen naisoppilaita varten. Koululla tuli olla asuinhuoneet opettajille, palvelusväelle sekä viidellekymmenelle sisäoppilaille, joiden tuli ”sitä warten laitotussa kammiokunnassa saada ruoka sekä mitä muutoin tarpeelliseen elatukseen kuuluu”.¹⁸

Laitoksen tarkoitus oli määritelty ohjesäännön 1. §:ssä:

”Laitoksen tarkoituksena on kaswattaa ja walmistaa parantumattomia sokeita, suomea puhuwia lapsia kumpaisestakin sukupuolesta kristillisiksi ja

hyödylliseksi yhteiskunnan jäseniksi ei ainoastaan jakamalla heille sitä hengellistä siwistystä, jota he woiwat vastaan ottaa, waan neuvomalla ja harjoittamalla heitä käsityöhön, jolla sitten saattawat mahdollisimmassa määrin olla toimeen-tuloonsa awullisina.”

Kuopion samoin kuin Helsingin koulun ohjesäännössäkin näkyi laatijoitten kristillis-humaaninen ajattelu. Kuitenkin ”hengellisen siwistyksen” lisäksi pyrittiin selvästi käytännöllisiin päämääriin: oppilaista pyrittiin saamaan hyödyllisiä yhteiskunnan jäseniä opettamalla heille ammatti. Näkövammaisille sopivina ohjesäännön laatijat pitivät yksipuolisesti käsityöammatteja. Suomessa oli jo ennen sokeainkoulun perustamista toiminut näkövammaisia käsityötehtävissä.¹⁹ Ennen kaikkea kuitenkin ulkomaiset esikuvat vaikuttivat siihen, että sokeainkouluissa alettiin ohjata oppilaita määrätietoisesti käsityöammatteihin. Stenius kuvasi vuoden 1870 matkakerptomuksessaan, missä ammateissa näkövammaisia eri puolilla Eurooppaa toimi ja miten he tehtävistä selvisivät.²⁰ Erikoisesti Stenius ihaili Dresdenin koulua, jonka johtaja Karl August Georgi oli järjestänyt teknisen opetuksen hyvin käytännölliseksi.²¹ – Kuopion ohjesääntö oli 1800-luvun loppupuolella vaivaishoidossa nousseiden vaatimusten mukainen siinä mielessä, että sen avulla pyrittiin kasvattamaan itsestään ja perheestään huolehtivia yhteiskunnan jäseniä.²²

Helsingin Sokeainkoulu oli perustettu aikana, jolloin koululaitos kuului kirkon johtoon. V. 1869 perustettiin koulutoimen ylihallitus, joka oli jo vaikuttamassa Kuopion Sokeainkoulua koskeviin ratkaisuihin ja opetuksen käytännöllisen puolen korostamiseen.

Kuopion Sokeainkoulu oli ohjesäännön mukaan koulutoimen ylihallituksen alainen, ja sen johdossa oli johtaja ja opettajaneuvosto.²³ Opetettavat aineet olivat uskonoppi, äidinkielen lukeminen ja kirjoittaminen, päässä lasku ja muoto-oppi, ensimmäiset alkeet maantieteestä, historiasta, eläintieteestä, kasviopista ja luonnontieteestä sekä nk. havainto-oppi. Lisäksi tuli opettaa laulua, musiikkia ja käsitöitä.²⁴ Koulunkäyntiaika oli riippuvainen oppilaan iästä ja hänen luonnonlahjoistaan. Jos suinkin mahdollista, oli käsitöitä opetettava niin, että oppilas hankkimansa taidon avulla myöhemmin tulisi toimeen. Oppimäärä ei kuitenkaan voinut olla viittä vuotta pitempi.²⁵ – Opetuksen tuli olla maksutonta, mutta täysihoidosta laitoksessa asuvan oppilaan vanhempien oli maksettava 100–200 markkaa vuodessa ja kunnan oli suoritettava vaivaishoidossa olevista lapsista niin paljon, kuin sen muuten täytyi maksaa lapsen elatuksesta ja hoidosta.²⁶ Viimeksi mainittu kohta oli helpottamassa kunnan vaivaishoidossa olevien lasten pääsyä sokeainkouluihin, sillä opiskelusta ei aiheutunut kunnalle ylimääräisiä kustannuksia.

Ohjesäännön mukaan oppilaat olivat joko ”sisäoppilaisia”, jotka asuivat laitoksessa, tai ”ulko-oppilaisia”, laitoksen ulkopuolella asuvia.²⁷ Siinä määriteltiin myös, millaisia oppilaita sokeainkouluun voitiin ottaa. Sen mukaan miten laitoksen tilat sallivat, oli mahdollisuus ottaa oppilaita. Kuopion Sokeainkouluun voi päästä jokainen suomea puhuva, parantumattomasti sokea lapsi uskontokunnasta riippumatta. Kouluun otettiin oppilas, jolla oli niin vähän näköä, ettei häntä voitu opettaa työhön niin kuin tavallisesti eikä hän voinut osallistua yleiseen kouluopetukseen. Hänellä tuli kuitenkin olla muuten ”jokseenkin terwe ruumiinrakennus”, eikä hän saanut olla ”tawoistansa turmeltu”.²⁸ Ehdot olivat tiukat, sillä jos niitä olisi ankarasti sovellettu, esim. monivammaiset sokeat olisivat jääneet kokonaan koulun ulkopuolelle.

Uusia oppilaita tuli ohjesäännön mukaan ottaa laitokseen syyslukukauden alussa. Heidän ikänsä tuli olla 10–12 vuotta. Opettajaneuvosto voi kuitenkin tehdä tarvittaessa pieniä poikkeuksia. Hakemukset osoitettiin koulun johtajalle ja liitteenä piti olla seuraavat asiakirjat:

– Papintodistus, josta kävi ilmi hakijaa ja hänen vanhempiaan koskevat henkilötiedot. Siinä tuli olla lausunto lapsen käsityskyvystä ja siveätapaisuudesta. Mikäli hän oli aikaisemmin saanut tiedollista, taidollista tai musiikin opetusta, se oli mainittava. Jos lapsi osoitti taitoa uskonopin totuuksissa, jos hänellä oli erikoista taipumusta musiikkiin, jos hänellä oli ollut tilaisuus oppia jotain helppoa käsityötä tai jos hän oli oppinut lukemaan ”korotettua pranttia” (kohokirjoitusta), oli siitä mainittava, koska hänet silloin asetettiin hakijana etusijalle.

– Lääkärintodistus (”lääkirikirja”), jossa oli selitys hakijan sokeuden laadusta ja synnystä, rokotusta koskevat tiedot sekä se, ettei hänellä ollut ihottumaa (”rohtumaa”), tarttuvaa tai parantumatonta tautia ja että hänellä oli ”auttavasti hyvä terveys”.

– Kirjalliset vastaukset kyselylomakkeeseen, jonka seurakunnan kirkkoherra täytti ja lähetti sokeainkoulun johtajalle.

– Sitoumus, jossa sokean lapsen vanhemmat tai edusmies lupautuivat noutamaan lapsen pois laitoksesta, jos häntä ei saada oppimaan tai hänen katsotaan opiskelleen riittävästi. Vaadittaessa kunnallislautakunnan tai vaivashoitohallituksen piti kirjallisesti sitoutua vastaamaan velvoitteen täyttämistä.²⁹ Mainitun sitoumuksen avulla haluttiin varmistaa se, etteivät koulun päättävät näkövammaiset jää laitoksen vastuulle. Ohjesäännön mukaan oppilaan kouluun hakeutumisessa oli siis apuna seurakunnan papisto, joka hoiteli tarvittavat asiaperit. Varattomien oppilaiden kohdalla tarvittiin myös kunnanmiesten sitoumus.³⁰

Kouluun lähtevälle lapselle piti varustaa vaatteet sekä tarpeelliset muuttokerrat huomioon ottaen liinavaatteet ja sukat.

Ohjesääntöön sisältyi pykälä, jonka mukaan vanhemmat eivät saaneet sekaantua koulun toimintaan:

”Niin kauwan kuin oppilainen on laitoksessa, pitää vanhempainsa tahti holhojainsa pysymän kaikesta muusta sekautumisesta ja vaikutuksesta hänen kasvatukseensa erillään, paitsi että Johtajalle saavat toivomuksensa ilmoittaa.”³¹

Lisäksi Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännössä oli tarkat määräykset esim. opettajista, heidän velvollisuuksistaan ja oikeuksistaan, kurinpidosta ja monesta muusta käytännön toimintaan liittyvästä seikasta.³²

Kuopion Sokeainkoulun ohjesääntö oli monessa suhteessa ”dresdeniläinen”. Timo Totro on tutkimuksessaan kiinnittänyt huomiota Dresdenin ja Kuopion Sokeainkoulujen yhtäläisyyksiin ja eroavuuksiin. Eroja oli esim. siinä, että Kuopion koulussa jouduttiin jättämään pois valmistava luokka. Oppiaika ja -kurssit jäivät Kuopiossa lyhyemmiksi kuin Dresdenissä.³³ Stenius olikin suunnitellut Kuopion koulua 7–8-vuotiseksi, mutta senaatin käsittelyssä kouluaikea oli lyhennetty korkeintaan viideksi vuodeksi.³⁴

Huomattava yhtäläisyys Kuopion ja Dresdenin koulun välillä oli siinä, että molemmissa annettiin käsitöille paljon painoa.³⁵ Kuopiossa pyrittiin myös Dresdenin

mallin mukaan kiinnittämään huomiota sokeainkoulusta lähtevien oppilaiden myöhempään toimeentuloon. Oppilaat saivat koulun päättäessään puolet niistä rahoista, jotka oli koottu heidän tekemiensä töiden myynnistä. Ne oli tarkoitettu esim. vaatteiden ja työkalujen ostoon. Näin haluttiin auttaa heitä pääsemään alkuun työelämässä. Toinen puoli käytettiin koululla uusien työaineiden ostamiseen, ja sen käytöstä vastasi johtaja.³⁶ Kuopion Sokeainkoulun johtaja veloitettiin myös Dresdenin mallin mukaan matkustelemaan loma-aikana maakunnassa. Hänen tuli etsiä oppilaita sokeainkouluun, mutta pitää myös yhteyttä täysi-ikäisiin näkövammaisiin.³⁷

Ensimmäiset ohjesäännöt olivat merkittävä pohja Suomen alkavalle näkövammaisopetukselle. Kuopion ohjesääntöä laadittaessa olivat jo Helsingin Sokeainkoulusta saadut kokemukset tiedossa, mikä osaltaan vaikutti uuden ohjesäännön tarkkuuteen. Kun sitten puolestaan Helsingin koululle laadittiin 1870-luvun puolivälissä uusi ohjesääntö, otettiin siihen mallia Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännöstä.³⁸

3.2 Vuoden 1873 julistus ja sitä edeltäneet valtiopäiväkeskustelut

Kumpikin sokeainkoulu oli perustettu väliaikaiseksi ja niiden rahoituksesta keskusteltiin useilla valtiopäivillä. Erikoisesti näkövammaisopetusta koskevat kysymykset olivat esillä vuoden 1872 valtiopäivillä, kun säädetyt päättivät Kuopion Sokeainkoululle myönnettävistä suostuntavaroista. Keskustelua käytiin sokeainkoulun oppiaineista ja niiden tarpellisuudesta.

Talonpoikaissäädystä Agathon Meurman arvosteli ankarasti oppiaineita. Hän esitti, että niissä maissa, joissa lukuisan väestön keskuudesta löytyi sokeita varakkaasta säädystä, saattoi olla paikallaan opettaa laitoksissa lukemisen lisäksi mm. kirjoitustaitoa, kasvi- ja eläintiedettä, musiikkia ja shakkipeliä. Päästyään laitoksesta oppilailta oli kodissaan se ”elannon mukawuus”, johon he laitoksessa olivat oppineet. Meidän maassamme sellaisia sokeita oli niin vähän, että he voivat ulkomaillaikin saada kasvatuksensa. Meurmanin mielestä ”kirjoitustaito, maantiede, historia, kasvi- ja eläintiede y.m. owat tässä tapauksessa tyhjiä koristuksia, joita ripustellaan loiston eikä hyödyn vuoksi waltion kustantamien laitosten seiniin”. Suullinen uskonnonopetus, sisälukuharjoitus, yksiääninen laulu, mutta ei soitto, ja käsityöt olivat hänen mielestään kaikki, mitä hänen kaavailemansa ”sokeain kodon” opetuksen kuului. Meurman totesi, että kasvatettaessa elämää varten sokeatkin pitää kasvattaa niin, etteivät he myöhemmin tule kelvottomiksi siihen elämäntilaan, johon kasvatustaloksesta palaavat.³⁹

Porvarissäädystä valtiopäivämies A. W. von Zweyberg esitti, että hänen mielestään sokeainkouluissa pitäisi opettaa laulua, mutta muun musiikin opetus oli liikaa. Oppilaat eivät kuitenkaan voi kehittyä laitoksessaoloaikanaan taiteilijoiksi, vaan opetuksen ainoa tulos ilmeisesti on, että yksi ja toinen oppilas, joka voi kehittää musikaalisia kykyjään mitättömän vähän, ryhtyisi laitoksesta lähdettyään vaeltamaan ympäriinsä soittajana ja kerjäksi toimeentulonsa.⁴⁰

Keisarille antamassaan vastauksessa säädetyt korostivat sitä, että käsityönopetukselle pitäisi sokeainkouluissa antaa hyvä asema. Sokeain pitäisi päästä luonnonlah-

jainsa ja taipumustensa mukaiseen ammattiin. Laitoksessa opiskelevat lapset kuuluivat siihen kansanluokkaan, jonka täytyi ruumiillisella työllä hankkia itselleen elatus. Sokeat tuskin muilla keinoilla saattoivat hankkia itselleen tarpeellista ammattitaitoa.⁴¹ Säätyjen vastaus oli pohjana keisarin v. 1873 antamalle armolliselle julistukselle.

Vuoden 1873 julistuksen mukaan oppilaiden tuli sokeainkouluihinsa valmistua ”keinollisia eli teollisia elinkeinoja warten”.⁴² Sekä julistus että sitä edeltänyt valtiopäiväkeskustelu osoittavat, että näkövammaisopetuksessa haluttiin siirtyä Linsénin, Alopaeuksen ja Cygnaeuksen edustamalta pehmeältä ja humanilta linjalta ammattiopetusta korostavalle käytännön linjalle, jonka avulla pyrittiin näkövammaisista kasvattamaan käsityöammateissa itsensä elättäviä kansalaisia. Ne edustavat samantyyppistä vanhempaa ajattelua, jota Koskinen on raajarikkoisten huoltoa kuvatessaan luonnehtinut propagandakaudelle ominaiseksi.⁴³

Ammattiopetusta korostavan suunnan esiintulo 1870-luvun alkupuolella liittyi yleiseen taloudelliseen kehitykseen ja köyhäinhoidon kysymyksiin. Suuret nälkävuodet olivat aiheuttaneet 1860-luvun loppuvuosina ahdinkoa. Samoihin aikoihin meillä oli ryhdytty toteuttamaan kunnallishallintoa, joten kunnat joutuivat hoitamaan niille uskottuja vaikeita tehtäviä, esim. vastaamaan köyhäinhoidosta ja kansakouluista. Vuoden 1852 asetuksen vaikutuksesta kunnallinen köyhäinhoitorasitus oli kasvanut huomattavasti. Piiraisen tutkimuksen mukaan avunsaajia oli esim. v. 1850 väestöstä 1,7 prosenttia, mutta v. 1870 jo 3,1 prosenttia.⁴⁴ Näistä syistä valtiopäivämiehet pitivät näkövammaisten opetusta käsiteltäessä ammattiopetuksen antamista sokeainkoulujen keskeisenä tehtävänä.

3.3 Uudistussuunnitelmia ja aistivalliskoulukomitean ehdotus

Jo 1870-luvun lopulla alkoi esiintyä vaatimuksia näkövammaisten opetuksen uudelleenjärjestämisestä. Elokuussa 1877 pidettiin kuurojenkoulujen⁴⁵ johtajien neuvottelukokous, jossa esitettiin vaatimus mainittujen koulujen saattamisesta ajanmukaiselle ja muiden Pohjoismaiden tasolle. Neuvottelun johtavia hahmoja oli C. H. Alopaeus, ja hän lähetti pöytäkirjan kouluylhallitukselle. Koulutoimen ylihallitus päätti pyytää senaatilta, että se asettaisi komitean suunnittelemaan ei vain kuurojen vaan kaikkien aistivalliskoulujen uudelleenjärjestämistä.⁴⁶ Senaatti ei kuitenkaan asettanut komiteaa, vaan antoi tehtävän kouluylhallitukselle. Sen tuli suunnitelman laatimiseen kutsua asiantuntijaksi C. H. Alopaeus.⁴⁷

Ehdotus valmistui, ja se jätettiin senaatille 16. kesäkuuta 1882.⁴⁸ Siitä pyydettiin useita lausuntoja ja kysymystä käsiteltiin uudelleen senaatissa 12. lokakuuta 1883. Senaatti hylkäsi tehdyn ehdotuksen. Se päätti kuitenkin, että kouluylhallituksen tuli etsiä sopiva henkilö, joka laatisi uuden ehdotuksen tehtyään sitä ennen matkan ulkomaille.⁴⁹ Plit on käsitellyt tutkimuksessaan yksityiskohtaisesti vuoden 1882 ehdotuksen syntyä ja osoittanut, että se pohjautui suurelta osin siihen työhön, jonka C. H. Alopaeus ja Uno Cygnaeus tekivät laatiessaan v. 1880 asetus- ja ohjesääntöehdotukset.⁵⁰ Monet niiden esitykset olivat myöhempien uudistusten pohjana. Tyypillistä ehdotuksille oli, että niissä käsiteltiin aistivalliskouluja, ts. kuuromykkäin-, soke-

ain- ja tylsämielistenkouluja, yhtenä ryhmänä, jonka piiriin kuuluvien laitosten toiminta pyrittiin yhtenäistämään.

Uuden suunnitelman saamiseksi koulutoimen ylihallitus esitti senaatille, että myönnettäisiin 4.000 markan apuraha henkilölle, joka tutustuisi ulkomailla aistivalliskouluihin, laatisi matkaltaan kertomuksen ja tekisi Suomen aistivalliskouluja varten organisaatioehdotuksen.⁵¹ Senaatti hyväksyi esityksen, ja kun keisarilta oli saatu myönteinen vastaus, julistettiin matkaraha haettavaksi.⁵² Stipendi annettiin filosofian maisteri Valter Forsiukselle, joka toimi matemaattisten aineiden opettajana Haminan tyttökoulussa ja yksityisessä reaalkoulussa.⁵³

Valter Forsius teki opintomatkinsa ja jätti kertomuksen sekä aistivalliskouluja koskevan ehdotuksensa koulutoimen ylihallitukselle 30. tammikuuta 1888. Se lähetettiin edelleen senaatin käsiteltäväksi.⁵⁴ Senaatti asetti komitean tutkimaan Forsiuksen suunnitelmaa. Puheenjohtajaksi pyydettiin C. H. Alopaeus, ja komiteassa olivat jäseninä mm. Hanna Ingman ja Karl M. Stenius. Sen jälkeen kun komitea oli tarkastanut suunnitelman, sen tuli valita keskuudestaan valiokunta laatimaan sääntöehdotusta.⁵⁵

Komitea kokoontui useita kertoja 4.–25.1.1889 ja tarkasti Forsiuksen suunnitelman. Tarkastuksen yhteydessä nousi esille monia aistivallisopetuksen kannalta merkittäviä kysymyksiä. Komiteassa käsiteltiin mm. sitä, olisiko aistivalliskouluista tehtävä valtion kouluja vai yksityiskouluja. Valter Forsius oli suunnitelmassaan valtion oppilaitosten kannalla, mutta totesi kilpailun olevan hyväksi, joten valtio voisi avustaa myös yksityiskouluja. Tarkastuskomitea asettui samalle kannalle kuin Forsius, mutta lievensi koulujen valtiojohtoisuutta.⁵⁶

Myös aistivallisten koulupakkokysymystä käsiteltiin komiteassa. Forsius ehdotti, ettei koulupakkoa säädettäisi, mutta valtion tulisi helpottaa kaikin tavoin opiskelumahdollisuuksia. Kun aika olisi kypsytynyt yleiselle oppivelvollisuudelle, oppipakkoakin toteutuisi eikä jäisi vain paperille. Forsius ehdotti myös keinoja, joilla aistivalliset saataisiin opintielle: koulujen opetuksen tuli olla ilmaista, uudet koulut piti sijoittaa liikenteen solmukohtiin ja rautateillä oli oppilaille annettava vapaat matkat. Komitea äänesti koulupakkoasiasta, ja koulupakkoa kannattavat hävisivät vain yhdellä äänellä.⁵⁷

Sokeainkouluja erikseen käsiteltäessä kiinnitettiin huomiota työnopetukseen. Valter Forsius esitti kärjistäen, että sokeainkoulujen suurin puute oli työnopetuksen puuttuminen. ”Vain työ pitää hänet ylhäällä, mutta työtä hänelle ei ole opetettu”, Forsius väitti ehdotuksessaan sokeainkoulun oppilasta käsitellessään. Kouluihin oli Forsiuksen mielestä saatava työluokka.⁵⁸ Sekä Stenius että Ingman käsittivät moitteeksi Forsiuksen arvostelun ja puolustivat koulujensa käsityönopetusta. Stenius esitti keskustelussa, että Kuopion Sokeainkoulussa käytetään kaksi kolmannelle – jopa kolme neljänneksi – koko opetusajasta käsitöihin. Ingman puolestaan kertoi niistä saavutuksista, joihin hänen johtamansa koulun oppilaat olivat käsityönäyttelyissä ylittäneet. Oppilaat olivat saaneet vuoden 1875 kotiteollisuusnäyttelyssä kolmannen palkinnon ja kunniakirjan, vuoden 1875 yleisillä messuilla ensimmäisen palkinnon ja hopeamitalin sekä vuoden 1885 koko maan kansakoulujen käsityönäyttelyssä runsaasti huomionosoituksia. Suurin osa koulun entisistä oppilaista pystyi elättämään itsensä. Eikä Ingmanin mielestä näkövammaisten työtä olisi pitänyt rajoittaa pelkästään käsityöhön. Kannanotossa oli kritiikkiä näkövammaisten yksi-

puolista käsityöammatteihin ohjaamista vastaan. – Valter Forsius vastasi, että hyvistä yksityissuorituksista huolimatta oppilaiden suuri enemmistö ei voi päästä hyvin tuloksiin, ellei Helsingin Sokeainkoulussa ohjesäännön ja määrärahan avulla järjestetä työnopetusta. Kuopion Sokeainkoulun kehitystä Forsius piti oikeansuuntaisena.⁵⁹

Komitea ehdotti, että sokeainkouluihin perustettaisiin kolme osastoa: valmistava osasto, kouluosasto ja työosasto. Valmistavan osaston oppilaat otettaisiin 8–10-vuotiaina, ja se kestäisi kaksi vuotta. Kouluosasto ja työosasto olisivat nelivuotisia.⁶⁰

Koulujen sijainnista keskusteltiin pitkään. Tilastoihin nojautuen Forsius esitti, että Suomessa oli parikymmentä ruotsinkielistä ja noin 130 suomenkielistä 10–18-vuotiaista näkövammaista.⁶¹ Forsiuksen mukaan maahamme tarvittiin kaksi suomenkielistä ja yksi ruotsinkielinen sokeainkoulu. Hänen mielestään Helsingin koulun sijainti oli sopiva, mutta Kuopion koulu oli epäedullisessa paikassa ja se tulisi siirtää Helsinkiin. Molempien koulujen työosastot voitaisiin silloin yhdistää. Forsiuksella oli esittää näille kouluille sopiva paikkakin Kaivopuistosta. Tontti oli Helsingin kaupungin lahjoittama ja sijaisi Kapteeninkadun, Pietarinkadun ja Neitsytpolun kulmassa.

Tarvittaessa voitaisiin perustaa toinen sokeainkoulu joko Vaasaan tai Jyväskylään. Jos Kuopion koulu säilyisi, siihen tulisi liittää täydellinen työosasto. Helsingin kouluun tarvittaisiin koritöiden opettaja. Toisen suomenkielisen sokeainkoulun paikka voisi silloin olla Hämeenlinna tai Tampere.⁶²

Kuopion koulun johtaja K. M. Stenius käytti keskustelussa paljon puheenvuoroja. Hän ei puolustanut Kuopiota sokeainkoulun sijaintipaikkana vaan esitti, että Helsinkiin oli perustettava suomalais-ruotsalainen sokeainkoulu. Stenius perusteli vuoden 1880 tilaston lukuja apuna käyttäen, miten Kuopio sijaitsi syrjässä siihen nähden, missä näkövammaisia asui. Hän piti Helsingin etuina hyviä rautatieyhteyksiä joka suuntaan, hyviä työnsaantimahdollisuuksia, töiden menekkiä ja raaka-ainneiden hankkimisen helppoutta. Hän vetosi myös siihen, että ulkomaillakin pääkaupunkeihin sijoitetut näkövammaisten oppilaitokset menestyivät paremmin kuin syrjässä olevat. – Steniuksen ehdotuksena oli, että Helsinkiin perustettaisiin kaksi koulua, toinen pojille, toinen tytöille, sekä suomen- että ruotsinkielisille. Kouluopetuksessa olisivat yhdessä suomenkieliset tytöt ja suomenkieliset pojat, työnopetuksessa taas pojista muodostettaisiin yksi, tytöistä toinen ryhmä. Molemmilla laitoksilla voisi olla yhteinen talous.⁶³

Forsiuksen suunnitelman tarkastanut komitea äänesti koulun sijainnista useita kertoja. Se päätti puoltaa kahden suomenkielisen koulun perustamista, toisen Helsinkiin, toisen Kuopioon. Helsingin suomenkielisen koulun yhteyteen esitettiin liitettäväksi ruotsinkielinen osasto. Tietopuolinen opetus annettaisiin erikseen, mutta työnopetus tapahtuisi yhdessä suomenkielisten kanssa. Komitean vähemmistö esitti erillisen ruotsinkielisen koulun perustamista Tammisaareen, jossa oli seminaarikin. Tätä kantaa edusti myös puheenjohtaja C. H. Alopaeus.⁶⁴ Hanna Ingmanin kanta oli se, että Helsingin koulu tulisi suomalaistaa. Hän totesi, että ruotsinkielisille sokeille olisi hyödyllisempää käydä suomen- kuin ruotsinkielistä koulua. Siitä olisi erittäin paljon hyötyä heidän tulevaisuudelleen. Jos ruotsinkielinen koulu erillisenä kuitenkin perustettaisiin, se olisi syytä sijoittaa Tammisaareen.⁶⁵

Komiteassa keskusteltiin sokeainkoulujen oppilasmääristä. Hanna Ingman esitti,

ettei oppilasmääriä saisi nostaa liian suuriksi ja luoda ”tusinasysteemiä”. Hän piti sokeainkouluja liian suurina, jos oppilasmäärä nousi yli 40:n tai 50:n⁶⁶

Koulusta lähteneiden oppilaiden huollostakin keskusteltiin. Forsiuksen suunnitelman mukaan Suomessa olisi hyvä käyttää saksilaista huoltojärjestelmää rahastoituneen ja paikallisine holhoojineen. Hanna Ingman arvosteli Forsiuksen ehdotusta. Hänen mielestään valtion tuli huolehtia sokeiden lasten koulutuksesta, mutta koulusta päässeiden oppilaiden huollon tuli jäädä yksityisten ja vapaaehtoisten toiminnan varaan. Hän esitti, ettei sokea varmaankaan pidä siitä, että hän joutuu jatkuvan tarkkailun ja silmälläpidon alaiseksi. Se loukkaa hänen itsetuntoaan. Komitea asetui pääasiassa Forsiuksen ehdotuksen kannalle.⁶⁷

Forsius ehdotti suunnitelmassaan, että sokeutuneille oli järjestettävä opetusta sokeainkoulujen työosastoilla. Ellei niihin mahtunut, pitäisi perustaa maahamme sokeita varten käsityökoulu tai useampiakin.

Komitea ei pitänyt aikuissokeiden sijoittamista työosastolle hyvänä ratkaisuna, vaan suositti erillisten työkoulujen perustamista. Aluksi riittäisi miehille ja naisille, suomalaisille ja ruotsalaisille, yksi yhteinen työkoulu, joka esitettiin perustettavaksi Mikkeliin.⁶⁸ Forsius käsitteli lisäksi ehdotuksessaan muita kysymyksiä, joita pohdittiin tarkastuskomiteassa.

Kun komitea oli saanut tarkastustyön valmiiksi, se valitsi saamansa ohjeen mukaisesti valiokunnan laatimaan mietintöä ja sääntöehdotusta. Puheenjohtajaksi tuli C. H. Alopaeus ja muiksi jäseniksi valittiin W. Floman, A. E. Nordman, V. Forsius ja E. Hedman. Valiokunta laati mietinnön Forsiuksen ehdotuksen ja tarkastuskomitean esitysten pohjalta. Aistivalliskoulukomitea, samat jäsenet, jotka olivat tarkastaneet Forsiuksen suunnitelman, kokoontui käsittelemään mietintöä ja teki siihen joitakin muutoksia, ennen kuin se hyväksyttiin. Mietintö liitteineen valmistui 2. joulukuuta 1889. Komitea jätti sen mukana senaatille tarkastuskomitean pöytäkirjat, suomen- ja ruotsinkielisen asetusehdotuksen aistivalliskoulutoimen järjestämisestä perusteluineen sekä eri aistivalliskoulujen opetussuunnitelmaehdotukset.⁶⁹

Mietinnössä kiinnitettiin huomiota siihen, että aistivalliskoulut olivat toimineet väliaikaisina ja tukalissa oloissa. Tavoitteeksi oli sen vuoksi asetettu, että niille saataisiin vakava sija muitten koulujen joukossa. Kouluille tulisi taata asiantunteva, yhtenäinen johto ja riittävä aineellinen pohja sekä näin tehdä jatkuva kehitys mahdolliseksi. Toisaalta aistivalliskoulun eri haarat pyrittiin saamaan yhdenmukaisiksi ”aistivalliskoulupedagogiikan” tunnustamien periaatteiden kanssa.⁷⁰

Näkövammaisopetuksen myöhempiin järjestelyihin vaikuttivat monet aistivalliskoulukomitean kannanotot. Esimerkiksi vaatimus sokeainkoulujen opiskeluajan pidentämisestä kymmeneksi vuodeksi, valmistavan osaston, koulu- ja työosaston saaminen sekä työkoulun perustaminen aikuisena sokeutuneille olivat komitean esittämiä perusteellisia uudistuksia.⁷¹ Samoin monet hallintoa, opettajien asemaa ja koulujen toimintaa koskevat ehdotukset olivat suuntaa antavia myöhemmälle kehitykselle. Ensimmäisen kerran esitettiin suunnitelmassa eri sokeainkouluille yhtenäiset opetussuunnitelmat. Ne tosin olivat varsin suppeat ja ylimalkaiset. Opetussuunnitelmaehdotuksissa oli mainittu vain opetettavat aineet ja luettelomaisesti kussakin aineessa käsiteltävät asiat.⁷²

Komitean työskentelyn eri vaiheissa oli esillä, että näkövammaisista pyrittiin kasvattamaan toimeentulonsa hankkivia käsityöläisiä. Selvimmin ajatuksen puolesta

puhuu ehdotus työosaston perustamisesta: kaikille näkövammaisille pidettiin tarpeellisenä 4-vuotisen käsityöammatteihin keskittyvän koulutuksen antamista. Aistivalliskoulukomitea edusti tässä suhteessa varsin yksipuolista ajattelutapaa, josta heijastui yleinen vaivahoidossa vallalla ollut suuntaus.

Sekä Stenius että Forsius pitivät esimerkillisenä saksilaista huoltojärjestelmää. Aistivalliskoulukomitean asetusehdotuksessa oli saksilaiselle järjestelmälle tyypillisiä kohtia: apurahastot, joilla tuettiin koulunsa päättäneitä oppilaita, johtajan tai hänen apunaan toimivan ”sokean parasta harrastavan henkilön” yhteydenpito koulusta lähteneiden kanssa sekä koulun johtajan matkat oppilaiden asuinpaikkakunnille.⁷³

Aistivalliskoulukomitean ehdotuksesta näkyi myös laitoskeskeinen ajattelutapa. Se kävi ilmi esim. valmistavan osaston aloittamista koskevasta perustelusta:

”Päinvastoin osottaa kokemus että sokeat lapset useissa tapauksissa tulevat laitokseen niin henkisesti kehittymättöminä ja huonon hoidon tahi nurjan kohdun johdosta tylsyneinä, että sen takia menee paljo aikaa varsinaiselta opetukselta hukkaan. Sitä vastoin havaitaan aikaisemmin laitokseen otetussa lapsessa pian kyllä seuraukset sokeainopistojen raittiista, ruumiillisesta ja henkisesti hoidosta lisääntyvissä ruumiinvoimissa, mielen virkeydessä ja tahdon jäntevyydessä, jotka kaikki ovat nopean ja tasaisen kehittymisen välttämättömiä ehtoja.”⁷⁴

Laitoskeskeinen ajattelu näkyi myös siinä, että sokeainkoulujen oppilaita ei lupauksina haluttu lähettää kotiin kuin erikoistapauksissa.⁷⁵

Vuoden 1889 komitean työskentely oli merkittävä alkavan ”aistivalliskoulupedagogiikan” kannalta. Ensimmäisen kerran siinä pohdittiin laaja-alaisesti ja perusteellisesti erityiskasvatuksen kysymyksiä. Uusia tuulia komiteassa edusti Valter Forsius, joka erityisopetuksen ulkopuolelta tulleen ennakkoluulottomasti etsi mallia ulkomaiden oloista. Komiteassa oli mukana kuurojen-, sokeain- ja tylsämielistenopetuksen asiantuntijoita, jotka olivat perehtyneet ongelmiin käytännön työssä. Sokeainkoulujen edustajina olivat Hanna Ingman ja Karl M. Stenius, jotka edustivat näkövammaisopetuksen pioneerisukupolvea. Komiteassa oli myös erityiskasvatuksen veteraani C. H. Alopaeus. Siinä siirrettiin menneiden vuosien kokemuksia uuden sukupolven hyödyksi.

3.4 Vuoden 1892 julistus

Kouluylhallitus käsitteli aistivalliskoulukomitean ehdotuksen ja esitti siihen muutamia muutoksia.⁷⁶ Sen jälkeen se joutui senaatin käsittelyyn 9. lokakuuta 1890. Lähestyvien valtiopäivien valmistelun vuoksi käsittelyä kuitenkin lykättiin⁷⁷ ja vasta vuoden kuluttua ehdotus otettiin uudelleen esille. Silloin senaatti valitsi valiokunnan valmistelemaan asiaa. Siihen kuuluivat kirkollisasiain toimituskunnan päällikkö, vapaaherra Yrjö-Koskinen, kenraalimajuri Melán ja vapaaherra Eneberg.⁷⁸

Valiokunnan valmistelemana ehdotus oli senaatin käsittelyssä 2. maaliskuuta 1892. Se oli huomattavasti suppeampi kuin aistivalliskoulukomitean suunnittelema esitys. Valiokunta oli laatinut ehdotukset julistukseksi aistivalliskoulujen organisaatiomuutoksista ja uusien koulujen perustamisesta, aistivalliskoulujen tarkastajan asettamisesta kouluhallitukseen ja koulujen kustannuksista. Senaatti kiinnitti kyllä huomiota esityksen puutteellisuuksiin, mutta keisaria pyydettiin hyväksymään nämä valmistavat määräykset, jonka jälkeen senaatti laatisi täydellisen asetusehdotuksen aistivalliskoulukomitean ehdotuksen pohjalta.⁷⁹

Keisari hyväksyi ehdotuksen ja 30. kesäkuuta 1892 annettiin asiasta Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus.⁸⁰ Ratkaisu oli suunniteltu väliaikaiseksi, mutta laajemman asetuksen antaminen jäi toteutumatta ja julistus jäi pitkäksi aikaa aistivalliskoulujen toimintaa sääteleväksi ohjeeksi. Aistivalliskoulukomitean tekemästä laajasta työstä tuli pieni osa mukaan julistukseen. Esim. koulujen opetussuunnitelmat jäivät kokonaan ulkopuolelle eikä niitä vahvistettu. Yksityiskohtaisen asetuksen puuttuminen oli ongelma siitä syystä, ettei kouluilla ollut ajantasaisia ohjesääntöjäkään.

Vuoden 1892 julistuksessa oli kohtia, jotka oleellisesti vaikuttivat sokeainkoulujen toimintaan. Oppilaitosten väliaikaisuus päättyi, ja ne voitiin saada aikaisempaa vakaammalle pohjalle. Opiskeluaika piteni, sillä kouluvuosien määrä nousi kymmeneen, kun se aikaisemmin oli ollut viisi. Täydellinen sokeainkoulu jaettiin kolmeen osastoon:

- valmistavaan osastoon (2-vuotinen)
- kouluosastoon (4-vuotinen)
- työosastoon (4-vuotinen).

Kumpaankin sokeainkouluun voitiin ottaa 40–50 oppilasta. Uutta oli se, että Helsingin Sokeainkouluun alettiin ottaa ruotsinkielisten lisäksi myös suomenkielisiä oppilaita. Heitä opetettiin valmistavalla osastolla ja kouluosastolla kielen mukaan jaettuina eri ryhmissä, mutta työosastolla ja asuntolassa he olivat yhdessä. Kuopion Sokeainkoulu jatkoi edelleen vain suomenkielisten kouluna.

Valmistavalle osastolle oppilaat otettiin 8–10-vuotiaina ja kouluosastolle 10–14-vuotiaina. Opetus oli edelleen maksutonta, mutta asunnosta, ravinnosta ja hoidosta perittiin 250 markkaa vuodessa. Mikäli oppilaalle ei varustettu tarpeellista vaatetusta, koulu peri siitä 50 markkaa. Aistivalliskoulujen tarkastaja saattoi kuitenkin pienentää opettajakunnan esityksestä maksuja tai vapauttaa niistä kokonaan.

Vuoden 1892 julistus vaikutti huomattavasti opettajien asemaan. Opettajat, jotka koulun väliaikaisuuden vuoksi eivät olleet saaneet valtakirjoja virkoihinsa, voitiin nyt nimittää vakinaisiksi. Julistuksessa oli myös tarkkoja ohjeita kelpoisuusehdoista ja palkkauksesta.⁸¹

Kuopion Sokeainkoulun johtaja Kosti Lyytikäinen arvioi viisi vuotta vuoden 1892 julistuksen antamisen jälkeen, että julistusta aikaisempaa jaksoa sokeainkoulujen historiassa voitiin pitää lapsuusaikana, joka oli kasvun, kehittymisen ja omavaraisen toiminnan opetteluun kautta. Julistuksen antamisen jälkeistä kautta Lyytikäinen vertasi nuoruuden aikaan, jolloin koulut pääsivät väliaikaisesta tilasta vakinaiselle kannalle ja valtio, ”tämänkin koululaitoksen haaran elatusisä”, rupesi puuhaamaan miehistyneelle lapselleen omaa kotia.⁸² Vuoden 1892 julistus merkitsi monessakin suhteessa näkövammaisopetuksen käännekohtaa. Yleensä valtion osuus lisääntyi.

Uudistus vaikutti esim. oppilas- ja opettajakunnan kasvuun, opetuksen monipuolistumiseen ja syventymiseen sekä pyrkimyksiin saada koulujen tilakysymykset pysyvästi ratkaistuksi.

3.5 Vuoden 1904 ”bobrikovilaiseen henkeen” laadittu asetus

Näkövammaisten opettajat kiinnittivät huomiota vuoden 1892 julistuksen puutteisiin. Vasta perustettu Suomen Aistivalliskoulujen Lehti toimi keskustelufoorumina. Johtaja Kosti Lyytikäinen kirjoitti lehdessä, että uusi asetus ei antanut lähempiä määräyksiä sokeainkoulujen ohjelmasta ja järjestelmästä. Yhteistä suunnitelmaa ei ollut, ja kutakin vuotta varten tehtiin erikseen ohjelma, jolle pyydettiin koulutoimienylihallitukselta suostumus. Lyytikäinen esitti, että tarvittaisiin varma ohjelma, jonka mukaan koulu toimisi. Se antaisi vakavuutta ja varmuutta koulutyölle, kun sitä vastoin alinomainen oppikurssien muuttelu vaikeutti ja hidastutti sitä. Lyytikäisen mukaan opetusohjelma (lähinnä nyk. opetussuunnitelma) voitaisiin laatia sokeainkouluille kuten muillekin oppilaitoksille.⁸³

Kosti Lyytikäinen esitti myös artikkelissaan, että vuoden 1892 asetuksessa käytetyn osastojaon lisäksi pitäisi oppilaat jakaa luokkiin. Valmistavalla osastolla olisi yksi luokka, kouluosastolla kaksi. Työosasto voisi olla joko yhtenäinen tai kahtena luokkana. Koulu- ja valmistavan osaston luokat olisivat kaksivuotisia, ja oppilaat jaettaisiin ensimmäisen ja toisen vuosiosaston (tai alemman ja ylemmän osaston) oppilaisiin. Kumpaakin vuosiosastoa voitaisiin opettaa eri ryhmissä tai siten, että oppikurssit jaettaisiin kahteen osaan ja ensimmäisenä vuonna käytäisiin läpi toinen puolikas, jälkimmäisenä toinen. Viimeksi mainittua vaihtoehtoa Lyytikäinen piti parempana, ja hän perusteli sitä Kuopion Sokeainkoulusta saaduilla kokemuksilla. Kosti Lyytikäinen esitti, että sokeainkouluissa siirryttäisiin vuorokurssijärjestelmään. Näin opettajavoimat riittäisivät paremmin ja kullekin luokalle tulisi tavallisen suuri oppilasmäärä eli noin kymmenen⁸⁴

Muun koululaitoksen puolella vuorokurssiajatus oli ollut esillä jo v. 1890 Jyväskylässä pidetyssä yleisessä kansakoulukokouksessa, jolloin Y. K. Yrjö-Koskinen suositti vuorokursseja kansakoulujen käyttöön. Yrjö-Koskinen oli kehitellyt 1890-luvulla järjestelmää edelleen ja saanut sen puoltajaksi mm. kansakoulun aktiivisen uudistajan Mikael Soinisen. Käytännön koulutyöhön vuorokurssijärjestelmä pääsi varsinaisesti vaikuttamaan, kun Yrjö-Koskinen johtama oppikirjakomitea jätti mietintönsä v. 1899. Lopullisesti vuorokurssien käyttö vahvistui, kun koulutoimen ylihallitus lähetti maaseudun tarkastajille, johtokunnille ja opettajille asiaa koskevan kiertokirjeen v. 1904.⁸⁵ Näkövammaisopetusta koskevat ehdotukset osoittavat, että sokeainkouluissa seurattiin yleisen kansakoulun ajankohtaisia uudistuksia.

Näkövammaisopetuksen ajankohtaisia kysymyksiä käsiteltiin vuosisadan vaihteessa myös aistivalliskoulujen opettajien yhteisissä kokouksissa. Turussa v. 1901 pidetyssä ensimmäisessä kokouksessa oli esillä oppivelvollisuuskysymys ja opettajien palkkausasiat.⁸⁶ Eri tahoilta tulleet uudistusvaatimukset johtivat siihen, että 26. helmikuuta 1904 annettiin Armollinen Asetus Suomen kuuromykkäin- ja sokeainoppilaitosten uudelleenjärjestämisestä.⁸⁷ Tämä asetus annettiin ajankohta-

na jolloin Bobrikovin aikaiset venäläistämistoimet olivat kireitä⁸⁸ ja ilmeisesti venäläiset osallistuivat asetuksen valmisteluun.⁸⁹

Vuoden 1904 asetuksessa oli kohtia, jotka aiheuttivat näkövammaisopetukseen muutoksia. Opetuskieltä koskeva kohta oli muuten samanlainen kuin vuoden 1892 julistuksessa, mutta Helsingin Sokeainkouluun määrättiin perustettavaksi väliaikainen ruotsinkielinen osasto ruotsinkielisiä lapsia varten. Asuntola ja käsityönopetus jäivät kuitenkin yhteisiksi molemmille osastoille. Sokeainkoulu oli edelleen 10-vuotinen, mutta aikaisempi osastojako muuttui. Kouluihin tuli kuulumaan

- valmisteleva luokka (2-vuotinen)
- kaksi koululuokkaa (molemmat 2-vuotisia)
- työosasto (4-vuotinen).

Oppilaita alettiin ottaa vain joka toinen vuosi ja samana vuonna korkeintaan 15. Asuntolaan otettiin pääasiassa koulun alemmilta luokilta niin suuri määrä kuin kouluylhallitus johtajaa ja asuntolanjohtajaa kuultuaan katsoi tarpeelliseksi.⁹⁰

Lyytikäisen v. 1897 ehdottama ja kansakouluissakin käytetty luokkakajako tuli siis sokeainkouluihin.⁹¹ Kun oppilaita alettiin ottaa joka toinen vuosi, oli kansakouluissa yleistynyt vuorokurssiluku helposti järjestettävissä. Monet kansakouluissa käytetyt oppikirjat, jotka olivat sokeainkoulujenkin opetuksen pohjana, oli kehitetty vuorokurssijärjestelmän pohjalle. Käytännössä asia ratkaistiin vielä Helsingin ja Kuopion koulun kesken siten, että ne ottivat oppilaita vuorovuosina.⁹²

Uudessa asetuksessa oli kohtia, jotka koskivat yhteisesti kaikkia aistivalliskouluja. Sen mukaan senaatin tuli yhdessä kenraalikuvernöörin kanssa antaa aistivalliskouluille ohjesäännöt ja opetussuunnitelmat. Ennen kuin ne vahvistettiin, oli soveltuvin osin noudatettava kansakouluille säädettyjä ohjeita.⁹³ Ohjesääntö- ja opetussuunnitelmakysymys, jota sokeainopettajien piirissä oli toivottu ratkaistavaksi, oli näin otettu asetukseen mukaan. Aistivalliskoulujen opettajat näkivät asetuksessa kuitenkin ”vahvasti bobrikovilaista henkeä”. Kun he käsittelivät asiaa toisessa yleisessä aistivalliskoulujen opettajainkokouksessa v. 1906, he kiinnittivät huomiota ohjesääntöjen ja opetussuunnitelmien tarpeellisuuteen, mutta pitivät välttämättömänä sitä, että oppilaitosten opettajakunnat saisivat edustajiensa välityksellä ottaa osaa sääntöjen ja suunnitelmien tekoon ja antaa niistä ennen vahvistamista lausunnot.⁹⁴ Kokouksen päätöksen mukaisesti lähetettiin koulutoimenylhallitukselle asiaa koskeva kirje,⁹⁵ ja kannanotto oli vaikuttamassa vuoden 1908 aistivalliskoulujen ohjesääntö- ja opetussuunnitelmakomitean asettamiseen.⁹⁶

Vuoden 1904 asetus ja siihen liittyvät vuosirahansäännöt sisälsivät sokeainopettajien kelpoisuusehtojen ja palkkauksen kannalta merkittäviä pykäläiä.⁹⁷ Siinä oli myös kohtia, jotka koskivat virkojen täyttämistä. Aikaisemmin oli sokeainkouluissa avoimiksi tulleet virat täytetty koulutoimen yllhallituksessa tai senaatin talousosastossa (johtajanvirat). Uuden asetuksen mukaan virkojen täyttäminen jäi vain yhden ainoan henkilön, koulutoimen yllhallituksen päällikön, tehtäväksi. Lisäksi oli vielä määräys, että aistivalliskoulun johtajan virkaan voitiin nimittää henkilö, joka ei täyttänyt kelpoisuusehtoja.⁹⁸ Jo 31. heinäkuuta 1902 annettu asetus oli sisältänyt koulujen virkanimityksistä samansuuntaisia määräyksiä, jotka vuoden 1904 asetuksessa näin vahvistettiin sokeainkouluja koskeviksi.⁹⁹

Opettajien keskuudessa vuoden 1904 asetus herätti levottomuutta. Aistivalliskouluissa pelättiin venäläistämistoimia, joita kenraalikuvernööri Bobrikovin aikana

oli ollut muissakin oppilaitoksissa.¹⁰⁰ Johtaja Kosti Lyytikäinen arvosteli asetusta Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä. Hän esitti, että senaatin talousosaston jäsenet täyttäsivät kollegiaalisesti aistivalliskoulujen johtajanvirat. Kouluhallituksen ylipäällikkönä voi olla henkilö, joka ei tunne tarkoin Suomen kouluoloja eikä aistivalliskoulujen erikoisalaa. Silloin määräys voi olla sangen vahingollinen. Lyytikäinen piti epäkohtana myös sitä, että kelpoisuusehdot täyttämätön hakija voitiin nimittää johtajanvirkaan, vaikka päteviä hakijoita oli ja uusia oli valmistumassa.¹⁰¹

Bobrikovin valtakauden päätyttyä sokeainopettajien yhteistyö alkoi vilkkaana. Toisessa aistivalliskoulujen opettajien kokouksessa v. 1906 käsiteltiin ehdotuksia, jotka tähtäsivät vuoden 1904 asetuksen muuttamiseen.

3.6 Aistivalliskoulujen ohjesääntö- ja opetussuunnitelmakomitean työskentely v. 1908–1912 ja vuoden 1912 ohjesääntö

Toisen yleisen aistivalliskoulujen opettajainkokouksen v. 1906 esittämien vaatimusten johdosta keisari määräsi lokakuun 21. päivänä 1908 asetettavaksi komitean laatimaan ehdotuksia aistivalliskoulujen ohjesäännöiksi ja opetussuunnitelmiksi. Komitean puheenjohtajaksi kutsuttiin aistivalliskoulujen tarkastaja Valter Forsius, ja kouluylihallituksen tehtäväksi jäi kutsua muut jäsenet, yksi kutakin aistivalliskoulun haaraa edustamaan.¹⁰² Koulutoimen ylläpito pyysi lokakuun 31. päivänä tekemänsä päätöksen mukaan komiteaan Kuopion kuuromykkäinkoulun johtajan Kustaa Killisen, Perttulan tylsämielisten kasvatustalouden johtajan Edvin L. Hedmanin ja Helsingin Sokeainkoulun johtajan Kyösti Sipilän.¹⁰³ Puheenjohtaja kutsui sihteeriksi viimeksi mainitun.¹⁰⁴ Komiteasta tuli aistivalliskoulujen opettajain toivomusten mukainen: opettajat saivat edustajansa siihen. Merkittävää komitean työskentelyn kannalta oli se, että uuden komitean jäsenet johtaja Sipilää lukuun ottamatta olivat kaikki osallistuneet vuoden 1889 aistivalliskoulukomitean työhön.

Komitea kokoontui ensimmäisen kerran tammikuun 11. päivänä 1909 ja sen jälkeen useita kertoja. Puheenjohtaja Forsius ja sihteeri Sipilä tekivät yhdessä valmistelutöitä. Jo tammikuussa 1909 komitea antoi lausunnon vuoden 1904 asetuksen muutamien kohtien muuttamisesta ja toisen lausunnon ja ehdotuksen, joka koski Perttulan tylsämielisten kasvatustalosta ja yleensä tylsämielisten opetuksen järjestämistä.¹⁰⁵ Ensiksi mainitun lausunnon mukaisesti annettiin v. 1909 asetus, jolla muutettiin vuoden 1904 asetusta. Mm. aistivalliskoulujen johtajien virkojen täyttäminen tuli jälleen senaatin talousosaston tehtäväksi ja opettajien virat täytti kouluyllyhallitus.¹⁰⁶

Lausunnon valmistuttua komitea ryhtyi suorittamaan varsinaista tehtäväänsä. Se laati ohjesääntöehdotukset kaikille aistivalliskouluille. Kun ne olivat valmiit, pyydettiin lausunnot kaikkien koulujen opettajakunnilta. Komiteaa laajennettiin myös niin, että tehtyjä ehdotuksia käsittelemään kutsuttiin nekin aistivalliskoulujen johtajat, jotka eivät kuuluneet komiteaan.¹⁰⁷ Ohjesääntöehdotus jätettiin keisarille 22. maaliskuuta 1912 siihen liittyvine perusteluineen. Mietinnössä esitettiin, että

koska ohjesääntöjen saaminen olisi aistivalliskouluille suureksi hyödyksi eikä niiden vahvistaminen ollut riippuvainen opetussuunnitelmien valmistumisesta, jätettäisiin vain ohjesääntö ja komitea pyysi saada myöhemmin esittää aistivalliskoulujen opetussuunnitelmaehdotuksen.¹⁰⁸

Komitea käytti ohjesääntöehdotuksen pohjana vuoden 1904 asetusta ja asetusta, joka v. 1908 oli annettu Perttulan tylsämielisten laitoksen ottamisesta valtion huostaan ja sen toiminnan järjestämisestä. Soveltuvien osin se ilmoitti ottaneensa huomioon myös kansakoululaitosta koskevia ja yleisen koulujärjestyksen säännöksiä. Eri aistivalliskouluille laadittiin omat ohjesääntöehdotuksensa. Yleensä niistä pyrittiin tekemään mahdollisimman yhdenmukaiset, vaikka koulujen erilainen luonne ja tarkoitus jossain määrin eroja aiheuttivatkin. Vuoden 1889 aistivalliskoulukomitean menettelystä poiketen tämä komitea ei ottanut ehdotukseensa laajoja perusteluja, vaan ilmoitti, että ne ovat pääasialliselta sisällöltään yhtäpitävät voimassa olevan koululainsäädännön ja varsinkin kansakouluja koskevan lainsäädännön kanssa.¹⁰⁹

Ohjesääntöehdotuksen mukaan joitakin tehtäviä, kuten asuntoloihin otettavien oppilaiden määrästä päättäminen, siirtyisi koulutoimen ylihallitukselta aistivalliskoulujen tarkastajalle. Järjestelmä haluttiin tehdä aikaisempaa joustavammaksi, ettei pienten ratkaisujen takia vaivattaisi koko kouluylhallitusta. Toisaalta koulujen johtajien valtaa pyrittiin lisäämään laitoksissa siten, että johtajat saisivat päättää kaikista muista asioista paitsi niistä, joista päättäminen voimassa olevien asetusten ja asian laadun mukaan kuului ylemmälle viranomaiselle tai opettajakunnalle.¹¹⁰

Sokeainkoulujen ohjesääntöön kuului 66 pykälää, ja se oli hyvin yksityiskohtainen. Se rakentui paljolti samoille aineksille, jotka olivat jo vuoden 1889 aistivalliskoulukomitean työskentelyssä tulleet esille. Toisaalta siihen oli otettu paljon sellaista, mikä oli vakiintunut yleiseksi käytännöksi.

Koulujen tarkoituksena oli vuoden 1912 ohjesääntöehdotuksen mukaan olla kehityskykyisten sokeain lasten opetus- ja kasvatustulos. Oppilaaksi ei voitu ottaa oppilasta, joka oli kuuromykkä, tylsämielinen tai niin raajarikko, ettei häntä voitu laitoksessa asianmukaisesti opettaa tai hoitaa eikä myöskään lasta, joka oli tarttuvan taudin vuoksi tai jostain muusta syystä ympäristölleen vaarallinen. Tarkoituksensa laitos koetti täyttää antamalla oppilailleen sellaisen käytännön taidon yhdessä tai useammassa käsityössä tai ammattissa, että he sen perusteella voivat hankkia toimeentulonsa.¹¹¹

Perusteluissa kiinnitettiin huomiota siihen, että käsityöopetukselle oli sokeainkoulussa annettava paljon suurempi paino kuin kuuromykkäinkouluissa. Vedottiin siihen, ettei sokea voinut päästä oppimaan ammattia näkevien ammattikouluihin, koska hänen opettamisensa vaati aivan yksityiskohtaista neuvomista ja perehtymistä sokeainopetuksessa noudatettaviin erikoisiin menettelytapoihin. Käsityöopetuksen tuli olla niin perusteellista ammattiopetusta, että laitoksesta pääsevä kykeni saamansa taidon perusteella, mikäli mahdollista, itsenäisesti harjoittamaan jotain ammattia.¹¹² Tässäkin ehdotuksessa oli lähtökohtana se, että näkövammaiset koulutettiin itsensä elättäviksi käsityöläisiksi. Se jatkoi sitä yksipuolisesti käsityöammatteihin ohjaavaa linjaa, joka oli alkanut 1800-luvulla. Toisaalta se noudatti yleisen maassamme vallitsevan köyhäinhoidon periaatteita, että jokaisella oli velvollisuus elättää omalla työllään itsensä ja omaisensa ja köyhäinhoidon avulla elämisen tuli olla poikkeus.¹¹³ Esim. Suomen ensimmäinen vaivashoidon tarkastaja Gust. Ad.

Helsingius oli sitä mieltä, että köyhäinhoidon on pakotettava kaikki työkykyiset työhön.¹¹⁴

Vuoden 1912 ohjesääntöehdotuksen mukaan tulisi työosasto jakaa kahteen luokkaan, jotka molemmat olisivat kaksivuotisia.¹¹⁵ Sokeainkoulun oppiaineita olivat uskonto, äidinkieli, havainto-oppi, laskento ja kirjanpito, mittaussoppi ja piirustus, maantieto, historia, luonnonoppi (johon kuului myös terveys- ja raittiusopetus), muovailu, käsiharjoitukset ja käsityöt, voimistelu ja leikit sekä laulu ja soitto.¹¹⁶

Oppilasmaksuja koskevat määräykset olivat lähes samanlaiset kuin aikaisemmin. Uutena oli pykälä, että jos holhooja laiminlöi oppilasmaksut, voitiin ne periä häneltä ulosottoteitse. Sekä tyttöjen että poikien vaatetus oli esitetty niin, että lueteltiin ne vaatteet, jotka vähintään piti olla kouluun tulevalla opilaalla.¹¹⁷ Ohjesäännössä oli myös yksityiskohtaiset luettelot johtajan, asuntolanjohtajan sekä opettajien tehtävistä ja opetusvelvollisuuksista.¹¹⁸ Opetuksesta määrättiin pidettäväksi päiväkirjaa, johon merkittiin päivittäin, mitä eri oppi- ja harjoitusaineissa oli tehty. Siihen oli merkittävä myös poissa olevat opilaat sekä poissaolon syy. Lisäksi päiväkirjaan merkittiin rangaistukset ja muita tietoja, joiden katsottiin olevan tarpeellisia valaisemaan koulutyötä. Johtajan oli aika ajoin tarkastettava päiväkirjat.¹¹⁹ Ohjesäännössä oli myös määräyksiä todistusten antamisesta, rangaistuksista ja monista käytännön yksityiskohdista.

Ohjesäännössä kiinnitettiin huomiota siihen, että koulun oli valmistettava käytännön elämään:

”Oppilasten valmistamiseksi käytännöllistä elämää varten on, mikäli mahdollista, oppilaita pidettävä kodissa esiintyvissä askareissa asuntolassa ja hoitokodissa ja sopivana ikä kautena erittäin harjoitettava tyttöoppilaita kaikkiin asuntolassa esiintyviin töihin ja toimiin ja poikaoppilaita heille soveltuviin töihin laitoksessa.”

Oppilaat piti vapauttaa koulutyöstä joko muutamiksi tunneiksi tai kokonaisiksi päiviksi joka viikko. Kuitenkin piti ottaa huomioon se, että oppikurssit ennätettiin käydä läpi. Opettajien tuli valvoa työssä olevia oppilaita tai tehdä sinä aikana muita johtajan määräämiä tehtäviä.¹²⁰

Ohjesääntö ei ollut enää niin laitoskeskeinen kuin oli ollut vuoden 1890 ehdotus. Esim. oppilaat tuli lähettää loman ajaksi kotiin. Jos heidän kotiolonsa olivat sellaiset, ettei se käynyt päinsä, voivat he jäädä laitokseen.¹²¹

Vuoden 1912 ohjesääntöjä ei pikaisesti hyväksytty, kuten niiden tekijät olivat toivoneet. Keisari palautti ohjesääntöehdotukset ja pyysi lausuntoa kouluylivaltuutukselta. Senaatin talousosasto lähetti ehdotukset koulutoimen ylläpidolle 2. syyskuuta 1912. Se käsitteli asiaa ja antoi lausuntonsa 7. helmikuuta 1913 pitämässään istunnossa. Lausuntoa olivat antamassa puheenjohtajana toiminut ylitirehtööri Y. K. Yrjö-Koskinen, ylitirehtöörin apulainen K. A. Franssila, vanhempi venäjän kielen tarkastaja Jefremow, tarkastajat Hj. Basilier, A. J. Tarjanne ja K. Kerkkonen sekä sihteerinä K. A. Castren. Valter Forsius oli kokouksesta poissa.¹²²

Kouluylivaltuutus kiinnitti lausunnossaan huomiota siihen, että ohjesäännössä siirrettiin liian paljon valtaa aistivalliskoulujen tarkastajalle. Se oli ristiriidassa kouluylivaltuutuksen yleisen järjestelyn kanssa, eikä muutenkaan pidetty hyvänä ratkaisuna sitä, että jokin kouluylivaltuutukselle uskutuista aloista näin eristettäisiin asiain

ylcisestä käsittelystä. Lausuntoon koottiin luettelo niistä kohdista, joissa tehtävät haluttiin palauttaa edelleen koulutoimen ylläpidon hoidettaviksi. Niitä olivat mm. muuna kuin virallisena hakuajankautena laitokseen otettavista oppilaista päättäminen, oppilaiden vuosimaksun määrääminen ja luku- ja työjärjestysten vahvistaminen. Toisaalta esitettiin, että ohjesäännössä tulisi luetella ne tehtävät, jotka tarkastaja voi yksin hoitaa. – Lausunnonantajat kiinnittivät huomiota myös ohjesäännön kielen ruotsinvoittoisuuteen ja esittivät esim., että ruotsin kielen sanaa *abnorm* ei tulisi korvata sanalla *aistivillinen*, koska viimeksi mainittu on merkitykseltään suppeampi. Tilalle esitettiin sanaa *vajaakykyinen*, jota pidettiin parempana.¹²³

Kouluyllyhallitus päätti lähettää lausunnon senaatille. Sitä ei ilmeisesti sinne kuitenkaan lähetetty,¹²⁴ ja ohjesäännöt jäivät vahvistamatta.¹²⁵ Myös komitean toinen tehtävä, opetussuunnitelmien laatiminen, jäi suorittamatta. Sokeainkouluille ei saatu tutkittavana aikana monista toivomuksista huolimatta yhteisiä opetussuunnitelmia, vaan kumpikin koulu toimitti vuosittain kouluyllyhallitukselle vahvistettavaksi seuraavaa vuotta koskevat ”aine-ennätykset” ilman selviä yhtenäisiä suunnitelmia.¹²⁶

Aistivilliskoulujen opetussuunnitelmien lykkäytyminen ei ollut irrallinen ilmiö, vaan se oli yhteydessä siihen, että varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelmia oli asetettu laatimaan työryhmä, joka ei saanut tehtävänsä 1910-luvulla suoritetuksi. Ryhmän puheenjohtaja oli Mikael Soininen. Opetussuunnitelmakomitea asetettiin vuonna 1912, ja sen työ saatiin ripeästi käyntiin. Syksyllä 1913 alettiin Pukinmäen kokeilukansakoulussa kokeilla käytännössä uudistusten toteuttamista. Borovitinin senaatti vaati kuitenkin syksyllä 1915, että komitean oli annettava selostuksensa ja lopetettava toimintansa vuoden 1915 loppuun mennessä. Senaatin vastenmielisyys suomalaisten moderneja kansansivistyspyrkimyksiä kohtaan johti näihin toimiin.¹²⁷ Vasta itsenäisyyden aikana kansakoulujen samoin kuin kuurojen- ja sokeainkoulujen opetussuunnitelmat saatiin valmiiksi.

Vuoden 1908–1912 aistivilliskoulujen ohjesääntö- ja opetussuunnitelmakomitean työllä oli siinä mielessä merkitystä, että komitea sai eri opettajaryhmien kanssa neuvotellen aikaan ohjeiston, jonka piiriin kuuluivat kaikki aistivilliskoulut. Vaikka suunnitelmia ei vahvistettu virallisesti ohjesäännöiksi, ne yhdenmukaistivat aistivilliskoulujen toimintaa. Siihen vaikutti sekin, että komitean puheenjohtaja Valter Forsius vastasi aistivilliskoulujen tarkastajana mainittujen koulujen toiminnasta ja kehittämisestä 1920-luvun loppupuolelle saakka.

3.7 Näkövammaisten oppivelvollisuuskysymys

Näkövammaisten lasten koulupakko- ja oppivelvollisuuskysymys oli useita kertoja esillä vuosisadan vaihteessa. Valter Forsius käsitteli vuoden 1888 suunnitelmassaan koulupakkokysymystä ja otti esimerkiksi Norjan lainsäädännön.¹²⁸ Asiasta keskusteltiin aistivilliskoulukomiteassa, mutta se ei asettunut kannattamaan pakkoa.¹²⁹ Koulupakko oli esillä myös v. 1901 ensimmäisessä aistivilliskoulujen opettajain kokouksessa Turussa.¹³⁰ Asia ei saanut yleistä kannatusta, koska koulupakko ei ollut toteutunut vielä kansakoulunkaan puolella.

Valtiopäivillä sokeiden lasten koulupakkokysymys tuli esille siten, että joulukuussa 1904 käsiteltiin talonpoikaissäädynistunnossa Vaasan läänin edustajan Oskar Nixin¹³¹ anomusehdotus, jolla pyrittiin sokeita lapsia koskevan koulupakon säättämiseen. Ehdotuksen perusteluissa mainittiin mm., että monet vanhemmat eivät lähettäneet lapsiaan kouluun väärästä rakkaudesta. Epäluottamus kaikenlaisia laitoksia kohtaan oli kansan keskuudessa hyvin tavallista. Esimerkiksi ruotsinkielisellä rannikolla varakkaatkin vanhemmat jättivät lähettämättä lapsensa kouluun. Koulu käymättömiä sokeita hakeutui sitten työkouluihin. Erikoisen vaikeassa asemassa olivat vajaamieliset sokeat lapset. Nix esitti, että jo 5–6-vuotiaat vajaamieliset sokeat tarvitsisivat esikouluja, joissa heitä opetettaisiin ja he saisivat huolellista hoitoa ja ikänsä mukaista puuhailua, joka valmistaisi heitä koulunkäyntiin. Oskar Nix ehdotti, että talonpoikaissäätö yhdessä muiden säätyjen kanssa esittäisi keisarille pyynnön, että seuraavilla valtiopäivillä sokeille lapsille säädettäisiin koulupakko.¹³² Nixin anomusehdotus lähetettiin yleisen anomusvaliokunnan käsittelyyn. Sitä ei kuitenkaan ennätetty käsitellä säätyvaltiopäivien aikana.

Vuosisadan vaihteessa oli tehty useita ehdotuksia yleisen oppivelvollisuuden säättämiseksi. Senaatti asetti v. 1906 komitean, jonka tehtäväksi tuli valmistella yleistä oppivelvollisuutta koskeva asetusehdotus. Komitean puheenjohtajaksi tuli Mikael Soininen. Se sai työnsä valmiiksi ja jätti mietintönsä 21. kesäkuuta 1907,¹³³ Sekä mietinnössä että useissa vuosina 1908 ja 1909 tehdyissä eduskunta-aloitteissa esitettiin, että kuurot ja sokeat lapset olisivat oppivelvollisia. Aistivalliset lapset suorittaisivat oppivelvollisuutensa, ellei heidän opetuksestaan pidettäisi muulla tavalla huolta, valtion ylläpitämissä oppilaitoksissa. Niissä piti pitää lapset ikään katsomatta oppilaina niin kauan kuin oppiaika kestäisi. Oppivelvollisuusiässä olevista aistivallisista lapsista tuli maalla kunnallislautakunnan ja kaupungeissa maistraatin lähettää koulutoimen ylläpidettäväksi luettelot ennen elokuun 1. päivää. Aistivalliskoulujen tarkastaja tulisi määräämään, mihin oppilaitokseen kukin oppilas sijoitettaisiin.¹³⁴

Vuoden 1910 valtiopäivillä eduskunta sai valmiiksi anomusehdotuksen, jossa esitettiin yleistä oppivelvollisuutta. Se esitettiin keisarille yhdessä parin muun kansakoulua koskevan ehdotuksen kanssa 3. joulukuuta 1913, mutta keisari jätti kaikki kolme ehdotusta hyväksymättä perustellen päätöstään taloudellisilla vaikeuksilla. Oppivelvollisuuden toteuttaminen oli siirrettävä ajankohtaan, jolloin valtiovarain tila ja maan taloudellinen vaurastuminen tekisivät uudistukset mahdollisiksi.¹³⁵ Yleinen ja siihen liittyvä aistivallisten lasten oppivelvollisuus jäivät näin toteuttamatta autonomian ajalla, mutta tulivat uudestaan esille itsenäisen Suomen alkuaikoina.¹³⁶

4 SOKEAINKOULUJEN HALLINTO

4.1 Ylin johto

4.1.1 Keisari, senaatti ja koulutoimen ylihallitus

Suomeen perustetut sokeainkoulut olivat toisin kuin kunnalliset kansakoulut valtion ylläpitämiä, mutta osittain lahjoitusvaroin toimivia kouluja. Kuopion Sokeainkoulun perustamista koskeva aloite tehtiin valtiopäivillä, ja myöhemmin valtiopäivät käsittelivät useita kertoja sokeainkoulujen rahoitukseen liittyviä kysymyksiä. Keisari, senaatti – erikoisesti talousosasto ja kirkollisasiain toimituskunta – sekä myöhemmin kouluylhallitus ratkaisivat monia sokeainkouluja koskevia asioita.

Useissa maissa näkövammaisopetus oli alkanut hallitsijan tahdosta ja hallitsijat seurasivat sokeainkoulujen kehitystä. Ruotsissa kuningatar oli sokeainkoulujen suojelija, ja oppilaiden hakemukset osoitettiin kauan hänelle. Kuningas ratkaisi joskus sokeainkoulujen pieniäkin kysymyksiä.¹ Suomen sokeainkoulujen asioissa keisari vaikutti yhteistyössä senaatin kanssa lähinnä suurissa kysymyksissä, mm. antoi asetuksia ja julistuksia sekä vahvisti koulujen ohjesäännöt ja ”kulunkiarviot”. Keisariin pidettiin yhteyttä Pietarissa toimivan ministerivaltiosihteerin välityksellä.²

Senaatti ratkaisi osan sokeainkouluja koskevia asioita. Kenraalikuvernöörit joutuivat senaatin puheenjohtajina tutustumaan sokeainkoulujen kysymyksiin ja esittelemään niitä edelleen. Joissakin tapauksissa kenraalikuvernöörin kanta saattoi vaikuttaa huomattavasti asian käsittelyyn. Näin kävi esim. vuonna 1888, kun kenraalikuvernööri esitti keisarille senaatin vähemmistön mielipiteen mukaisesti, ettei keisari myöntäisi lupaa kesällä 1889 Suomessa pidettäväksi suunnitellulle Pohjoismaiden aistivalliskoulujen opettajainkokoukselle, ja keisari jätti luvan myöntämättä.³ Ratkaisuihin vaikutti yleinen Suomen ja Venäjän välien kiristyminen 1880-luvun lopulla. Suomeen kohdistunut yhdenmukaistamisliike, venäläistämispoliittikka, näkyi esim. vuosien 1887–1890 sanomalehtikirjoittelussa.⁴ – Kenraalikuvernööreistä ainakin Bobrikov kävi itse tutustumassa Helsingin Sokeainkoulun toimintaan.⁵

Senaatin talousosasto käsitteli opettajien palkkausta ym. sokeainkouluja koskevia asioita ja valmisteli keisarille tehtyjä ehdotuksia.

Mathilda Linsénin vuoden 1865 ohjesäännön mukaan sokeainkoulun ylin valvonta kuului senaatin kirkollisasiain toimituskunnan päällikölle.⁶ V. 1869 maassamme aloitti toimintansa koulutoimen ylihallitus. Kun Kuopion Sokeainkoulu v. 1870 perustettiin, määrättiin se tämän uuden ylihallituksen alaiseksi.⁷ Helsingin koulusta tuli ylihallituksen alainen v. 1875 annetun ohjesäännön mukaan.⁸

Koulutoimen ylihallituksen johtoon tuli aluksi Casimir von Kothén. Ylihallitukseen kuului lisäksi kaksi hallinnollista virkamiestä ja neljä ylitarkastajaa.⁹ Aistivalliskouluja koskevat asiat kuuluivat kansakoulujen ylitarkastajan alaan.¹⁰ Tähän tehtävään valittiin aluksi Uno Cygnaeus¹¹, joka aikaisemman toimintansa johdosta tunsi myös näkövammaisopetusta.

Kouluylhallituksen alkuaikoina kirkollisasiain toimituskunta käsitteli edelleen monia sokeainkoulujen asioita. Sen puheenjohtajista mm. J. Ph. Palmen ja Y. S. Yrjö-Koskinen vaikuttivat työpanoksellaan muutamiin keskeisiin ratkaisuihin.¹²

Aistivalliskoulujen asema kouluylhallituksessa parani v. 1892, kun ylihallitukseen tuli 30. kesäkuuta 1892 annettu asetuksen mukaisesti oma tarkastaja, ”aistivalliskoulujen tarkastelija”.¹³ Ensimmäisenä tarkastajana toimi Valter Forsius. V. 1896 tuli lisäksi kouluylhallituksen lainopilliseksi jäseneksi kansakoulu- ja aistivallisasiain sihteeri.¹⁴ Koulutoimen ylihallituksen johdossa oli Casimir von Kothenin jälkeen professori L. L. Lindelöf (1874–1902).¹⁵ Kansanopetuspiireissä pidettiin ylihallitusta vuosisadan vaihteessa liian oppikouluvaltaisena. V. 1902 ylitirehtööriksi nimitettiin Y. K. Yrjö-Koskinen, tunnettu kansakoulumies, joka toimi johtajana vuoteen 1917.¹⁶ Hän otti heti virkaan tultuaan ylihallituksen viralliseksi kieleksi suomen.¹⁷ Yrjö-Koskinen jälkeen kouluylhallituksen johtoon tuli myös kansakoulumies Mikael Soininen.¹⁸

Suurlakon jälkeen tehtiin esityksiä koulutoimen johdon uudelleenjärjestämisestä ja kansanvaltaistamisesta mm. v. 1906 Helsingissä pidetyssä opettajainkokouksessa.¹⁹ Kysymys oli monissa yhteyksissä esillä, ja keväällä 1917 tsaarin vallan kukistuttua tuli käsiteltäväksi perusteellinen koulutoimen uudelleenorganisointi. Sisäpoliittisen kuohuntatilan vuoksi järjestely tapahtui vasta elokuussa 1918. Silloin kouluhallitus jaettiin kansakoulu- ja oppikouluosastoon, jolloin kummallakin oli omat osastopäällikkönsä ja kouluneuvoksensa. Kansanopetusosastolle haluttiin jättää myös suojelukasvatuksen johto, mutta kun kouluhallitusta koskeva asetus annettiin, lastensuojeluosasto tuli muodostamaan kolmannen osaston.²⁰ Tämän uuden osaston piiriin kuului mm. sokeain- ja kuurojenopetus.²¹

4.1.2 Tarkastajat

Mathilda Linsén esitti laatimassaan v:n 1865 ohjesääntöehdotuksessa, että tarkastajaksi määrättäisiin aluksi Turun kuuromykkäinkoulun johtaja. Tarkastajan tehtäviin kuului mm. järjestää vuosittaiset loppututkinnot, kokeilla ja vahvistaa johtokunnan kanssa opetussuunnitelmat, ehdottaa oppikurssit ja -kirjat, jättää kirkollisasiain toimituskunnan päällikölle johtokunnan tekemä vuosikertomus sekä ehdottaa mahdollisia parannustoimia työskentelyn tehostamiseksi.²² Ehdotus hyväksyttiin muilta osin, mutta tarkastajaksi nimitettiin professori Mathias Akiander. Akiander toimikin alkuvuosina Helsingin Sokeainkoulun ensimmäisenä tarkastajana.²³

Kouluylhallituksen perustamisen jälkeen sekä Helsingin että Kuopion Sokeainkoulun tarkastajaksi tuli ylitarkastaja Uno Cygnaeus.²⁴ Käsiteltävänä aikana toimivat seuraavat ylitarkastajat:

Uno Cygnaeus	(1861)–1888
Andres Wilhelm Floman	1888–1898
Gustaf Ferdinand Lönnbeck	1898–1912
Konrad Hildén	1912–1916
Artturi Johannes Tarjanne	1916–1918. ²⁵

Varsinaisen tarkastustyönsä lisäksi alkuaikojen tarkastajat olivat mukana komiteoissa, jotka valmistelivat näkövammaisopetukseen liittyviä ratkaisuja. Uno Cygnaeuksen asiantuntemusta käytettiin vuoden 1865 ja 1870 ohjesäännön valmistelussa²⁶, ennen kuin hän varsinaisesti oli sokeainkoulujen tarkastajakaan. Floman oli mukana siinä komiteassa, joka käsitteli Forsiuksen ehdotuksen sokeainkoulujen järjestämiseksi tammikuussa 1889, ja valiokunnassa, joka senaatin toivomuksesta edelleen valmisteli mietintöä ja sääntöehdotusta.²⁷ Vasta kun aistivalliskoulut v. 1892 saivat oman tarkastajansa, kansakoulun ylitarkastajien merkitys aistivalliskoulujen valvonnassa loppui.

Erityisen aistivalliskoulujen tarkastajan viran perustaminen oli esillä kouluylilhallituksen 16. kesäkuuta 1882 senaatille jättämässä asetusehdotuksessa. Siinä esitettiin tarkastajan pätevyysvaatimuksiksi ”yleinen tieteellinen ja pedagoginen sivistys”. Mieluimmin hänellä tuli olla teologinen erotutkinto ja lisäksi kokemusta aistivalliskoulujen opetuksesta. Tarkastajan tehtäviin kuului valvoa aistivalliskoulujen toimintaa ja niille annettujen määräysten noudattamista. Hänen tuli järjestää virkojen hakijoille tilaisuus opetusnäytteiden suorittamiseen ja antaa niistä todistukset. Tarkastajan piti myös ehdottaa ja esitellä kouluylilhallitukselle aistivalliskouluille sopivia oppikirjoja. Mikäli kirjoja ei ollut saatavissa, hänen tuli esittää toimenpiteitä niiden aikaansaamiseksi.

Ehdotuksen mukaan tarkastajalla oli myös velvollisuus matkustella maaseudulla tutustumassa aistivallisten hoitoon ja neuvoa kasvatustilaisuuksissa. Jos tarkastaja oli pappi, hän voisi tarkastusmatkoillaan toimia aistivallisten sielunhoitajana ja suorittaa kirkollisia toimituksia. Tarkastajan olisi vuosittain annettava matkoistaan kertomus. Lisäksi hänen velvollisuutensa oli kolmen vuoden väliajoin laatia laaja selonteko, jossa olisi tilastoja ja uudistusehdotuksia koti- ja koulukasvatuksen edistämiseksi.²⁸

Vaikka senaatti päätöksellään hylkäsikin ehdotuksen, se vaikutti myöhempiin uudistussuunnitelmiin.

Valter Forsiuksen ehdotuksessa v. 1888 esitettiin aistivalliskoulujen tarkastajan viran perustamista.²⁹ Suunnitelmaa tutkineessa komiteassa tarkastajan tarpeellisuudesta äänestettiin, ja äänestystulos osoitti, että tarkastajan virka katsottiin tarpeelliseksi. Komiteassa korostettiin sitä, että aistivalliskoulujen tarkastajalla tuli olla äänioikeus kouluylilhallituksen istunnoissa. Forsius korosti taas tarkastajan asiantuntemuksen merkitystä.³⁰

Aistivalliskoulukomitean asettaman valiokunnan suunnittelemissa sääntöehdotuksissa esitettiin, että aistivalliskoulujen johtoon oli valittava asiantunteva tarkastaja. Komitea tähdensi tarkastajan tehtävissä tilastojen ja luetteloiden laatimisen merkitystä. Tarkastajan piti olla kiinteässä yhteydessä seurakuntien papiston sekä kuntien kunnallishallitusten ja vaivashoitohallitusten kanssa. Tilastot eivät olleet itsetarkoitus: niistä oli hyötyä tarkastajan toimille ja niiden mukaan saatettiin harkita uudistusten tarpeellisuutta ja hahmotella tulevaisuutta.³¹

Kun Keisarillisen Majesteetin Armollisella Julistuksella 30. kesäkuuta 1892 sitten määrättiin koulutoimen ylihallituksen tulevasta ”aistivalliskoulujen tarkastelijasta”, siinä todettiin, että tarkastajalla oli oikeus ottaa kouluylilhallituksessa osaa kaikissa aistivalliskouluja koskevissa asioissa keskusteluihin ja päätöksiin.³²

Tarkastajan pätevyysvaatimukset määriteltiin niin, että hänen tuli olla filosofian

kandidaatin tai jumaluusopillisen päästötutkinnon suorittanut sekä lisäksi kasvatustutkinnon suorittanut ”taikka ulosantamilla teoksilla näyttänyt tieteellistä sivistystä”. Hänellä piti olla myös ”kasvatustutkinnon kokemusta koulusta ja opetuksesta yleensä ja aistivalliskoulusta erittäin”. Asetuksen mukaan tarkastajan nimitti virkaan senaatin talousosasto kouluylhallituksen tekemän virkaesityksen pohjalta.³³ Tarkastajan tehtävät luettiin, ja monet niistä olivat sisällyneet jo Alopaeuksen tekemään ehdotukseen.

Keskeisiä tehtäviä olivat ylläpidolle esitettävien aistivalliskouluja koskevien asioiden valmistelu ja esittely, koulujen valvonta ja tarkastaminen sekä parannusehdotusten esittäminen. Tarkastajalle kuului myös johtajilta ja opettajilta vaadittavien tieteisopillisten ja käytännöllisten kokeiden järjestäminen ja johtaminen, kuuroja, sokeita ja tylsämielisiä koskevien ilmoitusten ja tilastojen laatiminen sekä kirjeenvaihdon avulla tarvittavien tietojen hankkiminen. Lisäksi tarkastajan kuului valvoa, että sokeat, kuurot ja tylsämieliset saivat laissa säädettyä opetusta, kasvatusta ja hoitoa. Mikäli hän havaitsi laiminlyöntejä, hänen oli pyrittävä ne oikaisemaan joko suoraan tai tuomiokapitulin, kuvernöörin tai lääkintöhallituksen avulla.³⁴

Ohjesäännössä määrättiin tarkastajan palkaksi 5.000 markkaa vuodessa ja lisäksi palkkiota 1.000 markkaa sekä viiden ja kymmenen vuoden nuhteettoman virantoimituksen jälkeen palkkionlisäystä 500 markkaa kummallakin kerralla. Lisäksi hän sai korvausta virkamatkoistaan voimassa olevan matkustussäännön kuudennen luokan mukaisesti. Tarkastajalle määrättiin myös eläkeoikeus (pensionioikeus) siviilivirkamiehille säädetyn perustein sekä osallisuus Suomen siviilirahaston leski- ja orpokassaan.³⁵

Ensimmäiseksi aistivalliskoulujen tarkastajaksi valittiin Valter Forsius.³⁶ Ennen tarkastajaksi nimittämistä Forsius oli toiminut pari vuotta Porvoon kuurojenkoulun vt. johtajana ja kansakoulun tarkastajana. Hän oli kouluylhallituksessa (myöh. kouluhallituksessa) tarkastajana yhteensä 34 vuotta, v. 1892–1926. Forsiukselta tuli kouluneuvos v. 1918, ja v. 1926 hän jäi virastaan eläkkeelle.³⁷

Tarkastaja Forsius kävi sokeainkoululla vuosittain kerran, joskus kaksikin kertaa. Tavallisesti hän piti tarkastukset yksin, mutta muutamia kertoja oli joku muu kouluylhallituksen tarkastajista hänen mukanaan. Tarkastukset suoritettiin monesti silloin, kun Forsius tuli koululle järjestämään johtajilta ja opettajilta vaadittavia tieteisopillisiä ja käytännöllisiä kokeita.³⁸ Tarkastusten yhteydessä pidetyissä opettajainkokouksissa olivat tavallisesti mukana myös kouluneuvoston jäsenet. Kokouksissa käsiteltiin koulun kannalta merkittäviä kysymyksiä, mm. yleistä toimintaa, kurinpittoa ja oppilaiden kieliasiaa. Päätökset kirjattiin opettajain- tai kouluneuvostonkokousten pöytäkirjoihin.³⁹

Kuten yleensä valtion viranomaisten, Valter Forsiuksenkin tehtäviin kuului omaa alaansa koskevien tilastojen kerääminen. Hänen keräämänsä tilastot julkaistiin Suomen virallisen tilaston osana XXIV, Aistivalliskoulut 1–11 (1892–1911). Tilastojen yhteydessä oli aistivalliskoulujen toimintaa käsittelevät kertomukset, joihin tarkastaja Forsius tallensi kuurojen- ja sokeainkouluja koskevaa aineistoa sekä muita tarkastusmatkoilta saamia tietoja.

Tarkastuskautena Valter Forsius monin tavoin edisti aistivalliskoulujen asiaa. Hän perusti v. 1892 Suomen Aistivalliskoulujen Lehden ja toimi puheenjohtajana v. 1901 ja 1906 Suomessa pidetyissä aistivalliskouluopettajainkokouksissa Turussa ja

Helsingissä, varapuheenjohtajana ja useiden komiteoiden jäsenenä v. 1898 Kööpenhaminassa ja v. 1903 Tukholmassa pidetyissä pohjoismaisissa opettajainkokouksissa.⁴⁰

Sokeainkoulun opettajien ja tarkastajan ystävällisistä suhteista kertoo mm. Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä v. 1926 julkaistun runon säkeistö. Runon kirjoitti sokeainopettaja Lydia Lyytikäinen:

”Tuli sitten usein Tarkastaja –
tuli samana hän aina vaan:
hienotunteisena neuvojana
johti kylvötyöt hän oikeaan...
Ystävänä kylvömailla kulki,
jolle huolet, toiveet tuotiin julki.”⁴¹

Pääasiallisin sokeainkoulujen valvonta oli aistivalliskoulujen tarkastajan tehtävänä. Kuopion Sokeainkoulussa uskonnon opetusta tarkasteltiin erikseen ainakin syyskuussa 1915, jolloin hiippakunnan piispa J.R. Koskimies vieraili koululla.⁴²

Vuosien 1865–1917 kuluessa sokeainkoulujen tarkastaminen muuttui siten, että alkuvuosina oli tarkastajana yliopiston professori, joka teki työtä varsinaisen virkansa ohessa. Kouluylihallituksen perustamisen jälkeen kansakoulujen ylitarkastaja toimi sokeainkoulujen tarkastajana ja vuodesta 1892 oli erikseen aistivalliskoulujen tarkastaja, jolla oli mahdollisuus aikaisempaa paremmin paneutua juuri erityisopetuksen kysymyksiin. Tehtäväkenttä oli kuitenkin vielä laaja, sillä yhden tarkastajan valvontaan kuului hyvin erilaisia kouluja, sokeain- ja kuurojenkoulut sekä vaaja- ja koulun opettajat.⁴³

4.2 Koulujen johtokunnat, opettaja- ja kouluneuvostot

Vuoden 1865 ohjesäännön mukaan Helsingin Sokeainkoululla tuli olla johtokunta, jonka oli kokoonnuttava ainakin kerran kuussa. Se valvoi laitoksen etua ja johti toimintaa. Johtokunta määräsi oppilaiden ottamisesta ja poispäästämisestä. Tarkastajan kanssa se säätö ja vahvisti oppikurssit ja ”elantokustannukset”. Sillä oli myös velvollisuus olla läsnä loppututkinnoissa.

Johtokuntaan kuului johtajatar ja neljä muuta jäsentä: pappi, lääkäri, pedagogi ja virkamiesluokan tai porvarissäädyn edustaja. Pappi toimi samalla sielunhoitajana ja valvoi uskonnollista elämää. Hänen tehtävänä oli valmistaa oppilaat ehtoolliselle ja huolehtia konfirmaatiosta. Papin piti jättää toimistaan vuosittain kertomus Porvoon tuomiokapitulille. Lääkäri valvoi terveydentilaa ja antoi apuaan, mikäli sitä tarvittiin. Pedagogi auttoi johtajaa kasvatus- ja kurinpitoasioissa. Virkamiesluokan tai porvarissäädyn edustaja oli apuna lähinnä taloudellisissa kysymyksissä.⁴⁴

Mathilda Linsén laati ehdotuksensa ennen kansakouluasetuksen antamista. Ilmeisesti Uno Cygnaeus vaikutti neuvonantajana ehdotuksen syntyvaiheissa johtokuntaa koskevassa kohdassa. Tulevan Helsingin Sokeainkoulun johtokunnan koostumus oli cygnaeuslainen siinä mielessä, että siinä oli pappi itsestään selvänä jäsenenä. Cygnaeus olisi halunnut pappisjäsenen myös kansakoulujen johtokuntaan, mut-

ta hänen ehdotustaan tarkastanut komitea muutti Cygnaeuksen esitystä niin, että kirkkoherrasta ei tullut ilman muuta kansakoulujen johtokunnan jäsentä ja johtokunnasta tuli puhtaasti maallinen.⁴⁵

Huomattava ero Helsingin Sokeainkoulun ja varsinaisten kansakoulujen johtokunnissa tuli olemaan myös jäsenten valitsemisessa. Koska kansakoulut olivat kunnallisia, niiden johtokunnat valittiin luottamushenkilöinä kuntalaisista. Sitä vastoin valtakunnallisen Helsingin Sokeainkoulun johtokunnan nimitti senaatin kirkollisasiain toimituskunnan päällikkö tarkastajan ja johtajattaren ehdotuksen pohjalta.⁴⁶

Helsingin koulun johtokunta oli kooltaan vuoden 1866 kansakouluasetuksen määräysten mukainen, sillä kansakouluasetuksen mukaan johtokuntaan tuli kuulua 4–6 jäsentä.⁴⁷

Kuopion Sokeainkoulun hallinto järjestettiin vuoden 1870 ohjesäännön mukaan toisin. Johtokuntaa ei ohjesäännössä mainittu ollenkaan. Sitä vastoin laitoksen johdossa olivat johtaja ja opettajaneuvosto.⁴⁸ Koulun elanto- ja työjärjestystä säätelevä johtosääntö määrättiin opettajaneuvoston tehtäväksi ja lähetettäväksi edelleen kouluylhallitukselle. Samoin määrättiin ”opetus- ja työkaava” opettajaneuvoston tehtäväksi. Sen vahvisti kouluylhallitus. Oppilaiden kouluunottamisesta päätti ohjesäännön mukaan opettajaneuvosto tutkittuaan hakemukset. Samoin opettajaneuvosto ratkaisi koulusta päästämisen.⁴⁹

Opettajaneuvostoa johti koulun johtaja. Miesosaston asioita käsiteltäessä siihen kuuluivat kaikki opettajat. Naisosaston asioitakin käsittelevät yleensä kaikki opettajat, mutta kurinpitokysymysten käsittelyyn saivat osallistua vain naisopettajat. Kokouksissa asiat ratkaistiin äänestyksessä yksinkertaisella enemmistöllä, ja mikäli äänet menivät tasan, puheenjohtajan ääni ratkaisi. Kukin opettaja piti vuorollaan pöytäkirjaa.⁵⁰

Ohjesäännön mukaan opettajaneuvoston oli kokoonnuttava johtajan kutsusta niin usein kuin asiat vaativat. Varsinaiset kokoukset oli pidettävä kunkin kuukauden viimeisenä arkipäivänä ”luku-ajan kestäessä”. Silloin jokaisen opettajan piti antaa lausunto oppilaiden käyttäytymisestä sekä heidän osoittamastaan ahkeruudesta ja edistymisestä. Kokouksessa tuli myös keskustella kaikesta, mikä voi edistää oppilaitoksen ja opetuksen parasta.⁵¹

Helsingin ja Kuopion Sokeainkoulun ohjesääntöjen välillä oli siis huomattava ero: Helsingin koulun paikallinen valvonta kuului koulun opettajakunnan ulkopuolelta valitulle johtokunnalle, jossa vain johtajatar edusti opettajakuntaa.⁵² Kuopiossa taas paikalliset päätökset tehtiin johtajan ja opettajien muodostamassa opettajaneuvostossa.

Kun Helsingin Sokeainkoulun uusi ohjesääntö v. 1875 valmistui, siinä ei mainittu johtokuntaa. Siinä ei ollut myöskään mainintaa opettajaneuvostosta, vaan ohjesäännön 2. §:n mukaisesti ”Laitoksen lähintä johdatusta pitää yksi johtajatar, jota oppilaiden peräänkatsannossa auttaa yksi hoitajatar”. Aikaisempaan Helsingin ohjesääntöön verrattuna olivat muuttuneet ne kohdat, joissa johtokunta oli mainittu. Johtajattaren tuli tehdä ehdotus elanto- ja työjärjestyksestä, ja sen määräsi lopullisesti kouluylhallitus. Samoin johtajattaren tuli tehdä ehdotus ”opetus- ja työkaavaan” sekä opetuksen jakoon hänen ja opettajien välillä ja ylihallituksen tuli ne vahvistaa. Kuopion ohjesäännön mukaisesti määrättiin Helsingin koulussa hoidettavaksi oppilaiden ottaminen ja päästäminen, kurinpito, rahavarain hallinto ja tilinte-

ko.⁵³ Viimeksi mainituista ohjeista päätellen Helsingin koulussakin tarvittiin opettajaneuvostoa, koska esim. oppilaiden ottaminen ja päästäminen Kuopion koulussa kuuluivat kouluneuvoston tehtäviin.

Kaikkien aistivalliskoulujen kesken yhdenmukaisiin johtokuntiin pyrittiin v. 1882 senaatille jätetyssä ehdotuksessa. Siinä esitettiin aistivalliskoulujen johtokunnat muodostettavaksi siten, että niissä olisi viisi jäsentä: koulun johtaja ja vanhin vakinainen opettaja sekä kolme kouluylhallituksen nimeämää jäsentä, joista tarkastaja oli tehnyt esityksen.⁵⁴ Aistivalliskoulukomitea taas ehdotti, että koulujen valvonnan tulisi kuulua kouluneuvostolle. Kouluneuvostossa olisi kolme jäsentä, joista yhden olisi oltava nainen, koska kyseessä oli yhteiskoulu. Jäsenet nimittäisi kouluylhallitus. Neuvoston pitäisi käydä vähintään kerran kuussa valvomassa koulun toimintaa, hallintoa ja terveystilannetta sekä seurata tarkasti oppilaiden siveellistä kasvatusta. Lukukauden lopulla oli tarkastettava tilit ja ryhdyttävä mahdollisiin korjaustoimiin.⁵⁵

Opettajakunnan tuli aistivalliskoulukomitean mukaan käsitellä kokouksissaan opetusta, kurinpittoa ja terveydenhoitoa koskevia asioita sekä pohtia epäkohtia ja keinoja niiden poistamiseksi. Terveystilannetta opettajakunnan apuna oli laitoksen oma lääkäri, joka tutki kouluuntulovaiheessa kaikki oppilaat ja koulussa olevat myöhemmin ainakin kerran lukukauden aikana. Jos johtaja oli opettajakunnan kanssa eri mieltä jostain asiasta, päätös tuli alistaa kouluylhallituksen tutkittavaksi.⁵⁶ – Vuoden 1892 asetukseen ei kuitenkaan tullut kouluneuvostoa tai opettajakuntaa koskevia kohtia.

Helsingin Sokeainkoulun alkuvuosien johtokunnista on säilynyt niukasti tietoja.⁵⁷ Pitkäaikaisina johtokunnan puheenjohtajina Helsingin koulussa toimivat kirjastoamanuenssi Berndt Otto Schauman (1878–1885) ja rautatiehallituksen sihteeri, myöhemmin toimistopäällikkö Carl Berndt Federley (1885–1908).

Vaikka Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännössä ei kouluneuvostoa aluksi mainittukaan, siellä toimi kuurojenkoulun kanssa yhteinen aistivalliskoulujen kouluneuvosto ainakin vuodesta 1878 lähtien.⁵⁸ Puheenjohtajina olivat vuoden 1878 jälkeen seuraavat henkilöt:

Anders Edvin Nylander, piirilääkäri	1878–1880
Anders Helander, lyseon rehtori	1880–1886
Johan Viktor Calamnius, rovasti	1888–1889
Karl Johan Benjamin Fabritius, lääninsiht.	1889–1890
Zachris Walmari, ”lasareetinlääkäri”, myöh. piirilääkäri	1891–1902
U. W. Telén, tyttökoulun kollega, rehtori	1903–1912
Gustaf Fredrik Frostén, kaupunginlääkäri	1912–1915
O. J. Kantele, vanhempi lehtori	1915–1918

Vuosina 1892–1917 kouluneuvostossa oli koko ajan lääkäriedustaja, joka toimi myös koulun lääkärinä. Kasvatus- ja opetustehtävissä jäsenistä oli kaiken aikaa kaksi, jopa kolmekin. Kuopion valmistavan koulun johtajatar Bertha Stenius oli ammatinsa vuoksi pienten lasten kasvatuksen asiantuntija. Hän toimi kouluneuvostossa peräti 23 vuotta. Kouluneuvostossa oli myös yksi oppikoulun edustaja, rehtori,

lehtori tai kollega. Näin saatiin luoduksi yhteyksiä yleisiin kouluihin. Huomattava kuitenkin on se, ettei aistivalliskouluja lähinnä olevan koulumuodon, kansakoulun, edustajaa ollut mukana. Toisaalta myös oman koulun opettajien edustus puuttui, vain johtaja oli virkansa puolesta kokouksissa.

Kuopion kouluneuvostossa oli kaiken aikaa myös yksi liikemiespiirien edustaja. Aluksi tämä jäsen oli pankinjohtaja R. Lindqvist, sitten kauppias Isak Löf ja loppukaudella kauppaneuvos Herman Saastamoinen.⁵⁹

Kouluneuvostoissa toimi yleensä kaiken aikaa yksi tai kaksi naisjäsentä. Siinä suhteessa ne olivat Cygnaeuksen ihanteiden mukaisia: Cygnaeus oli tähdentänyt, että johtokunnissa piti olla myös naisjäseniä.⁶⁰

Kansakouluväki kiinnitti 1800-luvun lopulla huomiota siihen, että johtokunnissa pitäisi olla oppilaiden vanhempia. Mm. vuoden 1890 kansakoulukokouksessa K. Werkko esitti, että jokaisessa johtokunnassa ainakin kahden jäsenen tuli olla sellaisia, että heillä olisi lapsia koulussa.⁶¹ – Sokeainkoulussa ei käsiteltävänä aikana ilmeisesti ollut johtokunnan tai kouluneuvoston jäsenenä ollenkaan koulussa olevien oppilaiden vanhempia.⁶² Tämä oli puute, sillä monet oppilashuollon epäkohdat, esim. asuntola-asumisen ongelmat, olisivat varmasti tulleet paremmin esille, jos vanhempia olisi ollut asioista päättämässä.

Ajalle ominaista oli se, että kouluneuvostojen jäsenet olivat yksipuolisesti säätyläisiä, virkamiehiä tai varakkaan porvariston edustajia. Valtaosa oppilaista oli kuitenkin maataloutta harjoittavista kodeista tai työläiskodeista (koko oppilasmäärästä 63 prosenttia oli maatalouden harjoittajien ja vajaat 9 prosenttia työläisperheiden lapsia, ks. liite 22). Sokeainkoulujen kouluneuvostoissa ei ollut yhtään maatalousväen tai työväen edustajaa. Kouluneuvostojen jäsenet tunsivat kyllä hyvin kasvatusta, terveydenhoito-, sielunhoito- yms. kysymyksiä, mutta lasten aikaisemman elinympäristön ja sosiaalitaustan tunteminen olisi tuonut monipuolisuutta silloin, kun kasvatustavoitteen suunniteltiin tai harkittiin vaikkapa tulevaan ammattiin tähtäävän opetuksen järjestämistä.

Sokeainkoulujen kouluneuvostojen pohja luotiin jo Mathilda Linsénin ensimmäisessä ohjesäännössä v. 1865. Yllättävän vähän rakenne muuttui käsiteltävänä aikana, vaikka monenlaisia muutosehdotuksia tehtiinkin. Kouluneuvostot olivat lähinnä säätyläisistä, virkamiehistä ja varakkaan porvariston edustajista koottuja asiantuntijaneuvostoja, jotka autoivat koulun johtajaa hänen työssään. Monet jäsenet tekivät vuosia – jotkut vuosikymmeniä – arvokasta työtä sokeainkoulujen hyväksi. Epäkohtana oli kuitenkin, ettei oppilaiden vanhemmilla eikä sokeainkoulun opettajilla ollut edustajaa kouluneuvostoissa. Lisäksi kouluneuvostojen sosiaalinen koostumus vaikutti siihen, ettei päätöksenteossa aina ollut riittävän monipuolista näkemystä asioista. Se tuli esille mm. asuntolaa koskevissa asioissa ja oppilaiden erottamiskysymyksissä.

5 OPPILAITOKSET

5.1 Blindanstalten i Helsingfors – Helsingin Sokeainkoulun

Helsingin sokeainkoulun perustamisvaiheessa varattiin valtion varoista 2.400 markkaa perustamiskustannuksiin. Aluksi oli hankittava huonekaluja, käyttövaatteita, pellava- ja liinakankaita sekä erilaisia astioita ja opetusvälineitä. Vuotuisiin käyttökustannuksiin varattiin 8.000 markkaa. Siitä maksettiin johtajattaren, hoitajattaren ja palvelijattaren palkat. Johtajattaren palkka oli aluksi 1.400 markkaa vuodessa. Vuokran maksua varten varattiin 500 markkaa ja yhdeksän hengen ”ylöspitoon” kullekin 80 penniä päivää kohti, yhteensä 2.628 markkaa.¹

Omaa huoneistoa Helsingin Sokeainkoululla ei aluksi ollut, vaan koulu aloitti toimintansa 1.10.1865 Kaivopuistosta vuokratessa Mellinin huvilassa. Rakennus oli kauniilla paikalla lähellä meren rantaa.² Huoneiden kalustus oli vaatimaton. Luokkahuoneessa oli pöydän lisäksi kolme pulpettia penkkeineen. Opetusvälineitä hankittiin jo alkuvuosina. Suurimmat hankinnat olivat piano ja urkuharmoni. Asuinhuoneissa oli oppilaita varten rautasängyt. Lisäksi otettiin pari puista pesupenkkiä, rautapeltinen amme ja pesukannu vateineen. Rakennus lämmitettiin koivuhaloilla ja huoneet valaistiin tali- ja steariini-kynttilöillä. Oppilaitoksen keittiössä valmistettiin yksinkertaiset ateriat oppilaille ja koulun henkilökunnalle.³

Valtion rahoituksen lisäksi laitos sai lahjoitusvaroja esim. testamenttien avulla. Muutamit yksityishenkilöt lahjoittivat lisäksi koululle kirjoja, leluja ja vaatteita.

Johtaja Hanna Ingmanin aikana (1877–1903)⁴ Helsingin Sokeainkoulun toiminta vakiintui monessa suhteessa. Vuoden 1892 julistuksen jälkeen koulun väliaikaisuus päättyi ja toiminta voi jatkua entistä turvatumpana. Opettaja- ja oppilasmäärät kasvoivat ja opetus monipuolistui.

Koulu toimi Ingmanin kaudella aluksi vuokratiloissa Konstantininkatu 22:ssa, jonne se muutti Mellinin huvilasta. Tilat kävivät pian ahtaaksi, ja uudet vuokratilat hankittiin Maneesinkatu 5:stä v. 1886.⁵ Näissä tiloissa oli oppilaiden käytössä koulu- ja ruokasalin lisäksi neljä makuuhuonetta, joissa kussakin asui 3–5 oppilasta. Koulusalissa oli oppilaiden pöydät ja tuolit sekä urkuharmoni ja piano. Valaistuksena oli jo pari öljylamppuakin. Ruokasalin kalustukseen kuului suurehko pöytä, jonka ympärillä oli 18 tuolia. Makuuhuoneiden kalustuksena oli rautasänkyjen lisäksi kirjoituspöytä, kaappi ja pesupaikka vateineen ja ämpäreineen.⁶

Maneesinkadun huoneisto kävi 1890-luvulla ahtaaksi, sillä oppilasmäärä kasvoi nopeasti. Aika ajoin koulua jouduttiin jakamaan kolmeenkin osaan. Helsingin Sokeainkoulun tilaohjelma laadittiin vuosina 1892–1893. Rakentamiseen myönnettiin tarvittavat varat⁷ ja 1. kesäkuuta 1898 valmistui Helsingin Sokeainkoululle oma koulutalo Kallion kaupunginosaan, I linja 1:een.⁸ Rakennus oli kolmikerroksinen punatiilitalo, jonka ensimmäiseen kerrokseen varattiin tilaa harja-, kori- ja puutyöverssaalle. Samassa kerroksessa oli oppilaiden ruokasali, kaksi päivähuonetta ja tyttöjen käsityötilat. Toisessa kerroksessa oli luokkahuoneita ja juhlasali sekä opettajainhuone. Oppilaiden makuuhuoneet oli sijoitettu ylimpään kerrokseen ja niitä oli nel-

jä. Sekä tyttöjen että poikien isot makuuhuoneet suunniteltiin sellaisiksi, että niihin tuli mahtua 16 nukkujaa. Koulun tiloissa toimi myös pesula, leipomo ja keittiö sekä pistekirjapaino.⁹ Uuden rakennuksen saaminen helpotti koulun toimintaa monella tavoin. Samalla kuitenkin laitosmaisuus tuntuvasti lisääntyi.

Ingmanin kaudella vallitsi koulussa yleensä hyvä kuri ja järjestys. Esim. tarkastaja Valter Forsius kiinnitti siihen vieraillessaan huomiota. Samalla hän kuitenkin varoitti liian ankarasta kasvatuksesta, joka kahlehti lasten iloisuutta ja vapautta.¹⁰

Johtaja Kyösti Heikki Sipilän aikana (1904–1926) Helsingin koulun toiminta oli jo vakiintunutta. Opettajakunta oli pysyvää ja laitoksella oli omat tilat. Koulurakennus korjattiin v. 1913. Samassa yhteydessä rakennettiin sauna desinfiointilaitokseen.¹¹ Rauhallisen kauden Helsingin Sokeainkoulun vaiheissa katkaisi talvella 1918 kansalaissota, jonka vuoksi koulun toiminta lakkasi yli vuoden ajaksi. Rakennus toimi sotilassairaalana, ja varsinaiseen tarkoitukseensa se otettiin uudelleen vasta maaliskuussa 1919.¹²

5.2 Kuopion Sokeainopisto/Sokeainkoulu

Kuopion Sokeainkoulun oli määrä aloittaa toimintansa 1. maaliskuuta 1871. Jo syksyllä 1870 suoritettiin ensimmäiset kalustohankinnat.¹³ Koulun aloittamisesta ilmoitettiin lehdissä ja lisäksi luettiin kuulutus kaikissa kirkoissa.¹⁴ Sinne oli tarkoitus ottaa kymmenen oppilasta. Kouluylivaltio nimitti avoimena olevaan opettajattaren virkaan kappalaisen tyttären Johanna Ingmanin, joka tuli toimimaan aikaisemmin nimitetyn johtajan Karl M. Steniuksen apuna.¹⁵

Kun haku aika päättyi 11. helmikuuta, kouluun oli ilmoitettu vain yksi oppilas. Ylivaltion päällikkö Casimir von Kothén lähetti Steniukselle tiedon, että tämä ja neiti Ingman voisivat aluksi opettaa vanhempiakin sokeita, mutta heitä ei tulisi ottaa sisäoppilaisiksi.¹⁶ Toukokuussa Stenius kirjoitti kouluylivaltiolle ja pyysi, ettei kuntien tarvitsisi maksaa kouluun lähetettävien lasten puolesta vaaterahaa, vaan pelkästään täysihoitokustannukset, koska ne eivät muuten toimittaneet lapsia laitokseen. Kouluylivaltio ei suostunut Steniuksen ehdotukseen ja päätti, ettei kuntia vapauteta vaaterahan maksamisesta. Ratkaisua perusteltiin sillä, että sokeainkoulu ei ollut pelkkä hoitolaitos, vaan siellä annettiin hyödyllistä tietoa. Mikäli vaatteiden hankkimisessa tai korvaamisessa niskoteltaisiin, johtajan tuli kääntyä lääninhallituksen puoleen.¹⁷ Vähitellen oppilaita kuitenkin saatiin kouluun, ja syksyllä 1871 oppilasmäärä nousi kymmeneen.¹⁸

Stenius oli opintomatkinsa aikana neuvotellut Kööpenhaminan sokeainopiston johtajan Johannes Molandenhawerin kanssa, että tämä lähettäisi jonkun oppilais-taan Kuopion Sokeainkouluun koritöiden opettajaksi. Kun Kuopion koulu oli aloittanut toimintansa, Stenius sähköitti Moldenhawerille: ”Lähetä parhaiten näkevä (suom.).” Moldenhawer valitsi Otto Wilhelm Tönnesen -nimisen oppilaan, joka matkusti Suomeen syksyllä 1871. Tanskasta saatiin myös korityössä tarvittavia työkaluja ja raaka-aineita.¹⁹ Kuopion koulussa saatiin kori- ym. käsityön opetus alkuun heti ensimmäisistä vuosista lähtien.

Kuopion Sokeainkoululla ei ollut omaa rakennusta, vaan tilat vuokrattiin koneen-

käyttäjää Ivar Henrik Räsäsen talosta Kirkkokatu 13:sta. Senaatin talousosasto käsiteli tehdyn vuokrasopimuksen. Talossa oli tupa ja viisi muuta huonetta. Lisäksi tontilla oli kaksi saunaa, kaksi halkovajaa ja kellari. Vuokraa perittiin 500 markkaa vuodessa.²⁰ Kesäkuun alussa 1872 Kuopion koulu muutti isompaan taloon, jonka omistivat maakauppias S. Tolonen ja N. Hujanen. Rakennus oli Hämeenkadulla (n:o 89), ja siinä oli kuusitoista huonetta, kolme keittiötä ja leivintupa sekä ulkorakennukset. Johtajalle varattiin siitä neljä huonetta, keittiö ja ruokahuone, opettajalle kaksi huonetta ja taloudenhoitajalle yksi. Koko talosta maksettiin vuokraa 2.350 markkaa vuodessa.²¹ Esim. vuonna 1873 Kuopion Sokeainkoulun kokonaismenot arvioitiin 20.150 markaksi.²²

Vuoden 1892 julistuksen jälkeen Kuopion Sokeainkoulunkin väliaikaisuus päättyi ja olot vakiintuivat. Koulun oppilasmäärän kasvun vuoksi jouduttiin vuokraamaan lisätalaksi v. 1894 Hämeen- ja Majalanlahtikadun kulmuksesta talosta n:o 108 kaksi asuntoa, joissa oli yhteensä yli kaksikymmentä huonetta. Rakennuksen omisti Samuel Niskanen.²³ Rakennukseen sijoitettiin mm. tyttöosasto. Kuopion koulun uusi koulurakennus valmistui viimein v. 1900. Se sijaitsi ns. Flobergin mäellä Vuorolan kaupunginosassa. Kosti Lyytikäinen arvioi koulun sijaintia: ”Paikka on tarkoitukseen erinomaisen sopiva sekä terveellisen että kauniin asemansa puolesta.”²⁴ Päärakennus oli punatiilinen, kaksikerroksinen talo. Kalustus teetettiin tilaustyönä Turun kuritushuoneella. Urut valmisti urkutehtailija B. A. Thule Kangasalta.²⁵ Ruokasali ja asuntolat sijoitettiin päärakennusta lähellä oleviin puurakennuksiin.

Tämän vuosisadan alkuvuosikymmeninä Kuopion Sokeainkoulu oli täysimittainen 10-vuotinen oppilaitos, jolla oli käytössään ajanmukaiset koulurakennukset. Vuoden 1918 sodan aikana, kun Helsingin koulun toiminta oli pysähdyksissä, Kuopion Sokeainkoululla pidettiin koulua.²⁶

5.3 Työkoulut

Varsinaisten sokeainkoulujen rinnalle syntyi vuosisadan vaihteessa näkövammaisille aikuisille työkouluja, jotka olivat lähinnä ammattiopetusta antavia oppilaitoksia.²⁷ Esim. Ruotsiin oli jo 1884 perustettu aikuisnäkövammaisia varten työkoulu Kristinehamnin kaupunkiin ja samana vuonna naisille työkoulu Uppsalaan.²⁸ Suomessa työkoulujen tarve oli useaan kertaan esillä. Mm. aistivalliskoulukomitea kiinnitti siihen huomiota v. 1889.²⁹ Ensimmäinen työkoulu aloitti toimintansa Helsingissä v. 1884. Se perustettiin v. 1892 toimintansa aloittaneen sokeainkodin (Blindhemmet) yhteyteen. Sokeainkodin omisti Sokeain Ystävät r.y. Oppilaaksi otettiin näkövammaisia naisia, jotka eivät olleet käyneet sokeainkoulua.³⁰

Näkövammaisia miehiä varten perustettiin v. 1900 Helsinkiin Ensilinja 7:ään työlaitos. Perustamisvuonna otettiin laitokseen ensimmäinen oppilas. Vähitellen oppilaita otettiin lisää ja laitoksesta tuli koulu. Vuonna 1906 laitos siirtyi uusiin tiloihin ja sen nimeksi tuli Työkoulu v. 1907. Alkuperäinen työtupa väistyi koulumuotoisen toiminnan tieltä.³¹

Kuopiossa aloitti v. 1896 toimintansa Sokeain Ystävät -yhdistyksen Kuopion osaston omistama työkoulu. Se sai valtion tukea, ja jo syyskaudella 1896 voitiin sinne ot-

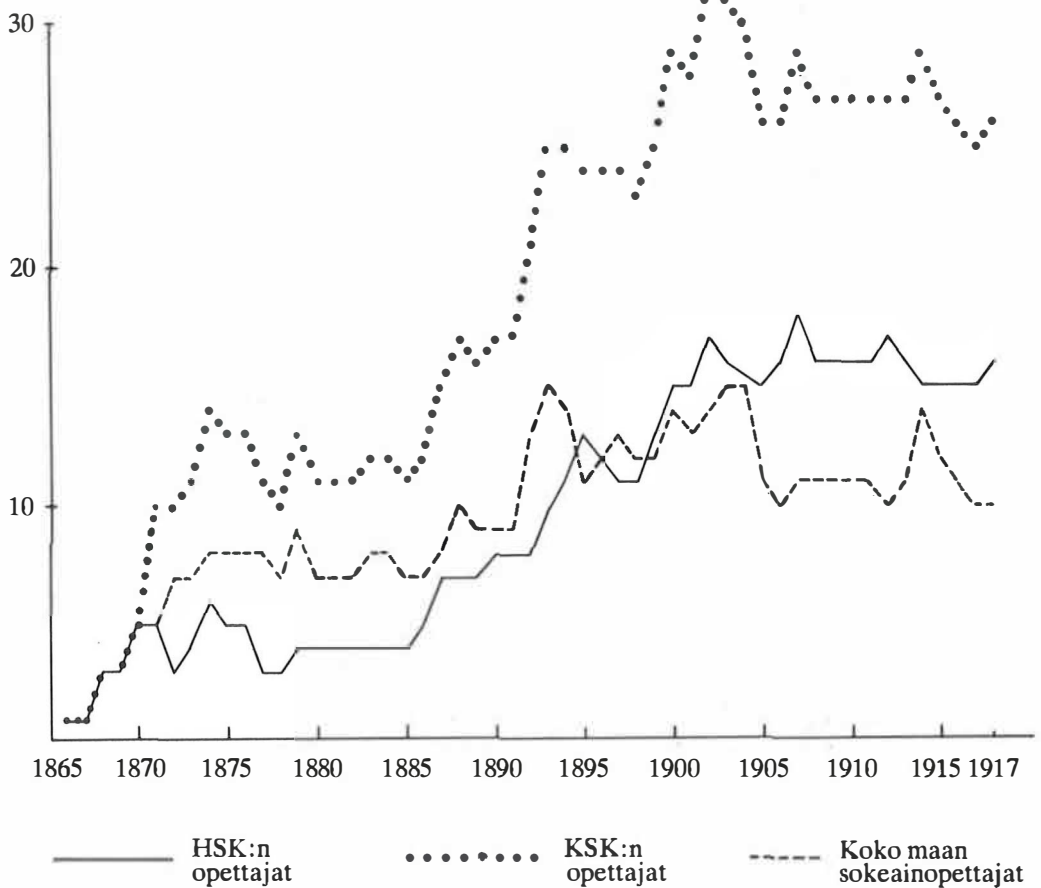
taa kahdeksan oppilasta: viisi poikaa ja kolme tyttöä. Sokeainkoulun johtaja ja opettajat olivat innokkaasti mukana aloittamassa työkoulua. Sen ensimmäiseksi johtajattareksi tuli Kuopion Sokeainkoulun opettaja Lydia Wikman (myöh. Lyytikäinen) ja opettajaksi tuli sokeainkoulun entinen oppilas Jaakko Kemppainen.³²

Työkoulut antoivat ennen kaikkea yleissivistystä ja ammattitaitoa niille näkövammaisille, jotka eivät olleet käyneet sokeainkoulua. Ne olivat sen koulutuksen alku, jota myöhemmin on jatkanut Sokeain Ammattikoulu ja nykyisin jatkaa Näkövammaisten ammattikoulu.

6 JOHTAJAT, OPETTAJAT JA MUU HENKILÖKUNTA

6.1 Opettajien määrä

Sekä Helsingin että Kuopion Sokeainkoulu aloittivat toimintansa muutaman opettajan voimin. Kuopion Sokeainkoulun opettajamäärä kohosi 1870-luvulla suuremmaksi kuin Helsingin koulun. Sinne otettiin oppilaitakin enemmän kuin Helsingin kouluun, ja vuoden 1870 ohjesääntö mahdollisti useampien virkojen perustamisen.¹ Erot tasoittuivat kuitenkin 1800-luvulla.

Kuvio 1. Suomen sokeainkouluissa vuosina 1865–1917 toimineiden opettajien määrät.²

Sokeainkoulujen opettajien määrät nousivat huomattavasti 1890-luvulla. Muutos heijastaa yhteiskunnan yleisen mielenkiinnon kohdistumista näkövammaisopetukseen, sen laadun ja määrän parantamiseen. Kiinnostus ilmeni 1880-luvun uudistuspyrkimyksissä ja erikoisesti vuoden 1892 julistuksen antamisessa. Vuoden 1892 julistuksen vaikutuksesta oppilasmäärät kasvoivat ja oppilaiden kouluvuosien määrä lisääntyi. Opettajia tarvittiin lisää. Julistukseen liittyvän palkkaus- ja menosäännön mukaan kummassakin sokeainkoulussa tuli olla – johtaja ja asuntolanjohtaja mukaan luettuina – seitsemän päätoimista opettajaa ja lisäksi useita tuntiopettajia.³ Vuosisadan vaihteessa oli koko maan sokeainopettajien määrä kohonnut 29:ään. Lähes tällä tasolla se pysyi tutkittavan kauden loppuun. Pieniä muutoksia tuli vuosittain siitä syystä, että tuntiopettajien määrä vaihteli jonkin verran.⁴ (Ks. liite 2.)

Tutkittavana aikana oli Suomen sokeainkouluissa yhteensä 99 opettajaa. Helsingin Sokeainkoulussa opettajia oli 56, Kuopion koulussa 50. Seitsemän opettajaa toimi molemmissa kouluissa, mutta ei yhtä aikaa. (Ks. liite 3.) Helsingin Sokeainkoulun opettajakunta oli yleensä naisvaltaisempi kuin Kuopion. Varsinkin alkuvuosina miesopettajia oli Helsingin koulussa vähän, useina vuosina ei yhtään ainoaa. Kokonaismäärissäkin erot näkyivät:

	HSK		KSK		Koko maa	
	lm.	%	lm.	%	lm.	%
Miesopettajia	17	30,4	31	62,0	45	45,5
Naisopettajia	39	69,6	19	38,0	54	54,5
Yhteensä	56	100,0	50	100,0	99	100,0

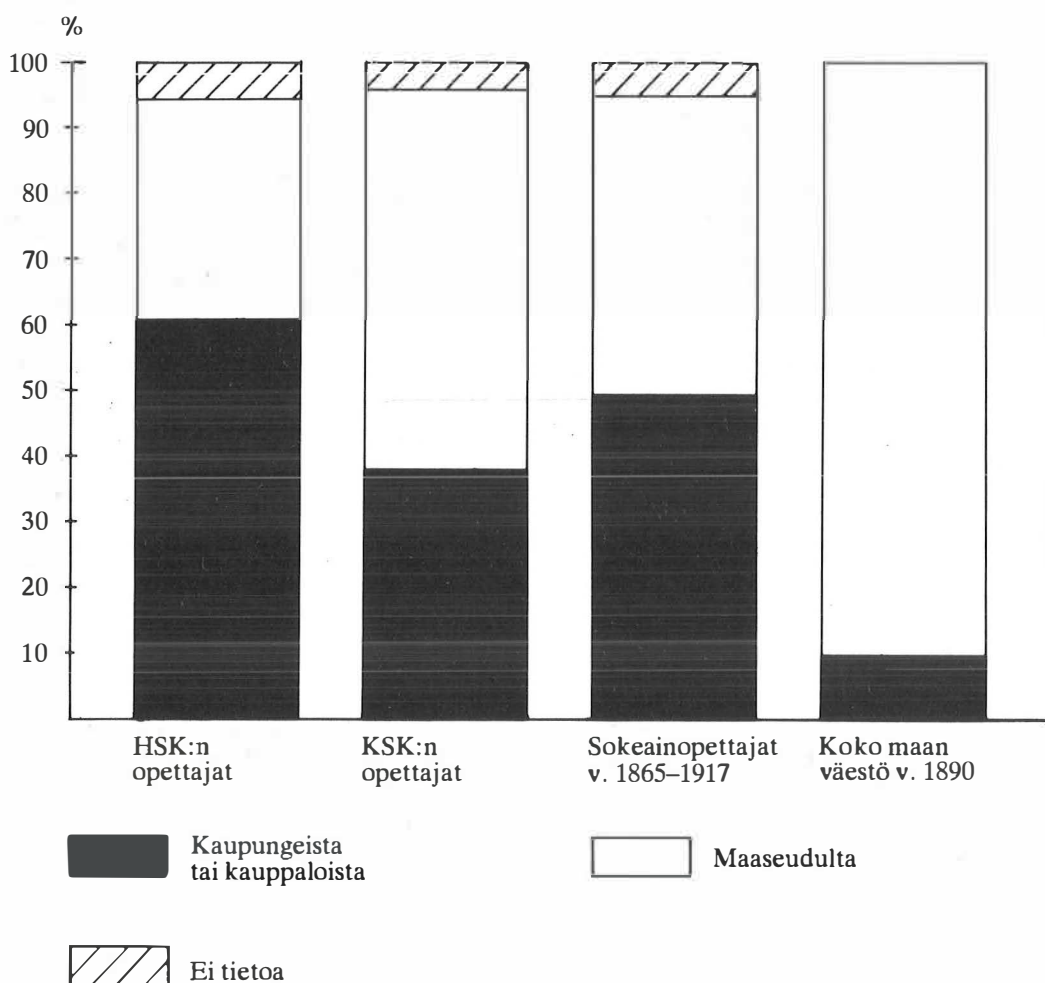
Helsingin Sokeainkoulun opettajakunnan naisvaltaisuuteen vaikutti alkuvuosina se, että koulun ensimmäinen johtaja oli nainen. Hän suunnitteli oppilaitoksen pääasiassa tyttöoppilaita varten. Vuosien 1865 ja 1875 ohjesääntöjen mukaan koulun johtajan- ja opettajanvirkoihin tuli valita naisia.⁵ Sitä vastoin Kuopion Sokeainkoulussa oli alusta lähtien miesjohtaja ja -opettaja.⁶ Myöhemmin vuosikymmeninä erot kuitenkin tasoittuivat.

6.2 Alueellinen tausta ja äidinkieli

Suomen sokeainkouluissa vuosina 1865–1917 toimineiden opettajien jakaantuminen kotipaikkojen mukaan eri läänien osalle käy ilmi seuraavasta asetelmasta⁷:

	lm.	%
Kuopion lääni	36	36,3
Uudenmaan lääni	15	15,1
Turun ja Porin lääni	9	9,1
Vaasan lääni	7	7,1
Hämeen lääni	6	6,1
Viipurin lääni	6	6,1
Oulun lääni	6	6,1
Mikkelin lääni	6	6,1
Ulkomailta	4	4,0
Tuntematon	4	4,0
Yhteensä	99	100,0

Eniten, yli 36 prosenttia sokcainopettajista, tuli Kuopion läänistä. Kuopion koulun opettajista peräti 58 prosenttia oli kotoisin koulun sijaintiläänistä (ks. liite 5). Kuopion kaupungin osuus oli läänin alueella huomattavin, mutta muistakin kunnista sokeainopettajia tuli. Monet heistä olivat käyneet oppikoulua Kuopiossa, jonka kouluihin tuli oppilaita koko läänin alueelta. Toisella sijalla koko maan luvuissa oli Uudenmaan lääni, jossa Helsingin koulu sijaitsi. Oppilaitokset tunnettiin parhaiten sokeainkoulupaikkakunnilla. Monet opettajistahakeutuivat aluksi vain tilapäisiin tehtäviin, mutta jäivät sitten alalle pitkäksi aikaa. Kuopion Sokeainkoulu oli suosittu sokeainopettajain auskultointipaikka, joka valmisti suurimman osan suomenkielisistä sokeainopettajista. Uudenmaan läänin ja Kuopion seutu olivat myös niiden alueiden joukossa, joilta suomenkielisten maaseutukansakoulujen opettajistoa tuli kaikkein eniten viime vuosisadan lopulla.⁸

Kuvio 2. Vuosina 1865–1917 tulleiden sokeainopettajien jakaantuminen maaseudulta tai kaupungeista ja kauppaloista tulleisiin.

Turun ja Porin läänistä sokeainopettajia tuli pääasiassa Helsingin kouluun, jossa tarvittiin ruotsinkielisiä opettajia. Muiden läänien osuus oli vähäisempi. Ulkomailla syntyneitä sokeainopettajia oli neljä: Ellen Cygnaeus, Uno Cygnaeuksen tytär, oli syntynyt Pietarissa, kun hänen isänsä oli siellä uskonnonopettajana ja tarkastajana.⁹ Ortodoksisen uskonnon opettaja, pastori Iroff, oli myös syntynyt Pietarissa.¹⁰ Hän oli viettänyt lapsuutensa ja nuoruutensa Venäjällä ja tullut Suomeen vasta aikuisiässä.¹¹ Apuopettaja Aina Kynberg oli syntynyt Tukholmassa, mutta aloitti jo koulunkäyntinsä Suomessa.¹² Opettajat, joiden kotipaikka oli tuntematon, opettivat vain muutamia viikkotunteja.¹³

Helsingin Sokeainkoulun opettajista oli yli 60 prosenttia lähtöisin kaupungeista tai kauppaloista. Kuopion koulussa oli taas enemmän maaseudulta tulleita (58 prosenttia). Yhteensä noin puolet maamme sokeainopettajista oli kaupunkikodeista. (Ks. liite 6.)

Maamme väestöstä asui kaupungeissa tai kauppaloissa esimerkiksi v. 1890 vain 9,9 prosenttia ja v. 1910 noin 14,7 prosenttia, joten kaupunkioloista lähteneiden sokeainopettajien määrä oli väestön yleisen rakenteen huomioon ottaen varsin suuri. Määrä oli suuri myös verrattuna viime vuosisadan lopun kansakoulunopettajia koskeviin lukuihin. V. 1863–1898 Jyväskylän ja Sortavalan seminaareihin tulleista opiskelijoista oli 26,7 prosenttia kaupungeista ja 73,3 prosenttia maaseudulta.¹⁴

Sokeainkoulujen tarjoamista työpaikoista tiedettiin ilmeisesti enemmän kaupungeissa kuin maaseudulla. Toisaalta suuri osa sokeainopettajista oli kotoisin koulujen sijaintikaupungeista, Kuopiosta ja Helsingistä. Kaupunkilaisuus oli myös yhteydessä sokeainopettajien sosiaaliseen taustaan.

Mathilda Linsén oli ottanut johtajattaren tehtävät vastaan sillä ehdolla, että Helsingin Sokeainkoulun opetuskieliksi tulisi ruotsi. Opettajakunta olikin alkuvuosina ruotsinkielistä ja koulussa opetettiin ruotsiksi.¹⁵ Kuitenkin jo 1870-luvulla tuli opettajia, jotka olivat myös suomen kielen taitoisia. Ainakin Ellen Cygnaeus ja Ida Hannikainen olivat käyneet Jyväskylän suomenkielisen seminaarin.¹⁶ Johanna Ingman oli toiminut opettajana Kuopion suomenkielisessä sokeainkoulussa ja käytti kirjoituksissaan sujuvasti sekä suomea että ruotsia.

Kun vuoden 1892 julistuksen mukaan erotettiin Helsingin Sokeainkoulun suomen- ja ruotsinkielinen kouluosasto toisistaan, kouluun tuli paljon uusia suomenkielisiä opettajia. Äidinkieli ratkaisi yleensä, kummalla osastolla opettaja toimi. Osa opettajista hoiti molempien osastojen tunteja. Työosastolla suomen- ja ruotsinkielisiä oppilaita opetettiin yhdessä. Monet vuoden 1892 jälkeen tulleet opettajat hallitsivat niin hyvin molemmat kielet, etteivät oppilaat edes tienneet, suomi vai ruotsi oli opettajan äidinkieli.¹⁷ Välistä taas huonosti toista kieltä taitava opettaja voi joutua vieraalla kielellä opettaessaan pilkanteon kohteeksikin.¹⁸

Alusta lähtien suomenkielisenä toimineeseen Kuopion Sokeainkouluun hakeutui yleensä äidinkieleltään suomenkielisiä opettajia. Nekin muutamat, jotka koti- ja opiskelupaikoista päätellen olivat ruotsinkielisistä kodeista, opettivat suomeksi ja osasivat ilmeisesti kieltä suhteellisen hyvin.¹⁹

Kuopion koulun työmestari Otto Tönnesen oli tanskalainen eikä Suomeen tullessaan ilmeisesti osannut lainkaan maan kieltä. Siitä, miten hän täysin suomenkielisten oppilaiden kanssa selvisi, ei ole säilynyt tietoja. Ilmeisesti ruotsia hyvin taitava

johtaja Stenius, joka oli Tönnesenin kutsunut Suomeen²⁰, auttoi vieraskielistä opettajaa. Toisaalta käsitöissä voitiin kosketuksen avulla havainnollistaa hyvin opetusta.

Vuosina 1865–1917 maamme sokeainkouluissa opettaneet jakaantuivat niin, että Kuopiossa oli eniten Itä-Suomesta tulleita suomenkielisiä opettajia, yli puolet maa-seutupitäjissä syntyneitä, ja Helsingissä taas oli alkuvuosina Etelä- ja Lounais-Suomen ruotsinkielisistä kaupunkilaiskodeista tulleita. Myöhemmin Helsingin koulussa oli myös suomenkielisiä opettajia ja erot tasoittuivat.

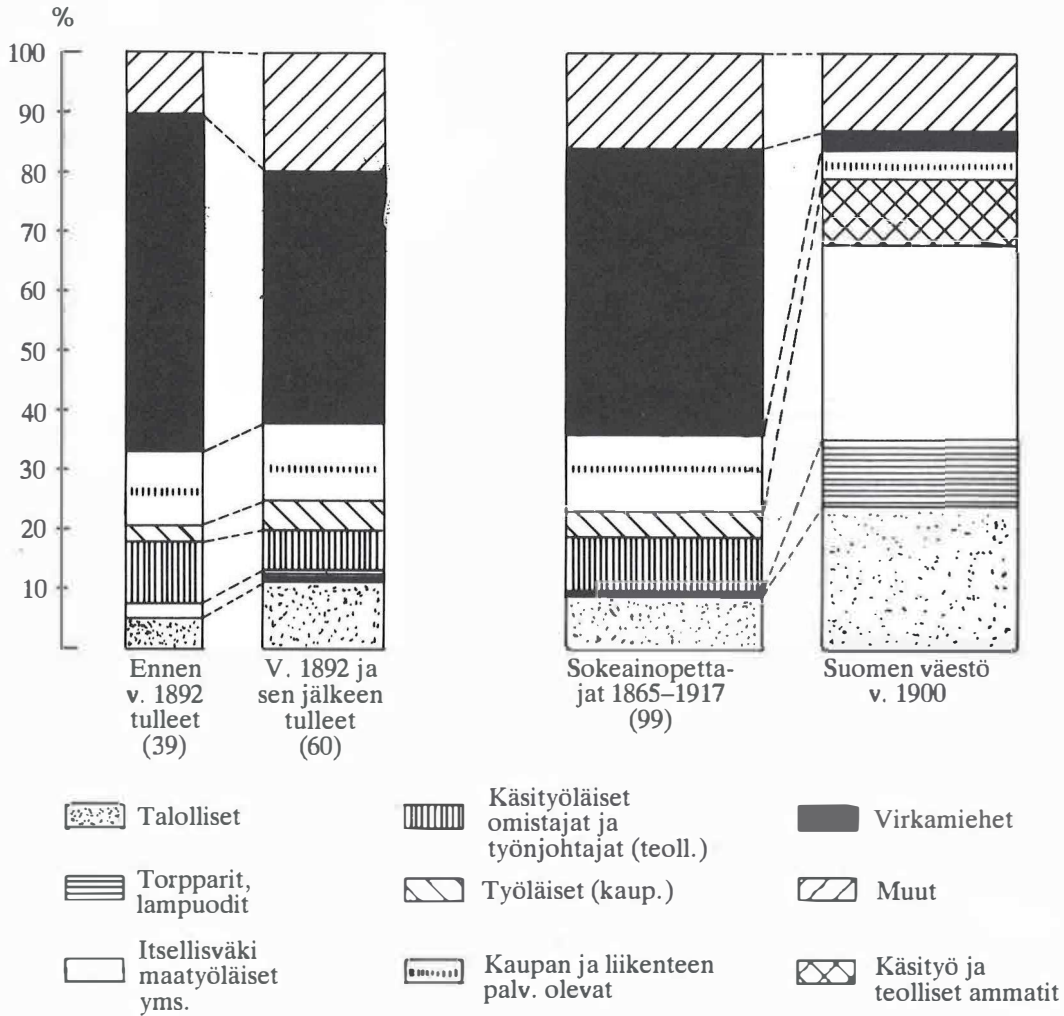
6.3 Sosiaalinen tausta

Sokeainopettajien sosiaalisen taustan selvittämisessä on käytetty vanhempien elinkeinoryhmän ja ammatin mukaista jaottelua, jonka avulla selvitetään myöhemmin myös oppilaiden taustaa.²¹ Kaikkein eniten sokeainopettajia tuli vuosina 1865–1917 sellaisista perheistä, joissa isä oli seurakunnan tai kunnan palveluksessa. Heitä oli koulujen opettajakunnista suhteellisesti huomattavat määrät: Kuopion koulun opettajista 40 prosenttia, Helsingin n. 23 prosenttia ja koko maan opettajista yli 30 prosenttia (liitteet 7 ja 8). Varsinkin tutkittavan kauden alkuvuosina ryhmän edustus oli suuri. Valtaosa näistä opettajista oli pappien lapsia: isän ammatti oli kirkkoherra, kappalainen, rovasti ja joskus piispakin. Naisopettajista oli huomattava osa pappien tyttäriä. Ryhmään kuului myös muutamia kanttorien lapsia, kirkonvartijan tytär ja joitakin kunnan palveluksessa olevien lapsia.

Taulukko 7. Vuosien 1865–1917 sokeainopettajien jakaantuminen vanhempien ammatin ja kotipaikkakunnan mukaan lääneittäin. (U = Uudenmaan lääni, TP = Turun ja Porin lääni, H = Hämeen lääni, Vi = Viipurin lääni, M = Mikkelin lääni, Ku = Kuopion lääni, Va = Vaasan lääni, O = Oulun lääni, ulk. = ulkomailta, tunt. = kotipaikka tuntematon)

Vanhempien ammatti	U	TP	H	Vi	M	Ku	Va	O	Ulk.	Tunt.	Koko maa lm.	%
Talolliset	-	1	1	-	1	4	1	1	-	-	9	9,1
Torpparit	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1,0
Loiset yms. itsellisväki	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,0
Käsityöläiset	1	1	1	-	-	2	1	-	-	-	6	6,1
Omistajat ja työnjohtajat (teoll.)	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	2,0
Työläiset (kaup.)	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-	4	4,0
Kauppiaat	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	7	7,1
Liikenteen palveluksessa olevat	2	-	-	-	-	2	1	1	-	-	6	6,1
Srk:n ja kunnan palveluksessa olevat	4	2	1	2	1	14	2	3	1	-	30	30,2
Valtion palveluksessa olevat (joht. asemassa)	5	3	1	1	4	1	1	-	1	-	17	17,2
Ammatti tuntematon	1	1	2	3	-	1	1	1	2	4	16	16,2
Yhteensä	15	9	6	6	6	36	7	6	4	4	99	100,0

Kuvio 3. Yhteiskuntaryhmät, joihin vuosien 1865–1917 sokeainopettajien vanhemmat kuuluivat (jako elinkeinoryhmän ja ammatin mukaan). Rinnalla on Suomen väestön yleistä jakaantumista osoittavat tiedot.²⁵

Pappisperheiden lapsia tuli sokeainopettajiksi erikoisesti Kuopion läänistä. Heillä oli yleensäkin muita nuoria paremmat mahdollisuudet päästä opiskelemaan, ja toisaalta papiston keskuudessa tiedettiin sokeainkoulujen olemassaolosta. Varsinkin alkuvuosina papit pitivät paljon yhteyttä sokeainkouluihin. He lukivat kirkoissa koulua koskevat kuulutukset ja toimittivat seurakunnan alueella asuvia näkövammaisia oppilaitseksi. Monet papit olivat kirjeenvaihdossa sokeainkoulujen johtajien kanssa hoitaessaan näkövammaisten asioita.²² Sokeainopettajan työtä pidettiin ilmeisesti sopivana koulusivistystä saaneille pappisperheiden tyttäriille. Se nähtiin

kutsumustyönä, joka oli lähellä kirkon auttamisperiaatteita. Maamme säätyläisnaisista varsin monet olivat 1800-luvun lopulla naimattomia – esim. 1870-luvulla syntyneistä peräti 52 prosenttia, – ja heitä hakeutui mm. opetustehtäviin hankkimaan toimeentulonsa.²³ Myös sokeainkoulujen naisopettajista melkein kaikki olivat naimattomia.²⁴

Toiseksi suurimman ryhmän sokeainopettajista muodostivat valtion palveluksessa olevien johtavien virkamiesten lapset. Heitä oli Helsingin koulun opettajista lähes 27 prosenttia, Kuopion vain 4 prosenttia ja koko maan sokeainopettajista yli 17 prosenttia (liitteet 7 ja 8). Helsingin ja Kuopion koulun välinen ero selittyy sillä, että alueella, jolta Helsingin Sokeainkoulun opettajat tulivat, oli johtavia virkoja huomattavasti enemmän kuin muualla Suomessa. Helsingin koulun opettajien vanhempien ammatteja olivat mm. eversti, piirilääkäri, yliopiston rehtori, professori, maanmittari ja esittelijäsihteeri. Kuopion koulun opettajissa oli mm. nimismiesten lapsia.

Yleensä pappis- ja virkamiesperheistä tuli tutkittavan kauden alkuvuosina yli 56 prosenttia kaikista sokeainopettajista. Vuosina 1892–1917 määrä oli 42 prosenttia (liite 8). Muutos heijastaa ajan yleistä kehitystä. Alkuvuosien kansakoulujenkin opettajat olivat pääasiassa säätyläiskodeista, mutta 1890-luvulta lähtien säätyläistyöt jäivät opettajien joukossa pieneksi vähemmistöksi.²⁶ Sokeainkouluissa muutos ei ollut yhtä jyrkkä.

Kolmanneksi suurimman ryhmän muodostivat talollisten lapset. Heitä oli 9 prosenttia koko opettajamäärästä. Alkuvuosina heitä oli vähän, mutta loppukaudella jo 12 prosenttia. Muiden maataloutta tai sen sivuelinkeinoja harjoittavien vanhempien lapsien määrä oli vähäinen: lampuotien lapsia ei ollut yhtään, torpparien ja mäkitupalaisien yms. itsellisvään yksi prosentti kumpiakin. Yhteensä maataloutta harjoittavista kodeista oli n. 11 prosenttia sokeainopettajista, ja he olivat lähinnä varakaaseen talonpoikaisväestöön kuuluvia.

Kauppiaiden lapsia sokeainkoulun opettajista oli 7 prosenttia. He olivat kaikki kotoisin Kuopion läänistä. Useimmat olivat varakkaiden maakauppiaiden poikia ja tyttöjä. Liikenteen palveluksessa olevien perheistä tuli noin 6 prosenttia sokeainopettajista. Kolme vanhemmista oli merikapteeneja, kaksi rautatieläistä ja yksi ajomies. Käsityön ja teollisten ammattien harjoittajien kodeista tuli yli 12 prosenttia opettajista. Eniten oli itsenäisten käsityöläisten lapsia. Työläiskodeista oli lähtöisin 4 prosenttia, ja he olivat tutkittavan kauden loppupuolelta.

Ryhmään ”Ammatti tuntematon” kuului n. 16 prosenttia vanhemmista. Siinä oli mm. sokeainkouluissa opiskelleita entisiä oppilaita, joiden kouluuntulovaiheessa oli jo merkitty isän ammatti tuntemattomaksi. Toisaalta ryhmässä oli muutamia lyhytaikaisia tuntiopettajia, joista muutenkin koulun arkistossa ym. käytetyissä lähteissä on vähän tietoa.

Sokeainkouluissa vuosina 1865–1917 toimineiden opettajien vanhempien jakouma poikkeaa huomattavasti koko maan väestön ammattien jakaumasta²⁷:

	Sokeainkoulujen opettajat vuosina 1865–1917 %	Suomen väestö v. 1900 %
Maatalous sivuelinkeinoineen	11	68
Käsityöt ja teolliset ammatit	12	11
Kauppa ja liikenne	13	5
Julkiset virat ja vapaat ammatit	48	3
Muut ja ammatti tuntematon	16	13
Yhteensä	100	100

Suomen sokeainkoulujen opettajista oli koko väestöön nähden hyvin suuri osa, n. 48 prosenttia, virkamiesten lapsia, vaikka julkisten virkojen hoitajien ja vapaan ammatin harjoittajien osuus oli maamme koko väestöstä vain kolmisen prosenttia. Toisaalta maatalouden palveluksessa olevien lapsia oli vain noin 11 prosenttia, vaikka maatalous sivuelinkeinoineen antoi toimeentulon noin 68 prosentille koko väestöstä. Kaupan ja liikenteen palveluksessa olevia oli sokeainopettajien vanhemmista suhteellisesti enemmän kuin vuoden 1900 koko väestöstä.

Julkisten virkojen hoitajien ja vapaan ammatin harjoittajien ryhmään kuuluvista vanhemmista useimmat olivat johtavassa asemassa valtion viroissa tai seurakuntien papinviroissa. He kuuluivat yleensä säätyläisväkeen. Maatalousväestöön kuuluvista noin 82 prosenttia oli talollisia. Talollisten osuus koko maan maatalousväestöstä oli kuitenkin esim. v. 1901 vain 35,5 prosenttia.²⁸ Teollisten ammattien harjoittajista suurimman ryhmän muodostivat itsenäiset käsityöläiset. Kaupan alalla toimivat olivat kauppiaiden ryhmästä. Vuosien 1865–1917 sokeainopettajat olivat näin ollen suurimmaksi osaksi lähtöisin silloisen yhteiskunnan ylä- ja keskiluokkaan kuuluvista kodeista.

Jos verrataan tutkittavan kauden sokeainopettajia esim. Jyväskylän seminaarissa vuosina 1863–1898 opiskelleisiin tuleviin kansakoulunopettajiin, on sosiaalisessa koostumuksessa huomattava ero siten, että Jyväskylän seminaarissa opiskelleista noin 38 prosenttia oli maatalousväestön lapsia (sokeainkouluisia 11 prosenttia) ja julkisessa tehtävässä tai virassa olevien lapsia oli noin 20 prosenttia (sokeainkouluisia 48 prosenttia).²⁹ Huomattavasti useimmat sokeainopettajat olivat lähtöisin säätyläiskodeista kuin samoihin aikoihin Jyväskylän seminaarista valmistuneet kansakoulunopettajat.

Vuosien 1865–1917 sokeainkoulujen oppilaista oli suuri osa lähtöisin maataloutta harjoittavista kodeista ja usein vanhemmat kuuluivat maaseudun tilattomaan väestöön. Julkisten virkojen ja vapaiden ammattien harjoittajien lapsia oli vajaat kolme prosenttia koko oppilasmäärästä (ks. liite 22). Näin ollen ero sokeainkoulujen opettajien ja oppilaiden taustoissa oli suuri. Esim. monet nuoret säätyläisnaiset tekivät varsinkin näkövammaisopetuksen alkuvuosina innokkaasti työtä ohjatessaan näkövammaisia oppilaitaan. Mutta opettajien ja oppilaiden taustojen erilaisuus ilmeisesti monesti vaikeutti molemminpuolisen ymmärtämyksen syntymistä. Se tuli esille esimerkiksi oppilaille määrättyjen rangaistuksen ankaruudessa.

6.4 Opettajaryhmät

6.4.1 Johtajat

Helsingin Sokeainkoulun vanhimman ohjesäännön mukaan koulun johdossa oli johtajatar.³⁰ Vuoden 1875 ohjesäännössä johtajattaren virka edelleen säilyi. Johtajattaren valitsi koulutoimen yllähallitus, ja valinnasta voi valittaa senaatin talousosastolle. Kelpoisuusvaatimukset eivät edellyttäneet tiettyä tutkintoa. Virkaan valitulla tuli olla kristillisen mielenlaadun ja siveellisen vakavuuden lisäksi kasvatustieteellistä sivistystä, soveliaisuutta opettajantoiimeen, sokeiden johdatuksen ja opetuksen tietoa sekä varsinkin kokemusta.³¹ Johtajattarelle kuului alusta lähtien opetustyötä. Opetusvelvollisuutta ei määritelty tunteina, mutta alkuvuosien johtajattaret opettivat lähes kolmekymmentä viikkotuntia.³²

Kuopion kouluun tuli vuoden 1870 ohjesäännön mukaisesti miesjohtaja. Valinta tapahtui toisin kuin Helsingin koulussa. Johtajan nimitti julistetun hakuajan ja yllähallituksen tekemän ehdotuksen perusteella senaatin talousosasto. Hänet vihki virkaansa ylitarkastaja tai muu kouluyllähallituksen jäsen ”juhlallisella ja julkisella menolla”. Johtajan kelpoisuusvaatimuksena oli, että hän oli yliopistossa suorittanut oppinäytteen tai julkaistujen teosten avulla osoittanut, että hänellä oli kasvatustieteellisen sivistyksen lisäksi myös jumaluusopillista tai yleistieteellistä sivistystä. Virkaan tulevalta vaadittiin kuten Helsingin koulussakin kristillistä mielenlaatua, siveellistä vakavuutta ja sopivuutta opettajantoiimeen.³³

Johtajanvirkoja koskevia muutosehdotuksia käsiteltiin jo 1880-luvulla.³⁴ Vuoden 1892 julistuksessa määriteltiin johtajien kelpoisuusehdot tarkasti, ja ne tulivat koskemaan molempia kouluja. Johtajalta ja johtajattarelta vaadittiin filosofian kandidaatin tai teologian kandidaatin tutkinto tai julkaistuilla teoksilla osoitettu tieteellinen ja kasvatustieteellinen taito. Poikkeustapauksessa myös erikoisen menestyksellä hoidettu opettajantoiimi saattoi oikeuttaa johtajan tai johtajattaren viran saamiseen. Siveellisen vakavuuden, vakaan mielialan ja nuorison johtamiseen soveltuvan mielenlaadun lisäksi johtajan oli osoitettava, että hänellä oli erityistietoja, kokemusta, taitavuutta ja tottumusta opetukseen. Näiden seikkojen osoittamiseksi vaadittiin vuoden auskultointi sokeainkoulussa sekä sen jälkeen tieteisopillisen kuulustelun läpäiseminen ja käytännön opettajakokeen suorittaminen.³⁵ Kelpoisuusehdot muistuttivat lähinnä oppikoulunopettajille asetettuja ehtoja.³⁶

Sokeainkoulujen johtajien tehtävät lisääntyivät koulujen kasvaessa. Vuoden 1882 uudistusehdotuksessa oli jo esillä johtajien opetusvelvollisuuden määrittäminen 24 viikkotunniksi.³⁷ Opetusvelvollisuusasia jäi kuitenkin vielä avoimeksi, eikä sitä täsmennetty vuoden 1892 julistuksessaan. Kuitenkin 1890-luvulla johtajien opetusvelvollisuus vakiintui 12 viikkotunniksi, ja määrä pysyi samana käsiteltävän kauden loppuun. Johtajat ylittivät sen joskus muutamalla tunnilla, mutta suuria poikkeamia ei yleensä ollut.³⁸

Helsingin Sokeainkoulussa toimivat tutkittavana kautena seuraavat johtajat:

Mathilda Linsén	1865–1872
Johanna Ingman	1872–1873
Amalia Roos	1873–1876
Mathilda Ellinen	1876 sl.
Johanna Ingman	1877–1903
August Helin	1903–1904
Kyösti Sipilä	1904–1927

Mathilda Linsén oli syntynyt Helsingissä v. 1831. Hän oli kaunopuheisuuden ja runotaiteen professorin Johannes Gabriel Linsénin tytär, joka oli hankkinut aluksi tietoja isänsä ohjaamana ja myöhemmin itseopiskelun avulla.³⁹ Laajan ulkomaanmatkan aikana hän tutustui useiden maiden näkövammaisopetukseen ja sai valmiuksia toimia aloittavan koulun johtajana. Linsénin kausi jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä hän kuoli jo 5. helmikuuta 1872 vain 41 vuoden ikäisenä.⁴⁰ Hänen kuolemansa jälkeen toimi koululla useita väliaikaisia johtajia.

Amalia Roos oli Vesilahden kirkkoherran tytär, joka oli syntynyt v. 1849. Käytyään Kuopion ruotsalaisen tyttökoulun ja Jyväskylän seminaariin hän oli tullut opettajaksi Kuopion kuurojenkouluun.⁴¹ Sieltä Roos siirtyi Helsingin Sokeainkoulun vt. johtajattareksi. Hän toimi tehtävässä vuoteen 1876, jolloin hän meni naimisiin.⁴² Johtajatarkaudellaan Amalia Roos kirjoitti kouluylivaltuutuksen kehoituksesta Helsingin Sokeainkoulun toimintaa esittelevän kertomuksen ”Tilinteko Sokeain-oppilaitoksesta Helsingissä”.⁴³ Syyslukukauden 1876 johtajattarena oli 19-vuotias *Mathilda Ellinen*, Karjalohjalla syntynyt kappalaisen tytär.⁴⁴

Helsingin sokeainkoulun pitkäaikainen johtajatar *Johanna Ingman* (käytti myöh. nimeä Hanna Ingman) oli syntynyt v. 1845 Kuopion seurakunnan kappalaisen A. Ingmanin tyttärenä ja käynyt tyttökoulun Kuopiossa. Hän oli opiskellut käytännön sokeainopetusta kaksi vuotta Helsingissä Linsénin ohjauksessa.⁴⁵ Näkövammaisten parissa Ingman oli työskennellyt toimiessaan Kuopion Sokeainkoulun opettajana. Jo ennen Helsingin koulun johtajaksi tuloaan Ingman oli tehnyt matkan Tukholmaan ja Kööpenhaminaan tutustuakseen sokeainopetukseen. Johtajakaudellaan hän teki lukuisia ulkomaanmatkoja ja osallistui moniin kansainvälisiin kongresseihin.⁴⁶

Hanna Ingman oli asiantuntijana useiden sokeainopetusta suunnitelleiden komiteoiden työssä, mm. v. 1870 Kuopion Sokeainkoulun ohjesääntöä valmistelevalle komitealle ja v. 1889 aistivalliskoulukomitealle. Hän osallistui myös vuosina 1892 ja 1893 Helsingin Sokeainkoulun tiloja koskevan suunnitelman tekoon.⁴⁷ Ingman teki huomattavan työn laatiessaan vuosien 1877–1902 vuosikertomukset, jotka ilmestyivät painettuina kirjaina. Lisäksi hän kirjoitti näkövammaisopetuksesta artikkeleita mm. Suomen Aistivalliskoulujen Lehteen ja sanomalehtiin.⁴⁸

Johtajatarkaudella Ingman toimi monipuolisesti myös kouluiän ohittaneiden näkövammaisten aseman parantamiseksi. Hänen aloitteestaan perustettiin v. 1887 Sokeain Ystävät -yhdistys, jonka sihteeri Hanna Ingman oli 29 vuotta. Ingman vaikutti myös sokeainkodin syntymiseen ja sokeainkirjojen saamiseen.⁴⁹

V. 1903 Helsingin Sokeainkoulun vt. johtajaksi tuli August Helin Ingmanin jäätyä eläkkeelle. Helin oli syntynyt Tampereella v. 1872, ja hänen isänsä oli leipurimestari. Ennen Helsingin kouluun tuloaan Helin oli ollut opettajana Kuopion Sokeain-

koulussa ja myös Kuopion kuurojenkoulussa.⁵⁰ Hän ei kuitenkaan täyttänyt johtajalle asetettuja kelpoisuusehtoja, joten häntä ei voitu valita koevuosille.

Kyösti Heikki Sipilä tuli johtajaksi v. 1904. Sipilä oli syntynyt Siikajoella v. 1872 ja hänen isänsä oli rovasti. Kyösti Sipilä oli käynyt koulua Oulun lyseossa ja myöhemmin Kuopion lyseossa. V. 1896 hän oli suorittanut teologisen erotutkinnon, ja samana vuonna hänet oli vihitty papiksi. Ennen Helsingin kouluun tuloaan hän oli hoitanut opettajanvirkaa Kuopion Sokeainkoulussa.⁵¹

Helsingin koulun johtajana olessaan Kyösti Sipilä teki senaatin myöntämän apurahan turvin kaksi opintomatkaa ulkomaille. V. 1908 hän kävi mm. Saksassa, Itävallassa, Tšekkoslovakiassa ja Ranskassa.⁵² Toisen matkansa hän teki v. 1916.⁵³

Johtaja Sipilä osallistui aistiviälliskoulujen kehittämiseen monin tavoin. Hän oli jäsenenä v. 1908 asetetussa aistiviälliskoulukomiteassa ja sihteerinä useissa muissa komiteoissa. Vuodesta 1918 lähtien Heikki Sipilä toimi kirkollisten asiain apulais-esittelijänä opetusministeriössä. Pariin otteeseen hän oli esittelijäneuvoksenakin. V. 1926 Sipilä nimitettiin kouluneuvokseksi.⁵⁴

Helsingin Sokeainkoulun johtajat olivat siis vuoteen 1903 saakka naisia ja lähtöisin pappis- tai valtion virkamiesperheistä. Loppukaudella Helsingissä oli kaksi miesjohtajaa, joista heistäkin oli toinen papin poika.

Kuopion Sokeainkoulussa toimivat vuosina 1870–1917 seuraavat johtajat:

Karl Mortimer Stenius	1870–1895 (1892–1895 virkavapaana)
Konstantin Lyytikäinen	(1892–1895 sijaisena) 1895–1907
Lydia Lyytikäinen	1907 sl.
Gustaf Adolf Wuorela	1908–1931

Ensimmäinen Kuopion Sokeainkoulunjohtaja oli *Karl Mortimer Stenius*. Hän oli tehtävässään v. 1870–1895. Stenius oli kuitenkin vaikean sairauden vuoksi virkavapaana vuosina 1892–1895, ja hänen sijaisenaan oli sinä aikana Konstantin (Kosti) Lyytikäinen.⁵⁵

Karl Mortimer Stenius oli Pielisjärven kirkkoherran poika, kuuluisaa Korpi- ja Koski-Jaakkojen sukua. Hän oli syntynyt v. 1843. Käytyään yläalkeiskoulun ja Kuopion lukion hän jatkoi opintojaan Helsingin yliopistossa, jossa hän suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon v. 1867. Lukuvuoden 1867–1868 Stenius auskultoiti Helsingin ruotsalaisessa normaalikoulussa aineinaan uskonto ja kielet.⁵⁶

Stenius oli monipuolisesti perehtynyt ulkomaisten sokeainopetukseen v. 1868–1869 tekemällään ulkomaanmatkalla ja osallistunut mm. Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännön valmistelutyöhön, kun hänet nimitettiin Kuopion koulun johtajaksi 17.11.1870.⁵⁷ Hänen johtajakaudellaan luotiin pohja koulun myöhemmälle toiminnalle. Johtaja Stenius oli asiantuntijana mm. aistiviälliskoulukomiteassa 1889. Hän toimi Sokeain Ystävät -yhdistyksen Kuopion osaston perustamiseksi ja oli mainitun osaston puheenjohtajana vuoteen 1892.⁵⁸ Steniuksen kirjallinen tuotanto liittyi näkövammaisten kasvatukseen ja huollon kysymyksiin. 1870 ilmestyi painettuna kirjaseinä hänen matkakertomuksensa ja 1877 painettiin Kuopion Sokeainkoulun toimintaa esittelevä kertomus. Stenius kirjoitti myös lehtiartikkeleita, osan niistä nimimerkillä K.M.Kivinen.⁵⁹

Konstantin Lyytikäinen oli syntynyt Pielavedellä v. 1861. Hänen isänsä oli maa-

kauppias, ja sisaruksista tuli myöhemmin useita sokeainopettajia. Lyytikäinen oli tullut ylioppilaaksi Kuopion Lyseosta, suorittanut teologisen erotutkinnon ja hänet oli vihitty papiksi. Hän oli vielä jatkanut opiskeluaan, suorittanut opettajakandidaatin tutkinnon ja auskultoinut oppikoulunopettajaksi Hämeenlinnassa ja Helsingissä. Kuopion Sokeainkouluun Lyytikäinen tuli ensin vt. opettajaksi v. 1888.⁶⁰

Kosti Lyytikäisen aikana Kuopion Sokeainkoulu kehittyi ripeästi. Varsinaisen johtajantyönsä ohella, osittain siihen kuuluvana, Lyytikäinen teki jälkimaailman kannalta arvokkaan työn tallentamalla yksityiskohtaisia tietoja koulun vuosikertomuksiin ja julkaisemiinsa kirjasiin.⁶¹ Hän otti kantaa ajankohtaisiin asioihin useissa sanomalehtikirjoituksissaan⁶² ja Suomen Aistivalliskoulujen Lehden pitkäaikaisena avustajana käsitteli artikkeleissaan monia sokeainopettajia kiinnostavia kysymyksiä.⁶³

Oman työnsä ohessa johtaja Lyytikäinen oli aktiivisesti mukana Sokeain Ystävät-yhdistyksen Kuopion osaston työssä. Hän oli aluksi yhdistyksen sihteeri ja vuodesta 1895 lähtien puheenjohtaja. Lyytikäinen toimi innokkaasti vanhojen sokeain työkoulun saamiseksi ja innosti näkövammaisia perustamaan osuuskuntia käsityöammattien harjoittamisen helpottamiseksi. Entiset oppilaat kääntyivät usein koulusta päästyään Kosti Lyytikäisen puoleen neuvoja ja apua tarvitessaan.⁶⁴ – Johtaja Lyytikäinen osallistui myös muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan. Hän oli mm. Kuopion kaupungin valtuusmies, läänin hätäapukomitean jäsen ja Vaajasalon langettavatautisten hoitoyhdistyksen hallituksen jäsen ja puheenjohtaja.⁶⁵

Kosti Lyytikäisen kuoleman jälkeen toimi vt. johtajana hänen vaimonsa *Lydia Lyytikäinen* (o.s. Wikman).⁶⁶ Kevätlukukaudella 1908 tuli koulun johtajaksi *Gustaf Adolf Wuorela*, jonka johtajakausi kesti vuoteen 1931.⁶⁷

Johtaja Wuorela (vuoteen 1906 Wikman) oli syntynyt Turussa v. 1877 ja hänen isänsä oli puuseppä. Wuorela oli päässyt ylioppilaaksi Turun klassillisesta lyseosta ja opiskellut sen jälkeen Helsingin yliopistossa mm. yleistä historiaa, suomen kieltä, roomalaista kirjallisuutta ja maantiedettä. Hän oli suorittanut kansakoulunopettajan tutkinnon hospitanttina Sortavalan seminaarissa ja auskultoinut Kuopion Sokeainkoulussa lukuvuonna 1902–1903. Johtajan viran saadakseen hän täydensi opintojaan Helsingin yliopistossa. Wuorela teki myös v. 1906 ulkomaanmatkan, jonka aikana tutustui useiden maiden sokeainkoulujen toimintaan.⁶⁸

Wuorela osallistui johtajana ollessaan edeltäjiensä tavoin näkövammaisten aseman parantamiseen mm. Kuopion sokeain työkoulun johtokunnan ja Sokeain Ystävät-yhdistyksen Kuopion osaston puheenjohtajana. Hän otti aktiivisesti osaa myös Suomen Aistivalliskoulujen Opettajaliiton toimintaan.⁶⁹

Kuopion Sokeainkoulun johtajat olivat Lydia Lyytikäistä lukuun ottamatta kaikki miehiä. Siihen vaikutti ilmeisesti Helsingin koulua tiukemmat kelpoisuusvaatimukset, joita tutkittavan kauden alkupuolella varsinkin naisten oli vaikea täyttää.

Vuosina 1865–1917 Suomen sokeainkouluissa tomineet johtajat olivat hankkineet yleensä kotimaassa tai ulkomaisilla opintomatkailaan hyvät tiedot sokeainopetuksesta. Monet olivat toimineet aikaisemmin sokeainopettajina, ja näin he käytännössä tunsivat kasvatukseen ja opetukseen liittyviä vaikeuksia. Koska maassamme oli vain kaksi sokeainkoulua, niiden johtajat osallistuivat aistivalliskoulujen kehittämiseen myös työskentelemällä monissa komiteoissa ja ottamalla lehdissä kantaa

ajankohtaisiin kysymyksiin. Sokeainkoulujen johtajat olivat perustamassa järjestöjä näkövammaisten aseman parantamiseksi ja ottivat niiden toimintaan aktiivisesti osaa.

6.4.2 Muut opettajat

”Asumalaitoksen johtajattaret”

Sokeainkoulujen yhteydessä oli alusta lähtien asuntolat, ”asumalaitokset”, sillä oppilaat tulivat kouluihin eri puolilta maata ja vain muutamat voivat käydä koulua kotoa käsin. Alkuaikoina opettajat ja hoitajat vastasivat asuntolasta johtajan toimies-sa ylimpänä valvojana. Vuoden 1892 julistuksen mukaan aistivalliskouluihin tuli ”asumalaitoksen johtajattaren” virka.⁷⁰

Asuntolanjohtajattaren nimitti virkaan koulutoimen ylihallitus, ja kelpoisuusehdot olivat samat kuin yleensä sokeainopettajilla: opettajakoulutuksen lisäksi vaadittiin vuoden auskultointi, tieteisopillisen kuulustelun suorittaminen ja käytännön opettajakoe.⁷¹ Tämä oli perusteltua, sillä asuntolanjohtajatar joutui ohjaamaan oppilaiden läksyjen lukua ja hänelle kuului opetusta koulun puolellakin. Esim. Kuopion Sokeainkoulussa asuntolanjohtajattarelle oli 1890-luvulla viikossa yli 20 opetustuntia. V. 1902 määrä oli alentunut kahdeksaentoista ja v. 1904 neljääntoista.

Varsinainen työ, asuntolan toiminnan ohjaaminen ja valvominen, vaati paljon aikaa. Se edellytti esim. koululla asumista ja oppilaiden kanssa ruokailua. Tehtävään hakeutuneet olivatkin – yhtä poikkeusta lukuun ottamatta – perheettömiä naisia. Pitkäaikaisimmat asuntolanjohtajattaret olivat Helsingin Sokeainkoulussa toiminut Aina Petra (vuoteen 1906 Petander) ja hänen Kuopion koulussa toiminut sisarensa Athalia Petander.⁷³ Yleensä asuntolanjohtajattarilla oli takanaan seminaarikoulutus ja sokeainkouluauskultointi.⁷⁴ He olivat myös hoitaneet varsinaisia opettajan-tehtäviä ennen asuntolatyötään.

Vakinaiset ja koevuosilla olevat sekä vt. opettajat

Ennen vuoden 1892 julistuksen voimaantuloa maamme sokeainkouluissa ei ollut kuin kaksi opettajanvirkaa: Kuopion Sokeainkoulun opettajan ja opettajattaren virat.⁷⁵ Kaiken muun opetuksen hoitivat johtajat sekä heidän apunaan toimivat tuntija työnopettajat. Kuopion koulun miesopettajalta vaadittiin samanlainen kelpoisuus kuin johtajalta: hänellä tuli olla akateeminen tutkinto. Lisäksi häneltäkin edellytettiin kristillistä mielenlaatua, siveellistä vakavuutta ja sopivuutta opettajantoi-meen. Naisopettajille ei asetettu yhtä kovia vaatimuksia: heillä ei tarvinnut olla akateemista tutkintoa, vaan heiltä odotettiin taitoa johtaa ja opettaa naisoppilaita.⁷⁶ Tämä johtui varmaankin siitä, että naisilla oli vain vähän mahdollisuuksia korkeamman koulutuksen hankkimiseen. Yliopistossa ei ollut naisopiskelijoita. Myöskään seminaaritutkintoa ei vielä vaadittu. Jyväskylässä oli tosin v. 1863 aloittanut toimin-

tansa seminaari, jonka ensimmäiset opettajat valmistuivat v. 1867 – joukossa seitsemän naistakin –⁷⁷, mutta koko maata ajatellen seminaarin käyneiden naisopettajien määrä oli vähäinen.

Koulutoimenylihallitus täytti sokeainopettajain virat. Opettajat asetti virkaan koulun johtaja, ja he vanhoivat virkavalan.⁷⁸

Vuoden 1892 julistuksen mukaan molempiin sokeainkouluihin tuli yksi miesopettajan ja kaksi naisopettajan virkaa.⁷⁹ Opettajien kelpoisuusehdot rakentuivat sille pohjalle, joka oli muotoutunut 1880-luvulla esitetyistä suunnitelmista.⁸⁰ Virkoihin vaadittiin seminaarin päästötodistus tai todistus seminaarikurssin suorittamisesta ja harjoituskoulussa saadusta ohjauksesta. Vaatimukset olivat tässä suhteessa samat kuin ylempien kansakoulujen mies- ja naisopettajilla.⁸¹ Lisäksi sokeainopettajilta vaadittiin vuoden auskultointi, tieteisopilliset kokeet ja opetusnäytteet, kuten johtajiltakin.⁸² Tutkittavan kauden loppupuolella nämä samat vaatimukset olivat voimassa.

Sokeainopettajain työhön kuului varsinaisen opetustyön lisäksi monenlaisia tehtäviä. Varsinkin alkuvuosina opettajat osallistuivat asuntolan valvontatehtäviin, suunnittelivat ja valmistivat oppimateriaalia ja laativat oppikirjoja.

Opetusvelvollisuuksista ei alkuvuosina ollut tarkkoja määräyksiä. Vuoden 1870 ohjesääntöön sisältyi kuitenkin pykälä opettajan tuntien enimmäismäärästä: opettajien työ piti jakaa siten, ettei kukaan opettajista joutunut olemaan työssä yli 60 tuntia viikossa.⁸³ Tuntimäärä oli korkea, mutta siihen voi sisältyä valvontatehtäviäkin. Vuoden 1882 ehdotuksessa pyrittiin sokeainopettajien opetusvelvollisuus vakiinnuttamaan 30 viikkotuntiin.⁸⁴ Vasta 1890-luvulla opetusvelvollisuudet kuitenkin vakiintuivat. Opettajien opetusvelvollisuus oli 1890-luvulla 26 viikkotuntia, mutta määrää lisättiin v. 1902, jolloin se nousi 28 viikkotuntiin. Määrä säilyi muuttumattomana käsiteltävän kauden loppuun. Esim. oppikoulun vanhemman lehtorin opetusvelvollisuus oli 18 ja nuoremman lehtorin 22 viikkotuntia vuoden 1913 asetuksen mukaan.⁸⁵

Alkuvuosina luokat olivat yhdysluokkia, koska opettajamäärä oli pieni. Samalla opettajalla voi olla oppilaita kolmeltakin eri luokalta, ja määrä voi nousta 25:een.⁸⁶ Koulujen kasvaessa siirryttiin opettamaan kutakin luokkaa eri ryhmänä. Esim. vuosina 1892–1904 luokat olivat kaksiosastoisia ja yhdellä opettajalla oli 3–15 oppilasta kerrallaan opetettavana. Vuoden 1904 asetuksen jälkeen otettuja luokkia ei enää tarvinnut jakaa, ja oppilasmäärät nousivat luokilla joskus jopa 17:ään.⁸⁷ Vastaavan ajan kansakoulujen opetusryhmiin verrattuina sokeainkoulujen ryhmät olivat pieniä. Halilan tutkimuksen mukaan esim. Suomen maaseutukouluissa oli lukuvuonna 1880–1881 yhtä opettajaa kohti keskimäärin 38 oppilasta ja kaupunkikouluissa 32 oppilasta. Vuosisadan vaihteessa keskimääräiset luvut olivat edelleen samat.⁸⁸ Sokeainkoulujen suhteellisen pienet luokat helpottivat opettajan työtä ja antoivat mahdollisuuden yksilöllisempään opetukseen kuin suuret kansakoululuokat.

Sokeainkouluissa oli yleensä käytössä aineopettajajärjestelmä: opettaja piti omasta aineestaan tunteja eri luokille. Jotkut keskittyivät esim. laskennon ja mitausopin, toiset äidinkielen tai jonkin muun aineen opetukseen. Kuitenkin useimmilla oli opetettavanaan monta ainetta. Sokeainkoulut muistuttivat tässä suhteessa enemmän sen ajan oppi- kuin kansakouluja. Luokanopettajajärjestelmään siirtyminen oli tosin esillä esim. vuoden 1888 aistivalliskoulukomiteassa, joka suositti muu-

tosta.⁸⁹ Aihetta käsiteltiin myös Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä⁹⁰, mutta järjestelmään ei kuitenkaan sokeainkouluissa siirrytty.

Kuopion Sokeainkoulun opettajanvirassa oli vuoteen 1892 mennessä kolme pappismiestä.⁹¹ Kelpoisuusehtojen muututtua Kuopion ja Helsingin koulussa oli muutamia kansakoulunopettajia, mutta edelleen myös filosofian ja teologian kandidaatteja, kuten oppikouluissa. Vuoden 1892 jälkeen tulleet naisopettajat olivat yleensä seminaaritutkinnon suorittaneita. Pitkäaikaisia sokeainopettajia olivat Helsingin koulussa esim. Louise Federley, Nanny Westerstråle ja August Helin sekä Kuopion koulussa Lydia ja Ingeborg Lyytikäinen, Karin Dahlström ja Johannes Mustakallio. (Ks. liite 4. Siinä on luettelot opettajista tulo- ja lähtövuosineen.)

Varsinaisten sokeainopettajien virkojen lisäksi Helsingin Sokeainkoulussa oli vuodesta 1900 lähtien kaksi apuopettajan virkaa.⁹² Apuopettajat työskentelivät yleensä valmistavalla osastolla ja alaluokilla, ja heille kuului myös asuntolan valvomistehtäviä. Heillä oli vielä 1900-luvun alussakin varsin korkeita viikkotuntimääriä opetusta, vaikka muiden opettajien tuntimäärät olivat alentuneet. Esim. lukuvuonna 1900–1901 apuopettajan tuntimäärä oli 42 1/2 tuntia viikossa.⁹³ Pitkäaikaisin apuopettaja oli Ina Hoffrén, joka työskenteli Helsingin Sokeainkoulussa yli 40 vuotta. Hän oli itse näkövammaisen ja Helsingin koulun entinen oppilas.⁹⁴

Vuoden 1904 asetuksessa määriteltiin myös käsityönopettajien kelpoisuusvaatimukset ja siihen liittyvän vuosirahansäännön mukaan sokeainkouluissa tuli olla kummassakin kaksi käsitöiden ja käsiammattien opettajaa sekä tyttöjä varten käsitöiden opettajatar. Tyttöjen käsityönopettajan piti täyttää yleensä sokeainopettajan kelpoisuusehdot. Lisäksi hänellä tuli olla perusteelliset tiedot ja ”etevää käytännöllistä taitoa” niiltä työaloilta, joita hän opetti. Käsiammattien opettajalta ei vaadittu täyttää sokeainopettajan kelpoisuutta. Hänellä tuli olla taitoa opetettavissa aineissa ja asianmukaista opettajakykä, jonka saavuttamiseksi vaadittiin yhden lukukauden auskultointi ja käytännön opettajanäytteet.⁹⁵ Käsityönopettajien opetusvelvollisuudet olivat korkeammat kuin muiden, poikien opettajan 32 ja tyttöjen 30 viikkotuntia.⁹⁶ Jo v. 1905 saatiin molempiin kouluihin käsitöiden ja käsiammattien opettajat, jotka olivat aikaisemmin hoitaneet kouluissa työnopettajan tehtäviä. Tyttöjen käsityönopettajan virka täytettiin Helsingissä v. 1905 ja Kuopiossa v. 1910.⁹⁷ Pitkäaikaisia käsityönopettajia olivat Helsingin Märtha Ganszauge ja Kuopion Aili-Maria Rossander (Rauste).⁹⁸

Työmestarit ja työnopettajat

Ennen varsinaisten käsityönopettajien virkojen perustamista käsitöitä opettivat sokeainkouluissa työmestarit, myöhemmin työnopettajat. Helsingin koulun vanhoissa ohjesäännöissä ei työmestareita mainittu. Koulu oli tarkoitettu pääasiassa tyttöopilaille, eikä poikien käsityönopetukseen kiinnitetty vielä paljonkaan huomiota.⁹⁹ Kuopion kouluun voitiin ottaa kaksi työmestaria. Johtaja otti heidät, ja hän voi myös panna heidät pois tehtävästään. Työmestarit rinnastettiin palvelusväkeen.¹⁰⁰

Vuoden 1892 julistuksen palkkaus- ja menosäännön mukaan kummassakin koulussa tuli olla kaksi käsityönopettajaa, joista toinen toimi hoitajana asuntolassa. Kä-

sityönopettajat rinnastettiin opettajiin, ei enää muuhun henkilökuntaan.¹⁰¹ Heidät nimitettiin tehtävään määräaikaaisesti, yleensä kolmeksi vuodeksi kerrallaan.¹⁰² Käsitönopettajilla oli hyvin suuria opetustuntimääriä. Esim. Waino Illman opetti Helsingin koulussa lukuvuonna 1900–1901 peräti 47 1/2 tuntia viikossa.¹⁰³

Kuopion Sokeainkoulun ensimmäinen työmestari Tönnesen oli hankkinut ammattitaitonsa Kööpenhaminan sokeainstituutissa.¹⁰⁴ Myös muut alkuvuosien työnopettajista (ks. liite 4) olivat saaneet opetuksensa ulkomailla. He olivat näkövammaisia ja olivat ensin käyneet Suomessa sokeainkoulun, jonka jälkeen he olivat opiskelleet ulkomaisissa sokeainkouluissa tai työkouluissa. Waino Illman oli opiskellut sokeainkoulusta päästyään Ruotsissa Kristinehamnin työkoulussa lähes pari vuotta.¹⁰⁵ Koulu oli perustettu v. 1883, ja siellä opetettiin mm. kori- ja harjatöitä.¹⁰⁶ Huhti– toukokuussa 1894 Illman opiskeli Oslossa ja edelleen saman vuoden kesällä hän kävi Nääsin veistonopettajaseminaarin. Myöhemmin Illman opiskeli vielä Lontoossa käytännön sokeainopetusta ja sokeiden ammattiopetusta mm. Kööpenhaminassa, Kielissä, Hampurissa ja Berliinissä v. 1901 ja Hampurissa, Frankfurt am Mainissa ja Berliinissä v. 1911.¹⁰⁷ Waino Illmanin perusteellinen käsityöammattien opiskelu hyödytti myöhemmin Suomen näkövammaisopetusta, sillä Illman toimi opettajantyydessään harvinaisen pitkän ajan, v. 1894–1937.¹⁰⁸

Kaksi sokeainkoulujen työmestaria oli hankkinut harja- ym. käsitöiden tekoon ammattitaitoa opiskelemalla Pietarissa Alexander-Maria-opistossa. Paavo Lyytikäinen opiskeli 1870-luvulla ja tuli sitten Kuopioon opettajaksi; Julian Alfred (John) Wiik oli taas 1880-luvulla vuoden Pietarissa ja toimi myöhemmin Helsingin koulun opettajana.¹⁰⁹ Pietarissa-opiskelu oli yleensä muodissa Itä-Suomessa niihin aikoihin.¹¹⁰ Suomalaisia asui Pietarissa 1800-luvun puolivälissä ja loppupuolella paljon. Monet Pietarissa asuvat suomalaismiehet olivat ammatiltaan käsityöläisiä.¹¹¹ Ei siis ihme, että näkövammaiset nuoretkin lähtivät hakemaan oppia siitä suunnasta. Muut sokeainkoulujen työnopettajat olivat yleensä suorittaneet lyhyitä kouluja ja kursseja tehtävään valmistuessaan. Esim. Helsingin Sokeainkoulun Juhani Makkonen oli käynyt Lappeenrannan käsiteollisuuskoulun ja Suomen käsiteollisuusyhdistyksen ammattikoulun Helsingissä. Lisäksi hän oli opiskellut Taideteollisuuskoulussa. Pekka Mykkänen, Kuopion koulun pitkäaikainen käsityönopettaja, oli aluksi ollut sokeainkoulun vahtimestarina ja perehtynyt työnsä ohessa käsityönopetukseen.¹¹²

Työmestarit ja työnopettajat olivat hyvin merkittävässä asemassa siitä syystä, että he siirsivät oppilailleen taitoja, jotka myöhemmin olivat näiden ammatin perustana. He myös välittivät ulkomailta näkövammaisten tietoon uusia ammattimahdollisuuksia.

Tuntiopettajat

Ennen vuotta 1892 maamme sokeainopettajista suurin osa oli tuntiopettajia. Alkuvuosina tuntiopettajat saattoivat opettaa lähes kaikkia aineita, sillä esim. Helsingin Sokeainkoulussa ei ollut johtajattaren apuna vakinaisia opettajia. Monissa aineissa, kuten laulussa, soitossa ja voimistelussa, oli myöhemminkin niin vähän tunteja, ettei niihin perustettu virkoja. Tavallisesti näitä aineita opettivat naapurikoulujen opettajat sivutoimenaan.

Helsingin Sokeainkoulun vuoden 1875 ohjesäännössä oli määritelty tuntiopettajien ottamiseen liittyvä menettely. Koulutoimenylihallituksen tehtävänä oli ottaa tuntiopettajat, ja esittelijänä asian käsittelyssä oli kansakoulujen ylitarkastaja.¹¹³ Myöhemmin asetuksissa ei mainittu tuntiopettajien ottamista.

Helsingin Sokeainkoulun alkuvuosien ”tuntinaisopettajattarilta” puuttui vielä opettajakoulutus.¹¹⁴ Myöhemmin tulleet Ellen Cygnaeus ja Anna Molander olivat jo seminaaritutkinnon suorittaneita.¹¹⁵ Emma Irene Åström oli valmistunut seminaarista opettajaksi, ja Helsingin koulussa ollessaan hän suoritti ensimmäisenä naisena Suomessa filosofian kandidaatin tutkinnon v. 1882.¹¹⁶ Toinenkin Helsingin koulun naisopettaja, Karolina Sidonia Eskelin, suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon, mutta jatkoi vielä opintojaan Helsingin Sokeainkoulusta lähdettyään. Hänestä tuli lääkäri ja Suomen ensimmäinen naistohtori.¹¹⁷ (Ks. liite 4:n tuntiopettajaluetteloa.)

Voimistelua opettivat sokeainkouluissa ajoittain koulun vakinaiset opettajat, mutta yleensä oli tuntiopettajina erikoistuneita voimistelunopettajia. Helsingin koulussa poikien voimistelua opetti alkuvuosina Wiktor Heikel, josta myöhemmin tuli Helsingin voimistelulaitoksen yliopettaja. Heikel oli opiskellut Helsingin yliopistossa ja myöhemmin Tukholmassa kasvatusoppia sekä ”sotilas- ja lääkevoimistelua”.¹¹⁸ Muita Tukholmassa opiskelleita voimistelunopettajia olivat Alma Hjelt, Ester Backman, Anni Collan, Alva Kuorikoski ja Hilja Nylenius.¹¹⁹

Anni Collanista tuli myöhemmin yksi maamme naisvoimistelun merkkihahmoja, kouluhallituksen tarkastaja ja kouluneuvos.¹²⁰ Kuopion Sokeainkoulun pitkäaikainen voimistelunopettaja Ida Törnqvist oli suorittanut Suomessa professori G. Aspin voimistelukurssin ja hoiti varsinaisena työnään Kuopion tyttönormaalikoulun voimistelun ja terveysopin opettajan tehtäviä.¹²¹ Loppukauden opettajat olivat yleensä valmistuneet Suomessa. Heitä oli mm. Arvo Vartia, josta tuli sittemmin Jyväskylän seminaarin voimistelun ja terveysopin lehtori sekä edelleen kouluhallituksen tarkastaja ja kouluneuvos. Vartia oli Helsingin koulun opettajana vuosina 1906–1913.¹²² – Varsinkin Helsingin Sokeainkoulun voimistelunopettajiksi hakeutui henkilöitä, jotka olivat kiinnostuneita alansa pedagogisesta kehittämisestä. Tämä johtui ilmeisesti yliopiston voimistelulaitoksen läheisyydestä, mutta myös siitä, että he pitivät näkövammaisten opettamista itselleen vaativana haasteena.

Laulun ja soiton opetuksella oli merkittävä sija sokeainkoulujen opetuksessa. Helsingin koulun pitkäaikaisimpia opettajia oli laulunopettaja Viktorine Lagus (op. v. 1867–1903). Muita laulunopettajia olivat mm. Aleksandra Ahnger ja Annikki Mikonsaari.¹²³ Kuopion laulun ja soiton opettajina toimivat mm. tuomiokirkon urkuri, musiikkitirehtööri Johan Reinhold Enckell¹²⁴ ja Albert Aleksander Pekuri. Pekuri oli tehtävässään kaksikymmentäkuusi vuotta. Hän opetti myös torven-, pianon- ja urkujensoittoa. Erikoisen merkittävä oli hänen osuutensa Kuopion koulun torvensoiton kehittämisessä. Pekurin aikana torvisoittokunta tuli tunnetuksi Kuopiossa ja useissa muissa kaupungeissa konserttiensa ansiosta. Pekuri hoiti päätyönään Kuopion kaupunkiseurakunnan kanttorinvirkaa.¹²⁵

Muutamia viikkotunteja opettavia tuntiopettajia olivat esim. pistenuottien opettaja Ludvig Strömberg, pianonviritäjä, joka oli saanut koulutuksensa Kööpenhaminan sokeainkoulussa¹²⁶, urkuri Valdemar Nordbäck¹²⁷ ja torvensoitonopettaja

Wiktor Granqvist. Viimeksi mainittu oli Suomen kaartin musiikkiväepele, joka ryhtyi opettamaan torvisoittoa syksyllä 1899. Seuraavana vuonna hän erosi kaartista täysin palvelleena, mutta jatkoi opettajana vielä 1910-luvulle.¹²⁸

Johtajat ja opettajat opettivat yleensä uskontoa, sillä monet heistä olivat saaneet teologikoulutuksen. Ortodoksisen uskonnon opettajaksi saatiin v. 1902 Helsingin ortodoksisen seurakunnan pappi Johannes Iroff, joka tuli opettamaan uskontoa kahdelle oppilaalle.¹²⁹

Sokeainkoulujen toiminnan kannalta tuntiopettajat olivat huomattava ryhmä, joka toi monipuolisuutta opetukseen. Esim. vastaavan ajan kansakouluissa ei ollut tavallisesti oppiaineittain erikoistuneita opettajia, vaan samat opettajat hoitivat kaikki tunninit.

6.5 Sokeainopettajien koulutus

Eri ryhmiin kuuluvien opettajien valmistumista tehtävänsä on käsitelty kutakin ryhmää koskevassa luvussa yksityiskohtaisesti. Vuosien 1865–1917 sokeainopettajien koulutusta ja opetusharjoittelua valaisevat yleisemmin koko opettajakunnan luvut.

Pohjaopintojensa mukaan johtajat ja opettajat jakaantuivat ryhmiin seuraavasti¹:

	Johtajat	Opettajat	lm.	Yhteensä	%
Kotiopetus	1	3	4		4,0
Kansakoulu	1	2	3		3,0
Sokeainkoulu	-	11	11		11,1
Yläalkeiskoulu	-	1	1		1,0
Naiskoulu (fruntimmer-skolan)	-	3	3		3,0
Tyttökoulu	2	13	15		15,0
Jatko-opisto	1	10	11		11,0
Smolnan naisopisto	-	1	1		1,0
Lyseo tai yhteiskoulu					
- Ylioppilastutkinto	5	25	30		30,0
- Väh. kuin ylioppilastutkinto	-	2	2		2,0
Ei tietoa	-	18	18		18,2
Yhteensä	10	89	99		100,0

Lähes kolmannes niistä opettajista, joiden pohjakoulutuksesta on tietoa², oli ylioppilastutkinnon suorittaneita. Kuopion koulussa heitä oli huomattavasti enemmän kuin Helsingin koulussa (Kuopiossa 44 prosenttia, Helsingissä vajaat 20 prosenttia, ks. liite 9). Ero johtui opettajien kelpoisuusvatimusten erilaisuudesta. Ylioppilastutkinnon suorittaneet olivat pääasiassa miehiä, esim. kaikki miesjohtajat olivat ylioppilaita. Ennen vuotta 1892 toimineista opettajista oli vain kaksi ylioppilastutkinnon suorittanutta naista, Emma Irene Åström ja Karolina Sidonia Eskelin.³ Naisten vähäisyys selittyy sillä, että ylioppilastutkinto oli vielä harvinainen naisten tutkintona. Ensimmäinen suomalainen nainen, Maria Tschetschulin, oli tullut ylioppilaaksi 1870, ja Helsingin koulun opettaja Emma Irene Åström oli Suomen toinen naisyliop-

pilas (1873). Esim. vuosina 1885–1890 koko maassa suoritti ylioppilastutkinnon vain 17 naista.⁴ – Loppukaudella sokeainopettajiksi tuli muutamia ylioppilastutkinnon suorittaneita naisia, jotka olivat yleensä opiskelleet yhteiskouluissa.⁵

Monet naisopettajista olivat käyneet pohjakoulunaan tyttökoulun. Osa oli suorittanut sen lisäksi jatko-opiston.⁶ Aleksandra Ahnger, Helsingin koulun laulunopettaja, oli hankkinut pohjakoulutuksensa Smolman naisopistossa Pietarissa.⁷

Yksitoista sokeainopettajaa oli käynyt sokeainkoulun. Tähän joukkoon kuului myös tanskalainen Otto Tönnesen. Muutamilla opettajilla oli pohjaopintoinaan kansakoulu tai naiskoulu (fruntimmerskolan), ja alkuvuosina oli myös sellaisia opettajia, jotka olivat saaneet vain kotiopetusta.

Opettajien jakaantumista ammatti- ym. opintojen mukaan kuvaa seuraava asetelma:

	Johtajat	Opettajat	Yhteensä	
			lm.	%
Yliopistotutkinto	4	11	15	15,1
Yliopisto-opintoja (ei loppututkintoa)	-	5	5	5,1
Seminaaritutkinto	3	23	26	26,2
Voimistelunopettajan koulutus	-	12	12	12,1
Urkurikoulu tai musiikkiopisto	-	8	8	8,1
Käsityönopettajan koulutus	-	6	6	6,1
Ulkomainen opiskelu	2	4	6	6,1
Ei tutkintoa	1	9	10	10,1
Ei tietoa	-	11	11	11,1
Yhteensä	10	89	99	100,0

Noin neljännes vuosina 1865–1917 toimineista opettajista oli suorittanut seminaaritutkinnon. Tutkinnot jakaantuivat eri seminaarien kesken:

	Johtajat	Opettajat	Yhteensä	
			lm.	% (koko op.-määrästä)
Jyväskylän seminaari	2	10	12	12,1
Tammisaaren seminaari	1	6	7	7,1
Sortavalan seminaari	-	3	3	3,0
Heinolan seminaari	-	3	3	3,0
Rauman seminaari	-	1	1	1,0
Yhteensä	3	23	26	26,2

Jyväskylän seminaarista tuli jo 1870-luvulta lähtien seminaarikoulutuksen saaneita opettajia sekä Helsingin että Kuopion kouluun. He toivat alkuvuosina cygnaeuslaista kasvatustavasta ja myöhemmin esim. Olaus Wallinin ajatuksia rikastuttamaan näkövammaisopetusta.⁸ Tammisaaren seminaarista valmistuneet opettajat sijoituivat yleensä ruotsinkieliseen Helsingin kouluun, Sortavalasta tulleet Kuopion kouluun. Osa opettajista oli valmistunut tehtävänsä hospitantteina,

ylioppilas- tai jatko-opistotutkinnon pohjalta koulutettuina opettajina.⁹

Yliopisto-opintoja oli takanaan noin 20 prosentilla sokeainopettajista. Loppututkinnot jakaantuivat eri tiedekuntien kesken:

	Johtajat	Opettajat	Yhteensä	
			lm.	%
Filosofian kandidaatteja	2	7	9	9,1
Teologian kandidaatteja	1	3	4	4,0
Opettajakandidaatteja	-	1	1	1,0
Teol. ja op. kand.	1	-	1	1,0
Yhteensä	4	11	15	15,1

Kelpoisuuserojen vuoksi Kuopion koulussa oli enemmän loppututkinnon suorittaneita kuin Helsingin koulussa (ks. liite 9). He olivat yleensä koulujen miesjohtajia tai -opettajia. Tilapäisissä tehtävissä Helsingin koulussa oli muutamia sellaisia henkilöitä, joiden luvut vielä olivat kesken.

Voimistelun, laulun ja soiton sekä käsityön opettajilla oli yleensä oman alansa ammattikoulutus. Ei tutkintoa -ryhmässä oli sokeainkoulun käyneitä henkilöitä, jotka olivat tilapäisinä opettajina. Ulkomailla ammattitaitonsa hankkineissa olivat mm. näkövammaiset käsityönopettajat ja pianonsoitonopettaja.

Sokeainopettajaksi erikoistuminen tapahtui varsinaisesti opetusharjoittelun eli auskultoinnin avulla. Ennen vuotta v. 1892 tulleista opettajista mm. Hanna Ingman oli harjoitellut sokeainopettajan työtä Helsingin Sokeainkoulun Mathilda Linsénin johdolla.¹⁰ Yliopisto-opintojen jälkeen mm. Karl Mortimer Stenius ja Konstantin Lyytikäinen olivat auskultoineet vuoden normaalilyseossa.¹¹ Varsinainen sokeainopettajain auskultointi aloitettiin kuitenkin vasta vuoden 1892 julistuksen tultua voimaan.

Sokeainkoulujen opetusharjoittelu kesti vuoden.¹² Auskultantin piti kuunnella opetusta sokeainkoulussa syyslukukaudella 170 ja kevätkaudella 210 tuntia. Hänen oli osoitukseksi taidostaan itse opetettava vähintään neljä tuntia. Harjoitustunnit arvosteltiin yhteisesti ja samalla keskusteltiin opetukseen liittyvistä asioista.¹³ Kaikki auskultantit eivät saaneet vuodessa tehtävänsä läpi, vaan puuttuvien tuntien vuoksi jatkettiin harjoittelua monesti kauemmin. Auskultantit olivat harjoitteluaiканаan usein myös opettajien sijaisina.¹⁴ Senaatin talousosasto myönsi sokeain- ja kuurojenkoulujen auskultanteille kuunteluapurahoja, jotka jaettiin vuosittain. Esim. v. 1901 jaettava summa oli 3.000 markkaa.¹⁵

Molemmissa sokeainkouluissa voi auskultoida. Vuosien 1892–1917 sokeainopettajat harjoittelivat ennen johtajan tai opettajan virkaan tuloaan Kuopion ja Helsingin kouluissa:

	HSK	KSK	Mol. koulut	Yhteensä
HSK:n opettajat	5	6	2	13
KSK:n opettajat	3	16	2	21

Kuopion koulussa auskultoi sokeainopettajia enemmän kuin Helsingissä, ja monet helsinkiläisetkin tulivat Kuopioon auskultoimaan. Edellä esitettyjen lisäksi muissa kouluissa oli sellaisia opetusharjoittelijoita, joista ei tullut sokeainopettajia, vaan jotka siirtyivät muille aloille.¹⁶ Tuntiopettajilta puuttui yleensä sokeainkouluauskultointi. Osa heistä oli harjoitellut kyllä muissa oppilaitoksissa.

Auskultointiajan päätyttyä tulevat sokeainopettajat suorittivat teoreettisen kokeen, ”tieteisopillisen kuulustelun”, aistivalliskoulujen tarkastajalle ja sille johtajalle tai johtajattarelle, jonka kouluylhallitus määräsi. Tutkintoja järjestettiin sekä Helsingin että Kuopion kouluissa. ”Käytännöllisen opettajakokeen” suoritusta valvoivat ja sen arvostelivat tarkastaja, johtaja ja kaksi kouluylhallituksen nimeämää opettajajäsentä.¹⁷ Yleensä sokeainopettajien näytteistä saamat arvosanat olivat hyviä ja kiitettävä arvosana (laudatur) oli sekin monella. Osa sokeainopettajista oli suorittanut opetusnäytteet muualla, esim. seminaarien harjoituskouluissa ja suomalaisessa tai ruotsalaisessa tyttökoulussa.¹⁸

Sokeainopettajaksi valmistuminen auskultointeinen ja opetusnäytteineen muistutti sen ajan oppikoulunopettajien pedagogista koulutusta; vaadittiinhan oppikoulunopettajalta vuoden opetusharjoittelu ja näytteet.¹⁹

Alkuvuosien sokeainopettajilla – Kuopion koulun johtajaa ja miesopettajaa lukuun ottamatta – oli vielä epätarkat kelpoisuusvaatimukset ja koulutustausta vaihtelikin paljon. Vähitellen seminaarikoulutuksen ja yliopistotutkinon suorittaneiden määrä lisääntyi. Vuoden 1892 julistuksen tultua voimaan vakinaisissa viroissa olevat olivat yleensä suorittaneet joko seminaarin kansakoulunopettajantutkinon tai akateemisen loppututkinon. Lisäksi heillä oli vuoden sokeainkouluauskultointi tieteisopillisine kokeineen ja opetusnäytteineen.

Sokeainopettajilla oli pitempi ja monipuolisempi koulutus kuin vastaavan ajan kansakoulunopettajilla. Sokeainkoulun johtajan koulutus vastasi kestoaltaan lähinnä oppikoulunopettajien koulutusta.²⁰ Kuurojenkoulun opettajien kelpoisuusehdot olivat muuten samat kuin sokeainopettajien, mutta heiltä vaadittiin erikoistuminen kuurojenopetukseen ja kahden vuoden auskultointi.²¹ Jo 1800-luvun loppupuolelta lähtien kiinnitettiin sokeainopettajien koulutuksessa ja valinnassa huomiota pedagogiseen puoleen, mikä heijastui opettajistoon.

6.6 Ulkomaiset opintomatkat ja osallistuminen kansainvälisiin kongresseihin

Sokeainopettajan työhön valmistuessaan tai jo työssä olessaan hyvin monet sokeainopettajat matkustivat ulkomaille hankkimaan tietoja ja taitoja näkövammaisopetuksesta. Jotkut viipyivät opintomatoillaan kauan, esim. Stenius ja Linsén toista vuotta (ks. s. 20). Toiset matkoista olivat lyhyempiä, vain muutamia kuukausia tai viikkoja kestäviä. Opintomatkat tehtiin yleensä valtiolta saatujen apurahojen turvin, ja opettajat ottivat niitä varten työstään virkavapautta.²²

Tutkittavana aikana maamme sokeainkoluista käytiin paljon ulkomailla, sillä eri maihin suuntautuvien käyntien määrä oli 153 (opettajia 99). Samalla matkalla käytiin kuitenkin monesti kahdessa tai useammassa maassa. Helsingin Sokeainkoulusta tehtiin opintomatkoja enemmän kuin Kuopiosta. Siihen vaikuttivat ilmeisesti liikenneyhteydet ja kielisyys. Matkojen suuntautumista eri maihin osoittavat seuraavat prosenttiluvut (ks. liite 10)²³:

	lm.	%
Ruotsi	41	26,7
Saksa	33	21,5
Tanska	29	18,9
Norja	13	8,5
Itävalta	9	5,9
Venäjä	7	4,6
Sveitsi	6	3,9
Muut maat	15	10,0
<hr/> Yhteensä	<hr/> 153	<hr/> 100,0

Opintomatkoihin lähdettiin siis yleensä Pohjoismaihin tai Saksaan. Useimmin käytiin Ruotsissa, jossa vierailtiin Manillan ja Tomtebodan sokeainkoluissa sekä myöhemmin aikuisnäkövammaisille tarkoitetuilla työkouluilla. Toiseksi eniten käytiin Saksassa, jonka sokeainkoluista mm. Dresdenin, Leipzigin, Hannoverin, Berliinin ja Frankfurt am Mainin oppilaitokset tulivat suomalaisille tutuiksi. Saksan-matkaa jatkettiin usein myös Itävaltaan ja Sveitsiin. Saksan koulujen esimerkki näkyi monissa Suomen järjestelyissä ja kasvatusopin ajatukset olivat usein lähtöisin sikäläisiltä kasvatusoppineilta. Tanskassa matkat suuntautuivat Kööpenhaminan sokeainkoululle ja myöhemmin Kalundborgiin. Norjassa vierailtiin harvemmin ja siellä käytiin Kristianian ja Trondheimin sokeainkoluissa. Venäjälle tehtiin Suomesta seitsemän opintomatkaa, joilla tutustuttiin pääasiassa Pietarin sokeainkoluuhin.

Muita harvinaisempia opintomatkoita olivat Ranska ja Englanti (viisi kävijää kummassakin), Italia (kaksi kävijää) sekä Yhdysvallat, Unkari ja Tšekkoslovakia (yksi kävijä jokaisessa).

Yleensä opintomatkalle lähtijät olivat koulujen vakinaista opettajakuntaa tai sokeainopettajan työhön valmistuvia. Joskus matkalle voi lähteä tuntiopettajakin. Sinne mentiin yksin tai kahden, joskus kolmen hengen ryhmässä. Kävijät asuivat yleensä sokeainkoluilla, jossa johtajat ja opettajat perehdyttivät heitä oloihin. Vierailijoilla oli mahdollisuus kuunnella opetusta ja tutustua opetusmenetelmiin ja -välineisiin.²⁴ Sokeainopettajat voivat tutustua matkoillaan joihinkin erityiskysymyksiin. Kun esim. v. 1906 Kuopion Sokeainkoulun opettaja Ida Törnqvist ja Aina Petander matkustivat yhdessä Kööpenhaminaan ja useisiin Saksan koluuhin, Ida Törnqvist tutustui voimistelunopetukseen ja Aina Petander otti selvää oppilasasuntoista. Matkalta palattuaan he tekivät kouluylivaltuutukselle tarkan selonteon havainnoistaan.²⁵ V. 1911 Kuopion Sokeainkoulun opettaja J. Mustakallio taas kävi Wienissä, Münchenissä ja Budapestissa tutustumassa sokeainkoulujen laskennon ja mittausopin opetukseen.²⁶

Yksi ahkerimmista ulkomaankävijöistä oli Lydia Elisabeth Wikman (myöh. Lyy-

tikäinen). Hän oli v. 1903 matkalla Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa ja viipyi jokaisessa maassa useita viikkoja. V. 1910 hän lähti laajalle ulkomaanmatkalle, jonka aikana hän kävi Englannissa ja Yhdysvalloissa. Lydia Lyytikäinen kuunteli opetusta seitsemässä Yhdysvaltojen oppilaitoksessa ja tutustui myös näkövammaisten huoltokysymyksiin. Palatessaan hän vieraili Lontoon sokeainkouluissa ja -laitoksissa. V. 1911 hän teki matkan Saksaan, Sveitsiin ja Pohjois-Italiaan sekä kävi niiden oppilaitoksissa. Myöhemmin hän oli useilla opintomatkoilla mm. Pohjoismaissa, Saksassa ja Ranskassa.²⁷ Hankkimiaan tietoja Lyytikäinen välitti työtoverilleen useissa Suomen Aistivalliskoulujen Lehden artikkeleissa ja esitelmissä, joita hän piti suomalaisissa ja kansainvälisissä konferensseissa.

Osa sokeainopettajien opintomatkoiista oli suunniteltu kansainvälisten kongressien yhteyteen. Vuodesta 1873 oli Keski-Euroopan maissa järjestetty sokeainopettajien kongresseja kolmen vuoden välein.²⁸ Niihin osallistui muutamia suomalaisiakin. V. 1882 Frankfurt am Mainissa oli mukana johtajatar Hanna Ingman, v. 1895 Münchenissä opettaja Henrik Ståhl ja johtajatar Ingman²⁹ sekä v. 1898 Berliinissä August Helin.³⁰

Esim. Münchenin kongressissa käsiteltiin monipuolisesti näkövammaisopetuksen asioita, ja opettaja Ståhl selosti Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä kongressin esitelmiä ja keskusteluja. Luentoja oli mm. seuraavista aiheista:

- pistekirjoitustekstin pienentäminen (tuomiokirkon urkuri Franz, Berliini)
- sokeuden psykologia ja kasvatuksen perusteita, mm. kuulo- ja hajuaistin kehittäminen (johtaja Heller, Wien)
- kuvat ja niiden käyttö sokeainkouluissa, havainnollistamiskeinot (op. Matthies, Steglitz)
- sokeuden ehkäiseminen ja vastasyntyneiden silmäsairaudet (tri Stieler, München)
- Venäjän sokeain opetusolot ja sokeuden ehkäisemiseksi tehty työ (johtaja Nedler, Pictari)
- lyhennekirjoitus ja kokemuksia sen käytöstä (yliopettaja Riemer, Dresden)
- miten voidaan auttaa myöhemmin sokeutuneita sijoittumaan työelämään (johtaja Moldenhawer, Kööpenhamina)
- Preussin sokeiden huolto ja sokeustilaston välttämättömyys (rehtori Schottke, Breslau).

Kongressi teki päätöksen mm. siitä, että niissä maissa, joissa koulupakko jo on, pitäisi lailla velvoittaa kaikki kehityskelpoiset sokeat sokeainkouluihin ja oppilaitoksia pitäisi perustaa riittävästi.³¹

Enemmän kuin Saksassa pidettyihin kokouksiin Suomen sokeainopettajat osallistuivat Pohjoismaiden aistivalliskoulujen opettajien yhteisiin kokouksiin, joita pidettiin v:sta 1869 lähtien. Ensimmäinen kokous oli Kööpenhaminassa. Seuraavat pidettiin Tukholmassa v. 1876, Kristianissa v. 1884, Kööpenhaminassa v. 1898, Tukholmassa v. 1903 ja Helsingissä v. 1912.³²

Vuoden 1889 kokous oli suunniteltu pidettäväksi Helsingissä, mutta keisari ei antanut lupaa sen järjestämiseen. Kieltoa perusteltiin sillä, että Suomessa ei sokcainkouluilla ollut varsinaista organisaatiota eikä maan oloja tuntemattomilta henkilöiltä ollut odotettavissa mitään hyötyä.³³ Taustalla oli pelko, että yhteydet läntisiin

naapurimaihin olivat vaaraksi Venäjän yhtenäisyydelle.³⁴ Sokeain- ja muut aistivalliskoulujen opettajat pitivät tilannetta hyvin nöyryyttävänä, sillä he olivat ehtineet jo Kristianian kokouksessa esittää kutsun muiden Pohjoismaiden opettajille. Kun seuraava aistivalliskoulujen opettajainkokous oli sitten v. 1898 Kööpenhaminassa, Suomesta ei ollut siellä yhtään sokeainopettajaa. Tarkastaja Valter Forsius välitti kuitenkin kokouksesta tietoja Suomen Aistivalliskoulujen Lehden artikkeleissa.³⁵

Tukholman kokoukseen v. 1903 lähti Suomesta ainakin kuusi sokeainkoulujen edustajaa. Senaatti myönsi heille matkarahan opintomatkoihin käytettävistä varoista. Suomen edustajilla oli Tukholman kokouksessa useita esitelmiä. Mm. Lydia Wikman puhui kasvattajan auktoriteetin merkityksestä aistivalliskouluissa ja Kosti Lyytikäinen esitteli Suomen sokeainopetuksen ja hoidon asemaa sekä ”langettavatautisten” hoidon tilaa. Kokouksen yhteyteen oli järjestetty näyttely, johon Suomestakin vietiin oppilaiden töitä.³⁶

Johtaja Lyytikäinen arvosteli Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä Tukholman kokousta siitä syystä, että hänen mielestään opetusmenetelmistä oli keskusteltu liikaa. Lyytikäisen mielipide oli, etteivät sokeainopetuksessa tuota tulosta menetetty vaan oikealle perustukselle laskettu uhrautuva työ. Hän paheksui myös juhlimisen suurta osuutta: ”Myöntää täytyy, että suuri osa, kenties suurin osa kokousajasta meni jonkunlaiseen juhlimishuminaan, joten pyrki kokous saamaan sellaisen leiman, että pääasia olikin juhliminen”.³⁷ Kosti Lyytikäinen suhtautui ankarasti kokouksen epäviralliseen osuuteen, mutta ilmeisesti vapaahetket virkistivät ohjelmaltaan tiukan kokouksen osanottajia ja antoivat mahdollisuuden epävirallisesti käsitellä kysymyksiä ja luoda henkilökohtaisia ystävyyssuhteita muiden maiden sokeainopettajiin.

Helsingin kokouksessa v. 1912 Suomen edustajat toimivat isäntinä ja vastasivat huomattavasta luentomäärästä. Mm. Gustaf Wuorela käsitteli Suomessa esiin tulleita pyrkimyksiä jakaa varsinainen sokeainkoulu ja ammattiopetus eri laitoksiin. Lydia Lyytikäinen käsitteli alustuksissaan mm. sokeainkoulujen kotitalousopetusta ja aistivalliskoulujen asuntola-asumista Yhdysvalloissa näkemiensä esimerkkien pohjalta. Kotiteollisuustarkastaja Lauri Mäkinen esitelmöi sokeiden piirustuksenopetuksesta, jota hän oli kokeillut Helsingin työkodissa. Helsingin kokous kesti neljä päivää, ja siellä oli osanottajia kaikista Pohjoismaista.³⁸

Sokeainkoulujen johtajien ja opettajien ulkomaanmatkojen ja kansainvälisiin kongresseihin osallistumisen merkitys oli lähinnä siinä, että niiden avulla saatiin tietoja muiden maiden sokeainopetuksesta. Uudet ideat, menetelmät ja ratkaisumallit tulivat tutuiksi opettajille, ja he voivat soveltaa niitä kotimaassa omaan työhönsä. Kansainväliset kokoukset ja kongressit palvelivat lähinnä jo työssä olevien opettajien täydennyskoulutuksena. Matkoilta ja kongresseista laaditut kertomukset ja lehtiartikkelit tekivät asioita tunnetuiksi myös muiden sokeainopettajien keskuudessa. Syntyi keskustelua, ja se vaikutti osaltaan näkövammaisopetuksen uudistukseen.

Ulkomaille suuntautuneet sokeainopettajien matkat eivät olleet irrallinen ilmiö, vaan samoihin aikoihin Suomesta tehtiin opintomattoja, joilla kasvatustehtävissä työskentelevät tutustuivat ulkomaisten kouluoloihin. Esim. Jyväskylän seminaarin

alkuaikojen opettajista monet tekivät ulkomaanmatkoja pääasiassa Pohjoismaihin ja Keski-Eurooppaan.³⁹ Maamme vanhimman kansakoulunopettajiston matkat suuntautuivat usein Ruotsiin, Saksaan, Tanskaan ja Sveitsiin.⁴⁰ Kuurojenopettajilla oli käytössä samat matka-apurahat kuin sokeainopettajillakin. Yleisimmät kuurojenkoulun opettajien kohdemaat olivat Ruotsi (28,5 prosenttia matkoista), Tanska 20,3 prosenttia), Saksa (17,1 prosenttia), Norja (12,2 prosenttia) ja Sveitsi (6,5 prosenttia).⁴¹

Pohjoismaisiin aistivalliskoulujen opettajien kokouksiin kuurojenopettajat osallistuivat aktiivisesti yhdessä sokeainopettajien kanssa.⁴²

Ulkomaisia opintomatkoja tehtiin tutkittavana aikana paljon myös muiden maiden sokeainkoulusta. Esim. Tukholman sokeainkoulussa oli kävijöitä monesta maasta.⁴³ Kööpenhaminan oppilaitoksessa vieraili opettajia mm. kaikista Pohjoismaista, Saksasta, Venäjältä, Englannista ja Ranskasta.⁴⁴ Norjan sokeainopettajilla oli käytettävissään matkastipendejä, ja sieltä tehtiin matkoja mm. Saksaan ja Pohjoismaihin, Suomeenkin.⁴⁵

6.7 Opettajien yhteistyö ja järjestäytymisyritykset

Niissä kansainvälisissä kongresseissa, joihin suomalaiset osallistuivat, käsiteltiin myös opettajien palkkaus-, opetusvelvollisuus- ym. kysymyksiä.⁴⁶ V. 1892 perustettu Suomen Aistivalliskoulujen Lehti otti artikkeleissaan silloin tällöin kantaa opettajien työtä ja palkkausta koskeviin kysymyksiin.⁴⁷ 1890-luvun loppupuolella alkoi yhä useammin olla esillä toivomus säännöllisen yhteistyön saamisesta aistivalliskoulujen opettajien kesken.

Kuurojenopettaja Ossian Wichman teki v. 1899 Aistivalliskoulujen Lehdessä ehdotuksen, että opettajien pitäisi pohtia koulujen sisäistä järjestystä, kasvatusta ja opetusta koskevia kysymyksiä yhteisessä kokouksessa. Wichman ehdotti, että kokous pidettäisiin kesän alussa v. 1900 Helsingin Sokeainkoululla.⁴⁸

Opettajien toivomuksen mukaisesti kouluylhallitus lähetti kenraalikuvernööri Bobrikoville anomuksen, että Suomessa voitaisiin järjestää aistivalliskoulujen opettajain kokous, jossa käsiteltäisiin koulujen työhön liittyviä kysymyksiä. Kenraalikuvernöörin kanslia ilmoitti kuitenkin kirkollisasiain toimituskunnalle, ettei kenraalikuvernööri tee asiasta päätöstä, ennen kuin saa selvityksen kokouksessa käsiteltävistä asioista ja kokouspaikasta.⁴⁹ Kun tarvittavat selvitykset oli toimitettu, kenraalikuvernööri myönsi luvan kokouksen pitämiselle.⁵⁰ Se lykkäytyi kuitenkin seuraavaan vuoteen.

Ensimmäinen Suomen aistivalliskoulujen opettajien yhteinen kokous pidettiin Turussa 10.–12. kesäkuuta 1901. Sen kutsui koolle tarkastaja Valter Forsius. Kokouksessa käsiteltiin perusteellisesti monia näkövammaisten kasvatusta ja opetuskykyä, mm. koulupakkoasiaa ja niiden aistivallisten opiskelua, jotka eivät voineet seurata opetusta aistivalliskouluissa. Alustukset, käytetyt puheenvuorot ja päätökset julkaistiin myöhemmin kirjaseksi.⁵¹ Turun kokouksessa oli voimakkaasti esillä myös opettajien palkkausasia (ks. s. 32 ja 82).

Bobrikovin valtakauden päätyttyä alkoi vapaampi kausi, joka näkyi myös aistivalliskoulujen opettajien yhteistyön vilkastumisena. Vuoden 1905 alussa Suomen ais-

tivalliskoulujen Lehdessä julkaistiin kirjoitus, jonka tekijä yleisiin poliittisiin oloihin viitaten totesi: ”Maallemme on koittanut uusi, valoisampi aika. – Vapaus velvoittaa!” Kirjoituksessa esitettiin, että toinen yleinen aistivalliskoulujen kokous pitäisi järjestää jo kesällä 1905. Yhteisten kokousten avulla pidettäisiin vireillä aistivallisasiaa ja edistettäisiin yhteistunnetta. Uudet aatteet ja harrastukset pääsisivät julkisuuteen.⁵² Taas asia lykkäytyi seuraavaan kesään.

Toinen yleinen aistivalliskoulujen opettajien kokous pidettiin 5.–7. kesäkuuta 1906 Helsingissä. Siinä oli esillä useita näkövammaisten opetusta ja huoltoa koskevia kysymyksiä, mm. valmistavien koulujen perustaminen, ”tylsämielisten” sokeiden saattaminen osalliseksi opetuksesta, sokeain ammattitarkastajan toimen perustaminen, lainakirjastokysymys, suomalaisen lyhytkirjoituksen tarpeellisuus ja sokeainkoulujen hieromaopetuksen järjestäminen. Alustajina näkövammaisopetusta koskevissa kysymyksissä olivat Kosti Lyytikäinen, Lydia Wikman ja Gustaf Adolf Wuorela.⁵³

Sokeainkoulujen kannalta merkittäviä olivat myös ne kysymykset, jotka käsittelivät yhteisesti kaikkia aistivalliskouluja, niiden toimintaa ja ennen kaikkea opettajan asemaa. Kokous päätti lähettää kouluylivaltuutukselle kirjeet esim. ohjesääntö- ja opetussuunnitelma-asiasta sekä aistivalliskoulujen virkojen täyttämisestä (ks. s. 34).

Toisessa aistivalliskoulujen opettajien kokouksessa esitettiin myös koulupakkoa 7-vuotiaasta alkaen kuuroille ja sokeille. Käydyssä keskustelussa oli jo ainakin pari kertaa esillä sana oppivelvollisuus. Kouluylivaltuutukselle päätettiin esittää, että se valmistelisi asiaa jo seuraaville valtiopäiville.⁵⁴

Opettajien yhteistyön kannalta oli merkittävä ehdotus, että perustettaisiin ”Aistivallislaitosten opettajain liitto”. Sen perustamisen tarpeellisuudesta oltiin yksimielisiä, ja kokous valitsi komitean valmistelemaan asiaa. Siihen tuli kolme jäsentä, johtajat E. Hedman, Kustaa Killinen ja Kosti Lyytikäinen.⁵⁵

Kokous päätti lisäksi, että yhteiset aistivalliskoulujen opettajain kokoukset järjestetään samalla tavoin kuin kaksi ensimmäistä kokousta. Tosin muutamat kuurojenopettajat olivat sillä kannalla, että eri alojen opettajien pitäisi käsitellä asioita myös omana ryhmänään, sillä jos kaikki käsitellään yhdessä, tärkeille kysymyksille jää vain vähän aikaa.⁵⁶

Aistivalliskoulujen opettajain kokoukset merkitsivät huomattavaa edistysaskelta opettajien yhteistyössä. Niissä pystyttiin laajapohjaisesti käsittelemään monia opetuksen ja kasvatuksen kysymyksiä. Mutta niissä oli myös ammatillisen järjestäytymisen alku. Toisessa kokouksessa tuli esille oman järjestön perustaminen ja palkkausasiatkin olivat esillä. Vaikka v. 1906 pidettiin luonnollisena yhteisten kokousten järjestämistä säännöllisesti, uutta kokousta ei kutsuttu koolle tutkittavan kauden loppupuolella kertaakaan. Toinen sortokausi ja maailmansota vaikuttivat opettajien yhdistystoiminnan alun viivästytykseen.

Kysymys oman opettajaliiton perustamisesta tuli aistivalliskoulun opettajien keskuudessa esille samaan aikaan, kun kansakoulunopettajat suunnittelivat entistä lujempaa järjestäytymistä. V. 1906 elokuussa kansakouluväki kokoontui runsaslukuisena pohtimaan asioitaan opettajain kokoukseen. Siellä tähdennettiin lujan järjestön välttämättömyyttä. Maamme kansakoulunopettajien ensimmäinen edustajiston kokous pidettiin v. 1910, ja samana vuonna Suomen Opettajayhdistys alkoi

noudattaa uusia sääntöjä.⁵⁷ V. 1906 perustettiin myös ”Aakkoset, Suomen alemman kansakoulun, pikku- ja kiertokoulunopettajien yhdistys”.⁵⁸

Toisen aistivalliskoulujen opettajain kokouksen päätös omasta liitosta ei toteutunut niin pian kuin oli odotettu. Perustamista valmistelevalle komitealle ei kokoontunut kertaakaan, ja v. 1908 Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä komitean jäsenet Kustaa Killinen ja E. Hedman (Kosti Lyytikäinen oli kuollut syksyllä 1907) esittivät koulujen opettajakuntien harkittavaksi, tarvittiinko koko liittoa. Killinen arveli, että liitto jäisi vain paperille.⁵⁹

Liiton perustaminen hautautui pitkäksi aikaa. Kesällä 1918 aistivalliskoulujen johtajat ottivat asian esille omassa kokouksessaan. He asettivat työryhmän, joka alustavasti suunnitteli liiton säännöt ja kutsui koulujen edustajat koolle Jyväskylän kuurojenkoululle (silloiselle kuuromykkäinkoululle) joulukuussa 1918.⁶⁰ Järjestäytymishanke toteutui 21. ja 22. joulukuuta 1918, jolloin perustettiin Suomen Aistivalliskoulujen Opettajaliitto. Siihen kuuluivat kuurojen- ja sokeainopettajien lisäksi Perttulan tylsämielisten koulun ja Åvikin koulukodin edustajat.⁶¹ Tammikuussa 1919 liitto hyväksyttiin Suomen Virkamiesyhdistysten Keskusliiton jäseneksi.⁶² Maaliskuussa Suomen Aistivalliskoulujen Lehti siirtyi tarkastaja Forsiukselta perustetun liiton kustannettavaksi ja julkaistavaksi.⁶³

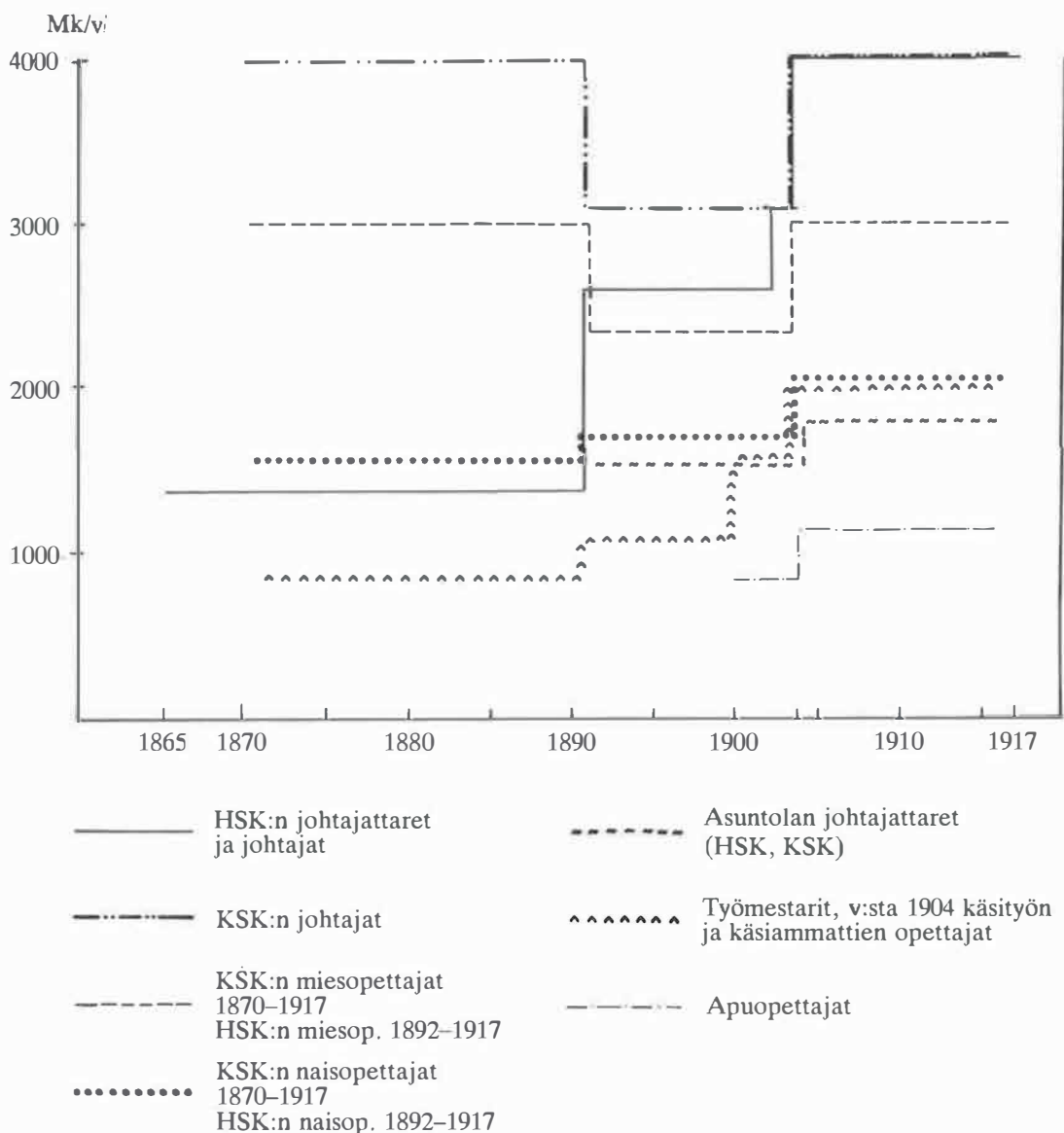
Kansainvälisiin kongresseihin osallistuminen, yhteisen tarkastajan saaminen v. 1892 ja Suomen Aistivalliskoulujen Lehdin perustaminen lähensivät jo 1800-luvun lopussa sokeainopettajia muihin erityisopettajaryhmiin, kuurojen- ja vajaamielisten opettajiin. Vuosien 1901 ja 1906 aistivalliskoulujen opettajien kokoukset antoivat mahdollisuuden yhteisten asioiden pohtimiseen, mutta herättivät myös pyrkimykset ammatilliseen järjestäytymiseen. Tuloksena syntyi v. 1918 yhteinen liitto, joka toimi jäsentensä hyväksi ammattitaidon sekä palkkaus- ja työolojen kehittämiseksi.

6.8 Palkkauksen kehitys

Kuviosta 4 käy ilmi, miten sokeainkoulujen johtajien ja opettajien vuosittainen rahapalkka vaihteli tutkittavana aikana. Määrissä ovat mukana ns. palkkiot ja vuokrat, mutta eivät ikälisät eivätkä loppuvuosina Helsingin Sokeainkoulun opettajille maksetut kalliiden elinkustannusten lisät. Ks. myös liite 11.

Vuodesta 1865 lähtien Helsingin Sokeainkoulun johtajattaren palkaksi määrättiin 1.400 markkaa vuodessa. Lisäksi hänelle kuului ruoka, vapaa asunto, valo ja polttopuut. Johtajatar sai viisi ikälisää, ja ne myönnettiin viiden vuoden välein. Ikälisä oli joka kerta 10 prosenttia alkuperäisestä palkasta. Laulun opetukseen varattiin menosäännössä 200 markkaa vuodessa.⁶⁴ Vuoden 1875 vuosirahansäännössä johtajan palkka oli entisellään. Kahdelle tuntiopettajalle oli varattu kullekin 325 markkaa vuodessa. Laulun opetukseen ei varattu eri summaa.⁶⁵

Kuopion Sokeainkoulun opettajien palkat määrättiin vuoden 1870 vuosirahansäännössä. Johtajan palkka oli huomattavasti korkeampi kuin Helsingin johtajattaren, 4.000 markkaa vuodessa. Miesopettajan palkka oli 3.000 markkaa, ja naisopettajallekin maksettiin enemmän kuin Helsingin koulun johtajattarelle, nimittäin 1.600 markkaa vuodessa. Ikälisät maksettiin molemmissa kouluissa samoin perus-

Kuvio 4. Sokeainkoulujen opettajien palkat vuosina 1865–1917 lukuun ottamatta ikälisiä ja kalliiden elinkustannusten lisiä sekä ns. mieskohtaisia lisäpalkkioita. Tiedot ovat vuosirahansäännöistä, tilikirjoista ja kirjeenvaihdosta.

tein. Kuopiossa varattiin lisäksi työmestarin palkkaamista varten 800 markkaa vuodessa. Kaikilla vuosirahaan oikeutetuilla palkansaajilla oli oikeus saada vapaat asuinhuoneet ja lämpö.⁶⁶

Eläke-eduissa oli eroja Helsingin ja Kuopion koulujen kesken. Tosin täysi eläke molemmissa kouluissa oli opettajan palkan suuruinen, mutta täyden eläkkeen saa-

miseksi vaadittavien työvuosien määrässä oli eroa:

Eläke	Työvuosien määrä	
	HSK	KSK
Koko palkka	30	25
3/4 palkasta	25	20
1/2 palkasta	15	15
1/4 palkasta	10	10

Näin ollen Helsingin koulun opettajat joutuivat työskentelemään viisi vuotta kauemmin kuin Kuopion opettajat saadakseen täyden eläkkeen tai 3/4 eläkkeestä.⁶⁷

Suuri palkkaero Helsingin ja Kuopion johtajien välillä selittyy sillä, että Kuopiossa oli miesjohtaja ja yleensä miehillä oli paremmat palkat kuin naisilla samasta työstä. Johtajan kelpoisuusvaatimuksena oli lisäksi alusta lähtien akateeminen loppututkinto. Korkea kelpoisuusvaatimus vaikutti varmasti miesopettajankin palkan suuruuteen. Naisopettajan ja Helsingin koulun johtajattaren kelpoisuusvaatimuksissa sitä vastoin ei ollut suuria eroja.

Esim. 1860-luvulla maksettiin maaseudulla toimivalle kansakoulunopettajalle rahapalkkaa valtion varoista 600 markkaa ja naisopettajalle 400 markkaa vuodessa. Lisäksi kunta antoi luontaisetuina opettajalle asunnon, 2–3 tynnyrinalan suuruisen kasvitarhamaan, polttopuut ja yhden lehmän laitumen. Tosin vaurailta seuduilla oli kuntia ja koulupiirejä, jotka maksoivat opettajalle enemmän kuin minimipalkan.⁶⁸ Kaupunkikunnissa kansakoulunopettajien palkat jaettiin kolmeen tai neljään luokkaan, joiden peruspalkat vaihtelivat 600–2.000 markkaan.⁶⁹ Kansakoulunopettajien ikälisät laskettiin samoin perustein kuin sokeainopettajien, mutta ensimmäinen ikälisä maksettiin vasta kymmenen työvuoden jälkeen (20 prosenttia).⁷⁰ Vuoden 1885 valtiopäivillä esitettiin kouluylivaltuutuksen laskelma, jonka mukaan maaseudulla toimiva kansakoulunopettaja sai rahapalkkaa keskimäärin 1.091,09 markkaa ja naisopettaja 814,33 markkaa vuodessa.⁷¹ Verrattuna kansakoulunopettajien palkkoihin Kuopion koulun johtajan ja miesopettajan palkat olivat erittäin hyvät. Helsingin koulun johtajattaren ja naisopettajien palkat olivat tutkittavan kauden alkuvuosina kohtalaiset.

Tyttökoulujen kollegat, joiden koulutusta Kuopion Sokeainkoulun johtajan ja miesopettajan koulutus suurin piirtein vastasi, saivat v. 1885 palkkaa siten, että vanhemmalle kollegalle maksettiin vuodessa saman verran kuin Kuopion koulun johtajalle eli 4.000 markkaa ja nuoremmalle kollegalle 3.400 markkaa vuodessa. Ikälisät laskettiin toisin perustein, joten kokonaispalkka esim. vanhemmalla kollegalla oli jonkin verran korkeampi kuin Kuopion koulun johtajalla.⁷² Sokeainopettajien palkkoja ei 1880-luvulla nostettu eikä eläke-etuja parannettu, vaikka muiden opettajaryhmien kohdalla tuli parannuksia. Aistivalliskoulujen uudistamispyrkimysten yhteydessä kiinnitettiinkin huomiota opettajien palkkoihin. Valter Forsius esitti suunnitelmassaan, että opettajille olisi maksettava kunnollista palkkaa, jotta he voisivat antautua kokonaan työlleen. Samoin opettajien eläke olisi maksettava muiden koulujen käytännön mukaan.⁷³ Aistivalliskomitea ehdotti myös, että riittävän korkean opettajain tason säilyttämiseksi heille oli maksettava kunnollinen palkka. Aistivalliskoulujen opettajille tulisi myöntää seminaarin opettajien eläke-edut, jotka olivat

paremmat kuin kansakoulunopettajien.⁷⁴ Naisopettajille komitea suositti 20 prosenttia pienempää palkkaa kuin miehille. Komiteassa keskusteltiin paljon samapalkkaisuusperiaatteesta, mutta lopullisessa ehdotuksessa sitä ei esitetty.⁷⁵

Vuoden 1892 julistukseen liittyvä vuosirahansääntö tasoitti Helsingin ja Kuopion koulun opettajien palkkaeroja. Kuopion Sokeainkoulun johtajan ja miesopettajan palkat laskivat tuntuvasti, mutta muiden opettajaryhmien palkat nousivat. Uuden vuosirahansäännön mukaan määrättiin molempien koulujen opettajille samat palkat. Kuitenkin muistutuksessa todettiin, että jos koulun johtaja oli nainen, hänen palkansa oli 80 prosenttia siitä, mitä miespuoliselle johtajalle oli määrätty. Näin ollen Helsingin johtajattaren pakka jäi vielä Kuopion johtajan palkkaa pienemmäksi, mutta aikaisempaan johtajattaren palkkaan verrattuna se nousi huomattavasti. Johtajan vuosipalkka oli ilman ikälisiä 3.200 markkaa ja johtajattaren 2.560 markkaa (ks. liite 11). Johtajan ja johtajattaren luontaisetuihin kuului edelleen vapaa asunto ja lämpö.

Miesopettajalle maksettiin uuden vuosirahansäännön mukaan palkkaa 1.800 ja ”hyrryrafoja” 500 markkaa, joten koko palkka oli 2.300 markkaa. Naisopettajalle, jonka tuli täyttää samat kelpoisuusehdot kuin miesopettajankin, maksettiin palkkaa 1.440 markkaa ja ”hyrryrafoja” 300 markkaa. Näin ollen hänen palkkansa ilman ikälisiä oli 1.740 markkaa vuodessa. Asuntolanjohtajattaren palkka oli hiukan pienempi, mutta hänellä oli työn puolesta ruoka ja vapaa asunto lämpöineen. Poikien käsityönopettajien palkat jäivät alhaisiksi (1.200 markkaa). Kummassakin koulussa toinen käsityönopettaja sai vapaan asunnon ja ruuan, koska hän toimi asuntolan miesoppilaiden valvojana.⁷⁶

Opettajien ikälisjärjestelmä säilyi ennallaan vuoden 1892 julistuksessa. Sitä vastoin eläkejärjestelmä muuttui ja sokeainopettajat rinnastettiin seminaarinopettajiin, joille maksettiin eläkettä 11.5.1866 annetun asetuksen mukaisesti.⁷⁷ Yliopistotutkinnon suorittaneet johtajat ja opettajat olivat lisäksi kirkolliseen virkaylennysoikeuteen nähden samassa asemassa kuin alkeisoppilaitosten opettajat. Vakinaisessa virassa kuolleitten johtajien ja opettajien lesket sekä heidän holhouksenalaiset, turvattomat lapsensa nauttivat armonvuosioikeutta, joka kuului kirkollisten virkamiesten kuolinpesille. Vakinaiset ja koevuosilla olevat opettajat olivat Suomen kouluviraston eläkekassan (pensionikassan) jäseniä.⁷⁸

Verrattuna kansakoulunopettajien palkkoihin sokeainopettajien palkat olivat 1890-luvulla hyvät, sillä esim. lukuvuonna 1895–1896 koko maan kansakouluista oli vain kahdeksan koulua, joissa miesopettajan palkka nousi yli 2.000 markan (sokeainkouluissa 2.300 markkaa). Vastaavana vuonna ei yhdessäkään maalaiskansakoulussa ollut naisopettajan palkka yli 1.700 markkaa (sokeainkouluissa 1.740 markkaa). Kaupunkikouluissa miesopettajien palkat vaihtelivat kyseisenä vuonna 1.881–2.640 markkaan ja naisopettajien 800–1200 markkaan.⁷⁹ Erikoisesti siis naisopettajien palkat olivat sokeainkouluissa korkeammat kuin keskimäärin kansakouluissa.

Kuurojenopettajille maksettiin vuoden 1892 julistuksen mukaan enemmän palkkaa kuin sokeainopettajille, mutta heiltä vaadittiin myös vuotta pitempi auskultointi. Miesopettajan palkka oli 2.500 ja naisopettajan 1.900 markkaa vuodessa. Sokeainkoulun johtajan palkka oli yhtä suuri kuin Porvoon ja Mikkelin kuurojenkoulun johtajan palkka, 3.200 markkaa.⁸⁰

Jo 1890-luvulla alettiin Helsingin Sokeainkoulussa maksaa opettajille lisäpalkkaa sitä syystä, että pääkaupungissa asuminen tuli kalliiksi. Esim. vuonna 1899 tämä lisä oli miesopettajalle 500 markkaa ja johtajattarelle, asuntolanjohtajattarelle sekä naisopettajalle 400 markkaa vuodessa.⁸¹ Käsityöopettajan palkka oli vuosisadan vaihteessa pieni siihen työmäärään nähden, joka hänelle kuului (ks. s. 67). Vuonna 1900 keisari määräsi senaatin talousosaston esityksestä palkan korotettavaksi 1.600 markkaan.⁸²

Opettajien palkkausasiat otettiin esille vuoden 1901 ensimmäisessä aistiviälliskoulujen opettajain kokouksessa. Siellä valittiin kuusijäseninen komitea tekemään aloitetta, että opettajien palkat korotettaisiin.⁸³ Kirje jätettiin senaattiin 14.10.1901. Siinä esitettiin, että opettajien elämänehdot olivat viime aikoina muuttuneet. Alkeisoppilaitosten kollegain, kansakoulunopettajien ja seminaarinopettajien palkkoja oli nostettu aikaisemmin. Opettajat perustelivat omaa palkankorotusesitystään sillä, että aistiviälliskoulujen opettajan työ oli raskasta. He joutuivat tavallisen opetuksen lisäksi antamaan crikoisopetusta ja valvomaan asuntoloissa kasvatusta. Opettajille ei näin ollen jäänyt aikaa eikä voimia sivuansioihin, eikä heillä muutenkaan ollut mahdollisuutta kohota alallaan ja siten saada palkankorotusta.

Aistiviälliskoulujen johtajien työtä verrattiin seminaarin johtajien ja lehtoreiden työhön. Koska aistiviälliskouluissakin oli oppilasasuntolat, johtajat joutuivat esim. pitämään yhteyttä viranomaisiin ja oppilaiden vanhempiin sekä vastaamaan tilien hoidosta ja oppilastöiden myynnistä. Johtajalle esitettiin 500 markan kirjoitusapua. – Mies- ja naisopettajien työtä verrattiin seminaarin harjoituskoulun opettajien työhön.

Anomuksen tueksi opettajat laativat laskelman opettajan kohtuullisista vuotuisista menoista.

”Seuraava laskelma näyttää opettajan vuotuiset kohtuulliset elämänehdot:

Huoneen vuokra 3 huonetta & keittiö	600,-
Ruoka kahdelle aikaihmiselle à 40 mk. kuukaudessa	960,-
Samoin kahdelle lapselle à 20 mk. kuukaudessa	480,-
Samoin yhdelle palvelialle à 20 mk. kuukaudessa	240,-
Vaatetus kahdelle aikaihmiselle à 125 mk. vuodessa	250,-
Samoin kahdelle lapselle à 60 mk. vuodessa	120,-
Puhtaus vuodessa	50,-
Kirjallisuus ja sanomalehdet	100,-
Eläkekassaan y.m.	95,-
Palovakuutus	15,-
Kunnallis-, kruunun- & kirkollismaksut	125,-
Huone- & talouskalut	100,-
Polttopuut & valo	150,-
Palvelian palkka	150,-
Lääkäri & lääkkeet	75,-
Velkain korot	?
Lasten koulutus	?
	Summa Smk. 3,510,-”

Laskelmalla pyrittiin perustelemaan palkankorotuksen tarpeellisuutta, ja se osoitti, että aistivalliskoulujen opettajien palkat olivat toistatuhatta markkaa jäljessä näistä ”kohtuullisista elämänehdosta”.⁸⁴ Myös kansakoulunopettajien elinkustannuksista tehtiin samoihin aikoihin laskelmia. Esim. v. 1903 arvioitiin 5-henki- sen turkulaisen opettajaperheen kuluttavan välttämättömiin tarpeisiin 3.195 markkaa ja vastaavasti sipoolaisen opettajaperheen 1.652,09 markkaa vuodessa.⁸⁵

Vuoden 1904 asetukseen liittyvässä vuosirahansäännössä korotettiin sokeainopettajien palkkoja. Suurin korotus oli johtajilla ja miesopettajilla: johtajan palkka siihen liittyvine palkkioineen nousi 4.000 markkaan ja vastaavasti miesopettajan palkka 3.000 markkaan. Muidenkin opettajien rahapalkkoja korotettiin, mutta ei niin tuntuvasti.⁸⁶ Lisäksi Helsingin koulun johtajalle ja miesopettajalle alettiin maksaa ns. erityistä palkkiota.⁸⁷ Alhaisin palkka vuosirahansäännöissä mainituista sokeainopettajista oli Helsingin Sokeainkoulun toisella apuopettajalla, näkövammaisella Ina Hoffrénilla, jolle maksettiin palkkaa vain 1.200 markkaa vuodessa.⁸⁸ Palkan pienuus perustui ilmeisesti siihen, että Hoffrénilta puuttui muodollinen apuopettajan pätevyys. Vuonna 1910 keisari myönsi kuitenkin käskykirjeellään Ina Hoffrénille henkilökohtaista palkanlisää 600 markkaa vuodessa, joten hänen palkkansa oli myöhemmin 1.800 markkaa.⁸⁹

Vuoden 1904 asetuksessa aistivalliskoulujen opettajien eläke-edut säilyivät entisellään, samoin lesken ja alaikäisten lasten oikeus armonvuoteen. Ikälisät sen sijaan laskettiin uusin perustein: samassa virassa suoritetun viiden, kymmenen ja viidentoista nuhteettoman palvelusvuoden jälkeen opettaja sai lisää 10, 20 ja 20 prosenttia alkupalkasta.⁹⁰

Laulun ja soiton opetukseen oli varattu alkuvuosista lähtien rahaa, mutta summa oli pieni. Se kasvoi kuitenkin sitä mukaa, kun soiton opetus monipuolistui. Esim. v. 1899 Hanna Ingman anoi senaatilta lisäsummaa, jonka avulla käynnistettiin Helsingin Sokeainkoulun torvensoiton opetus.⁹¹ Vastaavia anomuksia tehtiin myöhemminkin, ja v. 1904 soitonopetukseen varattu summa kaksinkertaistettiin.

Kuopion koulussa oli varattu vuodesta 1870 lähtien rahaa voimistelunopettajan palkkaukseen. Vuoden 1892 palkkaus- ja menosäännöissä ei kuitenkaan kummasakaan koulussa varattu voimistelulle erikseen rahaa, vaan tunnit kuuluivat yleisiin tuntiopettajille varattuihin tunteihin. Kummallekin koululle varattiin 23 viikkotuntia ja opettajille suoritettiin korvausta 60 markkaa vuosiviikkotunnilta.⁹² Vuoden 1904 vuosirahansäännöissä nostettiin voimistelunopetukseen käytettyä summaa huomattavasti. Laskettiin, että kummassakin koulussa opetetaan voimistelua 15 tuntia viikossa ja opettajalle maksetaan korvausta 100 markkaa vuosiviikkotunnilta.⁹³

Vuoden 1904 asetuksen mukainen palkkaus oli edelleen voimassa 1910-luvulla. Muutosta tapahtui siinä, että käsitöiden ja käsiammattien opettajat saivat ”mieskohtaisina palkankorotuksina” jonkin verran lisäpalkkaa.⁹⁴ Ne merkitsivät todellista korotusta, sillä inflaatio ei heikentänyt rahanarvoa.

Sokeainopettajien palkkauskysymys tuli esiin jälleen marraskuussa 1913, jolloin joukko aistivalliskoulujen opettajia jätti senaatille anomuksen opettajien palkkojen ja eläkkeiden korottamisesta. Anomuksessa esitettiin opettajien palkkoja korotettavaksi siten, että perheelliselle johtajalle maksettaisiin suurempaa palkkaa kuin

perheettömälle. Perheelliseksi katsottiin naimisissa oleva miesopettaja ja naisopettaja, joka oli perheensä yksinomainen elättäjä. Kaikkien opettajaryhmien palkkoja esitettiin nostettaviksi.⁹⁵ Asiaa käsiteltiin myös useissa Suomen Aistivalliskoulujen Lehden kirjoituksissa.⁹⁶

Samoihin aikoihin aistivalliskoulujen naisopettajat tekivät kouluylhallitukselle ehdotuksen palkkojensa parantamisesta.⁹⁷ He pyysivät anomuksessaan, että heille myönnettäisiin samat palkkaedut kuin perheettömille miesopettajille Pastori Eliel Nordman, Turun kuuromykkäinkoulun johtaja, totesi Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä: ”Aatteellisesti katsoen pitäisi naisille maksaa sama palkka samasta työstä. Naiset tekevät yhtä arvokkaan työn. Eivätkö aistivalliskoulut voisi olla edelläkävijöitä?” Kuitenkin hän myöhemmin artikkelissaan oli sitä mieltä, että samapalkkaisuuteen ei voitaisi päästä, koska kustannukset tulevat liian kalliiksi.⁹⁸

Nimimerkki U. K-a (U. Kahma) hyväksyi periaatteessa naisopettajien samapalkkaisuuspyrkimyksen: ”Jokaisen täytyy myöntää, ettei voi millään periaatteellisilla syillä tehdä naisten työtä halvemmaksi kuin miesten työtä, jos se on yhtä hyvin suoritettua. Kaikki meidän alallamme työskentelevät myöntänevät naiset tehtävään yhtä ansiokkaiksi kuin miehet.” Kahma perusteli sitä, miksi opettajien palkkausta koskevan anomuksen laatijat eivät kuitenkaan asettaneet miesten ja naisten samapalkkaisuutta vaatimukseksi. Hän piti suurimpana syynä olevia oloja. Esim. kuurojenkouluihin oli ollut hyvin vaikeaa saada miesopettajia, sillä kansakouluissa miesopettajien palkat olivat nousseet suurissa kaupungeissa paremmiksi kuin aistivalliskoulujen opettajien palkat, eivätkä miehet halunneet hakeutua ponnistuksia ja uhrauksia vaativaan aistivalliskoulujen opettajan koulutukseen. Naishakijoita sitä vastoin oli enemmän. Anomuksen laatijat olivat kuitenkin pyrkineet tasoittamaan mies- ja naisopettajien palkkojen eroja.⁹⁹

Kouluhallitus asettui puoltamaan aistivalliskoulujen opettajien palkankorotusvaatimusta. Senaatille antamassaan lausunnossa se esitti, että perheelliselle johtajalle ja opettajalle maksettaisiin suurempaa palkkaa kuin perheettömälle. Perheelliseksi katsottiin naimisissa oleva miesopettaja tai naisopettaja, jos hän oli pääasiallinen elättäjä ja hänellä oli yksi tai useampia alaikäisiä tai muuten hoitoa vaativia lapsia. Perheettömälle nais- ja miesopettajalle esitettiin yhtä suurta palkkaa.¹⁰⁰ Senaatti ei hyväksynyt ehdotusta.¹⁰¹ Sokeainopettajien palkkavaatimus jäi toteutumatta, ja kysymys ratkaistiin vasta Suomen itsenäistymisen jälkeen.

Sokeainopettajien vuosien 1865–1917 palkkakehitykselle oli tyypillistä se, että alkuvuosina oli johtajien ja eri opettajien sekä miesten ja naisten välillä hyvin suuria eroja, jotka tutkittavan kauden kuluessa jonkin verran tasoittuivat.

V. 1870 Helsingin Sokeainkoulun naisjohtaja sai vain 35 prosenttia siitä palkasta, mikä samaan aikaan maksettiin Kuopion miesjohtajalle. Tosin heidän kelpoisuusvaatimuksensa poikkesivat huomattavasti toisistaan. Vuosien kuluessa johtajien palkkaerot tasoittuivat, niin että 1892 Helsingin naisjohtaja sai enää 20 prosenttia pienempää palkkaa kuin hänen virkaveljensä saivat. Naisopettajien ja asuntolanjohtajattaren palkat nousivat tutkittavan kauden kuluessa, mutta 1917 ne olivat vielä n. 30 prosenttia pienemmät kuin miesopettajien palkat.

Kuopion Sokeainkoulun johtajan ja miesopettajan peruspalkat olivat 1917 merkittävästi samalla tasolla kuin 1870. Tutkittavalle kaudelle oli ominaista, että Suomen markan arvo säilyi hyvin vakaana sokeainkoulujen perustamisajoista aina

ensimmäisen maailmansodan alkamiseen, sitä vastoin tutkittavan kauden lopussa vuosina 1914–1917 inflaatio heikensi jonkin verran rahan arvoa. Luontoisedut säilyivät suurin piirtein samanlaisina koko kauden. Ikälisien ja eläke-ehtojen muutokset olivat sokeainopettajille edullisia. Niitä samoin kuin palkankorotuksia sokeainopettajat olivat ajamassa tutkittavan kauden lopulla yhdessä muiden aistivalliskoulujen opettajien kanssa.

6.9 Sokeainopettajat – ryhmä kansakoulun-, oppikoulun- ja ammattiopettajien välillä

Sokeainkoulut toimivat aineopettajaperiaatteella, ja opettajien joukko oli koulutukseltaan vaihtelevampi kuin esim. vastaavan ajan kansakouluissa. Joukossa oli seminaarikoulutuksen saaneita kansakoulunopettajia, yliopistossa opiskelleita, joilla oli oppikoulunopettajien koulutus, sekä ammattiaineiden opettajia, jotka olivat erikoistuneet usein tehtävänsä ulkomaisissa sokeainkouluissa. Erot näkyivät palkkausjärjestelyissä: yliopistokoulutuksen saaneille johtajille ja opettajille maksettiin likimain samanlaista palkkaa kuin ajan oppikouluissa, seminaarikoulutuksen saaneiden palkat olivat jonkin verran korkeammat kuin kansakouluissa opettavien ja ammattiopettajien palkkaus jäi kaikkein alhaisimmaksi. Ilmeisesti työmestarien ja työnopettajien palkkauksessa oli vertailukohtana käsityöläisten ja myöhemmin ammattioppilaitoksissa tai oppikouluissa toimivien käsityönopettajien palkat.¹⁰²

Sokeainopettajien suhteellisen hyvät palkat, luokkien melko pienet oppilasmäärät, mahdollisuus oppikoulunopettajien tapaan keskittyä vain muutamien aineiden opettamiseen ja koulujen hyvä sijainti olivat osaltaan vaikuttamassa siihen, että sokeainkouluihin hakeutui monia pystyviä ja taitavia opettajia. Loppukaudella, kun palkkatilanne jonkin verran heikkeni, oli aistivalliskouluissa ajoittain puutetta kelpoisuusehdot täyttävistä hakijoista.

Opettajiston heterogeenisuus vaikutti siihen, että sokeainkouluihin tuli kasvatusperiaatteiltaan hyvin erilaisia opettajia. Alkuvuosina oli cygnaeuslaisia kasvattajia, jotka ohjasivat oppilaitaan kristillisten ihanteiden mukaisesti. Useat heistä olivat seminaareissa tai ulkomaisilla opintomatkoilla tutustuneet mm. Pestalozzin, Diesterwegin ja Fröbelin kasvatusajatuksiin ja niiden käytännön toteutuksiin. Sokeainkoulujen opettajissa oli niitä, jotka korostivat työn merkitystä kasvatuksessa. Selvimmin tätä suuntaa edustivat Kuopion Sokeainkoulun johtajat Karl Mortimer Steinius ja Kosti Lyytikäinen. He pyrkivät tekemään koulustaan ”työkoulun” jo ennen varsinaisten työkouluuuden läpimurtoa. Malli saatiin Saksan käytännön opetusta korostavista sokeainkouluista. Kun työkouluuuden 1890-luvulla sai Amerikassa huomattavia kannattajia (mm. William James ja John Dewey)¹⁰³, sitä seurasi Suomesakin 1900-luvun alussa työkoulua ja aktivisuuspedagogiikkaa korostava aalto. Sokeainkouluissa sen tuomat muutokset eivät tuntuneet niin paljon kuin kansa- ja oppikouluissa, sillä opetuksessa alusta lähtien oli korostettu havainnollisuuden ja oman itsenäisen työskentelyn merkitystä. – 1890-luvulla tuli sokeainkouluihin uusia opettajia, jotka olivat todennäköisesti tutustuneet seminaari- ym. opinnoissaan herbart-zilleriläisiin kasvatusajatuksiin, joita esim. Mikael Soininen oli tehnyt Suomes-

sa tunnetuksi.¹⁰⁴ Se heijastui sokeainkoulujen oppiaineiden ja opetuksen monipuolistumisessa. Myös se, että opettajissa oli yliopiston teologisen tai filosofisen koulutuksen saaneita opettajia, ulkomailla opiskelleita voimistelun-, musiikin- ja käsityöopettajia, antoi monipuolisuutta sokeainkoulujen kasvatusilmastoon.

6.10 Muu henkilökunta

Koska sokeainkoulut olivat sisäoppilaitoksia, tarvittiin niissä alusta lähtien opettajakunnan lisäksi muuta henkilökuntaa. V. 1865 laaditussa laskelmassa oli Helsingin Sokeainkoulussa varattu hoitajattaren palkkaa 400 markkaa ja palvelijattarelle 140 markkaa.¹⁰⁵ Heti koulun aloitettua toimintansa tuli hoitajattareksi Alexandra Böckelman -niminen nainen. Hän joutui mm. vastaamaan oppilaiden ja opettajien ruokailusta ja suorittamaan elintarvikehankinnat. Ensimmäinen palvelijatar oli Maria Carlsdotter. V. 1870 otettiin vielä toincnkin palvelijatar.¹⁰⁶

Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännön mukaan laitokseen voitiin palkata ”ruuanpitäjä”, hoitaja, hoitajatar ja piika.¹⁰⁷ Ensimmäisenä taloudenhoitajana toimi Frida Grahn, joka myöhemmin hoiti opettajan tehtäviä. Asuntolassa oli mieshoitaja, Johan Malinberg, ja palvelijatar, Maria Kinnunen. Oppilaiden huoltoon kuuluvia tehtäviä teetettiin myös koulun ulkopuolella, esim. vaatteita rääteillä ja kenkiä suutareilla.¹⁰⁸

Koulujen kasvaessa henkilökuntaa lisättiin. Vuoden 1892 julistukseen liittyvän vuosirahansäännön mukaan kummassakin koulussa tarvittiin seitsemän työntekijää opettajien lisäksi.¹⁰⁹ V. 1904 heitä oli kymmenkunta. Helsingin Sokeainkoulussa tarvittiin emännöitsijä, kaksi hoitajatarta, viisi palvelijatarta, lämmittäjä ja talonmies. Kuopion koulussa ei ollut lämmittäjää ja talonmiestä vaan renki.¹¹⁰ Asuntolassa työskentelevät hoitajat olivat siis naisia, vain poikien asuntolan valvominen kuului miehelle, poikien käsityön opettajalle.

Sokeainkoulun hoitajat huolehtivat asuntolassa asuvista oppilaista ja lukivat heille iltaisin läksyjä ääneen. Palvelijattarien tehtäviin kuului mm. siivoamista, lämmittämistä, puiden ja vesien kantamista sekä pyykinpesua. Kouluilla oli pesutuvat, joissa oppilaiden vaatteet pestiin. Leivät leivottiin ja ruoka valmistettiin samoin koulujen omissa tiloissa. Kuopion Sokeainkoulun rengin tehtäviin kuului mm. koulun hevosen hoito. Hän nouti päivittäin hevosella meijeriltä maidot, kuljetti perunat ja muut ruokaostokset, ajoi polttopuut ja teki lumityöt. Lauantaisin renki ajoi isolla sammiolla vettä korityöverstaaseen liotusvedeksi. Sammiolla tuotiin myös juomavesi, ja palvelijat sekä järjestäjinä olevat oppilaat kantoivat sen edelleen sisälle.¹¹¹

Opettajakunnan palkkoihin verrattuna muun henkilökunnan palkat olivat alhaiset. Yleensä koulun työntekijöille kuului asunto, lämpö ja ruoka luontaisetuina.¹¹² Rahapalkan pienuutta kuvaa se, että esim. v. 1904 Kuopion Sokeainkoulun 9-henkisen väen (emännöitsijä, renki, kaksi hoitajatarta ja viisi palvelijatarta) koko vuosipalkka oli yhteensä 3.150 markkaa, kun samana vuonna esim. koulun johtajalle maksettiin 4.000 markkaa ja opettajallekin 3.000 markkaa.¹¹³ Kuopion Sokeainkoulun hoitajista ainakin kaksi siirtyi myöhemmin saman koulun opettajaksi.¹¹⁴

7 SUOMEN SOKEAINKOULUJEN OPPILAAT VUOSINA 1865–1917

7.1 Sokeainkouluissa opiskelleiden määrät

Sekä Helsingin että Kuopion Sokeainkoulu perustettiin aluksi pieniksi oppilaitokseksi: Helsinkiin oli tarkoitus ottaa kuusi, Kuopioon kymmenen oppilasta.¹ Oppilaiden saanti tuotti kuitenkin aluksi vaikeuksia, ja molemmat koulut aloittivat toimintansa niin, että niissä oli vain yksi oppilas.² Sokeainkoulujen oppilasmäärät kasvoivat aluksi hitaasti, ja vasta 1890-luvulta lähtien ne nousivat jyrkemmin. Myös Ruotsin sokeainkoulujen oppilasmäärät lisääntyivät vuosisadan vaiheessa huomattavasti. Muutokset käyvät ilmi seuraavasta asetelmasta³:

Lukuvuosi	HSK	KSK	Yhteensä	(Ruotsi)
1865–1866	4	-	4	
1870–1871	9	4	13	
1875–1876	10	32	42	
1880–1881	13	27	40	(58)
1885–1886	13	29	42	(75)
1890–1891	21	42	63	(103)
1895–1896	34	46	80	(113)
1900–1901	50	55	105	(136)
1905–1906	54	53	107	(155)
1910–1911	58	55	113	(144)
1915–1916	57	55	112	(140)

Sokeainkoulusta ei alkuvuosina tiedetty riittävästi. Mathilda Linsén lähetti seurakuntien papeille tietoja ja pyysi, että he toimittaisivat sokeat lapset Helsingin Sokeainkouluun oppilaisiksi.⁴ Linsén valitti kirjoituksissaan, etteivät vanhemmat halunneet panna lapsiaan kouluun, koska heitä tarvittiin kotona: perhe saisi näin paremmin almuja.⁵ Seuraava johtajatar Hanna Ingman matkusti lomiensa aikana etsimässä uusia oppilaita.⁶ Sanomalehdissä julkaistiin myös sokeainkouluja esitteleviä kirjoituksia.⁷ Helsingin koulun opetuskieli oli ruotsi, mikä hidasti oppilasmäärän kasvua.

Näkövammaisopetuksen käynnistyminen oli vaikeaa myös muissa maissa, esim. Ruotsissa ja Norjassa. Manillan sokeainkoulussa oli v. 1808 vain kaksi sokeaa ja kuusi kuuroa oppilasta. Vanhemmat epäröivät eivätkä halunneet lähettää vammaisia lapsiaan kouluun. Monenlaisia epäluuloja laitosta kohtaan syntyi. Mm. Lundin hiippakunnan Skepparslöfin seurakunnasta lähetetty kirjoitus väitti, että uuden koulun johtaja Per Aron Borg poltti lapsia pulveriksi hoitaakseen sillä parantumattomia sairauksia.⁸ Näin voimakkaita ennakkoluuloja ei Suomessa todennäköisesti ilmennyt sokeainopetuksen alkaessa.⁹

Kun Christiania-koulu, Norjan ensimmäinen sokeainkoulu, aloitti toimintansa v. 1861, siinä oli aluksi vain kaksi oppilasta. Kesti useita kuukausia, ennen kuin oppilasmäärä nousi kuuteen. Vaikeaa alkua Norjan sokeainopetuksen historian tutkija Yngvar Hauge on selittänyt mm. sillä, että koulupakkoa ei ollut ja vanhemmista oli tuskallisen vaikeaa lähettää lapsiaan luotaan pitkien ja vaikeakulkuisten matko-

jen päähän.¹⁰ Todennäköisesti viimeksi mainitut seikat olivat keskeisiä syitä myös Suomen sokeainopetuksen alkuvaikeuksiin.

Sekä Ruotsissa että Norjassa koulujen johtajat matkustivat lomien aikana esittelemässä oppilaitosta. Manilla-koulun johtaja Borg teki kesällä 1811 jalkamatkan Mälarin alueella. Hänellä oli mukanaan miesoppilaita, ja he kertoivat ihmisille koulun toiminnasta.¹¹ Norjan koulun johtaja Røggen matkusteli kesällä 1862 ympäri Ostlandetia kertomassa oppiaitoksesta. Hän vieraili myös kodeissa ja otti yhteyksiä kunnan viranomaisiin varattomien lasten koulukustannusten vuoksi.¹² Myöhemmin Ruotsiin ja Norjaan perustettuihin kouluihin oppilaiden saanti oli jo helpompaa.

Helsingin Sokeainkoulun vaikeudet oppilaiden saannissa samoin kuin ulkomaise ratkaisumallit heijastuivat Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännön kohdassa, jossa selvitettiin johtajan velvollisuuksia. Hänen tuli ilmoitettua kouluylihallitukselle ja sen määräyksestä matkustella lupa-aikoina, varsinkin kesällä, maakunnassa herättääkseen sääliä sokeita kohtaan. Johtajan piti etsiä kunnista sokeita lapsia ja käydä heidän kodeissaan valvomassa, että heitä hoidettaisiin siellä hyvin. Se valmistaisi heidän ottamistaan sokeainoppilaitokseen. Johtajan oli ohjesäännön mukaan ilmoitettava seurakuntiin tuomiokapitulin välityksellä tulostaan, että sokeat ennättäisivät kokoontua määräpaikkoihin. Lisäksi häntä velvoitettiin laatimaan ylihallitukselle kertomus matkastaan.¹³

Johtaja Karl M. Stenius teki ainakin kesällä 1872 ohjesäännön mukaisesti matkan, jolla hän tutustui näkövammaisten huollon ja kasvatuksen tilaan useilla paikkakunnilla. Hän raportoi matkastaan tarkasti kouluylihallitukselle. Matka suuntautui läntisten pitäjien kautta Kuopiosta Ouluun, josta Stenius palasi itäisempää reittiä takaisin Kuopioon.¹⁴ Matkakertomuksessaan hän kiinnitti huomiota siihen, että monin paikoin oli kieltäydytty kustantamasta sokeita lapsia kouluun. Stenius vastusti kuntien väärää säästäväisyyttä ja perusteli kantaansa sillä, että köyhäinhuoltoasetuksen 33. §:n mukaan huollettavat lapset piti, ellei erityistä laitosta ollut heistä huolehtimassa ja antamassa kristillistä opetusta, sijoittaa köyhäinhoidon kustannuksella hyvin tunnettujen ja luotettavien henkilöiden luo, että he siellä saisivat kristillisen kasvatuksen ja opetusta käsitöihin. Koska sokeita lapsia varten oli tällainen laitos, sokeainkoulu, lapset oli lähetettävä sinne.¹⁵

Vielä v. 1876 Stenius merkitsi Kuopion Sokeainkoulun toimintakertomukseen seuraavan tiedon:

”Sokeita lapsia koulu-iässä kyllä löytyy maassamme paljon enemmän, mutta niistä pidetään niin vähän lukua, että harvat huolivat lähettää heitä laitokseen.”¹⁶

Stenius esitti kertomuksessaan toivomuksen, että kunnat velvoitettaisiin lähettämään kaikki yhdeksän ja viidentoista välillä olevat sokeat ja kuuromykät lapset asianomaisiin laitoksiin siinä määrin kuin laitokset voivat heitä vastaanottaa. Edelleen Stenius totesi:

”...sillä eipä käyne puolustaminen tuota kohtaa, että kunnat ovat oikeutetut tietämättömyydestä ja väärinymmärretyistä säästäväisyydestä pitämään sokeita kurjuudessa ja kuuromykkiä pakanuudessa, vaikka tilaisuutta oppimiseen ja edistymiseen olisi olemassa.”¹⁷

Johtaja Steniuksen esittämää velvoitetta ei kuitenkaan kunnille saatu. Oppilaiden kouluuntulosta neuvoteltiin monin tavoin. Milloin näkövammaisia olivat ohjaamassa kouluun kotiseurakunnan rovastit, milloin taas kunnan esimiehet tai vaivaishoitohallituksen puheenjohtajat. Myöhemmin kouluun ohjaaminen keskittyi entistä selvemmin kunnan sosiaalihuollosta vastaaville henkilöille.¹⁸

Kuopion Sokeainkoulun oppilasmäärä kasvoi huomattavasti nopeammin kuin Helsingin koulun, esim. lukuvuonna 1890–1891 se oli kaksinkertainen Helsingin määrään verrattuna. Kasvuun vaikuttivat johtaja Steniuksen tarmokkaan toiminnan lisäksi mm. kielisyyt: olihan oppilaitos maamme ainoa suomenkielinen sokeainkoulu. Sinne tuli oppilaita myös Uudenmaan, Hämeen, Viipurin sekä Turun ja Porin lääneistä, jotka olivat sijainniltaan lähimpänä Helsingin koulua. (Ks. s. 95.) Kuopion koulussa oli alkuvuosina myös aikuisoppilaita, jotka olivat tulleet hankkimaan käsityötaidon 1. ”työnoppia varten”.¹⁹

Yleisen mielenkiinnon viriäminen sokeainopetusta kohtaan ja sen mukanaan tuoma 1890-luvun alun uudistus näkyivät selvästi oppilasmäärissä. Vuoden 1892 julistus merkitsi käännekohtaa. Koulujen muuttuminen 3-osastoisiksi 40–50 oppilaan kouluiksi sekä Helsingin Sokeainkoulun suomenkielisen opetuksen aloittaminen kasvattivat kouluja. Helsingin koulun oppilasmäärä nousi vuosien 1890–1900 välillä enemmän kuin kaksinkertaiseksi, Kuopion oppilasmäärä lisääntyi sekin, mutta vähemmän. Tutkittavan kauden loppupuolella oppilasmäärät nousivat vain vähän.

Ruotsin sokeainkoulujen oppilasmäärä oli 1880-luvulla vielä alhainen. Vuosisadan vaihteessa sielläkin määrä kasvoi huomattavasti. Yhtenä syynä nousuun oli vuoden 1896 laki, jolla näkövammaiset lapset veloitettiin koulunkäyntiin.²⁰

Koko käsiteltävänä ajanjaksona 1865–1917 Suomen sokeainkouluissa opiskeli oppilaita seuraavasti²¹:

	Määrä	%
Helsingin Sokeainkoulu	226	39,4
Kuopion Sokeainkoulu	343	59,9
Molemmat oppilaitokset	4	0,7
<hr/>		
Yhteensä	573	100,0

Näkövammaisopetus alkoi Suomessa ns. yhteiskasvatusperiaatteen mukaisena, sillä molempiin sokeainkouluihin otettiin sekä tyttö- että poikaoppilaita.²² Yleisessä kansanopetuksessa vallitsi aluksi toinen suuntaus. V:n 1866 kansakouluasetuksen mukaan piti maassamme opettaa tyttöjä ja poikia erikseen.²³ Alkuvuosikymmeninä perustettiin monilla paikkakunnilla eri koulut tytöille ja pojille. Myöhemmin ruvettiin lähinnä taloudellisista syistä kansakouluistakin perustamaan yhteiskouluja, ja ennen pitkää tuli tämä suunta vallitsevaksi.²⁴

Helsingin Sokeainkoulussa asetettiin kuitenkin 1870-luvulla ohjesäännössä tyttöoppilaat etusijalle:

”Laitoksessa, joka parhaastansa on aiwottu naispuolisille oppilaille, woipi poikiakin aina kahdentoista vuoden ikäisiin asti olla saamassa hoitoa ja opetusta.”²⁵

Scuraava asetelma osoittaa, mikä määrä Helsingin ja Kuopion kouluissa oli tyttö- ja poikaoppilaita vuosina 1865–1889²⁶:

KSK	HSK			
	lm.	%	lm.	%
Tyttyjä	35	68,6	113	52,1
Poikia	16	31,4	104	47,9
Yhteensä	51	100,0	217	100,0

Helsingin koulun oppilasmäärästä oli noin 69 prosenttia tyttöjä. Luvuista näkyy, että vuoden 1875 ohjesäännön mukaisesti käytännössä toimittiin. Opettajakunta oli siihen aikaan myös hyvin naisvaltaista. Kuopion koulussa oli lähes yhtä paljon tyttöjä kuin poikia.

Vuoden 1892 julistuksen tultua voimaan poikien määrä sokeainkouluissa kasvoi. Muutokset näkyvät, kun vertaa edellä esitettyjä lukuja vuosien 1890–1917 tyttö- ja poikaoppilaiden määrään.²⁷

	HSK		KSK	
	lm.	%	lm.	%
Tyttyjä	81	45,3	97	46,0
Poikia	98	54,7	114	54,0
Yhteensä	179	100,0	211	100,0

Huomattava muutos tapahtui Helsingin koulussa, jonne otettiin poikia lähes 55 prosenttia. Myös koulun miesopettajien määrä lisääntyi. Työosastojen perustaminen houkutteli poikia kouluihin. – Ruotsin sokeainkoulun Tomtebodan tilastojen mukaan oppilaitoksessa oli vuosina 1879–1918 lähes koko ajan enemmän poika- kuin tyttöoppilaita.²⁸

Seuraava asetelma osoittaa tyttöjen ja poikien prosenttiosuudet Suomen sokeainkoulujen oppilasmääristä käsiteltävänä aikana:

Aika	Tyttyjä %	Poikia %	Yhteensä %
1865–1889	56,2	43,8	100,0
1890–1917	45,9	54,1	100,0
1865–1917	49,2	50,8	100,0

Vaikka tyttöjen ja poikien määrät eri kausina vaihtelivat, ne olivat koko jaksolla 1865–1917 lähes yhtä suuret.

7.2 Sokeainopetuksen ulkopuolelle jääneet kouluikäiset näkövammaiset

Siitä, miten suuri osa maamme näkövammaisista lapsista jäi alkuaikoina sokeainopetuksen ulkopuolelle, ei ole tarkkoja tietoja. V. 1873 julkaistiin Suomen virallisen tilaston Tilastollisia Tauluja Suomen Sokioista. Sen mukaan maassamme oli kyseisenä vuonna 7–20-vuotiaita suomenkielisiä sokeita 144, ruotsinkielisiä 18 eli yh-

teensä 162. Sokeainkouluissa opiskelevia oli silloin 33, joten 20,3 prosenttia maamme 7–20-vuotiaista sokeista oli sokeainkouluissa.²⁹ Ruotsissa oli vuonna 1870 tilastojen ja vuosikertomusten mukaan 10–20-vuotiaita sokeita 324 ja heistä 70 (20,6 prosenttia) opiskeli sokeainkouluissa.³⁰ Vaikka luvut eivät olekaan täysin vertailukelpoisia, niistä voidaan päätellä, että molemmissa maissa n. 1/5 näkövammaisista lapsista pääsi sokeainkouluihin ja 4/5 jäi koulujen ulkopuolelle.

Tarkastaja (vaivaihoidon tarkastelija) Gustaf Adolf Helsingius on tehnyt kuntien lähettämien taulukoiden perusteella v. 1894 luettelon 10–18 ikävuoden välillä olevista henkilöistä, joita ei ole merkitty luku- ja kirjoitustaitoisiksi tai koulukasvatusta saaneiksi. Luettelossa on mukana tiedot 64 kunnasta (kuntia oli silloin 189), ja sen mukaan näiden tutkittujen kuntien alueella oli 29 luku- ja kirjoitustaidotonta tai koulua käymätöntä sokeaa.³¹ Helsingius pyysi myöhemmin selvitystä kouluopetuksen ulkopuolelle jääneistä. Saatujen selvitysten mukaan osa vammaisista lapsista oli kuollut, toisista saatiin tietoja.³²

Suomen virallisen tilaston Kuuromykkäin, sokeain ja tylsämielisten tilaston mukaan v. 1900 Suomessa oli 10–19-vuotiaita sokeita 141.³³ Sokeainkouluissa oli lukuvuonna 1900–1901 yhteensä 105 oppilasta. Näin ollen vain 1/4 näkövammaisista kouluikäisistä lapsista jäi sokeainkoulujen ulkopuolelle. Luku on suhteellisen alhainen, jos verrataan kansakoulua käyvien lasten määriin. Esim. v. 1896 maamme kansakoulujen ulkopuolelle jäi 9–13-vuotiaista lapsista vielä 2/3.³⁴

Siihen, että lapsia jäi sokeainopetuksen ulkopuolelle, oli monia syitä. Esim. Kuopion kouluun haki vuosina 1871–1917 yli kolmekymmentä oppilasta, jotka jäivät tulematta. Näistä oppilaista oli kahdeksantoista tyttöä ja viisitoista poikaa. Helsingin kouluunkaan eivät tulleet kaikki sinne hakeneet oppilaat.

Hakija saattoi olla terveydeltään niin heikko, ettei häntä voitu ottaa kouluun. Myös muut vammat näkövammaisiksi lisäksi voivat olla esteenä. Vuoden 1870 ohjesäännön mukaan oppilailta vaadittiin ”jokseenkin terve ruumiinrakennus”. Esim. v. 1910 Kemin maalaiskunnasta Kuopion Sokeainkouluun hakeutuvasta pojasta oli merkitty kuntakokouksen pöytäkirjaan: Kunnanlääkäri — on todistanut pojan niin tylsämieliseksi, ettei sanotussa koulussa voisi mitään oppia, jätettiin kaikki toimenpide hänen kouluun hankkimisesta sikseen.”³⁵ – Toinen, v. 1901 Kemistä saapunut tieto kertoi sokeainopetuksen ulkopuolelle jäävästä pojasta, joka ”on wankkaruumiainen ja pitkä poika, mutta sokea, kuuromykkä ja halvattu, jotta ei woi kävellä – toinen jalka jotenkin tarmoton. Järkensä kehittymätön, mutta osailee näyttää, miten työkaluja pidetään.”³⁶ Jotkut niistä oppilaista, jotka eivät päässeet terveyssyistä sokeainkouluihin, hakeutuivat myöhemmin aikuissokeille tarkoitettuihin työkouluihin.³⁷

Vanhemmat eivät joskus taloudellisista syistä olleet halukkaita lähettämään näkövammaisia lapsiaan kouluun. Esim. Kalajoen kirkkoherra Pohjonen on kirjoittanut Kuopion Sokeainkoulun johtajalle pienestä, kivulloisesta Hilja-tyttösestä, jota isä ei suostunut lähettämään kouluun. Kirkkoherra Pohjonen oli selittänyt tilannetta: ”Kalle on mökin miehestä kohonnut talolliseksi, on toimeen tuleva, vaan kovasti tarkka. Siinä pääsyy, miksi ei suostu.”³⁸

Joissakin tapauksissa kunta ei suostunut maksamaan oppilaan koulukustannuksia. Esim. iisalmelaisen Jalmari Heiskasen pääsy Kuopion Sokeainkouluun v.1908 evättiin tästä syystä. Seuraavana vuonna Iisalmen seurakunnan rovasti Theodor

Brofeldt puhui asiasta kuntakokouksessa, ja silloin poika päätettiin lähettää kouluun. Koska Kuopioon ei sinä vuonna otettu oppilaita, Jalmari Heiskanen joutui lähtemään Helsingin Sokeainkouluun, jota hän sitten kävi yksitoista vuotta.³⁹

Pitkät matkat olivat osaltaan estämässä oppilaiden kouluuntuloa. Esim. Kemijärveltä yritettiin Kuopion kouluun saada pieni tyttö, jonka terveydentila oli heikko. Tytön veli kirjoitti johtajalle: ”Ja voisko saada vapaa piletin hänelle itselleen ja tuojalle edestakaisin valtionrautatiellä Kemin asemalle, sillä häntä ei voi lähettää elle ole tuoja perille asti ja rahavarat ei myönnä kuin kyytit tulee niin kalliiksi, ensin hevos kyytillä Kemin asemalle 200 kilometriä...”⁴⁰ Vapaalipuista huolimatta tyttö ei tullut sokeainkouluun.

Joissakin tapauksissa oppilaat eivät saapuneet sokeainkouluun, koska olivat hallowittomia koulunkäyntiin. Kivennavalta kirjoitti kirkkoherra A. Juntunen Helsingin Sokeainkoulun johtajattarelle Hanna Ingmanille v. 1897, että hän on yrittänyt saada kahta sokeaa poikaa lähtemään kouluun. Kirkkoherra oli hankkinut hakemista varten lomakkeet ja luvannut täyttää ne. Pojat eivät kuitenkaan suostuneet. Kirkkoherra Juntunen mainitsi kirjeessään taivuttelucinoistaan: ”Eräs sokea poika noin 20 v. vanha on ollut vuoden Kuopion Sokeainkoulussa ja kun se palanee sieltä kesäluvalle ehkäpä hän istuttanee parempaa kouluhallua naapureihinsakin.” Taivuttelukeinot eivät auttaneet, ja kirkkoherra pyysikin myöhemmin sokeainkoululta kirjoja, jotta saisi pojista edes lukutaitoisia.⁴¹

Suomessa ei vuosina 1865–1917 ollut näkövammaisille koulupakkoa, vaikka kysymys olikin esillä useita kertoja (ks. s. 38 ja 39).

Esimerkiksi Ruotsissa näkövammaiset lapset velvoitettiin koulunkäyntiin jo v. 1896. He olivat koulunkäyntivelvollisia ne kymmenen vuotta, jotka seurasivat oppilaitokseen ottamista. Vain erikoistapauksissa lapsi voitiin vapauttaa tästä velvollisuudestaan.⁴² Vuoden 1896 asetuksen vaikutukset näkyivät Ruotsin koulujen oppilasmäärien kasvuna 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä (ks. s. 87).

Norjan näkövammaisilla lapsilla ei ollut myöskään koulupakkoa tutkittavana aikana. Siellä sokeainyhdistys, Foreningen for Blinde, vaati v. 1885 kaikille sokeille lapsille koulunkäyntioikeutta. Vuoden 1886 laki (abnormskoleloven) lähtikin siitä, että aluksi 14–18-vuotiaiden ja heinäkuun alusta 1886 alkaen 9–13-vuotiaiden sokeiden tulisi päästä sokeainkouluihin.⁴³ V. 1886 opiskeli Christiania-koulussa 52 oppilasta. Kun uusi koulutalo valmistui v. 1890, se suunniteltiin jo 70 oppilaalle.⁴⁴ Lisäksi Norjassa toimi toinen pieni koulu (aluksi 11 oppilasta) Kløshaugenissa, myöhemmin sama koulu jatkoi Klaebussa ja v. 1912 se siirtyi Dalenin kouluksi Trondheimiin.⁴⁵

Venäjällä ei myöskään ollut 1800-luvulla näkövammaisilla koulunkäyntivelvollisuutta, ja sokeainkoulut olivat aluksi pieniä. Margolinin mukaan Pietarin sokeainkoulun oppilasmäärä kasvoi 1880-luvulla, jolloin yhä suuremmat joukot tulivat kouluun.⁴⁶ V. 1874 perustettu Moskovan koulu kasvoi nopeasti oppilasmäärältään suureksi.⁴⁷ Pietariin oli v. 1871 saatu instituutti sokeita tyttöjä varten. Siinä opiskeli aluksi 10–15 tyttöä, ja esim. v. 1897 tyttöjen määrä oli 20.⁴⁸ Maan laajuuden huomioon ottaen koulukäyntimahdollisuuksia oli kuitenkin vielä harvoilla. – Oppivelvollisuus tuli näkövammaisille vasta 1930-luvun alussa Neuvostoliiton yhtenäiskouluuudistuksen myötä.⁴⁹

Vaikka koulumuotoinen näkövammaisopetus pääsi Suomessa alkuun yli 50 vuotta myöhemmin kuin monissa naapurimaissa, esim. Ruotsissa ja Venäjällä, maamme näkövammaisista jäi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa suhteellisen vähän näkövammaisopetuksen ulkopuolelle.

7.3 Oppilaiden kotipaikka ja äidinkieli

Sokeainkouluihin tulleet oppilaat jakaantuivat lääneittäin kotipaikkakuntiansa mukaan taulukon 14 osoittamalla tavalla.⁵⁰ Taulukon kartat ovat liitteissä 14–19 ja koulukohtaiset taulukot liitteessä 13.

Taulukko 14. Suomen sokeainkouluihin vuosina 1865–1917 otettujen oppilaiden kotipaikkakunnat lääneittäin.

	1865 -1869	1870 -1879	1880 -1889	1890 -1899	1900 -1909	1910 -1917	Yht.	%
Uudenmaan lääni	2	11	8	16	14	6	57	9,9
Turun ja Porin l.	4	5	9	23	32	32	105	18,3
Hämeen lääni	1	4	13	13	15	12	58	10,1
Viipurin lääni	1	5	8	12	19	14	59	10,3
Mikkelin lääni	–	6	13	9	11	6	45	7,9
Kuopion lääni	3	33	22	29	29	19	135	23,6
Vaasan lääni	–	6	8	14	13	8	49	8,6
Oulun lääni	–	17	5	14	17	6	59	10,3
Ulkomailta	–	–	1	1	1	–	3	0,5
Tuntematon	–	–	–	–	–	3	3	0,5
Yhteensä	11	87	87	131	151	106	573	100,0

Näkövammaisopetuksen ensimmäisellä vuosikymmenellä, 1860-luvulla, oppilaita tuli yleensä Etelä- ja Lounais-Suomesta. Turun ja Porin läänin edustus oli huomattavin. Uudenmaan läänistä tuli kaksi oppilasta, samoin Kuopion läänistä. Helsingin Sokeainkoulun ruotsinkielisyys ja se, ettei näkövammaisopetus ollut vielä laajalti tiedossa, vaikuttivat oppilaiden kouluuntuloon. 1870-luvulla Helsingin Sokeainkoulun oppilaista tuli valtaosa Uudenmaan läänistä. Kuopion Sokeainkoulun perustaminen vaikutti siihen, että näkövammaisopetus laajeni koskettamaan uusia alueita. Suomenkieliseen Kuopion kouluun tuli oppilaita mm. Savon, Pohjois-Karjalan ja Kainuun syrjäisistäkin kunnista. Esimerkiksi Kuhmonniemeltä (nyk. Kuhmosta) tuli 1870-luvulla kouluun peräti kahdeksan oppilasta.⁵¹ Pohjoisin oppilaan kotipaikkakunta oli sillä vuosikymmenellä Tornio.⁵² (Ks. liite 15.)

Seuraavilla vuosikymmenillä näkövammaisopetuksen piiriin tuli uusia alueita. Pohjoisessa havainnot etenivät vuosikymmenittäin: 1880-luvulla pohjoisimmat op-

pilaat olivat Tornioista ja Kuusamosta, 1890-luvulla Rovaniemeltä ja 1900–1909 Inarista. Yleensä Helsingin koulun oppilaat tulivat Etelä- ja Lounais-Suomesta, Kuopion taas Itä- ja Pohjois-Suomesta. Vaasan ja Viipurin lääneistä tuli oppilaita molempiin kouluihin. Esim. Pohjanmaan alueelta ruotsinkieliset oppilaat tulivat opiskelemaan Helsinkiin ja suomenkielisten kotien lapset Kuopioon.

Kun 1900-luvun alussa ruvettiin ottamaan oppilaita vuorovuosin Helsingin ja Kuopion kouluun, selvä alueellinen jako jonkin verran hämärtyi. Oulun läänistä tuli vuosisadan alussa Helsingin kouluun kymmenkunta oppilasta (liite 13, taulukko 16). Se, että v. 1886 oli valmistunut rautatie Helsinki – Oulu -välille ja vuosisadan vaihteessa päästiin rautateitse Rovaniemelle saakka, vaikutti varmasti opiskelupaikan valintaan. Sokeainkoulun oppilaat käyttivät matkoillaan rautateitä, ja heillä oli vapaaliput. Kulkuyhteydet Helsinkiin olivat näin ollen paremmat kuin Kuopioon, jonne Oulusta ei vielä suoraan rautateitse päässyt.⁵³

Kuopion läänistäkin tuli 1900-luvun alkupuolella oppilaita Helsingin kouluun. Mm. Jalmari Heiskaselle, joka oli joutunut Helsingin kouluun, tarjottiin mahdollisuutta myöhemmin vaihtaa koulua, koska hänen kotinsa oli Iisalmessa, lähellä Kuopion koulua. Hän ei kuitenkaan itse enää ollut halukas vaihtamaan oppilaitosta.⁵⁴

Suomen sokeainkouluihin tuli muutamia oppilaita myös maan rajojen ulkopuolelta. Kaksi oppilasta, Emelia Boström ja Armas Mansikkamäki, tulivat Pietarista. Emelia Boströmin isä oli suutari.⁵⁵ Armas Mansikkamäen holhoojaksi oli merkitty äiti, itsellinen Kristiina Mansikkamäki.⁵⁶ Pietarissa oli kaksikin näkövammaisten oppilaitosta, mutta se, että niissä opetettiin venäjäksi, vaikutti ilmeisesti koulun valintaan. Kaukaisin syntymäpaikka oli Fridolf Konstantin Langhoffilla, joka oli syntynyt Liettuassa Vilnan kaupungissa. Pojan isä August Langhoff oli eversti.⁵⁷ Myöhemmin kotipaikaksi oli merkitty Pietari ja isän sotilasarvoksi kenraali. Vuosina 1906–1913 August Langhoff toimi Suomen ministerivaltiosihteerinä. Opiskelupaikan valintaan vaikuttivat tässäkin tapauksessa ilmeisesti kielisyys. Konstantin Langhoff opiskeli ruotsinkielisellä luokalla.⁵⁸

Koko käsiteltävän ajanjakson 1865–1917 aikana Helsingin Sokeainkoulun oppilaista tuli 74 prosenttia neljän läänin alueelta⁵⁹:

	%
Turun ja Porin lääni	26,1
Uudenmaan lääni	23,1
Hämeen lääni	14,4
Viipurin lääni	10,4
Muut alueet	26,0
<hr/>	
Yhteensä	100,0

Kaikkein vähiten tuli oppilaita Mikkelin läänistä (2,6 prosenttia). Vaasan läänistä tuli 9,1 prosenttia, Kuopion läänistä 6,5 prosenttia ja Oulun läänistä 5,2 prosenttia. Ulkomailta tuli kolme oppilasta (1,3 prosenttia). Näin ollen Helsingin koulu vakiintui ensisijaisesti Lounais-, Etelä- ja Kaakkois-Suomesta kotoisin olevien näkövammaisten lasten ja nuorten opiskelupaikaksi.

Kuopion Sokeainkouluun tuli oppilaita eniten seuraavista lääneistä:

	%
Kuopion lääni	35,4
Oulun lääni	13,6
Turun ja Porin lääni	13,0
Mikkelin lääni	11,2
Viipurin lääni	10,1
Muut alueet	16,7
<hr/>	
Yhteensä	100,0

Kuopion läänin osuus on selvästi suurin. Maamme itäisistä ja pohjoisista lääneistä (Kuopion, Oulun, Mikkelin ja Viipurin lääneistä) tuli kouluun yhteensä 70,3 prosenttia oppilaista. Kuopion koulu oli siis pääasiassa itä- ja pohjoissuomalaisten näkövammaisten opiskelupaikka. Turun ja Porin läänin osuus oli Kuopiossa kuitenkin merkittävä. Sieltä tuli oppilaita Kuopioon aikana, jolloin Helsingin koulu oli ruotsinkielinen. Lisäksi oli oppilaita Vaasan läänistä (8,1 prosenttia) ja Hämeen läänistä (7,2 prosenttia). Uudenmaan edustus oli kaikkein vähäisin, vain 1,4 prosenttia. Ulkomailla ei Kuopiossa ollut oppilaita. (Ks. liite 13, taulukko 17.)

Koko maan luvut osoittavat, että Suomen sokeainkouluihin vuosina 1865–1917 tulleet oppilaat jakautuivat lääneittäin seuraavasti:

	lm.	%	Nv./10.000 as. v. 1900
Kuopion lääni	135	23,6	97
Turun ja Porin lääni	105	18,3	68
Viipurin lääni	59	10,3	98
Oulun lääni	59	10,3	123
Hämeen lääni	58	10,1	77
Uudenmaan lääni	57	9,9	53
Vaasan lääni	49	8,6	82
Mikkelin lääni	45	7,9	120
Ulkomaat	3	0,5	
Tuntematon	3	0,5	
<hr/>			
Yhteensä	573	100,0	Koko maa 88

Läänikohtaista jakautumista osoittavien prosenttilukujen rinnalle on merkitty Suomen virallisen tilaston ilmoittamat suhteelliset näkövammaisten määrät lääneittäin. Luvut ovat vuodelta 1900.⁶⁰ (Ks. myös taulukko 18, liite 13.⁶¹)

Kuopion läänin prosenttiosuus oli kaikista suurin: lähes neljäsosa sokeainkoulujen opiskelijoista tuli Kuopion läänistä. Yhtenä syynä korkeaan lukuun oli koulutuksen saavutettavuus: Kuopiosta ja läänin muista kunnista oli helppo lähettää näkövammaiset lapset kouluun, koska koulu sijaitsi oman läänin alueella. Toisaalta näkövammaisia lapsia on ollut tällä alueella paljon. Näkövammaisten absoluuttinen määrä ei vuoden 1900 tilaston mukaan ollut Kuopion läänissä kuin neljänneksi korkein (ks. liite 13, taulukko 18) ja samoin suhteellinen määrä. Selitys näkövammaisten lasten korkeaan määrään on varmaankin siinä, että Kuopion läänin alueella on esiintynyt runsaasti sellaisia sokeuden lajeja, jotka ilmenevät jo lapsuudessa tai varhaisnuoruudessa, esim. perinnöllisiä silmäsairauksia ja synnytyksen yhteydessä tai sitä ennen saatuja tulehdussairauksia. Tarttuvien sairauksien yleisyys oli yhteydessä läänin alhaiseen asumistasoon. Kuopion läänissä oli esim. 1880-luvulla paikoin jopa

yli 60 prosenttia savupirttiasuntoja. Niitä oli enemmän kuin missään muussa läänissä. Toisaalta läänin alueella asui paljon loisperheitä, joilla ei ollut omaa asuntoa.⁶²

Turun ja Porin läänin osuus Suomen sokeainkoulujen oppilaista oli toiseksi suurin, 18,3 prosenttia. Turun kaupunki lähikuntineen, Porin ja Rauman tienoot sekä Kokemäenjoen laakson alueet olivat synkimpiä alueita. Läänin yleiset näkövammaisia osoittavat luvut eivät olleet maan korkeimpia: absoluuttinen sokeiden määrä oli maan lääneistä viidenneksi suurin ja suhteellinen luku oli maamme alhaisimpia. Tyypillisiä lasten sokeuden aiheuttajia olivat tulehdussairaudet, erikoisesti satamakaupunkeihin ja liikkuvan väen keskuuteen yleistynyt blenorrhoea neonatorum (ks. Sokeuden syyt, s. 104 ja 108).

Viipurin läänin absoluuttinen sokeusluku oli vuoden 1900 tilastoissa korkein. Sokeutta esiintyi alueella suhteellisen määränkin mukaan runsaasti. Aikuisiässä esiintyviä silmäsairauksia oli Viipurin läänissä todennäköisesti enemmän kuin kahdessa aikaisemmin käsitellyssä läänissä. Toisaalta lasten kouluun pääseminen oli varsinkin alkuvuosina vähäisempää kuin esim. Kuopion ja Turun ja Porin lääneissä. Eniten Viipurin läänin oppilaita tuli asutuskeskuksista, esim. Viipurista ja Kotkasta. Lisäksi heitä tuli monista Karjalan Kannaksen kunnista. Viipurin läänikin oli aluetta, jolla savupirttejä oli 1880-luvulla vielä runsaasti.⁶³

Oulun läänin suhteellinen sokeusluku oli vuoden 1900 tilastoissa maan korkein, 123 näkövammaista/10.000 asukasta. Myös absoluuttinen luku oli korkea. Se, ettei sokeainkouluissa ollut suuria oppilasmääriä, johtui osittain saavutettavuustekijästä. Pohjoisimmasta Suomesta ei ollut kuin yksi ainoa oppilas; Rovaniemeltä ja sen eteläpuolelta oli useampia. Suurin kasauma Oulun läänin alueella oli Kuhmonniemen kohdalla, josta tuli yhdeksän oppilasta. Oulun läänin eteläiset osat olivat nekin 1880-luvulla savupirttialuetta.⁶⁴

Hämeen läänin absoluuttinen ja suhteellinen näkövammaisten määrä olivat melko alhaisia. Samansuuntainen oli myös sokeainkoulussa opiskelleiden määrä. Oppilaat jakautuivat yleensä tasaisesti läänin alueelle. Viimeisinä vuosikymmeninä Tampereen tienoilta tuli enemmän oppilaita kuin muualta Hämeestä.

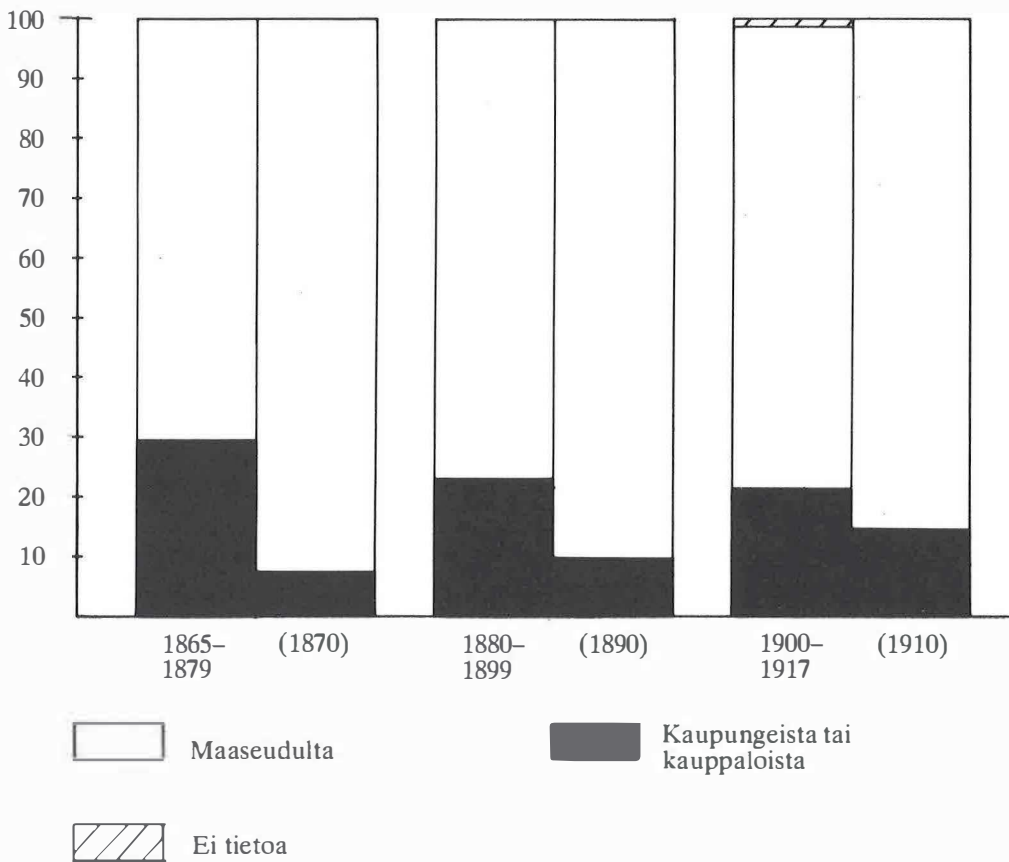
Uudenmaan läänistä tuli asukaslukuun nähden vähän oppilaita sokeainkouluihin. Absoluuttinen ja suhteellinen sokeusluku olivat pienimmät koko maassa. Silmälääkäripalvelujen saavutettavuus heijastuu varmaankin näissä luvuissa. Toisaalta Helsingin Sokeainkoulun sijainti läänissä vaikutti siihen, että Uudenmaan läänin näkövammaiset lapset hakeutuivat sokeainkouluun.

Vaasan läänin absoluuttinen sokeiden määrä oli toiseksi suurin koko maassa. Suhteellinen luku oli 82 näkövammaista/10.000 asukasta, mikä oli melko lähellä maan keskiarvoa (88). Kouluun tulleita oppilaita oli näihin määriin nähden vähän. Alkuvuosina koulutuksen huono saavutettavuus vaikutti varmaan jonkin verran määriin. Toisaalta lapsuusiän sokeutta aiheuttavat perinnölliset ja muut sairaudet ovat todennäköisesti olleet harvinaisempia kuin muilla alueilla.

Mikkelin läänin osuus sokeainkoulujen oppilaista oli 7,9 prosenttia. Läänin suhteellinen näkövammaisten määrä oli toiseksi korkein koko maassa, ja absoluuttinen lukukin oli korkea ottacn huomioon läänin asukasluvun.

Sokeainkouluihin tulleiden oppilaiden läänikohtainen jakaantuminen ei vastannut läänien asukaslukuja eikä myöskään sokeuslukuja. Opetuksen saavutettavuuserot sekä myötäsyyntysten ja lapsuusiässä ilmenneiden sokeuden aiheuttajien

Kuvio 5. Suomen sokeainkoulujen oppilaiden jakaantuminen maaseudulta ja kaupungeista tai kauppaloista tulleisiin. Kutakin ajanjaksoa osoittavan pylvään rinnalla on koko väestön jakaantumista osoittava pylväs (vuosiluku sulkeissa). Määrät ovat prosentteina.

yleisyydessä esiintyvät erot näkyvät määrissä.

Suomen sokeainkouluihin tuli vuosina 1865–1917 oppilaita sekä maalaiskunnista että kaupungeista ja kauppaloista. Koko maan oppilaiden jakaantumista kuvaa seuraava kuvio, joka on laadittu liitteen 20 taulukoiden pohjalta.

Vuosina 1865–1879 sokeainkouluihin tulleista oppilaista oli lähes 30 prosenttia kotoisin kaupungeista tai kauppaloista. Luku oli varsin korkea, kun ottaa huomioon, että esim. v. 1870 asui kaupungeissa ja kauppaloissa koko maan väestöstä vain 7,5 prosenttia. Erikoisen suuri oli kaupunkilaislasten osuus Helsingin Sokeainkoulussa, jossa kaupunkioiloista tulleita oli yli 64 prosenttia. Helsingin Sokeainkoulu sai siis pääasiassa oppilaansa Etelä- ja Lounais-Suomen ruotsinkielisistä kaupunkilaiskodeista.. Kuopion Sokeainkoulun oppilaista oli taas valtaosa maalaiskunnista

(84,7 prosenttia). Ks. liite 20. Koulujen välinen ero tulee selvästi esiin myös oppilaiden vanhempien ammattijakaumissa.

Suomen yleiset sokeusluvut olivat esim. v. 1873 seuraavat⁶⁵:

	Nv./10.000 as.
Kaupungeissa	19,3
Maaseudulla	67,7
Koko Suomessa	64,3

Niistä käy ilmi, että näkövammaisia oli huomattavasti enemmän maaseudulla kuin kaupungeissa.

Vuosina 1880–1899 Helsingin Sokeainkoulunkin tuli jo enemmän kuin puolet oppilaista maalaiskunnista. Kaupungeista ja kauppaloista tulleiden osuus oli kuitenkin edelleen korkea, 42,5 prosenttia. Kuopion kouluun tuli kaupungeista 13,1 prosenttia. Maalaiskunnista tulleiden lasten osuus oli kokonaisuudessaan kasvanut, vaikka yleinen väestön kehitys osoitti maaseutuväestön suhteellista vähenemistä.

Ajanjakso 1900–1917 merkitsi koulujen välisten erojen tasoittumista. Kun oppilaita otettiin joka toinen vuosi toiseen kouluun ja Helsinkiin otettiin myös suomenkielisiä oppilaita, tultiin koulujen kesken lähes samoihin prosenttimääriin. Koko maan oppilasmäärissä tapahtui edelleen kaupungeista ja kauppaloista tulleiden suhteellisen määrän vähenemistä, niin että se oli 21,6 prosenttia. Koko maan väestöstä asui v. 1910 kaupungeissa 14,7 prosenttia.

Vuosina 1865–1917 Helsingin Sokeainkoulun oppilaista oli noin 1/3 (33,5 prosenttia) kotoisin kaupungeista ja kauppaloista.⁶⁶ Kuopion Sokeainkoulun vastaava luku oli 16,7 prosenttia. Koko maan luvut olivat seuraavat:

	%
Maaseudulta	76,1
Kaupungeista ja kauppaloista	23,4
Ei tietoa	0,5
Yhteensä	100,0

Kaupungeista ja kauppaloista tulleiden oppilaiden prosenttiosuus on korkea, jos sitä verrataan yleisiin väestölukuihin. Esim. tutkittavan kauden viimeisenä vuonna (1917) maamme kaupungeissa ja kauppaloissa asui 15,8 prosenttia väestöstä, ja luku on käsiteltävän ajanjakson korkein.⁶⁷ Kun lisäksi yleisten tilastolukujen mukaan sokeus oli yleisempää maaseudulla kuin kaupungeissa, voidaan päätellä maaseudun näkövammaisten lasten päässeen kaupunkilaislapsia heikommin sokeainkouluihin.

Maamme näkövammaisopetus kehittyi käsiteltävänä aikana niin, että aluksi Helsingin koulussa opetettiin pääasiassa kaupunkilaiskodeista tulleita lapsia, mutta vähitellen maalaiskunnista tulleet lapset pääsivät aikaisempaa runsaammin sokeainkouluihin. Vastaavanlainen kehitys tapahtui myös kansakoulujen puolella: 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa lisääntyi maaseudulta tulleiden lasten osuus kansakouluissa.⁶⁸

Helsingin Sokeainkoulu toimi aluksi ruotsinkielisenä, ja todennäköisesti alkuvuosien oppilaat olivat yleensä ruotsinkielisistä kodeista.⁶⁹ Kuitenkin joukossa oli muutamia suomenkielisiä lapsiakin; näin voi päätellä, kun ottaa huomioon oppilaan kotipaikan ja vanhempien ammatin. Suomenkielisille lapsille kouluuntulo on merkinnyt suurta elämänmuutosta: he ovat näkövammaisina joutuneet sopeutumaan uuteen elämänympäristöön ja samalla opettelemaan uuden kielen.

Helsingin Sokeainkoulussa oli jo 1870-luvulla suomen kielen taitoisia opettajia. Vaikka koulun virallinen kieli oli ruotsi, puhuttiin suomeakin. Suomen virallisen tilaston Tilastollisia Tauluja Suomen Sokioista vuonna 1873 mukaan yksi 10–15-vuotiaista suomenkielisistä sokeista oli luku- ja kirjoitustaitoinen.⁷⁰ C. H. Alopaeus mainitsi jo v. 1889 ilmestyneessä kirjassaan, että Helsingin Sokeainkoulussa opetettiin muutamia suomenkielisiä lapsia heidän äidinkielellään.⁷¹

Vuoden 1892 asetuksen jälkeen Helsingin Sokeainkoulun suomenkielisten oppilaiden määrä lisääntyi nopeasti. 1890-luvun alkuvuosina opetettiin joka toista luokkaa suomeksi, joka toista ruotsiksi.⁷² Vuoden 1894 vuosikertomuksessa oli vielä maininta, että koulun III luokkaa, seitsemää suomenkielistä oppilasta, opetettiin ruotsiksi, koska pistekirjoitustekstejä ei ollut saatavissa suomenkielisinä.⁷³ Koko koulun oppilasmäärä jakaantui äidinkielen mukaan seuraavasti:⁷⁴

Lukuvuosi	Suomenk.	Ruotsink.	Yhteensä
1893–1894	12	14	26
1894–1895	23	7	30
1895–1896	19	16	34

Helsingin koulun suomenkielisten oppilaiden määrä kasvoi 1890-luvulla suuremmaksi kuin ruotsinkielisten. – Kuopion kouluun otettiin koko aikana vain suomenkielisiä oppilaita.

Vuosina 1890–1917 ruotsinkielisiä oppilaita tuli Helsingin kouluun ja koko maan sokeainkouluihin aikaisempaa vähemmän (rinnalla Suomen ruotsinkielisen väestön prosenttimäärät)⁷⁵:

	Ruotsink. oppilaita		Ruotsink.
	HSK	Sokeainkoulut yhteensä	koko maan väestöstä
	%	%	%
1890–1899	22,0	8,4	13,6 (1890)
1900–1909	12,0	6,5	12,9 (1900)
1910–1917	13,1	5,8	11,0 (1920)

Sokeainkouluihin tuli vuosina 1890–1917 väestömäärään nähden ruotsinkielisistä kodeista suhteellisesti vähemmän oppilaita kuin suomenkielisistä kodeista. Ruotsinkielisen väestön keskuudessa oli vähemmän tarttuvien tulehdussairauksien ja perinnöllisten sairauksien sokeuttamia lapsia kuin suomenkielisen väestön. Ero johtui osittain varallisuuden ja asumisen tason erilaisuudesta. Savupirttejä, jotka Itä-Suomessa olivat vielä yleisiä, ei ruotsinkielisillä alueilla esim. 1880-luvulla ollut.⁷⁶ Toisaalta esim. valtiopäivämies Oskar Nixin havainnot (ks. s. 39) viittaavat siihen, ettei ruotsinkieliseltä rannikolta lähetetty kaikkia näkövammaisia lapsia sokeainkouluun.

Maamme näkövammaisopetus alkoi ruotsinkielisenä, mutta muuttui käsiteltävänä ajanjaksona niin, että kauden lopulla pääosa opetuksesta oli suomenkielistä ja useimmat oppilaat tulivat suomenkielisistä kodeista. Muutos oli sen yleisen kehityksen mukainen, joka kielemme asemassa samaan aikaan tapahtui: suomi kohosi koulujen ja yleensä muunkin kulttuurin kieleksi.

7.4 Sosiaalinen tausta

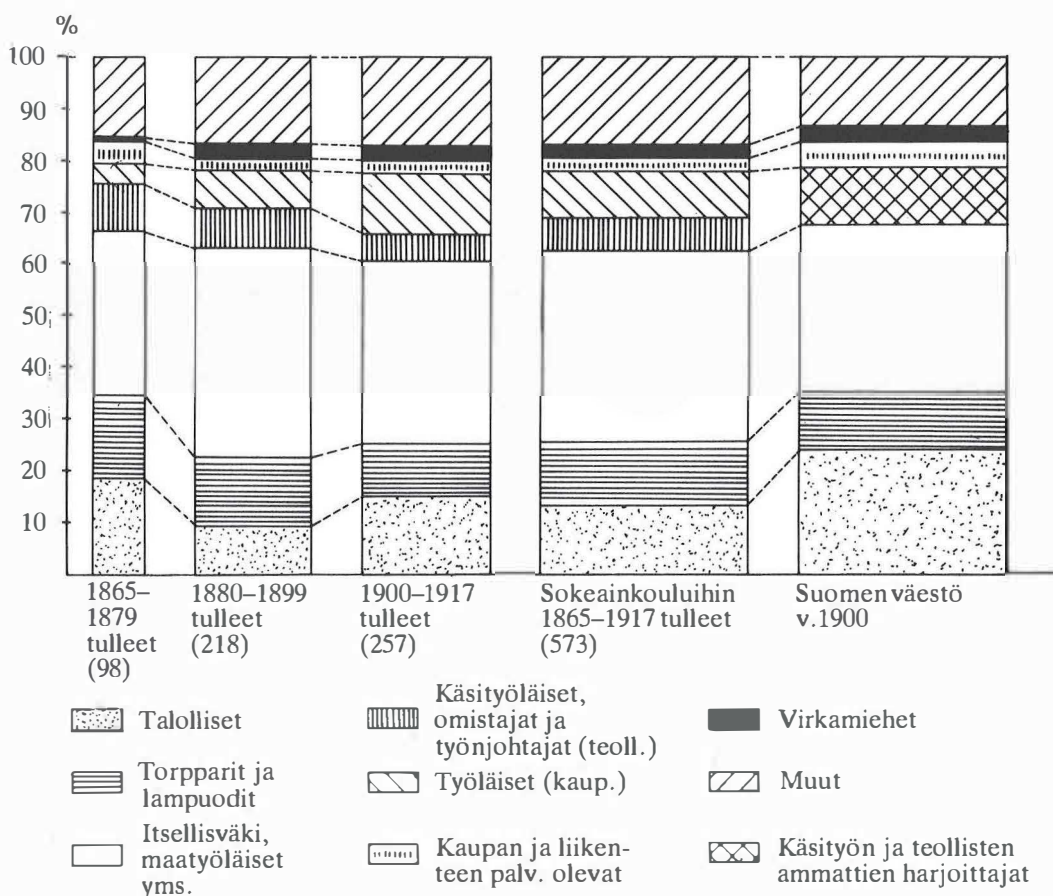
Vuosina 1865–1917 sokeainkouluihin tulleiden oppilaiden sosiaalista taustaa havainnollistaa kuvio 6, johon on jaoteltu oppilaat vanhempiensa ammatin mukaan (yksityiskohtaiset luvut liitessä 25).⁷⁷

Näkövammaisopetuksen alkuvaiheissa, 1860- ja 1870- luvuilla, tuli maamme sokeainkouluihin eniten lapsia maataloutta ja sen sivuelinkeinoja harjoittavista perheistä (yli 66 prosenttia). Seuraavilla kausilla määrä laski viitisen prosenttia. Ryhmän sisäisessä rakenteessa tapahtui tutkittavana aikana muutoksia: Alkuvuosina tulleista maatalousperheiden lapsista enemmän kuin puolet oli talollisten sekä torpparien ja lampuotien lapsia. Pienemmän ryhmän muodostivat maaseudun tilattomaan väestöön kuuluvien maatyöläisten, loisten yms. itsellisväen lapset.⁷⁸ Vuosina 1880–1899 viimeksi mainitun ryhmän osuus kasvoi huomattavasti ja nousi 41 prosenttiin koko sokeainkoulujen oppilaiden määrästä. Talollisten, torpparien ja lampuotien lasten osuus taas vastaavasti aleni. Sokeainkouluihin tuli viime vuosisadan lopulla entistä enemmän maaseudun tilattoman väestön lapsia. Vuosina 1900–1917 tilattoman väen lasten prosenttiosuus jonkin verran väheni ja talollisten nousi.

Koko käsiteltävänä aikana maataloutta ja sen sivuelinkeinoja harjoittavista kodeista oli yli 63 prosenttia sokeainkoulujen oppilaista. Vastaavana aikana maamme maatalousväestön osuus oli jonkin verran korkeampi, esim. v. 1880 se oli 75 prosenttia, v. 1900 maatalousväestöä oli 68 prosenttia ja v. 1920 vielä 65 prosenttia.⁷⁹

Verrattaessa maatalousväestön eri alaryhmiä osoittavia lukuja sokeainkoulun oppilaiden vanhempien ja koko väestön vuoden 1901 määrien osalta⁸⁰ niissä voidaan havaita selviä eroja: talollisia oli sokeainkoulujen oppilaiden vanhemmista vähemmän kuin koko väestöstä, maatyöläisiä, loisia yms. itsellisväkeä taas noin 5 prosenttia enemmän. Torpparien ja lampuotien määrä oli lähes sama. Maaseudun varattoman tilattoman väestön lapsia oli sokeainkoulujen oppilaina enemmän kuin yleensä varakkaamman tilallisväestön lapsia. Yhtenä syynä tähän oli se, että tilaton väestö asui pienissä asunnoissa ja ahtaasti, Itä-Suomessa usein savupirteissä⁸¹, joten esim. hygieniasta oli vaikea huolehtia ja tarttuvat silmäsairaudet aiheuttivat lapsen näkövamma. Sokeus liittyi usein köyhyyteen. – Toisaalta talollisilla oli paremmat mahdollisuudet kasvattaa lapsensa kotona lähettämättä heitä sokeainkouluun.⁸²

Käsityön ja teollisten ammattien harjoittajien lapsia oli 15,2 prosenttia sokeainkoulujen oppilasmäärästä (ks. liite 22). Luku on korkeampi kuin yleistä väestön jakaantumista osoittavat luvut (v. 1880 n. 7 prosenttia, v. 1900 n. 11 prosenttia ja v. 1920 n. 15 prosenttia).⁸³ Alkuvuosina suurimman alaryhmän muodostivat käsityöläisten lapset, joita oli paljon juuri Helsingin Sokeainkoulun oppilaista. Myöhemmin käsityöläisten määrä laski, ja kouluun tuli yhä enemmän kaupunkien teollisuus- ja alkutyöläisten lapsia. Vuosina 1900–1917 käsityöläiskotien lapsia oli enää vajaat 5 prosenttia koko oppilasmäärästä, työläisperheiden lapsia oli taas lähes 12

Kuvio 6. Suomen sokeainkoulujen oppilaiden jakaantuminen vanhempien ammattin mukaan vuosina 1865–1917 (prosenttiosuudet kullakin kaudella tulleista).

prosenttia. Kehitys heijastaa osittain yleistä väestönkehitystä, jolle oli tyypillistä teollisuusväestön lisääntyminen. Toisaalta lasten sokeutta oli enemmän juuri kaupunkien varattoman väestön kuin varakkaiden keskuudessa.

Kaupan ja liikenteen palveluksessa olevien vanhempien osuus sokeainkoulussa olevien oppilaiden vanhemmista oli keskimäärin 2,7 prosenttia. Alkuvuosina määrä oli suurempi, ja silloin tuli sokeainkouluihin erikoisesti kauppiaiden lapsia. Koko maan väestön luvut olivat seuraavat⁸⁴:

	Kauppa	Liikenne	Yhteensä
v. 1880	1	2	3
v. 1900	2	3	5
v. 1920	3	3	6

Julkisissa viroissa ja vapaissa ammateissa toimi 2,6 prosenttia sokeainkoulun oppilaiden vanhemmista. Tähän ryhmään kuuluvat oppilaat olivat yleensä Helsingin Sokeainkoulussa. Luku vastaa maan yleisiä väestölukuja (v. 1880 n. 2 prosenttia, v. 1900 ja 1920 n. 3 prosenttia).⁸⁵

Koko Suomen sokeainkoulujen oppilaiden vanhemmista oli 16,4 % niitä, jotka jäivät mainittujen ryhmien ulkopuolelle. Tämä jakaantui seuraavasti:

	%
Köyhät ja avustuksella elävät	0,7
Ammattittomat	1,4
Muu ammatti	1,4
Holhooja kuollut	7,0
Ammatti tuntematon	5,9

Ryhmään *muu ammatti* on luokiteltu mm. rajaratsastajan tytär, kolportööri (maallikkosaarnaaja), piika (kaupunkilaisperheessä) ja teurastaja. *Holhooja kuollut* -ryhmään kuului Helsingin Sokeainkoulun oppilaista 5,9 prosenttia, Kuopion 9,5 prosenttia.⁸⁶ Nämä oppilaat olivat yleensä varattomista kodeista. He olivat vapaaoppilaita tai kotikunta kustansi koulunkäynnin.

Helsingin ja Kuopion Sokeainkoulun väliset erot näkyvät oppilaiden vanhempien ammattien ja elinkeinoryhmien jakaantumista osoittavista luvuista⁸⁷:

	HSK	KSK
Maatalous sivuelinkeinoineen	44,8	74,7
Käsityöt ja teolliset ammatit	25,2	8,9
Kauppa ja liikenne	5,2	1,2
Julkiset virat ja vapaat ammatit	3,9	1,7
Muut ja ammatti tuntematon	20,9	13,5
Yhteensä	100,0	100,0

Helsingin Sokeainkouluun tuli enemmän käsityöläisten ja teollisten ammattien harjoittajien, kaupan ja liikenteen palveluksessa olevien sekä virkamiesten lapsia kuin Kuopion kouluun. Kuopion Sokeainkoulun oppilaiden valtaosa oli kotoisin maataloutta ja sen sivuelinkeinoja harjoittavista perheistä. Mäkitupalaisten, loisten yms. maaseudun tilattoman väen lapsia oli Kuopion koulun oppilaista lähes puolet. Niissä lääneissä, joista Kuopion koulun oppilaat tulivat, oli yleinen väestönrakenne sellainen, että maaseudun tilatonta väestöä oli runsaasti. Sitä vastoin esim. Uudenmaan, Turun ja Porin sekä Hämeen lääneissä, joista Helsingin Sokeainkoulun oppilaat olivat, maaseudun tilattoman väestön osuus oli pienempi.⁸⁸

Vuosikertomuksissa ja sokeainkoulujen lomakkeissa käytettiin oppilaita luokiteltaessa myös saraketta ”vanhempien sääty”. Yleensä näihin sarakkeisiin on merkitty vain vanhempien ammatti. Jos luokitellaan vanhemmat säätyjaon mukaisesti, aatellisäädyn osuus oli pieni: Helsingin Sokeainkoulussa oli kaksi aatellisperheen lasta, Kuopion koulussa ei yhtään. Papistoon kuuluvia ei ollut kummankaan koulun oppilaiden vanhemmissa. Helsingin koulussa oli alkuvuosina enemmän varakkaan porvariston lapsia, myöhemmin talonpoikaissäädyn lapsia. Kuitenkin molempien koulujen oppilaiden vanhemmista oli suuri osa maaseudun ja kaupunkien varatonta väestöä, joka jäi säätyjen ulkopuolelle.

Sokeainkouluihin tulevien oppilaiden kotien varallisuutta on kuvattu seuraavilla

sanoilla: varakas, vähävarainen tai utfattig, varatoin, aivan köyhä, sangen köyhä ja rutiköyhä.⁹⁹ Siitä, missä määrin vanhemmat maksoivat lastensa maksuja, voi myös päätellä jotain vanhempien varallisuudesta.

Oppilaiden koulussaolosta maksettiin oppilasmaksua, joka vaihteli eri vuosina.⁹⁰ Vanhemmat suorittivat harvoin koko maksun. Osa oppilaista oli vapaaoppilaita, jotka vapautettiin maksuista kokonaan. Huomattava osa opiskeli kotikuntansa kustannuksella. Jos vanhemmilla oli jonkin verran varoja, jaettiin kustannukset niin, että kunta maksoi puolet ja vanhemmille jäi tavallisesti vaatteiden ja matkojen kustantaminen.⁹¹ Esim. neljän lukuvuoden aikana maksettiin oppilasmaksuja seuraavasti⁹²:

	1894 -1895	1899 -1900	1904 -1905	1909 -1910
Oppilaita, jotka maksoivat				
Koko maksun	1	11	2	3
Vähennetyn maksun	54	66	93	103
Ei mitään	25	22	13	13
Maksaja				
Vanhemmat	7	12	17	22
Kuntia	46	62	76	90
Yksit. henkilö	2	3	3	–

Koko maksun suorittaneita oppilaita oli yleensä vähän. Suurin osa oppilaista suoritti vähennetyn maksun, ja niitäkin, jotka eivät maksaneet mitään, oli kohtalaisen paljon. Tavallisin maksaja oli kotikunta.⁹³ Harvemmin maksoivat vanhemmat ja aivan erikoistapauksissa maksaja oli joku yksityishenkilö. Tällaisia yksityishenkiköitä oli esim. sokeainopettaja Athalia Petander, joka maksoi erään oppilaan koulukustannukset vuosina 1900–1902.⁹⁴ Myös rovasti Theodor Brofeldt lupautui maksamaan iisalmelaisen Reetrikka Ryytyn koulukustannukset, joita kunta ei suostunut suorittamaan. Tytön piti neuloa rovastille vastalahjaksi sukkaa.⁹⁵ Myöhemmin Iisalmen kunta kuitenkin suostui maksamaan kustannukset.⁹⁶

Niissä tapauksissa, joissa vanhemmat joutuivat suorittamaan koko maksun, oli isän ammatti esim. talollinen, talonmestaja tai insinööri. Osan maksua suorittaneiden joukossa olivat mm. ravintolanpitäjä, seppä, useita torppareita, palstatilallinen ja vuokraaja. Kokonaan kunnan kustannuksella opiskelivat tavallisesti esim. itselisten l. loisten, työmiesten, monien torpparien ja varattomien käsityöläisten lapset. Kotikunta kustansi myös monien orpolasten koulunkäynnin. Vapaaoppilaina taas olivat mm. kirjurin, mäkitupalaisten, leipurin ja kolpörtöörin (maallikkosaarnaajan) lapset.

Usein maksuvelvoitteissa tapahtui muutoksia opiskeluajan kuluessa. Vanhempien sairaus tai kuolema esim. muuttivat aikaisemmin itse maksunsa suorittaneen oppilaan kunnan kustannuksella opiskelevaksi.

Useimmat sokeainkoulujen oppilaat tulivat vähävaraisista tai varattomista kodeista, ja valtion tai kunnan maksamat oppilasmaksut sekä vaate- ja ruokarahat tekivät heidän opiskelunsa mahdolliseksi. Vain harvoissa tapauksissa vanhemmat maksoivat kaikki koulukustannukset.

Vuosina 1865–1917 Suomen sokeainkoulujen oppilaskunta muuttui sosiaaliselta koostumukseltaan: 1860-luvun Helsingin koulun oppilaat olivat etupäässä käsityöläis-, kauppias- yms. porvariskodeista. Seuraavilla kymmenlukuilla maatalousväestön, erikoisesti maaseudun vähävaraisten kotien lasten osuus lisääntyi. Muutos heijastaa maaseudun väestön henkistä valveutumista sekä maaseudun yleistä rakennemuutosta alempien sosiaaliluokkien kasvaessa. Työläiskodeista tulevien lasten määrän lisääntyminen kertoo kasvavan teollisuusväestön sivistysharrastuksesta. Oppivelvollisuuslaki tuli voimaan 1920-luvulla⁹⁷, joten näkövammaisten kouluun-tulo oli tutkittavana aikana vapaaehtoista. Sokeainkouluissa opiskelleiden lasten vanhempien yhteen laskettu tulos tulee – edellä mainituista syistä – lähelle koko maan sosiaalirakennetta autonomian ajan lopulla, kuitenkin niin että maaseudun tilaton väki ja kaupunkien työläiset ym. yhteiskunnallisesti heikossa asemassa oleva väestö olivat suhteellisesti runsaammin edustettuina kuin muut.

7.5 Oppilaiden terveydentilaa koskevia tietoja

7.5.1 Sokeuden syyt

7.5.1.1 Alkuvuosien oppilaat

Molempien sokeainkoulujen oppilaiden sokeuden syistä on muutamia mainintoja koulujen oppilasmatrikkeleissa jo alkuvuosista lähtien.¹ Tietoja on kuitenkin niukasti, ja siitä syystä kaikkein varhaisimpien vuosien osalta on käytetty lähteenä J. Widmarkin vuonna 1899 suorittamaa tutkimusta, jossa hän käsitteli Suomen ja muiden Pohjoismaiden sokeainkoulujen oppilaiden sokeuden syitä. J. Widmark oli saanut tietoja Suomea koskeviin lukuihin Helsingin Sokeainkoulun pitkäaikaiselta silmälääkäriltä, ”lasareetinlääkäri” Z Walmarilta.²

Widmarkin mukaan Suomen sokeainkoulujen oppilaiden yleisimmät sokeuden aiheuttajat olivat seuraavat (rinnalla muiden Pohjoismaiden vastaavat luvut)⁴:

	Suomi %	Ruotsi %	Tanska %	Norja %
1. Blenorrhoea neonatorum	29,1	24,0	23,0	20,3
2. Variolae l. isorokko	16,6	2,5	2,3	–
3. Trakooma	10,7	1,3	–	–
4. Cataracta congenita l. harmaakaihi	7,8	2,5	11,5	10,8
5. Skrofuloosi l. risatauti	4,9	7,2	14,9	20,3
6. Degeneratio pigmentosa	3,9	2,1	5,6	6,8
7. Ophthalmia sympathica	3,1	10,6	2,3	6,8
8. Chorioiditis l. silmän suonikalvon tulehdus	2,9	–	4,6	1,4
Typhus l. lavantauti	2,9	0,9	–	–
Aivosairaudet	2,9	1,7	6,9	1,4

Lisäksi oli useita sellaisia sairauksia, joita oli muutama tapaus kutakin.

Suomen sokeainkoulujen yleisin sokeuden aiheuttaja oli *blenorrhoea neonatorum*. Sen prosenttiosuus oli muihin Pohjoismaihin verrattuna kaikkein korkein. Muissakin maissa sairautta kuitenkin esiintyi niin runsaasti, että se aiheutti kaikissa Pohjoismaissa sokeutta enemmän kuin mikään muu sairaus tai syy.⁵

Blenorrhoea neonatorum (myös blenorrhoea neonatorum) oli äidin raskauden aikana sairastaman tippurin aiheuttama. Sairaudesta käytettiin suomenkielisessä kirjallisuudessa nimeä silmätippuri. Nykyisin nimenä on esim. gonokokki-infektio⁶ ja diagnoseissa käytetään lyhennettä gc. Sairaudelle oli ominaista silmäluomien turpoaminen ja luomien raosta vuotava märkä. Jos tulehdus kehittyi vaikeaksi, se siirtyi silmän sidekalvoilta sarveiskalvoille ja aiheutti haavoja tai puhkaisi sarveiskalvon. Tauti oli hyvin tarttuva ja vioitti usein molemmat silmät.⁷ Silmätippuri sokeutti yleensä lapset jo vauvaikäisinä.⁸

Hyvin monet blenorrhoea neonatorumin sairastaneet lapset olivat varattomista kodeista. Isän ammatti oli mm. suutari, karvari, puuseppä, loinen tai itsellinen. Usein isä oli myös tuntematon. Lapset olivat au-lapsia, joista kertoi henkilötiedoissa merkintä ”yksityinen lapsi”.

Silmätippuri oli yleistä siellä, missä asuttiin ahtaasti ja heikko hygienia lisäsi tartuntatautien leviämistä. Terveydenhoito oli myös puutteellista. Syrjäisten seutujen lapset saatiin sairauden sattuessa hitaasti hoitoon, ja seurauksena oli, että he ehtivät sokeutua ja joutuivat myöhemmin sokeainkoulujen oppilaisiksi. Sairauden vammauttamia oppilaita oli alkuvuosina Helsingin Sokeainkoulussa 25,8 prosenttia ja Kuopion koulussa 34,0 prosenttia. Koulujen välinen ero selittyy osittain sillä, että oppilaiden kotiseutujen asumisen tasossa ja lääkäripalvelujen saavutettavuudessa oli huomattavasti eroa.⁹

Toisella tilalla Suomen sokeainkoulun oppilaiden sokeuden syissä oli *variolae l. isorokko*. Samaan aikaan, kun Suomessa oli isonrokon sokeuttamia oppilaita lähes 17 prosenttia, Tanskan ja Ruotsin määrät olivat pari prosenttia eikä Norjassa ollut näitä oppilaita ollenkaan. Syynä Suomen isorokkotapausten yleisyyteen oli se, että esim. vuosina 1873–1874 ja 1881 oli maassamme raivonnut isorokkoepidemia.¹⁰ Suomessa oli tosin aloitettu ”rokonistuttaminen” isoarokkoa vastaan jo 1700-luvulla ja uudenaikaisempaan rokotukseen oli siirrytty jo 1800-luvun alussa¹¹, mutta rokotaminen ei kuitenkaan ollut pakollista. Esim. Ruotsissa rokotus tuli pakolliseksi jo 1816. Suomessa oli tosin ennen rokotuksen pakolliseksi tuleamista rokotettu huomattava osa syntyneitä lapsia, esim. vuosina 1861–1870 rokotettiin 71,6 prosenttia ja vuosina 1871–1880 taas 76,9 prosenttia. Vuonna 1883 rokotus tuli Suomessa pakolliseksi, mutta kesti vuoteen 1890, ennen kuin koko maa oli saatu rokotuksen piiriin.¹²

Kuopion ja Helsingin Sokeainkoulun kesken oli isonrokon sokeuttamien oppilaiden määrissä huomattava ero (Helsingin koulu 10,2 prosenttia ja Kuopion koulu 18,1 prosenttia).¹³ Eron syynä oli se, että Helsingin koulun oppilaat olivat Kuopion oppilaita useammin rintamailta, jossa rokotaminen oli yleisempää. Isonrokon sairastaneiden oppilaiden kotipaikkoja olivat mm. Helsinki, Joroinen, Kankaanpää, Käkisalmi, Ristijärvi ja Iisalmi. Monissa oppilashakemuksissa oli sairauden kansanomainen nimi ”rupuli”.

Muita sokeutta aiheuttaneita rokkoja olivat *tulirokko* (scarlatina) ja *tuhkarokko* (morbilli). Niiden osuus oli kuitenkin isoonrokkoon verrattuna pieni: kummankin

sokeuttamia oppilaita oli koko maan oppilaista yksi prosentti. Ruotsin luvut olivat korkeammat kuin Suomen, sillä tulirokon sokeuttamia oli yli kahdeksan ja tuhkarokon sokeuttamia yli kaksi prosenttia. Tanskassa ei ollut oppilaina tuhkarokon vuoksi sokeutuneita, mutta tulirokon vammauttamia oli yli kaksi prosenttia. Norjassa näiden rokkosten sokeuttamia ei ollut yhtään.¹⁴

Kolmantena sokeuden syiden joukossa oli *trakooma*. Sitä oli Suomessakin muihin Pohjoismaihin verrattuna runsaasti, lähes 11 prosenttia. Esim. Tanskassa ja Norjassa ei ollut trakooman sokeuttamia oppilaita ollenkaan ja Ruotsissakin heitä oli vähän. Trakoomaa esiintyi erikoisesti sillä alueella, jolta Kuopion koulun oppilaat tulivat. Ero Helsingin ja Kuopion koulujen määrissä oli huomattava (Helsingin Sokeainkoulun 3,4 prosenttia, Kuopion koulu 20,0 prosenttia).¹⁵ Itä ja Pohjois-Suomen savupirttialueet käyvät selvästi yksin niiden alueiden kanssa, joilta trakoomaopitilaita tuli sokeainkouluihin.¹⁶

Trakooma oli helposti tarttuva tauti, joka levisi esim. pyyheliinonien ja pesuvatien välityksellä. Se aiheutti luomien sisäpinnoissa tulehduksen ja kehitti niihin vähitellen jyväsia. Jyvästen hävittyä jäi arpia, joiden takia silmäluomet ja ripset kääntyivät sisäänpäin. Silmän sarveiskalvolle kehittyi haavoja ja sittemmin arpia, jotka heikensivät näkökykyä.¹⁷ Trakooma oli ollut ja on vieläkin yleisin sokeuden syy niissä maissa, joissa terveydenhoito-olot ovat kehittymättömät.¹⁸

Sekä blenorrhoea neonatorum että trakooma kuuluivat Widmarkin luokituksen mukaan *idiopaattisten silmäsairauksien ryhmään*. (Idiopaattinen silmäsairaus on itsenäisenä, omintakeisena tautina esiintyvä sairaus.) Kyseinen ryhmä oli Suomen pääryhmistä suurin: n. 45 prosenttia sokeainkoulujen oppilaista oli sokeutunut näiden sairauksien takia. Muiden maiden luvut olivat jonkin verran alhaisemmat (Ruotsi 38,1 Tanska 36,8 ja Norja 32,4 prosenttia).¹⁹

Neljänneksi yleisin sokeuden aiheuttaja oli *cataracta congenita* l. synnynnäinen harmaakaihi. Se kuului synnynnäisten sokeuden syiden ryhmään. Harmaakaihin sokeuttamien oppilaiden määrä, vajaat kahdeksan prosenttia, oli alhaisempi kuin Tanskan ja Norjan vastaavat luvut. Sitä vastoin Ruotsissa oli näitä oppilaita selvästi vähemmän. Suomessa oli koulujen välillä sairauden yleisyydessä eroa: Helsingin Sokeainkoulussa oli harmaakaihin sokeuttamia 8,5 prosenttia, Kuopiossa 6,8 prosenttia. Synnynnäisen harmaakaihin sairastaneita oli mm. Tohmajärveltä, Kuopiossa ja Jämsästä. Sitä esiintyi sisaruksilla. Yhden synnynnäistä harmaakaihia sairastaneen oppilaan perheessä oli kymmenestä sisaruksesta viisi vaikeasti heikkonäköistä ja neljä heistä kävi sokeainkoulua.²⁰

Skrofuloosi l. risatauti oli viidenneksi yleisin sokeuden syy. Kysymyksessä oli risataudin aiheuttama silmän sarveiskalvon tulehdus. Aluksi silmään tuli kellertäviä kohoimia (silmärisakkeita) sidekalvon ja sarveiskalvon rajalle. Tauti voi jatkuessaan muodostaa pesäkkeitä ja haavoja silmän etuosan keskustaan, sarveiskalvoon. Sille olivat ominaista potilaan kouristusmaisesti sulkeutuneet silmäluomet, paksuntuneet huulet ja nenä. Siihen liittyi myös ihottumia. Myöhemmin skrofuloosia on ehkäisty kalanmaksäöljyllä ja Vitol-nimisellä lääkkeellä.²¹

Risataudin sokeuttamia oppilaita oli Suomessa vähemmän kuin muissa Pohjoismaissa. Suomessa heitä oli alle viisi prosenttia ja esim. Norjassa yli 20 prosenttia. Helsingin koulussa oli skrofuloosia enemmän kuin Kuopion koulussa (Helsingissä 6,8 ja Kuopiossa 2,3 prosenttia).²² Esimerkkejä oppilastiedoista²³:

HSK, oppilas n:o 5

Tilanomistajan tytär Vanajalta, sokeutunut neljän vuoden ikäisenä skrofuloosin takia, kadottanut myös osan kuuloa.

HSK, oppilas n:o 38

Muonatorpparin tytär Janakkalasta, sokeutunut kahdentoista vuoden iässä, tullut kouluun 16-vuotiaana.

Seuraavaksi yleisin sokeuden syy oli *degeneratio retinae pigmentosa* (myös retinitis pigmentosa, retinitis pigmentorum) verkkokalvon pigmenttisurkastuma. Suomessa ryhmään kuului vajaat neljä prosenttia sokeainkoulujen oppilaista. Tanskan (5,8 %) ja Norjan (6,8 %) luvun olivat korkeammat. Norja poikkesi Widmarkin tilaston mukaan muista Pohjoismaista siinä, että siellä synnyntäisen sokeuden osuus oli suurin, peräti 37,8 prosenttia. Siihen ryhmään kuuluivat myös *degeneratio retinae pigmentosa* -potilaat. Huomattavan paljon näitä myötäsyttyisiä, usein perinnöllisiä sairauksia esiintyi Trondheimin sokeainkoulun oppilaiden keskuudessa. Vaikeakulkuisessa vuonojen ja tuntureiden pirstomassa Pohjois-Norjassa sukulaisasioliitot olivat tavallisia. Ne vaikuttivat perinnöllisten sairauksien määriin. Toisaalta Tanskan ja Norjan avioliittolainsäädäntö oli paljon sallivampi lähisukulaisten avioliittoihin nähden kuin esim. Suomen ja Ruotsin.²⁴

Retinitis pigmentosan sokeuttamia oppilaita oli enemmän Kuopion kuin Helsingin koulussa (Kuopiossa 6,8, Helsingissä 1,7 prosenttia).²⁵ Kuopion Sokeainkoulu sai huomattavan osan oppilaitaan syrjäseuduilta, joissa sukulaisasioliitot olivat tavallisempia kuin rintamailla. Ero oli meillä samansuuntainen kuin Norjassa Osloon (Christianian) ja Trondheimin sokeainkoulun välillä.²⁶

Kahdeksannella tilalla sokeuden syiden joukossa oli *ophthalmia sympathica l. sympathinen oftalmia* (silmän myötätulehdus), joka liittyi yleensä silmän *tapaturmiin*. Suomen sokeainkoulujen oppilaista oli noin kolme prosenttia sokeutunut näistä syistä. Ruotsissa vastaava luku oli huomattavasti korkeampi, lähes 11 prosenttia.²⁷ Ruotsin poikkeuksellisen korkea luku johtui siitä, että tapaturmat olivat siellä yleisiä. Esimerkiksi nallien, dynamiittien ja ruudin käsittely oli siellä sokeuttanut useita lapsia. Monet heistä olivat syrjäisiltä seuduilta, joilta oli vaikea hakeutua lääkärinhoitoon.²⁸ Suomen luku oli alhainen, mutta tapaturmien ja sympaattisen oftalmian luvut tulivat myöhemmin myös Suomessa korkeammiksi. – Helsingin koulun oppilaista vajaat seitsemän prosenttia oli sympaattisen oftalmian sokeuttamia. Kuopion Sokeainkoulun oppilaiden sokeuden aiheuttajana sitä ei mainittu Widmarkin taulukoissa.²⁹ Kuitenkin oppilasmatrikkeleissa ja muissa lähteissä on mainittu tapauksia, jotka ilmeisesti olisivat kuuluneet tähän ryhmään:

KSK: oppilas n:o 122

”Tuli kissan kynsimisen kautta sokeaksi ensin yhdeltä silmältään, sekä sen johdosta toista vuotta tämän jälkeen toiselta silmältään.” (Oppilas oli sokeutunut 3-vuotiaana.)³⁰

KSK: oppilas n:o 113

”Tuli kolmannella vuodella kovan kuuman taudin jälkeen silmäpuoleksi mutta melkein vuoden perästä siitä meni näkö toisesta silmästä.”³¹

Kolme muuta syytä oli viimeksi mainitun syyn kanssa yhtä yleistä: *chorioiditis* l. silmän suonikalvon tulehdus, *typhus* l. lavantauti sekä *aivokuume* ja *muut aivosairaudet*. Chorioiditis-tapauksia oli vain Kuopion Sokeainkoulusta ja lavantautitapauksia vain Helsingin koulusta.

Alkuvuosina sokeuden syitä kirjannut Widmark oli saanut tietonsa eri henkilöiltä, joten ne eivät olleet täysin rinnasteisia. Esim. Helsingin ja Kuopion koulun välinen ero näkyi syiden luokittelun yksityiskohtaisuudessa ja tutkittujen oppilaiden määrissä. Lisäksi tutkimusta tarkasteltaessa on otettava huomioon se, että diagnoosit olivat 1800-luvun lopun määrityksiä, jotka nykypäivien lääkäri eräissä tapauksissa olisi voinut tehdä toisinkin.

7.5.1.2 Vuosina 1890–1899 tulleet

Perusteellista tutkimusta ei ennen v. 1918 sokeainkoulussa opiskelleiden oppilaiden sokeuden syistä Widmarkin jälkeen ole tehty. Syiden entistä tarkempaan rekisteröintiin pyrittiin 1890-luvulta lähtien. Tiedot tallennettiin silloin sekä vuosikertomuksiin että oppilasmatrikkeleihin.³² Syiden tarkasta rekisteröinnistä kertoo se, että v. 1894 otettiin käyttöön ”Kysymyskaava sokeainkouluun pyrkijöitä varten” l. lomake, jolle koottiin kouluun hakevaa oppilasta koskevat tiedot. (Ks. liite 27.) ”Kaava” piti luotettavan henkilön täyttää.

Siinä oli monia kysymyksiä, jotka koskivat sokeuden alkamista, syitä ja muita taustatietoja.³³

Vuosikymmen 1890–1899 oli sokeuden syiden muuttumiskautta. Muutokset ovat yhteydessä terveydenhoidossa tapahtuneisiin muutoksiin, mutta myös siihen, että näkövammaisopetuksen piiriin tuli oppilaita uusilta seuduilta ja laaja-alaisemmin eri kansankerroksista.

Taulukko 32. Vuosina 1890–1899 tulneiden oppilaiden sokeuden syyt ja oppilaiden jakaantuminen lääneittäin näiden syiden mukaan.³⁴

	U	TP	H	Vi	M	Ku	Va	O	Yhteensä	%
1. Blennorrhoea neonatorum	5	5	5	2	6	11	4	5	43	32,7
2. Rokot	–	6	2	1	1	2	3	–	15	11,5
3. Trakooma	1	1	1	–	1	7	–	–	11	8,4
4. Retinitis pigmentosa	–	1	–	1	–	3	4	–	9	6,9
5. Näköhermon atrofia	1	2	–	3	–	–	1	2	9	6,9
6. Tapaturma ja symp. oftalmia	3	1	–	–	–	1	–	2	7	5,3
7. Synn. harmaakaihi	1	2	1	–	–	2	–	1	7	5,3
8. Skrofuloosi	1	–	–	1	–	–	1	–	3	2,3
9. Chorioiditis	–	–	–	–	–	1	–	1	2	1,5
10. Glaukooma	–	–	–	1	–	–	–	1	2	1,5
11. Sidekalvon tulehdus	–	–	1	–	–	–	–	–	1	0,8
12. Microphthalmus	–	1	–	–	–	–	–	–	1	0,8
13. Tuntematon sairaus	2	3	–	3	–	–	–	–	8	6,1
14. Syntymäsokea (syytä ei main.)	1	1	1	–	–	–	–	1	4	3,1
15. Ei tietoa	1	–	2	–	1	2	1	2	9	6,9
Yhteensä	16	23	13	9	12	29	14	15	131	100,0

Taulukko 36. Vuosina 1890–1899 tulleiden oppilaiden määrät jaoteltuina sokeuden syyin ja sosiaalisen taustan (vanhempien ammatin) mukaan.

	1	2	3	4	5	6	7	8	Yhteensä	%
1. Blenorrhoea neonatorum	1	2	24	2	3	1	1	9	43	32,9
2. Rokot	3	1	9	1	–	–	–	1	15	11,5
3. Trakooma	1	–	5	1	–	–	1	3	11	8,4
4. Retinitis pigmentosa	–	3	2	1	–	3	–	–	9	6,9
5. Näköhermon atrofia	2	2	2	2	1	–	–	–	9	6,9
6. Tapaturma ja symp. oftalmia	1	2	2	1	1	–	–	–	7	5,3
7. Synn. harmaakaihi	1	1	2	–	3	–	–	–	7	5,3
8. Skrofuloosi	1	1	–	–	–	–	1	–	3	2,3
9. Chorioiditis	–	1	1	–	–	–	–	–	2	1,5
10. Glaukooma	1	–	–	–	–	–	–	1	2	1,5
11. Sidekalvon tulehdus	–	–	–	–	–	–	–	1	1	0,7
12. Microphthalmus	–	–	1	–	–	–	–	–	1	0,7
13. Tuntematon sairaus	1	–	4	–	1	–	–	2	8	6,1
14. Synn. sokeus (ei main. syytä)	1	–	–	1	–	–	1	1	4	3,1
15. Ei tietoa	1	1	3	–	1	2	–	1	9	6,9
Yhteensä	14	14	55	9	10	6	4	19	131	100,0

1 talolliset
2 torpparit ja lampuodit
3 maatyöväki, loiset yms.

4 käsityöläiset omistajat ja työnjohtajat (teoll.)
5 työläiset (kaup.)
6 kaupan ja liikenteen

palveluksessa olevat
7 virkamiehet
8 muut

Blenorrhoea neonatorum oli edelleen Suomen sokeainkoulujen oppilaiden yleisin sokeuden aiheuttaja, oli sen määrä alkuvuosiin verrattuna hieman lisääntynytkin. Koko maan oppilaista noin kolmas osa oli blenorrhoean sokeuttamia. Kaikkein eniten blenorrhoeaa sairastaneita tuli Kuopion läänistä, mutta yleisin syy se oli myös Uudenmaan, Hämeen, Mikkelin Oulun ja Vaasan läänien oppilailla. Enemmän kuin puolet silmätippurin vammauttamista lapsista oli maaseudun tilattomaan väestöön kuuluvista maatyöläisten, loisten yms. itsellisväen perheistä. Toisaalta heitä oli myös kodeista, joissa vanhemmilla ei ollut mitään ammattia, isä oli kuollut tai oli tuntematon.

Helsingin ja Kuopion Sokeainkouluihin tulleiden oppilaiden välillä oli aikaisempaa kautta suurempi ero: Helsingin koulussa blenorrhoean sokeuttamia oli 22 prosenttia, kun taas Kuopiossa lähes 40 prosenttia.³⁵ Helsingin koulun luvun alenemiseen alkoi vaikuttaa syy, joka myöhemmin vähensi blenorrhoean vuoksi sokeutuneiden lasten määrää jyrkimmin: Credé-niminen tutkija oli kehittänyt v. 1881 sairautta vastaan ennalta ehkäisevän hoidon, jossa vastasyntyneen lapsen silmiin tiputettiin lapistippoja (hopeanitraattia).³⁶ Hoitoa alettiin käyttää Suomessa 1880-luvul-

la.³⁷ Credén menetelmä oli käytössä myös Ruotsissa ja Tanskassa 1880-luvulla.³⁸ Kuitenkin esim. Ruotsin blenorrhoea-luvut olivat vielä 1890-luvulla suhteellisen korkeat: Tomtebodan sokeainkoulun oppilaista oli v. 1893 n. 28 prosenttia ja v. 1898 vielä 22 prosenttia blenorrhoean sokeuttamia.³⁹

Rokot olivat sokeuttaneet lähes 12 prosenttia 1890-luvun oppilaista. Kaikkein eniten rokkojen vuoksi sokeutuneita oli Turun ja Porin läänistä. Huomattavin muutos aikaisempaan verrattuna oli se, että isorokko, joka oli Widmarkin tilastojen mukaan sokeuttanut lähes 17 prosenttia oppilaista, oli vähentynyt huomattavasti (prosentit koko oppilasmäärästä):

	Oppilaita	%
Isorokko	2	1,5
Tulirokko	7	5,3
Tuhkarokko	3	2,3
Rokko (ei tarkempaa selitystä)	3	1,5

Myöhempien kymmenlukujen aikana ei ollut yhtään sellaista oppilasta, jonka sokeuden aiheuttajaksi olisi merkitty isorokko.⁴⁰ Viimeiset kaksi isorokkotapausta olivat Kuopion Sokeainkoulun oppilaita, v. 1894 Pielavedeltä kouluun tullut tyttö ja v. 1897 Toholammilta kouluun tullut poika.⁴¹ Ruotsissa Tomtebodan sokeainkoulussa isorokko oli oppilaiden vamman aiheuttajana käynyt harvinaiseksi. V. 1888 koulussa oli vielä neljä isorokkon sokeuttamaa oppilasta, mutta v. 1894 heitä oli enää yksi.⁴²

Tuli- ja tuhkarokkon osuus oli suurempi kuin aikaisemman kauden sokeuden syissä. Rokkojen sokeuttamia oppilaita tuli eniten maaseudun tilattoman väestön keskuudesta. Esimerkkejä oppilastiedoista:

HSK, oppilas n:o 80

Itsellisen tytär Maarian pitäjältä. Sokeutunut tulirokon vuoksi kolmen vuoden ikäisenä.⁴³

KSK, oppilas n:o 142

Muonamiehen poika Tammelasta. Sokeutunut kaksivuotiaana tulirokon takia, umpisokea. ”Ei ole varsin tarkkakuulonen.”⁴⁴

Trakooman sokeuttamia oppilaita tuli kaikkein eniten Kuopion läänistä: muiden läänien osuus oli vähäinen. Useimmat näistä oppilaista olivat maaseudun tilattomaan väkeen kuuluvien lapsia. Kuopion läänissä oli paljon – paikoin 40–55,5 prosenttia ruokakunnista – sellaisia, joilla ei ollut omaa asuntoa.⁴⁵ Myös savupirttiasuminen oli yleistä.⁴⁶ Ruotsissa ei kyseisenä aikana enää ollut sokeainkouluissa yhtään trakooman sokeuttamaa lasta.⁴⁷

Retinitis pigmentosa (tai degeneratio retinae pigmentorum) sokeuttamia oppilaita tuli 1890-luvulla sokeainkouluun enemmän kuin aikaisemmin. Heitä tuli kaikkein eniten Vaasan läänistä. Vanhemmat olivat useimmin kaupan ja liikenteen palveluksessa olevia tai torppareita. Tässä ryhmässä oli sisaruksia, esim. seuraavat:

HSK, oppilaat n:o 69 ja 81

Kokkolalaisen kauppiaan (myös raatimies) kaksi lasta. Poika sokeutunut vähitellen, syy retinitis pigmentorum. Tytär ollut syntymästä saakka heikkonä-

köinen. Näkö heikentynyt lapsen ollessa 8-vuotias, syy retinitis pigmentorum.⁴⁸

KSK, oppilaat n:o 211 ja 267

Jaakkimalaisen kirjurin kaksi lasta. Poika syntymästä saakka umpisokea, degeneratio pigmentosa. Tytär syntymästä umpisokea. Lisäksi vammana anchyl. brachii (jäykkä käsi).⁴⁹

Näköhermon atrofia (atrophia), näköhermon surkastuminen, oli syynä lähes seitsemällä prosentilla oppilaista. Näitä oppilaita tuli eniten Viipurin läänistä. Muutamia esimerkkejä⁵⁰:

HSK, oppilas n:o 64

Talonpojan tytär Iitistä. Sokeutunut vähitellen 8 vuoden iässä, aikaisemmin kärsinyt päänsärkyä. Näköhermosairaus.

HSK, oppilas n:o 101

Torpparin tytär Eurasta. Sokeutunut vähitellen talvella 1896–97 (8-vuotiaana), kärsinyt päänsärkyä. Ennen joulua 1898 tullut sokeaksi. Näköhermon atrofia. Ollessaan työasastolla sairastui aivokasvaimen vuoksi, kuoli 18.2.1907.⁵¹

HSK, oppilas n:o 91

Räätälin poika Haminasta. Sokeutunut vähitellen viiden vuoden ikäisenä, näköhermoatrofia. Lähetetty kolmen vuoden kuluttua kotiin epilepsian vuoksi.⁵²

Sympaattinen oftalmia, joka liittyi usein toisen silmän tapaturmaiseen vioittumiseen, oli sokeuden syynä aikaisempaa kautta useammin, yhteensä yli viidellä prosentilla. Näistä oppilaista useimmat olivat kotoisin Uudenmaan läänistä ja torpparien tai loisten yms. itsellisiväen lapsia. Silmätapaturmia olivat aiheuttaneet mm. veitsen tai keritsimien pisto, nuolipyssyllä ammuttu nuoli ja terävä silmään osunut kivi.⁵³ Tapaturmaisesti sokeutuneiden määrän kasvu johtui osaltaan siitä, että aikaisempaa useimmat lapset tulivat köyhistä ja vaikeista oloista, joissa lasten puuhia ei ilmeisesti aina valvottu eikä heitä myöskään tapaturman sattuessa toimitettu heti hoitoon, joten toinenkin silmä ehti vioittua. Ruotsissa sympaattisen oftalmian luvut olivat 1890-luvulla huomattavasti korkeammat kuin Suomessa.⁵⁴

Synnynnäisen harmaakaihien osuus oli yli 5 prosenttia oppilasmäärästä. Sen sokeuttamia oppilaita tuli Lohjalta, Metsämaasta, Ylöjärveltä, Tampereelta, Kuopista ja Oulusta. Heistä useimmat olivat Kuopion Sokeainkoulun oppilaita. Esimerkkejä oppilastiedoista:

KSK: oppilas n:o 180

Työmiehen poika Oulun kaupungista. Umpisokea syntymästään, cataracta congenita.⁵⁵

KSK: oppilas n:o 205

Pellavatehtaan työmiehen tytär Tampereelta. Sokeutunut 7. ikävuodella, myöhemmin umpisokea. Syy cataracta congenita. Myös kaksi veljeä KSK:n oppilaana.⁵⁶

Skrofuloosi vammautti kolme vuosina 1890–1899 kouluun tullutta oppilasta, jotka olivat Uudenmaan, Viipurin ja Vaasan lääneistä. Ruotsissa skrofuloosiluvut olivat korkeammat.⁵⁷ – *Chorioiditis* l. silmän suonikalvon tulehdus oli kahden oppilaan sokeuden syynä. He opiskelivat molemmat Kuopion koulussa:

KSK, oppilas n:o 189

Isä työmies Sotkamon pitäjältä. Poika syntynyt Aunuksessa, asunut Pietarissa ja Kuhmoniemiellä (nyk. Kuhmossa). Sokeutunut 11-vuotiaana, umpisokea. Syy chorioiditis. Samasta suvusta tullut useita oppilaita, sisaruksia ja serkuksia sokeainkoulun.

KSK, oppilas n:o 178

Lampuotin poika Karttulasta. Sokeutunut 3-vuotiaana, syy chorioiditis. ”Hiukan näkee.” Kolme vuotta opiskellut sokeainkoulussa, sen jälkeen päästetty kotiin ”langettavan taudin ja huonon edistymisen tähden”.⁵⁸

Glaukooman l. viherkaihin sokeuttamia oppilaita oli myös kaksi. Lisäksi oli sairauksia, joista oli yksi tapaus kumpaakin: conjunctivitis (sidekalvon tulehdus) ja microphthalmus (pienipäisyys).

Tuntematon sairaus oli sokeuden syynä 6,1 prosentilla oppilaista. Esimerkkejä:

KSK, oppilas n:o 167

Työmiehen poika Porin kaupungista. ”Umpisokeaksi tullut helmikuussa 1889 taudin tähden ollessaan merimiehenä. Tullut kuumeeseen merimatalla Indiassa ja näkönsä menetti Lontoossa.” Tullut Kuopion Sokeain koulun ulkooppilaaksi 28-vuotiaana.⁵⁹

HSK, oppilas n:o 82

Rengin tytär Ruokolahdelta, sokeutunut yhtäkkiä 4 vuoden ikäisenä, sairaus ja kramppi.⁶⁰

Syntymästä saakka sokeita, joiden sokeuden syy oli tuntematon, oli kolmisen prosentin. Vajaat seitsemän prosenttia oli oppilaita, joiden sokeuden syystä ei ollut tietoja.⁶¹

7.5.1.3 Vuosien 1900–1917 oppilaat

Vuosina 1900–1917 sokeainkoulun tulleiden oppilaiden sokeuden syitä koskevat tiedot eivät ole vertailukelpoisia aikaisempiin lukuihin nähden eivätkä myöskään eri kouluja koskevat tiedot keskenään.⁶² Siitä syystä loppukauden aineistoa on käsitelty pääasiassa koulukohtaisesti.

Helsingin Sokeainkoulun sokeuden syiden järjestys on aikaisempaan kauteen verrattuna muuttunut. Yleisimmät syyt olivat seuraavat:⁶³

	lm.	%
1. Tapaturma (ja sympaattinen oftalmia)	18	13,9
2. Rokko	13	10,0
3. Blenorrhoea neonatorum	11	8,5
4. Aivokuume ja aivosairaus	7	5,4
5. Retinitis pigmentorum	5	3,9
6. Näköhermon atrofia	3	2,3
Muut	72	56,0
	129	100,0

Tapaturmat ja sympaattinen oftalmia olivat lisääntyneet, niin että lähes 14 prosenttia oppilaista oli niistä syistä sokeutuneita. Oppilaille oli sattunut monenlaisia tapaturmia, mm. veitsen, puukon, saksien, terävän kepin tai kiven osuminen silmään, nallin räjähtäminen ja sen palasen tunkeutuminen silmään sekä kiven putoaminen päähän. Tapaturmaisesti sokeutuneet olivat yleensä poikia.⁶⁴ Myös Sokeain Ammattikoulun (nyk. Näkövammaisten ammattikoulun) vuosien 1906–1965 oppilaiden sokeuden syitä koskeva tutkimus osoittaa, että tapaturmat olivat käsiteltävän ajan yleisin oppilaiden sokeutumisen syy.⁶⁵ – Ruotsin tapaturmaluvut olivat 1900-luvun alussa edelleen hyvin korkeat: Tomtebodan sokeainkoulussa oli v.1900 noin 20 prosenttia tapaturman sokeuttamia, v. 1908 heitä oli 15 prosenttia ja v. 1918 vielä 10 prosenttia.⁶⁶ Nalliräjähdykset olivat siellä useammin kuin meillä aiheuttamassa näkövamman.⁶⁷

Rokkojen sokeuttamia oppilaita oli n.10 prosenttia. Isoarokkoa ei ollut enää yhtään tapausta, ellei sisärokkotaudiksi kirjattu sairaus tarkoittanut isoarokkoa. Rokot jakaantuivat seuraavasti (prosenttiluvut koko oppilasmäärästä):

	Oppilaita	%
Tulirokko	9	7,0
Tuhkarokko	3	2,3
”Sisärokkotauti”	1	0,8

Isorokkorokotuksen tultua pakolliseksi ei sen sokeuttamia oppilaita enää tullut sokeainkouluun.⁶⁸ Tulirokko oli sitä vastoin edelleen vaarallinen ja sokeutta aiheuttava tauti. Penisilliiniä ei ollut vielä käytettävissä sairauden estämiseen. Myös tuhkarokko jälkitauteineen oli vaarallinen.

Blenorrhoea neonatorumin määrä oli aikaisempaan kauteen verrattuna laskenut, sillä Credén menetelmän käyttö oli yleistynyt synnytysten yhteydessä. Helsingin koulussa oli 8,5 prosenttia blenorrhoean sokeuttamia oppilaita. Esim. Tomtebodan sokeainkoulun luvut olivat selvästi korkeammat: v. 1903 blenorrhoean sairastaneita oli 19 prosenttia, v. 1908 taas 15 prosenttia ja v. 1918 vielä yli 12 prosenttia. Forsmarkin mukaan Ruotsin korkeat luvut johtuivat siitä, ettei Credén menetelmää sairauden ehkäisemisessä riittävästi käytetty, koska se ei ollut pakollinen.⁶⁹ Esim. Tanskassa tri Gordon Norries oli käynyt pitkäaikaisen taistelun lapistippojen puolesta ja ne saatiin pakollisiksi v. 1900. Tämä näkyi blenorrhoea-tapausten määrissä: vuosina 1906–1921 sokeainkouluihin tuli enää kuusi blenorrhoean sairastanutta oppilasta.⁷⁰

Muita sairauksia olikin vain pieniä määriä. Esim. trakooman sokeuttamia oppilaita tuli enää yksi. Tämä oppilas oli kotoisin Lapualta. Myös lavantauti ja keuhko-

tauti (tuberkuloosi) olivat sokeuden syiden joukossa.

Merkintöjen epätarkkuuden vuoksi syntymäsokeita osoittava luku (lähes 18 prosenttia) oli korkea.⁷¹ Lisäksi oli vajaat 19 prosenttia sellaisia oppilaita, joiden sokeutumisesta oli joitakin tietoja, mutta ei mainittu selvää sokeuden syytä

Kuopion Sokeainkoulun oppilaiden sokeuden syitä koskevat määritykset poikkesivat huomattavasti Helsingin koulussa esiintyneistä.⁷² Yleisimpiä olivat Kuopion Sokeainkoulussa vuosina 1900–1917 seuraavat määritykset⁷³:

	lm.	%
1. Cataracta congenita (synnynnäinen harmaakaihi)	15	11,5
2. Phthisis oc. amb. (molempien silmien surkastuminen)	14	10,7
3. Chorioretinitis (suoni- ja verkkokalvon tulehdus)	12	9,2
4. Leucoma oc. amb. (mol. silmissä sarveiskalvon valkoarpi)	9	6,9
5. Retinitis pigmentorum	8	6,2
6. Blenorrhoea neonatorum	7	5,4
7. Trakooma	6	4,6
8. Rokko	5	3,8
9. Tapaturma	5	3,8
10. Phthisis + leucoma	5	3,8
Muut syyt	44	34,1
Yhteensä	130	100,0

Yleisin määritys, *synnynnäinen harmaakaihi*, esiintyi Kuopion koulun oppilailta useammin kuin Helsingin koulussa. Näiden oppilaiden joukossa oli myös sisaruk-
sia.⁷⁴ Toiseksi eniten oli tapauksia, joissa oli määritys *phthisis oc. amb.* Esimerkke-
jä⁷⁵:

KSK, oppilas n:o 226

Työmiehen poika Viipurin maalaiskunnasta. Sokeutunut 1-vuotiaana. Umpi-
sokea, phthisis oc. amb.

KSK, oppilas n:o 265

Itsellisen poika, kotipaikka Kuru. Sokeutunut 3-vuotiaana, umpisokea, phthi-
sis oc. amb.

Kolmannella tilalla oli *chorioretinitis* (tai retinitis et chorioiditis), suoni- ja
verkkokalvon tulehdus. Esimerkkitapauksia⁷⁶:

KSK, oppilas n:o 293

Poikaoppilas, kotoisin Turun tienoilta. Sokeutunut 10-vuotiaana. Käynyt
koulua neljä vuotta, ”lähetetty kotiin vähälähjaisuutensa vuoksi”.

KSK, oppilaat n:o 314 ja 260

Sisarukset Kuusjärveltä. Tytär syntymäsokea, chorioretinitis oc. amb. Kuol-
lut puolitoista vuotta koulusta päästyään tuberkuloosiin. Poika syntymäsokea,
umpisokea, syy chorioidit. Käynyt koulua 11 vuotta, menestynyt hyvin.

Leucoma oc. amb. (molemmissa silmissä sarveiskalvon valkoarpi) oli seitsemässä prosentissa määrityksiä. Esimerkkitapaus:

KSK, oppilas n:o 339

Poikaoppilas Pielisjärveltä. Syntymäsokea, leucoma oc. amb.

*Retinitis pigmentorum*in sokeuttamia oppilaita oli loppukaudellakin enemmän Kuopion kuin Helsingin koulussa. Heitä oli seuraavista pitäjistä: Hartola, Lammi, Iisalmi, Juuka, Liperi ja Viipuri (kaksi oppilasta). Sokeutumisiät vaihtelivat kahdesta kahteentoista vuoteen; useimmissa tapauksissa lapsi oli kuitenkin sokeutunut 7–10 ikävuoden välillä. Sokeuden asteeksi on mainittu ”umpisokea”. – *Blenorrhoea neonatorum* oli merkitty sokeuden aiheuttajaksi noin viidellä prosentilla. Luku oli Helsingin määrää alhaisempi, mutta käytetystä merkitsemistavasta johtui, että blenorrhoea-potilaita voi olla muissakin ryhmissä. *Trakooman* sairastaneita oppilaita tuli Kuopion kouluun viitisen prosenttia. He olivat kotoisin Pyhäjärveltä (O.l.), Iisalmesta, Nilsiästä, Virolahdelta ja Kuopiosta. Viimeinen trakooman sairastanut oppilas tuli Kuopion kouluun v. 1903 (Helsingin kouluun tuli yksi oppilas vielä v. 1907, ja hän jäi ilmeisesti viimeiseksi sokeainkouluun tulleeksi trakoomapotilaaksi tutkittavalla kaudella.⁷⁷)

Tapaturman sokeuttamia oppilaita oli Kuopion koulun loppukaudella alle neljä prosenttia. Määrä oli alhaisempi kuin Helsingin koulussa. – Rokkojen sokeuttamien oppilaiden määrä oli yhtä suuri. Tapauksia oli viisi, ja ne jakautuivat eri rokkojen osalle⁷⁸: tulirokko 3 (3,1 prosenttia), tuhkarokko 1 (0,8 prosenttia) ja ”rokko-tauti” 1 (0,8 prosenttia).

Tulirokon osuus oli suurin.⁷⁹ Rokkotautitapauksessa oli oppilaasta seuraavia tietoja:

KSK, oppilas n:o 250

Työmiehen tytär Lappeenrannasta. Sokeutunut 2. ikävuodella, rokkotauti. Toinen silmä poistettu, toinen melkein sokea.⁸⁰ *Leucoma o. d.*, *phthisis o.s.*⁸¹

Tapauksia, joissa toista silmää koskeva tieto oli *phthisis*, toista *leucoma*, oli 3,8 prosenttia oppilaista. *Chorioiditis*-tapauksia oli neljä: Liperistä, Kotkasta, Kivennavalta ja Kuusjärveltä. *Amaurosis oc. amb.* (molempien silmien umpisokeus) oli neljän oppilaan sokeuden syynä. Oppilaista oli seuraavia tietoja:

KSK, oppilaat n:o 286 ja 287

Sisarukset Lapualta. Tytär sokeutunut 10-vuotiaana, syy amaurosis oc. amb. Lisäksi epilepsia. Kolmen vuoden opiskelun jälkeen eronnut koulusta. ”Ei voi enempää oppia, kaatumatauti.”

Poika sokeutunut 7-vuotiaana, umpisokea. Amaurosis oc. amb. epilepsia. Käynyt koulua yhden vuoden. Lähetetty kotiin kaatumataudin vuoksi.

KSK, oppilas n:o 302

Muurarin tytär Kaarinasta. Sokeutunut 7-vuotiaana, amaurosis oc. amb. Kävi koulua kolme vuotta. ”Parantumattomasti sairas, edistyminen liian vähäinen. Lähetetään kotiin.”

Tapaukset ovat sellaisia, että ne nykydiagnostiikassa ilmeisesti kuuluisivat *Spielmeier-Sjögrenin syndroomaan*. Syndroomaa ei ole oppilastiedoissa mainittu, koska sitä ei silloin vielä tunnettu. Vasta 1900-luvun alussa syndrooma opittiin tuntemaan ja sitä kutsuttiin nimellä *juvenili amauroottinen idiotia*. Myöhemmin ovat tulleet käyttöön nimet Spielmeier-Vogtin ja Spielmeier-Sjögrenin syndrooma (nimet tutkijain mukaan.⁸² Esim. v. 1980 tämä syndrooma oli Jyväskylän näkövammaisten koulun oppilaiden kolmanneksi yleisin näkövamma aiheuttaja.⁸³ – Alkuvuosina vuosikertomuksissa oli muutamia yksityisiä mainintoja amauroottisesta idiotiasta, mutta huomattavasti enemmän oli oppilaita, jotka olivat sairastaneet tuntematonta sairautta, joka johti lapsen heikkenemiseen ja kuolemaan.

Diagnostisointierojen vuoksi ei koko maan vuosien 1900–1917 oppilaista ole yhteistä sokeuden syiden jaottelua. Useimmin aineistossa esiintyvät seuraavat syyt:⁸⁴

	1900–1917 tulleet		1890-luvulla tulleet
	lm.	%	%
Tapaturma ja sympaattinen oftalmia	23	8,9	5,3
Synnynnäinen harmaakaihi	20	7,7	5,3
Rokko	18	6,9	11,5
Blenorrhoea neonatorum	18	6,9	32,9

Tapaturmat ja niihin liittyvä sympaattinen oftalmia olivat selvästi lisääntyneet tämän vuosisadan alkupuolella. Synnynnäisen harmaakaihin osuus oli myös jonkin verran kasvanut. Rokot sitä vastoin olivat vähentyneet ja isorokko hävinnyt kokonaan. Silmätippuria osoittava luku oli jyrkästi laskenut, mutta muutos ei varmasti ollut näin jyrkkä, sillä Kuopion koulun blenorrhoean sairastaneita oppilaita oli todennäköisesti muissa ryhmissä. – Seuraavasta taulukosta käy ilmi, miten näiden neljän yleisimmän syyn sokeuttamat oppilaat jakaantuivat eri läänien osalle.

Taulukko 37. Vuosina 1900–1917 tulleiden oppilaiden jakaantuminen lääneittäin yleisimpien sokeuden syiden mukaan.

	U	TP	H	Vi	Mi	Ku	Va	O	Yhteensä
Tapaturma	2	3	3	4	1	3	3	4	23
Synn. harmaakaihi	2	5	–	–	3	4	1	5	20
Rokko	1	3	6	3	–	1	2	2	18
Silmätippuri	4	4	3	2	1	2	2	–	18
Yhteensä	9	15	12	9	5	10	8	11	79

Tapaturman aiheuttamia sokeustapauksia oli runsaasti ja oppilaita tuli kaikista lääneistä. Synnynnäistä harmaakaihia oli eniten Turun ja Porin sekä Oulun läänin oppilailla, rokkojen aiheuttamaa sokeutta taas Hämeen läänistä tulleilla. Diagnoo-

seista johtuvat erot näkyvät niiden läänien alhaisessa luvuissa, joista lähetettiin oppilaat Kuopion kouluun.

Taulukko 38. Vuosina 1900–1917 tulleiden oppilaiden jakaantuminen vanhempien ammattin mukaan, joukossa neljän yleisimmän syyn vuoksi sokeutuneet.

	1	2	3	4	5	6	7	8	Yhteensä
Tapaturma	5	1	7	1	3	2	–	4	23
Synn. harmaakaihi	4	3	8	–	–	–	–	5	20
Rokko	1	1	6	5	2	1	1	1	18
Silmätippuri	–	3	8	–	2	2	–	3	18
Yhteensä	10	8	29	6	7	5	1	13	79

1 talolliset	4 käsityöläiset	teen palvelukses-
2 torpparit, lampuodit	omistajat, työnjohtajat (teoll.)	sa olevat
3 loiset, itselliset yms.	5 työläiset (kaup.)	7 virkamiehet
	6 kaupan ja liikenteen	8 muut

Tapaturmat ja niihin liittyvä silmän myötätulehdus sekä tartuntataudit, rokot ja tippuri, olivat yleisimpiä edelleen maaseudun tilattoman väestön keskuudessa. Samoin oli yleinen harmaakaihi, jota esiintyi muutenkin maatalousammateissa toimivien, usein syrjäisillä seuduilla asuvien perheiden lapsilla.

Vuosina 1865–1917 tulleiden sokeainkoulun oppilaiden sokeuden syyt olivat selvästi yhteydessä omaan aikaansa. Maamme elintaso oli alhainen, asuminen ahdasta ja terveydenhoito kehittymätöntä. Laajoissa osissa Itä-Suomea oli asuina vielä savupirtejä. Niissä oloissa levisivät helposti tarttuvat taudit kuten silmätippuri, rokot ja trakooma. Tapaturmia sattui lapsille usein, ja koska lääkärin apua ei ollut saatavilla, monet sokeutuivat toiseen silmään levinneen tulehduksen vuoksi. Suomen väestöstä asui suurin osa maaseudulla, ja huomattavimman ryhmän muodosti juuri maaseudun tilaton väki, mäkitupalaiset, rengit, piijat, loiset yms. itsellisväki. Juuri tästä väestä sokeainkoulujen oppilaat useimmin tulivat. Toisaalta oppilaita tuli myös kaupunkien vähävaraisista kodeista. Monet sokeainkoulun tulleista oppilaita olivat orpoja ja heitä hoidettiin kunnan kustannuksella. Suurimpana sokeuden aiheuttajana olivat tutkittavana aikana *sosiaalisesta elämäntilanteesta johtuvat syyt*. Aikakautta voidaan hyvin verrata, kuten Petri Kinnunen on tutkimuksessaan tehnyt, siihen tilanteeseen, joka kehitysmaissa tällä hetkellä sokeuden syiden kohdalla vallitsee.⁸⁵

Jo tutkittavan ajanjakson kuluessa tapahtui kuitenkin terveydenhuollon kehitystä, joka johti osaltaan myöhemmin sokeuden syiden parusteelliseen muuttumiseen. Isorokko saatiin rokotusten avulla loppumaan, silmätippuri alkoi väistyä Credén tippojen käyttöönoton jälkeen, trakooma ja risatauti vähenivät. Tulehdus- ja tarttuviin sairauksiin vaikutettiin tehokkaasti myöhemmin uusilla lääkkeillä, mm. penisilliinillä ja sulfalla, ja ne saatiinkin näin kuriin.

V. 1963 Salme Vannas ja Terhi Raivio suorittivat tutkimuksen, jossa yhtenä ryhmänä olivat 0–14-vuotiaina sokeutuneet sekä synnynnäisesti sokeat lapset.⁸⁶ Verrattaessa sen ja 1890-luvun oppilaiden sokeuden syitä koskevia tuloksia on havaittavissa selviä eroja: Tulehdussairaudet olivat edelleen suurin syy, mutta esim. silmätippuri ja trakooma olivat hävinneet syiden joukosta. Uudet, aikaisemmin vähemmän edustettuina olleet syyt olivat nousseet johtaviksi.⁸⁷

1890-luku	lm.	%
1. Blenorrhoea neonatorum	43	32,7
2. Rokko	15	11,5
3. Trakooma	11	8,4
4. Retinitis pigmentosa	9	6,9
5. Näköhermon atrofia	9	6,9
6. Tapaturma ja symp. oftalmia	7	5,3
7. Cataracta congenita	7	5,3
Muut syyt	21	15,9
Ei tietoa	9	6,9
Yhteensä	131	100,0
1963	lm.	%
1. Tulehdustaudit	234	31,8
2. Tapetoretinaalinen degeneraatio	150	20,4
3. Tapaturma	125	17,0
4. Cataracta congenita	106	14,4
5. Opticusatrofia	82	11,2
6. Myopia maligna	24	3,3
7. Ablaatio	12	1,6
8. Sokeritauti	2	0,4
Yhteensä	735	100,0

Vuoden 1963 tutkimuksen toiseksi yleisin syy, tapetoretinaaliset degeneraatiot, on läntisen maailman suurimpia näkövammaisuuden aiheuttajia. Tämän ryhmän sairauksille on ominaista verkkokalvon ja sen pigmenttiepiteelin surkastuminen. Tavallisin oli retinitis pigmentosa l. verkkokalvon pigmenttisurkastuma.⁸⁸ Retinitis pigmentosa oli silmätippurin, rokkojen ja trakooman jälkeen yleisin syy myös 1890-luvun oppilailla.

Seuraavat kolme syytä, tapaturma, synnynnäinen harmaakaihi ja näköhermon atrofia, olivat retinitis pigmentosan jälkeen seuraavaksi yleisimmät 1890-luvulla-kin, tosin yleisyyttä osoittava järjestys oli hiukan toinen. Näkövammaisten lasten silmäsairauksien syinä olivat sosiaaliperäiset silmäsairaudet väistyneet ja yleisimmiksi ovat tulleet sukuun ja perinnöllisyyteen liittyvät syyt.⁸⁹

7.5.2. Sokeutumisikä ja sokeuden aste

Siitä, minkä ikäisenä sokeainkouluuun tulleet oppilaat olivat menettäneet näkönsä ja mikä oli heidän vammansa aste, on säilynyt vain ajoittain tietoja.⁹⁰

Taulukko 39. *Helsingin Sokeainkouluuun vuosina 1865–1917 ja Kuopion Sokeainkouluuun vuosina 1880–1917 tulleiden oppilaiden sokeutumisiät.*⁹¹

Sokeutumisikä	HSK		KSK	
	lm.	%	lm.	%
Alle 1 kk	69	30,0	63	22,9
1 kk–4 v	55	23,9	70	25,5
5 v–8 v	44	19,1	55	20,0
9 v–12 v	31	13,5	24	8,7
13 v–	1	0,4	5	1,8
Ei tietoa	30	13,1	58	21,1
Yhteensä	230	100,0	275	100,0

Alle yhden kuukauden iässä sokeutuneiden ryhmässä oli paljon syntymästä saakka sokeita, joiden vamma oli havaittu lapsen ollessa muutaman päivän ikäinen. Helsingin Sokeainkoulun oppilaista kuului lähes 36 prosenttia siihen ryhmään, mutta myöhemmin määrä laski (ks. liite 29). Kuopion oppilaiden luku oli pienempi, mutta ilmeisesti ei tietoa -ryhmässä oli tähän joukkoon kuuluvia oppilaita. – Noin kolmas osa oli sokeutunut vasta viidentenä ikävuotena tai sen jälkeen. Määrä oli korkea verrattuna esim. 1970-luvun loppupuolelta esitettyihin tietoihin.⁹² Tapaturmien, rokkojen ja trakooman sokeuttamat oppilaat kuuluivat usein näihin ikäluokkiin, samoin monet retinitis pigmentorum -potilaat.

Osa sokeainkoulujen oppilaista oli heikkonäköisiä, osa täysin sokeita. Sokeuden astetta määriteltiin esim. nimikirjoissa ja papintodistuksissa sanoilla.⁹³ Täyttä sokeutta osoittivat selitykset aivan sokea, upposokea, umpisokea tai täyssokea. Jos näköä oli jonkin verran jäljellä, selityksenä oli mm. heikkonäköinen, puolisokea, melkein näkevä tai vähänäköinen. Jos kuvailtiin tarkemmin tilaa:

KSK, oppilas n:o 63

”Äidin ilmoituksen mukaan yllämainittu lapsi synnyttyään oli virheetön; vaan rupesi sen jälkeen karsaaseen katsomaan. Kolme vuotta nyt takaperin kohtasi häntä kovallinen silmätauti, joka vei näön ensin yhdestä silmästä ja sittemmin toisestakin silmästä; kuitenkin hän kulkee vieläkin kylävälän omin varonsa, on vilpas, älykäs, toimiin taipuvainen, siveätapainen ja muuten terveläinen ja tarkka”⁹⁴

Myöhemmin 1890-luvulta lähtien sokeuden aste luokiteltiin esim. Suomen virallisen tilaston lukuihin niin, että oppilaat jaettiin kahteen pääryhmään: oppilaat, joilla on näön jäänteitä ja täyssokeat.⁹⁵ Aistiviallistilastoista ovat seuraavat luvut:

	Oppilaat, joilla on näön jäänteitä	Täyssokeita
<u>1894–1895</u>		
HSK	11	19
KSK	16	34
Yhteensä	27	53
<u>1899–1900</u>		
HSK	20	28
KSK	12	39
Yhteensä	32	67
<u>1904–1905</u>		
HSK	21	25
KSK	16	47
Yhteensä	37	72

Kyseisinä vuosina täyssokeita oli kouluissa kaksi kertaa niin paljon kuin heikkonäköisiä. Luokitteluperusteet olivat kuitenkin vielä epätarkat.

Koulujen vuosikertomuksiin luokiteltiin oppilaat myös näkökyvyn mukaan. Se-
littävät termit vaihtelivat, ja esim. lukuvuonna 1914–1915 käytettiin Kuopion Soke-
ainkoulun vuosikertomuksessa seuraavaa jakoa⁹⁶:

Sokeuden määrä	Oppilaita
Umpisokea	17
Melkein umpisokea	10
Näkee hyvin vähän	9
Näkee vähän	18
Näkee melkein	2

Jako oli huomattavasti tarkempi kuin Aistivalliskoulutilastossa käytetty. Täysin sokeiden ja vaikeasti heikkonäköisten osuus koulun oppilaista oli varsin suuri.

Oppilaiden näkövamma aste muuttui joskus kouluaikana. Osa oppilaista pääsi kotiin tai tavalliseen kansakouluun jatkamaan opintojaan kesken koulunkäynnin. Helsingin Sokeainkoulusta päästettiin tällä tavalla neljä oppilasta. Kuopion Sokeainkoulusta parantuneen näön vuoksi lähteneiden määrä oli huomattavasti suurempi⁹⁷:

Kouluuntulovuodet	Näön paranemisen vuoksi koulusta päässeet oppilaat
1870–1879	13
1880–1889	2
1890–1899	7
1900–1909	2
1910–1917	1
Yhteensä	25

Varsinkin 1870-luvulla päästettiin Kuopion koulusta paljon oppilaita, joiden näkö oli parantunut tai oli alunperin niin hyvä, ettei oppilas olisi kuulunut sokeain-

kouluun.

Näkövamman astetta koskevat selvitykset olivat tutkittavana kautena yleensä vielä epätarkat, koska silmälääketieteen tutkimus, menetelmät ja välineet eivät vielä olleet nykyisellä tasolla.

7.5.3 Liitännäisvammat ja -sairaudet sekä oppilaiden yleinen terveydentila

Näkövamman lisäksi monilla sokeainkoulujen oppilailla oli muita vammoja ja sairauksia, jotka vaikeuttivat heidän koulunkäyntiään. Niiden määrittämisessä oli kuitenkin kirjavuutta, koska perusteelliset tutkimukset usein puuttuivat.¹

”*Langettava tauti*” tai ”kaatuvatautisuus”, epilepsia, oli noin 3,5 prosentilla oppilaista.² Esimerkkejä:

KSK, oppilas n:o 274

”Erittäin heikkolahjainen. Muutamia kaatuvatautisuuden kohtauksia huomattu.

Ei pysty enempää oppimaan.” Keskeyttänyt neljän vuoden jälkeen koulunkäynnin.

KSK, oppilas n:o 178

Kolmen vuoden jälkeen lähetetty kotiin ”langettavan taudin ja huonon edistymisen tähden”.

KSK, oppilas n:o 171

Päästetty pois ”langettavan taudin” takia, käynyt koulua kaksi vuotta.

Epilepsia liittyi usein vaikeisiin sairauksiin. Oppilaat kävivät yleensä koulua yhdestä neljään vuotta, ja sen jälkeen heidät lähetettiin kotiin. Epilepsiapotilaiden oli vaikea asua asuntolassa. Jos sairauskohtaus sattui yöllä, se häiritsi toisten lasten nukkumista, sillä samassa ”makuusalissa” saattoi nukkua 14–18 oppilasta.³

Epilepsiaa esiintyi Kuopion Sokeainkoulun oppilailla suhteellisen paljon⁴, ja koulun opettajat olivatkin aktiivisesti mukana epilepsiapotilaiden hyväksi tehdyssä järjestötyössä. V. 1898 perustettiin Langettavatautisten Hoitoyhdistys Kuopiossa (myöh. Kaatumatautisten Hoitoyhdistys r.y.)⁵, jonka hallituksen jäsenenä ja myöhemmin puheenjohtajana toimi Kuopion koulun johtaja Kosti Lyytikäinen sekä sihteerinä opettaja Lydia Lyytikäinen.⁶ Yhdistys avasi Vaajasalon hoitolaitoksen epilepsiapotilaille v. 1900.⁷

Osa oppilaista (n. 1,9 prosenttia koko määrästä) oli *vajaamielisiä*.⁸ Heistä käytettiin nimityksiä tylsä, tylsämielinen, idiot, idioottimainen, andesvag ja heikkomielinen. He kävivät koulua yhdestä kolmeen vuoteen, ja sen jälkeen heidät lähetettiin kotiin. Esimerkki oppilastiedoista:

HSK, oppilas n:o 86

Sokeutunut vähitellen seitsemän vuoden ikäisenä. Sairastunut epilepsiaan. Oppilasluetteloissa maininta ”tylsä”. Käynyt koulua neljä vuotta. Lähetetty parantumattoman sairauden vuoksi omaan kuntaan.⁹

Lapsen kehittymättömyyttä ja ”tylsämielisyyttä” pidettiin usein huonon hoidon seurauksena:

KSK, oppilas n:o 255

Käynyt sokeainkoulua yhden vuoden. Sen jälkeen lähetetty kotiin. Maininta ”tylsä”. ”Lapsena hoidettu sekä ruumiillisesti että henkisesti huonosti. Kykenemätön oppia vastaanottamaan.”¹⁰

KSK, oppilas n:o 166

Täysin sokea tyttö. ”Lapsuudesta asti saanut varsin huonoa hoitoa ja pahoin pidelty kodissaan, jonka tähden jäänyt aivan kehittymättömäksi ja siitä syystä luultavasti tullut idioottimaiseksi.” Käynyt sokeainkoulua vuoden. ”Päästetty koulusta huonon edistymisen tähden.”¹¹

Vajaamielisyyden syiden selitykset olivat yleensä vain arvailuja, vailla lääketieteellistä tutkimusta. Niissä kiinnitettiin huomiota lasten kotioloihin ja varhaiskasvatukseen. Perheet kasvattivat yleensä vammaiset lapset ilman yhteiskunnan tarjoamaa neuvontaa ja ohjausta. Ei ole ihme, jos kasvatuksessa oli puutteita ja suoranaisia virheitä. Erikoisen vaikeassa asemassa olivat monivammaiset lapset, joiden vaikeuksia vanhemmat eivät läheskään aina ymmärtäneet.

Edellä mainittujen oppilaiden lisäksi sokeainkouluihin oli useita oppilaita, joiden koulunkäynti keskeytyi sairauden ja heikon koulumenestyksen takia. Heidän oppilastiedoissaan voi olla selityksenä ”erittäin sairaalloinen, vastaanottamaton kasvatukselle ja opetukselle”.¹²

Kuulovamma, ”vähäkuuloisuus” tai kuurous, oli sokeuden lisäksi toisena vammana 1,2 prosentilla sokeainkoulujen oppilaista.¹³ Useimmat olivat huonokuuloisia, mutta joukossa oli myös kolme kuurosokeaa.

Helsingin Sokeainkoulussa aloitettiin kuurosokeiden opetus v. 1894, kun juvalaisen torpparin kuurosokea tytär Agneta Halonen aloitti koulunkäyntinsä. Hän oli sokeutunut tulirokon vuoksi puolitoistavuotiaana. Samasta syystä hän oli myös menettänyt osan kuuloaan eikä oppinut puhumaan. Hän oli kouluun tullessaan kahdeksanvuotias.¹⁴ Agneta Halosen opettajana oli pääasiassa Ester Knäpe, joka lähti Agnetan tultua kouluun erikoistumaan kuurosokeiden opetukseen.¹⁵ Hänen ohjauksessaan Agneta opetteli sormiaakkosilla puhumista ja pistekirjoitusta. Opetus perustui havainnollisuuteen ja tieto välitettiin kosketuksen avulla.¹⁶ Agneta Halonen ei osannut kouluun tullessaan yhtään sanaa, mutta hän oppi nopeasti. V. 1898 johtajatar Ingman totesi: ”Agnetalla on jo sangen laaja sanavarasto ja lauseiden muodostus on selkeä ja oikea. Vapaa-aikoina hän lukee itseksensä.” Hänelle opetettiin eri oppiaineita, mm. maantietoa, laskentaa, käsitöitä ja voimistelua.¹⁷

Vuoteen 1903 tultaessa Agneta Halonen oli edistynyt huomattavasti:

”Vuosien kuluessa hän on saavuttanut ihmeteltävän taituruuden sormiaakkosilla puhumisessa ja ymmärtämisessä. Rakkaudesta häneen olivat sitä toverinsakin oppineet, ja siten tuli heidän kesken vilkas ajatustenvaihto, jonka avulla Agneta saavutti tuon keveyden ja varmuuden puheen käyttämisessä, minkä täysaistiset lapset huomaamattaan omistavat. – Kuten ennen on mainittu, oppi Agneta 4 vuotta opetuksen alkamisesta puhekielen ja on siitä asti puhunut täysin ymmärrettävästi suulla.”¹⁸

Toinen Helsingin Sokeainkoulun kuurosokeista oppilaista oli Arthur Forsman, itsellisen poika Ulvilasta.¹⁹ Ester Knäpe toimi hänenkin opettajanaan.²⁰ Arthur

Forsmanin opiskelua häiritsi sairaus, ja hän joutui keskeyttämään koulunkäynnin v. 1903 seitsemän vuoden opiskelun jälkeen parantumattoman sairauden vuoksi.²¹

Kuopion Sokeainkoulun otettiin v. 1910 kuurosokea oppilas, mutta hän kävi koulua vain puoli vuotta, jonka jälkeen hänet lähetettiin kotiin ”liiallisen kuurouden ja lahjattomuuden takia”.²²

Vuosien 1865–1917 sokeainkoulujen oppilaista oli muutamia liikuntavammaisia. Vamman selityksenä voi olla esim. sana *huonoliikkeinen*. Oppilailla oli silloin yleensä muitakin vammoja. Yksi tapaus oli myös kutakin seuraavista: ”toinen käsi on viallinen”, ”anchyl. branchii” (= olan jäykkyys) ja ”caput diformis” (epämuotoinen pää).²³

Monivammaisten oppilaiden asema oli sokeainkouluissa vaikea ja heidät lähetettiin yleensä kotiin lyhyen opiskeluajan jälkeen. Aistivalliskoulujen opettajat tekivät v. 1906 kokouksessaan esityksen vajaamielisten opetuksen järjestämisestä.²⁴ Oloihin saatiin parannus, kun Perttulan tylsämielisten kasvatustulos v. 1909 siirtyi valtiolle²⁵ ja sen toiminta vakiintui. Kuurosokeita oppilaita oli 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä alettu ohjata kuurojenkouluihin. Vuoden 1912 ohjesäännön mukaan sokeainkouluihin ei saanut ottaa enää oppilaaksi kuuroja, vajaamielisiä tai niin liikuntavammaisia, ettei heitä voinut laitoksessa hoitaa ja opettaa.²⁶ Ohjetta ei kuitenkaan tiukasti noudatettu.²⁷

Tarttuvista taudeista kaikkein tuhoisin oli *keuhkotauti*, tuberkuloosi. Siihen sairastuneista oppilaista monet keskeyttivät koulunkäyntinsä ja menivät joko kotiinsa tai parantolaan hoidettaviksi. Useita oppilaita kuoli kesken kouluajan tai muutama vuoden kuluessa koulusta lähdettyään. Keuhkotaudin leviämistä edisti se, että oppilaat asuivat ahtaasti – jopa 18 henkeä huoneessaan –, ja se, että he työskentelivät suuria viikkotuntimääriä pölyisissä harja- ja korityöpajoissa. Opettajien kuolinsyynä keuhkotauti oli myös yleinen.²⁸ Keuhkotauti oli tavallinen sairaus muun väestönkin keskuudessa.²⁹ Esim. vuosisadan alussa jokaista 1000 henkeä kohti kuoli kaupungeissa 4–5 henkeä keuhkotautiin ja muut sairaudet veivät miltei yhtä suuren määrän.³⁰

Vuosien 1865–1917 oppilaista 4,0 prosenttia kuoli kesken koulunkäynnin. Heidä oli Kuopion koulussa enemmän kuin Helsingin Sokeainkoulussa.

Taulukko 42. Suomen sokeainkoulujen oppilaiden kuolemantapaukset vuosina 1865–1917 (rinnalla prosenttiluvut koko oppilasmäärästä).³¹

Oppilaan koulu- tulovuodet	HSK	KSK	Yht.	%
1865–1899	3	5	8	2,5
1900–1917	2	13	15	5,8
Yhteensä	5	18	23	4,0

Kuopion koulun oppilaista kuoli neljä keuhkotautiin ja lisäksi yksi keuhko- ja sydäntautiin. Yksi tapaus oli myös kutakin seuraavaa kuolinsyytä: aivokalvontulehdus, aivokuume, ”kuumetauti”, sydäntauti, umpisuolentulehdus ja munuaistauti, luumätä, struuma ja tapaturma. Tapaturmaisesti kuoli Heikki Taskinen -niminen oppilas, joka talvella laski Puijon rinnettä alas mäkielkällä ja ajoi kohti puuta.

Hän loukkaantui niin pahoin, että kuoli viikon kuluttua saamiinsa vammoihin (kuolinpäivä 6.3.1917).³² Viiden oppilaan kuolinsyytä ei mainittu. Nimikirjatietona oli esim. seuraava selvitys: ”Kuollut 31. elok. v. 1905 kesäluvalla ollessaan kotitie-noollaan.”³³

Helsingin Sokeainkoulun oppilaista vain kahden kuoleman syy tiedettiin. Toinen oppilaista oli kuollut aivokasvaimen, toinen suolisolmun vuoksi.

Sokeainkoulujen lääkärit arvioivat vuosittain oppilaiden yleistä terveydentilaa.³⁴ Johtajat ottivat lääkärintekemiset yleensä vuosikertomuksiin. Monina vuosina terveydentila todettiin hyväksi. Joskus kuitenkin sikotauti, tuli- tai tuhkarokko ym. tarttuvat taudit levisivät epidemiana oppilaiden keskuuteen. Silloin heitä pyrittiin eristämään muista. Esim. lukuvuonna 1893–1894 Kuopion Sokeainkoulussa raivosi hinkuyskä niin, että siihen sairastuneita oppilaita lähetettiin Kuopiosta maaseudulle tartuntavaaran estämiseksi.³⁵

Oppilaiden terveisiin elämäntapoihin kiinnitettiin sokeainkouluihin yleensä huomiota. Varsinkin voimistelun merkitystä korostettiin terveyden hoitamisessa.³⁶ Alkuvuosina pidettiin myös välttämättömänä sitä, että oppilaat totutettiin vaatimattomiin tapoihin ja yksinkertaiseen elämään.³⁷

7.6 Kouluuntuloa edeltänyt aika

Vuosina 1865–1917 kouluun tulleet näkövammaiset lapset olivat yleensä asuneet kodeissaan varhaisimman lapsuutensa.³⁸ He osallistuivat muiden lasten leikkeihin ja perheen askareisiin. Esim. kuurosokea Agneta Halonen kertoi kirjoittamissaan aineissa yksityiskohtaisesti lapsuutensa leikeistä, joihin kuului pienten leipien leipomista äidin leiväntekopäivänä, puuhailua toisten lasten kanssa tai vaikkapa seuraavanlainen leikki: ”Monta kertaa minä sidoin lakanan päät leipälapion ympärille ja panin sen pöydän ja kangaspuiden väliin. Minä otin myös kissan ja kiikuin sen kanssa lakanassa. Äiti ei sanonut mitään. Ehkä hän ymmärsi, että se oli lysti.”³⁹ – Viktor Julius von Wright, aikuiseksi tultuaan Suomen työväenliikkeen perustaja, on muistelmissaan kuvannut myös kotona viettämänsä lapsuutta. Siihen kuului mm. opiskelua Maria-sisaren johdolla.⁴⁰

Kotikasvatuksessa oli monesti puutteita. Näkövammaisia lapsia voitiin pahoinpidellä ja heidän kasvatuksensa laiminlyötiin.⁴¹ Asuminen oli ahdasta ja perheiden lapsiluku usein suuri. Vanhemmat eivät toimeentulohuoliensa keskellä jaksaneet huolehtia lapsistaan. Pielavedellä v. 1902 syntynyt Kaarlo Suonio kertoi: ”Kyllä minä ainakii sain olla omissa oloissan. Sain kierrellä pitkin nurkkia mitä pystyin. Sain viettää sen ajan. Mutta se oli hyvä puoli että heti kun silmät meni, tuli hirvee halu etsiä veitsi ja vasaraa ja hohtimet isän romulaatikosta ja minä rupesin niitä käyttämään. Minä sanoin monta kertaa vanhemmalla iällä, että minä olen veitsi ja vasara käessä syntynyt. En saanu opetusta. Isä piti leipurinliikettä Siilinjärvellä.”⁴² – Jalmari Heiskanen (s. 1896 Iisalmessa) muisteli sokeaan lapseen suhtautumista: ”Ylleen se ol’ semmosta ja tämmöstä se suhtautuminen. Sen sai kuulla aina, että sokkee, sokkee, sokkee.”⁴³

Osa sokeainkouluihin tulleista oppilaista oli ollut ennen kouluuntuloaan hoidettavana kunnan kustannuksella. Heistä käytettiin nimityksiä kunnanvaivainen, ruo-

tilainen, ruotuvaivainen tai ruotutyttönen.⁴⁴ Jotkut olivat joutuneet olemaan huutolaisina. Vuoden 1852 vaivashoitoasetuksen mukaan lapsia ei ollut esitetty sijoitettaviksi vaivaistaloihin, vaan hoidettaviksi lastenkoteihin tai luotettavien henkilöiden luo, joiden tuli kasvattaa heitä ja opettaa heille käsitöitä tai muita soveliaita askareita. Säädöksillä oli pyritty parantamaan lasten asemaa, mutta ne antoivat myös mahdollisuuden väärinkäytöksiin ja hyvinkin valitettaviin huutolaiskohtaloihin.⁴⁵ Vuoden 1879 vaivashoitoasetus heikensi vielä lasten asemaa. Heille ei tarvinnut enää antaa ammattiopetusta vaan ainoastaan hoito ja elatus.⁴⁶ Näkövammaisia lapsiakin joutui myytäväksi vaivashoitoahuutokauppoihin, joiden avulla kunnat pyrkivät löytämään heille mahdollisimman edullisen hoitopaikan. Kosti Lyytikäinen on kuvannut vaivashoitoahuutokauppaa:

”Huutokauppa-tilaisuudessa oli näet saapuvilla suuret joukot vanhoja ja nuoria vaivaisia, mielenvikaisia, sokeita, kuuromykkiä ja tylsämielisiä, puettuina ryysyisiin pukuihin. Jo itsestään tämä kirjava onnettomain seura teki mieltä masentavan vaikutuksen ihmisystävään. Toinen toisensa perästä saivat he astua huutokaupan pitäjän eteen yleisön nähtäväksi, jonka perästä huutajat alensivat, kunnes vasaran lyönti hyväksyi alimman tarjouksen.”⁴⁷

V. 1891 senaatti kielsi vaivashuutokauppojen pidon, ja sen jälkeen siirryttiin inhimillisempiin järjestelyihin.⁴⁸

Lastenkoteja, joihin vuoden 1852 asetuksen mukaan lapsia olisi ollut mahdollista sijoittaa, oli maassamme hyvin vähän,⁴⁹ ja vain harvat lapset pääsivät niihin. Yksi sokeainkoulun tulleista oppilaista oli ennen kouluuntuloaan ollut hoidettavana Limingalla orpolastenmajassa.⁵⁰

Alle kouluikäisten näkövammaisten lasten hoidossa ja kasvatuksessa oli monenlaisia epäkohtia silloinkin, kun lapset kasvatettiin kodeissa, puhumattakaan talosta taloon kiertävien ruotulasten kohtalosta. Epäkohtia havaittiin jo sokeainopetuksen alkuvuosina. Johtajien matkustamisvelvollisuuteen liitettiin velvollisuus tarkkailla alle kouluikäisten kasvatusta ja hoitoa⁵¹, mutta heidän työkenttensä oli muutenkin niin laaja, etteivät kodit ilmeisesti saaneet heiltä paljoakaan tukea kasvatustyölleen. Koulujen vuosikertomuksissa kiinnitettiin usein huomiota alle kouluikäisten hoidon heikkoon tilaan ja niihin liitettiin ohjeita, joiden tarkoituksena oli auttaa vanhempia kotona olevien sokeiden lasten kasvattamisessa. Ensimmäiset tällaiset ohjeet olivat jo vuoden 1867 vuosikertomuksessa, johon Mathilda Linsén oli ottanut ne dresdeniläisen tohtori K. A. GeorGIN saksalaisista ohjeista.⁵² V. 1893 julkaistiin Kuopion Sokeainkoulun vuosikertomuksessa piispa C. H. Alopaeuksen kymmenen perusohjetta sokean lapsen kasvattamisesta.⁵³

Koska näkövammaisten lasten kasvatuksessa ja hoidossa oli puutteita, herätettiin kysymys valmistavien koulujen ja lastentarhojen tarpeellisuudesta. V. 1898 Lydia Wikman ehdotti, että maahamme perustettaisiin ulkomaisten esikuvien mukaisesti valmistavia kouluja tai lastentarhoja 5–8-vuotiaille sokeille lapsille, jotta heille voitaisiin antaa ohjausta ”heidän hennoimmasta iästä alkaen”.⁵⁴ Asiaa käsiteltiin mm. v.1913 pidetyssä Suomen sokeain yleisessä kokouksessa, jossa siitä teki aloitteen Helsingin Sokeainkoulun entinen oppilas Väinö Haapasalo. Kysymyksestä keskusteltiin silloinkin vilkkaasti ja todettiin lastentarhan tarpeellisuus.⁵⁵ Tämäkään aloite ei toteutunut, vaan lapset kasvatettiin edelleen kodeissa tai kuntien tar-

joamissa hoitopaikoissa.

Vain muutamat vuosien 1865–1917 oppilaat olivat opiskelleet ennen sokeainkoulun tuloaan muissa oppilaitoksissa.⁵⁶ Helsingin Sokeainkoulun oppilas Olga Aleksandra Grönlund oli aikaisemmin ollut oppilaana tukholmalaisessa Manillan kuurojen- ja sokeainkoulussa. Hän oli oppinut siellä mm. kohokirjoituksen lukemista ja katekismuksen pääkappaleet sekä hankkinut sukankutomisen taidon. Sairaalloisuuden vuoksi hänellä oli ollut vaikeuksia opinnoissa.⁵⁷ Muutamille muille alkuvuosien oppilaille oli opetettu ennen kouluuntuloa raamatunhistoriaa, katekismusta, yleistä historiaa ja päässälaskua. Yleensä kotiväki oli huolehtinut opettamisesta.⁵⁸ Vilnassa syntyneellä Konstantin Langhoffilla oli ollut englantilainen kotiopettaja.⁵⁹

Myöhemmin tuli sokeainkouluihin sellaisia oppilaita, jotka olivat opiskelleet joidakin päiviä tai viikkoja kiertokoulussa.⁶⁰ Kansakoulussa opiskelleita oli ainakin kaksi. Oululainen Jaakko Härmälä, joka matrikelitietojen mukaan oli ollut umpisokea syntymästään saakka, kävi Oulun kaupungin ”alhaisempaa kansakoulua” kaksi vuotta ja sai sieltä hyvän todistuksen. Kesällä 1894 hän haki kuitenkin Kuopion Sokeainkoulun oppilaaksi ja aloitti siellä koulunkäyntinsä syksyllä lukukauden alkaessa.⁶¹ Toinen kansakoulua käyneistä oli Elsa Hillegard Kilpeläinen, joka kävi vuoden Pieksämäen kirkonkylän ”korkeimmassa kansakoulussa”. Hänen opiskelutiedoissaan tulivat esille ne vaikeudet, jotka yleisessä koulussa opiskelevalle näkövammaisella tuohon aikaan olivat vastassa. Koulun opettajatar Lydia Mäkeläinen kirjoitti Elsa Kilpeläisen hakeutuessa Kuopion Sokeainkoulun:

”Kävi Pieksämäen Kirkonkylän korkeimmassa kansakoulussa vuodesta 1893–1894, on mainitulla ajalla sangen heikon näkönsä tähden voimain ponnistamisella, vaan kumminkin vajavaisesti voinut koulukurssin vaatimuksia täyttää; vaikka käsityöhön, kuvaantoon ja maantietoon yrkäili, oli niihin aineisiin näkemättömyytensä tähden ihan voimaton...”⁶²

Suomen sokeainkoulujen vuosien 1865–1917 oppilaat olivat kasvaneet kodeisinaan tai kunnan vaivashoidon (myöhemmin köyhäinhoidon) järjestämissä hoitopaikoissa. Yleensä he olivat opiskelleet hyvin vähän ennen sokeainkoulun saapumistaan ja koulu kantoi näin pääasiallisimman vastuun heidän opinnoistaan.

7.7 Oppilaiden kouluuntuloikä ja kouluvuosien määrä

Oppilaiden kouluunottoiästä ja siitä, kuinka kauan he sokeainkoulussa opiskelivat, säädettiin ohjesäännöissä, julistuksissa ja asetuksissa. Niitä laadittaessa otettiin yleensä huomioon vastaavat kansakoulua koskevat määräykset.

Sokeainkoulun otettavien oppilaiden ikää koskevat seuraavat ohjeet:

Ohjesääntö/julistus/asetus	Kouluunottoikä
OS 1865 (HSK)	9–14
OS 1870 (KSK)	10–12
OS 1875 (HSK)	10–12
Vuoden 1892 julistus	8–11 valmistava osasto 10–14 kouluosasto
Vuoden 1904 asetus	8–14

Vuoden 1866 kansakouluasetuksessa oli kansakouluun otettavien oppilaiden alimmaksi ikärajaksi määrätty maalaiskansakouluissa kymmenen, kaupunkikouluissa kahdeksan vuotta. Ikärajaa muutettiin v. 1886 niin, että se oli kaikissa kouluissa kahdeksan vuotta.⁶³ – Sokeainkouluihin tulleiden oppilaiden keskimääräiset iät olivat muilla kuin 1870- ja 1880-luvuilla määräysten mukaiset, sitä vastoin ääriarvoissa oli varsinkin alkuajoina huomattavia eroja.⁶⁴

Taulukko 43. *Suomen sokeainkoulujen oppilaiden kouluuntuloiät eri vuosikymmeninä.*

	Keskimääräinen kouluuntuloikä	Vaihteluväli
1865–1869	10 1/2	6–15
1870–1879	13 1/2	6–37
1880–1889	12 1/2	6–29
1890–1899	11 1/2	6–28
1900–1909	10 1/2	7–16
1910–1917	10	6–15

Sokeainkouluihin otettiin kaiken aikaa oppilaita, jotka olivat nuorempia kuin ohjeissa oli määrätty. Sosiaaliset syyt olivat monissa tapauksissa ratkaisemassa lasten normaalia aikaisemman kouluunoton. Esim. 1860-luvulla tuli Helsingin Sokeainkouluun oppilaaksi kuusivuotias Kristiina Hyvönen, vaikka alaikäraja oli yhdeksän vuotta. Johtajatar Linsén perusteli tytön kouluunottamista sillä, että hänen vanhempansa olivat köyhiä ja elivät sairauden ja työnpuutteen vuoksi suuressa kurjuudessa. Perhe oli muuttanut Helsinkiin neljä vuotta aikaisemmin Rautalammita.⁶⁵

Sokeainopetuksen alkuvuosina tuli kouluihin aikuisen iässä olevia oppilaita. Erikoisen paljon heitä tuli Kuopion kouluun (ks. liite 30). Kuopion Sokeainkoulun vanhin oppilas oli Kärämäeltä tullut Greta Wappu Pentikäinen, joka oli tullessaan 37-vuotias. Hän opiskeli kolme vuotta, jona aikana hän suoritti työkurssin ja saavutti kiitettävän taitaidon.⁶⁶ Hedda Juliana Thili tuli kouluun 34-vuotiaana lukutaidon hankkimista varten ja kävi koulua vajaan neljä kuukautta.⁶⁷ Huotarin perheestä Kuhmoniementä (nyk. Kuhmosta) tuli vuosina 1873–1878 kouluun neljä aikuisiässä olevaa opiskelijaa: 19-vuotias Lauri, 27-vuotias Johan Matthias sekä 33-vuotiaat Dorothea ja Anna-Liisa. Lauri Huotari kävi läpi opiston kurssin, kaikki muut olivat tulleet ”työnoppia varten”.⁶⁸ Kun työkoulut aloittivat toimintansa 1890-luvulla, varsinaisiin sokeainkouluihin ei enää otettu aikuisiässä olevia.

Oppilaiden suuret ikäerot tekivät luokista hyvin heterogeenisiä. Sama tilanne oli alkuajoina myös kansakouluissa, joissa saattoi olla miehen mittaa ja ikää tavoittelevia oppilaita. Muutamat kansakoululaiset olivat niin aikuisia, että heille voitiin antaa välitunnilla lupa polttaa piippua.⁶⁹

Kouluun otettujen oppilaiden keskimääräinen ikä aleni 1870-luvulta 1910-luvulle tultaessa 13 1/2 vuodesta 10 vuoteen. Samansuuntaista oli kehitys myös naapurimaiden sokeainkouluissa. Esim. Ruotsissa otettiin sokeainkouluun 1880-luvulla n. 12-vuotiaita lapsia. V:n 1896 laissa määrättiin kouluuntuloiäksi 7–9 vuotta.⁷⁰ Nor-

jassa sokeainkoulu tuli pakolliseksi v. 1886 kaikille 9–13-vuotiaille näkövammaisille.⁷¹ Venäjän sokeainkouluihin otettujen oppilaiden iät vaihtelivat. Nuoria oppilaita otettiin mm. Moskovan sokeainkouluun, jonne vuodesta 1874 pääsi 7–12-vuotiaita.⁷²

Sokeainkouluissa opiskelevien kouluvuosien määrästä ei aluksi ollut tarkkoja määräyksiä. Vuoden 1865 ohjesäännön mukaan määrä jäi johtokunnan ja lapsen vanhempien tai huoltajien ratkaistavaksi.⁷³ Myöhemmin annettiin kouluajan pituudesta tarkempia ohjeita:

Ohjesääntö/julistus/asetus	Kouluvuosien määrä
OS 1870 (KSK)	5
OS 1875 (HSK)	5
Vuoden 1892 julistus	10
Vuoden 1904 asetus	10

Käytännössä ohjeita ei kuitenkaan tiukasti noudatettu: osa oppilaista viipyi koulussa huomattavan pitkän ajan, osa taas lähti kesken koulunkäynnin.

Taulukko 46. *Suomen sokeainkouluihin vuosina 1865–1917 tulleiden oppilaiden koulunkäyntiajat.*

	Lukuvuosia keskimäärin	Vaihteluväli
1865–1869	6 1/2	3–12
1870–1879	4 1/2	alle 1/2–13
1880–1889	6 1/2	alle 1/2–12
1890–1899	7	alle 1/2–14
1900–1909	7 1/2	alle 1/2–12
1910–1917	7	alle 1/2–14

Varsinkin alkuvuosien oppilaat kävivät koulua joskus jopa enemmän kuin kaksinkertaisen ajan verrattuna ohjesäännöissä määrättyyn aikaan. Oppilailla ei aina ollut paikkaa, minne mennä koulun jälkeen, joten he jäivät muutamiksi vuosiksi jatkamaan opiskelua.⁷⁴ Osa vuosina 1890–1917 tulleista oppilaista oli koulussa pitempään kuin kymmenen lukuvuotta (jotkut 14 vuottakin). He olivat koulussa tavallista pitempään, koska osallistuivat vielä koulun jälkeen käsitöiden jatkoopetukseen.⁷⁵

Osa oppilaista keskeytti koulunkäyntinsä muutaman vuoden jälkeen, jotkut olivat koulussa vain joitakin viikkoja. Syynä koulunkäynnin keskeyttämiseen oli mm. näkökyvyn paraneminen, kuolema tai sairaus, heikko oppimiskyky, kotiväen välinpitämättömyys ja rikkomukset, joiden takia oppilas erotettiin.

Parantuneen näkökyvyn vuoksi eronneet siirtyivät yleensä opiskelemaan tavallisiin kouluihin. He ilmeisesti selvisivät siellä, koska vain yksi heistä palasi sokeainkouluihin.⁷⁶ Varsinaisiin kansakouluihin lähtijät eivät saaneet sokeainkouluilta oppikirjoja tai erikoisvälineitä eikä heidän tukemistaan ollut muutenkaan järjestetty.⁷⁷

Vanhempien välinpitämättömyys oli muutamien oppilaiden koulun keskeyttämi-

sen syynä⁷⁸. Samoin kotikunnat saattoivat suhtautua kielteisesti sokeiden lasten koulunkäyntiin varsinkin silloin, jos oppilas menestyi heikosti.⁷⁹ Muutamat oppilaat erosivat omasta tahdostaan. Toisten lasten vanhemmat pyysivät eroamista, varsinkin jos lapsi oli parantumattomasti sairas. Joitakin oppilaita erotettiin rikkomusten vuoksi. Naimisiinmenon takia erosi myös muutamia oppilaita. Alkuvuosien oppilaita monet olivat jo aikuisia ja löysivät kouluaihana tulevan elämäntoverinsa.

Alkuvuosikymmeninä oppilaat olivat sokeainkoulussa keskimäärin 4 1/2–6 1/2 vuotta, loppuvuosina 7–7 1/2 vuotta. Määrät olivat korkeat, jos verrataan kansakouluissa opiskelleiden opintovuosien määriin. Kansakouluasetuksen tultua voimaan v. 1866 parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana pääosa oppilaista kävi koulua vain yhden vuoden. Myöhemmin 1880-luvulta luokka- ja osastojakojen vakiinnuttua kansakouluista tuli nelivuotisia.⁸⁰ Vasta 1920-luvulla kansakouluihin tuli alakoulu ja jatkoluokat⁸¹ (vrt. sokeainkoulujen valmistava osasto ja työsosasto). Sokeainkoulujen oppilaat saivat siis tavallisiin kansakoululaisiin verrattuna laajemman ja perusteellisemmän koulutuksen.

8 OPISKELU SOKEAINKOULUSSA

8.1 Lukuvuodet ja päivittäinen koulutyö

8.1.1 Lukuvuodet ja lomat

Ensimmäiset sokeainkoulujen lomia ja lukuvuosia koskevat määräykset olivat jo vuoden 1865 Helsingin Sokeainkoulun ohjesäännössä. Lukuvuoden tuli kestää 1. päivästä syyskuuta 15. päivään kesäkuuta. Välillä oli joululomaa kolmen viikkoa ja pääsiäislomaa noin viikko. Oppilailla oli mahdollisuus jäädä lomiksi koululle. Keväällä lukuvuoden päätteeksi järjestettiin tutkinto.¹

Kuopion Sokeainkoulun vuoden 1870 ohjesäännön mukaan oppiaika ja lomat olivat samat kuin maamme alkeisoppilaitoksissa.² Vuoden 1856 koulujärjestyksen mukaisesti alkeisoppilaitosten syyslukukausi alkoi 1. syyskuuta ja kesti 15. päivään joulukuuta. Kevätlukukausi oli 15. päivästä tammikuuta 14.–20. päivään kesäkuuta.³ Vuonna 1872 voimaan tulleen koulujärjestyksen mukaan loma-ajat säilyivät lähes ennallaan. Kevätlukukauden päättymispäivä täsmennettiin vain 15. päiväksi kesäkuuta.⁴ Samat ajat vahvistettiin myös Helsingin Sokeainkoulun uudessa ohjesäännössä v. 1875.⁵

Vuoden 1870 Kuopion ohjesäännössä varattiin oppilaille mahdollisuus viettää loma-aikansa oppilaitoksessa. Heitä tuli silloin harjoittaa lakkaamatta ”käsityössä ja hantwärkissä”, mutta heille piti olla myös ”tiedollista tekemistä”.

Siitä syystä piti yhden miesopettajan, naisopettajan ja työmestarin olla jatkuvasti lupa-aikoinakin laitoksessa. Ohjesääntöihin liittyi kuitenkin ohje: ”Tarpeellista wirwoittelemista warten owat oppilaiset kuitenkin enemmän joutilaiksi lasketta-wat.”⁶

Vuoden 1882 aistivalliskoulujen uudistusehdotuksessa esitettiin lukuvuotta jatkettavaksi niin, että se kestäisi 20. päivästä elokuuta 20. päivään kesäkuuta. Välillä olisi joului- ja pääsiäisloma. Lukuvuoden lopussa olisi oppilaille annettava todistus, joka osoittaisi heidän edistymistään. Syyslukukauden alkaessa se olisi palautettava, ja vanhemman tai holhoojan tulisi merkitä siihen, mitä oppilas oli kotona tehnyt loman aikana ja kuinka hän oli käyttäytynyt. Ehdotettiin myös, että koulun johtaja voisi lukuvuoden aikana myöntää lomapäiviä käytettäväksi tutustumiskäynteihin, ekskursionihin, joilla oppilaat saisivat tutustua ympäristöön ja ”sen luonnon tuotteisiin”.⁷ Aistivalliskomitea ehdotti 1889, että aistivalliskoulujen lukuvuosi kestäisi 24. päivästä elokuuta 15. päivään kesäkuuta. Syyslukukausi tulisi päättää joulujuhlaan, ja keväällä olisi tutkinto käsityönäyttelyineen. Näin lisättäisiin suuren yleisön mielenkiintoa koulua kohtaan.

Myöhemmissä asetuksissa ei lomista ollut määräyksiä, mutta käytännössä jo 1890-luvun alkupuolella vakiintuvat sokeainkoulujen loma-ajat säännöllisiksi. Vastoin esitettyjä lukuvuoden pidentämisehdotuksia lukuvuosi lyheni. Se aloitettiin syyskuun 1. päivänä ja päätettiin toukokuun viimeisenä arkipäivänä. Vain poikkeustapauksissa koulu lopetettiin muutamaa päivää aikaisemmin.⁸ Esim. vuonna

1896 kevätlukukausi loppui 23. toukokuuta keisarin kruunauksen takia.⁹ Normaali kouluvuosi oli 36 viikon mittainen.

Alkuaikojen kansakoulussa oli lukuvuoden pituudeksi määrätty 42 viikkoa. Työkausi vaihteli kuitenkin hyvin paljon, sillä maalaiskansakouluissa vanhemmat eivät antaneet lapsiaan kouluun ennen syystöiden päättymistä ja ottivat heidät keväällä pois toukotöiden alkaessa, joten koulujen lukukautta lyhennettiin. Käytännössä maaseudun kouluissa lukukaudet vakiintuivat niin, että ne kestivät syyskuun alusta (joskus jopa lokakuun alusta) toukokuun loppupuolelle. V. 1886 kansakoulujen työaika virallisesti lyhennettiin 36 viikoksi.¹⁰ Näin ollen sokeainkoulujen työajan lyhentäminen seurasi kansakouluissa jonkin verran aikaisemmin tapahtunutta muutosta.

Joulu- ja pääsiäislomien aikana monet oppilaat jäivät koululle, koska matkat olivat pitkät ja kulkuyhteydet varsinkin alkuaikoina huonot. Entiset oppilaat ovat kuvanneet kirjoituksissaan esim. asuntolassa vietettyä joulua siihen liittyvine perinteineen (ks. lukua Asumalaitokset ja vapaa-aika, s. 185). Muutamia oppilaita oli koululla kesälomankin aikana. Kuurosokeasta Agneta Halosesta esim. on säilynyt tieto, että hän kävi ensimmäisen kerran kotonaan vasta kolmannen kouluvuoden jälkeen¹¹, vaikka hänen kotinsa ei ollut kovin kaukana Helsingistä. Agneta Halonen oli kotoisin Mikkelin läänin Juvalta.¹²

Helsingin Sokeainkoululla oli 1800-luvun lopulla oma kesänviettopaikka, meren rannalla sijaitseva Uimasalon huvila. Opettaja Ina Hoffrén oli siellä oppilaiden kanssa, ja apuna oli koulun palvelijatar. Agneta Halonen oli Uimasalosta lähettämässään kirjeessä kertonut, kuinka hauskaa heillä oli ollut lomalla. He olivat poimineet paljon marjoja. Kirjeessään hän mainitsi kolmen muun Uimasalossa olleen oppilaan nimet ja kertoi palaavansa 1. päivänä elokuuta.¹³ Sokeainkoulun kesäpaikan osti myöhemmin itselleen Helsingin koulun johtaja Kyösti Sipilä.¹⁴

Suurin osa oppilaista matkusti kesäksi kotiinsa. Matkat tehtiin laivalla, junalla tai hevoskyydillä. Saattajana oli joku kotiväestä, mutta voi olla vieraskin henkilö.¹⁵ Rautatiematkoilla oli ilmaiset liput oppilaille ja heidän saattajilleen silloin, kun oppilaat ensimmäisen kerran tulivat kouluun ja kun he sieltä koulun päätettyään palasivat. Lisäksi ilmaisliput saatiin joulu- ja kesälomamatkoille. Johtaja tilasi ja välitti liput lähtijöille. Matkat tehtiin 3. luokan vaunuissa.¹⁶ Haastatelluista mm. Elmiina Pekkala kertoi, että hän pääsi käymään Helsingin Sokeainkoulusta kotonaan Rovaniemellä kaksi kertaa vuodessa, joulu- ja kesälomalla, ja teki matkat rautateitse.¹⁷ Toinen Helsingin koulun oppilaista, Penjami Rotonen, joutui Rovaniemeltä jatkamaan matkaansa talvella porokyydillä vielä kotiinsa Inariin pitkän rautatiematkan jälkeen.¹⁸

8.1.2 Päiväjärjestys

Sokeainkouluissa opiskeleville oppilaille suunniteltiin tarkka päiväohjelma, päiväjärjestys, jota noudatettiin. Alkuvuosina oppitunnit olivat arkipäivisin klo 9–11, 12–14 ja 16–19. Niitä oli seitsemän. Lauantai-iltapäivät olivat vapaat. Aamupäivällä klo 11–12 oppilaat liikkuivat ulkona, jos sää salli. Viikon iltapäivätunneista käy-

tettiin kymmenen käsitöihin, viisi virsien muistelemiseen, runojen, satujen sekä luonnonhistorian, historian ja uskonnon kertomusten ääneen lukemiseen. Lukemisen aikana vanhemmat oppilaat tekivät yleensä käsitöitä. Koska oppilaiden ikä- ja kehityserot olivat alkuaikoina hyvin suuret, käytettiin ensimmäiset iltapäivän puolituntiset kolmena päivänä viikossa alempien osastojen Vanhan Testamentin ja raamatunhistorian kurssin käsittelyyn.¹⁹

Oppilaiden tuli käydä joka sunnuntai kirkossa tai heille piti järjestää koululla hartaushetki. Aamuin, illoin ja aterian yhteydessä oli pidettävä rukoushetki.²⁰ Linsénin mukaan vanhemmat oppilaat osallistuivat jumalanpalvelukseen jossakin Helsingin kirkoista. Osa sunnuntaipäivistä käytettiin hengellisen kirjallisuuden lukemiseen.²¹ Myös Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännön mukaan koko laitoksen väen piti ottaa osaa yhteisiin rukoushetkiin. Sunnuntai- ja pyhäpäivinä oppilaiden tuli käydä joko lähimmän seurakunnan kirkossa tai kokoontua johtajan tai uskonnonopettajan pitämään kotihartauteen.²²

Työpäivä piteni 1880-luvulla 9 1/2-tuntiseksi. Oppilaat nousivat aamulla klo 6, sijasivat vuoteensa ja siivosivat huoneen. Klo 8 kokoonnuttiin aamiaiselle, ja oppitunnit alkoivat klo 9. Viiden oppitunnin jakson katkaisivat kymmenen minuutin välitunnit. Klo 12 tarjottiin oppilaille välipalaksi voileipä ja päivällinen syötiin klo 14. Sen jälkeen oli tunti vapaa-aikaa, jolloin oppilaat voivat kävellä ulkona. Iltapäivällä oli oppitunteja klo 15.30–20. Aamupäivän tunnit käytettiin yleensä ”älylliseen opetukseen” ja iltapäivällä oli käytännön opetusta, erikoisesti käsitöitä. Pienet oppilaat menivät nukkumaan klo 20.30 ja isommat 22.²³ Työpäivät olivat varsinkin pienille oppilaille kovin pitkiä ja vapaata oli vähän.

Tiukka päiväjärjestys helpottui jokin verran 1890-luvulla, jolloin noudatettiin uutta järjestystä:

”Kello 6 aamulla joka arkipäivä levolta nouseminen, jonka perästä 2 oppilasta ryhtyy asunto- ja työhuoneita puhdistamaan.

” 6–7 aamulla oppilasten peseytyminen ja pukeutuminen.

” 7–7.45 vapaata liikuntaa ulkona ja läksyin muistelemista.

” 7.45–8 pieni eineateria.

” 8 aamurukous

” 8–10 opetustuntia

” 10–10.30 aamuateria.

” 11–2 opetustuntia

” 2–2.30 vapaata liikuntaa ulkona.

” 2.30–3 päivällisateria.

” 3–3.45 vapaata aikaa.

” 3.45–7.30 työaika.

” 7.30 iltarukous

” 8 illallinen

” 8–9 koululäksyjen lukemista.

” 6.45–7.30 j.p.p. lauantaina ja 4–6 j.p.p. sunnuntaina kirjallista asumalaitoksessa tahi koululla.”²⁴

Oppitunteja oli päivittäin viisi ja niiden lisäksi oli 3 tuntia 45 min.
Myös läksyjen lukemiselle oli varattu tunti.

Työpäivä lyheni vielä 1900-luvun alkupuolella niin, että viiden oppitunnin lisäksi oli iltapäivällä enää kolme tuntia käsitöitä, soittoa, voimistelua yms. aineita.²⁵ Esim. vuoden 1915–1916 Kuopion Sokeainkoulun päiväjärjestyksen tunnit oli sijoitettu aikaisemmalla kymmenluvulla vakiintuneeseen tapaan. Aamuherätys oli kello 6.30 ja nukkumaanmeno-aika 21.²⁶

Pyhä- ja juhlapäivinä oppilaat nousivat ylös vasta seitsemältä. Päiväjärjestykseen kuului vielä 1900-luvun puolellakin se, että sunnuntaisin mentiin kirkkoon. Helsingin oppilaat kävivät mm. Uudessa kirkossa (Johanneksen kirkko) ja Nikolain kirkossa (Suurkirkko).²⁷ Kuopion koulussa kirkossakäynti oli järjestetty niin, että joka toinen sunnuntai olivat kirkossa pojat, joka toinen tytöt. Koululle jääneille pidettiin hartaushetki.²⁸ Kuopion Sokeainkoulun 14–20-vuotiaat miesoppilaat tekivät johtaja Wuorelan aikana kapinan ja kieltäytyivät lähtemästä kirkkoon. Johtaja suostui siihen, että osa pojista jäi jumalanpalveluksen ajaksi koululle. Kirkossa käynti tuli vapaaehtoiseksi.²⁹

Koulun johtaja laati aluksi sokeainkoulun päiväjärjestyksen. Myöhemmin hänen apunaan oli asuntolanjohtajatar. Vuoden 1912 ohjesäännössä esitettiin, että asuntolanjohtajatar tekee koulun päivä- ja ruokajärjestyksen ja johtaja hyväksyy ne.³⁰ Päiväjärjestyksiin vaikuttivat selvästi ne ulkomaiset esikuvat, joita johtajat ja opettajat olivat matkoillaan nähneet toteutettavan. Monissa matkakertomuksissa kiinnitettiin huomiota oppilaitosten päivittäiseen toimintaan. Yhtäläisyyksiä eri maissa toimivien koulujen päiväjärjestyksissä olikin. Esim. Tanskan sokeainkoulun päiväohjelma Moldenhawerin johtajakauden alkuaikoina ei paljoakaan poikennut siitä ohjelmasta, jota 1860-luvulla Helsingin Sokeainkoulussa noudatettiin.³¹ Norjan Christianian koulussa oli vuosina 1905–1916 opetus jaettu samaan tapaan kuin Suomen kouluissakin: aluksi oli viisi tuntia teoriaopetusta ja iltapäivällä käsityön ja soiton opetusta klo 15–18.30. Sunnuntaisin kävivät Christianian oppilaatkin kirkossa, ja vuodesta 1907 heille oli varattu omat penkit vasta valmistuneessa Frognerin kirkossa.³²

Huomattavasti Suomen sokeainkoulujen ohjelmasta poikkesi Pietarin Aleksanteri-Marian sokeainopiston päiväjärjestys, joka oli 1800-luvun loppupuolella selvästi kevyempi kuin Suomen kouluissa noudatettu. Oppitunnit olivat 9–17 ja välillä oli vielä kahden tunnin tauko päivällistä ja kävelyä varten. Oppilaille oli varattu enemmän vapaa-aikaa, ja voimistelun oppitunteja oli ohjelmassa huomattavan paljon.³³

Suomen sokeainkoulut työskentelivät varsinkin alkuaikoina hyvin tiukkatahtisen päiväjärjestyksen mukaan. Vaikka loppukaudella työpäivät lyhenivät, olivat ne silloinkin vielä 8-tuntisia. Koulutyön lisäksi oli vielä käytettävä aikaa läksyjenlukuun. Vapaa-aikaa jäi oppilaille vähän, mikä tietenkin helpotti asuntolan järjestelyjä. Opettajat työskentelivät oppilaiden kanssa ja samalla valvoivat heitä myöhään. Koulun työpäivien pituuteen vaikutti ilmeisesti se, että samaan aikaan esim. maataloudessa ja teollisuustyöpaikoissa tehtiin pitkiä päiviä.³⁴ Tiukka päiväjärjestys yhteisasuminen ja tarttuvien tautien yleisyys vaikuttivat osaltaan varmaan siihen, että monet kasvuiässä olevat oppilaat sairastelivat kouluaikaanaan paljon.

8.2 Sokeainopetuksen tavoitteet ja oppisisällöt

Sokeainopetuksen alkuvuosina esitettiin koulujen ohjesäännöissä laitoksen tarkoitusta koskevassa pykälässä opetuksen yleiset tavoitteet. Tavoitteista keskusteltiin 1870-luvulla valtiopäivillä ja siellä esitetyt kannanotot olivat vaikuttamassa vuoden 1873 asetukseen. 1880-luvulla tehtiin useita muutosehdotuksia, joilla koulujen tavoitteita pyrittiin uudistamaan. Perusteellisesti tavoitteet selvitettiin aistivalliskoulukomitean mietinnössä 1890 ja niukemmin vuoden 1912 ohjesäännössä. Tiivistettyinä tavoitteet olivat seuraavanlaiset:

Vuoden 1865 ohjesääntö

- kristillisen kasvatuksen ja opetuksen avulla kehittää sielunkykyjä ja ruumiinvoimia
- valmistaa onnellinen elinasema ja suunnata katseet iankaikkisuuteen

Vuoden 1870 ohjesääntö

- kasvattaa kristilliseksi ja hyödylliseksi yhteiskunnan jäseniksi
- jakaa ”hengellistä siivistystä”
- neuvoa ja harjoittaa käsityöhön, jotta oppilaat voisivat hankkia toimeentulonsa

Vuoden 1873 asetukset

- oppilaiden tuli valmistua ”keinollisia eli teollisia ammatteja varten”

Vuoden 1882 asetusehdotus

- antaa kristillis-siveellinen kasvatus ja ammattiopetusta
- pyrkiä edistämään kanssakäymistä muiden parissa

Forsius 1889

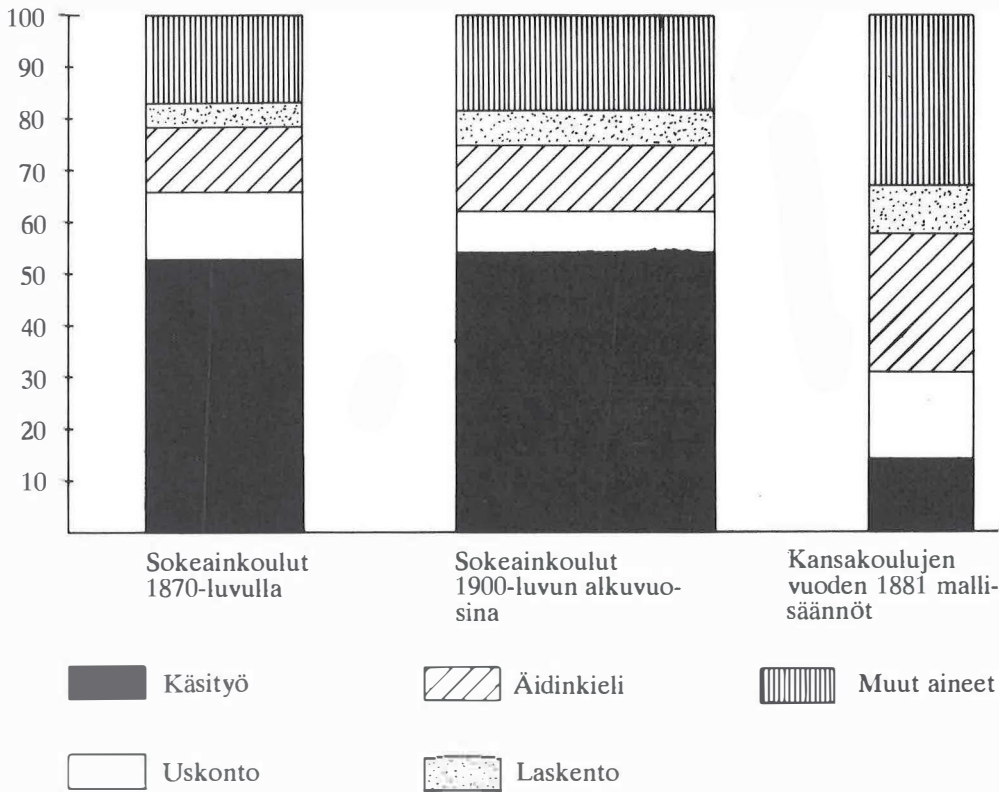
- antaa uskonnolliset ja porvarilliset tiedot
- opettaa itsenäiseen elämään
- suorittaa kansakoulujen oppimäärä

Aistivalliskoulukomitea 1890

- sen verran kuin oppilaiden kyky riittää kasvattaa kristilliseksi, siveelliseksi ja hyödylliseksi yhteiskunnan jäseniksi
- antaa opetusta ja sielunsivistystä ja valmistaa rippikoulua varten
- opettaa ja harjoittaa käytännöllisissä töissä, joilla oppilaat – mikäli mahdollista – voivat hankkia elatuksensa

Vuoden 1912 ohjesääntö

- antaa kansakoulujen oppimäärää vastaavat tiedot
- antaa sellainen käytännön taito yhdessä tai useammassa ammatissa, että oppilas voi hankkia toimeentulonsa

Kuvio 7. Sokeainkoulun oppiaineiden tuntijaot 1870-luvulla 5-vuotisessa ja 1900-luvun alkuvuosina 10-vuotisessa koulussa. Rinnalla on nelivuotisen kansakoulun tuntijako, joka sisältyi vuoden 1881 mallisääntöihin. Pylväiden leveys on suhteessa kouluvuosien määrään.³⁷

Alkuvuosien tavoitteissa oli keskeisenä kristillisen kasvatuksen antaminen. Siinä heijastuivat Cygnaeuksen, Alopaeuksen ja Linsénin kasvatuseriaatteen, joiden mukaan uskonnon opetukselle tuli huomattava sija oppiaineiden joukossa. Kristillistä kasvatusta annettiin muutenkin kuin uskontotunneilla, esim. pitämällä koululla hartaushetkiä ja viemällä oppilaat sunnuntaisin kirkkoon. Henkisen puolen I. ”sielunkykyjen” kehittämisen rinnalla oli ruumiinvoimien kehittäminen. Se oli merkittävä tavoite siitä syystä, että monet sokeainkouluihin tulevista lapsista olivat kouluun tullessaan fyysisesti heikkoja ja heillä oli lisävammoja. Pyrkimys ”onnellisemmän elinolosuhteiden” saavuttamiseen tarkoitti ilmeisesti sekä henkisten että aineellisten ehtojen kohottamista, johon koulutuksen avulla toivottiin päästävän. Sokeainkouluissa opetettiin alkuvuosina uskonnon lisäksi äidinkieltä, laskentaa ja mittausoppia, luonnontiedettä, maantietoa ja historiaa, ymmärryksen, muistin ja tuntoaistin harjoituksia, käsitöitä, laulua ja voimistelua.³⁵

Opetuksen tavoitteet muuttuivat 1870-luvulla siten, että kristillisen kasvatuksen rinnalle tuli entistä voimakkaampana vaatimus ammattiopetuksen antamisesta, näin erikoisesti Kuopion koulussa. Nälkävuosien kovat kokemukset ja vaivaishuollon vaikeudet sekä ulkomailta, ennen kaikkea Saksan kouluista, saadut ratkaisumallit heijastuivat tavoitteiden asettamisessa. Oppiaineet olivat miltei samat kuin 1860-luvulla.³⁶ Tuntimäärissä tapahtui kuitenkin muutos, sillä käsityöopetuksen määrää lisättiin niin, että se vei yli puolet kaikista oppitunneista (liite 32, taulukko 49).

Käsityön suurten tuntimäärien jälkeen oli toiseksi eniten tunteja saanut oppiaine edelleen uskonto, mikä osoittaa kristillisen kasvatustavoitteen toteuttamista käytännössä.

Uusia kasvatustavoitteita pilkahtaa jo 1880-luvun ehdotuksissa. Vuoden 1882 ehdotuksen mukaan sokeainkoulujen tulisi pyrkiä edistämään ”kanssakäymistä muiden parissa”.³⁸ Siinä asetettiin sokeainkoululle selvä sosiaalinen tavoite. Myös Forsiuksen tavoitteissa on uutta ennakoiva ”opettaa itsenäiseen elämään”.³⁹ 1880-luvun ehdotuksissa on jo myös esillä ajatus, että sokeainkoulun oppilaiden tulisi suorittaa kansakoulun oppimäärä.⁴⁰

Aistivalliskoulukomitean ohjesääntöehdotuksessa oli tavoitteiden asettelussa selvää uuden ”aistivalliskoulupedagogiikan” henkeä. Tavoitteita ei asetettu jyrkästi, vaan varauksena oli ”sen verran kuin heidän kykynsä (oppilaiden) riittää”.⁴¹ Ehdotus oli suunniteltu yhteiseksi kaikille aistivalliskouluille. Kristillisen kasvatuksen rinnalla oli edelleen pyrkimys kasvattaa hyödyllisiä yhteiskunnan jäseniä, jotka käytännön töissä hankkivat toimeentulonsa.

Vuosisadan vaihteessa opetuksen painotuksissa tapahtui muutos. Käsityö tosin säilyi edelleen hallitsevasti suurituntisimpana aineena ja sitä opetettiin yhtä paljon kuin ennenkin, mutta uskonnon opetuksen osuus väheni. 1870-luvulla se oli ollut yli 13 prosenttia, 1900-luvun alkuvuosina se oli enää 8,3 prosenttia. Myös kansakouluissa väheni uskonto 1900-luvun alkuun tultaessa.⁴² Tuntimäärät lisääntyivät sokeainkoulujen äidinkielen ja laskennon kohdalla sekä jonkin verran muissa aineissa (ks. liite 32). Uskonnon opetuksen väheneminen oli ajalle tyypillinen ilmiö. Jo 1870-luvulla oli Suomessa tutustuttu esim. darvinismiin.⁴³ 1880-luvulla käytiin radikaalien aatesuuntien ja kirkon välinen taistelu, joka pani alulle sivistyselämämme maallistumisen.⁴⁴

Kansakouluopetusta vastaavien tietojen antaminen ja ammattitaidon opettaminen olivat vuoden 1912 ohjesäännön tavoitteita. Ohjesäännön syntymisen aikoihin johtaja Wuorela teki kuitenkin ehdotuksen, että sokeainopetus tulisi jakaa varsinaiseen kouluun ja ammattikouluun. Sokeainkoulu voisi tarjota kansakoulun tapaan puitteet, joissa käsityöllä olisi opetus- ja kasvatustavoitteiden mukaisesti vain yleiskasvatuksellisten näkökohtien määräämä paikkansa. Opetus muuttuisi tarkoituspäätöksiltään yhtenäisemmäksi ja ehyemmäksi.⁴⁵ Wuorelan ehdotus ei kuitenkaan vielä tutkittavana aikana toteutunut.

Sokeainkoulujen tavoitteet muuttuivat tutkittavana aikana niin, että alkuvuosina korostettiin ennen kaikkea kristillisiä kasvatustavoitteita, mutta 1870-luvulta lähtien tuli selvemmin mukaan pyrkimys kasvattaa itsensä elättäviä ja hyödyllisiä yhteiskunnan jäseniä. Loppukaudella korostettiin myös yleissivistävien tietojen antamista kansakoulujen tapaan.

Oppiaineet olivat lähes samat kuin kansakouluissa. Niistä puuttui piirustus, mutta senkin opettamista kokeiltiin.⁴⁶ Sokeainkoulussa opetettiin paria ainetta, jotka eivät yleensä sisältyneet kansakoulujen opetussuunnitelmiin. Havainto-oppi ja kaavailu eli muovailu olivat aineita, joille sokeainkoulussa oli varattu oppitunteja. Ajoittain lukujärjestyksiin oli merkitty myös oppiaine, joka oli nimeltään käsiharjoitukset l. Fröbelintyöt. Siinä, minkä verran kutakin ainetta opetettiin, oli eroja. Aluksi viisi-, myöhemmin kymmenvuotiset sokeainkoulut antoivat lähes kaikissa aineissa pitemmän koulutuksen kuin ajan nelivuotiset kansakoulut. Se käy ilmi opetukseen koko kouluaikana käytetystä vuosiviikkotuntien määrästä⁴⁷:

	Sokeainkoulut		Kansakoulut
	1870-luvulla	1900-luvun alussa	v:n 1881 malli- kurssien mukaan
Käsityö	134	251	20
Aidinkieli	32	58	38
Uskonto	34	39	24
Laskento ja mittausoppi	12	32	14
Historia	6	8	10
Maantieto	11	14	6
Luonnontieto	–	8	4
Havainto-oppi	3	14	–
Laulu	15	16	12
Voimistelu	10	20	12
Piirustus	–	–	4
Kaavailu l. muovailu	–	8	–
Yhteensä	257	468	144

8.3 Opetus

8.3.1 Äidinkieli

8.3.1.1 *Braillea, Moonia vai latinalaista reliefikirjoitusta? Lukemisen ja kirjoituksen opetus*

Suomen sokeainkoulujen äidinkielen opetusta suunniteltaessa jouduttiin ratkaisemaan kysymys, mitä kirjoitusjärjestelmää käytettäisiin lukemisen ja kirjoittamisen opetuksessa. Tarjolla oli useita vaihtoehtoja. Pohjoismaiden ja Keski-Euroopan sokeainkoulussa, joista mallia etsittiin, oli käytössä pääasiassa kolme järjestelmää: tavallisten latinalaisten aakkosten kohollekirjoittaminen l. reliefikirjoitus sekä ranskalaisen Brailleen ja englantilaisen Moonin toisistaan poikkeavat kohokirjoitusjärjestelmät.

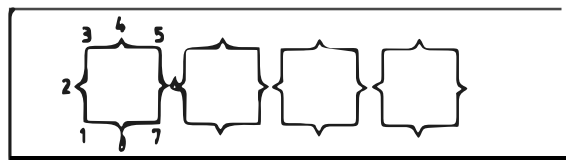
Ranskalainen Valentin Haüy oli tutustunut aloitellessaan 1700-luvulla sokeainopetusta eri kirjoitusjärjestelmiin, joita näkövammaiset hänen aikanaan käyttivät. Hän itse käytti koulussaan kohokirjoitusta, jossa kirjaimet merkittiin latinalaisilla

aakkosilla. Hän kokeili lukemisen opettamista siten, että kirjoitti kostean paperin kääntöpuolelle painokirjaimia, joita voi tunnustella toiselta puolelta. Hän käytti paperin nurjalle puolelle kirjoittaessaan myös lyijytöntä metallikynää. Kirjoittaja merkitsi tekstin takaperin, jotta se voitiin lukea. Valentin Haüy tutustui myös näkövammaisen Puyaux'n käyttämiin irtoreliefikirjaimiin, joiden avulla tämä oli opettanut näkevää poikaansa lukemaan.⁴⁸ Tällaisia kirjaimia käytettiin myöhemmin usein näkövammaisten opetuksessa. – Haüy perehtyi myös madam Paradaisin käyttämään kohokirjoituksen painokoneeseen. Sekä Haüy'n että hänen oppilaansa Gaillodin tekstejä painettiinkin jo reliefikirjoituksella.⁴⁹

Reliefikirjoitusta alettiin käyttää Haüy'n mallin mukaan perustetuissa sokeainkoulussa, mm. Saksassa. Itävallassa, Hollannissa ja Englannissa. Kööpenhaminan lukemisen ja kirjoittamisen opettaja oli opiskellut Haüy'n laitoksessa ja käytti työssään reliefikirjoitusta.⁵⁰ Johannes Moldenhawer on kuvannut 1850-luvulla tekemänsä opintomatkan selostuksessa, että Pariisissa ja Wienissä oli sokeainkoulussa käytössä lähes kaikissa aineissa painetut reliefikirjat. Kuitenkin esim. Pariisissa ja Brysselissä oli reliefikirjoituksen rinnalle yleistynyt myös Brailleen pistekirjoitus. Saksassa sitä vastoin latinalaisten aakkosten käyttö oli edelleen yleisintä.⁵¹ Kööpenhaminaan hankittiin Wienin kirjapainosta latinalaiset reliefiaakkokset ja ensimmäinen Tanskassa painettu reliefikirja valmistui v. 1856.⁵² Isossa-Britanniassa ja Irlannissa taas latinalaisten aakkosten rinnalla oli aluksi kilpailemassa ns. arbitrary-järjestelmä ja myöhemmin Brailleen pistekirjoitus.⁵³

Reliefikirjoituksen leviämistä osoittaa se, että 1860-luvulla latinalaisilla aakkosilla painettiin näkövammaisille tarkoitettuja kirjoja monien maiden kirjapainoissa, mm. Ranskassa, Saksassa, Itävallassa, Tanskassa Englannissa ja Yhdysvalloissa. Osa kirjapainoista käytti vain suuraakkosia (isoja kirjaimia), osa sekä isoja että pieniä kirjaimia.⁵⁴

Latinalaisia kirjaimia käytettiin myös käsinkirjoittamisessa silloin, kun näkövammaiset kirjoittivat näkeville. Kirjaimet eivät tulleet koholle, joten ei ollut kysymys sormin tunnusteltavasta kohokirjoituksesta. Tällaista tarkoitusta varten kehitettiin useita kirjoituslaitteita, joista tunnetuimpia oli kööpenhaminalaisen Heboldin kehittämä. Sillä kirjoitettiin latinalaisia suuraakkosia, jotka piirrettiin paperille erityisen viivaimen avulla puusta tai metallista alustaa käyttäen. Viivaimessa oli rivi suorakulmaisia kaavoja, joihin kirjaimet sovitettiin. Kirjainten välit tulivat yhtä suuriksi, koska ne erotettiin pienillä väliseinillä. Kaavassa oli jokaisen sivun keskellä pieni leikkaus, jonka tunki kynällä. Neljästä sivumerkistä ja neljästä kulmasta muodostui näin kahdeksan pistettä, jotka merkittiin kukin omalla numerollaan. Niiden avulla voitiin määrittellä kirjaimen muoto, esim. L on 3–1–7.

Viivain kaavioineen

Kirjaimen muoto oli kulmikas, esim. ' A B C D

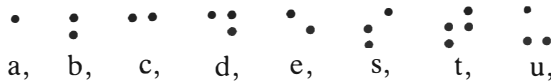

Teksti kirjoitettiin hiilipaperin läpi ja kirjoituksessa käytettiin teräskärkistä puikkoa.⁵⁵

Toisen samantapaisen latinan kirjoitukseen perustuvan kirjoituslaitteen keksi tanskalainen L.F. Guldberg. Tanskassa se otettiin kouluopetuksessa käyttöön v. 1882.⁵⁶ Ruotsalainen Manilla-koulun opettaja Otto Åstrand kehitti edelleen laitetta.⁵⁷ Åstrandin kirjoittimessa oli metalliviivain ja kehikot, joiden avulla kirjaimet saatiin suoraan linjaan. Sillä voitiin tehdä isoja ja pieniä kirjaimia. Tekstiä kutsuttiin konekirjoitukseksi (planskrift).⁵⁸

Pistekirjoitusjärjestelmän kehitti ranskalainen koulupoika Louis Braille (1809–1852)⁵⁹ 1800-luvun alkupuolella. Ennen Braillea oli tehty useita yrityksiä kohokirjoituksen luomiseksi. Charles Barbier -niminen insinööri ja kapteeni oli kehittänyt ns. yökirjoituksen, jolla rintamalla voitiin viestiä ilman valoja vihollisen huomauttamatta. Se perustui kahdentoista koholla olevan pisteen käyttöön. Hän esitteli järjestelmänsä myöhemmin siinä sokeainkoulussa, jossa Louis Braille oli oppilaana. Braille innostui kehittelemään parannuksia. Kapteeni Barbier loukkaantui siitä, ja myöhemmin Braille jatkoi suunnitteluaan yksin. Poika käytti kesälomansakin kokeisiin. Lokakuussa 1824 Brailleen ollessa 15-vuotias kirjoitusjärjestelmässä oli aakkoset ja välimerkit. Louis Braille jatkoi vielä kehittelytyötään ja sai v:een 1829 mennessä luoduksi nuottijärjestelmän sekä lukujen ja matemaattisten merkkien merkitsemistavan.⁶⁰

Brailleen pistekirjoitusjärjestelmä perustui yhdestä kuuteen koholla olevan pisteen käyttöön, esim.

Se oli huomattavasti yksinkertaisempaa kuin Barbierin käyttämä kirjoitus.

Louis Braille tuli v. 1828 opettajaksi entiseen kouluunsa. Pariisin koulun uusi johtaja Dufau kielsi kuitenkin pistekirjoituksen käytön. Oppilaat olivat ehtineet tutustua järjestelmään ja käyttivät sitä salaa. Heitä on kutsuttu sen vuoksi ”pistekirjoituksen partisaaneiksi”.⁶¹ Vasta vuonna 1844 laitoksessa sallittiin pistekirjoituksen käyttö.⁶²

Pistekirjoitus levisi Ranskasta aluksi Belgiaan, Sveitsiin ja myöhemmin muihin naapurimaihin.⁶³ Saksassa kehittyi useita painotapoja. Berliinissä painettiin teksti korkopisteinä ja Breslaussa taas kehitettiin kirjoitus, jossa pisteet puhkaistiin paperiin rei'iksi. Siitä käytettiin nimitystä Stachelkirjoitus.⁶⁴ Pistekirjoitusta arvosteltiin myös ankarasti. Erittäin merkittäväksi Brailleen järjestelmän puolustajaksi tuli Wienin sokeainkoulunjohtaja Pablasek.⁶⁵ – Yhtenä pistekirjoituksen päävastustajista on pidetty Tanskan sokeainopetuksen uudistajaa Johannes Moldenhaweria.⁶⁶ Tultuaan Kööpenhaminan sokeainkoulun johtajaksi v. 1858 hän laati suunnitelman koulun opetusohjelmasta. Kirjoitusta esitettiin opetettavaksi sekä latinalaisin aakkosin että pistekirjoituksen avulla. Brailleen pistenuottien lukeminen ja kirjoittaminen sisältyivät nekin opetusohjelmaan.⁶⁷ Pistekirjoituksen opetus tuli siis Kööpenhaminan sokeainkouluun suhteellisen varhain. Sitä vastoin Moldenhawer pyrki säilyttämään latinalaiset aakkoset lukemisen opetuksessa vielä 1900-luvun alkuvuosi-

nakin, jolloin Brailleen järjestelmä oli muualla yleistynyt ja osoittautunut käyttökelpoiseksi lukemisen opetuksessa. Moldenhawerin mukaan näkövammaisille lapsille oli opetettava ensin latinalaiset aakkoset, koska lapset ymmärsivät latinalaisten aakkosten muodot paremmin kuin pistekirjoituksen geometriset kuviot. Vasta Moldenhawerin kuoltua v. 1908 luovuttiin Tanskassa pienten lasten opetuksessa latinalaisten aakkosten käytöstä.⁶⁸

Pistekirjoituskirjapainoja perustettiin aluksi mm. Ranskaan ja Sveitsiin (Lausanneen).⁶⁹ Käsinkirjoittaminen helpottui, kun tanskalainen L. F. Guldberg – lyijykynäkirjoituslaitteenkin suunnittelija – kehitti pistekirjoitukseen yksinkertaisen laitteen. Guldbergin pistekirjoitustaulu oli metallista ja siinä oli useita kirjainrivejä. Kutakin kirjainta varten oli varattu kuuden pisteen paikka. Kirjoitusvälineenä käytettiin naskalia, jolla teksti painettiin vahvalle paperille.⁷⁰

Huomattava voitto pistekirjoituksen leviämiseksi oli se, että Brailleen järjestelmä hyväksyttiin Pariisin kansainvälisessä sokeainopettajain kokouksessa v. 1878 sokeainkouluihin käytettäväksi.⁷¹

Moonin kirjoitusjärjestelmän kehitti englantilainen tohtori William Moon, joka asui Brightonissa. Hän oli itse näkövammaisen. Englannissa oli jo 1800-luvun alkupuolella tehty useita yrityksiä näkövammaisille sopivan kirjoitusjärjestelmän luomiseksi. V. 1847 Moon sai valmiiksi järjestelmän, joka pohjautui seitsemään päämuotoon ja niiden eri asentoihin. Geometrisia muotoja olivat esim. puoliympyrä, suora viiva ja kaari. Yhdeksän latinalaisten aakkosten kirjainta oli vain vähän muutettuina, kolmetoista yksinkertaistettuna ja neljä kirjainta suunniteltu kokonaan uudeksi.⁷² Esimerkkejä Moonin kirjaimista:

l i \ r C c D d L b J j o h O o Γ e

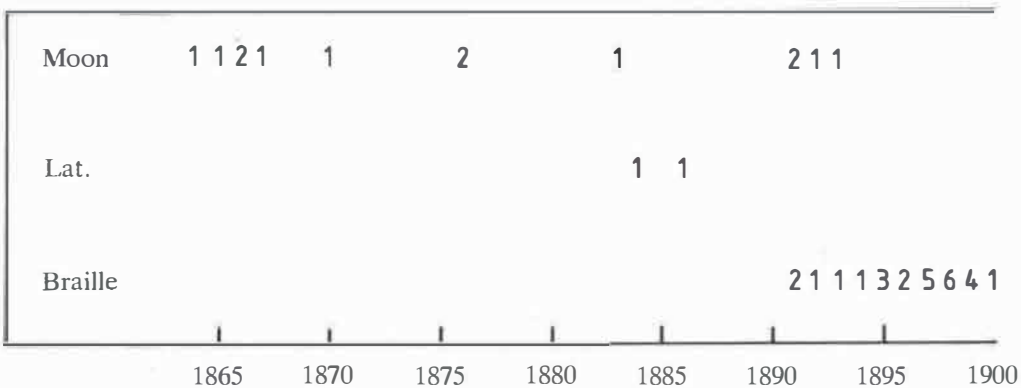
Moonin kirjoitus oli korkokirjoitusta, ja se luettiin sormenpäällä kuten pistekirjoituskin.⁷³ Järjestelmää pidettiin aikanaan käyttökelpoisena sen vuoksi, että aikuisiässä olevien sokeiden oli helppo oppia se. Haittana oli, että lukemaan oppiminen oli hidasta, kun rinnalla ei ollut kirjoittamisen mahdollisuutta.⁷⁴ Moonin kirjoitusjärjestelmä siirtyi Englannista muihin maihin. Esim. Tukholman Manilla-koulussa opetettiin lukemista 1860-luvulla sen mukaisesti.⁷⁵ Suomalaiset tutustuivat sokeainkirjoitusjärjestelmiin jo ennen koulujen perustamista. Uno Cygnaeus kuvasi matkakertomuksessaan v. 1859 Hampurissa näkemäänsä sokeain kohokirjoituksen lukemista.⁷⁶ C. H. Alopaeus oli myös tutustunut kirjoitusjärjestelmiin vieraillessaan eri maiden sokeainkouluihin, mm. Manilla-koulussa v. 1859 ja Kööpenhaminan koulussa v. 1863.⁷⁷ Hän painatti omalla kustannuksellaan Tukholmassa Suomea varten kirjoittamansa Lukukirjan Sokioille. Se painettiin v. 1863 Moonin tekstinä, jota Manilla-koulussa käytettiin opetuksessa. Saman kirjan lisäpainokset Alopaeus otti Turussa v. 1864 ja 1866 Tukholmasta tuomillaan painolevyillä.⁷⁸

Sokeainkoulujen ensimmäiset johtajat ottivat ulkomaanmatkoillaan selvää lukemisen ja kirjoittamisen opetuksesta. He tutustuivat latinalaiseen korkokirjoitukseen sekä Moonin ja Brailleen järjestelmiin.⁷⁹ Kun lukemisen opetus aloitettiin Suomessa, käytettiin aluksi ulkomailta tuotuja latinalaisia irtokirjaimia, joista peräk-

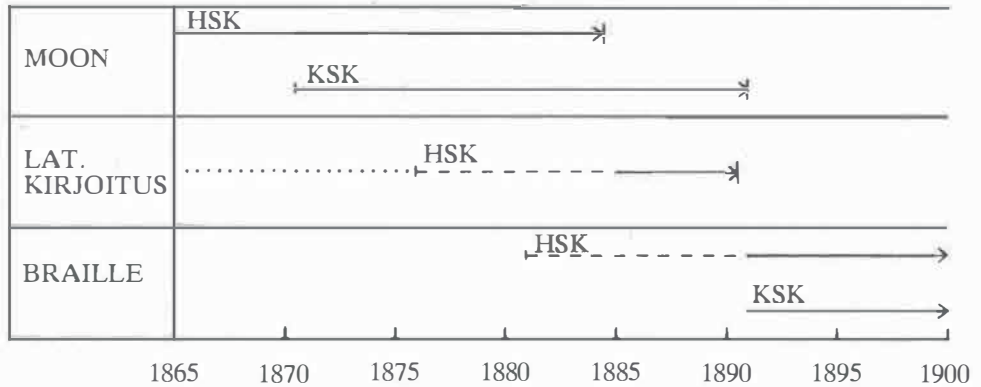
käin asettelemalla saatiin aikaan tekstejä. Lukemisen ja kirjoittamisen opetus alkoivat näin rinnakkain. Ensin opeteltiin tuntemaan kirjaimet irtokirjainten avulla, sen jälkeen harjoiteltiin sanojen ja yksinkertaisten lauseiden lukemista.⁸⁰ Näin toteutettiin analyttis-synteettistä opetustapaa, jonka mukaan opetuksen tuli olla kaikin puolin havainnollista ja konkreettista. Cygnaeus oli vuoden 1863 ehdotukseensa suositellut sellaista opetustapaa kansakouluihin.⁸¹

Lukemaan opetettiin alkuvuosina yleensä tavaamismenetelmän avulla⁸², ts. oppilas oppi ensin tuntemaan kirjaimen ja vasta sen jälkeen sen äännearvon. Tavaamismenetelmä oli 1800-luvun puolivälissä yleinen Pohjoismaiden koulujen äidinkielen opetuksessa ja uusien järjestelmien yleistyttyäkin sillä oli vakiintuneita kannattajia opettajien joukossa.⁸³ Kuitenkin jo 1860-luvulla kokeiltiin Helsingin Sokeainkoulussa uutta lukemisen opetustapaa, lautir-menetelmää.⁸⁴ Kysymyksessä oli äännekirjoitusmenetelmä, jonka mukaan opittiin äänne ja vasta sen jälkeen äänteen merkki, kirjain. Menetelmä oli 1860-luvulla tullut Suomen kansakouluihin Saksasta. Suomessa sen lämpimiä kannattajia oli Jyväskylän seminaarin äidinkielen lehtori Jaako Länkelä, joka teki työtä järjestelmän levittämiseksi. Sitä kokeiltiin mm. Jyväskylän seminaarin mallikoulussa.⁸⁵ Helsingin Sokeainkoulussa lautir-menetelmää käytettiin ainakin vielä 1890-luvun alussa.⁸⁶

Tavaamisen jälkeen ryhdyttiin lukemaan kirjasta. Koska varsinaisia lukemisen oppikirjoja ei ollut käytössä⁸⁷, oppilaat käyttivät lukutuntien kirjoina Moonin tekstillä painettuja Raamatun osia, pääasiassa Markuksen ja Johanneksen evankeliumia. Lukemiseen yhdistettiin yleensä luetun sisällön selostamista. Kun lukutaito tuli varmemmaksi, oppilaat kertoivat seuraavan tunnin alussa edellisellä tunnilla luetun läksyn.⁸⁸ Koska oppilaista nuorimmat olivat 6–7-vuotiaita, Raamatun teksti oli varmaankin vaikeasti ymmärrettävää; se oli sisällöltään vierasta ja sanasto oli kaukana lasten tavallisesta sanavarastosta.

Kuvio 8. Suomessa vuosina 1864–1900 ilmestyneet, eri kirjoitusjärjestelmillä painetut sokeainkirjat ja niiden painoajat. Tiedot on koottu eri lähteistä, mm. Helsingin yliopiston pistekirjaluettelosta, Orellin kirjaluettelosta ja koulujen vuosikertomuksista. (Moon = Moonin aakkoset, lat. = latinan aakkoset ja Braille = Brailleen pistekirjoitus.)

Kuvio 9. Eri kirjoitusjärjestelmien käyttö Suomen sokeainkoulujen lukemisen opetuksessa 1800-luvun loppupuolella.

Lukemisen opetukseen yleistyi alkuvuosina Moonin kirjojen käyttö. Se oli selvästi yhteydessä siihen, mitä kirjoja kulloinkin oli saatavissa. Vuoteen 1884 saakka maassamme painettiin kirjoja vain Moonin teksteinä. Senkin jälkeen niitä ilmestyi vielä muutamia, viimeiset 1890-luvulla.

Kotimaassa painettujen Moonin kirjojen rinnalle alkoi Helsingin Sokeainkoulussa tulla jo 1870-luvulla muutamia ulkomailta saatuja latinalaisilla kirjaimilla painettuja oppikirjoja, ainakin aapinen ja lukukirja.⁸⁹ Ensimmäiset ulkomailta hankitut pistekirjat tuotiin Suomeen 1880-luvun alussa.⁹⁰ Kirjoja oli kuitenkin vielä vähän ja vasta sitten, kun niiden painaminen aloitettiin Suomessa, saatiin niitä yleisemmin oppilaiden käyttöön.⁹¹

Moonin järjestelmästä luovuttiin ensin Helsingin koulussa. V. 1884 otettiin käyttöön latinan aakkosilla kirjoitettu uusi lukukirja, Läsebok för blinda, joka oli painettu Helsingissä Tanskasta saaduilla painolevyillä.⁹² Ne oli toimittanut johtaja Moldenhawer⁹³, joka kotimaassaan oli erikoisesti latinalaisen kirjoitusjärjestelmän suosija. Toisistaan poikkeavien kirjoitusjärjestelmien paremmuudesta oli Suomessa ajoittain kiivastakin keskustelua 1870- ja 1880-luvulla.⁹⁴ Johtajatar Ingman oli sitä mieltä, ettei Moonin kirjoitusta sokeainkoulussa tarvinnut opettaa, koska se oli sen verran helppoa, että oppilaat perivät sen lukemisen taidon toisiltaan. Hän perusteli latinan aakkosiin siirtymistä sillä, että ne teroittivat oppilaiden tuntoaistia enemmän kun Moonin aakkoset ja siitä syystä ne olivat erittäin sopivat vasta-alkajille. Ingmanin mukaan nuoret oppilaat, jotka olivat aloittaneet lukemisen latinan kirjaimilla, oppivat melko lyhyessä ajassa ne ja sitten hyvin helposti pistekirjoituksen, joka oli sokealle A ja O. Ingman kiinnitti myös huomiota siihen, että latinan kirjoituksen avulla sokeat pääsevät lähempään yhteyteen näkevien kanssa, koska näkevät käsittävät, kuinka he lukivat, ja kuka tahansa voi ilman erikoisten sokeainaakkosten opiskelua lukea heidän kirjojaan. Ingmanin mielestä oli tärkeää, etteivät sokeat muodostaisi suljettua kastia ja eristyisi muusta maailmasta. Heidät olisi saatava mukaan mahdollisimman paljon. Keinon siihen tarjoaisi ”latinan tyy-

li”, jota sokeiden pitäisi oppia käyttämään painettuna ja kirjoitettuna, jotta he voisivat olla kirjeenvaihdossa näkevien kanssa.⁹⁵

Kuopion Sokeainkoulussa latinan aakkosten käyttöön ei ollenkaan siirrytty lukemisen opetuksessa. Helsingissäkin kausi jäi lyhyeksi, sillä 1890-luvun alussa alettiin Suomessa painaa pistekirjoja, jotka nopeasti yleistyivät sokeainkoulujen käyttöön. Ensimmäisen pistekirjan painoi Ina Hoffrén v. 1891.⁹⁶ Jo lukuvuonna 1893–1894 molemmissa sokeainkouluissa oli käytössä tämä Sokeain Lukukirja I, jonka Kuopion opettajat olivat toimittaneet. Kirja oli ensimmäinen suomenkielinen lukemisen opetukseen tarkoitettu näkövammaisten pistekirjoitusoppikirja. Sen ilmestymisen jälkeen luovuttiin Raamatun osien käyttämisestä lukemisen opetuksessa. Siinä oli Brailleen aakkoset, yksinkertaisia sanoja ja lauseita sekä lopuksi joitakin kokonaisia tarinoita.⁹⁷ Myöhemmin ilmestyneisiin kirjan osiin oli koottu tekstejä kansakouluissa käytetyistä lukukirjoista, mm. Topeliuksen Maamme-kirjasta.⁹⁸

Pistekirjojen käyttö yleistyi 1890-luvulla nopeasti lukemisen opetuksessa, ja entiset Moonin ja latinan kirjoituksella laaditut kirjat jäivät kokonaan pois käytöstä.⁹⁹ Kirjojen saanti helpottui, kun sekä Helsingin että Kuopion koululla painettiin niitä.¹⁰⁰ Myös aikuisnäkövammaiset käyttivät entistä enemmän pistekirjoja, sillä v. 1894 perustettu Sokeainkirjasto välitti luettavaa.¹⁰¹

Pistekirjakaudella tuli esim. lukemisen opetukseen useita vaihtoehtoisia kirjasarjoja. Lisäksi äidinkielen tunneilla tutustuttiin Suomen ja naapurimaiden kirjallisuuden merkkiteoksiin. Kun Vänrikki Stoolin tarinat ja Kalevala oli saatu pisteille, ne otettiin pian lukutuntien ohjelmistoon.¹⁰² Lukuharjoituksina oli myös Juhani Ahon lastuja, Aleksis Kiven teoksia ja Runebergin runoja. Ruotsinkielisellä osastolla luettiin Esaias Tegneriä ja Viktor Rydbergiä.¹⁰³

Vaikka pistekirjat tulivat sokeainkoulujen oppitunneilla käyttöön vasta 1880- ja 1890-luvulla, pistekirjoitus oli oppilaille tuttua jo sokeainkoulujen ensimmäisistä vuosista saakka. Sitä oli käytetty 1860-luvulta lähtien kirjoituksen opetuksessa. Opetusvälineiksi hankittiin ulkomailta pistekirjoituslaitteita. Mm. Stenius toi niitä opintomatkaltaan Suomeen. Ne olivat ilmeisesti Guldbergin suunnittelemlia kirjoittimia, joita käytettiin Kööpenhaminan koulussa.¹⁰⁴ Oppilaat tekivät tavalliset harjoituksensa pistekirjoituksella. Alkuvuosista lähtien opetettiin kuitenkin myös latinan aakkosilla näkevien kirjoitusta, jotta oppilaat voivat olla kirjeenvaihdossa näkevien kanssa. Aluksi käytettiin yksinomaan Heboldin, myöhemmin myös Åstrandin laitteita.¹⁰⁵

Kirjoitusharjoituksina oli aluksi yksinkertaisia pieniä tehtäviä ja aineita. Työluokilla kirjoitettiin asia-aineita; otsikkoina oli mm. Mitä hyötyä Suomelle on tuhansista järvistään? ja Työ ja lepo. Myöhemmin opetukseen sisältyi käytännön tehtävien hoitamiseen liittyviä harjoituksia, asioimiskirjoitusta ja monenlaisten kirjeiden laadintaa. Kirjoitustunneilla tehtiin mm. velkakirjoja, ilmoituksia, kuitteja ja saatettiinpa opetella kirjanpidon tavallisten asiakirjojen tekoa.¹⁰⁶ Asioimiskirjoitus kuului 1900-luvun alkupuolella myös kansakouluissa opetettuihin aineisiin.¹⁰⁷

Sokeainkouluissa lukemisen ja kirjoittamisen opetuksessa oli harvinaisia vaikeuksia siitä syystä, että alkuvuosina oppilas joutui perehtymään peräti kolmeen järjestelmään: hän luki Moonin tekstejä, kirjoitti omat muistiinpanonsa Brailleen kirjoituksella ja piti yhteyttä näkeviin latinan kirjoituksella. Myöhemmin tilanne jonkin verran selkiintyi, kun Moonin kirjat jäivät pois. Oppikirjat olivat silloin pis-

teillä ja niillä tehtiin myös muistiinpanot. Latinan kirjoitus säilyi kuitenkin edelleen opetusohjelmassa.

8.3.1.2 *Kielioppi, kirjallisuudenhistoria ja memorering l. muistia kehittävä ulkoluku*

Kielioppi liittyi alkuvuosista lähtien kirjoittamiseen. Mathilda Linsén opetti Helsingin Sokeainkoulussa äidinkielen tunneilla 1860-luvulla sanaluokat sekä lauseen ja sen pääosat. Vanhemmille oppilaille opetettiin lisäksi eri pronomilajit, substantiivien ja verbien taiputus. Koska kielioffin oppikirjaa ei ollut, esimerkkilauseita otettiin Moonin teksteillä painetusta kirjasta Martin Luthers barndom (Martti Lutherin lapsuus). Vanhemmille oppilaille annettiin helppoja sääntöjä välimerkkien käytöstä. Lisäksi tehtiin harjoituksia sanojen yhdistämisestä ja yksinkertaisia sääntöjä yhdyssanojen oikeinkirjoituksesta.¹⁰⁸ Kielioffin opetuksella oli selvästi käytännöllinen päämäärä: pyrittiin virheettömään kirjoitukseen. Myöskään alkuvuosien seminaarin mallikoulussa ei ala- ja keskiluokilla ollut käytössä kielioffin oppikirjaa.¹⁰⁹

Ajoittain 1870-luvulla kielioppia ei sokeainkouluissa opetettu erikseen, vaan sitä käsiteltiin vain kirjoituksen yhteydessä.¹¹⁰ 1880-luvulla sen paikka kuitenkin vakiintui äidinkielen opetukseen ja tunneilla käsiteltiin mm. äänne-, sana- ja lauseoppia.¹¹¹

Ruotsinkielisille oppilaille opetettaessa käytettiin 1890-luvulla E. Lagerbladin oppikirjaa Svensk språklära för småskolor, ja myöhemmin tuli K. J. Hagforsin kirja Folkskolans språklära. Suomenkielisten oppilaiden tunneilla oli aluksi käytössä A. Jänneksen (aik. Genetz) Suomen kielioppi kansakouluja varten. Myöhemmin yleistyivät E. N. Setälän kielioppi Äidinkielen oppikirja kansakouluja varten.¹¹² Oppilailla ei vielä kukaan ollut oppikirjoja, vaan edettiin pistekirjoituksella tietoja muistiinmerkiten. Näin käsiteltiin esim. lauseenjäsennystä.¹¹³ Helsingin Sokeainkoulussa 1910-luvulla opiskellut Jalmari Heiskanen kertoi, että oppilaat kirjoittivat opettajan sanelun mukaan itselleen vihkosen kielioffista. Illalla heille luettiin kirjasta vielä kielioffiläksy muiden läksyjen mukana. Hoitajat huolehtivat äänenlukemisesta. Kielioffista saatiin myös kotitehtäviä, jotka tehtiin pistekirjoituksella. Opettaja tarkasti ne ja pani kynällä merkin virheiden kohdalle. Hän selosti ratkaisut sitten vielä suullisesti. Koulussa luettiin täydellinen kielioppi vierasperäisine nimityksineen. Esim. attributit, substantiivit ja pronominit tulivat tutuiksi.¹¹⁴ V.1914 saatiin käyttöön Lyhyt äidinkielen oppikirja, joka oli pisteillä.¹¹⁵

Kirjallisuudenhistoriassakaan ei oppilailla aluksi ollut kirjoja käytettävissä. Sitä opiskeltiin periodilukuna työosaston luokalla yksi viikkotunti kolmen kuukauden aikana kevätlukukauden lopulla. Silloin käytiin läpi lyhyt katsaus Suomen kirjallisuushistoriaan.¹¹⁶ Myöhemmin työosaston luokilla oli kirjallisuudenhistoriaa yksi tunti viikossa ja opetuksessa käsiteltiin yleensä B. F. Godenhjelmän Oppikirja suomalaisen kirjallisuuden historiassa. Lisäksi luettiin kirjallisuutta.¹¹⁷ Oppikirjojen puuttuminen vaikeutti opiskelua, koska tarkkoja tietoja oli vaikea muistaa muuttaman kuulemisen perusteella. Oppilaat keksivät tunneille myös esityksiä lukemistaan kirjoista.¹¹⁸

Memorering l. muistia kehittävä ulkoluku oli alkuajoina erotettu omille tunneilleen. Myöhemmin ulkolukua harjoitettiin muun äidinkielen opetuksen yhteydessä.

Mathilda Linsén käytti ulkolukua opettaessaan kotimaisten runoilijoiden tuotantoa. Opettaja luki ensin oppilailleen runon säkeistön ja selitti sen lyhyesti. Sen jälkeen hän sanoi ensin säkeen useita kertoja ja oppilaat toistivat sen. Koko runo opeteltiin näin vähitellen ulkoa.¹¹⁹ Ulkoluvusta oli se etu, että oppilaat voivat tutustua melko suureen runomäärään, vaikka heillä ei ollutkaan kirjoja. Runot jäivät heidän henkiseksi pääomakseen, ja he voivat palauttaa ne mieleensä koulusta lähdettyään vuosienkin kuluttua.

Myöhemmin asuntolaan hankittiin kirjoja ja oppilaat voivat niistä lukea ulkoläksyksi saamansa runot. Usein valittiin ulkoa opeteltaviksi sellaisia runoja, jotka oli sävelletty, niin että niitä voitiin käyttää laulutunneilla. Esim. lukuvuonna 1892–1893 Kuopion Sokeainkoulussa luettiin ulkoa toisella luokalla Maamme-laulu, Lasten laulu lintuselle, Kevätlaulu ja Lasten laulu. Kolmannella luokalla luettiin lisäksi Savolaisen laulu, Oma maa ja Isänmaan virsi.¹²⁰ Vänrikki Stoolin runoja opeteltiin usein ulkoa, esim. Kuoleva soturi, Sotilaspoika, Maaherra ja Porilaisten marssi.

Sokeainkoulujen äidinkielen opetus pyrki tutkittavana aikana antamaan luku- ja kirjoitustaidon teknisen hallinnan lisäksi taidon ymmärtää luettua ja kirjoittaa monenlaisia tekstejä. Se pyrki myös perehdyttämään kieliopin perustietoihin ja tutustuttamaan nuoret oppilaat kotimaiseen kaunokirjallisuuteen ja runouteen.

8.3.2 Uskonto

8.3.2.1 *Evankelis-luterilainen uskonnon opetus*

Sokeainopetuksen alkuvuosina uskonnon opetus oli vain evankelis-luterilaista, ja vasta 1900-luvun puolella opetettiin ensimmäisille ortodoksioppilaille erikseen uskontoa. Uskonnon opetuksella pyrittiin alusta lähtien antamaan tietoja, mutta lisäksi, kuten Amalia Roos vuoden 1877 selonteossaan esitti, ”on etupäässä tarkoitettu herättää rakkautta Sanaan”.¹ Esim. alkuvuosien vuosikertomuksissa uskonnon opetus oli käsitetty niin laajaksi, että siihen ei kuulunut pelkkä koulupäivinä tapahtuva oppituntien pito, vaan myös ilta- ja aamuhartaudet, sunnuntain kirkkomatkat sekä raamatunluku- ja virsiharjoitushetket. Sokeainkoulujenopettajina ja johtajinakin oli tutkittavana kautena useita pappismiehiä, mikä osaltaan vaikutti uskonnonopetuksen arvostukseen ja laatuun.²

Uskontoa opetettiin 1860-luvulla kaikkina koulupäivinä ensimmäinen tunti. Silloin käsiteltiin raamatunhistoriaa ja katekismusta. Ennen työpäivän alkamista aamulla sekä sunnuntaipäivisin luettiin Raamattua. Yhden kerran viikolla ja lisäksi joka sunnuntai pidettiin tunti, jolla opetettiin virsiä.³

Raamatunhistorian opetuksessa käytiin pääosiltaan läpi koko Vanha ja Uusi testamentti. Linsén on kuvannut v. 1867 vuosikertomuksessa käyttämänsä opetusmenetelmää. Asiat opetettiin suullisesti ja oppilaiden piti säilyttää ne mielessään, koska heillä ei ollut mahdollisuutta palauttaa unohdettua lukemalla uudelleen. Linsénin mielestä oppilaalle oli tärkeää alusta lähtien oppia ilmaisemaan vapaasti, mitä hän oli kuullut kerrottavan. Niin hän viimein ymmärsi selvän ja yhtenäisen kertomuksen sisällön.

Opettajan piti sen vuoksi esittää kertomuksensa elävästi ja havainnollisesti, mikä jälkeen oppilaat ensin toistivat tietyt osat ja sitten koko kertomuksen. Se vaati aikaa ja kertaamista. Linsén oli sitä mieltä, että raamatunhistorian opetuksessa kirjojen puute oli pienempi haitta kuin muissa aineissa, koska kertomusten yksinkertainen ja syvä sisältö puhutteli oppilasta.⁴

Linsénin aikana opetettiin Helsingin Sokeainkoulussa ulkoluvun avulla Lutherin vähästä katekismuksesta 1. ja 2. pääkappale. Raamattua käytettiin lukutunnilla sisälukuharjoituksiin. Lisäksi opeteltiin ulkoa parikymmentä virttä ja muutamia hengellisiä lauluja. Virsien sanat opeteltiin samaan tapaan kuin runotkin: opettaja ja oppilaat kävivät läpi säkeen kerrallaan, sitten koko säkeistön ja lopuksi koko virren, kunnes oppilaat osasivat sen ulkoa.⁵

Helsingin Sokeainkoulun uskonnonopetus oli samankaltaista kuin Uno Cygnaeuksen kansakoulujen mallikoulua varten oli esitetty. Raamatunhistoria oli Cygnaeuksen mukaan uskonnon opetuksen ydin. Sen lisäksi oppilaille tuli opettaa ja selittää lapsentajuisesti raamatunhistoriaan soveltuvia raamatunlauseita ja hengellisiä lauluja, jotka opeteltiin ulkoa. Ylimmän asteen oppilaiden tuli ahkerasti lukea Raamattua. Jos aika salli, voitiin opettaa kirkkohistoriaa, etenkin uskonpuhdistuksen aikakautta ja lähetystyön vaiheita.⁶ Alkuaikojen kansakouluissa otettiin käyttöön lähinnä aikuisia varten laadittu katekismus, vastoin Cygnaeuksen toivomuksia.⁷ Katekismus kuului Linsénin koulunkin ohjelmaan, mutta sen osuus koko opetuksesta ei ollut suuri.

Uskonnon oppikirjat vakiintuivat 1870-luvulla. Raamatun ja Lutherin vähän katekismuksen lisäksi käytettiin uskonopin opetuksessa J. H. Kurtzin kirjaa Kristillinen uskonoppi, jota luettiin mm. Jyväskylän seminaarissa. Kirjan käyttöönotto kertoo siitä, että katekismuksen opetukselle oli alettu panna entistä suurempaa painoa. Myös seminaarien mallikouluissa ja oppikouluissa luettiin katekismusta niihin aikoihin ulkoa.⁸ Ilmeisesti seminaarista tulleet uudet opettajat olivat osaltaan muuttamassa sokeainkoulun cygnaeuslaista pehmeämpää uskonnonopetusta teoreettisemmille linjoille. – Sokeainkouluissa luettiin myös K. G. Leinbergin raamatunhistoriaa, joka sekin oli monien kansakoulujen käyttöön yleistynyt kirja.⁹ Tunneilla luettiin lisäksi G. E. Eurénin kirjaa Barnabibel (Lasten raamattu).¹⁰ Virsien opettamiseen kiinnitettiin paljon huomiota: sokeainkoulun oppilaat saattoivat opetella kouluaikanaan ulkoa sataakin virttä.¹¹

Vuoden 1881 mallikurssien mukaan yhdenmukaistui maamme kansakoulujen uskonnonopetus. Niiden mukaan luettiin yleensä raamatunhistoriaa, katekismusta, raamatunlauseita ja virsiä sekä raamattua ja kirkkohistoriaa.¹² Samaa sisältöä noudatteli myös sokeainkouluja varten laadittu vuoden 1890 opetussuunnitelman uskontoa koskeva osa. Kouluissa tuli opettaa tietyt perusasiat:

- Vanhan ja Uuden testamentin raamatunhistoria lyhyen ja soveliaan oppikirjan mukaan
- Lutherin vähä katekismus sekä selityksiä ja viittauksia Raamattuun
- valittuja raamatunlauseita ja tavalliset jumalanpalveluksissa käytetyt virret
- Raamatun lukemista
- tärkeimmät kohdat kirkkohistoriasta
- yleisissä jumalanpalveluksissa käytettyjen tekstien selitystä.¹³

Uskonnon osa-alueita ei 1890-luvulla yleensä jyrkästi erotettu toisistaan. Ope-

tukseen kuului alaluokilla raamatunhistoriaa ja virsiä, myöhemmin lisäksi katekismusta ja raamatunlukua. Yläluokilla käsiteltiin kirkkohistoriaa.¹⁴

Sokeainkoulujen muututtua 10-vuotisiksi uskontoa oli edelleen kaikilla luokilla. Lukuvuonna 1902–1903 jakaantui uskonnonopetus eri luokkien kesken:

	tuntia	
Valmistava luokka	5	niistä 2 virsiä
I luokka	6	niistä 1 virsiä
II luokka	5	
III luokka	2	
IV luokka	1	

Valmistavalla luokalla luettiin raamatunhistoriasta Uusi Testamentti sekä aamu-, ehto- ja ruokarukoukset. Virsiä selitettiin ja opeteltiin kymmenen, joulussa mm. tavallisia lasten virsiä, joul- ja pääsiäisvirsiä. Opettaja käytti työssään kuurojenkouluille tarkoitettua I. Savolaisen oppikirjaa. Ensimmäisellä luokalla käytettiin tunti viikossa virsien opetteluun ja luettiin raamatunhistoriaa Ervastian laatiman oppikirjan mukaan. Tunneilla käsiteltiin 50 Uuden Testamentin kertomusta. Lisäksi luettiin Lutherin lyhyestä katekismuksesta pääkappaleet 2–5. Toinen luokka opiskeli alemmalla osastolla Ervastian oppikirjan mukaan Uuden ja Vanhan Testamentin kertomuksia ja katekismusta, ylemmällä osastolla taas luettiin Raamatusta Apostolien teot sekä luotiin lyhyt katsaus Raamatun kirjojen sisältöön ja kristinoppiin.

Kolmas luokka luki Raamatusta Roomalaiskirjeet ja Johanneksen evankeliumin. Se opiskeli myös kirkkohistoriaa Corneliuksen oppikirjan mukaan. Neljäs luokka (työosastolla) luki Raamatusta Galatalais- ja Filippiiläiskirjeet sekä kertasi kirkkohistoriaa ja katekismusta.¹⁵

Uskonnon tuntien määrä oli esim. 1915–1916 muilla luokilla sama kuin 1900-luvun alussa, mutta ensimmäiseltä ja toiselta luokalta oli vähennetty yksi viikkotunti.¹⁶ Luettavat kurssit pysyivät 1910-luvulla lähes samanlaisina. Raamatunhistorian osuus oli edelleen hallitseva. Käytössä oli kansakouluja varten sovitettu F. W. Sundvallin oppikirja. Uusia oppikirjoja olivat myös Vaarasen teos Lyhyt johdatus pyhän Raamatun kirjoihin ja kirkkohistorian oppikirjaksi otettu E. Bergrothin kansakouluja varten kirjoittama kirja.¹⁷

Raamatunhistorian oppikirjoja ei ollut oppilaiden käytössä pistekirjoina. Hoitajat lukivat läksyn oppilaille illalla yhdestä kolmeen kertaa, ja sen jälkeen se piti osata. Useat haastatellut muistivat, että erikoisesti raamatunhistoria oli vaikeaa oppia ja sen takia jouduttiin olemaan tuntien jälkeen laiskassa. Muutamat opettajat vaativat raamatunhistorian läksyjen sanatarkkaa ulkoa osaamista, vaikka kirjoja ei ollut.¹⁸ Katekismuksen, kristinopin ja virsien oppimista helpotti loppuaikana se, että käytössä oli pistekirjat.¹⁹ Kaikille ei ollut omia kirjoja, koska ne vaativat suuren tilan. Asuntolassa oli yhteinen kirja, josta jokainen sai vuorollaan lukea.²⁰ Koulujen päivä- ja viikkokirjojen mukaan useimmat olivat laiskalla juuri raamatunhistorian, katekismuksen tai virsien osaamattomuuden vuoksi.

Uskonnon opetukseen pyrittiin saamaan havainnollisuutta esim. siten, että hankittiin kohokartta, josta oppilaat voivat käsin tunnustelemalla tutustua Raamatun maihin. Kuopion Sokeainkoululle sellaisen kartan teki J. F. Tuhkanen.²¹

Sokeainkoulujen oppilaat kävivät rippikoulun toisina vuosina kouluilla, toisinaan taas yleisissä rippikouluissa. Esim. entinen oppilas Kaarlo Suonio kertoi käyneensä rippikoulun kahden muun sokeainkoulun pojan kanssa Kuopion seurakunnan yleisessä rippikoulussa, jossa oli noin 150 oppilasta.²²

Vuosien 1865–1917 sokeainkoulujen uskonnonopetus oli sisällöltään lähes samanlaista kuin vastaavan ajan kansakouluissa. Uskontotunneilla luettiin raamatunhistoriaa, katekismusta, uskonoppia, virsiä ja raamatua sekä 1890-luvulta lähtien myös kirkkohistoriaa. Oppikirjoiksi valittiin yleensä samaan aikaan kansakouluissa käytössä olevia kirjoja. Koska oppilailla ei ollut mahdollisuutta lukea kirjoista, he opettelivat kertomaan läksyt omin sanoin kuulemansa perusteella. Osa läksyistä, lähinnä virret ja katekismus, opeteltiin ulkoa sanatarkasti. Raamatun tekstejä oppilaat voivat lukea itse, aluksi Moonin, sittemmin Brailleen kirjoituksella. Myöhemmin saatiin pistekirjat katekismukseen, kristinoppiin ja virsienlukuun, joissa vaadittiin tarkkaa ulkolukua, mutta raamatunhistoriaa opeteltiin edelleen kuuntelemalla. Alkuaikoina kiinnitettiin huomiota tekstin ymmärtämiseen ja opettajan elävään ja persoonalliseen esitystapaan. Linsén edusti cygnaeuslaista uskonnonopetuksen suuntaa. Myöhemmin opetus muuttui enemmän teoreettista tietoa antavaksi ja sanatarkkaa ulkolukua vaativaksi. Suuntaus oli samanlainen ajan kansakouluissa, ja 1900-luvun alussa tehtiinkin työtä uskonnonopetuksen uudistamiseksi.²³

8.3.2.2 Ortodoksinen uskonnonopetus

Suomessa pyrittiin 1900-luvun alussa yleensä huolehtimaan vähemmistöryhmien uskonnonopetuksesta ja ortodoksinen (kreikkalais-ortodoksinen) uskonnonopetus järjestettiin poliittisista syistäkin.²⁴ Venäläiset viranomaiset kiinnittivät asiaan erikoista huomiota, ja v. 1902 Viipurin hengellinen konsistori hyväksyi ohjelman kreikkalais-katolisen uskonnonopetuksen järjestämisestä maaseudun kansakouluissa. Opetus oli järjestettävä, jos vähintään kaksi oppilasta ilmoittautui siihen, ja opettajan vaali oli asianomaisen kirkkoherran vahvistettava.²⁵

Helsingin Sokeainkoulussa aloitettiin ortodoksisen uskonnon opetus syksyllä 1902, jolloin kouluun tuli kaksi ortodoksioppilasta, Anna ja Antti Surakka Polvijärveltä. Opetus lopetettiin seuraavana vuonna, kun Surakan lapset erosivat koulusta.²⁶

8.3.3 Laskento ja geometrinen muoto-oppi/mittausoppi

Laskennon ja geometrisen muoto-opin opetustavoitteita ei tutkittavana aikana opetussuunnitelmissa teoreettisesti määritelty. Vuosikertomusten selostuksista ym. säilyneestä aineistosta voi kuitenkin päätellä, että laskennon opetuksessa pyrittiin oppilaille antamaan käytännön laskutaito, jonka avulla he selviäisivät tavallisista elämäntilanteista. Pääsälaskua pidettiin alusta lähtien hyvin keskeisenä. Myöhemmin opetukseen kuului myös ”taululaskua” ts. erilaisilla laskulaitteilla laskemista ja yksinkertaista kirjanpitoa, jota pidettiin käsityöammatteihin valmistuvilla tarpeellisenä. Opetuksella oli selvästi käytännöllinen päämäärä eli kuten vuoden 1890 opetussuunnitelmaehdotuksessa eri laskutapojen yhteydessä todettiin ”kaikki käytän-

nöllisen elämän tarpeisiin sovitettuna”.²⁷

Geometrinen muoto-oppi (myöhemmin mittausoppi) oli alusta lähtien opetuksessa mukana. Mathilda Linsén perusteli v. 1867 sen merkitystä ja tehtävää: ”Geometrinen muoto-oppi auttaa sokeaa esineiden muodon käsittämässä ja välittää sokealle käsitystä ympäröivästä maailmasta. Se harjoittaa käsityskykyä monipuolisemmaksi ja tekee hänet kelvolliseksi työhön, koska hän siten tulee taitavamaksi työskennellessään sisäisen havainnon avulla.”²⁸ Karl Mortimer Stenius oli kiinnittänyt ulkomaanmatkallaan mm. Dresdenissä huomiota geometrisen muoto-opin opettamiseen ja todennut, että se on oppilaille tarpeellista käsityötaidon hankkimista varten.²⁹

Laskennon opetusta oli koulun kaikilla luokilla, alkuvuosina 2–3 viikkotuntia luokallaan ja lisäksi kaikilla yksi viikkotunti geometrista muoto-oppia.³⁰ Laskennon ja geometrisen muoto-opin tunnit jakaantuivat opetuksessa eri luokkien kesken seuraavasti (Helsingin Sokeainkoulu)³¹:

	1877		1893		1902		1909	
	L	GM	L	GM	L	GM	L	GM
Valm. os.			6	-	6	-	4	-
I lk.	3	1	4	-	4	-	4	-
II lk.	2	1	4	-	4	2	4	1
III lk.	2	1	4	2	3	2	4	1
IV lk./työos.					2	1	1	-

Kun opiskeluvuosien määrää lisättiin, laskennon tunteja tuli enemmän. Valmistelevalle osastolla opetettiin ainetta peräti kuusi viikkotuntia. Kouluosaston luokilla sitä oli kolme tai neljä tuntia viikossa, ja sen rinnalla toisella ja kolmannella tai pelkästään kolmannella luokalla geometrista muoto-oppia, josta myöhemmin käytettiin mittausoppi-nimitystä. Työosaston luokilla oli laskentoa 1–2 viikkotuntia. Lisäksi voitiin opettaa yksi viikkotunti mittausoppia.³²

Opetusmenetelmiin saatiin esikuvia ulkomailta. Jo Uno Cygnaeus oli opintomatallaan v. 1859 seurannut laskennon opetusta Hampurin sokeainkoulussa. Päässä-laskuun kiinnitettiin erikoisesti huomiota. Cygnaeus kuvasi selostuksessaan, kuinka kahdeksanvuotias poika vastasi muutamassa sekunnissa kysymykseen, mitä on neljäsosa 10 1/3:sta. Mittausoppia opetettiin niin, että esim. Pythagoraan lauselmät todistettiin käyttäen uurteilla varustettuun lautaan pistettyjä messinkipuikkoja.³³ Linsén kiinnitti matkallaan huomiota mm. Dresdenin koulussa saavutettuihin loistaviin päässä-laskemisen tuloksiin.³⁴ Stenius kuvaili laskennon ja muoto-opin opetusta Dresdenin ja Tukholman sokeainkoulussa. Dresdenissä käytettiin geometrisen muoto-opin opetuksessa puusta tai pahvista valmistettuja kuvioita ja esineitä. Useita havaintovälineitä käytettiin saman asian opettamiseen. Aluksi tutkittiin esineen muoto, myöhemmin esim. kulmat ja sivut.³⁵ Tukholmassa oli käytössä kirja, jonka opettaja Åstrand oli suunnitellut geometrisen muoto-opin opettamista varten. Åstrand oli kehittänyt myös näkövammaisille laskutaulun, mutta ensisijaisesti Ruotsinkin koulussa käytettiin päässä-laskua.³⁶

Helsingin Sokeainkoulussa opetettiin Linsénin aikana laskentoa niin, että oppilaat oli jaettu kahteen osastoon. Opettajalla oli A. W. Grubesin oppikirja Leitfaden für das Rechnen in der Elementarschule, ja opetuksessa noudatettiin yleensä

Helsingin normaalikoulussa käytettyjä menetelmiä. Näkevien laskutaulut korvattiin helmitauluilla, joissa oli kymmeneen metallilankaan pujotettuina yhteensä sata puukiekkoa. Oppilaat laskivat esim. kertolaskut päässä laskuna ja merkitsivät tulokset helmitauluun.³⁷

Alemman osaston ensimmäisellä luokalla opetettiin luvut 1–10 havainnollistaen helmitaululla. Ne käsiteltiin tarkasti. Luvut 11–100 käytiin läpi niin, että kiinnitettiin huomiota täysiin kymmeneen ja muihin keskeisiin lukuihin. Päässä laskuna oli yhteen- ja vähennyslaskua luvuilla 2–9. Lisäksi opetettiin pieni kertotaulu ja laskettiin hintalaskuja. Koko kurssi kerrattiin. Toisella luokalla tutustuttiin helmitaulun avulla 2–4-numeroisiin lukuihin. Opetettiin suuri kertotaulu ja laskettiin päässä laskuna yhteen-, vähennys- ja kertolaskuja 2- ja 3-numeroisilla luvuilla. Helmitaulun avulla laskettiin 2–4-numeroisilla luvuilla kaikkia neljää laskutapaa. Ylemmällä osastolla oli edelleen kerto- ja jakolaskuharjoituksia sekä päättelylaskua. Sielläkin menetelminä käytettiin päässä laskua ja laitteen avulla laskemista.³⁸ – Myös kansakoulujen laskennonopetuksessa oli havaintovälineenä yleisimmin helmitaulu.³⁹

Geometrisen muoto-opin opetuksessa tarkasteltiin puusta tehtyjä malliesineitä. Ne tutkittiin aluksi huolellisesti sormenpäillä ja sitten oppilaat kuvailivat niitä tarkasti, jolloin he ilmaisivat itseään vapaasti ja antoivat täydellisiä vastauksia. Myöhemmin käytiin läpi Linsénin Barbyssä näkemän mallin mukaisesti sokeain muoto-opin kurssi. Siinä tutkittiin ja kuvailtiin luonnonesineitä ja keinotekoisia tuotteita. Esineiden perusmuodot opetettiin ensin geometrisesti. Jokaista muotoa esiteltäessä luettiin senmuotoisia esineitä.⁴⁰ Laskennon ja muoto-opin opetuksessa pyrittiin antamaan oppilaille havaintoja kosketusaistin avulla ja yhdistämään suullinen opetus havaintoihin.

Päässä lasku oli alkuaikojen sokeainkoulujen laskennon opetuksessa keskeisessä asemassa Saksan kouluista saadun mallin mukaan. Kuopion Sokeainkoulussakin oli 1870-luvun alkuvuosina pelkästään päässä laskua.⁴¹ Molemmissa kouluissa otettiin käyttöön E. Bonsdorffin Lasku-harjoituksia, jonka päässä laskutehtäviä käytiin läpi eri luokilla.⁴² Samaa kirjaa suositeltiin vuoden 1881 mallikurssien mukaan myös kansakoulujen laskennon opetukseen.⁴³ Päässä laskua oli alkuaikoina kansakouluissakin runsaasti. Se oli opetuksessa syrjäyttänyt vanhan koulun käyttämän laskutaulun.⁴⁴

Uusia laskutapoja tuli myöhemmin sokeainkoulujen laskennon opetukseen. Esim. 1870-luvun loppupuolella ja 1880-luvun alussa ylemmän osaston kurssiin kuului yhteen-, vähennys-, kerto-, jako- ja päätöslaskun lisäksi korko-, alennus- ja vaihtolaskuja sekä kirjanpitoa.⁴⁵ Vuoden 1890 opetussuunnitelmaehdotuksen mukaan sokeainkoulujen laskennon opetukseen kuului

- päässä laskua
- neljä yksinkertaista laskutapaa kokonaisilla ja kymmenmurtoluvuilla, tavalliset murtoluvut, päätöslasku ja korkolasku
- taululaskua
- yksinkertaista kirjanpitoa pistekirjoituksen avulla.

Muoto-opin opetussisältö määriteltiin myös opetussuunnitelmaehdotuksessa:

- pintakuvioiden ”käsittämistä ja piirustamista”

- mittausopillisten kappaleiden selittämistä
- yksinkertaisten pintojen ja kappaleiden suuruuden määrittämistä.⁴⁶

Laskennon ja mittausopin sisältö noudatteli vuoden 1881 kansakoulujen mallikursseja.⁴⁷

Sokeainkoulujen muututtua 10-vuotisiksi laskennon opetussisältö säilyi suurin piirtein entisellään. Oppilailla ei ollut laskennon oppikirjoja, vaan tehtävät saneltiin heille. Harjoitusten määrää lisättiin, ja päässä laskun rinnalla oli paljon myös taululaskua. Helmitauluja käytettiin edelleen alaluokkien opetuksessa⁴⁸, mutta ylemmillä luokilla oli Ranskasta ostettuja laskutauluja, joissa oli Brailleen pistenumerot.⁴⁹ Kaarlo Suonio kuvasi laskennon opetusta:

”Ne kuutiotaulut oli käytössä. Ehkä sentti kertaa sentti oli ne kuutiot. Niissä ol’ ne pistenumerot joka puolella. Sitten kuutiotaululle tehtiin laskelma.”⁵⁰

Oppilaat laskivat tehtävänsä pistekuutiotauluille, mutta varsinaista pistekirjoituksella laskemista siten, että olisi merkitty kirjoitustaulun ja naskalin avulla tehtävät paperille, ei yleensä ollut. Kirjanpidon tehtävät tehtiin kuitenkin naskalia ja pistekirjoitustaulua käyttäen.⁵¹

Opettaja Johannes (Juho) Mustakallio kiinnitti erikoisesti huomiota sokeainkoulujen laskennon opetukseen. Hän teki v. 1911 matkan Saksaan, Itävaltaan ja Unkariin ja perehtyi mm. Wienin ja Budapestin sokeainkouluihin laskennon opetustapoihin. Mustakallion havaintojen mukaan 1910-luvulla oli sokeainkouluihin käytössä kolme erilaista laskutaulua:

- wieniläinen taulu, jossa lyijyseoksesta valmistetut tavalliset arabialaiset numerot asetettiin taulussa oleviin koloihin
- englantilainen Taylorin taulu, jossa kahdeksankulmaisiin syvennyksiin asetettiin metallisia nastoja ja niissä olevien pisteiden tai viivojen avulla saatiin aikaan merkit
- Suomessakin käytössä ollut pistekuutiotaulu, jossa käytettiin Brailleen numero-merkkejä.⁵²

Juho Mustakallio harjoitti opintomatalla tekemiensä havaintojen mukaisesti erikoisesti päässä laskua. Kaarlo Suonio kertoi haastattelussaan:

”Mustakallio sitä muistia koetti kasvattaa. Niin mahottomia lukuja laitto, että siinä oli muistamista. Saatto nousta satoihintuhansiin ja vaikka mennä ylikii.”⁵³

Päässä laskukokeita pidettiin siten, että opettaja sanoi tehtävät kaikille yhtä aikaa. Kun oppilaat olivat saaneet vastaukset valmiiksi, he viittasivat. Opettaja kysyi jokaiselta erikseen tuloksen ja ilmoitti lopuksi oikean ratkaisun. Taululaskukokeissa oppilaat laskivat tehtävän kerrallaan pistekuutiotaululle, josta opettaja katsoi tuloksen.⁵⁴

Mittausopissa ei 1900-luvun alkupuolella vielä ollut oppilaiden käytössä kirjoja. Opettajat sanelivat muistiinpanot ja tehtävät. He käyttivät E. Bonsdorffin kirjaa Kansakoulun mittausoppi ja myöhemmin 1910-luvulla August Alhon ja Juho Jussilan laatimaa samannimistä kirjaa.⁵⁵ Opetukseen tuli uusia havaintovälineitä. Esim. 1910-luvulla oppilailla oli pisteviivaimet, astemitat ja harpit. Pintakuvioita tehtiin

sormin tunnusteltaviksi käyttämällä rullaa, jota pyörittämällä syntyi pisteiviivaa. Havaintovälineenä oli myös sahajauhoilla täytetty tyyny. Sen sivut olivat noin 30 cm. Siihen tehtiin nuppineulojen avulla erilaisia kuvioita.⁵⁶ Kosti Lyytikäinen oli v. 1896 Venäjän-matkallaan tutustunut Pietarin sokeainopistossa sahajauhotyynyn käyttöön ja kuvannut sitä matkakertomuksessaan.⁵⁷ Ilmeisesti malli oli saatu sieltä suoraan Kuopion Sokeainkoululle. Pintakuvioita voitiin tehdä myös siten, että pehmeälle alustalle kiinnitettiin neuloilla ohutta rottinkinauhaa, jonka avulla saatiin sormin tunnettavat kuviot.⁵⁸ Tähän havainnollistamistapaan oli Johannes Mustakallio tutustunut matkallaan Purkersdorffin sokeainkoulussa Saksassa ja saanut sieltä mallin käyttämälleen menetelmälle.⁵⁹ Opetuksessa käytettiin lisäksi Danzigin sokeainkoulun johtajan suunnittelemlia mallikuvioita ja ääriiviivapiirustuksia⁶⁰ sekä erimuotoisia havaintoesineitä, kuten kartioita ja lieriöitä.⁶¹

Sokeainkoulun laskennon ja mittausopin opetus noudatteli sisällöltään vastaavan ajan kansakoulujen opetusta. Alusta lähtien korostettiin pääsälaskua lähinnä Pohjoismaista ja Saksasta saadun mallin mukaisesti. Oppilailla ei ollut käytössään kirjoja, vaan säännöt saneltiin pistekirjoituksella. Laskutehtävien suorittamisessa oli apuna helmitauluja ja myöhempinä vuosina pistekuutiotauluja. Mittausopin opetusta pidettiin hyvin tarpeellisena, ja sen opetukseen kuuluvia havaintovälineitä kehitettiin lähinnä ulkomaiden mallin mukaisesti sellaisiksi, että oppilas voi kosketusaistin avulla tehdä havaintoja.

8.3.4 Havainto-oppi

Havainto-oppi I. havainto-opetus oli Helsingin Sokeainkoulussa erillisenä oppiaineena 1890-luvulta lähtien, mutta jo vuoden 1865 opetussuunnitelmaehdotuksessa määrättiin, että koulussa oli opetettava mm. ymmärryksen, muistin ja tuntoaistin harjoituksia.⁶² Kuopion Sokeainkoulussa havainto-oppi oli varsinaisten oppiaineiden joukossa alusta lähtien.⁶³ Sille oli varattu esim. 1870-luvulla yksi viikkotunti ensimmäisellä ja toisella luokalla. Myöhemmin havainto-opin tuntimäärät nousivat, ja 1890-luvulta lähtien sitä opetettiin molemmissa kouluissa alaluokilla kolme tai neljä viikkotuntia.⁶⁴

Havainto-oppi ei kuulunut alkuvuosien kansakoulujen oppiaineisiin.⁶⁵ Karl Mortimer Stenius tutustui siihen ulkomailla. Hän on matkakertomuksessaan tarkasti kuvannut, miten hänen niin monessa suhteessa mallinaan pitämässä Dresdenin koulussa opetettiin havainto-oppia kaksi viikkotuntia ala- ja tunti yläluokilla. Opetuksen sisältöä kuvattiin sanalla *allerlei* (kaikenlaista). Siihen kuului kielen ja koti-seutuopin opetusta. Tunneilla käsiteltiin erilaisia esineitä, huonetta ja sen osia, rakennusta, puutarhaa kasveineen sekä hyödyllisiä koti- ja ulkomaisia tuotteita. Osa opetuksesta käytettiin tunto-, maku- ja hajuaistin kehittämiseen.⁶⁶

Kuopion Sokeainkoulun havainto-opin opetus alkoi Dresdenin koulun mallin mukaisesti. Tunneilla käsiteltiin ”kaikenlaisia aineita elämästä ja luonnosta”. Oppilaat tekivät havaintoja ympärillä olevista esineistä. Opettajalla oli käytössään useita oppikirjoja: saksalaisen Harderin *Anschau'ungsunterricht* (Havainto-oppi), Topeliuksen *Luonnon kirja*, Gruben *Kertomukset* ja Berlinin *Luonnonoppi*. Oppilailla ei ollut kirjoja. Luonnontiedon asiat olivat huomattavana osana opetusta, koska luonnonoppia ja luonnonhistoriaa ei opetettu erillisinä aineina.⁶⁷

Vuoden 1892 asetuksen voimaantulon jälkeen kiinnitettiin huomiota alaluokkien ja erityisesti valmistavan osaston luokkien opetukseen. Muutamat naisopettajat pe-rehtyivät ulkomaanmatkoillaan myös havainto-opin sisältöön ja käytettyihin mene-telmiin. Helsingin Sokeainkoulun opettaja Nanny Westerståle tutustui niihin Ruot-sissa Vexiön sokeainkoulussa.⁶⁸ Ulkomailla tehty huomioid vaikuttivat ilmeisesti havainto-opin opetuksen muuttumiseen: luonnontieteellisen aineksen rinnalle tuli- vat keskeisiksi kuulo-, haju-, maku- ja tuntoaistia kehittävät harjoitukset.⁶⁹

Aistiharjoitusten merkitystä Hanna Ingman selitti v. 1894: ”Näiden harjoitusten tarkoituksena on harjoittaa lasten kykyä ulkoisten aistien, erikoisesti kuulon ja tun-toaistin avulla käsittää ja erottaa erilaisia ääniä ja esineitä, jotta siten herätettäisiin heidän havaintokykynsä, laajennettaisiin heidän käsityspiiriään ja siten kehitettäi-siin heidän valmiuksiaan ilmaista puheella ajatuksia. Myös ns. alemmat aistit, haju ja maku, jotka usein sokealla ovat äärimmäisen epätäydellisesti kehittyneitä, tarvit-sevat harjoittamista ja terästämistä.”⁷⁰

Kuulohavaintoja opetettiin siten, että lapset tekivät havaintoja eläinten ja töiden äänistä esim. harjaamisesta ja kutomisesta. Luokassa pudoteltiin erikokoisia ja -painoisia esineitä ja kuunneltiin niiden putoamisääniä. Kuuloa kehitettiin myös sä-velmien ja laululeikkien avulla. Havainto-opin tunneilla oli laulu- ja liikuntaleikke-jä. Aluksi leikin tekstiä toistettiin useita kertoja ja selitettiin se sekä leikissä tehtä-vät liikkeet (esim. laululeikissä ”Talonpoika” kylväminen, leikkaaminen ja puimi-nen).

Useiden tuntien alkuharjoitusten jälkeen aloitettiin leikki. Hanna Ingman kuvasi leikin merkitystä: ”Lapset joutuvat siten suorittamaan liikkeitä, joihin he vamma-nsa vuoksi eivät koskaan ryhtyisi ja sen avulla voitetaan sokean avuttomuus, hänen tahtonsa ja rohkeutensa voimistuu, ruumis harjaantuu ja tulee liikkuvammaksi ja elävämmäksi.”⁷¹

Tuntoaistin harjoittaminen liitettiin puheharjoituksiin. Sormin tunnustelemalla tutustuttiin luokahuoneeseen, sen sisustukseen, koulutaloon, huonekaluihin, ta-lousesineisiin, ihmisruumiin osiin, omaan vaatetukseen, kotieläimiin, kaloihin ja täytettyihin lintuihin. – Haju- ja makuaistia harjoitettiin kasvien, kukkien, mausteiden ja ruokalajien avulla.⁷²

Havainto-opissa annettiin monenlaisia yleistietoja. Tunneilla tutustuttiin eri ma-teriaaleihin. Esim. lukuvuonna 1894–1895 käsiteltiin Kuopion Sokeainkoulussa valmistavan osaston ylemmällä luokalla mm. tiili, savi, kalkki, kivi, rauta, kupari, messinki, hopea ja lasi sekä rahat, painot ja mitat. Maantiedon alkeisiin kuuluivat mm. mäet, järvet, joet ja tasanko. Samalla luokalla tutustuttiin myös mittausopin alkeisiin. Ensimmäisellä koululuokalla käsiteltiin kasveja ja erilaisia luonnonilmi-öitä.⁷³ Havainto-opin tunneilla tehtiin retkiä lähiympäristöön.⁷⁴ – Kuopion Soke-ainkoulussa otettiin esim. lukuvuonna 1914–1915 esille talven opettamisen yhtey-dessä mäenlasku, hiihtäminen, luisteleminen ja ajeleminen. Oppilaille esiteltiin re-ki, kelkka, sukset, luistimet, aisakello ym. kellot.⁷⁵

Esim. seuraavia elinkeinoihin liittyviä aiheita käsiteltiin 1910-luvulla: lasin, puu-massan ja paperin valmistus, vuotain parkitsemisen, posti, sähkölennätin ja meije-rit.⁷⁶ Kuopion Sokeainkoulussa oppilaat kävivät havainto-opin tunneilla koulun puutarhassa, jossa heillä oli mahdollisuus tunnustella kasveja, niiden osia ja eri la-jeja. Oppilaat tutustuivat myös mm. syyskukkiin, juurikasveihin, puu- ja pensasla-

jcihin, varpuihin ja ruohon. Hedelmäkasveihin perehdyttiin siten, että tunneilla oli havaintovälineenä opetettavan kasvin hedelmä. Niin käsiteltiin esim. kookospalmu, taatelipalmu, viiniköynnös, banaani, kastanja ja saksanpähkinä. Vaatetuskasveista olivat havaintovälineinä puuvillapensaankoksa lehtineen ja puuvilloineen sekä hamppu ja pellava luonnollisina kasveina. Maustekasveja opetettiin myös tuntemaan ja lisäksi luettiin nautintokasveja.⁷⁷

Havainto-opin opetussisältöön kuului sekä havainto- että kotiseutuoppia. Vuoden 1890 opetussuunnitelmaehdotuksessa sisältö esiteltiin tiivistettynä: ”Koulu, koti, niiden ympäristöt, esineet, ilmiöt y.m. mallien ja esineiden avulla.”⁷⁸ Opetus pyrittiin saamaan hyvin havainnolliseksi. Apuna käytettiin jonkin verran havaintovälineiksi tehtyjä malleja, mutta pääasiassa luonnollisia esineitä, joihin oppilaat tutustuivat tunto-, kuulo-, maku- ja hajuaistin avulla.

Sokeainkoulut olivat havainto-opin opetuksessa edelläkävijöitä koko maassa. Esim. yleisissä kouluissa toimivat alkuopettajat kiinnittivät havainto-opetukseen huomiota 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin opettaja Kaarlo Werkko luennoi v. 1905 alkukoulunopettajien yleisessä kokouksessa havainto-opista oppiaineena ja piti siitä näytetunninkin. Sen jälkeen aine yleistyi monien alkukoulujen lukujärjestyksiin.⁷⁹ Vuoden 1906 alkuopetuskomitea halusi korottaa kotiseutuopin alemman kansakoulun keskusaiheeksi. Se katsoi kuitenkin alemman kansakoulun kotiseutuopin lähenevän suuresti havainto-opetusta.⁸⁰ Vuoden 1915 opetussuunnitelmakomitea ei käyttänyt nimitystä kotiseutuoppi, vaan puhui havainto-opetuksesta. Sen mukaan havainto-opetuksen aineksen valinta oli suoritettava poimien osia lasta lähellä olevasta materiaalista, koska se juuri herätti lapsen mielenkiinnon ja sen aineksen tunteminen oli tärkeintä hänen vastaiselle kehitykselleen. Havainto-opetus oli lapsen ympäristöstä aiheensa ottavaa asiaopetusta, johon liittyi omatoimista työskentelyä.⁸¹ Sokeainkoulujen havainto-opin opetus oli alusta lähtien ollut hyvin samanlaista, millaiseksi se vuoden 1915 komitean suunnitelmien mukaan alkuopetuksessa kaavailtiin. Siinä käytettiin kuitenkin näköhavaintojen asemasta apuna tunto-, kuulo-, haju- ja makuaistiin pohjautuvia havaintoja.

8.3.5 Luonnontieto

Mathilda Linsén ja Karl Mortimer Stenius tutustuivat molemmat opintomatkoillaan luonnontiedon opetukseen. Linsén kuvasi matkakertomuksessaan mm. Kööpenhaminan sokeainkoulun luonnontiedon opetusta ja kertoi havaintovälineinä käytetyistä puisista ja paperisista eläinten malleista.⁸² Stenius kuvaili matkakertomuksessaan Dresdenin koulun luonnontuntemuksen opetusta, johon kuului eläin- ja kasvioppia sekä fysiikkaa. Eläinopin tunteja havainnollistettiin täytettyjen eläinten ja paperimassasta valmistettujen mallien käytöllä. Havaintovälineinä oli myös esim. turkkeja ja sarvia. Tunneilla käsiteltiin kotimaiset eläinlajit. Wienin ja Linzin sokeainkoulujen opettajat antoivat Steniukselle ohjeen: ”Apuvälineitä niin paljon kuin vain mahdollista.”⁸³

Linsén käsitteli luonnontieteen opetusta vuoden 1867 kertomuksessa ja pohti ai-
neen merkitystä:

”Siltä, jolta näkö puuttuu, täytyy luonnon kanssa seurustelun jäädä rajoittu-
neeksi ja sen vuoksi ei syvempi luonnontieteiden opiskelu tule sokealla kysy-
mykseen. Kuitenkin myös hänen täytyy saada käsitys siitä maailmasta, joka
häntä ympäröi. Hänen täytyy oppia selvittämään se kohokirjoitus, joka luon-
non ja elämän suuressa kirjassa on myös hänen luettavissaan; hänen pitää op-
pia siitä etsimään ja löytämään kaikkivaltias ja viisas Luoja, jonka käsi on jär-
jestänyt ja ylläpitää kaiken.”⁸⁴

Jotta sokea oppilas saisi jonkinlaisen käsityksen luonnon esineistä, hänen piti
Linsénin mukaan antaa itse tuntoaistin avulla tutkia esineitä tai sopivia malleja.
Linsén valitti sitä, että kokoelmat tulivat kalliiksi ja sen vuoksi jouduttiin tyyty-
mään eläinten sanalliseen kuvailuun. Suullisten kuvausten avulla pyrittiin jokaises-
ta eläimestä esittämään sen piirteitä sekä hyötyä ja arvoa ihmiselle. Opetuksessa
käytiin läpi nisäkkäät ja kiinnitettiin erikoisesti huomiota kotieläimiin. Siihen kuu-
lui myös lyhyt esitys ihmisruumiin rakenteesta ja sen osista. Toinen kahdesta viik-
kotunnista käytettiin lukemalla teoksia, jotka sisälsivät eläviä ja kiinnostavia ku-
vauksia eläinmaailmasta.⁸⁵

Amalia Roosin aikana 1870-luvulla Helsingin Sokeainkoulun luonnonopin ope-
tukseen kuuluivat fysiikka, anatomia ja terveystoppi sekä eläintiede.⁸⁶ Vastaavan
ajan monissa kansakouluissa opetettiin luonnontiedosta vain eläintiedettä ja esim.
fysiikan opetus oli harvinaista.⁸⁷ Uno Cygnaeuksen suunnitelman mukaan fysiik-
kaa kyllä kuului kansakoulujen opetukseen.⁸⁸

Luonnontiedon opetus monipuolistui, niin että esim. lukuvuonna 1881–1882 Hel-
singin Sokeainkoulussa eläinkunnan ja ihmisen lisäksi käsiteltiin kasvikuntaa ja ki-
vikuntaa. Lisäksi käytiin opettajan suullisen kuvauksen avulla läpi maailman ra-
kenne.⁸⁹

Vuoden 1890 komitean opetussuunnitelmaehdotuksessa luonnontiede oli soke-
ainkoulun oppiaineiden joukossa. Siihen kuuluivat seuraavat alueet:

- tärkeimmät luonnonesineet, luonnossa ja elämässä tavallisimmin esiin tulevien il-
miöiden ja lakien selittäminen
- helpotajuisia luonnonkuvauksia
- terveystoppia.⁹⁰

Luonnontieto tuli 1890-luvulla erilliseksi oppiaineeksi myös Kuopion Sokeain-
koulussa, jossa sitä aikaisemmin oli opetettu vain havainto-opin yhteydessä. Ha-
vainto-opin opetus sisälsi runsaasti luonnontiedollista ainesta. Näin ollen luonnon-
tiedon alkeet käsiteltiin valmistavan osaston ja ensimmäisen luokan havainto-opin
tunneilla ja luonnontietoa opetettiin ylemmillä koululuokilla. Opetusta täydennet-
tiin ja syvennettiin vielä työosastolla, jossa sitä oli yksi viikkotunti.

Kouluosaston luonnontietotunneilla käsiteltiin aluksi kasvi- ja eläinoppia. Oppi-
lailla ei ollut kirjoja, joten opetus oli kuuntelemisen ja muistiinpanojen varassa.
Opettajat käyttivät tukena teoksia, joista monet olivat kansakoulujen oppikirjo-
ja. Käytössä oli mm. Segerstedtin Luonnontiede kansakouluja ja aloittelevia var-
ten, Geneztin Eläintieteen oppikirja, Unoniuksen eläintiedettä käsittelevä teos ja

useita K. E. Kivirikon oppikirjoja.⁹¹

Havaintovälineiden niukkuus haittasi opetusta 1890-luvullakin. Helsingin koulun kokoelmiin kuului esim. keväällä 1893 vain muutamia pikkulintuja ja nisäkkäitä. Ihmisen anatomian oppimista varten oli käytössä sydän ja aivot, jotka oli valmistettu paperimassasta.⁹² Havaintovälineiden tarpeellisuuteen kiinnitettiin kyllä huomiota, mutta varojen niukkuus vaikeutti niiden hankkimista.⁹³ Sokeainkoulujen kokoelmiin saatiin 1890-luvulla uusia välineitä, mm. Helsinkiin luuranko, torso ja paperimassasta tehtyjä eläinmalleja. Viimeksi mainitut hankittiin Saksasta ja niitä oli yksitoista.⁹⁴ Kasviopin opetuksessa käytettiin havaintovälineinä eläviä kasveja.⁹⁵ Helsingin oppilaat kävivät esim. lukuvuonna 1907–1908 kaksi kertaa kasviopillisesa puutarhassa ja kerran eläintieteellisessä museossa.⁹⁶

Fysiikkaa ja kemiaa opetettiin kouluosaston ylimmillä luokilla ja työosastolla.⁹⁷ Fysiikan tunneilla käsiteltiin kappaleiden yleisiä ominaisuuksia ja käytiin läpi ääni-, valo- ja sähköoppia. Opettajilla oli kirjoinaan mm. Kiljanderin kansakoulun yleinen luonnonoppi, Busemanin Kansantajuinen fysiikka ja Segerstedtin luonnontieteen oppikirja.⁹⁸ Fysiikan ja kemian tunneilla tehtiin kokeita. Kemian opetuksessa oli käytössä mm. sprilamppu ja koeputkia, joissa aineita tutkittiin. Fysiikan tunneilla tehtiin sähkökokeita ja pantiin kuntoon höyryveturi. Opettajaa auttoivat kokeissa sellaiset oppilaat, jotka näkivät eniten.⁹⁹

Työosaston viimeisellä luokalla opetettiin Helsingin Sokeainkoulussa vuodesta 1904 lähtien luonnontiedon tunneilla myös geologiaa. Esim. lukuvuonna 1904–1905 käytettiin geologian opiskeluun koko vuoden ajan yksi viikkotunti. Tunneilla puhuttiin maasta ja avaruudesta, maapallosta, tulivuorista, maanjäristyksistä, vuorenmuodostuksesta, tasoittavista voimista maan pinnalla ja vuorilajiopista. Lisäksi käsiteltiin Suomen geologiaa.¹⁰⁰

Terveysoppi oli osa luonnontietoa. Sitä opetettiin kouluosaston yläluokilla ja työosastolla. Siinä käytettiin M. Fosterin, R. Tigerstedtin ja H. Borgin laatimia kirjoja. 1910-luvulla oli käytössä yhdistetty terveys- ja raittiusopin oppikirja, jonka oli laatinut Max Oker-Blom.¹⁰¹ Sekä ihmisen anatomian että terveysopin opettamista pidettiin sokeainkoulussa hyvin tarpeellisena siitäkin syystä, että monet oppilaista jatkoivat sokeainkoulusta päästyään opintojaan hieromaopistossa, jossa näiden alojen tietoja tarvittiin.¹⁰² Terveys- ja raittiusopin tietoja täydennettiin lukemalla tunneilla ääneen alan kirjallisuutta. Esim. lukuvuonna 1909–1910 Kuopion Sokeainkoulun kolmannella luokalla luettiin seuraavat kirjat: M. Helenius, Alkohoolin vaikutukset; V. Heikel ja G. Forstén, Terveysneuvoja nuorisolle; N. Arppe, Keuhkotaudista ja A. Buckley, Tieteen satumaailma.¹⁰³

Sokeainkoulujen luonnontiedon opetuksella täydennettiin havainto-opin tunneilla alkanutta tutustumista eläin- ja kasvimaailmaan sekä muuhun ympäröivään luontoon. Ylemmillä luokilla opetukseen tulivat mukaan myös fysiikka, kemia, geologia sekä terveys- ja raittiusoppi. Pisteoppikirjoja ei ollut, vaan opiskelu tapahtui kuuntelemisen ja muistiinpanojen avulla. Opetusta havainnollistettiin esim. käyttämällä luonnosta otettuja kasveja, täytettyjä eläimiä tai pienoismalleja sekä tekemällä kokeita. Opetus kestää monipuolisuudessaan ja havainnollisuudessaan hyvin vertailun vastaavan ajan kansakoulujen luonnontiedon opetukseen.¹⁰⁴ Verrattuna ulkomaiden sokcainkouluihin Suomen sokeainkoulujen opetuksen laajuus ei niistä ilmeisesti suuresti poikkea, mutta havaintovälineitä meillä oli vähemmän käytössä

kuin vanhoissa Saksan ja Itävallan oppilaitoksissa tai vaikkapa Kööpenhaminan sokeainkoulussa.¹⁰⁵

8.3.6 Maantieto

Maantiedon opetus aloitettiin Helsingin Sokeainkoulussa vuonna 1866, vajaa vuosi koulun perustamisen jälkeen. Mathilda Linsénin mukaan oppilaille olisi aluksi pitänyt opettaa lähiympäristö, koulutalo ja Helsinki ympäristöineen, mutta tarvittavat kartat puuttuivat. Tunneilla selitettiin yleisiä maantiedon käsitteitä. Aluksi opetettiin Suomen maantietoa.¹ Jo vuonna 1865 oli koululle saatu hankituksi Suomen kartta ja syksyllä 1866 tuli Saksasta tilattu reliefikarttapallo², jota käyttäen opiskeltiin maanosat ja valtameret. Oppilaat saivat itse etsiä paikat kartalta. Linsénin mukaan se vei paljon aikaa, sillä ne joutui opettamaan jokaiselle yksitellen. Myöhemmin opiskeltiin Euroopan fyysinen maantiede pääpiirteittäin ja opittiin tuntemaan mm. tärkeimmät joet ja vuorijonot. Maantiedon tunneilla luettiin lisäksi lyhyitä kuvauksia maista, kansoista, ilmastoista ja luonnontuotteista.³

Kuopion Sokeainkoulussa maantieto oli oppiaineena alusta lähtien.⁴ 1870-luvulla molemmissa kouluissa käytettiin Erslew–Modeenin oppikirjaa, joka oli suunniteltu kansakouluille. Suomen ja Euroopan maantiedon lisäksi luettiin myös muista maanosista. Apuna oli kohokarttoja, jotka olivat yhteisesti koko luokan tutkittavina. Opettajat valittivat, että hidas karttojen lukeminen vaikeutti maantiedon oppimista.⁵ 1880-luvun alkuvuosina ratkaistiin Helsingin Sokeainkoulussa kartan opettaminen niin, että oppilaat kokoontuivat silloin tällöin iltapäivällä klo 16–17 ylimääräiselle tunnille, jolloin etsittiin paikkoja kartalta.⁶

Vuoden 1890 opetussuunnitelmaehdotuksen maantieteen opetussisältö oli lyhyesti seuraava:

- Fyysillistä maantiedettä.
- Suomen maantiedettä.
- Euroopan valtiollista maantiedettä ja muiden maanosien maantiedettä.⁷

Suunnitelma noudatti sitä runkoa, jota aikaisempinakin vuosina oli käytetty. – 1890-luvun alkuopuolella kiinnitettiin Venäjän asioiden opettamiseen aikaisempaa enemmän huomiota. Se käsiteltiin heti Suomen jälkeen, ennen kuin esim. Pohjoismaista puhuttiin.⁸ Uusia karttoja hankittiin täydentämään opetusta. Kosti Lyytikäinen toi Pietarin sokeinopistosta v. 1893 muutamia Venäjän karttoja Kuopion Sokeainkoululle.⁹ Lukuvuonna 1892–1893 Helsingin Sokeainkoulun karttakokelmiin saatiin suuri puusta leikattu reliefikartta, jossa oli Eurooppa. Se tilattiin Ruotsista. Samana vuonna saatiin koululle toinen puusta veistetty kartta, jonka teki suomalainen Eva Mannerheim. Siinä oli Suomi sormin tunnettavina kohokuviaina. Läänin- ja maanrajat oli merkitty pienillä nastoilla, kaupungit suuremmilla nastoilla ja rautatiet karkealla teräslangalla. Kartta oli maaalattu öljyväreillä ja se oli kooltaan 145 cm x 100 cm.¹⁰ Samana vuonna ostettiin vielä Pariisista muutamia kipsisiä kohokarttoja.¹¹

Sokeainkoulujen muututtua 10-vuotisiksi maantietoa opetettiin koulun ensimmäiseltä luokalta työosastolle saakka. Koululuokilla sitä oli yleensä kaksi tai kolme

viikkotuntia, työosastolla yksi tai kaksi. Jo havainto-opetuksessa oli luotu pohja maantiedon opetukselle. Kuopion Sokeainkoulussa opetettiin ensimmäisenä maantiedon opiskeluvuonna kartan käsittelyä siten, että tutustuttiin luokkahuoneen, ”koulukartanon” ja kaupungin asemakarttaan.¹² Luokkahuoneessa oli iso kartta Kuopion kaupungista ja sen lähiympäristöstä. Se oli tehty paperimassasta. Siinä oli järvet syvennettyinä ja korkeat paikat koholla. Kadut oli merkitty syvillä viivoilla, valtakadut leveämpinä ja rännikadut kapeina. Mm. kaupungintalo ja maaherran virka-asunto oli merkitty ja ne etsittiin tunneilla. Katujen nimiä ei ollut. Oppilailla oli käytössään myös pieniä pahvisia Kuopion karttoja, joita he voivat käyttää kaupungilla liikkuaan.¹³

Alaluokkien oppikirjana käytettiin kauan E. Lagerbladin Valmistavaa maantiedettä. Ylemmillä luokilla oli Lagerbladin, Genezin tai Hultin ja Nordmannin oppikirjat. Työosastolla luettiin vieraita maanosia koskevia asioita tai yleistä maantiedettä. Opettajat sanelivat muistiinpanoja eikä oppilailla ollut aluksi pistekirjoja, vaan hoitajat lukivat heille läksyt iltaisin. V. 1898 ilmestyi pisteillä Suomen maantieteen oppikirja ja v. 1914 Lagerbladin Maantiedon oppikirja.¹⁴ Tunneilla luettiin oppikirjojen lisäksi maantieteellisiä kuvauksia asian elävöittämiseksi.¹⁵ Kartanlukua opetettiin Helsingin Sokeainkoulussa siten, että opettaja neuvoi yhdelle oppilaalle paikat ja tämä puolestaan opetti ne illalla luokkatovereilleen, kun oppilaat hoitajan valvonnassa kokoontuivat lukemaan seuraavan päivän läksyjä.¹⁶

Maantiedon opetus sisältö oli sokeainkoulussa pääpiirteiltään sama kuin sen ajan kansakouluissa.¹⁷ Opiskelu tapahtui kuulemisen ja muistiinpanojen avulla. Aluksi karttojen vähyys haittasi työskentelyä. 1890-luvulta lähtien saatiin uusia karttoja, joita valmistettiin puusta, kipsistä, paperimassasta tai pahvista. Osa kartoista valmistettiin kotimaassa, osa ostettiin ulkomaiden sokeainkoulusta, esim. Saksasta, Venäjältä ja Tanskasta.

8.3.7 Historia

Kansakoulujen ja ulkomaisten sokeainkoulujen mallin mukaisesti historia otettiin alusta lähtien sokeainkoulujen oppiaineiden joukkoon. Helsingin Sokeainkoulussa historian opetus aloitettiin syksyllä 1866, ja sitä opetettiin kaksi viikkotuntia. Aluksi luettiin Kreikan ja Rooman historiaan liittyviä henkilökuvauksia. Opettajalla oli käytössään Gruben oppikirja *Karaktersskildringar ur historien och sagan*. Linsén perusteli henkilökuvausten käsittelyä sillä, että oppilaat paremmin ymmärtävät tapahtumien sisäisen yhteyden, kun ne liittyvät jonkun päähenkilön ympärille. Suomen ja Ruotsin historiaan oppilaita tutustutettiin lukemalla tunnilla ääneen Collanin kirjaa *Läsebok på prosa för Finlands ungdom* ja Fryxellin teosta *Berättelser ur svenska historien*.¹⁸

Linsénin suunnittelema sokeainkoulujen historianopetus oli samanlaista, jollaiseksi Uno Cygnaeus oli kaavailut kansakoulujen historian. Cygnaeuksen mielestä opetus ei saanut olla pelkkää ulkolukua ja mehutonta nimien sekä vuosilukujen pänttäämistä. Oppilaiden tuli saada lukea esim. elämäkertoja ja ajankuvauksia. Se toteutettiin Linsénin johtamassa koulussa. Cygnaeus oli esittänyt myös, että oppilaat piti saada näkemään suuria kehityslinjoja, todellisia valtavirtauksia.¹⁹

Sokeainkoulun oppilailla ei ollut historian oppikirjoja. Heidät tuli Linsénin mukaan totuttaa suullisesti esitettyjen kertomusten säännölliseen ja yhtenäiseen selostamiseen. Sitä taitoa oli Linsénin mielestä vaikea vuodessa saavuttaa. Erikoisesti työtä haittasi se, ettei oppilaita historian tunneilla voitu jakaa kahteen ryhmään, vaan hyvin eri-ikäisiä oppilaita jouduttiin opettamaan yhdessä. Kirjojen puuttumisen vuoksi tarvittiin paljon kertaamista, joten vain pieni osa historiaa voitiin käsitellä.²⁰

Myöhemmin molemmissa kouluissa yleistyi tapa, että käsittely aloitettiin Suomen historiasta ja ylempillä luokilla luettiin yleistä historiaa. Helsingin Sokeainkoulussa historian opetus oli 1870-luvulla suullista. Lisäksi luettiin valittuja kappaleita Gruben, Renvallin ja Krohnin oppikirjoista.²¹ 1880-luvun alkupuolella alettiin käyttää O. Wallinin Suomen historiaa kansakouluja varten. Yleistä historiaa opettiin taas Pallinin kirjan mukaan. Molemmat olivat kauan sokeainkoulujen historian oppikirjoina.²²

Vuoden 1890 opetussuunnitelmaehdotuksessa esitetty historian sisältö ei poikennut siitä, mitä sokeainkoulujen historianopetukseen oli aikaisemmin kuulunut. Sen mukaan siihen tuli sisältyä Suomen ja yleistä historiaa sekä helppotajuisia historian kertomuksia.²³

Sokeainkoulujen muututtua 10-vuotisiksi historiaa voitiin sisällyttää opetukseen suhteellisen paljon. Esim. Helsingin Sokeainkoulussa sitä oli 1900-luvun alkuvuosina I–III luokilla kolme tuntia viikossa ja työosastollakin yksi viikkotunti. Aikaisempien oppikirjojen rinnalle tuli uusia, mm. M. G. Schybergsonin *Finlands historia för skolan och hemmet* sekä Alpo Noposen, Y. K. Koskisen ja O. A. Forsströmin teos, joka samaan aikaan yleistyi kansakoulujenkin oppikirjaksi.²⁴ Opettajat seurasivat tarkasti uusien teosten ilmestymistä, ja ne otettiin pian käyttöön myös sokeainkouluissa. Uusien oppikirjojen mukaisesti isänmaan historia oli keskeinen osa opetusta.

Työosastolla luettiin M. G. Schybergsonin Suomen historian oppikirjaa, joka oli suunniteltu lyseoiden ja tyttökoulujen ylimmille luokille.²⁵ Kouluvuosien määrän vuoksi voitiin historiaa käsitellä laajemmin kuin vastaavan ajan kansakouluissa. Työosastoilla käytiin kertailten läpi Suomen historia ja luettiin ääneen elämäkertoja, esim. Th. Reinin kirjoittama Snellmanin elämäkerta.²⁶

Historian opetus oli suullista ja läksyt kuunneltiin iltaisin valvojan lukemina.²⁷ Muutamat opettajista olivat erinomaisia kertojia ja heidän esityksensä auttoi asioiden mieleenpainamista. Historian karttoja ei ollut. Tunneilla ei käytetty sanomalehtiä, mutta niitä kylläkin luettiin esim. Helsingin Sokeainkoulun asuntolassa iltaisin ääneen. Helsingin koulun oppilaat kävivät tutustumassa mm. Kansallismuseon kokoelmiin ja saivat käsin koetella sellaisia esineitä, joitten koskemiseen valvoja antoi luvan. He kävivät myös Ateneumissa. Siellä esittelijä kertoi tauluista ja opasti heitä koskettelemalla tutustumaan veistoksiin.²⁸

8.3.8 Käsitöt, käsiharjoitukset ja Fröbelintyöt

Käsitöillä oli keskeinen asema niissä sokeainkouluissa, joista Suomen sokeainkoulujen perustajat hakivat esikuvaa työlleen. Linsén kuvasi matkakertomuksessaan

esim. Kööpenhaminan sokcainkoulun käsityöopetusta, kuinka pojille opetettiin kori- ja punontatöitä sekä tytöille neulomista, virkkaamista ja ompelemista.²⁹ Steenius seurasi Dresdenissä ja monissa muissakin Keski- ja Pohjois-Euroopan kouluissa opetusta ja kuvasi matkakertomuksessaan, kuinka monenlaisia töitä kouluissa tehtiin. Tytöt ja pojat neuloivat; lisäksi letitettiin mattoja ja tehtiin lastutöitä. Näkövammaiset valmistivat monissa maissa koreja, punoivat köyttä, sorvasivat esineitä ja tekivät harjoja, suutarintöitä tai nikkarintöitä. Myös ompelemista opetettiin.³⁰

Mathilda Linsén kiinnitti vuoden 1867 vuosikertomuksessaan huomiota käsityöopetuksen merkitykseen:

”Käsityöopetus saa sokeiden laitoksessa aivan toisen painon ja merkityksen kuin tavallisessa koulussa. Se ei pyri vain antamaan sokeille hyödyllistä valmiutta, se on myös tehokkaimpia keinoja tuntoaistin kehittämiseen ja usein niin taitamattomien käsien harjoittamiseen. Se osoittaa sokeille tien, jonka avulla he ehkä helpoimmin onnistuvat taistelemaan lähintä ja siksi ehkä vaarallisinta vihollistaan toimeentuuusta vastaan, joka alinomaan uskollisen liittolaisensa ikävystymisen seuraamana on monien syntien aiheuttaja. Opetus pyrki myös antamaan varattomalle sokealle mahdollisuuden tulevaisuudessa hankkia toimeentulonsa tai ainakin osan siitä. Tämän johdosta täytyy kuitenkin huomauttaa, että sokea harvoin ilman toisten myötävaikutusta voi huolehtia itsestään. Syyt siihen ovat pääasiassa seuraavat: Sokea työskentelee tavallisesti hitaasti, ja hän tarvitsee välillä työssään näkevien apua. Työmateriaalin hankkiminen aiheuttaa hänelle monesti vaikeuksia ja vielä enemmän töittien myynti, näin siksi, että hänen helpoimmin valmistamansa työt ovat yleensä huonosti palkattuja eivätkä muut aina luota sokean tekemään työhön. Mutta jos häntä tuetaan pyrkimyksissään – minkä pitäisi tapahtua ilman suuria kustannuksia – se valmius, jonka hän enemmässä tai vähemmässä määrin on hankkinut, tulee hänelle ilon ja siunauksen lähteeksi.”³¹

Käsityöopetuksen tehtävänä oli siis Linsénin mielestä näkövammaisten tuntoaistin kehittäminen ja käsien harjoittaminen toimintakykyisiksi. Käsityön terapeutin tehtävä ymmärrettiin myös siinä mielessä, että sen avulla saatiin joutilaisuuden tilalle toimintaa. Yhtenä tehtävänä oli tulevan ammatin opettaminen näkövammaiselle.

Linsénin mukaan sokeainkoulun käsityöopetus vaati sekä oppilailta että opettajilta aikaa, voimia ja kärsivällisyyttä. Opetus aloitettiin sukankutomisella. Sukkia kutoivat sekä pojat että tytöt. Pojille opetettiin myös koritöitä. Koulussa tehtiin solmiamistöitä, valmistettiin nauhakenkiä, lampunmattoja ja neulakirjoja³² sekä virkattiin ja ommeltiin. Lukuvuoden 1866–1867 kuluessa Helsingin Sokeainkoulussa tehtiin seuraavat käsityöt:

- 14 paria sukkiä
- 2 kpl ns. sielunlämmittäjiä (käsivarret ja hartiat suojaavia neulottuja vaatekappaleita)
- 4 kpl pienehköjä kaulaliinoja
- 1 pari ranteensuojuksia
- 8 paria nauhakenkiä

- 2 kpl lampunmattoja
- 16 kpl neulakirjoja
- 1 hiusverkko
- 1 esiliinan helmaosa.³³

Linsénin aikainen käsityönopetus oli monessa suhteessa Uno Cygnaeuksen ihan- teiden mukaista: siinä oli huomattava osuus kasvatustekijöillä. Cygnaeuksen mu- kaan kansakoulujen käsityönopetus ei saanut olla ammattimaista eikä myöskään ”tyhjiä, tylsiä ja vanhaan totuttuun tapaan tehtyjä työtemppeja, jotka eivät kysy hengen voimia”.³⁴ Hän toi virikkeitä moniulotteisesta työkasvatuksen/käsityönope- tuksen traditiosta.³⁵ Jo 1700–1800-lukujen vaihteessa oli maassamme tullut tunne- tuksi filantrooppinen työkasvatus, jonka avulla lapsista tulisi kasvattaa hyödyllisiä yhteiskunnan jäseniä.³⁶ 1860-luvulla keskusteltiin varsin voimakkaasti filantrooppi- sen ja Cygnauksen työkasvatuksen soveltamisesta Suomen oloihin.³⁷

Amalia Roosin johtajakaudella 1870-luvulla tehtiin edelleen samoja töitä kuin Linsénin aikakin. Lisäksi käsityönopetukseen kuului myös lastu- ja niinitöiden opetus. Ompelemisen opetuksesta johtajatar Roos oli sitä mieltä, että oppilaille riittää, kun he tarpeen vaatiessa osaavat käyttää silmäneulaa. Roosin mielestä olisi tyttöille ollut hyvä opettaa myös harjatöitä, mutta sopiva opettaja puuttui.³⁸

Hanna Ingmanin johtajakauden alussa 1870- ja 1880-luvun vaihteessa käsi- työn opetus monipuolistui. Koska oppilaitos oli pääasiassa tyttöjen koulu, käsityöt- kin määräytyivät sen mukaan. Tunneilla valmistettiin mm. lapasia, sukkia, hamei- ta, vauvannuttuja ja -peitteitä, damaskeja, pöytäliinoja, niinestä letitettyjä mattoja ja verkkoja metsästyslaukkuihin. Ingmanin aikana opetettiin tytöille sekä käsi- että koneompelua, ja he ompelivat koneella mm. pellavaisia naisten paitoja. Tilojen ja opettajavoimien puute rajoitti kuitenkin uusien työmuotojen ottamista opetuk- seen.³⁹ Käsityönopetukseen kuului myös monien käytännön taitojen harjoittelua. Oppilaat parsivat sukkia ja korjasivat vaatteita. Heille neuvottiin myös sellaisia tehtäviä, jotka myöhemmin kuuluivat kotitalouden, lähinnä kodinhoidon opetuk- seen. Hanna Ingmanin selostus vuodelta 1882 kuvasi käsityötuntien käyttöä:

”Jatkuvasti on pantu painoa sille, että oppilaat ovat oppineet huolehtimaan it- sestään, toimimaan toisten avusta riippumatta ja kykynsä mukaan olemaan hyödyksi itselleen ja muille. Pojat ja tytöt on harjoitettu kaikkiin kodissa esiintyviin töihin, esim. huoneiden siivoamiseen, lattian ja vaatteiden pesuun, lämmittämiseen, pöydän kattamiseen ja astioiden pesemiseen sekä vanhem- mat pojat halonhakkuuseen.”⁴⁰

Helsingin Sokeainkoulun käsityönopetus sai yhä selvemmin ammattiopetuksen luonteen 1880-luvun loppupuolella, jolloin koulussa alettiin teettää harja- ja kori- töitä. Harjatyöt aloitettiin syyslukukaudella 1886. Tanskan sokeainkoulussa opis- kellut Ludvig Strömberg toimi aluksi harjatöiden mestarina.⁴¹ Hänen jälkeensä opetusta hoiti John Wiik, joka oli Pietarin sokeainopistossa opiskellut harjatöiden tekoa.⁴² Kuopion Sokeainkoulun käsityönopetuksessa oli alunperin selvästi pyrki- mys ammattitaidon opettamiseen. Stenius oli kutsunut työmestariksi Kööpenhami- nasta sokeainopiston oppilaan Otto Tönnesenin, ja hän toi mukanaan tarvittavia välineitä ja aloitti Kuopiossa koritöiden opettamisen heti ensimmäisistä vuosista lähtien.⁴³ Pojille neuvottiin myös niinenletitystä ja letitetystä niinestä kudottiin

mattoja. Samoin kuin Helsingin koulussa kudottiin Kuopiossakin verkkoja metsästyslaukkuihin. Steniuksen aikana harjoitettiin poikia punomaan köyttä tuohesta, juurista, hampusta ja siankarvoista. Köysiä tarvittiin mm. kalastukseen. Tytöille opetettiin tikkaustöitä, ”kekruuksia”, kutomista ja ompelua. Kuopion koulussa tytöt tekivät myös koritöitä.⁴⁴

Myös kuurojenopetuksessa oli käytännön ammatteihin harjaannuttamisella samoihin aikoihin huomattava osuus. Turun kuurojenkoulun johtaja C. H. Alopaeus oli tutustunut kuurojen ammattiopetukseen opintomatkoillaan. Hänen johtajakaudellaan (v.1860–1881) harjaannutettiin oppilaita mm. suutarin-, räätälin-, puusepän- ja maalarintöihin.⁴⁵

Vuoden 1892 asetuksen tultua voimaan käsityölle saatiin sokeainkoulussa lisätunteja opiskeluvuosien lisääntymisen myötä. Kymmenvuotisessa sokeainkoulussa erotettiin sen kaikille kolmelle osastolle kunkin ikäryhmän mukaisia töitä: Opetus aloitettiin käsiharjoituksilla, joita tehtiin valmistavalla osastolla. Kouluosastolla oli varsinaista käsityötä. Työosastolla tunteja oli paljon ja voitiin antaa työelämään valmistavaa ammattiopetusta.⁴⁶

Käsiharjoituksia oli yleensä valmistavalla osastolla kahdesta neljään tuntia viikossa, mutta joinakin vuosina opetukseen voitiin käyttää kahdeksankin viikkotuntia. Harjoitusten tarkoituksena oli valmistaa oppilaita varsinaisten käsitöiden tekoon. Osana käsiharjoituksia olivat ns. Fröbelintyöt, joihin opettajat olivat saaneet mallia lähinnä Keski-Euroopan maihin suuntautuneilta ulkomaanmatkoiltaan.⁴⁷ Pestalozzin oppilas Friedrich Fröbel (1782–1852), lastentarhakasvatuksen aloittaja, oli korostanut erikoisesti käden taitojen harjoittamisen merkitystä. Hänen mukaansa käsi oli ihmisen jäsenistä tärkein ja sitä oli ensimmäiseksi harjoitettava. Pieniä lapsia oli harjoitettava kehittämään käden herkkätuntoisuutta, muovailemaan savesta ja kipsistä, ompelemaan, punomaan ja piirtämään.

Kaikki opetustyö oli järjestettävä kätevyttä kehittäväksi ja luovia voimia kasvattavaksi.⁴⁸ Fröbelin mukaan kutsuttiin Suomessakin käden taitoa lisääviä harjoituksia Fröbelintöiksi.⁴⁹

Ns. Fröbelintöissä oppilaat rakentelivat kuutioista ja särmiöistä rakennelmia, askartelivat puusäleistä mallien mukaan, letittivät vahakangassuikaleita, tekivät punoksia, ompelivat pahville kuvioita ja taittelivat paperista mm. lautasliinoja.⁵⁰ Käsiharjoituksiin kuului 1890-luvulta lähtien myös muovailua. Savesta muovailtiin mittausopillisia kappaleita ja erilaisia luonnonesineitä.⁵¹ 1910-luvulla niihin sisältyi piirtämistäkin: oppilaat tekivät nuppineulojen avulla pehmeälle alustalle erilaisia kuvioita, esim. mansikan, tammen, omenan- ja kirsikkapuun lehtiä.⁵²

Koulu- ja työosastolla oli käsityötunteja runsaasti.⁵³ ja 1890-luvulta lähtien vuosikertomuksiin kirjatut käsitöiden luettelot ovat pitkiä ja kertovat monipuolisesta työnopetuksesta. Tyttöjen käsitöinä tehtiin suuret määrät lapasia ja sukkia sekä neulottiin villahameita ja -takkeja, lasten leninkejä ym. taitoa vaativia töitä. Tytöt kehräsivät myös lankaa ja rihmaa sekä kutoivat hienoa aivinaa. Koukkuamistöinä tehtiin esim. pelleriinejä (hartiat suojaavia pieniä liivejä) ja lasten vaatteita. Tytöille opetettiin pitsin virkkaamista ja he virkkasivat mm. laatikonreunuksia astiahyllyihin. Ompelutöinä tehtiin koululla tarvittavia lakanoita, tyyny- ja pyyheliinoja.

Sekä tytöille että pojille opetettiin harja- ja koritöitä. Helsingin koulussa pantiin enemmän painoa harjojen tekoon, Kuopiossa taas koritöihin. Harjoja tehtiin mo-

niin tarkoituksiin, mm. kenkä-, vaate-, pesu-, lattia-, meijeri- ja tomuharjoiksi. Harjatyössä käytettiin materiaalina mm. jouhia ja valkofiiberiä, jota tuotiin Saksasta.⁵⁴ Helsingin Sokeainkoulussa oli harjatöiden tekemistä varten työpaja, samoin koritoille. Korityöhuone oli isohko ja rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa. Siellä oli suuri vesisäiliö pajun ja rottingin liottamista varten. Jokaisella oppilaalla oli käytössään työkalulaatikko. Huoneeseen mahtui työskentelemään 10–12 oppilasta samanaikaisesti.⁵⁵ Korityön materiaalina käytettiin pajua ja rottinkia. Rottinki ja suuri osa pajuista tuotiin ulkomailta. Jonkin verran käytettiin myös kotimaista pajua, ja Suomessa kokeiltiin koripajujen kasvattamistakin. Koritehtailija Viktor von Wright julkaisi v. 1919 kirjansen, joka käsitteli aihetta.⁵⁶ Kuopion koulun johtaja Kosti Lyytikäinen oli tutustunut koripajujen hoitoon Böömissä ja kasvatti pajuja näkövammaisten käsityötarpeiksi kotitilallaan Pielaveden Saarelassa. Myös Kuopion Sokeainkoulun tontilla kokeiltiin koripajujen kasvattamista.⁵⁷ Pajuista ja rottingista tehtiin monenlaisia töitä, pääasiassa koreja ja korihuonekaluja.⁵⁸

Veiston opetus sai 1890-luvulla omat tuntinsa. Se kuului yleensä kouluosaston puolelle, ja työosastolla tehtiin puutöitä vain tilapäisesti; siellä veistettiin esim. korihuonekalujen puuosia. Helsingin Sokeainkoulussa veistoa opettivat aluksi naisopettajat ja työt olivat pieniä. Tunneilla tehtiin mm. kukkakeppejä, metrimittoja, kahvipannunalustoja, leikkuulautoja ja kukkatelineitä.⁵⁹

Kuopion Sokeainkoulussa tehtiin 1890-luvun puolivälissä jo vaativiakin veistotöitä, kuten pöytiä, sänkyjä, kaappeja ja suksisauvoja.⁶⁰ Johtaja Kosti Lyytikäinen oli perehtynyt ulkomaanmatkallaan veistonopetukseen, ja hän suomensi sokeainopettajien käyttöön kirjansen Ohjeita veistonopetukselle sokeain koulussa⁶¹, joka julkaistiin vuoden 1895 vuosikertomuksen yhteydessä. Siinä esiteltiin eri luokka-asteille sopivia veistotöitä. Kirja käsitteli myös sokeainkoulujen veistonopetuksen tarkoitusta. Sen mukaan veisto kehitti taitoa ja auttoi ympäristön käsittämistä. Se edisti kasvatusta ja opetusta. Mutta tärkein merkitys oli sillä, että se tutustutti lapsen aineisiin ja esineisiin, jotka olivat yleisimmin käytössä, ja auttoi arvioimaan niiden ”hyvyyttä ja arvoa”.⁶² Kirjan käsityöluetteloihin sisältyi monia arkielämän tarpeita palvelevia käyttöesineitä (mm. viipsinpuu, veitsilaatiko, harava, sianlapelauta, hatun säilyttäjä, kengän musteen laatikko ja saappaan jalasta vetäjä).⁶³ – Helsingin Sokeainkoulussa tehtiin myöhemmin veistotöitä T. Järveläisen laatiman mallisarjan mukaan, joka oli myös kansakoulujen käytössä.⁶⁴ Veistoa opettanut Wäinö Illman oli ruotsalaisessa Nääsin käsityön opettajaseminaarissa tutustunut Otto Salomonin menetelmiin ja toi nääsiläistä opetustaitoa Suomeen.⁶⁵

Köydenpunominen kuului edelleenkin käsityönopetukseen, ja oppilaat punoivat vuosittain suuria määriä tuohi- ja sianvillaköyttä. He kutoivat myös nuottaverkkoja ja tekivät monenlaisia solmiamistöitä.⁶⁶

Osa käsityötunneilla tehdyistä töistä käytettiin koulun omiin tarpeisiin. Ompelutöillä täydennettiin liinavaatevarastoa ja sukkaa ja lapasia neulottiin oppilaiden käyttöön. Monina vuosina vuosikertomuksissa olikin maininta, että oppilaat olivat neuloneet kaikki tarvittavat sukat ja lapaset. He myöskin parsivat sukkaa ja neuloiivat niihin uusia teriä.

Suurin osa oppilaiden töistä myytiin koulun ulkopuolisille ostajille. Joulun edellä järjestettiin kouluilla yleensä myyjäiset, joissa oppilaiden tekemiä töitä oli esillä ja ostettavana, mutta muunakin aikana niitä voi ostaa. Töistä saaduista rahoista puo-

let meni valtiolle materiaalikustannusten peittämiseksi ja toinen puoli jäi oppilaille. Rahat pantiin pankkiin ja ne maksettiin oppilaille heidän lähtiessään viimeisenä vuonna koulusta.⁶⁷

Johtajat valvoivat oppilastöiden myyntiä. Kuopion Sokeainkoulun kouluneuvosto joutui 1890-luvun alkupuolella käsittelemään töiden myyntiin liittyviä kysymyksiä, kun suoritetun inventaarion yhteydessä huomattiin puutteita. Edellisestä inventaariosta oli kulunut kymmenen vuotta. Vararikkoon joutunut johtaja Stenius määrättiin maksamaan yli 3.000 markkaa oppilastöiden maksuina saatuja rahoja. Myöhemmin senaatti tosin maksoi osan takaisin. Koreja oli silloin Kuopion Sokeainkoululta myyty Helsinkiin, Mikkeliin, Joensuuun, Lappeenrantaan, Savonlinnaan, Turkuun, Viipuriin ja Pietariin.⁶⁸

Myöhemmin johtajat merkitsivät luetteloihin tarkoin oppilaiden käsitöiden myynnistä saadut tulot ja ne ilmoitettiin myös vuosikertomuksissa. Vuodelta 1904 ovat seuraavat Kuopion Sokeainkoulun käsitöiden valmistusta koskevat tiedot⁶⁹:

Tyttöjen käsityöt	859 mk 90 p
Poikien käsityöt	
Koritöitä	1.937 mk 19 p
Harjatöitä	1.519 mk 65 p
<hr/>	
Yhteensä	4.316 mk 74 p

Vastaavana vuonna esim. Kuopion Sokeainkoulun johtajan vuosipalkka oli 4.000 markkaa ja käsityönopettajan alkuvuodesta 1.600 ja loppuvuodesta 2.000 markkaa (vrt. opettajien palkkausta koskeviin tietoihin s. 79). Naisten käsityöt olivat yleensä huomoinen palkattuja kuin kori- ja harjatyöt. Koritöistä saatiin muinakin vuosina korkeimpia myyntituloja.

Käsityönopetuksessa opettajat selostivat suullisesti töitä. Niille, joilla oli näköä jäljellä, näytettiin työtapa. Toisten työskentelyä opettaja ohjasi käsillään havainnollistaen niin, että oppilas sai sormin tunnustella. Korityössä oli kerralla vain kymmenkunta oppilasta, ja joukossa oli sellaisia, jotka olivat taidossa jo ehtineet pidemmälle, joten opettajalle jäi aikaa ohjata vasta-alkajia. Harjatyöryhmissä oli kerralla 12–14 oppilasta.⁷⁰ Käsityön opettamisessa oli ilmeisesti suuri etu siinä, että opettajat itse olivat näkövammaisia ja ymmärsivät sen vuoksi hyvin työvaiheiden vaikeudet.

Töiden laatuun kiinnitettiin opetuksessa huomiota, ja molemmista kouluista osallistuttiinkin käsitöillä moniin kansainvälisiin näyttelyihin. Esimerkiksi Tukholman aistiviälliskoulujen opettajien kokouksessa v. 1903 ja Helsingin kokouksessa v. 1912 oli sokeainkouluilla näyttelyt.⁷¹ Oppilaiden tekemiä töitä oli esillä mm. Kielin, Karlsruhe ja Berliinin näyttelyissä⁷², ja Pietarin näyttelyssä⁷³ palkittiin suomalaisten töitä.

Opintomatkoista ja vilkkaasta kansainvälisestä yhteistyöstä johtui, että Suomen sokeainkoulujen käsityötunneilla opetettiin samoja työmuotoja kuin naapurimaisakin. Esimerkiksi harjatöitä tehtiin kaikissa Pohjoismaissa. Tanskan sokeainopetuksen kehittäjä Johannes Moldenhawer oli v. 1864 tutustunut Lontoossa harjojen valmistamiseen, ja Kööpenhaminassa otettiin niiden teko oppiaineeksi pian sen jälkeen.⁷⁴ Ruotsin Kristinehamnin työkoulussa opetettiin harjatöitä koulun perusta-

misesta (v. 1884) lähtien.⁷⁵ Harjoja tehtiin myös Pietarissa Aleksanteri-Marian sokeainopistossa, josta suomalaisetkin työnopettajat kävivät oppia hakemassa.

Koritöiden opetus oli aloitettu Kööpenhaminan kuninkaallisessa sokeain instituutissa jo laitoksen perustamisvaiheessa (laitos perustettiin v. 1811).⁷⁶ Norjan sokeainkoulussa oli alkuvuosista lähtien korityönopetusta. Siellä oli työnopettajana Kööpenhaminan koulun entinen oppilas kuten Kuopion koulussakin.⁷⁷ Venäjän sokeainkoulussa opetettiin koritöitä 1800-luvun loppupuolella.⁷⁸ – Köydenpunominen oli esim. Kööpenhaminan sokeainkoulussa oppiaineena alkuvuosista lähtien.⁷⁹ Myös Venäjän sokeainkoulussa opetettiin ammattiosastolla köydenpunomista muiden käsityötaitojen ohella.⁸⁰

Monipuolinen naisten käsityöiden teko kuului sekin yleensä sokeainkoulujen ohjelmaan. Sokeainopettajien matkakuvauksissa on paljon mainintoja muiden maiden tyttöjen käsityöopetuksesta. Moldenhawer on maininnut, että Tanskassa jo sokeainkoulun vanhimmalla kaudella (1811–1858) erilaiset käsityöt kuuluivat opetusohjelmaan.⁸¹

Suomen sokeainkoulujen käsityöopetus oli tutkittavan kauden alussa Cygnaeuksen hengen mukaista kasvatustavoitteisiin pyrkivää käden taidon kehittämistä. 1870- ja 1880-luvuilla tuli merkittäväksi ammattitaidon opettaminen ja näkövammaiset pyrittiin ohjaamaan yhteiskuntaan pääasiassa erilaisiin käsityöammatteihin. Sokeainkoulujen muututtua 10-vuotisiksi voitiin opetuksessa ottaa eri ryhmät entistä paremmin huomioon: vasta-alkajille opetettiin käsiharjoituksia ja niihin kuuluvia Fröbelintöitä, isommat saivat selvästi käsityöammatteihin valmistavaa työnopetusta.

8.3.9 Muut aineet

8.3.9.1 *Laulu ja soitanto*

Sekä Helsingin että Kuopion Sokeainkoulujen ensimmäisten ohjesääntöjen mukaan laulunopetuksen tuli kuulua sokeainkoulujen opetukseen. Kuopion koulunohjesäännössä mainittiin laulun lisäksi myös muu musiikinopetus.⁸²

Helsingin Sokeainkoulun laulunopetus voitiin aloittaa vasta kevätlukukaudella 1867, sillä aikaisemmin oli Mathilda Linsénin mukaan esteenä musikaalisesti lahjakkaiden oppilaiden ja tarvittavien soitinten puute. Ensimmäiseksi laulun opettajaksi tuli neiti Viktorine Lagus, joka ei ottanut työstään palkkaa. Koulun menosääntöön oli varattu rahaa laulunopetukseen ja tämä raha voitiin käyttää soitinten hankintaan.⁸³ Koululle ostettiinkin ensin piano ja myöhemmin harmoni.⁸⁴ Kuopion koulussa laulua opetettiin alkuvuosista lähtien.⁸⁵

Lauluun l. laulantoon käytettiin yleensä kaikilla luokilla kaksi tai kolme viikkotuntia. Aluksi kaikki oppilaat olivat yhdessä ryhmässä, mutta myöhemmin koulujen kasvaessa jaettiin oppilaat kahteen ja joskus kolmeenkin ryhmään. Valmistavan osaston ja ensimmäisen luokan oppilaat kuuluivat silloin yhteen ryhmään, ja he lauloivat yleensä yksi-, kaksi tai kolmiäänisiä lauluja sekä koraaleja. Toisen ryh-

män muodostivat ylempien koululuokkien ja työosaston oppilaat, jotka lauloivat myös neliäänisesti. Ajoittain erotettiin omaksi ryhmäkseen ”köörilaulajat”, jotka muodostivat koulun esiintyvän kuoron ja joita harjoitettiin erikseen. Heikoimmat laulajat kuuntelivat kuoron harjoituksia.⁸⁶ Esimerkiksi lukuvuonna 1892–1893 Kuopion Sokeainkoulussa oli kahdenkymmenen kahden oppilaan kuoro, joka lauloi neliäänisesti seuraavat laulut: Ilta, Nyt ylös sieluni, Orpotytön laulu, Kevätlaulu, Tuuli hiljaa, Oi terve Pohjola, Joutsen, Rauha, Niinkuin kyyhky, Salli pienten kynttyläin palaa, Savolaisen laulu ja Maamme. Lisäksi opetettiin kahdeksan uutta virttä ja kerrattiin entisiä.⁸⁷

Laulunopetustapaa Hanna Ingman kuvasi v. 1881 seuraavasti:

”Pääasiana on kehittää kuuloa, koska sokealla ei ole mahdollisuutta käyttää nuottikirjoitusta. Ensimmäisessä opetuksessa täytyy teksti ja laulun musiikki toistaa useita kertoja, ennenkuin muisti ja korvat voivat omistaa ne itselleen. Musikaaliselle oppiminen on helppoa. Kolmena viime vuotena on harjoiteltu kolmiäänisiä lauluja, sekä hengellisiä että maallisia.”⁸⁸

Varsinainen musiikin teorian opetus aloitettiin soitonopetuksen yhteydessä, ja vasta myöhemmin se tuli palvelemaan laulunopetusta. Myös muissa kouluissa laulun oppikurssi muodostui virsistä, lauluista ja musiikinteoriasta.⁸⁹

Helsingin Sokeainkoulussa opetettiin 1870-luvun alkupuolella muutamille toisen luokan oppilaille pianon- ja harmoninsoittoa.⁹⁰ Oppiminen tapahtui korvakuulolta. Hanna Ingman kuvasi soitonopetusta:

”Pianon- ja harmoninsoiton opetuksessa on käytetty samaa metodologia kuin laulussa, jolloin pianoharjoituksissa on käytetty Plaidyn harjoituksia, Beyerin musiikkikoulua ja Köhlerin etydejä. Harmonilla on harjoiteltu mm. osia oratorioista.”⁹¹

Pianon- ja harmoninsoittoa opetettiin vuosittain 1–5 musikaaliselle oppilaalle. Heidän soittotuntinsa olivat iltapäivällä, joskus käsityötuntien aikana. Varakkaiden vanhempien oli yleensä maksettava lasten soittotunnit, mutta varattomille ne kustansi koulu. Kuopion koulussa harmoninsoitto kuului alkuvuosista lähtien ohjelmaan. Pianonsoiton opetus aloitettiin vasta 1890-luvun loppupuolella.⁹²

Urkujensoittoa alettiin Kuopion Sokeainkoulussa opettaa syyskuun alusta 1872 ja Helsingin koulussa lukuvuonna 1881–1882.⁹³ Kuopion koulussa toimi urkujensoiton opettajana director musices Reinhold Enckell. Alkuvuosina oppilaita oli neljä ja kullekin opetettiin kaksi tai kolme tuntia viikossa. Pitkälle ehtineet oppilaat soittivat kaikki virsikirjan koraalit.⁹⁴ Heidät pyrittiin kouluttamaan ammattitaitoisiksi urkureiksi. Stenius ilmoitti v. 1877, että ne oppilaat, jotka olivat saaneet urkujensoiton opetusta, pystyivät toimimaan urkureina tai urkujensoittajain apulaisina.⁹⁵ Esim. Jyväskylän seminaarissa opetettiin tuleville kansakoulunopettajille samoihin aikoihin laulun ja musiikin teorian lisäksi urkujen- ja pianonsoittoa.⁹⁶

Ne oppilaat, jotka Kuopion koulussa osallistuivat urkujensoittoon, harjoittelivat 1870-luvun alkupuolelta lähtien Brailleen pistenuottikirjoitusta. Kaikki soittooppilaat olivat yhdessä ryhmässä, ja heille opetettiin nuotteja kaksi viikkotuntia. Opettajana toimi Otto Tönnesen, Tanskasta tullut työmestari.⁹⁷ Pistenuottien tuntemista oli Kööpenhaminassa erikoisesti edistänyt Waldemar Schiött, joka oli Pariisissa

tutustunut Brailleen nuottikirjoitukseen ja ottanut sen opetukseensa.⁹⁸ Kun Stenius 1860-luvun lopulla vieraili Kööpenhaminan koulussa, siellä opetettiin jo Brailleen nuottikirjoitusta.⁹⁹ Otto Tönnesenin mukana pistenuottien käyttö tuli Kuopion Sokeainkoulun ohjelmaan suoraan Kööpenhaminasta. Myös Helsingin Sokeainkoulun pitkäaikainen nuottiluvun ja -kirjoituksen opettaja Ludvig Strömberg oli tutustunut nuottikirjoitukseen Kööpenhaminan sokeainopistossa. Hän tuli Helsingin koulun opettajaksi v. 1886, ja saman vuoden syksyllä aloitti kaksi oppilasta Helsingissä pistenuottien harjoittelun.¹⁰⁰

Pistenuottiopetusta annettiin 1900-luvun alkupuolellakin pääasiassa oppilaille, jotka soittivat jotain instrumenttia. Laulutunneilla tosin myös muut opettelivat jonkin verran pistenuotteja, esim. Helsingin koulun oppilaat kirjoittivat pistenuoteilla virsiä sekä yksi- että kaksiaänisiä lauluja korvakuulolta.¹⁰¹ Nuottikirjoitusryhmässä opiskelevat kirjoittivat mm. urkupreludeja, koraaleja, lauluja ja pianokappaleita.¹⁰² Oppilaiden kirjoittamia nuotteja saatiin myös koulun käyttöön.

Musiikin teoriaa opetettiin 10-vuotisessa sokeainkoulussa enemmän kuin aikaisemmin. 1900-luvun alussa teoriaopetukseen kuului Helsingin Sokeainkoulussa Brailleen nuottien lukemista, nuotti-, ääni- ja säveltapailuharjoituksia.

Oppilaat kirjoittivat itselleen esimerkit pisteillä.¹⁰³ Kuopion Sokeainkoulun saatiin v. 1903 kanttori A. A. Pekurin toimittama sokein nuottikirja, joka oli Brailleen nuottikirjoituksella. Siitä opetettiin ”äänteentapaamista sokeainnuoteille”.¹⁰⁴

Sokeainkoulujen laulunopetus seurasi metodeiltaan kansakoulujen ja seminaarien laulunopetusta. Alkuvuosina opetettiin korvakuulolta, mutta vuosisadan vaihteessa tuli rinnalle säveltapailu. Helsingin Musiikkiopiston johtaja Martin Wegelius oli v. 1889 ulkomaanmatkallaan tutustunut Brysselissä uuteen säveltapailujärjestelmään, jota alettiin kokeilla Suomen kouluissa 1890-luvulla.¹⁰⁵ V. 1909–1910 tehtyjen havaintojen mukaan vain 42 prosenttia kansakoulunopettajista käytti nuottilukujärjestelmää ja muut opettivat pelkästään korvakuulolta.¹⁰⁶ Molemmissa sokeainkouluissa menetelmää toteutettiin jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, mikä osoittaa, että niissä seurattiin tarkasti uusien opetusmenetelmien tuloa.

Koulun muututtua 10-vuotiseksi laulua opetettiin valmistavalta luokalta työosastolle asti kaikilla luokilla. Kouluilla oli hyvät kuorot, jotka lauloivat neliäänisesti monissa yhteisissä tilaisuuksissa. Pianonsoittoa opetettiin 4–6 oppilaalle, ja kouluvuosien kuluessa he pääsivät taidossaan pitkälle. Esim. lukuvuosina 1905–1907 pianotunneilla soitettiin asteikkoja sekä kolmi- ja nelisointujuoksuksia. Harjoiteltavina oli Merikannon, Griegin, Sibeliuksen, Mozartin, Hellerin, Schubertin ja Mendelssohnin kappaleita. Nelikätisesti soitettiin Brahmsin Unkarilaisia tansseja (n:t 1, 2 ja 6) sekä Rubinsteinin Valse Caprice. – Urkujensoittoa opetettiin mainittuna vuonna kolmelle oppilaalle, ja he soittivat Lindemanin urkukoulua, Schneiderin pedaalitydejä sekä Coppelan, Lisztin, Mendelssohnin ja Bachin kappaleita.¹⁰⁷ Koulun paras soittaja toimi yleensä koulun juhliissa urkurina.¹⁰⁸

Lukuvuonna 1899–1900 alettiin molemmissa kouluissa opettaa musiikkitunneilla myös torvisoittoa. Helsingin koulussa opetusryhmään kuului kahdeksan oppilasta, ja opetuksesta huolehti kaartin pataljoonasta eläkkeelle jäänyt musiikkiväpeli Wiktor Granqvist.¹⁰⁹ Kuopiossa torvensoittajista muodostettiin torviseitsikko, jota johti kanttori Albert Aleksander Pekuri.¹¹⁰

Torvisoittokunta harjoitteli kaksi tai kolme tuntia viikossa. Yleensä soitettiin marsseja, kansanlauluja ja muutamia virsiäkin. Esim. lukuvuonna 1904–1905 Helsingin koulun soittokunta osasi kappaleet Jumala ompe linnamme, Hoosianna, Rukous, 30-vuotisen sodan marssi, Porilaisten marssi ja Voi äiti parka. Lisäksi se opetti neljä uutta kappaletta.¹¹¹

Soittokunnat esiintyivät koulun tilaisuuksissa, varsinaisissa juhlissa ja vapaa-aikana vietetyissä konventeissa. Kuopiossa torviseitsikko kävi herättämässä syntymäpäivää viettävät opettajat järjestämällä akkunalla esityksen.¹¹² Se järjesti myös konsertteja, soittajaisia, yhdessä koulun kuoron kanssa. Kevätlukukaudella 1903 esiinnyttiin Kuopiossa ja pääsiäisloman aikaan Tampereella ja Viipurissa. Toukokuussa järjestettiin vielä soittajaiset Iisalmissa. Konserttien avulla kerättiin varoja näkövammaisten hyväksi.¹¹³

Sokeainkoulujen laulunopetus oli monessa suhteessa samanlaista kuin vastaavan ajan kansakoulujen: harjoiteltiin yksi- tai moniäänisesti hengellisiä ja maallisia lauluja.¹¹⁴ Kymmenvuotuisissa sokeainkouluissa oli kuitenkin mahdollisuus saada laulussakin harjoitusta pitempään kuin kansakouluissa. Niissä oli myös erikoistuneet laulun- ja soitonopettajat. Sokeainkouluihin kehittyikin tutkittavana aikana hyvät kuorot. Pistenuottien opetus alkoi sokeainkoulussa ulkomailta saadun mallin mukaisesti jo sangen varhain – Kuopion koulussa jo 1870-luvun alkupuolella. Tosin nuotteja opetettiin aluksi vain niille oppilaille, jotka olivat musikaalisesti lahjakkaita. Vuosisadan vaihteessa musiikin teorian ja nuottiluvun opetusta alettiin antaa myös muille oppilaille.

Huomattava ero sokeainkoulujen ja kansakoulujen musiikinopetuksessa oli se, että sokeainkouluissa annettiin alkuvuosista lähtien musikaalisesti lahjakkaille oppilaille soitonopetusta, mutta kansakouluissa se ei yleensä kuulunut oppiaineisiin.¹¹⁵ Sokeainkoulujen ohjelmaan soitto l. soitanto tuli selvästi ulkomaisten mallien mukaan. Esim. Kööpenhaminan koulussa, jonne monet suomalaiset tekivät opintomatkoja, opetettiin pianonsoittoa vuodesta 1853 lähtien. Muita 1800-luvun puolivälissä käytettyjä soittimia olivat huilu, klarinetti, urut ja kitara. 1800-luvun loppupuolella opetettiin myös torvisoittoa, ja opettajana toimi sielläkin sotilasmusiikko.¹¹⁶ Dresdenin koulussa, jota Stenius käytti mallina Kuopion koulua suunnitellessaan, opetettiin 1860-luvulla pianon- ja urkujensoittoa.¹¹⁷ Norjassa musiikinopetukseen kuului aluksi urkujen- ja viulunsoittoa. Vuodesta 1874 Norjan sokeainkoulussa alettiin opettaa myös pianonsoittoa.¹¹⁸

Sokeainkoulujen musiikinopetus pyrki lisäämään laulun ja soiton harrastusta, mutta se pyrki myös tarjoamaan musikaalisille oppilaille mahdollisuuden myöhemmin hankkia toimeentulonsa musiikin alalla. Tämä tavoite tuli esille juuri urkujen ja pianonsoiton opetuksessa. Viimeksi mainittuun voitiin liittää myös pianonvirityksen opettamista, joka oli selvästi ammattitaidon hankkimiseen tähtäävää.

8.3.9.2 Kaavailu l. muovailu

Kaavailu l. muovailu (modellering) tuli Suomen sokeainkoulujen aineeksi lukuvuonna 1893–1894. Sokeainkoulujen opettajat olivat matkoillaan tutustuneet muovailuun, ja esim. Aina Petander oli keväällä 1893 tekemällään opintomatalla seu-

rannut muovailun opettamista Tomtebodan, Vexiön ja Kristianian sokeainkouluis-
sa.¹ Kosti Lyytikäinen oli tutustunut siihen Pietarin sokeainkoulussa ja kirjoitti
matkakertomuksessaan, että siellä opetettiin ”kaavailemista” I. modelleerausta lä-
pi koko kouluajan. Materiaalina käytettiin savea ja oppilaille oli mallina kipsistä
tehtyjä esineitä.²

Kosti Lyytikäinen perusteli muovailun ottamista sokeainkoulun oppiaineiden
joukkoon sillä, että sen avulla kehitettiin sokeiden tunto- ja muotoaistia, teroitet-
tiin huomiokykyä ja rikastutettiin mielikuvitusta. Hän selitti asiaa:

”Tuntoaisti toimittaa sokealle silmän tärkeää tehtävää. Helposti ymmärrettä-
vää on, että kuta tarkemmaksi se aisti saadaan, sitä paremman käsityksen hän
saa näkemättömistäkin esineistä. Kaikki luonnon valtakunnan ihanuus, koko
kauneuden maailma on sokealta suljettu. Kaunein ruusu on vaan hänestä pal-
jasta pehmoista ainetta ja kuvataulu tuntuu hänestä vaan tyhjältä sileältä pin-
nalta. Tätäkin puutetta korvaa jossakin määrin muovaeleminen. Kun sokea
tarkoin koettelee esimerkiksi kukkaa ja sitten muovailee sen savesta tahi vielä
parempi jos tekee sen vaksista (vahasta), niin hän saa siitä selvemmän käsi-
tyksen ja se painuu hänen mieleensä.”

Lyytikäisen mukaan muovailemisella oli esteettinenkin merkitys. Kun oppilas
kehittyi taidossaan, hän voi veistää esim. rintakuvia. Muutamista näkövammaisista
oli tullut taitavia kuvanveistäjiä. Kosti Lyytikäinen korosti kuitenkin, että koulussa
ei ollut syytä pyrkiä sellaisiin päämääriin. Oli tyydyttävä käyttämään muovailua
”kasvatusvälikappaleena”.³

Muovailua opetettiin yleensä valmistavalla osastolla ja ensimmäisellä koululuo-
kalla kullakin kaksi viikkotuntia. Aluksi tehtiin mittausopin kappaleita, palloja,
kuutioita, pyramideja ja monenlaisia esineitä. Myöhemmin opittiin tekemään ni-
säckkäiden, lintujen ja matelijoiden päitä sekä lintujen jalkoja, munia ja pesiä. Sa-
vesta muovailtiin kukkia, lehtiä ja juuria. Tunneilla valmistettiin myös monenlaisia
talousesineitä kuten maljoja, pikareita, huhmareita ja kahvikannuja. Yleensä pyri-
tiin siihen, että muovailu tuki havainto-opin opetusta.⁴

Muovailun opettamista käsiteltiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä
Suomen Aistivalliskoulujen Lehden artikkeleissa. V. 1906 Ingeborg Lyytikäinen
esitteli, miten monipuolisen opetus suunnitelman mukaan Hannoverin sokeainkou-
lussa muovailua opetettiin: alaluokilla oli ensin esiharjoituksia ja vaatimattomia
töitä, mutta yläasteella muovailua käytettiin kaikkien aineiden opetuksessa. Eri-
koisesti se kuului maantiedon, luonnontiedon, luonnonopin, ”suureopin” (mit-
tausopin) ja historian opetukseen.⁵ V. 1909 Lydia Lyytikäinen käsitteli sokeainkou-
lujen muovailun opetuksen vaikeuksia. Oppilaille voitiin antaa tehtäväksi vaikkapa
petolinnun pään, auran tai lyhtypylvään muovaileminen. Harvoin näkeväkään oli
niin tarkoin katsonut esineitä, että pystyi muistinsa varassa tekemään niistä täydelliset
kopiot. Kuinka sitten sokea voisi suoriutua tehtävästään ilman mallia! L. Lyy-
tikäinen kertoi antaneensa oppilailleen joulu- ja kesäloman jälkeen tehtäväksi
muovailla jotakin, mihin he olivat tutustuneet loman aikana. Useimmat oppilaat
sanoivat: ”En minä tiedä mitä teen.” Lyytikäinen piti välttämättömänä sitä, että so-
keainkouluille pitäisi saada hyviä malliesineitä, jotta muovailua voitaisiin opettaa.
Mallit voisivat olla paperimassasta tai puusta.

Tukholman aistivalliskoulujen opettajainkokouksessa v.1903 Suomen sokeainkoulujen opettajat tutustuivat Tomtebodan opettajan T. Rupertin suunnitelmaan, joka koski muovailun opettamista. L. Lyytikäinen esitteli sitä myöhemmin Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä. Rupertin suunnittelemaan muovailusarjaan kuului 70 erilaista tehtävää ja määrää voitiin vielä lisätäkin. Helpoimmat työt olivat korkokuvia (reliefejä), joissa levyille tehtiin risti, sydän tai hevosenkenkä. Sarjassa oli geometrisia kuvioita, maantiedon opiskeluun valmistavia töitä ja vähitellen muihin oppiaineisiin liittyviä tehtäviä.⁶

T. Rupertin muovailusarjan töitä tehtiin Suomen sokeainkouluisakin. Päiväkirjamerkintöjen ja vuosikertomusten selostusten mukaan Rupertin mallisarjaa käytettiin muovailun opetuksessa vielä 1910-luvulla ja tunneilla tehtiin hyvin monenlaisia töitä.⁷

Kaavailu I. muovailu oli kuvaamataidon osa-alueista ainoa, jota sokeainkouluisa opetettiin eri aineena. Sen tavoitteena ei ollut varsinainen esteettinen kasvatus, vaan ensisijaisesti muovailu palveli opetuksen havainnollistamista, ympäröivästä maailmasta tiedon välittämistä. Piirtämistä opetettiin lähinnä geometrian yhteydessä, ja se oli eri keinoja käyttäen pintakuvioiden muodostamista.

8.3.9.3 Voimistelu

Voimistelu kuului sekä Helsingin että Kuopion Sokeainkoulun ensimmäisten ohjesääntöjen mukaan kummankin koulun oppiaineisiin.⁸ Helsingin Sokeainkoulussa ei kuitenkaan heti perustamisen jälkeen voitu opetusta aloittaa, koska tarvittavia tiloja ei ollut. Mathilda Linsén ymmärsi voimistelun tarpeellisuuden ja kirjoitti v:n 1867 vuosikertomuksessa: ”Voimistelulla olisi useissa suhteissa suuri merkitys sokeille lapsille. Heidät totutetaan siten paremmin kuin millään muulla tavalla varmoin ja vapaisiin liikkeisiin ja tulee helpommaksi vastustaa heidän luonnollista taipumustaan hiljaa istumiseen.”⁹ Linsén selitti myös, että Helsingin Sokeainkoululle olisi tarvittu tarpeeksi suuri, tasainen kenttä, jossa oppilaat voisivat liikkua. Koulu toimi kuitenkin vuokratiloissa, eikä kenttää löytynyt sieltä, mistä huoneet oli vuokrattu.¹⁰

Kun 1870-luvun alkupuolella voimistelu oli jo sokeainkoulujen lukujärjestyksessä, käytettiin siihen yleensä kaksi viikkotuntia luokkaa kohti. Helsingin koulussa tytöt ja pojat olivat yhdessä ja oppilaat jaettiin ryhmiin luokittain, Kuopiossa taas opetettiin alusta lähtien tyttöjä ja poikia erikseen. Helsingin koulun lukujärjestykseen sisältyi aluksi voimistelun lisäksi neljä tuntia viikossa kävelyä.¹¹ Myöhemmin opettajan johdolla tapahtunut kävely ruokatuntien yhteydestä poistui ja jäljelle jäi vapaata liikkumista ulkona.

Alkuvuosien voimistelunopetuksen sisällöstä ei ole säilynyt tietoja. Kansakoulussa käytetty sotilas- ja sairausvoimistelun tapainen saksalaismallinen voimistelu kuului ilmeisesti sokeainkoulujenkin ohjelmaan, sillä opettajat olivat siihen koulutuksessaan perehtyneet.¹² Voimistelunopetuksen uutta suuntaa edusti Helsingin Sokeainkoulussa 1870-luvun alkupuolella opettajana toiminut Viktor Heikel. Hän loi samoihin aikoihin saksalaista järjestelmää muistuttavan suomalaisen voimistelujärjestelmän sauva-, vapaa-, teline- ja marssiharjoituksineen.¹³ – Hanna Ingmanin

mukaan Helsingin Sokeainkoulun voimistelunopetukseen kuului 1880-luvulla vapaita liikkeitä, sokeille sopivia telineharjoituksia ja leikkejä.¹⁴

Kunnollisten liikuntatilojen puuttuminen häytti molempien koulujen opetusta. Helsingin koulun tunteja pidettiin mm. reaalityösalissa ja yliopiston pienessä voimistelusalissa.¹⁵ Kuopion koulun oppilaat käyttivät voimistelutunneilla esim. lyseon salia.¹⁶ Vasta vuosisadan vaihteessa, kun molemmat koulut saivat uudet rakennuksensa, saatiin kouluille hyvät liikuntatilat.

Voimistelun merkitykseen kiinnitettiin 1890-luvulla huomiota. Kosti Lyytikäinen kirjoitti v. 1893: ”Arvaamattoman suuresta merkityksestä on liike sokeain ruumiilliselle kehitykselle. Sitä enemmän on liikkumista oppilaitoksessa harjoitettava, kunta huonompi on kotikasvatus tässä suhteessa ollut.”¹⁷ Hanna Ingman esitteli v. 1894 Helsingin Sokeainkoulun voimistelunopetusta: ”Voimistelulla ja yleensä kaikilla ruumiinliikkeillä on meillä ollut päämääränä fyysisten voimien kehittäminen ja tahdon voimistaminen, jotta lapsessa kehittyisi itsehillintä ja varmuus.”¹⁸ – Voimistelunopetukseen käytettiin yleensä kaksi tai kolme viikkotuntia. Valmistavalla osastolla varattiin lisäksi aikaa laululeikeille. Alaluokilla tytöt ja pojat olivat yhdessä ryhmässä, mutta ylempillä erikseen. Poikia opetettiin usein vielä niin, että toinen tunneista oli kokonainen, toinen jaettiin kahdelle päivälle 30 minuutin jaksoina.¹⁹

Vasta-alkajille oli yksinkertaisia järjestys- ja vapaaliikkeitä, käyntilajit, juoksua, hyppyä sekä helppoja telineliikkeitä esim. puolapuilla, köysissä, puomilla ja tikapuilla. Ohjelmaan kuului myös leikkejä.

Koulu- ja työosaston pojat tekivät vaikeampia liikkeitä. Voimistelussa käytettiin apuna puu- ja rautasauvoja, jotka antoivat tehoa moniin liikkeisiin. Kuopion Sokeainkoululla oli 1910-luvulla käytössä puusauvojen lisäksi noin metrin mittaisia rautasauvoja, joita oli kolmea eri vahvuutta.²⁰ Sauvavoimistelua oli samoihin aikoihin myös kansakouluissa.²¹ Pojat opettelivat marssimista laulun tahdissa, juoksua, erilaisia hyppyjä ja telinevoimistelua. Telineistä olivat käytössä ainakin nojapuut, reki, puolapuut, tikapuut, plintti (arkku), pukki, kiipeilytanko, köydet ja renkaat. Korkeus- ja pituushypyssä oppilaat harjoittelivat tasa- ja vuoroponnistuksen. Poikien tunneille kuului myös pelejä, leikkejä ja kilpailuja. Oppilaiden kesken pidettiin mm. veto-, hyppy-, sysäys-, punnerrus- ja painiotteluita sekä leikittiin rivivätkää (voimaleikki). Työille opetettiin järjestys- ja vapaaliikkeitä. Hekin käyttivät voimistelussa sauvoja. He harjoittelivat samoin kuin pojat telinevoimistelua, juoksua, hyppyä ja erilaisia leikkejä.²²

Sokeainkoulujen voimistelunopetuksessa noudatettiin lähinnä V. Heikelin luomaa suomalaista järjestelmää, jota olivat edelleen kehittäneet mm. I. Wilskman, Elin Kallio ja Elli Björkstén. Se pohjautui pääasiassa ruotsalaisen Lingin fysiologisiin lakeihin perustuvaan järjestelmään, mutta mukaan oli otettu saksalaisen järjestelmän käyttämiä sauvaliikkeitä.²³

Voimistelutunneilla opettaja selosti yleensä ensin uuden liikkeen tarkasti. Sellaiset oppilaat, joilla oli näkökykyä jäljellä, tekivät liikkeen aluksi opettajan ohjeiden mukaan ja sitten muut tekivät saman liikkeen. Marssi- ym. jonoissa olivat tavallisesti ensimmäisinä jonkin verran näkevät.²⁴ Pallopelejä sokeainkouluissa opetettiin hyvin vähän.²⁵ Kuopion Sokeainkoululla oli koulun omalla tontilla keilarata, jossa oppilaat voimistelutunneilla kävivät keilaamassa. Koulun pihalla oli myös nojapuut, kiipeilytangot ja kaksi rekkiä. Niitä käytettiin voimistelutunneilla keväisin

ja syksyisin.²⁶

Urheilua oli sokeainkoulujen liikunnanopetuksessa alkuaikoina vähän, ja se rajoittui lähinnä kävelyretkien tekoon. Tutkittavan kauden viimeisellä vuosikymmenellä, 1910-luvulla, urheilun osuus lisääntyi. Helsingin Sokeainkoulussa käytettiin osa voimistelutunneista mäcnlaskuun ja luisteluun. Kuopion koulussa urheiltiin kentällä ja tehtiin kävelyretkiä.²⁷ Talvella laskettiin mäkeä kelkoilla. Suosittu mäenlaskupaikka oli jäinen hautausmaan rinne, joka oli lähellä koulua. Muutamat oppilaat hiihtivät tunneilla. He käyttivät kotoa tuomiaan suksia. Hiihtäjät olivat sellaisia oppilaita, joilla oli näkökykyä jäljellä ja jotka olivat oppineet taidon muualla. Sokeainkoulussa ei varsinaisesti opetettu hiihtoa.²⁸ Muutamina vuosina Kuopion koululla harjoiteltiin myös luistelua.²⁹

Sokeainkoulujen voimistelunopetuksen tuntimäärät olivat suuremmat kuin muiden vastaavan ajan kansakoulujen. Vuoden 1881 mallikurssien mukaan oli tosin kansakouluissa esitetty voimistelulle varattavaksi kaksi viikkotuntia, ja tämä tuntimäärä hyväksyttiin vuoden 1908 kansakoulukokouksessakin, mutta monissa kouluissa voimistelu joutui väistymään muiden aineiden tieltä. Esim. v.1908 Turun piirin kansakouluista oli 6 prosenttia kouluja, joissa ei ollut voimistelua juuri nimeksikään, 62 prosenttia sai tyytyä yhteen viikkotuntiin ja 23 prosenttia oli sellaisia, että niissä voimistelua opetettiin kaksi viikkotuntia.³⁰ Sokeainkoulujen kaksi tai kolme viikkotuntia olivat suhteellisen paljon, kun ottaa vielä huomioon sen, että opiskelu kokonaisuudessaan kesti kymmenen vuotta.

Varsinkin sen jälkeen, kun koulut olivat saaneet salinsa erilaisine telineineen, voimistelunopetus oli ajan oloihin nähden monipuolista. Urheilun osuuden lisääntyminen sokeainkoulujen opetuksessa 1910-luvulla oli yhteydessä kansakoulujen liikunnanopetuksessa tapahtuneeseen kehitykseen. Kansakouluväki oli yhä enemmän ruvennut esittämään toivomuksia hiihdon, luistelun, uinnin ja retkeilyn sisällyttämisestä koulujen ohjelmaan. Samoihin aikoihin myös Lauri Pihkala aloitti koulumaailmaan ulottuvan voimakkaan urheilupropagandan. Kuitenkin urheilunopetus jäi vielä 1910-luvulla kansakouluissakin suhteellisen vähäiseksi.³¹

Voimistelu kuului naapurimaiden sokeainkoulujen opetusohjelmaan jo varhaisessa vaiheessa. Esim. Tanskan kuninkaallisessa instituutissa oli jo 1800-luvun alkupuolella voimistelua, uintia ja tanssia. Ne säilyivät opetusohjelmassa 1850-luvulla tapahtuneen koulun uudistumisen jälkeenkin.³² Karl Mortimer Stenius esitteli 1860-luvulla laatimassaan matkakertomuksessa Saksan Dresdenin koulun voimistelunopetusta. Hänen mukaansa Dresdenin koulussa oli voimistelua kolme kertaa viikossa, 2/3 tuntia kerrallaan. Tunneilla harjoiteltiin vapaita liikkeitä ja telinevoimistelua.³³ Pietarin sokeainopiston oppiaineisiin voimistelu kuului ainakin jo 1870-luvulla.³⁴ Ulkomaiset esikuvat vaikuttivat osaltaan siihen, että voimistelu alusta lähtien katsottiin sokeainkoulun oppiaineisiin kuuluvaksi, ja se sai suhteellisen hyvän tuntimäärän.

Voimistelu oli pääpiirteiltään samanlaista kuin samoihin aikoihin näkeville lapsille ja nuorille opetettu, vain joitakin erikoisesti näköä vaativia lajeja, kuten pallopelit, oli jätetty pois. Säilyneissä tiedoissa herättää huomiota myös se, että vaikka osa oppilaista oli monivammaisia, heitä kuntouttavaan liikuntaan ei opetuksessa ilmeisesti kiinnitetty huomiota. Ohjelmat suunniteltiin ainakin loppukaudella, jolta tietoja tarkimmin on säilynyt, lähinnä terveille ja hyväkuntoisille oppilaille.

8.3.10 Yrityksiä uusien oppiaineiden saamiseksi

Sokeainkoulujen oppiaineiden joukkoon pyrittiin saamaan myös uusia aineita, joiden opettamista pidettiin tarpeellisena. Tällaisia olivat esim. esperanto, hieromisen opetus ja kotitalous.

Kevätlukukaudella 1909 alettiin Helsingin Sokeainkoulussa opettaa esperantoa. Tri Hj. J. Runeberg tarjoutui pitämään esperantokurssin, mikäli vapaaehtoisia ilmoittautuisi. Kurssille ilmoittautui sokeainkoulun opettajia, muutamia jo koulunsa päättäneitä ja suurin osa koulussa vielä olevia oppilaita.³⁵ Esperanton opetus jatkui vapaaehtoisena 1910-luvulla ja myöhemminkin.³⁶ Ruotsin sokeainkoulussa Tomtebodassa oli esperanto aloitettu v. 1904, ja sielläkin se oli vapaaehtoinen.³⁷

Kuopion Sokeainkoulussa oli vapaaehtoisena aineena vuodesta 1902 lähtien hieronta.³⁸ Opettajana toimi mm. Laura Levander, Helsingin hieroja- ja sairastoimitelukurssin käynyt hieroja.³⁹ Myöhemmin hierontaa opetti Anna Luukkonen, koulun entinen oppilas. Pojille sitä opettivat voimistelunopettajat.⁴⁰ Tunnit pidettiin yleensä oppilaiden nukkumahuoneissa. Niille otettiin kerrallaan kaksi oppilasta, joista toinen oli potilaana ja toinen hieroi. Opetukseen osallistui vain muutamia työosaston oppilaita ja sen rahoitti Sokeain Ystävät ry.⁴¹ Osa oppilasta hankki myöhemmin toimentulonsa hierojan ammatissa (ks. s. 191 ja 194).

Kotitaloutta suunniteltiin myös sokeainkoulujen oppiaineeksi. Lydia Elisabeth Lyytikäinen oli Englantiin ja Amerikkaan suuntaamansa opintomatkan jälkeen innostunut tästä uudesta aineesta, ja v:n 1912 Helsingin aistiviälliskoulujen opettajainkokouksessa pitämässään alustuksessa hän ehdotti, että sokeainkoulujen työjärjestykseen sisällytettäisiin laitoksen keittiössä tapahtuvaa kotitalousopetusta joka aamupäivä niille tytöille, joilla olisi halua siihen. Se tosin haittaisi muiden aineiden opiskelua jonkin verran, mutta se olisi ensiaskel koulukeittiölle. Kansakouluihin suunniteltiin samoihin aikoihin koulukeittiöitä.⁴²

Lydia Lyytikäinen kertoi Amerikan-matkallaan nähneensä esim. Pennsylvaniasa, miten pitkälle täysin sokeat oppilaat voivat päästä taloustehtävissä ja keittotaidossa. Sokeat tytöt saivat yksin valmistaa ruokalajeja opettajan valvonnassa. Opiskeluun kuului myös kattamista, astiainpesua, siivoamista ja pyykinpesua. Lyytikäisen mukaan Kuopion Sokeainkoulun isot tytöt olivat saaneet olla mukana valmistamassa iltapäiväateriaa sunnuntaisin koulun oppilaille.⁴³ Kotitalous ei vielä tutkittavana aikana tullut sokeainkoulujen oppiaineeksi.⁴⁴ Helsingin Sokeainkoulussa kehitettiin tilapäisesti kotitalouden opetusta kuitenkin siten, että koululuokan neljälle tyttöoppilaille pidettiin elokuussa 1916 talouskurssi Valkamassa, koulun kesäkodissa. Ajankohta valittiin sen mukaan, että silloin olivat luonnontuotteet, kasvikset ja marjat, jo saatavissa. Kurssin suunnittelun yhteydessä opettajainkokouksessa keskusteltiin kotitalousopetuksen tarpeellisuudesta. Johtaja Sipilä mainitsi esityksessään: ”On itsestään selvää, että sokealle naiselle ja miehellekin on tärkeätä joku tieto ja taito ruoanlaitosta.”⁴⁵

8.4 Oppimateriaalin hankinta

Koska opetuksen sisältö ja menetelmät ovat riippuvaisia siitä, millaisia kirjoja ja välineitä on mahdollisuus käyttää, on oppimateriaalia käsitelty aineittain jo ope-

tuksen yhteydessä.

Alkuaikoina sokeainkoulujen oppikirjat hankittiin ulkomailta. Opettajat toivat niitä opintomatkoiltaan tai tilasivat myöhemmin Suomeen toimitettaviksi. Kirjoja hankittiin Ruotsista ja Tanskasta.⁴⁶ Niiden käyttö oli mahdollista, koska Helsingin Sokeainkoulussa opetettiin ruotsin kielellä. Tukholman kirjapainossa painettiin jonkin verran suomenkielisiä kirjoja näkövammaisille.⁴⁷ Ensimmäiset olivat Moonin tai latinan kirjoitusta. Oppilaiden käytössä oli kirjoja vain lukemisen ja uskonnonopetuksessa. Muissa aineissa opettajat käsittelivät asioita näkeville tarkoitettujen kirjojen mukaan. – Joskus varttuneemmat oppilaat jäljensivät tekstejä. Esim. Viktor von Wright on muistelmissaan kertonut, kuinka hän kopioi toisille luettavaiksi kirjoja opiskellessaan 1860- ja 1870-lukujen vaihteessa Helsingin Sokeainkoulussa.⁴⁸

Latinan aakkosilla alettiin Suomessa painaa oppikirjoja 1880-luvun alkupuolella.⁴⁹ Saman vuosikymmenen lopussa Ina Hoffrén aloitti myös pistekirjojen painamisen Helsingissä.⁵⁰ Myöhemmin molemmat sokeainkoulut saivat omat painonsa, Kuopion Sokeainkoulu v.1894 ja Helsingin koulu v. 1910.⁵¹ Loppukaudella ei enää ulkomailta ostettu pistekirjoja oppilaiden käyttöön.

Sokeainkoulujen opettajat tekivät kirjoja muutaman hengen työryhmissä. Aluksi laadittiin lukukirjoja, joihin aineisto koottiin kansakoulujen lukukirjoista ja kaunokirjallisuudesta. Pistekirjapainoissa painettiin myös pari pientä historian oppikirjaa ja luonnonoppi⁵² sekä katekismuksia, virsikirjoja ja kaunokirjallisuutta. V. 1903 valmistui Koraalikirja, joka painettiin Kööpenhaminassa,⁵³ ja v. 1913 Märta Ganszaugen Käsiyökirja sokeainkouluja varten.⁵⁴ Molemmat viimeksi mainitut olivat pistekirjoja, ja ne olivat myös oppilaiden käytössä.⁵⁵

Sokeainkouluissa käytettyjä opetusvälineitä, opetusvälikappaleita, kuten 1800-luvun loppupuolella sanottiin, hankittiin alkuaikoina pääasiassa ulkomailta. Opettajat toivat niitä matkoiltaan tai tilasivat postitse. Suuri merkitys oli kansainvälisten kongressien yhteydessä järjestetyillä näyttelyillä. Esim. Frankfurt am Mainin näyttelyssä v. 1882 oli esillä opetusvälineitä ja oppilaiden tekemiä töitä useista kymmenistä sokeainkouluista, mm. Keski-Euroopan maista, Tanskasta, Englannista ja Amerikasta. Näytteillä oli kirjoitus- ja laskulaitteita, geometrian havaintovälineitä, karttoja ja monenlaista muuta maantiedon, luonnontiedon ja havainto-opin välineistöä. Suomen edustajana Frankfurt am Mainissa oli Hanna Ingman.⁵⁶ – Pohjoismaisiin kongresseihin liittyi myös näyttelyjä, ja niissä Suomikin oli mukana omalla osastollaan.

Suomen sokeainkouluihin hankittiin opetusvälineitä ainakin seuraavista maista (mukana luettelot niistä välineistä, joiden hankintamaa on ollut tiedossa; vieressä oleva vuosiluku osoittaa, milloin opetusväline on ensimmäisen kerran Suomen sokeainkoulujen luetteloissa tai selostuksissa)⁵⁷:

Ruotsista

reliefiaakkosia (1867)

geometrian tauluja (1867)

Euroopan kartta, puusta veistetty (1893)

Åstrandin kirjoituslaitteita (1894)

Tanskasta

Guldbergin kirjoituslaitteita (1874)

Euroopan kohokartta (1903)

Saksasta

reliefikarttapallo (1867 ja 1874)

Heboldin kirjoituslaitteita (1877)

paperimassasta tehtyjä eläinten malleja (1894 ja 1895)

geometrian tauluja (1895)

maisemakuvia (1895)

Ranskasta

laskutauluja (1893, 1894 ja 1895)

Venäjältä

Venäjän karttoja (1894)

karttoja (1910)

Eniten ulkomaisia opetusvälineitä hankittiin siis Saksasta ja Ruotsista, jonkin verran Tanskasta, Venäjältä ja Ranskasta. Yleensä ne olivat näkövammaisten opetukselle tyypillisiä erikoistarvikkeita.

Kotimaasta saatiin opetusvälineitä lahjoituksina ja ostamalla. Esim. piispa C. H. Alopaeus lahjoitti Helsingin Sokeainkoululle ensimmäisen pistekirjoitustaulun ja kirjoituslaitteen⁵⁸, jotka hän oli hankkinut ilmeisesti ulkomaanmatkoiltaan. Opettajat valmistivat mm. matematiikan, maantiedon ja havainto-opin materiaalia ulkomailla näkemänsä mallin mukaan. Havaintovälineitä teetettiin myös tilaustyönä.⁵⁹ Musiikinopetuksessa tarvittavat soittimet hankittiin yleensä ostamalla, mutta esim. Kuopion Sokeainkoulun urut teetettiin kangasalalaisella urkutehtailijalla B. A. Thulella tilaustyönä.⁶⁰

Suurin oppilasmateriaalia koskeva puute tutkittavana aikana oli oppilaiden käytössä olevien kirjojen niukkuus. Loppukaudella, kun molemmat koulut olivat saaneet pistekirjapainonsa, tilanne jonkin verran parani. Muun materiaalin hankkimisessa seurattiin kansainvälistä kehitystä ja ostettiin ulkomailta tai hankittiin kotimaasta ajanmukaista välineistöä.

8.5 Opetusmenetelmät

Oppiaineita käsittelevässä luvussa on selostettu opetusmenetelmiä ainekohtaisesti. Tyypillistä sokeainkouluissa käytetyille metodeille ovat seuraavat seikat:

Oppiminen perustui suurelta osalta kuunteluun. Opettajan valmistaessa läksyjä oppilaiden oli kuunneltava tarkasti. Monissa aineissa, esim. kieliopissa, laskennossa ja maantiedossa, he tekivät itselleen pistekirjoituksella muistiinpanot ja näin tavallaan oman pienoiskirjan. Oppilailla ei itsellään ollut käytössä kirjoja kuin muutamissa harvoissa aineissa, alkuaikoina vain lukemisessa ja uskonnossa (osia Raamasta). Myöhemmin kirjoja saatiin jonkin verran enemmän.

Kotiläksyjä annettiin ja ne luettiin yleensä siten, että niissä aineissa, joissa ei ollut oppilaiden omassa käytössä kirjoja, asuntolan hoitaja luki läksyn pari kolme kertaa ääneen yhteisesti koko luokan oppilaille. Kun pistekirjoja alettiin saada, varattiin asuntolaan yksi yhteinen kirja, jota luettiin vuorotellen. Opetuksessa käytettiin myös sanatarkkaa ulkolukua, jolloin opettaja sanoi edeltä pienen osan kerrallaan ja oppilaat toistivat sen perässä. Näin opiskeltiin esim. virsiä, laulunsanoja ja runoja. Myöhemmin, kun oppilailla oli pistekirjoja, annettiin heille ulkoa luettavaksi esim. katekismuksen ja virsien säkeistöjä.

Oppilaat tekivät harjoituksia pistekirjoitustehtävinä. Edellisen tunnin läksy kuulteltiin tarkasti seuraavalla tunnilla. Jotkut opettajista vaativat lähcs sanatarkkaa osaamista, mikä oli heikoille oppilaille muutaman kuulemiskerran jälkeen mahdollista. Siitä syystä he olivat koulun jälkeen usein laiskassa.⁶¹

Asioita kerrattiin usein, koska ne jouduttiin säilyttämään mielessä eikä oppilailla itsellään ollut kirjoja tarkistamista varten.⁶² Varsinkin alkuaikoina he joskus opettivat toisiaan. Lukujärjestyksessä saattoi olla oppilaan pitämiä tunteja.⁶³ Oppilasopettajia, monitoreja, oli Suomessakin 1800-luvun puolivälissä ns. Bell-Lancasterin kouluissa.⁶⁴

Havainnollistamiseen kiinnitettiin tavallista enemmän huomiota. Havainto-opin tunneilla pyrittiin kosketus-, haju-, maku- ja kuuloaistin avulla tekemään ympäröivää maailmaa tutuksi. Muilla tunneillakin käytettiin havaintovälineitä, esim. helmitauluja, irtokirjaimia ja -numeroita, kohokarttoja, luonnosta otettuja kasveja sekä monenlaisia pienoismalleja. Lisäksi tehtiin retkiä ympäristöön.

Sokeainkoulut olivat monessa mielessä amerikkalaisten ja saksalaisten pedagogien suosimia työkouluja.⁶⁵ Käsienharjoittamisella oli huomattava osuus opetuksessa. Oppilaat askartelivat, muovailivat ja tekivät monenlaisia käsitöitä. Työosastolla he opettelivat joskus jopa hieromista.

Opetus oli yleensä luokkaopetusta, jossa oppilaat olivat joko yhdysluokkana tai yksi luokka kerrallaan. Yksityisopetusta annettiin poikkeustapauksissa, esim. soiton ja hieromisen tunneilla. Helsingin Sokeainkoulussa opetettiin kahta kuurosokeaa myös yksitellen tai kahdestaan.⁶⁶ Samoin Kuopion koulussa annettiin nykyistä tukiopetusta vastaavaa ”erityistä opetusta” jonkin verran heikosti menestyville.⁶⁷ Tavallisesti heikot ja monivammaiset eivät jaksaneet seurata luokkaopetusta ja heidän koulunkäyntinsä keskeytyi kahden tai kolmen kouluvuoden jälkeen.

Sokeainkoulujen opetusmenetelmiin vaikuttivat kotimaisten esikuvien lisäksi selvästi kansainväliset mallit, joita opettajat olivat saaneet ulkomaisilta opintomatkoiltaan ja kansainvälisistä konferensseista. Erikoisesti kansainvälinen vaikutus näkyi havainnollistamisen monipuolisuudessa.

8.6. Oppimistulosten arviointi

Siitä, miten alkuvuosina arvioitiin sokeainkouluissa oppilaiden tuloksia, on säilynyt niukasti tietoja. Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännön mukaan opettajien tuli joka kuukausi pitämässään kokouksessa antaa lausunto oppilaiden käytöksestä, ahkeruudesta ja edistymisestä.⁶⁸ Molempien koulujen ohjesäännöissä määrättiin myös lukuvuoden lopussa pidettäväksi tutkinto.⁶⁹

Alkuvuosina opettajien arvostelut olivat ilmeisesti suullisia. Vanhimman Kuopion Sokeainkoulusta säilyneen arvosteluluettelon mukaan (vuodelta 1878) oppilaille annettiin arvosanat käytöksessä, uutteruudessa ja ominaisuudessa, joka selitettiin sanalla *uppmärksamhet* (myöhemmin luetteloissa huomio). Varsinaisia oppiaineita oli kymmenen: uskonto, raamatunhistoria, laskento, ”wirsii”, kielioppi, sisäluku, maantiede, historia, kirjoitus ja työnteko. Lisäksi mukana oli voimistelun ja laulun arvosanat, joita ei kuitenkaan laskettu keskiarvoon.⁷⁰

Vuodesta 1882 alkaen on säilynyt yksityiskohtaisia ja tarkkoja arvosteluluetteloita (esimerkki liitteessä 34). Niissä on oppilaiden nimien edessä heidän järjestysnumeronsa, joka laskettiin käytöksen, ahkeruuden ja huomion (yhdistettynä yhdeksi arvosanaksi) ja edistyneen keskiarvon summan mukaan oppilaat paremmuusjärjestykseen asettaen.⁷¹ Järjestysnumero ilmeisesti ratkaisi istumapaikan luokassa. Kiuasmaan mukaan myös vanhan oppikoulun oppilaat sijoituivat luokkaan etevämyysjärjestyksessä: parhaat oppilaat eteen ja huonoimmat taakse.⁷² Sijaluku laskettiin samalla tavoin kuin sokeainkoulussa, ja sokeainkouluihin malli olikin ilmeisesti otettu oppikouluista. – Oppiaineista annetut arvosanat vaihtelivat 4–10 välillä.

Kuukausikokousten arvosteluja on Kuopion Sokeainkoulussa säilytetty 1890-luvun alkupuolelta saakka. Pöytäkirjoihin kirjattiin yleensä käytöstä ja ahkeruutta koskevat arvosanat ja rangaistusmaininnat. Kuukausikokouksia pidettiin yleensä 1890-luvulla lukukauden aikana kuusi. Loka- ja marraskuun sekä helmi-, maaliskuu- tai huhtikuun kokouksessa arvosteltiin vain ahkeruus ja käytös. Joulun- ja toukokuun kokouksissa annettiin arvosanat kaikista oppiaineista sekä laskettiin keskiarvot.⁷³

Käytös-arvosanaa annettaessa käytettiin 1–10 -asteikkoa suppeammin kuin ahkeruuden arvioinnissa. Ahkeruus-arvosanaan voitiin lisätä myös + tai -. Esim. 19.11.1894 pidetyssä kuukausikokouksessa annetut arvosanat jakautuivat kaikkien Kuopion Sokeainkoulun oppilaiden kesken:

Arvosana	Käytös	Ahkeruus
5	–	1
6	–	1
7	1	3
8	–	16
9	8	23
10	36	1
	45	45

Käytöksen arvosanan alentamisen yhteydessä oli tavallisesti muistutus häiriön aiheuttamisesta tai jostain muusta rangaistavasta teosta.⁷⁴ Kuukausiarvostelut ilmoitettiin oppilaille suullisesti.⁷⁵ Kuukausikokouksia pidettiin tutkittavan kauden loppuun saakka, mutta esim. 1910-luvulla oppilaille ei luettu enää arvosteluja kesken lukukautta, vaan heille tiedotettiin vain rangaistusasioista.⁷⁶

Oppiaineita arvosteltiin 1890-luvulla tiukemmin kuin 1880-luvulla. Heikoimmat arvosanat olivat 2 ja 3, ja niitä myös käytettiin. Esim. vuoden 1896 jouluarvostelussa koko Kuopion Sokeainkoulun heikoin keskiarvo oli 4 8/11 ja paras 9.⁷⁷ Varsinkin päättävillä luokilla nousivat keskiarvot kevätlukukaudella korkeiksi ja useilla oppilaille saattoi olla keskiarvo yli yhdeksän. Parhaille oppilaille annettiin keväällä stipendejä. Päättävien luokkien oppilaita palkittiin myös kirjoilla, kirjoituslaitteilla ja työkaluilla.⁷⁸ Kaikkien poispääsevien kesken jaettiin opettajakunnan harkinnan mukaan käsityö- ja musiikkistipendejä. Keväällä 1902 annettiin parille Kuopion So-

keainkoulun oppilaalle heidän koulusta lähtiessään mukaan torvetkin. Ne oli hankittu oppilaiden konserteista saaduilla tuloilla.⁷⁹

Helsingin Sokeainkoulun arvostelu poikkesi Kuopion koulun arvostelusta siinä, että käytöksen lisäksi annettiin kyllä arvosana ahkeruudesta kuten Kuopiossakin, mutta Helsingissä oli pari ylimääräistä arvosanaa: järjestys ja tarkkaavaisuus. Ahkeruuden, järjestyksen ja tarkkaavaisuuden arvosteli jokainen opettaja omalta osaltaan ja niistä laskettiin keskiarvo todistukseen. Arvosanat käsiteltiin opettajainkokouksessa.⁸⁰

Alkuvuosien kokeista ei ole tietoja. Kuukausikokousten pöytäkirjoissa on mainintoja päättävälle luokille pidetyistä kuulusteluista. Esim. vuoden 1896 keväällä järjestettiin Kuopion Sokeainkoulussa opettajainkokouksessa sovitun tutkintojärjestyksen mukaan päättävän luokan oppilaille yhdeksän kuulustelua 21.3. – 23.5. Niiden kuulustelujen mukaisesti oli oppilaille annettava arvosanat. Tutkintojärjestyksen aineet olivat suomen kieli, kirjallisuushistoria, eläinoppi, kasvioppi, fysiikka ja kemia, uskonoppi, maantieto, historia ja laskento.⁸¹ Haastateltujen mukaan ei 1910-luvulla enää selviä loppukuulusteluja pidetty, mutta opettajat pitivät kyllä kirjallisia ja suullisia kokeita. Niissä käytettiin apuna mm. laskutauluja ja pistekirjoituslaitteita.⁸² Vaikka sokeainkoulun oppilaiden todistuksessa oli arvosanoja 2, 3 ja 4, heidät monesti siirrettiin kuitenkin osastolta tai luokalta toiselle, ja luokallejääminen sokeainkoulussa oli harvinaista. Joinakin vuosina saatettiin kuitenkin jättää luokalle useitakin oppilaita.⁸³ Luokallejäämistä vähensi se, että esim. Kuopion Sokeainkoulussa 1890-luvun lopussa annettiin ”erityistä opetusta” heikoille oppilaille, heitä vapautettiin joidenkin aineiden suorittamisesta ja myöhemmin siirrettiin heikko-oppisten osastolle.⁸⁴ Toisaalta monet heikot oppilaat keskeyttivät koulunkäynnin parin kolmen vuoden kuluttua.

Päästö- ja kevättodistukset annettiin oppilaille ainakin 1890-luvun alkupuolelta kirjallisina. Joulutodistuksen antamisessa vakiintui pitkäaikainen käytäntö: Niille oppilaille, jotka jäivät loman ajaksi laitokseen, luettiin ääneen arvosanat suoraan arvostelukirjasta. Kotiin lähteville annettiin tai lähetettiin postitse kirjalliset todistukset, jotka heidän oli näytettävä holhoojalleen tai kunnan esimiehille, mikäli kunta kustansi koulunkäynnin. Jos oppilaan todistuksessa oli muistutus esim. rangaistuksesta, annettiin hänelle aina kirjallinen todistus ja siihen vaadittiin allekirjoitus.⁸⁵ Kaikille oppilaille annettiin 1910-luvulla kirjalliset joulutodistukset ja ne luettiin heille ääneen.⁸⁶

Kevätlukukauden lopussa pidettiin julkinen tutkinto, johon saapui kuuntelijoita. Esim. lukuvuonna 1905 Helsingin Sokeainkoulussa oli aamupäivällä kaksi parinkymmenen minuutin mittaista oppituntia, jolloin vieraat voivat seurata eri aineiden opetusta. Sen jälkeen ohjelma oli vapaampaa ja siihen kuului mm. musiikkia ja voimistelua. Julkiset tutkinnot antoivat varsinkin alkuvuosina ulkopuolisille tietoja sokeainkoulujen toiminnasta. Niihin saapui myös koululta lapsiaan noutamaan tulleita vanhempia ja saattajia.⁸⁷

8.7. Koulukuri ja rangaistukset

Sokeainkoulujen ensimmäisissä ohjesäännöissä oli ohjeita koulun järjestyksestä ja rangaistuksista. Kuopion Sokeainkoulun ohjesäännön mukaan kouluun otetut oppi-

laat velvoitettiin noudattamaan säädetyjä ohjeita ja osallistumaan säännöllisesti koulunkäyntiin opiskeluaikanaan. Jos oppilas laiminlöi oppitunteja ilman syytä eikä ojentunut varoituksesta, hänet voitiin sulkea koulusta pois, mikäli vanhemmat tai holhooja olivat laiminlyönnin aiheuttaneet. Jos vika oli oppilaassa itsessään, laiminlyönti käsiteltiin kurinpitokeinoin.⁸⁸

Jos oppilas ei noudattanut järjestyssääntöjä tai hän syöllistyi laiminlyöntiin ja laiskuuteen, häntä piti varoittaa vakavasti. Jos hän ei välittänyt varoituksesta, käyttäytyi tottelemattomasti ja sopimattomasti opettajiaan kohtaan tai teki sellaista, mikä oli kristinuskon ja hyvien tapojen vastaista, häntä rangaistiin. Seuraavat rangaistustavat olivat mahdollisia:

- puhuttelu luokan edessä
- siirtäminen alimmaksi luokassa
- tovereista erottaminen
- puhuttelu ja varoitus koulun kokoontuneen nuorison läsnä ollessa
- aresti
- ruumiillinen kuritus
- koulusta erottaminen.⁸⁹

Kolmesta aluksi mainitusta rangaistuksesta opettaja tai valvoja voi itse päättää, rangaistukset 4–6 vaativat johtajan lupaa ja koulusta erottaminen oli koko opettajakunnan kollegiona käsiteltävä.⁹⁰

Sokeainkouluilla ei ollut erikoisia rangaistuskirjoja, mutta rikkomukset ja rangaistukset kirjattiin opettajain kuukausikokousten pöytäkirjoihin, joskus viikko- ja päiväkirjoihin sekä erottamiset ym. vaikeimmat tapaukset myös oppilaiden nimikirjoihin. Erottamisista voi olla mainintoja myös koulun vuosikertomuksissa.

Tavallisimmin rangaistiin pienistä rikkomuksista ja rangaistuksena oli muistutus. Aiheena oli mm. tottelemattomuus, jäykkyys, vallattomuus, tyhjän puhuminen, juonikas käytös, tyytymättömyys, vetelänä istuminen, hiljaa puhuminen, viittaamattomuus, sopimattomat puheet ja silmien rassaaminen. Oppitunnit, joilla opettaja pääasiassa puhui eikä oppilailla ollut kirjojakaan käytössä, muodostuivat vilkkaille oppilaille pitkäveteisiksi, ja he keksivät häiritsevää tekemistä. Häiriökäyttäytyminen keskittyi selvästi teoria-aineisiin, ja esim. käsityötunneilla, joita ajoittain oli noin puolet tunneista, häiriöitä oli vähän.⁹¹ Häiriönä mainittu ”silmiensä rassaaminen” kertoi oppilaan pitkästyisestä, ja häntä kuitenkin rangaistiin siitä.⁹² Hiljaa puhumisesta rangaistiin yksityisiä oppilaita, mutta myös kokonaisia luokkia.

Muistutuksen lisäksi voitiin alentaa vielä oppilaan käytösnumero. Käytöksen alentamisen syitä oli esim. julkea tottelemattomuus, häpeämätön käyttäytyminen opettajia kohtaan, opettajan sopimaton nimittely, valehtelevuus, luvaton poistuminen koulun alueelta ja tupakanpolto. Koska oppilaissa oli jo miehenikään ehtineitä, kolmannellakymmenellä olevia opiskelijoita, syntyi silloin tällöin kahnauksia heidän ja opettajien tai hoitajien välillä. Asuntoloissa syntyi myös selkkauksia. Joskus nämä välienselvittelyt johtivat oppilaiden määrääkaiseen erottamiseenkin. Kuopion Sokeainkoulun opettajain kuukausikokouksen pöytäkirjan pykälä vuodelta 1906 kuvaa tilannetta, jossa ankaria kasvatusperiaatteita noudattanut johtajatar joutui riitaan poikaoppilaiden kanssa:

”Keskiviikkoiltana 4 p. huhtikuuta olivat vanhemmat oppilaat kokoontuneet asunalaitoksen ulko-terassille, jossa oppilas Jalmari Syrjälä soitteli viulua ja

poika oppilaat soiton mukaan tanssivat. Asumalaitoksen johtajat T. Petander, pitäen sopimattomana tällaista huvittelua, kielsi oppilaita soittoa ja tanssia jatkamasta, vaan oppilaat eivät totelleet hänen kieltoansa. Sittemmin tuli hän uudestaan terassille ja sieppasi viulun pois soittajalta ja vei sen huostaansa. Silloin esiytyi oppilas Juho Hirvonen, joka omisti viulun, röyhkeästi ja soimasi johtajataria varkaaksi, jolla ei ole oikeutta ottaa hänen tavaraansa. Sittemmin allekirjoittaja (Kosti Lyytikäinen) kuulusteli oppilasta ja erittäin koetti Hirvosta saada huomaamaan rikoksensa ja pyytämään anteeksi rumia sanojansa johtajattarelta, vaan Hirvonen ei ollut sitä tehnyt.”

Opettajainkokouksessa käsiteltiin asiaa ja johtaja Lyytikäinen esitti, että syyllistä olisi oikeastaan pitänyt rangaista vitsalla, mutta koska hän oli hyvin äkkipikainen, oli parempi erottaa hänet koulusta loppulukukaudeksi. Yksi opettajista oli vitsarangaistuksen kannalla, mutta kokous päätti asian johtajan esityksen mukaisesti.⁹³

Ruumiillista kuritusta, joka vanhimpien ohjesääntöjen mukaan oli sallittua, käytettiin sokeainkoulussa pääasiassa alaluokkien oppilaiden rankaisuun. Heille annettiin vitsaa mm. varastamisesta, valehtelemisestä, toisten oppilaiden kiusaamisesta ja tupakanpoltoista.⁹⁴ Selkäsaunan antaminen oli koulun johtajan tehtävä. Opettajat käyttivät tunneillaan rangaistuksena myös sormille lyömistä, tukistamista ja korvapuusteja.⁹⁵ – Kidutuksen ym. ruumiinrangaistuksen poistaminen oli 1800-luvulla esillä monissa Euroopan maissa.⁹⁶ Koulujen ruumiilliseen kuritukseen kiinnitettiin Suomessa huomiota yleisesti 1890-luvun sanomalehdissä. Sitä käsiteltiin myös kouluväen kokoontumisissa. V. 1914 annetussa asetuksessa kiellettiin vihdoin ruumiillinen rangaistus kurinpitokeinona valtion ylläpitämissä ja kannattamissa laitoksissa⁹⁷, ja asetus koski näin ollen myös sokeainkouluja. Sokeainkoulussa vitsan antaminen väistyi muiden rangaistusten tieltä tutkittavan kauden lopulla.⁹⁸

Pienistä rikkomuksista oppilaita seisotettiin nurkassa, isommista he saivat jälki-istuntoa. Jälki-istunnot pidettiin yleensä luokkahuoneissa oppituntien jälkeen. Siihen voitiin liittää lisärangaistukseksi aterian kieltäminen. Joskus kiellettiin oppilaalta aamukahvi tai rajoitettiin hänen kaupungilla liikkumistaan. Isoista rikkomuksista määrättiin karsseria (lat. carser = aitaus, vankila), jolloin oppilas erotettiin tovereistaan yhdestä kolmeen päiväksi. Oppikouluissa oli myös käytössä karsserirangaistus.⁹⁹ Kuopion Sokeainkoulussa rangaistushuoneena käytettiin poikien sairashuonetta. Ovi pidettiin ulkopuolelta lukossa ja ruoka toimitettiin rangaistusta kärsivälle koppiin. Yksi päivä voitiin oppilasta pitää kerrallaan ruuatta. Huoneessa oli veranalle johtava ikkuna, jota muutamat arestilaiset käyttivät pakotienään.¹⁰⁰

Kahden tai kolmen päivän karsserirangaistusta sokeainkoulussa käytettiin harvoin. Kaksi päivää karsseria saivat Kuopiossa esim. poikaoppilaat, jotka joutuivat kiinni tyttöjen kanssa käymästään luvottomasta kirjeenvaihdosta ja valehtelemisestä sen asian yhteydessä.¹⁰¹ Tyttö- ja poikaoppilaiden seurustelu vapaa-aikana oli kiellettyä, ja se aiheutti useita rangaistuksiin johtaneita tilanteita. – Muutamia oppilaita rangaistiin luvottomasta alkoholinkäytöstä. Kuopiossa annettiin esim. kolme päivää karsseria poikaoppilaille, joista yksi oli kuljettanut viinapullon kaupungilta ja jotka olivat nauttineet alkoholin yhdessä illalla asuntolassa. Valvoja tapasi juopuneita, ja kaikille määrättiin karsserirangaistus. Kun yksi syyllisistä kieltäytyi kärsimästä rangaistustaan ja uhkaili opettajia, erotettiin hänet ainiaaksi ja päätökseen sisältyi vielä lisäys ”ja lähetetään hänet heti ensimmäisen mahdollisuuden sattuessa ja

ensimmäisten 24 tunnin kuluessa kotiseudulleen”.¹⁰² Opettajakunta kiinnitti monien rangaistusten yhteydessä huomiota siihen, että aiheuttajat olivat huonona esimerkkinä muille.

Väliaikaisia tai lopullisia erottamisia oli eniten tutkittavan kauden loppupuolella. Erottamisen syynä olivat yleensä koulumaailmassa pahoina pidetyt rikkomukset. Kuluvan lukukauden loppuun erotettiin oppilaita mm. varastamisesta, toisen oppilaan veitsellä haavoittamisesta sekä arestista karkaamisesta ja saman asian yhteydessä sopimattomasta käyttäytymisestä ja tappelemisesta. Lopullisen koulusta erottamisen aiheutti v. 1917 se, että oppilas puukotti toveriaan ja väliaikaisen erottamisrangaistuksen kärsittyään puukotti vielä toistakin.¹⁰³ Puukotustapauksia sattui 1900-luvun alkupuolella useita, ja ne olivat ilmeisesti yhteydessä ajan yleiseen levottomuuteen. Kuopion Sokeainkoulun johtokunta teki v. 1908 päätöksen, että alaluokkien pojilta otettiin kaikki veitset talteen ja yläluokkien poikiakin uhattiin veitsien takavarikoimisella, mikäli niitä käytettiin sopimattomasti.¹⁰⁴

Lopullisesti koulusta erotetut oppilaat olivat yleensä yläluokkien poikia, joiden erottamisen aiheuttanutta rikkomusta oli edeltänyt monenlaisia aikaisempia häiriöitä ja jotka olivat saaneet varoituksia. He olivat usein iältään niin vanhoja, että heitä suositeltiin työkoulujen oppilaiksi.¹⁰⁵ Joskus voitiin kotikunnalle esittää oppilaan sijoittamista niin, että he saivat ”pahantapaisille lapsille ajottua kasvatusta”¹⁰⁶, jolla todennäköisesti tarkoitettiin kasvatustapahtumien sijoittamista. Maassamme toimi tutkittavana kautena useita pahantapaisille lapsille tarkoitettuja kasvatustapahtumia.¹⁰⁷ Sokeainkoulujen rangaistuksia koskevassa aineistossa ei kuitenkaan ole tietoa kasvatustapahtumien siirroista. – Oppilaiden erottamista perusteltiin joskus myös sillä, että pahantapainen lapsi tai nuori oli muutenkin menestynyt heikosti koulussa.

Seuraavat esimerkit osoittavat, miten erottamista perusteltiin nimikirjoissa:

KSK, oppilas n:o 243

”Puheet röyhkeitä ja pahentavia, niin myös käytös.”

KSK, oppilas n:o 310

Erotettu koulusta ”huonon käyttäytymisen tähden”. Oman kertomansa mukaan hän oli valittanut ”asunolaitoksen” ruuasta opettajalle, joka nuhteli häntä ruokailun aikana. Oppilas oli heittänyt kuumaa keittolautasen opettajan päälle.¹⁰⁸

KSK, oppilas n:o 158

”Eroitettu koulusta 1 p. syyskuuta v. 1894 huonoin tapain ja huonon edistykseen tähden.”

”Oppilas havaittiin onanistiksi, siveyttömäin puheiden puhujaksi ja rivoin laulun laulajaksi.”

KSK, oppilas n:o 340

”Lähetetty kotiin edistymisen huonouden ja asuntolassa vaikeasti hallittavan luonteen vuoksi.”

Sokeainkoulujen kuri oli yleensä suhteellisen ankara, ja oppilaita kasvatettiin kristillis-siveelliseen henkeen. Ne oppilaat, jotka eivät kasvatukseen sopeutuneet,

joutuivat lähtemään oppilaitoksesta. Ankarimpia rangaistuksia aiheuttaneet rikkomukset sattuivat yleensä muulloin kuin oppitunneilla; ne liittyivät oppilaiden asuntolaelämään ja vapaa-aikaan. Oppituntien aikana sattuneet rikkeet olivat yleensä pieniä ja niistä selvittiin muistutuksilla, jälki-istunnoilla ym. pienillä rangaistuksilla. Läksyjien osaamattomuudesta rangaistiin usein laiskanläksyillä.¹⁰⁹ Lunttaus ei ilmeisesti ollut sokeainkoulujen ongelma, koska siihen liittyviä rikkomuksia ei käsitelty opettajainkokouksissa.¹¹⁰ Luvattomat poissaolot olivat nekin perin harvinaisia, eikä niistä tarvinnut rangaista oppilaita. Päivä- ja viikkokirjojen mukaan oppilaat olivat yleensä hyvin vähän poissa tunneilta muista kuin terveyssyistä.¹¹¹ Se, että kysymyksessä oli sisäoppilaitos, vaikutti varmasti osaltaan luvattomien poissaolojen vähäisyyteen. Myös sen ajan oppikouluissa oppilaat Kiuasmaan tutkimuksen mukaan olivat poissa suhteellisen vähän.¹¹²

9 ASUMALAITOKSET JA VAPAA-AIKA

Sokeainkoulut olivat alkuvuosista lähtien sisäoppilaitoksia, joiden yhteydessä oli ”asumalaitos”, oppilasasuntola. Alkuvuosina koulut toimivat vuokratiloissa ja joutuivat usein muuttamaan paikasta toiseen. Oppilaiden asuinhuoneet olivat aluksi koulurakennuksessa. Myöhemmin koulujen laajennuttua jouduttiin koulua jakamaan useaan paikkaan, koska riittävän suuria huoneistoja ei ollut saatavissa.¹

Asuntoloiden altaudesta keskusteltiin esim. Kuopion aistivalliskoulujen kouluneuvoston kokouksissa useita kertoja. V. 1877 kouluneuvosto valitti koulutoimen ylläpidolle, että oppilaille tarkoitettujen huoneiden puuttaminen oli vaarana koulun terveystilanteelle. Tiloja saatiin vuokratuksi lisää.² Vuonna 1893 kouluneuvostossa käsiteltiin myös tilanahtautta ja silloin todettiin, että liian monta oppilasta oli samaan huoneeseen sijoitettuna. Koululta puuttui kokonaan sairashuonekin.³

Uusien sokeainkoulurakennusten valmistuttua v. 1898 Helsinkiin ja v. 1900 Kuopioon saatiin asuntolat koulujen yhteyteen. Niissä oli varattu kaksi huonetta poikien, kaksi tyttöjen asumista varten. Oppilaat jaettiin niin, että ala- ja yläluokkien oppilaat asuivat erikseen. Haastattelujen mukaan Helsingin Sokeainkoulussa saattoi samassa huoneessa asua jopa 18 oppilasta.⁴ Kullekin oli varattu oma vuode. Vuoteet oli asetettu päkkäin ja niiden välissä oli pieni pöytä. Lisäksi huoneessa oli yhteinen pitkä pöytä ja pesuteline. Nukkumahuoneiden lisäksi oli kaikille yhteinen päivähuone, jota käytettiin läksyjenlukuun. Asuntolan yhteydessä oli iso ruokasali ja keittiö.⁵ – Kuopion Sokeainkoulussa oli jokaiselle oppilaalle varattu sänky, sänkyjen väliin pieni pöytä, jakkara ja vaatekaappi.⁶

Asuntolahuoneiden altaus tuntui haastateltujen mukaan haitalliselta varsinkin silloin, kun huoneessa oli levottomia ja häiritseviä oppilaita. Yöllä nukkuminen saattoi jäädä katkonaiseksi, sillä sairauskohtausten sattuessa koko huonekunta häiriintyi ja valvoi. Kulkutaudit levisivät myös nopeasti.⁷ Monet oppilaista olivat kuitenkin kodeissaan tottuneet altaaseen asumiseen, sillä asunto-olot olivat Suomessa vuosisadan vaihteessa vielä yleisestikin huonot. Oppilaista huomattava osa tuli maaseudun vähävaraisista kodeista, ja esim. Hannes Gebhardin v. 1901 toimeenpanema ”tilattoman väestön alakomitean” tutkimus osoitti, kuinka alhainen maaseudun asuntotaso oli niihin aikoihin.⁸ Myös kaupungeissa oli paljon altaita asuntoja.⁹

Useita kertoja sokeainkoulujen johtajat ja opettajat kannanotoissaan kiinnittivät huomiota siihen, että asuntolat ovat oppilaiden koti heidän kouluaikanaan. Johtaja Kosti Lyytikäinen kirjoitti v. 1894 vuosikertomuksessaan:

”Kun asumalaitoksen tarkoitus on olla oppilasten kotina, niin on siinä pidettävä huolta lasten ruumiillisesta ja henkisestä hoidosta ja kasvatuksesta. Kodin pienet askareet, niinkuin huoneiden puhdistaminen ja järjestäminen, on ollut oppilaiden toimenä sen mukaan kuin he kykenevät niitä tekemään. Tarkoituksena on totuttaa lapsia siisteyteen, järjestykseen ja itsensä hoitamiseen.”¹⁰

Oppilaiden kasvattamista ei voinut Lyytikäisen mukaan jättää johtajan, asuntolanjohtajan ja palvelusväen varaan, vaan opettajien tuli myös asuntolassa osallistua

kasvattamiseen. Ottaessaan osaa asuntolan elämään opettajat tutustuivat paremmin oppilaisiinsa kuin tavallisessa luokkaopetuksessa. Umpimielisetkin oppilaat tulivat avoimemmiksi ja ilmaisivat opettajille mielialansa ja toiveensa.¹¹ Opettajille kuului asuntolanvalvontatehtäviä, ja he kävivät sunnuntaisin, lupapäivinä ja joululomallakin vuorotellen lukemassa ääneen kirjallisuutta asuntolassa oleville oppilaille.¹²

Asuntoloiden kodikkuutta vähensi se, että oppilaat olivat huonekunnittain suurissa ryhmissä ja henkilökuntaa oli oppilaiden määrään nähden perin vähän.¹³ Ulkomailla opintomatkoilla liikkuvat opettajat kiinnittivät huomiota muiden sokeainkoulujen asuntolajärjestelyihin, ja he esittivät useita kertoja, että Suomen kouluisakin oppilaat pitäisi jakaa pienempiin ryhmiin, joilla olisi omat hoitajansa. V. 1906 Ida Törnqvist ja Aina Petra olivat Saksassa tutustuneet oppilaitokseen, jonka oppilaat oli jaettu huonekuntiin, joilla oli omat ”Schwesterinsä” (sisarensa). Opintomatkalaisten mielestä järjestelmä olisi sopinut Suomeenkin ja tehnyt asuntolaelämän kodikkaammaksi.¹⁴ Myös Lydia Lyytikäinen esitti Amerikkaan tekemältään opintomatkalta palattuaan sokeainkoulujen asuntolaoloja parannettavaksi. V. 1912 Helsingissä pidetyssä aistivialliskoulujen opettajien pohjoismaisessa kokouksessa Lyytikäinen piti asuntoloita koskevan esitelmän, jossa hän suositteli, että Suomessakin pitäisi asuntolassa asuvat oppilaat jakaa viidentoista hengen ryhmiin, joilla jokaisella olisi oma hoitajansa.¹⁵ Ehdotukset eivät kuitenkaan tutkittavana aikana toteutuneet.

Oppilaiden koulupäivät olivat pitkiä ja vapaa-aikaa jäi eniten lauantai-iltapäivinä ja sunnuntaisin sekä lupapäivinä. Läksyjenluvun lisäksi oppilaiden työnä oli astioiden pesua ja kuivaamista, vaatteiden kunnostamista, asuntola- ja työhuoneiden siivoamista, puiden ja vesien kantamista sekä puiden pilkkomista. Viikoittain jaettiin oppilaille tehtävät, jotka kirjattiin ajoittain myös viikko- ja päiväkirjoihin. V. 1902 Kuopion Sokeainkoulun opettajainkokouksessa määriteltiin, mitä tehtäviä silloin kuului oppilaiden suoritettavaksi:

”Oppilaiden tulee kantaa puut työhuoneisiin ja pesuvesi asumapuolelle, joka jää vanhempien oppilaiden tehtäväksi. Puiden kanto asumalaitoksen huoneisiin jätetään nuoremmille oppilaille, josta erityinen järjestysluettelo tehdään. Vanhempain oppilaiden tulee pitää järjestystä asumalaitoksessa ja soittaa aamulla ylös ja sisään iltasilla. Nuorempain oppilaiden tulee siistiä huoneet ja pestä astioita.”¹⁶

Myös joululoman ajaksi koululle jääville oppilaille tehtiin selvät tehtäväluettelot.

Vapaa-aikaansa oppilaat käyttivät käsitöiden tekoon, kirjastosta lainaamiensa pistekirjojen lukuun, keskinäiseen seurusteluun ja leikkeihin. Joskus poikien päivähuone saattoi muuttua kuuman sodan taistelupaikaksi, jossa vanha harmoni palveli linnakkeena.¹⁷ Oppilaiden yhdessäololle antoi väriä se, että he olivat tulleet eri puolilta Suomea ja varsinkin loman jälkeen asuntolassa kuultiin monenlaista murrettä, Helsingin koulussa vielä suomen lisäksi ruotsia.¹⁸ Iltaisin luettiin ääneen suuri määrä romaaneja. Hoitajat lukivat oppilaille myös sanomalehtiä. Esim. käsityönopettaja Juhani Makkosen haastatellut muistivat innokkaana lehtien lukijana. Hän oli lkenut poikien asuntolan valvojana ollessaan ääneen kiinnostavia uutisia, ja pojat olivat pysyneet selvillä ajankohtaisista poliittisista tapahtumista. Makkonen oli lkenut uutisia sekä oikeiston että vasemmiston lehdistä. Sitä vastoin asuntolanhoitaja-

tar Petander oli usein ivannut Työmies-lehteä. Se oli ärsyttänyt oppilaita, ja niinpä yksi heistä oli salaa tilannut hänelle Työmiehen tulemaan koko vuodeksi.¹⁹

Lupapäivinä tehtiin joskus pitkiä kävelyretkiä opettajan tai hoitajan johdolla. Toiset liikkuvat kaupungilla ostoksilla tai sukulaisten luona. Eniten näkevät toimivat yleensä toveriansa oppaina. Esim. Helsingin Sokeainkoulun oppilaat kävivät usein makeisten ostossa Ekin kaupassa, joka oli Kolmannen linjan ja Castreninkadun kulmassa.²⁰

Helsingin Sokeainkoululla toimi raittiusyhdistys ”Toivon liitto”, jonka kokousten ohjelman oppilaat itse suunnittelivat. Vierailijana oli v. 1905 esim. rouva Alli Trygg-Helenius.²¹ Raittiusyhdistykset olivat vuosisadan vaihteessa yleistyneet myös kansakouluissa.²²

Sokeainkoulujen vapaa-aikaan kuuluivat konventit, joita molemmissa kouluissa järjestettiin. Ohjelmassa oli mm. kuorolaulua, torvisoittoa, pianoesityksiä, runoja ja voimisteluesityksiä. Niitä pidettiin monina vuosina noin kerran kuussa.²³ Helsingin Sokeainkoulun oppilaat vierailivat lisäksi aikuisnäkövammaisten tilaisuuksissa Aarlassa, Helsingin työkoululla, jossa järjestettiin juhlia useita kertoja vuodessa. Niissä oli monenlaisia musiikkiesityksiä ja kahvitarjoilu. Mm. Helsingin Sokeainkoulun entisiä oppilaita esiintyi usein Aarlan tilaisuuksissa. Helsingin koulun oppilaat kävivät myös ylioppilaiden lauluesityksissä ja kaupunginorkesterin konserteissa, joihin tarkastaja Valter Forsius oli järjestänyt heille lippuja.²⁴

Asuntolaelämän parhaimpiin hetkiin kuuluivat muistelmien mukaan jouluaatot. Kuurosokea Agneta Halonen on ystävälleen ja opettajalleen Ester Knäpelle lähettämässään kirjeessä v. 1897 kuvannut asuntolan joulunviettoa:

”Minä sain joululahjaksi sängyn, nukan äidiltä, paitakangasta Adelilta ja rouva Collanilta, hamekangasta rouva Grotenfeltilta. Me saimme teetä, pullaa ja piparkakkuja, me tanssimme kuusen ympärillä, me saimme rusinoita, pähkinöitä, karamellia, omenia ja marmelaadia. Me saimme sitten joululahjoja ja minä sain kaksi pitkää konvehtia Signeltä, hiuskamman Annilta, kirjan Inalta, pallin Finalta, toisen nukan, namusiukon, namusiakan, esiliinan äidiltä, toisen esiliinan neiti Lagukselta, ja kirjeen Esteriltä. Me tanssimme kuusen ympärillä. Me söimme joululäskiä, pehmeätä voileipää, riisiryynipuuroa ja torttua. Terveisiä äidiltä ja kaikilta. Hauskaa joulua. Me olemme olleet niin iloisia. Toivottaa Agneta onnea syntymäpäiville torstaina.”²⁵

10 OPPILAIDEN MYÖHEMMÄT VAIHEET

10.1 Sokeainkoulun jälkeinen opiskelu

Sokeainkoulusta päässeet oppilaat siirtyivät yleensä koulun päätettyään työelämään jatkamatta sen pitemmälle opintojaan. Osa asettui asumaan kotiinsa, osa joutui suoraan kunnalliskotiin. Varsinkin alkuvuosina oli harvinaista, että sokeainkoulun päättävä oppilas lähti edelleen opiskelemaan. Tämä johtui osaksi siitä, ettei jatko-opiskelumahdollisuuksia ollut tarjolla.

Oppikouluihin ei yleensä otettu sokeita tai vaikeasti heikkonäköisiä oppilaita. Ilmeisesti vain yksi vuosien 1865–1917 oppilaista kävi oppikoulua. Hän oli sittemmin työväenliikkeen perustajana tunnetuksi tullut Viktor Julius von Wright. Viktor von Wright opiskeli ”kuunteliijaoppilaana” Helsingin ruotsalaisessa normaalilyseossa 5. luokkaan asti. Hän käytti apunaan suurennuslasia ja voi näin lukea näkevien kirjoitusta. ”Silmien heikkous pakotti minut lopettamaan”, hän kertoi muistelmissaan.¹

Viktor von Wrightia ei hyväksytty tavalliseksi oppilaaksi. Näkövammaisen sijoittuminen yleiseen kouluun muiden oppilaiden tapaan ei ollut mahdollista, niin kuin se on ollut esim. 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla. Vallitsevat asenteet olivat kielteiset, ei ollut tarvittavia oppikirjoja ja muuta oppimateriaalia eivätkä yleisten koulujen opettajat tunteneet sokeainopetuksen kysymyksiä. Monet lahjakkaat oppilaat jäivät koulujen ulkopuolelle. Heillä ei myöskään siitä syystä ollut mahdollisuutta päästä opiskelemaan yliopistoon. Näkövamma oli 1900-luvun puoliväliin saakka ratkaiseva este oppikoulu- ja yliopisto-opinnoille. Vasta viime vuosikymmeninä tilanne on muuttunut, ja esim. lukuvuonna 1983–1984 opiskelee maamme yliopistoissa ja korkeakouluissa nelisenkymmentä näkövammaista opiskelijaa.²

Se ajattelutapa, että käsityöammatit sopivat erikoisen hyvin näkövammaisille, näkyi jatko-opiskelujärjestelyissä. V:sta 1878 lähtien alettiin Kuopion Sokeainkoulun ottaa oppilaita saamaan täydennystä ammattiopintoihinsa. Muutamat oppilaat tulivat jo seuraavan lukuvuoden aikana koulusta pääsemisensä jälkeen, mutta useimmat olivat olleet poissa välillä 2–10 vuotta, jotkut enemmänkin. Esim. Lauri Huotari Kuhmoniementä (nyk. Kuhmo) oli päässyt opistosta v. 1877 suoritettuaan sitä ennen täydellisen kurssin, mutta hän palasi v. 1885 vuoden kestäväälle täydennyskurssille, jolla opetettiin koritöitä.³ Anna Kaisa Ovaskainen oli v. 1874 koulusta päästyään ollut kaksitoista vuotta kotipaikkakunnallaan ja palasi sen jälkeen jatkamaan opiskeluaan. Hän viipyi Kuopion Sokeainkoulussa 31.1.1886 – 30.4.1888 eli enemmän kuin kaksi vuotta.⁴ Jotkut jatko-opintoja varten tulleet opiskelivat vain muutamia viikkoja. Mm. Heikki Pukki tuli Oulusta kahden ja puolen vuoden kuluttua jatko-opintojen takia Kuopion Sokeainkoulun, mutta viipyi vain pari viikkoa.⁵ Eräs toinen oppilas, joka oli eronnut koulusta saatuaan näkönsä, palasi saamaan käsityöopetusta keväällä 1880 pari vuotta sen jälkeen, kun oli koulusta lähtenyt. Hän opiskeli vielä kolmisen kuukautta.⁶ Lyhyet opiskelujaksot johtuivat siitä, että oppilaat olivat tulleet vain oppimaan joitakin erikoistaitoja. Sokeainkoulujen käsityöopetus muuttui nopeasti, ja koulusta päässeillekin oppilaille haluttiin opettaa uudet työtavat.

Kuopion Sokeainkoulussa opiskeli ainakin 16 entistä oppilasta koulun päätettyään vuosina 1878–1889. Helsingin koulussa tällaista täydennysopiskelumahdollisuutta ei ollut, eivätkä Helsingin oppilaat tulleet Kuopion kouluunkaan.⁷

Kaksi entistä sokeainkoulun oppilasta oli oppimassa koritöiden tekoa Helsingissä Viktor von Wrightin koritehtaalla.⁸ Yksi Kuopion koulun oppilaista kohensi taas käsityötaitoaan opiskelemalla vuoden Turussa Zettergrenin työpajassa. Sen jälkeen hän lähti käsityöoppiin Pietariin.⁹ – Seitsemän vuosina 1871–1889 tullutta oppilasta jatkoi opiskelua vasta 1900-luvun alkupuolella, kun Kuopioon saatiin sokeain työkoulu.

Koska kotimaassa ei ollut monia jatko-opiskelumahdollisuuksia, sokeainkoulujen johtajat ja opettajat innostivat nuoria lähtemään ulkomaille täydentämään tietoa ja taitoja. Erikoisesti Helsingin Sokeainkoulusta pidettiin vireästi yhteyksiä ulkomaisiin sokeainoppilaitoksiin. Johtajat ja opettajat, jotka itse olivat opiskelleet ulkomailta, pitivät myös kirjeitse yhteyksiä naapurimaihin. Monien oppilaiden ulkomainen opiskelu valmisteltiin juuri näitä ulkomaisia kontakteja käyttäen.

Ensimmäinen ulkomaille lähtenyt oppilas ei kuitenkaan matkustanut koulun lähettämänä. Viktor von Wright matkusti v. 1873 Nürnbergiin veljensä, taiteilija Magnus von Wrightin järjestämään harjoittelupaikkaan. Hän oli kotimaassa jo aikaisemmin yrittänyt löytää vaikeasti heikkonäköiselle sopivaa koulutusta tai työtä. Siitä vaiheesta von Wright on kertonut muistelmissaan:

”Tämä oli vaikea aika. Olin kumminkin saanut käydä parin puusepän luona tekemässä vähän puusepän työtä, johon olin myöskin innostunut ja samaan aikaan olin saanut käydä kahden korintekijän luona. Toinen heistä oli ruotsalainen ja toinen suomalainen. Heidän opastuksellaan sain tehdä hienompaa korityötä. Nämä kokeet eivät kumminkaan olisi johtaneet mihinkään, ellei sattuma olisi tuonut uusia mahdollisuuksia eteeni.”¹⁰

Nürnbergissä ollessaan Viktor von Wright oppi koritöitä ja hankki kisällikirjan. Sen jälkeen hän muutti Leipzigiin ja työskenteli edelleen korityöverstaassa. Saksassa vietetty aika oli Viktor von Wrightin kehityksen kannalta merkittävä siitä syystä, että hän käsityöverstaissa työskennellessään kuuli puhuttavan ja joutui keskusteluihin alkavasta työväenliikkeestä.¹¹

Saksasta Viktor von Wright muutti Tanskaan. Hän sai työpaikan kööpenhaminalaisesta koriliikkeestä. Työnsä ohella hän opiskeli kieli- ja kauppakoulussa mm. las kentoa ja kirjanpitoa.¹² Niistä aineista oli hänelle myöhemmin hyötyä, kun hän toimi suuren koritehtaan johtajana. Kööpenhaminassakin von Wright seurasi työväenliikkeen kehitystä. Hän kävi usein kuuntelemassa Tanskan valtiopäivien keskusteluja.¹³

Kööpenhaminan jälkeen Viktor von Wright matkusti Lontooseen. Siellä hän keskittyi ennen kaikkea englannin kielen opiskeluun. Lontoosta hän palasi Belgian ja Hollannin kautta Suomeen.¹⁴ Opinto- ja työmatka oli kestänyt viitisen vuotta ja se päättyi syksyllä 1878.

Viiden ulkomailta vietetyn vuoden aikana hankittu ammattitaito, laaja yleissivistys ja lukuisat merkittävät kansainväliset kontaktit auttoivat Viktor von Wrightiä hänen toimiessaan Pohjoismaiden suurimman koritehtaan johtajana, korityöntekijöiden mestarina ja kouluttajana, Suomen alkavan työväenliikkeen johtajana, Hel-

singin kaupunginvaltuutettuna, valtiopäivämiehenä ja monien muiden yhteiskunnan merkittävien luottamustehtävien hoitajana.

Ainakin viisi 1870-luvulla Helsingin Sokeainkoulun tullutta oppilasta opiskeli myöhemmin ulkomailla: Viktor von Wright, Johan Ludvig Strömberg, Fritz Smedslund, Ina Hoffén ja Julian Alfred Wiik.

Johan Ludvig Strömberg, joka oli tullut Helsingin Sokeainkoulun Viipurista ja opiskellut koulussa kuusi ja puoli vuotta, lähti koulunsa päätettyään opiskelemaan Kööpenhaminaan. Valtion apurahan turvin hän opiskeli siellä Kööpenhaminan sokeainkoulussa mm. pianonviritystä ja musiikkia.¹⁵ Tanskan Kuninkaallisen Sokeaininstituutin historian kirjoittaja Johannes Moldenhawer on maininnut koulun oppilaita käsitellessään siellä opiskelleen suomalaispojan, joka ilmeisesti oli juuri Ludvig Strömberg. Samoihin aikoihin laitoksessa opiskeli nuoria useista maista, mm. Ruotsista, Norjasta, Englannista, Yhdysvalloista, Saksasta ja Venäjältä sekä silloin Tanskaan kuuluneesta Islannista.¹⁶ Monet opiskelivat Ludvig Strömbergin tapaan musiikkia ja pianonviritystä. Myös käsityönopetus oli kehitetty Kööpenhaminan laitoksessa pitkälle. Siellä opetettiin mm. suutarintöitä ja harjatöitä, joista viimeksi mainittuja Ludvig Strömbergin opiskeli.¹⁷

Hanna Ingman oli vierailut Kööpenhaminan laitoksessa v. 1882–1883.¹⁸ Kun Ludvig Strömbergin lähtö Kööpenhaminaan oli vain vuoden kuluttua Ingmanin käynnin jälkeen, on ilmeistä, että johtajatar opintomatkinsa yhteydessä järjesti lahjakkaalle oppilaalleen jatko-opiskelumahdollisuuden.

Suomen sokeainopetuksen kannalta Ludvig Strömbergin ulkomainen opiskelu oli merkittävä siitä syystä, että hän tutustui siellä pistenuottien opetukseen, joka kuului Kööpenhaminan koulun ohjelmaan.¹⁹ Suomeen palattuaan Strömberg alkoi Helsingin Sokeainkoulussa opettaa pistenuotteja ja hän olikin koulun ensimmäinen pistenuottitaitoinen opettaja.²⁰ Ludvig Strömberg opetti tunneillaan pistenuottien lukemista ja kirjoittamista sekä harmonin- ja urkujensoittoa. Hän toimi Helsingissä myös pianonvirittäjänä.²¹

Toinen ilmeisesti Hanna Ingmanin ulkomaille ohjaama oppilas oli Fritz Leopold Smedslund. Käytyään Helsingin Sokeainkoulua yhdeksän vuotta hän v. 1887 lähti Christianian sokeainopistoon (Osloon), jossa hän opiskeli puusepäntöitä. Kotimaahan palattuaan hän toimi Pietarsaareissa puuseppänä.²² Samaan aikaan Smedslundin kanssa Christianian koulussa opiskeli muitakin ulkomaalaisia. Kaukaisin oppilas oli Yhdysvalloista. Puusepäntöitä ja huonekalujen verhoilua opetettiin Norjan sokeainkoulussa jo 1860-luvulta lähtien.²³ Oppilaita tuli pitkienkin matkojen päästä, koska he halusivat hankkia ammattitaidon sellaiselle alalle, jota kotimaassa ei ollut mahdollisuus oppia.

Ina Hoffén oli sokeainkoulusta päästyään tullut v. 1887 apuopettajaksi Helsingin Sokeainkoulun.²⁴ Hoidettuaan pari vuotta opetustyötä hän lähti Norjaan opiskelemaan pistekirjojen valmistusta. Hän perehtyi painotekniikkaan ja hankki Suomeen palattuaan oman painokoneen pistekirjojen valmistamista varten. Ina Hoffén painoi ensimmäisen Suomessa tehdyn pistekirjan v. 1891.²⁵ Kirjapainon saaminen merkitsi sokeainopetukselle huomattavaa edistysaskelta. Sitä ennen oli kirjoja hyvin niukasti. Osa niistä painettiin Ruotsissa, osa tehtiin käsityönä Suomessa. Olivatpa sokeainkoulujen oppilaatkin joutuneet järjestämään koulutovereilleen kirjoja.²⁶ Ina Hoffénin painamia kirjoja käytettiin aluksi Helsingin ja Kuopion Sokeainkouluissa sekä kaikissa työkouluissa.²⁷

Ruotsiin suuntasi matkansa myös Wäinö Illman, joka useiden ulkomaisten opintojaksojen avulla hankki monipuolisen ammattitaidon tulevaa käsityöopettajan työtään varten. Pietarista hakivat taas lisäammattitaitoa John Wiik ja Paavo Lyytikäinen, jotka opettivat myöhemmin sokeainkoulussa käsitöitä. (Ks. s. 67.)

Pohjoismaissa opiskelemista helpotti yleensä se, että monet oppilaat olivat ruotsinkielisistä kodeista ja he olivat käyneet ruotsinkielisen sokeainkoulun. Pietarissa oli taas niin paljon suomalaisia, että sinne lähteneet suomalaispojat selvisivät. Ulkomailla opiskelleiden näkövammaisten panos oli hyvin merkittävä koko Suomen näkövammaisopetuksen kehittymiselle ja myös aikuissokeiden ammattitaidon hankkimiselle.

Sokeainkoulujen työosastojen perustaminen 1890-luvulla lisäsi koulujen mahdollisuutta antaa aikaisempaa laajemmin oppilailleen ammattiopetusta ja monet oppilaat lähtivätkin koulusta suoraan käsityöammattien harjoittajiksi. Työkoulut tarjosivat myös 1900-luvulta lähtien ammattiopetusta aikuisopiskelijoille. Alkuaikoina ne oli kuitenkin tarkoitettu vain niille näkövammaisille, jotka eivät olleet käyneet sokeainkoulua. Helsingin työkouluissa eivät yleensä opiskelleet koulun entiset oppilaat.²⁸ Sitä vastoin Sokeainkodissa asui ja työkouluissa oli opettajina useita Helsingin koulusta lähteneitä, mm. Alma Backman, Ilta Rutanen, Hilja Saksanen ja Fredrik von Zansen.²⁹ Kuopion Sokeainkoulun oppilaista yksi opiskeli myöhemmin Helsingin työkoulussa.³⁰

Kuopion työkouluun otettiin oppilaaksi myös sokeainkoulun käyneitä. Ainakin yhdeksän vuosina 1871–1917 Kuopion Sokeainkoulussa opiskellutta jatkoi koulun päätettyään Kuopion työkoulussa. Monet heistä olivat heikon terveytensä vuoksi käyneet sokeainkoulua alle normaalin vuosimäärän.

Ulkomaisten esikuvien mukaan alettiin Suomessakin ottaa näkevien oppilaiden joukkoon näkövammaisia oppilaita koulutettaviksi hierojiksi I. massööreiksi (tai masasööreiksi). Uranuurtajana tällä alalla oli maisteri A. M. Hartean (aik. Hellsténin) omistama Suomen kansanomainen hieromaopisto, joka oli perustettu v. 1895. Siellä opiskeli alkuvuosista lähtien sokeita ja heikkonäköisiä oppilaita näkevien joukossa.³¹ V. 1897 Kosti Lyytikäinen kirjoitti, että Sokeain Ystävät ry:n Kuopion osasto oli antanut 100 mk:n apurahan tytölle, joka ”parhaillaan valmistuu Helsingissä taitavan opettajan johdolla masasööriksi”. Samassa yhteydessä Lyytikäinen perusteli hieromatyön sopivuutta sokeille: ”Kun hieromatyö (massage), joka aikanamme pidetään monessa vammassa tehokkaana parantamiskeinona, on näyttäytynyt erittäin sopivaksi ja edulliseksi ammatiksi sokeille tytöille, niin siihen toimeen on ruvennut pyrkimään yhä useampia sokeita.”³²

Jo 1890-luvulla tulleiden joukossa oli Kuopion oppilaista neljä ja Helsingin oppilaista kolme hieromaopistossa opiskelleita. He valmistuivat kaikki hierojiksi, ja ainakin kahden heistä, Oskari Wirtasen ja Hilja Oksasen, tiedettiin toimineen hieromaopiston opettajina.³⁵ Vuosina 1900–1917 tulleista oppilaista suoritti moni hieromaopiston kurssin. Helsingin koulussa heitä oli 18, Kuopiossa 9.

Hieromaopiston kurssi kesti yhden lukuvuoden esim. v. 1923–1924, jolloin Helsingin Sokeainkoulun entinen oppilas Elmiina Pekkala oli siellä oppilaana. Oppilaille ei voitu tarjota asuntoja, mutta mm. Pekkალalla oli ollut mahdollisuus asua Helsingin Sokeainkoulun asuntolassa, jossa silloin oli paikkoja vapaana. Sokeainkoulu tuki näin ammattiin valmistuvia oppilaitaan.³⁴ Hierojiksi lähtevien opintoja pyrittiin helpottamaan mm. sillä, että työosastolla opiskeleville opetettiin ihmisen anatomi-

aan liittyvä terveysopin osa tarkkaan.³⁵

Monet sokeainkoulun oppilaat jatkoivat koulusta lähdettyään musiikin opiskelua. Osa hankki ammatin musiikin parista, osa taas meni muuhun ammattiin, mutta musiikki jäi rakkaaksi harrastukseksi. Musiikkiopistossa opiskelivat 1890-luvulla tulleista ainakin vaasalainen Anna Andersson ja helsinkiläinen Hilja Oksanen. Molemmat heistä esiintyivät juhlatilaisuuksissa laulajattarina.³⁶

Helsingin urkurikoulusta valmistuivat urkureiksi 1890-luvulla tulleista oppilaista Martin Warjonko, Wilhelm Karunko, Robert Kaila ja Olli Ruottinen.³⁷ Viimeksi mainittu hankki myös pianovirittäjän koulutuksen. Lisäksi yksi tämän ajan oppilas, Adam Itkonen, opiskeli musiikkia yksityisesti professori Oskar Merikannon oppilaana ja suoritti tutkinnon, joka antoi pätevyyden urkurinvirkoihin ja sokeainkoulun musiikinopettajan toimeen. Adam Itkonen toimikin Kuopion Sokeainkoulun ”soitannon opettajana” vuodesta 1917. V. 1930 hänen virkansa muuttui laulunopettajan viraksi.³⁸ Vuosina 1900–1917 tulleista oppilaista opiskelivat musiikkia ainakin Signe Johansson (myöh. Bergman), Laina Nieminen, Mikko Pietarinen ja Viljo Vartio. Signe Johansson opiskeli Helsingin Musiikkiopistossa pianonsoittoa v. 1919–1924³⁹ ja toimi myöhemmin elokuvateatteri- ja ravintolapianistina. Mykän filmin aikaan tarvittiin taustaksi musiikkia. Myöhemmin Signe Bergmanilla oli miehensä kanssa orkesteri, jonka pianistina hän esiintyi. He soittivat eri puolilla Suomea mm. ulkoilmakonserteissa.⁴⁰

Laina Nieminen opiskeli Helsingin Musiikkiopiston oppilaana v. 1913–1918.⁴¹ Hänen opettajanaan oli Oskar Merikanto. Aineita olivat piano- ja urkumusiikki. Korkein arvosanoin suoritettua tutkinnon jälkeen hän sai paikan Helsingin Sokeainkoulussa ja opetti siellä musiikkia eläkevuosiinsa saakka. Hän teki myös arvokkaan työn jäljentaessään pistenuotteja näkövammaisten käyttöön. Laina Nieminen esiintyi solistina monissa tilaisuuksissa ja johti Helsingin Sokeainkoulun kuoroa.⁴²

Mikko Pietarinen opiskeli hänkin Helsingin Musiikkiopistossa ja suoritti urkurin-tutkinnon. Jo sokeainkouluaikana hän oli pitänyt kirkkokonsertin mm. Kuopiossa ja Mikkelissä. Pietarinen toimi Helsingin Diakonissalaitoksen kanttorina, ja hänet tunnetaan kauniista virsisävellyksistään.⁴³ – Viljo Vartion taas hänen aikalaisensa muistivat esiintyvänä laulajana ja viulistina. Hän opiskeli koulusta päästyään musiikkia, erikoisesti viulunsoittoa. Vartio oli Helsingin Konservatorion oppilaana v. 1928–1934.⁴⁴

Sokeainkoulusta lähtevillä oppilailla oli yleensä hyvä pohja musiikkiopintojen harjoittamiselle, sillä heillä oli kouluaikana ollut hyviä musiikinopettajia ja soiton ja laulun opiskeluun oli käytetty suhteellisen paljon aikaa. – Hieroma- ja musiikkiopintojen lisäksi opiskelivat muutamat oppilaat näkevien rinnalla yleisissä oppilaitoksissa. He olivat kuitenkin erikoistapauksia, usein oppilaita, joilla oli jonkin verran näköä jäljellä.

Helsingin koulun entinen oppilas Hjalmar Törmä kävi kotikaupungissaan Raamalla opettajaseminaarin ja valmistui kansakoulunopettajaksi. Hän toimi opettajana sekä Helsingin että Kuopion Sokeainkoulussa.⁴⁵ Lohjalainen Björn Wilhelm Garibaldi Handros keskeytti syksyllä 1908 sokeainkoulun ja lähti oppilaaksi Kajaanin lähelle Seppälän maamieskouluun.⁴⁶ Tytöistä kaksi opiskeli koulusta päästyään talouskoulussa.⁴⁷

Vuosina 1890–1917 tulleet oppilaat opiskelivat ulkomailla vähemmän kuin alkuvuosien oppilaat. Siihen vaikutti osaltaan kotimaisten jatko-opiskelumahdollisuuk-

sien lisääntyminen. Sokeainkoulujen työosastoilla ja työkouluissa annettu ammattiopetus, yleisissä hieromaopistoissa annettu hieromaopetus sekä musiikkiopistojen ja urkurikoulujen musiikkiopetus olivat pääasiallisimmat ammattiopetuslajit, jotka vuoden 1890 jälkeen tulleeille sokeainkoulujen oppilaille olivat tarjolla. Tämä heijastui myöhemmin sokeainkouluja käyneiden ammattijakaumaan.

10.2 Sijoittuminen työelämään ja muut myöhemmät vaiheet

Sokeainkouluja edeltäneeltä ajalta ei ole tarkkoja tietoja näkövammaisten työhön sijoittumisesta. Monet vammaisista joutuivat kerjäämään toimeentulonsa. 1800-luvun alkupuolelle saakka köyhiin ihmisiin suhtauduttiin vielä suopeasti. Kerjäläisiä pidettiin jopa tarpeellisina, sillä he levittivät tietoja ja parempiosaiset saattoivat osoittaa heille armeliaisuuttaan. Kerjäläisten määrä kasvoi 1800-luvun alussa maaseudulle muodostuneen liikaväestön takia, ja varsinkin 1830-luvulla katovuodet kärjistyivät tilannetta.⁴⁸ 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa kerjäläisten liikkumista alettiin rajoittaa säädöksillä.⁴⁹ 1800-luvun alkupuolelta lähtien korostettiin sitä, että työkykyisten köyhien oli tehtävä työtä. Heidät pyrittiin sijoittamaan vaivautupiin. Käsityön harrastusta tuli edistää perustamalla erityisiä työtupia. Monet vammaiset työskentelivät näissä työtuissa tai harjoittivat käsityöammatteja kotonaan. Osa toimi kiertävinä kaupustelijoina, hierojina, luonnonparantajina.⁵⁰ Sellaiset, jotka eivät itse muuten saaneet toimeentuloaan, voivat joutua kulkemaan ruutulaisina talosta taloon.⁵¹

Vuosina 1865–1917 sokeainkouluissa opiskelleista monet hankkivat toimeentulonsa itsenäisesti, ja he toimivat ammateissa, joille oli luotu pohjaa jo sokeainkoulu-aikana.⁵²

Taulukko 54. Suomen sokeainkouluihin v. 1865–1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen ammattin ym. myöhempiä vaiheita osoittavien tietojen mukaan (M = miehet, N = naiset).⁵³

Ammatti	M	N	Yhteensä	%
Käsityöläiset	72	24	96	16,8
Kauppiaat, liikemiehet, tehtailijat	10	7	17	3,0
Hierojat	17	44	61	10,6
Muusikot	10	3	13	2,3
Opettajat, koulujen työmestarit	12	8	20	3,5
Maanviljelijät, tilanomistajat	6	1	7	1,2
Talous- ja kotitöitä tekevät	–	11	11	1,9
Ammattittomat	10	22	32	5,6
Muu ammatti	5	4	9	1,6
Muut				
– kuolleet nuorena	39	40	79	13,8
– näkö parantunut	3	12	15	2,6
– ”ansainnut toimeentulonsa”	22	30	52	9,1
– ”ei voi elättää itseään”	10	6	16	2,8
Ei tietoa	75	70	145	25,2
Yhteensä	291	282	573	100,0

Useimmat sokeainkouluissa vuosina 1865–1917 opiskelleista harjoittivat koulusta päästyään käsityöammattia. Heidän osuutensa oli lähes 17 prosenttia. Lisäksi käsityöläisiä oli vielä paljon ryhmässä ”ansainnut toimeentulonsa”.⁵⁴ Myös monet kauppiaat, liikemiehet ja tehtailijat olivat lähellä käsityöammattaja, sillä heidän joukkoonsa oli kori- ja harjakauppiaita tai koritehtailijoita. Opettajien joukossa oli myös koulujen korityön ja harjatyön mestareita tai käsityöopettajia. Se ajatus, että näkövammaisista tulisi kouluttaa toimeentulonsa ansaitsevia, toteutui osittain tutkittavana aikana.

Taulukko 55. Vuosina 1865–1917 sokeainkouluihin tulleet, käsityöammattaihin sijoittuneet oppilaat aloittain ryhmiteltyinä.

	HSK			KSK			Yhteensä		Yhteensä
	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	
Korityöt	1	–	1	26	1	27	27	1	28
Harjatyöt	22	3	25	9	2	11	31	5	36
Käsityöt	–	10	10	–	4	4	–	14	14
Puutyöt	1	–	1	–	–	–	1	–	1
Köysityöt	–	–	–	2	–	2	2	–	2
Kaksi käsityöammattia	1	1	2	10	3	13	11	4	15
Yhteensä	25	14	39	47	10	57	72	24	96

Eniten käsityöharjoittajista oli *harjatyöntekijöitä*. Heistä useimmat olivat käyneet Helsingin Sokeainkoulun (liite 35), ja valtaosa oli miehiä. Harjatyöt olivat toisena ammattina yleisin niillä, jotka olivat kahden käsityön harjoittajia. Harjatyöitä tekivät sivuammattinaan myös monet hierojat, maanviljelijät ja pistekirjojen jäljentäjät. – Tanskan sokeainkoulun käyneistä tuli samoihin aikoihin huomattava määrä harjatyöntekijöitä.⁵⁵

Harjatöiden teko on säilynyt nykypäiviin saakka näkövammaisten harjoittamien ammattien joukossa, vaikka sen osuus Suomessa samoin kuin muissakin Pohjoismaissa on vähentynyt. Kuotolan tutkimuksessa on Sokeiden Kuntouttamiskomitean vuoden 1961 aineiston pohjalta laadittu taulukko, jonka mukaan vielä mainittuna vuonna harjatyöntekijät olivat suurin näkövammaisten ammattiryhmä (20,3 prosenttia) ja lisäksi harjatyö oli jonkin muun ammatin ohessa toisena ammattina monilla (11,8 prosentilla).⁵⁶

Korityöntekijät muodostavat toiseksi suurimman ryhmän sokeainkouluissa opiskelleista myöhemmin käsityöammattiteissa toimineista. Suuri osa heistä oli Kuopion koulun entisiä oppilaita (liite 36). Alkuvuosina korityön rinnalla voi toisena olla köydenpunonta, myöhemmin esim. puutyöt l. ”nikkarintyöt”. Monista korityöntekijöistä on säilynyt tieto ”ansaitsee toimeentulonsa”. Yleensä korityöitä tekivät Suomessa miehet, vain yksi nainen oli 28:n joukossa. Myös Kööpenhaminan sokeainkoulun 33 korintekijäksi valmistuneesta oppilaasta kaikki olivat miehiä. – Sokeain Kuntouttamiskomitean vuoden 1961 aineiston mukaan maamme työikäisistä näkövammaisista oli mainittuna vuonna 3,6 prosenttia korityöntekijöitä. Määrä oli huomattavasti pienempi kuin vastaavan ajan harjatyöntekijöiden määrä.⁵⁷

Kaksi tai joskus useampiakin käsityöammattaja oli monilla sokeainkoulujen entisillä oppilailta. Tavallisia yhdistelmiä olivat naisilla harja- ja käsityöt, miehillä kori-

ja harjatyöt sekä kori- ja nikkarityöt. Alkuvuosina tehtiin myös mattotöitä. Se, että oppilaille opetettiin monenlaisia käsityötaitoja, oli heille suureksi avuksi, niin että he voivat eri aikoina tehdä kysynnän mukaan kulloinkin tarvittavia töitä. – Kahden käsityön harjoittajia oli Sokeain Kuntouttamiskomitean aineiston mukaan 3,2 prosenttia maamme näkövammaisista.⁵⁸

Naisten käsitöiden tekeminen oli monien koulusta lähteneiden tyttöjen ammatti. Lisäksi käsitöitä tehneitä oli niiden oppilaiden joukossa, joiden oli mainittu ansainneen toimeentulonsa, sillä monilla oli mainintoja annetusta käsityöopetuksesta ja hyvästä käsityötaidosta. He tekivät ilmeisesti sokeainkoulussa oppimiaan töitä, mm. neuloivat, virkkasivat, ompelivat, kehräsivät ja valmistivat solmiamistöitä. Käsitöitä tekevät tulivat yleensä ansioillaan toimeen. Muutamat nauttivat kunnalta tai yksityisiltä saamaansa apua. Parin oppilaan kohdalla oli tieto, että he olivat saaneet Sokeain Ystävät ry:n myöntämää eläkettä.⁵⁹ Monet naiset tekivät käsityön ohella taloustöitä ym. kotiaskareita. – Osa käsitöitä tehneistä naisoppilaista palasi koulun päätyttyään kotiseudulleen, mutta osa jäi Sokeainkotiin. Muutamat hankkivat erittäin hyvän käsityötaidon ja toimivat myöhemmin työkoulun opettajina. Myös muissa Pohjoismaissa sijoittui naisia käsityöammatteihin. Tanskan sokeainkoulua käyneistä tytöistä oli vuoden 1905 tiedon mukaan sijoittunut suurin osa käsityöammatteihin.⁶⁰ – Sokeain Kuntouttamiskomitean aineiston mukaan käsityö oli 1961 harvinaisen työiässä olevien ammattina. Ryhmässä verhoilijat ja käsityöntekijät oli kolme naista, ja koko ryhmän osuus oli 2,5 prosenttia tutkimuksessa mukana olleista.⁶¹ *Köydenpunoja* oli vuosien 1865–1917 oppilaista ainakin kaksi:

KSK, oppilas n:o 5

Harjoittanut sianvillaköydentekoa. Ansainnut toimeentulonsa. Naimisissa.

KSK, oppilas n:o 18

Taitava köydenpunoja. Ansaitsee toimeentulonsa.

Lisäksi köydenpunominen oli merkitty koritöiden rinnalle muutamien toiseksi työksi.

Köydenpunominen oli ollut sokeiden ammattina jo ennen sokeainkoulujen alkua. Stenius kertoi vuoden 1877 vuosikertomuksessaan, että vanhimmat oppilaat olivat saaneet opetusta köydenpunomisesta ”sokeilta mestareilta tässä ammatissa”. Steniuksen selitys jatkui: ”Maassa löytyy, näet, paljon sokeita köydenpunoja, jotka valmistavat köysiä siankarvoista, tuohesta, juurista ja hampuista varsinkin teloiksi ja pauloiksi kalanpyydyksissä: ja on heillä tämän kautta hyvä toimeentulo, sillä heidän palkkansa on tavallisesti elatus talosta ja neljä markkaa viikossa tästä työstä.”⁶² Esim. männynjuurista tehtiin köyttä myyntiin 1870-luvulla Pohjois-Karjalan pitäjissä ja Kuopion tienoilla⁶³ ja on mahdollista, että tiedot koskevat juuri näkövammaisten valmistamia köysiä.

Köydenpunominen oli esim. Kööpenhaminan sokeainkoulussa oppiaineena alkuvuosista lähtien.⁶⁴ Myös Venäjällä sitä opetettiin sokeainkouluissa muiden käsityötaitojen ohella.⁶⁵ – Vuoden 1870 jälkeen saapuneiden oppilaiden joukossa ei Suomessa enää ollut oppilaita, joiden ammatiksi olisi merkitty köydenpunoja.

Puu- l. nikkaritöiden tekijöitä olivat muutamat sokeainkoulun entiset oppilaat sivuammatiltaan. Yksi Helsingin koulun oppilaista, Fritz Leopold Smedslund, oli ammatiltaan puuseppä, mutta hän oli hankkinut koulutuksensa ulkomailla. – Vuoden

1961 Sokeain Kuntouttamiskomitean aineiston mukaan ei puutöiden tekijöitä ollut mukana olevissa.⁶⁶

Käsityöammattien harjoittajien ryhmän suuruuteen vaikutti se, että perinteisesti näkövammaiset olivat harjoittaneet joitakin käsityöammatteja, mutta oleellisesti myös sokeainkoulujen antama käsityönopetus.

Hierojina toimi sokeainkoulujen entisistä oppilaista myöhemmin ainakin 10,6 prosenttia. Tästä ryhmästä suurin osa oli naisia. Helsingin koulusta valmistuneiden keskuudessa hierojan ammatti oli yleisempi kuin Kuopion (liitteet 35 ja 36). Loppukaudella hierojien määrä huomattavasti lisääntyi, kun hieromaopistosta tulleet tulivat työmarkkinoille.⁶⁷ Alkuvuosien hierojat harjoittivat ammattiaan usein yksityisyrittäjinä kotiseudullaan, samoin osa opistossa koulutuksen saaneista. Esim. Antti Tikkanen toimi Pielavedellä hierojana ja liikkui pitkiä matkoja joko kävellen tai hiihtäen.⁶⁸ Monet loppukauden hierojista muuttivat Helsinkiin, Tampereelle, Turkuun tai muihin asutuskeskuksiin. Myöhemmin heitä toimi fysikaalisten hoitolaitosten palveluksessa.⁶⁹ Muutamat opettivat hieromista. Perustipa yksi entisistä oppilaisista hieromalaitoksenkin Turkuun ja toimi sen johtajana ja opettajana.⁷⁰ Toisella oppilaalla oli myöhemmin samanlainen Helsingissä.⁷¹

Erikoisesti taitavana urheilijoiden hierojana oli tunnettu Arvo Lehtinen, joka oli kotoisin Nurmijärveltä, mutta asui myöhemmin Helsingissä. Hän oli Paavo Nurmen, Ville Ritolan ja muiden suomalaisurheilijoiden mukana Amsterdamin olympialaisissa.⁷²

Moldenhawerin mukaan muutamia Tanskan sokeainkoulun entisiä oppilaita toimi hierojana jo vuoteen 1905 mennessä.⁷³ Norjan sokeainkouluissa opetettiin hieromista ja ”sairasvoimistelua” oppiaineena vuodesta 1898 lähtien.⁷⁴

Hierojan ammatti on myöhemmin ollut keskeisiä näkövammaisten ammatteja. Vuoden 1961 aineiston mukaan maamme työelämässä toimivista näkövammaisista 13,1 prosenttia oli hierojia. 1970-luvulle tultaessa heidän osuutensa oli vielä kasvanut niin, että se oli 22,4 prosenttia silloin tutkitusta aineistosta. Miehiä oli enemmän kuin naisia.⁷⁵ Alkuvuosien oppilaista naisia toimi myöhemmin hierojina 44 ja miehiä vain 17.

Opettajina ja koulujen työmestareina ansaitsi toimeentulonsa 3,5 prosenttia. Heitä tuli enemmän Helsingin kuin Kuopion koulusta (liitteet 35 ja 36). Useimmat sijoituivat työkoulujen käsitöiden, harja- ja koritöiden sekä pistekirjoitusten opettajiksi. Varsinaisissa sokeainkouluissa näkövammaisia oli käsityön ja musiikin opettajina sekä apuopettajina. Hieromaopistoissa näkövammaiset ohjasivat myös näkeviä oppilaita.⁷⁶ Yksi näkövammaisen, Gerda Hermansson, opetti kokkolalaisessa lastentarhassa.⁷⁷ Myös muissa Pohjoismaissa oli entisiä oppilaita sokeainkoulujen opettajina.⁷⁸ Sokeain Kuntouttamiskomitean vuoden 1961 aineiston mukaan maamme työikäisistä näkövammaisista 0,8 prosenttia ja 1970-luvun tutkimuksen mukaan 0,9 prosenttia toimi opettajan tehtävissä.

Näkövammaisten opettajien merkitys oli suuri koko sokeainopetuksen kehitykselle. Heistä monet tekivät erittäin pitkän elämäntyön – Ina Hoffrén ja Wainö Illman esimerkiksi yli neljäkymmentä vuotta –, ja he kehittivät näkövammaisten opiskelu- ja työtapoja ulkomailta saamiensa esikuvien mukaan. He innostivat muita näkövammaisia opintoihin. Toisaalta he olivat tarpeellisia yhdyshenkilöitä sokeainkoulujen ja aikuisnäkövammaisten välillä.

Neljänneksi suurin ammattiryhmä olivat *kauppiaat, liikemiehet ja tehtailijat*. Heitä oli 3 prosenttia koko määrästä. Helsingin koulun oppilaista oli 5,7 prosenttia tähän ryhmään kuuluvia, Kuopion taas vain 1,2 prosenttia (liitteet 35 ja 36). Alkuvuosien oppilaista kolme naista toimi myöhemmin kauppiaina: yksi hoiti ruokakauppaa näkövämiehen kanssa, toinen peri miehensä kuoltua kaupan ja ryhtyi sen hoitajaksi ja kolmannesta on tieto ”ansainnut toimeentulonsa kaupalla ja muulla käytännöllisellä toiminnalla”.⁷⁹ Viktor Julius von Wright kuului myös suuren kori- ja rottinki- tehtaan omistajana tähän ryhmään. Hän vaikutti korityöammattin kehittymiseen, sillä monet näkövammaiset opiskelivat hänen ohjauksessaan koritöiden tekoa. Myös sokeainkoulun opettajat kävivät häneltä oppia saamassa. Viktor von Wright työskenteli monin tavoin maamme käsityöammattien parantamiseksi. Hän oli esim. Helsingin Käsityö- ja Tehdasyhdistyksen puheenjohtaja ja vaikutti siihen, että vastaavia yhdistyksiä perustettiin muuallekin.⁸⁰ Jälkimaailma tuntee Viktor von Wrightin lähinnä hänen työväenliikkeen piirissä suorittamansa työn ansiosta. Hän oli Suomen ensimmäinen työväenyhdistyksen, Helsingin työväenyhdistyksen, puheenjohtaja v. 1884–1896. Samalla hän oli koko Suomen alkavan työväenliikkeen johtohahmo, niin että alkuvuosia vieläkin kutsutaan wrightiläiseksi työväenliikkeeksi. Sen pohjana oli sosiaaliliberalismi, johon liittyi ihmisystävällisyys.⁸¹

Myöhemmin tulleista oppilaista mm. Herman Schalin (Salinkangas) omisti Helsingissä pianoliikkeen ja myöskin viritti asiakkaiden pianoja.⁸² Kuopiolainen Albin Holopainen työskenteli torikauppiaina ja myi savikukkoja, koreja, harjoja ym. näkövammaisten töitä. Hän osallistui aktiivisesti Kuopion Osuuskunnan jäsenenä näkövammaisten tarvitsemien raaka-aineiden hankintaan ja töiden markkinointiin.⁸³ Monet kauppiaat olivat aluksi harjantekijöitä tai muita käsityöammattien harjoittajia ja ryhtyivät myöhemmin liikemiehiksi. He myivät korihuonekaluja, koreja ja harjoja. Toisilla oli oma liike, toiset toimivat torimyyjinä. Yksi liike-elämän palveluksessa olevista hoiti puhelinmyyjän tehtäviä.⁸⁴ Monet näkövammaiset liikemiehet työskentelivät esim. Helsingissä, Tampereella ja Kuopiossa, vaikka he olivat ennen kouluaikoja asuneet muilla paikkakunnilla.

Vuoden 1961 aineiston mukaan 2,8 prosenttia ja 1970-luvun aineiston 4,1 prosenttia työelämässä toimivista näkövammaisista on mainittuina aikoina toiminut liikkeenharjoittajina tai kauppiaina.⁸⁵

Sokeainkoulujen oppilaista moni hankki myöhemmin toimeentulonsa *muusikon ammatissa*. Joukossa oli useita urkureita ja kanttori-urkureita, jotka voivat toimia myös opettajina tai pianonvirittäjinä. Urkurina oli ainakin yksi nainen.⁸⁶ Eräs sokeainkoulun oppilaista oli myöhemmin ”toimittanut lukkarinvirkaa rautateilla”.⁸⁷ Kuopion Sokeainkoulussa annettu torvisoiton opetus lienee vaikuttanut siihen, että yksi koulun entisistä oppilaista meni koulusta päästyään Kuopion pataljoonaan torvensoittajaksi. Toiselta ammatiltaan hän oli ”hattumaakari” I. hatuntekijä.⁸⁸ Muusikoita olivat lisäksi pianisti Signe Johansson ja Tauno Tanskanen, joka tuli Yleisradion välityksellä tunnetuksi Markus Raution Lastentunti-ohjelmissa esiintyvänä ”Sokeana setänä”.⁸⁹ Muutamat entiset oppilaat ansaitsivat toimeentulonsa pihasoittajina ja -laulajina.⁹⁰

Muusikkoina oli muiden Pohjoismaiden sokeainkoulujen entisiä oppilaita. Erikoisen paljon heitä oli Tanskassa, ennen vuotta 1905 valmistuneista oppilaista peräti 48.⁹¹

Vuoden 1961 aineiston mukaan maamme työelämässä olevista näkövammaisista oli 0,8 prosenttia ja 1970-luvun aineiston mukaan 0,9 prosenttia ammatiltaan muusikoita, pianonvirittäjiä ja taiteilijoita.⁹²

Muutamit sokeainkouluista lähteneet oppilaat tekivät *talous- ja kotitöitä* koulusta päästyään. He olivat kaikki naisia ja voivat toimia esim. palvelijoina. *Maanviljelijöiksi* ryhtyi myös joitakin oppilaita. Heillä oli sivuammattina muutamissa tapauksissa harja- ja koritöiden tekeminen. Sokeainkoulut ja Sokeainkodin yhteydessä toimintansa aloittanut Sokeainkirjasto tarvitsivat pistekirjoitustaitoisia jäljentäjiä, ja jotkut ansaitsivat toimeentulonsa niissä tehtävissä. Sokeain Ystävät -yhdistyksen palveluksessa työmateriaalin hankkijana oli Helsingin Sokeainkoulun käynyt nainen.⁹³ Toinen taas hoiti Sokeainkirjastoa ja toimitti työnsä ohessa Varjojen Mailta-lehteä.⁹⁴ Yhden Kuopion koulua käyneen tiedoissa on taas ”vähän harjoiteltu telefooniaseman hoitoon”. Merkintä on kouluajalta eikä myöhemmistä tiedoista käy selville, toimiko hän tässä työssä. Matrikkelitietojen mukaan hän kuitenkin oli ansainnut toimeentulonsa.⁹⁵ Edellä mainittujen lisäksi oli yksi kutakin seuraavista ammatinharjoittajista: metsätyömies, kirkonkellojen soittaja, sanitääri I. lääkintämies ja Teo-tehtaalla toiminut pakkaaja.

Ei tietoa -ryhmässä oli noin neljäs osa oppilaista. Tähän ryhmään kuului niitä, jotka sairauden tai opiskelukyvyn heikkouden vuoksi lähetettiin synnyinseuduilleen lyhyen opiskeluajan jälkeen.⁹⁶ He palasivat omiin koteihinsa tai laitoksiin. Keuhkotautiparantolat ja ”vaivaistalot” olivat monien nuorten sijoituspaikkoja. Esim. Petäjäviedeltä saapui Helsingin Sokeainkoulusta kotiin lähtevää oppilasta koskeva kirje, jonka oli lähettänyt vaivashoitohallituksen esimies:

”NN:n koti on todella niin köyhä, että hänen sinne sijoittamistaan ei voi ajatella lakaan, hänellä kun on vaan isäpuoli, jolla suuri lapsilauma, eikä meillä ole tällä kertaa tiedossa hänelle kotia mihinkään sopivaan perheeseenkään. Näin olen ei ole meillä muuta neuvoa kuin sijoittaa hänet, ainakin toistaiseksi kunnalliskotiimme t.s. vaivaistaloon. – Pyydän että hyväntahtoisesti ilmoitatte hänen tulostansa osoitteella: kunnalliskodin johtajatar Petäjäviesi, jotta olisi hevonen vastassa asemalla.”⁹⁷

Monet ei tietoa -ryhmässä olleista oppilaista kuuluivat ilmeisesti niihin, jotka eivät voineet ansaita toimeentuloaan tai kuolivat muutaman vuoden kuluttua koulusta lähdettyään. Lähes 14 prosentista vuosien 1865–1917 oppilaita on säilynyt tieto, että he kuolivat kouluaikana tai muutamia vuosia koulun päättämisen jälkeen. Tuberkuloosi oli yleinen kuolinsyy myös opiskelun jo päättäneillä.⁹⁸

Sokeainkouluista päässeet oppilaat sijoituivat eri työaloille, useimmin käsityö-ammatteihin ja hierojiksi. Myöhemmin näitä ammatteja on alettu kutsua perinteisiksi sokeiden ammateiksi. Sokeainkoulujen opetus ohjasi näkövammaisia juuri näille aloille. Niissäkin tapauksissa, joissa oppilaista tuli liikemiehiä, opettajia tai muusikoita, koulu oli usein antanut alkusysäyksen ammatinvalinnalle. ●sa jäi sairaina tai vaikeasti vammaisina työelämän ulkopuolelle kodin tai muun yhteiskunnan hoitoon.

Verrattaessa sokeainkoulusta valmistuneiden ammattijakaumaa vanhempien ammatteja osoittavaan jakaumaan on niissä suuri ero. Useimmat näkövammaiset lapset tulivat kouluun maataloutta tai sen sivuelinkeinoja harjoittavista kodeista – kokoon oppilaista 63 prosenttia kuului tähän ryhmään –, mutta maanviljelijöiksi, met-

sätöihin ym. maatalousammatteihin sijoittui vain 2,6 prosenttia. Toisaalta pieni osa oppilaiden vanhemmista oli käsityöläisiä (5,6 prosenttia), mutta sokeainkoulusta lähtevät sijoittuivat ainakin kolme kertaa yleisemmin kuin vanhempansa käsityöammatteihin. Sokeainkouluista valmistuneita sijoittui paljon sellaisiin ammatteihin, joita heidän vanhempansa eivät olleet harjoittaneet, esim. muusikoiksi, hierojiksi yms. tehtäviin.

Siitä, missä määrin sokeainkoulusta valmistuneet ansaitsivat oman ja mahdollisesti perheensäkin toimeentulon, ei ole tarkkaa tietoa. Edellä esitetyn huomioon ottaen vuosina 1865–1917 sokeainkouluissa opiskelleet jakaantuivat myöhempien vaiheittensa mukaan:

	lm.	%
Ammateissa ”t. ansainnut toimeentulonsa”	286	50,0
Ammattittomat t. ”ei voi elättää itseään”	48	8,4
Saanut näkönsä	15	2,6
Kuollut nuorena	79	13,8
Ei tietoa	145	25,2
Yhteensä	573	100,0

Se tavoite, joka sokeainkouluille 1870-luvulta lähtien asetettiin, että niiden tuli antaa oppilailleen ammattiopetusta, jotta he voisivat ansaita toimeentulonsa, toteutui osittain. Kaikille tosin ammattiopetusta annettiin, mutta terveys- ym. syyt olivat esteenä sille, etteivät kaikki pystyneet ansaitsemaan toimeentuloaan. Sokeainopetuksen aloittaminen paransi huomattavasti maamme näkövammaisten toimeentuloa ja asemaa. Toisaalta oli vielä paljon epäkohtia, jotka eivät tutkittavana aikana korjaantuneet. Lahjakkaatkaan näkövammaiset eivät päässeet opiskelemaan muille kuin käytännön aloille, sillä heitä ei otettu oppikouluihin eikä yliopistoihin.

Näkövammaisopetuksen vaikutukset heijastuivat välillisesti oppilaiden vaiheisiin esim. siinä, minne he sijoittuivat koulusta päästyään asumaan.⁹⁹ Alkuvuosien oppilaat palasivat usein koulun päätettyään kotipaikkakunnalleen. Vain muutamat jäivät koulukaupunkeihinsa opettajiksi tai muihin tehtäviin (liite 39). Kuopion kouluun tulleista monet olivat syrjäisiltä seuduilta, ja heitä muutti alusta lähtien enemmän kotipaikkakunnaltaan kuin Helsingin koulun oppilaista. Esim. kuhmoniemiäisestä viiden sisaruksen sarjasta kaksi asettui kotiseudulleen, kaksi Kuopioon (korigöntekijä ja hieroja) ja yksi näkevän sisarensa kanssa Viipuriin.¹⁰⁰

Liikkuvuus lisääntyi 1880-luvulta lähtien. Esim. mainitun kymmenluvun Helsingin Sokeainkoulun oppilaista puolet¹⁰¹ palasi kotiseudulleen ja puolet valitsi asuinpaikkansa muualta (liite 39). Tilanne jatkui lähes samanlaisena koko tutkittavan kauden.

Kotipaikkakunnalleen jääneet olivat yleensä hierojia, käsityöläisiä ja pistekirjojen jäljentäjiä yms. ammateissa toimivia. Muuttaneiden joukossa oli myös hierojia ja käsityöläisiä, mutta heidän lisäksi mm. opettajia, muusikoita ja liikemiehiä. Kotipaikkakuntaa vaihtaneet asettuivat lähes poikkeuksetta asutuskeskuksiin. Monissa tapauksissa oli uusi asuinpaikkakunta entistä kotikuntaa lähellä sijaitseva kaupunki. Esimerkiksi Sipoosta, Pernajasta, Pohjasta ja Hausjärveltä muutettiin Helsinkiin, Turun ympäristökunnista Turkuun, Oulaisista Ouluun, Mustasaaresta Vaasaan sekä Akaasta ja Ruovedeltä Tampereelle. Pääkaupunkiin tuli muualtakin kuin Uudenmaan läänistä entisiä Helsingin Sokeainkoulun oppilaita. Seuraava luettelo osoittaa Uudenmaan läänin ulkopuolelta Helsinkiin muuttaneiden kotiläänejä ja

-kuntia:

Turun ja Porin lääni: Dragsfjärd, Turku, Uskela

Hämeen lääni: Tampere (4), Loppi, Pirkkala, Hollola

Viipurin lääni: Viipurin mlk., Vehkalahti, Kivennapa

Mikkelin lääni: Juva

Kuopion lääni: Joensuu, Juuka, Karttula, Kesälahti, Polvijärvi

Oulun lääni: Pyhäjärvi

Kuopion Sokeainkoulun oppilaita asetui alkuvuosina pääasiassa Kuopioon, mutta erikoisesti 1910-luvulla jo Helsinkiin.¹⁰² Savosta muutettiin yleensä Helsinkiin paljon niinä aikoina.¹⁰³ – Työ- ja harrastusmahdollisuudet olivat monissa tapauksissa vaikuttamassa asuinpaikan valintaan. Suurilla paikkakunnilla, joilla näkövammaisia oli enemmän, oli paremmat mahdollisuudet osallistua näkövammaisten yhteisiin harrastuksiin ja monipuoliseen toimintaan.¹⁰⁴

Näkövammaisopetuksen kehittämässä korostettiin ammattiopetuksen merkitystä, mutta toinen puoli, yleissivistyksen antaminen, vaikutti sekä oleellisesti näkövammaisten elämään. Se antoi heille mahdollisuuden hankkia tietoja ja kehittyä aivan uudella tavalla. Aineellisen hyvinvoinnin lisääntyessä voitiin henkisiin harrastuksiin käyttää voimia. Aikaisemmin eri puolilla maata hajallaan asuneet näkövammaiset olivat sokeainkoulussa saaneet kontakteja toisiinsa. Vuosisadan vaihteen aika merkitsi virvää, innostunutta kautta, jolloin monta hyvää hanketta saatiin alkuun. Silloin virisi monipuolinen järjestötoiminta, johon sokeainkoulun käyneet, jo työelämään siirtyneet näkövammaiset ottivat aktiivisesti osaa.

Jo v. 1887 perustettiin johtajatar Hanna Ingmanin aloitteesta ensimmäinen näkövammaisten hyväksi toimiva järjestö, Sokeain Ystävät – De Blindas Vänner. Sen tarkoituksena oli aluksi saada turvakoti sokeille, etteivät he joutuisi heitteille päästessään turvallisesta sokeainkoulusta. Yhdistys perustikin aluksi työkodin sokeita naisia varten.¹⁰⁵ Se aloitti myös työkoulut, ensin Helsingissä ja myöhemmin Kuopiossa (ks. s. 50 ja 51). Lisäksi yhdistys rahoitti näkövammaisten nuorten koti- ja ulkomaisia opintoja sekä antoi tukea eläkeiässä oleville vanhuksille.¹⁰⁶ Siihen kuului henkilöitä, joista monet olivat Helsingin ja Kuopion Sokeainkoulun opettajia. – Muita samoihin aikoihin syntyneitä yhdistyksiä oli senaattori Leo Mechelinin tyttären Ccly Mechelinin perustama Kirjoja Sokeille, joka aloitti toimintansa v. 1890. Se pani alulle Sokeainkirjaston, jossa lainattiin näkövammaisille kirjoja vsta 1894 lähtien.¹⁰⁷ Edellä mainitut olivat näkövammaisten hyväksi toimivia hyväntekeväisyysyhdistyksiä, jotka tekivät omalla alallaan arvokasta työtä.

Näkövammaisten oman aktiivisuuden herääminen näkyi siinä, että vuonna 1900 perustettiin Helsingissä toveriyhdistys Käsitysten – Hand i Hand, jonka tarkoitus oli olla näkevien ja koulunsa päättäneiden näkövammaisten kohtauspaikkana.¹⁰⁸ V. 1907 kokoontuivat eri puolilta Suomea näkövammaiset – monet entisiä sokeainkoulujen oppilaita – Helsingin Sokeainkoululla pidettyyn ensimmäiseen yleiseen kokoukseen. Tässä kokouksessa perustettiin Suomen Sokeain Liitto – De Blindas Förbund i Finland.¹⁰⁹ Yhdistys perustettiin parantamaan jäsenten taloudellista asemaa, ja se toimi koko maan näkövammaisten hyväksi.

Sokeainkoulut vaikuttivat osaltaan siihen, että näkövammaiset saivat valmiuksia hoitaa omia asioitaan. He eivät 1900-luvun alussa enää olleet täysin hajallaan eri

puolilla Suomea asuva passiivinen joukko, jonka kohtelusta ulkopuoliset päättivät heitä kuulematta. Heidän välilleen oli syntynyt yhteistoimintaa, jonka avulla pyrittiin aktiivisesti vaikuttamaan elämään ja oloihin. Tosin toiminta aluksi oli haparoi-
vaa, mutta se on myöhemmin ratkaisevasti vaikuttanut maamme näkövammaisten asemaan.

11 LOPPUTARKASTELU

Suomen näkövammaisopetuksen aloittaminen ja ensimmäisten sokeainkoulujen perustaminen 1860- ja 1870-luvulla oli merkittävä uudistus, joka vaikutti maamme näkövammaisten tiedonhankintaan, koulutukseen ja ammattiopetukseen. Samoihin aikoihin, kun maamme yleistä kansansivistystä pyrittiin kohottamaan kansakoulujen avulla ja kuurojenkouluissakin oli alkanut opetus, sokeainkoulujen perustaminen tuli ajankohtaiseksi. Liikkeellelähtöä sävytti kristillis-humaaninen, filantrooppinen henki. Sitä edustivat mm. Uno Cygnaeus, C. H. Alopaeus ja Mathilda Linsén. Samaan henkeen työskenteli myös Karl Mortimer Stenius, mutta hänelle oli ominaista edellä mainittuja realistisempi ote.

Suomen sokeainkoulujen alkuvuosiin ja kehittymiseen vaikuttivat ulkomaiset esikuvat. Koulujen johtajat ja opettajat tekivät opintomatkoja Pohjois- ja Keski-Euroopan maiden sokeainkouluihin. Erikoisen suosittuja käyntikohteita olivat Manilla-koulu Tukholmassa sekä Kööpenhaminan ja Dresdenin sokeainkoulut. Opintomatkoilta ja kansainvälisistä kongresseista saatiin mallia sokeainkoulujen hallintoon, oppiaineiden valintaan, opetuksen järjestelyihin ja moniin muihin ratkaisuihin.

Ensimmäiset suuntaviivat toiminnalle annettiin sokeainkoulujen ohjesäännöissä. Helsingin Sokeainkoulu sai ohjesääntönsä v. 1865 ja Kuopion koulu v. 1870. Molemmissa korostettiin kristillisen kasvatuksen merkitystä ja opetettavat aineet olivat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta samat kuin vastaavan ajan kansakouluissa. – Jo 1870-luvulla voimistui sokeainopetuksen parissa työskentelevien keskuudessa ajattelutapa, että sokeainkoulujen tuli olla myös ammattiopetusta antavia oppilaitoksia. Vammaisten huollon kysymykset olivat 1800-luvun loppupuolella muutenkin esillä maassamme. Katovuosien aiheuttama nälänhätä ja kuntien vaikeudet huollon järjestämisessä vuoden 1852 vaivaishoitoasetuksen vaatimusten mukaisesti nostattivat yhä selvemmin esille tarpeen järjestää vammaisille ammattiopetusta, jotta heistä saataisiin itsensä elättämään pystyviä yhteiskunnan jäseniä. Vaatimukset tulivat selvästi esille 1870-luvulla käydyissä valtiopäiväkeskusteluissa.

Näkövammaisopetuksen uudistamisesta tehtiin 1880-luvulla useita ehdotuksia, joissa sokeainkouluja käsiteltiin laajemman kokonaisuuden, aistivalliskoulun, osana sekä pyrittiin saamaan aikaan eri koulumuotoja koskeva yhteinen asetus ja koulukohdittaiset ohjesäännöt. Huomattavia muutoksia näkövammaisopetukseen toi vuoden 1892 julistus. Sen mukaan sokeainkouluista tuli 10-vuotisia oppilaitoksia valmistavine osastoineen, koulu- ja työosastoineen. Silloin päättyi myös koulujen kehitystä lamaannuttanut väliaikaisuus. Julistus perustui jo 1880-luvulla tehtyihin uudistussuunnitelmiin ja v. 1889 muodostetun aistivalliskomitean työhön. Kiinnostavaa uudistuksessa on se, että suunnitteluun osallistuivat hallintovirkamiesten rinnalla aktiivisesti eri aistivalliskouluja edustavat johtajat, jotka itse olivat kaiken aikaa olleet käytännön koulutyössä mukana. Näin aistivalliskouluissa hankitut kokemukset hyödyttivät monipuolisesti uudistusta. Myös vuonna 1908 asetettu opetussuunnitelma- ja ohjesääntökomitea oli muodostettu siten, että siinä oli aistivalliskoulujen tarkastajan Valter Forsiuksen lisäksi eri aistivalliskouluja edustavat jäsenet.

Sokeainkoulut kuuluivat v. 1869 perustetun kouluylhallituksen alaisuuteen. Niissä toimivat tarkastajina kouluylhallituksen tarkastajat, mm. Uno Cygnaeus. Vuodesta 1892 kaikilla aistivalliskouluilla oli yhteinen tarkastaja, Valter Forsius. Tämä lisäsi monin tavoin aistivalliskoulujen keskinäistä yhteistyötä. Jo vuonna 1892 alkoi ilmestyä Suomen Aistivalliskoulujen Lehti, ja vuosina 1901 ja 1906 järjestettiin maassamme yleiset aistivalliskoulujen opettajainkokoukset. – Paikallisesti sokeainkoulujen toiminnasta vastasivat johtajien lisäksi johtokunnat sekä opettaja- ja kouluneuvostot.

Maamme sokeainkoulujen vuosien 1865–1917 opettajisto poikkesi vastaavan ajan kansakoulujen opettajistosta siten, että johtajien ja opettajien pätevyysvaatimuksissa oli eroja. Miesjohtajilta ja Kuopion Sokeainkoulun miesopettajiltakin vaadittiin yliopistotutkinto, mikä johti siihen, että sokeainkouluissa oli teologian kandidaatin, filosofian kandidaatin ja opettajakandidaatin tutkinnon suorittaneita opettajia. Osa opettajista oli valmistunut seminaareista kansakoulunopettajiksi. Kaikilta vakinaisilta opettajilta vaadittiin vuoden 1892 julistuksen tultua voimaan myös sokeainkoulussa suoritettu harjoittelu ja opetusnäytteet.

Koska koulut toimivat aineenopettajaperiaatteella, niissä oli tuntiopettajina hyvin eri tavoin tehtäväänsä valmistuneita: oli voimistelun- ja laulunopettajia, joilla oli kotimaisen opiskelun lisäksi ulkomaisia opintoja, sekä työmestareita ja työnopettajia, joista monet olivat näkövammaisina käyneet sokeainkoulun ja sen jälkeen opiskelleet ulkomailla. Erikoisesti näiden näkövammaisten opettajien panos oli merkittävä ammattiaineiden opetuksessa ja työtapojen kehittämisessä. – Useimmat sokeainopettajat olivat kotoisin Kuopion ja Uudenmaan läänistä, joka toinen kaupunkilaiskodista. Lähes puolet heistä oli myös lähtöisin virkamieskodeista, tavallisimmin pappisperheistä. Naisopettajat olivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta naimattomia. Sokeainopettajan työtä pidettiin varsinkin alkuvuosina selvästi kutsumusammattina, joka vaati suurta paneutumista tehtäviin. Opettajat käyttivät varsinaisen opetuksen lisäksi aikaa mm. havaintomateriaalin valmistamiseen ja asuntolan valvontaan. Saattoipa viikoittainen työtuntien määrä nousta lähes viiteenkymmeneen. Monet opettajista olivat vaikeuksista huolimatta hyvin innostuneita tehtäväänsä. Se näkyi esim. siinä vireydessä, joilla he hankkivat ulkomailta tietoja työhönsä.

Alkuvuosina sokeainkoulujen oppilaat tulivat yleensä Etelä- ja Lounais-Suomen ruotsinkielisistä kaupunkien porvariskodeista. 1870-luvulla, kun suomenkielisiä oppilaita alettiin ottaa Kuopion Sokeainkouluun, yhä useammat oppilaat tulivat Itä- ja Pohjois-Suomen maataloutta ja sen sivuelinkeinoja harjoittavista kodeista. Erikoiden paljon lapsia tuli Kuopion läänistä ja Oulun läänin eteläosasta, alueelta, jolla savupirtit olivat yleisiä. Samoilla alueilla oli myös paljon perheitä, joilla ei ollut omaa asuntoa, vaan jotka asuivat loisina l. itsellisinä. Noin 37 prosenttia kaikista sokeainkoulujen oppilaista oli loisten lapsia. Myös monet kaupungeista tulevat lapset olivat lähtöisin köyhistä oloista. Asumisen ahtaus, puutteellinen hygienia ja tietämättömyys terveydenhoitoasioista – kaikki liittyneenä köyhyyteen – olivat tekijöitä, jotka olivat vaikuttaneet lasten sokeutumiseen.

Selvästi yleisin sokeuden syy alkuvuosien oppilailla oli blenorrhoea neonatorum, tippurin aiheuttama tulehdus. Sen sokeuttamia oppilaita oli esim. 1890-luvulla tulleista 33 prosenttia. Muita yleisiä syitä olivat isorokko ja trakooma. Jonkin verran

harvinaisempia taas cataracta congenita (harmaakaihi), skrofuloosi (risatauti), degeneratio pigmentosa (verkkokalvon pigmenttisurkastuma) ja sympaattinen oftalmia (silmän myötätulehdus). Tutkittavan kauden loppupuolella silmätippurin määrä väheni, sillä 1880-luvulla Suomessakin oli otettu käyttöön Credén menetelmä I. hopeanitraattitippojen tipauttaminen silmiin. Myös rokkojen osuus väheni. Sitä vastoin tapaturmaisesti sokeutuneiden määrä lisääntyi. Tapaturmia olivat aiheuttaneet mm. puukko, keritsimet, nuoli, ompelukoneen neula ja kissan terävät kynnet.

Osalla tutkittavan kauden oppilaista oli muita liitännäisvammoja tai sairauksia. Vuosisadan vaihteessa Helsingin Sokeainkoulussa opiskeli kaksi kuurosokeaa oppilasta. Heille annettu yksilöllinen ohjaus oli erityisopetusta parhaimmillaan. Myöhemmin sokeainkouluun ei otettu kuulovammaisia. Osa oppilaista oli liikuntavammaisia, osa oli henkisesti kehityksestä jäljessä. ”Langettava tauti” I. epilepsia vaikeutti useiden oppilaiden koulunkäyntiä. Yleensä vaikeasti vammaiset oppilaat olivat koulussa yhdestä kolmeen vuotta silloinkin, kun sokeainkoulut olivat 10-vuotisia. He keskeyttivät opintonsa ja palasivat kotiin, kunnalliskoteihin tai muihin laitoksiin. – Sokeainkoulujen oppilaista neljä prosenttia kuoli kesken koulunkäynnin. Lisäksi oli paljon sellaisia oppilaita, jotka erottuaan sairauden vuoksi kuolivat muuttaman vuoden sisällä koulusta lähdettyään. Tavallisin kuolinsyy oli keuhkotauti. Ahdas asuntola-asuminen ja työskentely pölyisissä työpajoissa lisäsi sairastumisvaaraa.

Sokeainkouluun tulevien oppilaiden ikä vaihteli alkuvuosina paljonkin. Samalla luokalla saattoi nuorin olla kuusivuotias ja vanhin 37 vuotta. Tämä heterogeeninen ikärakenne aiheutti opettamisessa ongelmia. Myöhemminä vuosina se kuitenkin taikoitui, kun työkoulut alkoivat ottaa aikuisnäkövammaisia oppilaille.

Oppilaiden työpäivät olivat pitkiä. Esim. 1880-luvulla oppilaille oli 9 1/2 tunnin koulupäiviä. Aamupuolella oli teoriaa, iltapäivällä käsitöitä. Loppukaudella päivät jonkin verran lyhenivät, mutta olivat silloinkin vielä 8-tuntisia.

Opetuksessa oli keskeisellä sijalla työkasvatus. Noin puolet oppitunneista oli käsitöitä, kun ottaa huomioon koko koulunkäyntiin käytetyn ajan. Alaluokilla tehtiin ns. Fröbelintöitä, joiden avulla voimistutettiin ja harjaannutettiin käsiä myöhempiin työskentelyyn. Koulu- ja työosastolla tehtiin 1870-luvulta lähtien käsitöitä lähes ammattimaisesti. Tytöt kutoivat, ompelivat, tekivät solmiamis- ym. naisten käsitöitä. Pojille opetettiin köydenpudonta-, harja-, kori-, matto- ym. töitä.

Oppilaille pyrittiin antamaan myös kristillinen ja yleissivistävä kasvatus. Käsitöiden lisäksi varsin keskeinen aine alkuvuosina oli uskonto, ja esim. 1870-luvulla käytettiin yli 13 prosenttia tunneista sen opettamiseen. Myöhemmin tuntimäärä aleni; 1900-luvun alkupuolella sitä oli enää 8,3 prosenttia. Kristillistä kasvatusta kuului myös muuten jokapäiväiseen koulutyöhön. Päivittäin pidettiin ilta- ja aamurukoukset sekä luettiin ruokarukoukset. Sunnuntaisin oppilaat kävivät kirkossa tai osallistuivat kouluilla pidettyyn hartaushetkeen.

Äidinkieltä opetettiin kaikille luokille. Keskeistä siinä oli näkövammaisten luku- ja kirjoitusjärjestelmien oppiminen. Lukemisen opetuksessa käytettiin aluksi Moonin, välillä latinan aakkosilla painettua tekstiä ja 1890-luvulta lähtien Brailleen pistekirjoitusta. Suuri ongelma oli tarvittavien kirjojen puuttuminen, ja opetuksessa käytettiin mm. Johanneksen, Mattcuksen ja Markuksen evankeliumeja. Kirjoitusta

opetettiin alusta lähtien sekä pistekirjoituksella että latinan aakkosilla, jolloin saatiin näkevien kirjoitusta.

Laskennon opetukseen kuului paljon päässä laskua sekä erilaisilla laitteilla laskeamista. Mittausopin opetusta pidettiin myös tarpeellisena, koska käsityöläisten katsottiin tarvitsevan sen sisällön tuntemusta. Sokeainkouluihin opetettiin myös maantietoa, luonnontietoa, historiaa ja muita kansakoulujen oppiaineita. Kaikessa opetuksessa pyrittiin havainnollisuuteen. Sitä varten hankittiin mm. kohokarttoja, täytettyjä eläimiä ja luonnosta tuotuja näytteitä. Sokeainkoulussa opetettiin myös havainto-oppia, ainetta, joka ei yleensä kuulunut 1800-luvun loppupuolen kansakoulujen opetukseen. Siihen oli saatu malli ulkomaisista sokeainkouluihin.

Opetuksen monipuolisuutta kuvaa se, että voimistelu otettiin jo alkuvuosista lähtien ohjelmaan ja soitonopetusta annettiin musikaalisesti lahjakkaille oppilaille, niin että monista tuli myöhemmin ammattimuusikoita.

Sokeainkoulut antoivat monille oppilaille sellaisen ammattitaidon, että he myöhemmin ansaitsivat toimeentulonsa. Jotkut täydensivät koulusta päästyään opintojaan mm. ulkomaiden sokeainkouluihin. Useimmat sokeainkouluihin valmistuneet toimivat käsityöammateissa, kuten harjan- ja koritöiden tekijöinä. Toiseksi suurimman ryhmän koulusta lähteneistä muodostivat hierojat, sitten opettajat ja työmestarit. Myös liikemiehiä ja muusikoita tuli entisistä oppilaista. Kaikkiin edellä mainittuihin ammatteihin sokeainkoulut ohjasivat oppilaitaan. – Osa oppilaista ei voinut myöhemmin elättää itseään vaan joutui kunnalliskoteihin.

Näkövammaisopetuksen alkuvaiheet sattuivat murroskauteen, jolloin luontoistalouteen perustuva maatalousyhteiskunta alkoi väistyä, siirryttiin rahatalouteen, syntyi teollisuutta ja kaupungit kasvoivat. Sokeainkoulut tavallaan sopeuttivat näkövammaisia tähän muutokseen ja ohjasivat heitä tehtäviin, joissa he muuttuvassa yhteiskunnassa voivat selvitä. Toisaalta oppilaat tottuivat laitoksessa elämiseen, mikä myöhemmin saattoi vieraannuttaa heitä yhteiskunnasta.

VIITTEET

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

1.1 Katsaus aikaisempaan tutkimukseen

- 1 Kuotola 1975.
- 2 Kuotola 1976.
- 3 Kuotola 1981. Artikkelin on julkaistu professori Reino Salon juhla-kirjassa Sosiaalihuollon näköaloja, s. 53–88.
- 4 Halila 1949–1950, I–IV.
- 5 Alopaeus 1889.
- 6 Plit 1984.
- 7 Lyytikäinen 1902.
- 8 Ingman 1898.
- 9 Totro 1962.
- 10 Vartio 1982.
- 11 Kinnunen 1982. Kinnusen kirja on tiivistetty raportti rekijän v. 1981 Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitokselle tekemästä pro gradu -työstä.
- 12 Tšokkinen 1976.
- 13 Tšokkinen 1981.

1.2 Tutkimustehtävä

- 14 Sanaa sokea käytettiin käsiteltävänä aikana usein tarkoittamassa sekä sokeaa että heikkonäköistä. Sana näkövamma on tullut kielemme myöhemmin.
- 15 Esko Koskinen on v.1944 kirjassaan Raajarikkoisten huolto erottanut huollon eri vaiheita. Ns. propagandavaiheen aikana oli tärkeää saada raajarikkoinen tekemään työtä. Kuitenkaan ei kiinnitetty huomiota siihen, pystyikö hän työllään elättämään itsensä, oliko työ hänen kannaltaan tarkoituksenmukaista tai vastasiko hänen edellytyksiään. Propagandavaihetta seurasi eettillis-humaaninen kausi. (Koskinen 1944, s. 46 ja 47.) Urpo Kuotola on tutkimuksessaan osoittanut, että 1800-luvun alussa alettiin korostaa vammaisten velvollisuutta työntekoon ja tätä velvoitetta painotettiin köyhäinhoidossa pitkällä 1900-luvun alkuun asti. Samanaikaisesti tulivat mukaan myös eettiset ja humaniset toimenpiteet. Kuotola 1981, s. 62.

1.3 Päälähteistö. Tutkimuksen menetelmistä

- 16 V. 1892 annetun aistivalliskouluja koskevan julistuksen jälkeen sokeainkoulujen toiminta monessa suhteessa täsmentyi. Samana vuonna saatiin kouluylhallitukseen aistivalliskoulujen tarkastajan virka ja kouluilta alettiin vaatia entistä täsmällisempää arkistojen hoitoa.
- 17 Työssä on käytetty mm. Näkövammaisten ammattikoulun arkistoa, Helsinki (NAKA), Näkövammaisten Keskusliiton arkistoa, Helsinki (NKLA), ja Kuurojen ja Sokeain Opettajain Liitto ry:n arkistoa, Jyväskylä (KSO-LÄ).
- 18 Vanhin matrikkeli alkaa vuodesta 1807. Matrikel öfver institutets elever I–III. Manillaskolan.

- 19 Tomtebodan sokeainkoulun arkistossa (Tukholmassa) on säilynyt mm. oppilashakemuksia ja muuta aineistoa 1840-luvulta lähtien.
- 20 Oppilaiden hakemuksia ym. aineistoa on 1870–1890-luvulta.
- 21 Suomen Virallinen Tilasto XXIV. Aistivalliskoulut. 1892–1911. (1–17.) SVT X. Suomenmaan Kansan-Opetuksen Tilasto. 1872–1917. Opilaita koskevat taulukot. SVT XXI. Vaivashoitotilasto B. (1 26). SVT VIII. Sokeain, kuuromykkäin ja mielenvikaisten tilasto 1–4, 1873–1901.
- 22 Linsén 1867. Sen jälkeen vuosikertomuksia ilmestyi muutamien vuosien välein. 1890-luvun alkupuolelta lähtien painetut vuosikertomukset ilmestyivät vuosittain. Helsingin Sokeainkoulun vuosikertomuksia ei ilmestynyt kuitenkaan painettuna 1910-luvulla.
- 23 Halila 1949–1950 I–IV. Isosaari 1973. Kiuasmaa 1982.
- 24 Ek 1938. Gissler 1964, Hauge 1961, Moldenhawer 1905, Kretzschmer 1937, Garbe 1966 ja Margolin 1940.

2 SUOMEN NÄKÖVAMMAISOPETUKSEN ALKUVAIHEET

2.1 Näkövammaisopetuksen alkaminen muissa maissa ja sen heijastumia Suomessa

- 1 Hauge 1961, s. 7.
- 2 Garbe 1966, s. 2. Best 1934, s. 300 ja 301.
- 3 Best 1934, s. 301.
- 4 Hauge 1961, s. 8 ja 9. Kretzschmer 1937, s. 162. Garbe 1966, s. 4.
- 5 Hauge 1961, s. 9, Ek 1938, s. 5 ja 6 sekä Moldenhawer 1905, s. 3.
- 6 Hauge 1961, s. 9 ja 10.
- 7 Moldenhawer 1905, s. 6 ja 7. Hauge 1961, s.10 Kretzschmer 1937, s. 164.
- 8 Moldenhawer 1905, s. 8 ja 9. Kretzschmer 1937, s. 164 ja 165. Hauge 1961, s. 10.
- 9 Hauge 1961, s. 10.
- 10 Morgolin 1940, s.129, Moldenhawer 1905, s. 9 ja Kretzschmer 1937, s. 165.
- 11 Moldenhawer 1905, s. 9 ja 14. Best 1934, s. 303 ja 304. Hauge 1961, s. 12. Wienin sokeainkoulun perustaja Johann Wilhelm Klein alkoi jo tosin v. 1804 opettaa ensimmäistä oppilastaan Jakob Braunia, mutta hän sai lisäoppilaita v. 1806. (Garbe 1966, s. 5.)
- 12 Moldenhawer 1905, s. 17 ja 18. Fk 1938, s. 7 Hauge 1961 s. 12.
- 13 Best 1934, s. 303. Moldenhawer 1905, s. 10 ja 11. Garbe 1966, s. 5.
- 14 Best 1934, s. 306–309
- 15 Best 1934, s. 357.
- 16 Best 1934, s. 353 364.
- 17 Hauge 1961. s. 16. Lyytikäinen 1902, s.6.
- 18 Margolin 1940, s. 26, 27 ja 129.
- 19 Margolin 1940, s. 32.
- 20 Hauge 1961, s. 14 ja 18. Moldenhawer 1905, s. 23 ja 24.

- 21 Hauge 1961, s. 12 ja 24.
 22 Kaupunginarkisto, Tukholma. Manilla-koulun arkisto. Matrikel öfver institutets elever 1, oppilas n:o 1. Ks. myös Ek 1938, s. 7 ja 8 sekä Gissler 1964, s. 5 ja 6.
 23 Matrikel öfver institutets elever 1.
 24 Matrikel öfver institutets elever 1, oppilas n:o 1.
 25 Matrikel öfver institutets elever 1–4. Ek 1938, s. 12.
 26 Ek 1938, s. 13 ja 83. Gissler 1964, s. 8.
 27 Ek 1938, s. 34, 37 ja 103. Gissler 1964, s. 8 ja 9.
 28 Matrikel öfver institutets elever 1, n:o 129 Malm Carl Oscar ja Matrikel öfver institutets elever 2, n:o 255 Grahn Leontina Christina. Hartman 1906 I, s. 643. Orava 1976, s. 9. Plit 1984, s. 45, 46 ja 132.
 29 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I, oppilas n:o 1.
 30 Oppilaiden nimikirja I (HSK), oppilas n:o 8.
 31 Tomtebodan sokeainkoulun arkisto, Tukholma. Oppilaiden hakemukset ja maksusitoumukset.
 32 Kaupunginarkisto, Tukholma. Manilla-koulun arkisto. Anteckningsböcker för besökande (Gästböcker). Anteckningsbok för besökande (1830–1856), Minnen (1844–1875).
 33 Lyytikäinen 1902, s. 5 ja 9. Charl Henrik Alopaeus. Satavuotismuisto 1825 – 5. IV. – 1925, 1925, s. 9 ja 10. Carl Henrik Alopaeus. Biskop i Borgå i Finland, 1893, s. 24. Plit 1984, s. 212–220.

2.2 Suomen näkövammaisopetuksen alku ja sokeainkoulujen perustaminen

- 34 Lönnbeck 1910, s. 46–49 ja 75. Halila 1949 I, s. 246.
 35 Lönnbeck 1910, s. 52–54. Halila 1949 I, s. 247.
 36 Cygnaeus 1859 (Cygnaeuksen matkakertomus Reseberättelse jemte betänkande i folksko-lefrågan, i underdånighet afgifven till Kejsarliga Senaten för Finland, i December 1859 ilmestyi painettuna). Uno Cygnaeuksen kirjoitukset... 1910, sisältää myös Cygnaeuksen matkakertomuksen. Lönnbeck 1910, s. 77–94. Halila 1949 I, s. 270–278.
 37 Cygnaeus 1859, s. 17 ja 18. Lönnbeck 1910, s. 89 ja 90. Ks. myös Halila 1949 I, s. 275.
 38 Uno Cygnaeuksen kirjoitukset... 1910, s. 127 ja 156.
 39 Orava 1976, s. 9. Plit 1984, s. 46 ja 61.
 40 Nimim. C. E. A., Kaswatus- ja opetuslaitoksia sokeille. Suomen Julkisia Sanomia 7. IX. 1861 n:o 85, s. 338 ja 339.
 41 Alopaeus 1889, s. 34. Totro 1962, s. 76. Vartio 1982, s. 10. Plit 1984, s. 214.
 42 VA. Tal.os. AD 34/166 1863. Porvoon tuomiokapitulin laskelma 16.7.1862. Aloitteen tilastointiin ilmeisesti teki Manilla-koulun johtaja O. E. Borg. Plit 1984, s. 213.
 43 VA. Tal.os. ptk. 17.1.1863, 6., s. 133 ja 134.
 44 Linsén 1867, s. 4.
 45 Hagman 1910, s. 89.
 46 Hagman 1910, s. 85. Halila 1963, s. 68–71.
 47 VA. Tal.os. AD 34/116 1863.
 48 VA. Tal.os. ptk. 17.1.1863, 6., s. 133 ja 134.
 49 VA. VSV 201/1863.
 50 Linsén 1867, s. 4.
 51 Linsén 1865. Linsén 1876, s. 4. Totro 1962, s. 3–14.
 52 VA. Senaatin arkisto. Kirkollisia toimintuskunnan kirjeet, n:o 159/1865. G. M. Waenerbergin kirje keisarille 4.5.1865.
 53 VA. Tuomiokapitulin kouluarkisto. Porvoon tuomiokapituli, Helsinki, Helsingin Sokeainkoulu. Kirjeasiakirjat 1865–1867.
 54 VA. Tuomiokapitulin kouluarkisto. Porvoon tuomiokapituli, Helsinki, Helsingin Sokeainkoulu. Kirjeasiakirjat 1865–1867. Asiakirjoihin kuuluu 15.6.1865 päivätyn, professori Mathias Akianderille osoitetun kirjeen jäljennös, jonka mukaan Helsingin koulu tuli avattavaksi 1.10.1865. Johtajatar Linsénille maksettiin palkkaa jo 1.6.1865 lähtien. Ks. Linsén 1867, s. 5 ja Lyytikäinen 1902, s. 4.
 55 Nimi Blindanstalten i Helsingfors oli vuosikertomuksissa käytössä vuoteen 1889. Myöhemmin käytettiin nimeä Blindskolan i Helsingfors ja vuodesta 1898 Helsingin Sokeainkoulu. Tässä työssä on käytetty viimeksi mainittua suomenkielistä nimeä.
 56 Presteståndets protokoll vid landtdagen i Helsingfors år 1867. Första häftet, 1892, s. 159–161.
 57 VA. VSV 80/1868. Stenius 1870, s. 73. Totro 1962, s. 34 ja 35.
 58 VA. VSV 23/1870. 28.4.1870 päivätty kirje. Stenius 1870, s. 73.
 59 Stenius 1870. Matkan monipuolisuutta osoittaa kertomuksessa mainittujen käyntikohteiden luettelo: Berliini, Dresden, Hubertsburg, Leipzig, Barby, Nürnberg, Stuttgart, München, Linz, Wien, Padua, Milano, Lausanne, Bern, Zürich, Illzach, Ilvesheim, Frankfurt am Main, Hannover, Hampuri, Kööpenhamina ja Tukholma. – Steniuksen matkaa ovat käsitelleet mm. Lyytikäinen 1902, s. 6 ja Totro 1962, s. 36–42.
 60 VA. Senaatin arkisto. Kirkollisia toimintuskunta, KD 14/59 1870.
 61 VA. VSV 23/1870. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus oppilaitoksen asettamisesta sokeita, suomea puhuvia lapsia warten Kuopion kaupunkiin. Annettu Helsingissä, 17 p:nä Marraskuuta 1870. Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokous No 30/1870.
 62 Myllyntaus 1981, s. 147. Karjalainen 1974, s. 38 ja 39.
 63 Halila 1949 I, s. 348–361.
 64 Halila I 1949, s. 193–202. Vuorela 1980, s. 103 ja 220. Plit 1984, s. 42.
 65 KA 1866.
 66 Vaivashoitoasetus 22.3.1852, § 1 ja 33. Kuotola 1981, s. 60. – Vaivashoitoasetuksessa oli kiinnitetty huomiota myös lastensuojelunäkökohtiin. Asetuksen mukaan vaivashoidon huollettavina olevia lapsia ei tulisi edes vanhempiensa kanssa sijoittaa vaivastaloihin. Ellei ollut käytettävissä lastenkoteja, heidän piti antaa hyvin tunnettujen ja luotettavien henkilöiden hoitoon, joiden olisi annettava heille kristillinen kasvatus ja tilaisuus oppia käsitöitä tai muita askareita. Näin he voisivat myöhemmin hankkia toimeentulonsa ja tulla ”kunnosjäseniksi kansakunnassa”. Asetuksen § 33. Salo 1981, s. 20 ja 21.

67 Kuotola 1981, s. 61. Piiraincn 1958, s. 155–161. Kuusi 1931, s. 966 ja 967.

3 SOKEAINKOULUJA KOSKEVAT OHJESÄÄNNÖT, UUDISTUSEHDOTUKSET JA ASETUKSET

3.1 Ensimmäiset ohjesäännöt

1. VA. Senaatin arkisto. Kirkollisiasiain toimituskunta, KD 1/71 1865. Linsénin ohjesääntö on säilynyt kirkollisiasiain toimituskunnan asiakirjoissa. Tässä työssä Linsénin ohjesääntö on merkitty lyhenteellä OS 1865. Totro on työssään referoinut useita kohtia Linsénin ohjesäännöstä (Totro 1962, 15–19). Ks. myös Plit 1984, s. 217 ja 218.

2 OS 1865, § 1.

3 OS 1865, § 3–7.

4 OS 1865, § 8.

5 OS 1865, § 8 ja 9. Esim. Kööpenhaminan koulussa aloitettiin Linsénin matkakertomuksen mukaan opetus valmistavassa luokassa, ks. Linsén 1865, s.4.

6 OS 1865, § 13.

7 OS 1865, § 14.

8 OS 1865, § 13.

9 OS 1865, § 20.

10 OS 1865, § 21.

11 OS 1865, § 18.

12 Linsén on matkakertomuksessaan kuvannut esim. Dresdenin koulun ammattiovetusta ja koulusta lähteneille näkövammaisille kehitettyä huoltojärjestelmää, Linsén 1865, s. 8–18.

13 VA. Tal.os. ptk. 4.5.1865, 3., s. 121–124.

14 VA. Kirkollisiasiain toimituskunnan kirjekonseptit n:o 197, 198, 199 ja 200/1865. Plit 1984, s. 219.

15 VA. Kirkollisiasiain toimituskunta, KD 14/59, 1870. Asiakirjoissa on Steniusen ehdotus perusteluineen.

16 VA. Tal.os. ptk. 6.4.1870, 2., 630 ja 28.4.1870, 2., 915–919.

17 VA. VSV 23/1870. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Ohjesääntö sokeiden oppilaitokselle Kuopiossa. Annettu Helsingissä, 17 p:nä Marraskuuta 1870. Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokous No 30/1870, s. 2–16. Tässä työssä on käytetty ohjesäännöstä lyhennettä OS 1870.

18 OS 1870, § 1, 3 ja 4.

19 Esim. Stenius on vuoden 1877 vuosikertomuksessaan maininnut, että Suomessa oli sokeita köydenpunoja. Stenius 1877, s. 7. Monet vammaiset työskentelivät 1800-luvun alkupuolella työtuissa tai harjoittivat käsityöammatia kotonaan. Kuotola 1981, s. 60 ja 61.

20 Stenius 1870, s. 107–110.

21 Stenius 1870, s. 80 ja 81.

22 Vrt. Kuotola 1981, s. 61. Piirainen 1958, s. 155–161. Kuusi 1931, s. 966 ja 967.

23 OS 1870, § 2.

24 OS 1870, § 6 ja 7.

25 OS 1870, § 34.

26 OS 1870, § 30. Mikäli kunta tai vanhemmet eivät kustantaneet lapselle vaatteita, perittiin lisämaksua 50 mk vuodessa.

27 OS 1870, § 4 ja 29.

28 OS 1870, § 31 mom. 2.

29 Hakemukseen liittyviä asiakirjoja on käsitelty §:n 31 momentissa 3.

30 Kuopion Sokeainkoulun arkistossa on säilynyt ohjesäännön vaatimien hakemusten liitteitä 1870-luvun alkupuolelta lähtien. Niitä on käytetty tässä työssä oppilaita koskevan osan lähteinä. JyMa. KSKA. Virkatodistukset 1871–1891. Oppilastodistukset ja oppilastiedot 1872.

31 OS 1870, § 31 mom. 4 ja 5.

32 Tässä työssä käsitellään eri asiayhteyksissä ohjesäännön yksityiskohtia.

33 Totro 1962, s. 49.

34 VA. Kirkollisiasiain toimituskunta KD 14/59, 1870. Steniusen ja senaatin ehdotukset. Senaatin talousosaston ptk. 28.4.1870, 2., 915–918. VSV 23/1870.

35 Vrt. Stenius 1870, s. 80–82, 105–112. Totro 1962, s. 49.

36 OS 1870, § 53. Stenius on matkakertomuksessaan käsitellyt Dresdenin sokeainkoulun oppilaiden työrahojen käyttöä, ks. Stenius 1870, s. 112.

37 OS 1870, § 42. Stenius on kuvannut Dresdenin sokeainkoulun johtajan matkoja, ks. Stenius 1870, s. 115.

38 Ohjesääntö sokeainlaitokselle Helsingissä. Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-kokous. 1875. No 22. Tässä työssä OS 1875.

3.2 Vuoden 1873 julistus ja sitä edeltäneet valtiopäiväkeskustelut

39 Agathon Meurmanin vastalause. Yhdistetyn Waltio- ja Talousvaliokunnan mietintö N:o 6. Keisarillisen Majesteetin Armolliset Esitykset kuin myös asianomaisen valiokunnan mietinnöt sekä Säätäjien alamaiset vastaukset ja kirjoitukset. Yhdistetty Laki- ja Talousvaliokunta. Asiakirjat Valtiopäiviltä vuonna 1872. III, s. 114 ja 115.

40 Protoll fördt hos Vällöflige Borgareståndet å Landtdagen i Helsingfors 1872. Andra Bandet från den 13 April till och med den 23 Maj 1872, 1874, s. 713 ja 714.

41 Suomenmaan säätäjien alamainen vastaus Keisarillisen Majesteetin Armolliseen esitykseen suostuntawarain määräämisestä sokeain lasten opetusta ja kasvatusta warten. 25.5.1872. Asiakirjat Valtiopäiviltä vuonna 1872 III, s. 115–122.

42 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus erinäisistä määräyksistä sen laitoksen suhteen, joka Kuopion kaupunkiin on asetettu sokeiden lasten opetusta ja kasvatusta warten. Annettu Helsingissä, 13 p:nä Maaliskuuta 1873 kohta 4.

43 Vrt. Koskinen 1944, s. 46 ja 47. Kuotola 1981, s. 62.

44 Piirainen 1958, s. 85. Ks. myös Salo 1981, s. 17.

3.3 Uudistussuunnitelmia ja aistivalliskoulukomitean ehdotus

45 Kuurojenkouluista käytettiin nimitystä kuuromykkäinkoulut.

- 46 VA. KD 3/270, 1879.
- 47 VA. Tal.os. ptk. 23.1.1879, 1., 335 ja 9.10.1879, 5., s. 610–612. Totro 1962, s. 85. Plit 1984, s. 256.
- 48 VA. KD 77/276, 1882. Mukana on koulutoimienylihallituksen lähettämä asetusehdotus. Tässä työssä: Vuoden 1882 ehdotus. Plit 1984, s. 289 ja 290.
- 49 VA. Tal.os. ptk. 19.10.1882, 5., s. 841 ja 12.10.1883, 5., s. 606 ja 607. Plit 1984, s. 293–295.
- 50 Plit 1984, s. 257–265 ja 289–293.
- 51 VA. Tal.os. KD 47/274, 1884.
- 52 VA. Tal.os. ptk. 28.3.1884, 2., s. 602 ja 603, 10.10.1884, 5., s. 483 ja 484 ja 17.1.1885, 1., s. 136–140.
- 53 VA. Kirkollisasiain toimituskunta, KD 164/70, 1885. Sarva 1929, s. 121. Muutamia merkikihenkilöitä... 1976, s. 81.
- 54 VA. Tal.os. KD 132/281, 1888.
- 55 Komitean muita jäseniä olivat S. J. Clewe, W. Floman, V. Forsius, A. Sirén, K. Killinen, E. Nordman, A. Heikel ja E. L. Hedman. Mukana oli kuurojen-, sokeain- ja tylsämielistenkoulujen edustus sekä kouluylhallituksen jäseniä. VA. Tal.os. ptk. 25.10.1888, 5., s. 828–833.
- 56 VA. Kauppa- ja teollisuustoimituskuna. Aistivallisten opetuksen järjestämistä tutkineen komitean pöytäkirjat 1889. Plan till ordnande af abnormskoleväsendet i Finland uppgjord af Walter Forsius, s. 12 ja 13. Tarkastuskomitean ptk. 5.1.1889. Totro on käsitellyt Forsiuksen ehdotusta ja sen käsittelyä laajasti työssään, Totro 1962, s. 91–102.
- 57 Forsiuksen ehdotus, s. 14–16. Tarkastuskomitean ptk. 5.1.1889.
- 58 Forsiuksen ehdotus, s. 87–90. Tarkastuskomitean ptk. 14.1.1889.
- 59 Tarkastuskomitean ptk. 14.1.1889 ja 15.1.1889.
- 60 Forsiuksen ehdotus, s. 90 ja 91. Tarkastuskomitean ptk. 14.1.1889.
- 61 Forsius on käyttänyt laskelmissaan vuoden 1885 tilastoa. Forsiuksen ehdotus, s. 99 ja 100.
- 62 Forsiuksen ehdotus, s. 99–103. Tarkastuskomitean ptk. 15.1.1889.
- 63 Tarkastuskomitean ptk. 15.1. K. M. Steniuksen esityksessä puhuttiin yleensä suomalaisista ja ruotsalaisista (ei suomen- ja ruotsinkielisistä) oppilaista. Steniuksen kannanotot ovat myös painettuina aistivalliskoulukomitean mietinnön (AVKM 1890) yhteydessä. Vastalauseita XII. Komiteanmietintö 1/1890, s. 143–148.
- 64 Tarkastuskomitean ptk. 16.1. ja 17.1.1889 Alopaeus esitti asiasta kirjallisen vastalauseen. Vastalauseita XIV. AVKM 1890, s. 155.
- 65 Tarkastuskomitean ptk. 17.1.1889. Vastalauseita XV. AVKM 1890, s. 156 ja 157.
- 66 Tarkastuskomitean ptk. 17.1.1889.
- 67 Forsiuksen ehdotus, s. 104–108. Tarkastuskomitean ptk. 17.1.1889.
- 68 Forsiuksen ehdotus, s. 107–109. Tarkastuskomitean ptk. 17.1.1889.
- 69 VA. Kauppa- ja teollisuustoimituskunta. Komitean mietintö. Painettuna Komiteanmietintö N:o 1/1890. Aistivalliset. (AVKM 1890), s. 1–15.
- 70 AVKM 1890, s. 2.
- 71 AVKM 1890, Ehdotus asetukseksi, § 20 ja 22.
- 72 AVKM 1890, Ehdotus opetussuunnitelmaksi sokeita varten, s. 166–169.
- 73 AVKM 1890, Ehdotus asetukseksi, § 23, 24 ja 84.
- 74 AVKM 1890, Ehdotus asetukseksi, perustelut, § 20.
- 75 AVKM 1890, Ehdotus asetukseksi, § 62. A. Eliel Nordman esitti asiassa vastalauseen. Vastalauseita IV, s. 127–129.

3.4 Vuoden 1892 julistus

- 76 VA. Senaatin talousosasto KD 132/281, 1888. Kouluhallituksen kirje 29.5.1890 ja mukana seurannut pöytäkirjan ote.
- 77 VA. Senaatin talousosaston ptk. 9.10.1890, 5., s. 493 ja 494.
- 78 VA. Senaatin talousosaston ptk. 21.10.1891, 5., s. 930.
- 79 VA. Senaatin talousosaston ptk. 2.3.1892, 2., s. 46–82. VSV 37/1892.
- 80 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus erinäisistä muutoksista Suomen kyyromyökän- ja sokeainopetuslaitosten järjestämisestä sekä uusien sellaisten koulujen perustamisesta. Asetuskokoelma vuodelta 1892. No 24/1892. Helsinki 1893. Tässä työssä käytetään nimitystä Vuoden 1892 julistus.
- 81 Vuoden 1892 julistus, kohdat VII, VIII, X ja XII–XVII.
- 82 Lyytikäinen, Kosti, Sokeainkouluihin ohjelmasta I. SAKL 2/1897, s. 18. Artikkelin ilmentymisen aikoihin molemmilla sokeainkouluilla oli vireillä koulutalohanke.

3.5 Vuoden 1904 ”bobrikovilaiseen henkeen” laadittu asetys

- 83 Lyytikäinen, SAKL 2/1897, s. 18 ja 19.
- 84 Lyytikäinen, SAKL 2/1897, s. 20 ja 21.
- 85 Halila 1949 III, s. 159–161. Isosaari 1973, s. 42 ja 43.
- 86 Keskustelut Suomen ensimmäisessä aistivalliskouluopettajainkokouksessa Turussa 10–12 p:nä Kesäkuuta 1901. Förhandlingarna vid Finska Abnormskolläraremötet i Åbo den 10–12 Juni 1901. Aistivalliskoulujen opettajien yhteisiä kokouksia on käsitelty laajemmin luvussa Opettajien yhteistyö ja järjestäytymispyrkimykset.
- 87 Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokoelma. Keisarillisen Suomen Senaatin julkaisema vuodelta 1904. No 50. Tässä työssä on käytetty nimeä Vuoden 1904 asetys.
- 88 Linkomies 1958, s. 218. Suomen kansanedustuslaitoksen historia III 1964, s. 98. Jussila 1979, s. 47, 48 ja 63.
- 89 Useimmat asiakirjat ovat venäjänkielisiä, eikä niissä ole tarkkoja tietoja asetuksen valmistelusta. Tal.os. ptk. 29.3.1904, s. 1706–1709 ja 20.5.1904, V 2, s. 1415 ja 1416. KKK 1904 145/21.
- 90 Vuoden 1904 asetys, § 7, 8 ja 10.
- 91 Kansakoulu olivat tosin nelivuotisia. Halila 1949 II, s. 227. Isosaari 1973, s. 22.
- 92 JyMa. HSKA ja KSKA. Oppilaiden nimikirjat.

- 93 Vuoden 1904 asetus, § 1.
- 94 Toinen yleinen aistivalliskoulujen opettajain kokous, ptk., 1907, s. 16. Toinen yleinen Suomen aistivalliskoulujen opettajain kokous. SAKL 8/1906, s. 36 ja 37.
- 95 VA. Kouluhallituksen arkisto. Aistivalliskouluja koskevat kirjeet. KD 5/84. 1908. 4.6.1908 saapunut kirje.
- 96 VA. Tal.os. ptk. 21.10.1908, 10., s. 709–711. Komiteanmietintö n:o 7/1912. Keisarilliselle Majesteetille. Aistivalliskoulujen ohjesääntö- ja opetussuunnitelmaehdotuksia laatimaan asetetulta komitealta alaimsimmastii, s. 1–3. Tässä työssä on käytetty merkintää AVKM 1912.
- 97 Opettajien kelpoisuusehtoja ja palkkausta on käsitelty enemmän luvussa Johtajat, opettajat ja muu henkilökunta.
- 98 Vuoden 1904 asetus, § 13 ja 15.
- 99 VA. Kouluhallituksen ptk. 10.6.1908, § 24, s. 2323.
- 100 Halila 1949 III, s. 36. Kiuasmaa 1982, s. 82. Bovrikov itse selitti, ettei hänen päämääränään ollut väestön venäläistäminen vaan ”valtiollinen yhdistäminen”. Jussila 1979, s. 40.
- 101 Lyytikäinen, Kosti, Armollinen Asetus Suomen kuuromykkäin- ja sokeainoppilaitosten uudestaan järjestämisestä. SAKL 9/1904, s. 133–135.

3.6 Aistivalliskoulujen ohjesääntö- ja opetussuunnitelmakomitean työskentely v. 1908–1912 ja vuoden 1912 ohjesääntö

- 102 Tal.os. ptk. 21.10.1908, 10., s. 709–911. AVKM 1912, s. 1 ja 2.
- 103 VA. Kouluylhallituksen ptk. 31.10.1908 § 15, s. 3286 ja 3287.
- 104 AVKM 1912, s. 2.
- 105 AVKM 1912, s. 2.
- 106 Armollinen Asetus koskeva 29 p:nä maaliskuuta 1904 Suomen kuuromykkäin- ja sokeainoppilaitosten uudestajärjestämisestä annetun Armollisen asetuksen 18 artiklan kumomista sekä 13, 14, 15, 16 ja 17 artiklan muuttamista toisin kuuluviksi. Annettu Pietarhoviissa 10 p:nä kesäkuuta (28 p:nä toukokuuta) 1909. N:o 34/1909. Tässä työssä Vuoden 1909 asetus.
- 107 Senaatin talousosasto oli edellyttänyt näitä menettelyjä päätöksessään, ks. senaatin talousosaston ptk. 21.10.1908, 10., 710. AVKM 1912, s. 2 ja 3.
- 108 AVKM 1912, s. 3.
- 109 AVKM 1912. Perusteluja, s. 139 ja 140.
- 110 AVKM 1912. Perusteluja, s. 140.
- 111 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus sokeainkouluille, § 1–3.
- 112 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotuksen perustelut, § 2, s. 156 ja 157.
- 113 Kuotola 1981, s. 61.
- 114 Helsingius 1917, s. 14 ja 15.
- 115 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus, § 10.
- 116 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus, § 41.
- 117 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus, § 9. Esim. pojan vaateluettelo oli seuraava: yhdet talvi-vaatteet, yhdet kesävaatteet, yksi talvipäällystakki, yksi talvilakki, yksi kesälakki, kaksi pa-

riu käsincitä, neljä paitaa, neljä paria alushousuja, neljä paria sukkaa, kaksi paria kenkiä ja neljä nenälinaa.

- 118 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus, § 22–24 ja 26.
- 119 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus, § 47.
- 120 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus, § 42.
- 121 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus, § 56.
- 122 Yleensä aistivalliskoulujen tarkastaja Valter Forsius osallistui aistivalliskouluja koskevien asioiden käsittelyyn.
- 123 VA. Kouluhallitus V. Kouluylhallituksen ptk. 7.2.1913. § 2, s. 260–263.
- 124 VA. Senaatin talousosaston KD 1913–1917. Senaatin talousosaston asiahakemistot 1913–1917.
- 125 Nimimerkki U. K-a (U. Kahma) kirjoitti v. 1932 artikkelissaan Kuuromykkäin- ja sokeainkoulujen ohjesääntö entisestä sääntöehdotuksesta, jota valmisteltiin parikymmentä vuotta mutta ei koskaan saatu valmiiksi. SAKL 9/1932, s. 133 ja 134.
- 126 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskouluja koskevat kirjeet. Kirjeissä on kouluilta vuosittain lähetettyjä ”aine-ennätysten” luetteiloita.
- 127 Halila 1949 III, s. 167–170. Isosaari 1973, s. 50 ja 51.

3.7 Näkövammaisten oppivelvollisuuskysymys

- 128 Forsiuksen ehdotus, s. 15.
- 129 Tarkastuskomitean pöytäkirja ja AVKM 1890. Vastalauseita, s. 133–139. E. Hedman esitti mietintöön vastalauseen, jossa hän ehdotti koulupakkoa kuuroille, sokeille ja tylsämielisille. Neljä johtajaa, joukossa Ingman ja Stenius, yhtyi vastalauseeseen.
- 130 Keskustelut Suomen ensimmäisessä aistivalliskoulunopettajien kokouksessa Turussa 10–12 p:nä Kesäkuuta 1901, 1901, s. 9–20.
- 131 Oskar Nix oli närpiöläinen kirkonisäntä ja maanviljelijä. Suomen talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1905–1906, s. 1385.
- 132 Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat 1904–1905 vuosien valtiopäiviltä. Ensimmäinen osa. Joulukuun 6 päivästä 1904 tammikuun 30 päivään 1905, 1905, s. 491. Anomusehdotus n:o 126.
- 133 VA. Tal.os. KD 69/402 1906. Oppivelvollisuudesta. Komiteanmietintö 21.6.1907. Ks. myös Halila 1949 III, s. 51–53 ja Melin 1982, s. 52–59. Suomen kansanedustuslaitoksen historia V, s. 385.
- 134 Komiteanmietintö 1907, s. 172–174, 179–180, 218. Valtiopäivät 1907. Esitysehdotus n:o 20. Toiset valtiopäivät 1909. Anomusehdotukset n:o 7, 20, 21, 33 ja 34. Sivistysvaliokunnan mietintö n:o 4.
- 135 VA. Kirkollisasiain toimituskunnan arkisto. Oppivelvollisuuskysymystä koskevat asiakirjat. Ks. myös Halila 1949 III, s. 55–57 ja Melin 1982, s. 80.
- 136 Laki oppivelvollisuudesta 15.4.1921, § 4 ja asetus em. lain täytäntöönpanosta 1.7.1921/183, § 4.

4 SOKEAINKOULUJEN HALLINTO

4.1 Ylin johto

4.1.1 Keisari, senaatti ja koulutoimen ylihallitus

- 1 Tomtebodan sokeainkoulunarkisto, Tukholma. Virkakirjeet 1878–1920. Tukholman kaupunginarkisto, Manilla-koulun arkisto, Tukholma. Vuosina 1819–1890 saapuneet hakemukset.
- 2 VA. VSV:n asiakirjat.
- 3 VA. VSV 64/1888. Valtiosihteerin kirje 9.6.1888. Ks. myös Plit 1984, s. 275 ja 276.
- 4 Hyvämäki 1964, s. 285–288.
- 5 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, Helsinki. Sokeain Keskusliittory:n ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston järjestämän perinnekilpailun aineisto 1979. Näkövammaiset 1. Signe Bergmanin haastattelu, s. 3.
- 6 OS 1865, § 3.
- 7 OS 1870, § 2.
- 8 OS 1875, § 2.
- 9 Halila 1949 II, s. 406. Härkönen 1982, s. 6.
- 10 Mm. OS 1875, § 2.
- 11 Halila 1949 II, s. 409.
- 12 J. Ph. Palmén oli mukana Kuopion ohjesääntöä valmisteleavassa komiteassa ja Y. S. Yrjö-Koskinen vaikutti ratkaisevasti siihen, että vuoden 1892 asetus hyväksyttiin. Ks. Lyytikäinen, Kosti, senaattori, vapaaherra Z. Yrjö Koskinen. SAKL 3/1899 s. 45.
- 13 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus siitä, että koulutoimen Ylihallitukseen asetetaan aistivalliskoulujen tarkastelija. Annettu Helsingissä, 30 p:nä Kesäkuuta 1892.
- 14 Halila 1949 II, s. 412. Halila 1949 III, s. 379 ja 380. Valtiokalenterit v. 1896–1919, kouluhallituksen jäsenet ja virkamiehet.
- 15 Halila 1949 II, 408. Halila 1950 IV, s. 353. Isosaari 1973, s. 37. Valtiokalenterit 1873–1875.
- 16 Halila 1949 III, s. 376 ja 377.
- 17 Isosaari 1973, s. 64.
- 18 Halila 1949 III, s. 377 ja 378.
- 19 Halila 1949 III, s. 382.
- 20 Halila 1949 III, s. 385–388. Ks. myös Isosaari 1973, s. 80.
- 21 Asetus kouluhallituksesta. Annettu Helsingissä, 2 päivänä elokuuta 1918. Suomen Asetuskokoelma 1918 n:o 98, § 3.

4.1.2 Tarkastajat

- 22 OS 1865, § 3 ja 4.
- 23 VA. Kirkollisiaiain toimituskunnan kirjekonseptit n:o 197, 198 ja 200/1865. Linsén 1867, s. 5 ja 6. Roos 1877, s. 22.
- 24 OS 1870, § 2 ja OS 1875, § 2.
- 25 Huom. Cygnaeus toimi kansakoulujen ylitarkastajana jo ennen kouluylihallituksen perustamista. Halila 1949 II, s. 398 ja 409–412. Halila 1949 III, s. 378 ja 379. Kuka kukin oli 1900–1960, s. 56 (A. J. Tarjanne).
- 26 Ks. s. 22 ja 23.
- 27 VA. Tal.os. ptk. 25.10.1888, 5., s. 831 ja 832. Kauppa- ja teollisuustoimituskunta. Tarkastuskomitean pöytäkirjat 1889 ja komiteanmietintö.

- 28 Tal.os. ptk. 23.1.1879, 1., s. 335 ja 9.10.1879, 5., 610 sekä KD 77/276, 1882, kirje ja asetus ehdotus. Tarkastajan viran perustaminen oli ollut esillä Alopaeuksen ja Cygnaeuksen asetus ehdotuksessa v. 1880. Plit 1984, s. 263–265.
  - 29 Forsiuksen ehdotus, s. 17–19.
  - 30 Tarkastuskomitean ptk. 7.1.1889.
  - 31 AVKM 1890. Ehdotus asetukseksi, § 3–6, s. 17 ja 18.
  - 32 Julistuksen kohta I.
  - 33 Julistuksen kohta II.
  - 34 Julistuksen kohta III.
  - 35 Julistuksen kohta IV. Vertailun vuoksi mainittakoon, että esim. sokeainkoulun johtajan palkka v. 1892 oli 3.200 markkaa ja opettajan palkka ”hyyryrahoineen” 2.300 markkaa vuodessa. Vuoden 1892 julistus. Palkkaus- ja menosäännöt kuuromykkäin- ja sokeain-kouluille Suomessa, s. 9.
  - 36 Forsiuksen etunimi kirjoitettiin tutkittavan kauden loppupuolella Valter, aikaisemmin Walter.
  - 37 Muutamia merkkiphenkilöitä. Valter Forsius. Kuurojen- ja sokeainkoulu. Döv- och blindskolan. N:o 4/1976, s. 81–83.
  - 38 Koulujen vuosikertomuksissa on yleensä maininnat suoritetuista tarkastuksista.
  - 39 JyMa. HSKA ja KSKA. Opettajain- ja kouluneuvostonkokousten pöytäkirjat.
  - 40 Muutamia merkkiphenkilöitä...1976, s. 81 ja 82.
  - 41 SAKL 6–7/1926, s. 103.
  - 42 Wuorela 1916, s. 6.
  - 43 Esim. vuonna 1910 maassamme toimi kaksi sokeainkoulua, seitsemän kuurojenkoulua ja Perttulan kasvatuslaitos, jotka kaikki kuuluivat saman tarkastajan valvontaan. Lisäksi tarkastaja seurasi muutamia aikuisoppilaitoksia. Sana aistivallinen käsitettiin laaja-alaisesti. Sitä käytettiin ruotsin abnorm-sanana vastineena. SVT XXIV. Aistivalliskoulut 16. Alamainen kertomus Suomen aistivalliskoulujen toiminnasta lukuvuonna 1909–1910, 1913, s. 5–11.
- #### 4.2 Koulujen johtokunnat, opettaja- ja kouluneuvostot

- 44 OS 1865, § 3–7.
- 45 Halila 1949 II, s. 390 ja 391.
- 46 Halila 1949 II, s. 391 ja 393 sekä OS 1865, § 3.
- 47 KA 1866, § 14.
- 48 OS 1870, § 2.
- 49 OS 1870, § 5, 8, 32 ja 37.
- 50 OS 1870, § 39.
- 51 OS 1870, § 40.
- 52 Aluksi Helsingin Sokeainkoulussa ei ollut muita opettajia kuin johtajatar, ja opettajien määrä pysyi myöhemminkin kauan pienenä.
- 53 OS 1875, § 4, 5 ja 10.
- 54 Vuoden 1882 ehdotus, § 6–9.
- 55 AVKM 1890, Ehdotus asetukseksi § 7 ja 8.
- 56 AVKM 1890. Ehdotus asetukseksi § 35 ja 36.
- 57 Esim. vuosikertomusten tekijät eivät mainineet edes johtokunnan puheenjohtajia. Valtiokalenterissa on mainittu puheenjohtajat vuodesta 1878 lähtien (Valtiokalenterit 1878–1918, Helsingin ja Kuopion Sokeainkoulut).

- 58 Valtiokalentereissa on vuodesta 1878 lähtien mainittu kouluneuvoston puheenjohtaja. Joinakin vuosina on maininta, että puheenjohtajan paikka on avoin, joten puheenjohtajaluettelo ei ole aivan aukoton. Vuodesta 1892 lähtien on Kuopion Sokeainkoulun vuosikertomuksissa tarkat tiedot kouluneuvostojen jäsenistä.
- 59 Vuosikertomusten kouluneuvostoa koskevat luvut.
- 60 Cygnaeus 1863, s. 121. Halila 1949 II, s. 392.
- 61 Halila 1949 II, s. 394.
- 62 Helsingin Sokeainkoulun kouluneuvoston jäsenenä oli v:sta 1915 lähtien vapaaehtoinen, kenraali Carl Fredrik August Langoff, jonka oma poika Fridolf Konstantin oli ollut oppilaana v. 1897–1905. VA. Kouluhallitus V. Muut luettelot 1888–1915. Luettelot aistivalliskoulujen kouluneuvostojen jäsenistä lääneittäin 1900–1915, s. 2 ja 3.

5 OPPILAITOKSET

5.1 Blindanstalten i Helsingfors – Helsingin Sokeainkoulun

- 1 VA. Tuomiokapitulien kouluarkisto. Porvoon tuomiokapituli, Helsinki, Helsingin Sokeainkoulun. Kirjasiikirjat 1865–1867. Kirjelijäennös 15.6.1865 sekä laskelma Helsingin väliaikaisen oppilaitoksen kustannuksista 4.5.1865.
- 2 K. S:lä (Kyösti Sipilä), Helsingin sokeainkoulun 50-vuotias. SAKL 8/1915, s. 116.
- 3 JyMa. HSKA. Helsingin Sokeainkoulun kasakirjat 1865–1872. Merkinnät vuosilta 1865–1872, sisältävät mm. luettelot koululle hankituista esineistä, ruokatarvikkeista ja maksetuista palkoista. Inventaariluettelo 1872–1876. 6.6.1872 päivätty luettelo.
- 4 vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 5 K. S:lä (Kyösti Sipilä), SAKL 8/1915, s. 116.
- 6 JyMa. HSKA. Helsingin Sokeainkoulun inventaariluettelot 1886–1891. Luetteloissa on kalustus ja muu esineistö huoneittain.
- 7 SVT XXIV. 1., s. 18.
Vuoden 1882 ehdotus.
- 8 K. S:lä, SAKL 8/1915, s. 116.
- 9 JyMa. HSKA. Helsingin Sokeainkoulun piirustukset. Ks. liite 1.
- 10 JyMa. HSKA. Tarkastuskomitean ptk. 3.12.1893.
- 11 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet, 13.5.1913 saapunut kirje.
- 12 JyMa. HSKA. Helsingin Sokeainkoulun päiväkirjat. Elmiina Pekkalan ja Jalmarin Heiskanen haastattelut.

5.2 Kuopion Sokeainopisto/Sokeainkoulun

- 13 JyMa. KSKA. Kuittien kopiokirja vuosilta 1871–1874.
- 14 JyMa. KSKA. Kouluylhallitukselta saapuneita kirjeitä, kirje 3.1.1871.
- 15 KYH:n kirje 26.1.1871.
- 16 KYH:n kirje 16.2.1871.
- 17 JyMa. KSKA. KYH:n kirje 17.5.1871.

- 18 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), oppilaat 1–10.
- 19 Moldenhawer on kuvannut tapausta v. 1905 ilmestyneessä kirjassaan, s. 133. Ks. JyMa. KSKA. Kuittien kopiokirja 1871–1874. Sen mukaan Kööpenhaminasta tuli 23.10.1871 puu- ja korityövälineitä. Ensimmäisen palkan Tönnesen nosti Suomessa 12.12.1871.
- 20 VA. Tal.os. ptk. 11.10.1871. JyMa. KSKA. KYH:n kirje 26.10.1871.
- 21 VA. Tal.os. ptk. 27.3.1872. JyMa. KSKA. KYH:n kirje 11.4.1872 ja 5.7.1873.
- 22 JyMa. KSKA. KYH:n kirje 3.1.1874.
- 23 JyMa. KSKA. KYH:n kirje 3.4.1894.
- 24 Lyytikäinen 1902, s. 23 ja 24.
- 25 Lyytikäinen 1901, s. 3 ja 4.
- 26 JyMa. KSKA. Kuopion Sokeainkoulun päiväkirjat v. 1918 ja 1919.

5.3 Työkoulut

- 27 Työkouluja ei esim. asetuksissa luettu sokeainkouluihin kuuluviksi. Sokeainkoulut olivat lähinnä kansakoulua vastaavia lapsille ja nuorille tarkoitettuja kouluja, työkoulut taas kotiteollisuusoppilaitoksia.
- 28 Ek 1938, s. 50 ja 62.
- 29 VA. Kauppa- ja teollisuustoimituskunta. Aistivallisten opetuksen järjestämistä tutkineen komitean pöytäkirjat 1889. Tarkastuskomitean ptk. 17.1.1889.
- 30 Boije 1974, s. 7.
- 31 Boije 1974, s. 7 ja 8.
- 32 Lyytikäinen, Kosti, ”Sokeain Ystävien” Kuopion haaraosaston vuosikertomus vuodelta 1896. SAKL 5–6/1897, s. 89 ja 90.

6 JOHTAJAT, OPETTAJAT JA MUU HENKILÖKUNTA

6.1 Opettajien määrä

- 1 Vrt. OS 1870, § 6 ja 7 sekä OS 1875, § 5. Kuopion Sokeainkoulussa tarvittiin ohjesäännön mukaan yhdeksän tai kymmenen opettajaa, Helsingin koulussa kolme.
- 2 Opettaja-sana on käytetty laaja-alaisesti kattamaan kaikki johtajat, asuntolanjohtajat ja erilaisissa tehtävissä toimivat opettajat. Tiedot on koottu valtiokalentereiden ja vuosikertomusten opettajaluetteloista, opettajien nimikirjoista ja ansioluetteloista, koulujen kirjeenvaihdosta ym. säilyneistä lähteistä. Lisäksi on käytetty apuna muutamia aikaisemmin laadittuja opettajaluetteloita (Kotkatlahti 1965, Ingman 1898 ja Lyytikäinen 1902) sekä SVT XXIV:n aistivalliskoulujen opettajien määriä osoittavia tilastoja. Ongelmallisimpia ovat tutkittavan kauden alkuvuodet ja Helsingin Sokeainkoulun 1910-luku, joilta lähteet ovat puutteellisia. Opettajista on tehty tutkimuksen pohjaksi kortisto, jossa kullakin opettajalla on oma korttinsa. Kortistoa säilytetään Jyväskylän yliopiston historian laitoksella.
- 3 Vuoden 1892 julistus. Palkkaus- ja menosäännöt kuuromyökkäin- ja sokeainkouluille Suomessa. Sokeainkoulut (Helsinki ja Kuopio), s. 9.

- 4 Erikoisesti Helsingin koulussa oli useita pieniä tuntimääriä opettavia tuntiopettajia.
 5 OS 1865, § 3 ja OS 1875, § 5.
 6 OS 1870, § 6.

6.2 Alueellinen tausta ja äidinkieli

- 7 Ryhmässä ovat mukana johtajat ja kaikki opettajat. Kotipaikkakunnat on merkitty syntymäpaikkakuntien mukaan, sillä niitä koskevat tiedot ovat yleensä ansioluetteloissa, nimikirjoissa ja muissa käytetyissä lähteissä. Lääninjako noudattaa tutkittavan ajan jakoa, jonka mukaan esim. Kuopion lääniin kuului nykyisen Pohjois-Karjalan läänin alueita ja nykyinen Lapin lääni kuului kokonaan Oulun lääniin.
- 8 Halilan mukaan maahamme muodostui opettajien kotipaikkakuntien mukaan kansakoulunopettaja-alueita. Siihen vaikutti mm. kulttuuritaso, kansakouluuutteen ja -toimen voimakkuus, seminaarien sijainti ja oppikoulualueet. Ks. Halila 1949 II, s. 335 ja 336. Halila 1949 A, s. 51–53.
- 9 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 1937, s. 504. Lönnbeck 1910, s. 57. Colliander 1918 II, s. 849.
- 10 Helsingin ortodoksisen seurakunnan arkisto, Helsinki. Pääkirja B 148 ja Helsingin ortodoksisen seurakunnan henkilömatrikeli (aakkosellinen, ei painettu).
- 11 Erään papintyttären elämä. Uskon viesti 18/1977, s. 314 ja 315.
- 12 Colliander 1918 II, s. 110. Wessman 1947, s. 114. Aina Kynbergin isä oli lääketieteen tohtori Sven Kynberg.
- 13 Näistä opettajista on koulujen arkistoissa säilynyt hyvin vähän tietoja. Heidän ansioluettelonsa puuttuvat myös Valtionarkistosta.
- 14 Halila 1949 II, s. 335. Huom. Vain osa sokeainopettajista oli koulutukseltaan kansakoulunopettajia.
- 15 Opettajien äidinkielestä ei varsinaisesti ole mainintoja käytetyissä lähteissä. Yleensä opettajat hakeutuivat kouluihin, joissa opetettiin heidän äidinkielellään, mutta poikkeuksikin oli. Esim. ruotsinkielisessä koulussa toiminut opettaja saattoi olla kotoisin suomenkielisestä kodista ja oli aikaisemmin opiskellut suomenkielisissä oppilaitoksissa. Loppukaudella on opettajien ansioluetteloissa mainintoja suoritetuista kielitutkinnoista. Usein sama opettaja oli suorittanut molemmat kielet.
- 16 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 1937, s. 268 ja 504.
- 17 Useiden oppilaiden, mm. Jalmari Heiskasen ja Kaarlo Suonion haastattelut.
- 18 Esim. seuraava laulu kierteli 1910-luvulla HSK:n oppilaiden keskuudessa (tallennettu Signe Bergmanin haastattelukasetille v. 1978, laulun sävel sokeainkouluissa opetetusta laulusta Muistan vallan kauhean, Saksan – Ranskan kapinan...) Taustatietona mainittakoon, että oppilaan soittaessa urkuja tarvittiin toinen ”veivaamaan” ilmaa. Väinö Illman oli äidinkieleltään ruotsinkielinen.
- Mooses Kauleen nosti kapinan herra Illmania vastahan.
 Korvapuusti sek paukahti

ja Mooses Kauleeni vavahti.
 ”No mitä sinun meinakkaan
 kun sinu ei mene veivamaan?
 Mine lyö vielä kovempi,
 jos sinä ei mene veivasi.”

- 19 Esim. Lydia Lyytikäinen oli haastattelutietojen mukaan äidinkieleltään ruotsinkielinen. Kaarlo Suonion haastattelu.
 20 Modenhawer 1905, s. 133.

6.3 Sosiaalinen tausta

- 21 Luokituksessa on sovellettu Erkki Markkasen esittämää ammattiluokitusta, Markkanen 1974, s. 17. Alaryhmien luokituksessa on käytetty tukena myös Heikki Wariksen luokitusta, Waris 1940, s. 213–215. Vanhempia koskevat tiedot on koottu opettajien nimikirjoista, ansioluetteloista, seurakuntien arkistoista, kirjeenvaihdosta ja erilaisista matrikkeleista. Tavallisesti lähteissä on mainittu isän ammatti. Vrt. opettajakortisto.
- 22 JyMa. HSKA ja KSKA. Koulujen johtajien kirjeenvaihdossa oli seurakuntien papeilta saapuneita kirjeitä.
- 23 Jallinoja 1983, s. 80, 81 ja 84. Riitta Jallinoja on tutkimuksessaan sukukirjojen ym. lähteiden avulla osoittanut, miten suuri osa maamme 1830–1889 syntyneistä säätyläisnaisista oli naimattomia.
- 24 Tutkittavana aikana 54:stä sokeainkoulun naisopettajasta vain kaksi, Signe Korkeakoski ja Lydia Lyytikäinen olivat naimisissa (viimeksi mainittu ehti olla naimisissa vain muutamia viikkoja). Asuntolanhoitaja Cecilia Pelkonen oli leskirouva.
- 25 Ks. Waris 1948, s. 314 ja 315. Gebhard 1913, s. 91, 109 ja 123. Käsityö ja teolliset ammatit on mainituissa lähteissä yhdistetty yhdeksi ryhmäksi. Sokeainkoulujen kuvioissa niistä on kaksi eri ryhmää.
- 26 Halila 1949 II, s. 336 ja 337.
- 27 Waris 1948, s. 303. Luvut on pyöristetty kokonaisluvuiksi.
- 28 Waris 1948, s. 314 ja 315.
- 29 Halila 1963, s. 130 ja 131.

6.4 Opettajaryhmät

6.4.1 Johtajat

- 30 OS 1865, § 3.
 31 OS 1875, § 1, 2, 8 ja 9.
 32 Esim. lukuvuonna 1873–1874 johtajatar opetti syyslukukaudella 28 ja kevätlukukaudella 29 viikkotuntia. Roos 1877, s. 26 ja 27.
 33 OS 1870, § 12, 13 14 ja 18.
 34 Vuoden 1882 ehdotus, § 15. VA. Kauppa- ja teollisuustoimituskunta. Aistivallisten opetusta tutkineen komitean asiakirjat. Ohjesääntöehdotus, § 29–33.
 35 Vuoden 1892 julistus, kohta XIV.
 36 Kiuasmaa 1982, s. 155–166.
 37 Vuoden 1882 ehdotus, § 15.
 38 1890-luvulta lähtien opetusvelvollisuudet näkyivät vuosikertomuksista.

- 39 Ingman 1898, s. 4. Biograafisia tictioja...1898, s. 105 ja 106. Aho A, Mathilda Linsén eräiden kirjeittensä valossa. Vapaus sodan Invaliidi 1942, s. 165. Totto 1962, s. 4.
- 40 Ingman 1898, s. 7. Aho 1942, s. 166.
- 41 Jyväskylän seminaarin matrikkeli 1937, s. 256.
- 42 Alopaeus 1889, s. 15 ja 20.
- 43 Roos 1877.
- 44 Ingman 1898, s. 8 Valtiokalenteri 1877, s. 197. VA. Kouluhallitus III. Oppikouluosasto. Ansioluetteloja 1887 1890. 5.11.1888 päivätty ansioluettelo.
- 45 VA. Kouluhallitus V. Senaatille saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet. Ansioluettelo ja virkatodistus. 19.8.1903 saapuneet kirjeen liitteet. Ks. myös Ingman 1898, s. 7.
- 46 Hanna Ingman vieraili johtajakaudellaan Ruotsin, Tanskan, Norjan, Saksan, Sveitsin, Itävallan, Englannin ja Venäjän sokeainkouluihin. Ansioluettelo v. 1903 ja Biograafisia tietoja... 1898, s. 84 ja 85.
- 47 Ansioluettelo v. 1903.
- 48 Esim. Sananen sokeain asiassa. SAKL 1/1892, s. 11 ja 12.
- 49 Ansioluettelo v. 1903. Vartio 1982, s. 11 ja 12. Hanna Ingman, SAKL n:o 5/1896, s. 56 ja 57.
- 50 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen viralliset ansioluettelot ennen v. 1929. August Helinin ansioluettelo 2.11.1903. Jyväskylän seminaari 1937, s.287.
- 51 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen viralliset ansioluettelot ennen v. 1929. Ansioluettelot 11.10.1909 ja 31.10.1913.
- 52 Ansioluettelo 31.10.1913.
- 53 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saap. kirje 23.10.1915.
- 54 Oulun lyseo 1883–1933, 1933, s. 546.
- 55 Vuosikertomusten ja valtiokalentereiden opettajaluettelot. V. 1894 oli pari kuukautta sijaisena myös opettaja Juho Lyytikäinen, Kosti Lyytikäsen veli.
- 56 VA. Kouluhallitus III. Oppikouluosasto. Ansioluetteloja 1887–1890. Ansioluettelo 26.5.1888.
- 57 Ansioluettelo 26.5.1888.
- 58 Lyytikäinen, Kosti, Vuosikertomus ”Sokeain Ystävien” yhdistyksen haaraosaston vaikutuksesta Kuopiossa vuodelta 1892. SAKL 6/1893, s. 91.
- 59 Stenius 1870 ja Stenius 1877. Savo-karjalaisen osakunnan historia IV, 1947, s. 220.
- 60 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen viralliset ansioluettelot ennen v. 1929. Kosti Lyytikäisen ansioluettelo 24.10.1903.
- 61 Vuosikertomusten lisäksi Lyytikäinen julkaisi kirjaset Sokeainkoulujen kehitys Suomessa (1902) ja Sokeainhoidon kehitys Suomessa (1907).
- 62 Lyytikäisen kirjoituksia oli mm. Uudessa Suomettaressa (1889 ja 1892) ja Savo-Karjalassa (1889).
- 63 Esim. SAKL n:o 4/1896, s. 54 ja 55 (työkouluasia), SAKL n:o 2/1899 (opetussuunnitelmasia) ja SAKL n:o 4/1905, s. 133–135 (vuoden 1904 asetus).
- 64 Sipilä, SAKL 8/1907, s. 114–116.
- 65 Sipilä, SAKL 8/1907, s. 116. Kemiläinen 1951, s. 19.
- 66 Kosti Lyytikäinen ja Lydia Wikman vihittiin avioliittoon vain vähän ennen johtaja Lyytikäisen kuolemaa. Kosti Lyytikäinen oli silloin jo vaikeasti sairaana vuodepotilaana. (Useat haastattelut, mm. Emil Sihvolan ja Kaarlo Suonion.)
- 67 Valtiokalentereiden opettajaluettelot, Kuopion Sokeainkoulun. Lehtonen 1969, s. 100.
- 68 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen viralliset ansioluettelot ennen v. 1929. Wuorelan ansioluettelot 10.4.1913 ja 11.12.1922.
- 69 Ansioluettelo 10.4.1913 ja 11.12.1922. Lehtonen 1969, s. 100.

6.4.2 Muut opettajat

- 70 Vuoden 1892 julistus, kohdat XIII, XV ja XVI sekä Palkkaus- ja menosäännöt kuuromykkäin ja sokeainkouluille Suomessa, s. 9.
- 71 Vuoden 1892 julistus, kohta XIII.
- 72 Kuopion Sokeainkoulun vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 73 Liitteessä 4 on luettelot niistä henkilöistä, jotka toimivat asuntolanjohtajattarina v. 1892–1917. Tiedot on koottu valtiokalentereista, vuosikertomuksista, nimikirjoista ym. lähteistä.
- 74 Kahdelta asuntolanjohtajattarelta, Cecilia Pelkoselta ja Athalia Petanderilta, puuttui opettajakoulutus.
- 75 OS 1870, § 12 ja 18. Vrt. OS 1865 ja OS 1875.
- 76 OS 1870, § 13.
- 77 Halila 1963, s. 34.
- 78 OS 1870, § 12 ja 18.
- 79 Vuoden 1892 julistus. Palkkaus- ja menosäännöt kuuromykkäin- ja sokeainkouluille Suomessa, s. 9.
- 80 Vuoden 1882 ehdotus, § 11. AVKM 1890. Ehdotus asetukseksi § 37–40, s. 28 ja 29 sekä perustelut s. 88 ja 89.
- 81 Mainitut ehdot oli hyväksytty maaseudun kansakouluihin v. 1880 ja kaupunkikouluihin v. 1890. Halila 1949 II, s. 340.
- 82 Vuoden 1892 julistus, kohta XV.
- 83 OS 1870, § 9.
- 84 Ohjesääntöehdotus 1882, § 15. Esim. seminaarinoipettajien opetusvelvollisuus oli alkuvuosina 36 viikkotuntia. Nurmi 1979, s. 46.
- 85 Kiuasmaa 1982, s. 171.
- 86 Stenius 1877, s. 4 ja 9.
- 87 Vuosikertomusten oppilasluettelot.
- 88 Halila 1949 II, s. 334.
- 89 AVKM 1890. Ehdotus asetukseksi, § 44.
- 90 Useita SAKL:n artikkeleita.
- 91 William Weckman, Matias Hinkula ja Kosti Lyytikäinen. Valtiokalentereiden ja vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 92 Ina Hoffrén oli opettajana jo vuodesta 1887 lähtien. Ainakin 1890-luvulla hänestä käytettiin nimitystä apuopettaja. Vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 93 Ingman 1901, s. 10.
- 94 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 24 Vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 95 Vuoden 1904 asetus, kohdat 15–18.

- 96 Vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 97 Sellaisia opettajia, joilla olisi ollut sekä kansakoulunopettajan että käsityönopettajan kelpoisuus, ei ollut joten virkoihin valittiin käsityönopettajan tutkinnon suorittaneet ja heille myönnettiin erivapaus viran hoitamiseen. Helsinkiin valittiin Märtha Ganszaug ja Kuopioon Elna Jauhiainen. VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen viralliset ansioluettelot ennen v. 1929. Ganszaugen ansioluettelot 14.12.1910 sekä 17. ja 25.10.1913. Jauhiaisen ansioluettelo 6.10.1913. Valtiokalentereiden ja vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 98 Ganszaug hoiti virkaa 20 vuotta, Rossander 26 vuotta. Valtiokalentereiden ja vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 99 Tilapäisesti koritöitä opetettiin Helsingin koulussa 1860-luvun lopulla, jolloin opettajina toimivat korityön mestarit Zettengren ja Östman. JyMa. HSKA. Kassakirja 1865–1872. Palkanmaksua koskevat tiedot.
- 100 OS 1870, § 7 ja 27. Alkuvuosina oli vain yksi työmestari.
- 101 Vuoden 1892 julistus. Palkkaus- ja menosäännöt kuuromykkäin- ja sokeainkouluille Suomessa, s. 9.
- 102 JyMa. HSKA ja KSKA. Useita kouluylhallitukselta saapuneita kirjeitä.
- 103 Ingman 1901, s. 11.
- 104 Moldenhawer 1905, s.133.
- 105 JyMa. HSKA. Helsingin Sokeainkoulun opettajien nimikirja 1905–1936, s. 25 ja 26. Tässä työssä Opettajien nimikirja (HSK).
- 106 Ek, 1938, s. 50–52.
- 107 Opettajien nimikirja (HSK), s. 25 ja 26.
- 108 Vuosikertomusten opettajaluettelot. Kotkallahti 1965, opettajaluettelo.
- 109 Vuosikertomusten opettajaluettelot. Lyytikäinen 1902, s. 26 ja 28. Pelkonen ym. 1937, s. 12. Emil Sihvolan haastattelu.
- 110 Kyöstiö 1951, s. 167, 169 ja 174.
- 111 Engman 1983, s. 298 ja 308. Engmanin mukaan Pietarissa asui v. 1849 suomea puhuvia 16.085 henkeä. Esim. v. 1869 käsityötä tai telloisuutta harjoittavia oli 82,4 prosenttia Pietarin-suomalaisista miehistä.
- 112 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen ansioluettelot ennen vuotta 1929. Juhani Makkosen ansioluettelot 31.11.1903, 19.1.1905 ja 29.10.1913. Pekka Mykkäsen ansioluettelot 2.10.1913, 18.12.1922 ja 7.7.1926.
- 113 OS 1875, § 8.
- 114 Nimiä ei ole seminaarien oppilasluetteloissa.
- 115 Vuosikertomusten opettajaluettelot. Kotkallahti 1965, opettajaluettelo. Jyväskylän seminaari 1863–1937, 1937, s. 504. Lönnbeck 1880, s. 251. Wessman 1947, s. 140.
- 116 Biograafisia tietoja... 1898, s. 108. Jyväskylän seminaari 1863–1937, 1937, s. 821. Kerkkonen ym. 1911, s. 10. Åström 1967, s. 117.
- 117 Bergholm 1917, s. 85. Bergholm 1927, s. 103. Landgrén 1932, s. 250 ja 251.
- 118 Suomen voimistelunopettajat 1883–1959, s. 51 Puuska 1896, s. 11. Helsingin Yliopisto. Ylioppilasmatrikkeli – Studentmatrikkel 1853–1868, 1971, s. 64. Jo v. 1882 annettiin Suomessa asetus voimistelunopettajien valmistamisesta. Nurmi 1979, s. 197.
- 119 Suomen voimistelunopettajat 1888–1959, 1959, s. 113, 282–284.
- 120 Tuulio 1959, s. 191 ja 192. Heikel 1940, s. 843. Kuopion Tyttökoulun 50-vuotisjulkaisu 1870–1929, 1929, s. 138 ja 139.
- 121 Valtiokalentereiden ja vuosikertomusten opettajaluettelot. Lyytikäinen 1902, s. 28. Kuopion Tyttökoulun 50-vuotisjulkaisu 1879–1929, s. 13, 15, 76 ja 77.
- 122 Vuosikertomusten opettajaluettelot. Kotkallahti 1965, opettajaluettelo. Suomen voimistelunopettajat 1883–1959, 1959, s. 260.
- 123 Vuosikertomusten opettajaluettelot. Kotkallahti 1965, opettajaluettelo.
- 124 JyMa. KSKA. Kuittien kopiokirja vuosilta 1871–1874. Stenius 1877, s. 4 ja 5. Väänänen 1975, s. 497 ja 498. Ilenius 1888, s. 111. Kuopion lyseo 1872–1922, 1922, s. 40 ja 70.
- 125 Vuosikertomusten opettajaluettelot. VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen ansioluettelot ennen v. 1929. Aleksanteri Pekurin ansioluettelot 11.10.1913 ja 24.10.1903. Soikkeli 1909, s. 25 ja 26. Konserteista on useita mainintoja KSK:n vuosikertomuksissa.
- 126 Vuosikertomusten opettajaluettelot. Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 21. Ingman 1898, s. 16 ja 17.
- 127 Vuosikertomusten opettajaluettelot.
- 128 Vuosikertomusten opettajaluettelot. Sota-arkisto. Finska Gardet. Alfabetisk förteckning 1890, s. 120. Fastantällda år 1881–1891, s. 35. VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet. Kirje 17.10.1899.
- 129 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskouluja koskevat kirjeet 1899–1900. Suomen Hengellisen Konsistorin lähettämä kirje 19.11.1902. Ingman 1903, s. 13. Koukkunen ym. 1977, s. 132 ja 177. Mainitut oppilaat olivat Anna ja Antti Surakka, ks. Oppilaiden nimikirja I (HSK), oppilaat 122 ja 123.

6.5 Sokeainopettajien koulutus

- 1 Tiedot on koottu mm. opettajien nimikirjoista, oppilaitosten matrikkeleista ja koulujen kirjeenvaihdosta. Johtajien ryhmässä ovat myös väliaikaisesti johtajina toimineet. Vrt. opettajakortisto.
- 2 Ei tietoa -ryhmässä oli mm. soiton- ja käsityönopettajia, joiden matrikkelitiedoissa ei yleensä mainittu pohjakoulutusta. Esim. torvensoitonopettajasta Wiktor Granqvistista on Sota-arkiston tiedoissa maininta ”luku- ja kirjoitustaitoinen” (Sota-arkisto. Finska Gardet. Fastanställda år 1881–1891, s. 35). Myöskään seminaariin tulleiden oppilaiden aikaisemmista opinnoista ei aina ole tietoja.
- 3 Landgrén 1932, s. 250 ja 251. Åström 1933, s. 92.
- 4 Halila 1962, s. 77–79.
- 5 Suomen ensimmäinen ruotsinkielinen yhteiskoulu perustettiin 1883 ja suomenkielinen 1886. Halila 1962, s. 78.
- 6 Suomalaisen Tyttökoulun Jatko-opisto aloitti toimintansa naisopettajien valmistuslaitoksesta v.1881. Nurmi 1979, s. 195.
- 7 Kuka kukin oli 1900–1961, 1961, s. 15.
- 8 Halila 1963, s. 80–83. Viljanen 1980, s.8.

- 9 Hospitanttiopiskelu oli alkanut Jyväskylän seminaarissa jo 1880-luvulla ja Sortavalassa 1890-luvulla. Hospitantit kuuntelivat opetusta, suorittivat muutamissa aineissa tutkintoja ja antoivat näytetunnit. He saivat kansakoulunopettajan pätevyyden. V. 1898 määrättiin erityiset hospitanttivaatimukset ja v. 1900 annettiin asiaa koskeva julistus. Ks. Halila 1949 A, s. 80–82 ja Halila 1963, s. 271 ja 272.
- 10 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet. 19.8.1903 saapuneen kirjeen liitteenä oleva ansioluettelo.
- 11 VA. Kouluhallitus III. Oppikouluosasto. Ansioluetteloja 1887–1890. Steniuksen ansioluettelo 26.5.1888. VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen viralliset ansioluettelot ennen v. 1929. Kosti Lyytikäisen ansioluettelo 24.10.1903.
- 12 Vuoden 1892 julistus, kohta XIV.
- 13 Lyytikäinen 1903, s.6.
- 14 JyMa. KSKA. Sokeainkoulujen opettaja-auskultantien luettelo 1892–1927.
- 15 Keisarillisen Majesteetin Armollinen kirje. Koulutoimen Ylihallitukselle, koskeva maan kuurojen- ja sokeainkoulujen opettajistolle edelleenkin stipendeiksi myönnettyjä määrärahoja. Annettu Helsingissä, 17 p:nä Joulukuuta 1901.
- 16 Sokeainkoulujen vuosikertomuksissa ja auskultointiluetteloissa on useita sellaisia opettajia, joista myöhemmin tuli kansa-, oppi- tai kuurojenkoulun opettajia.
- 17 Vuoden 1892 julistus, kohta XIV.
- 18 Ansioluetteloiden ja nimikirjojen auskultointia koskevat tiedot.
- 19 Oppikoulunopettajilta vaadittiin 1870-luvulta lähtien akateemisen tutkinnon lisäksi arvostana kasvatustieteiden ja auskultointi opetusnäytteen. Kiuasmaa 1982, s. 156–158. Hanho 1955 II, s. 206–209. Nurmi 1979, s.178 ja 179.
- 20 Kiuasmaa 1982, s. 156–158. Hanho 1955, s. 206–209.
- 21 Vuoden 1892 julistus, kohdat XIV ja XV.
- 6.6 Ulkomaiset opintomatkat ja osallistuminen kansainvälisiin kongresseihin**
- 22 Jo Mathilda Linsénin ohjesäännössä (OS 1865) oli maininta, että opettajien kouluttamiseksi oli myönnettävä matkastipendejä joka kolmas vuosi. Kuopion Sokeainkoulun vuoden 1870 ohjesääntöön kuuluvan vuosirahansäännön muistutuksessa 5 mainittiin, että senaatin talousosasto voi suostuntaverorahoista myöntää kuurojen- ja sokeainopettajille matkarahoja. V:sta 1892 lähtien senaatti myönsi säännöllisesti määrärahan, joka jaettiin vuosittain matkastipendeinä kuurojen- ja sokeainopettajille hakemusten perusteella. Säilyneitä anomuksia, päätöksiä ja matkakertomuksia oli runsaasti kouluhallituksen arkistossa. Esim. v.1903 jaettava yhteisumma oli 3.000 markkaa. VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet. Senaatin kirje 31.3.1903.
- 23 Tiedot on koottu opettajien ansioluetteloista, nimikirjoista, matrikkelikirjallisuudesta sekä kouluhallituksen ja koulujen kirjeenvaihdosta yms. lähteistä.
- 24 Sokeainopettajien matkakertomuksissa on tarkkoja tietoja matkareiteistä, käyntikohteista, opetuksen laadusta sekä henkilöistä, joita matkan aikana on tavattu. Monet julkaisivat Suomeen palattuun selostuksia mm. Suomen Aistivalliskoulujen Lehdessä.
- 25 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen opettajien matkakertomuksia 1907–1913, 1914 ja 1924. KOS 10/18/1912. Ida Törnqvistin ja Aina Petanderin yhteinen matkakertomus toukokuussa 1908.
- 26 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen opettajien matkakertomuksia 1907–1913, 1914 ja 1924. KOS 10/18/1912. Juhon Mustakallion matkakertomus 25.1.1912.
- 27 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet. 19.8.1903 saapuneen anomuksen liitteenä ollut Lydia Lyytikäisen ansioluettelo. W:la (G. A. Wuorela), Lydia Elisabeth Lyytikäinen 50 vuotias. SAKL 8/1919, s. 119.
- 28 Ensimmäinen kongressi pidettiin Wienissä v. 1873, toinen Dresdenissä 1876, kolmas Berliinissä 1879, neljäs Frankfurt am Mainissa jne. Kongressipaikat olivat yleensä Saksassa (poikkeuksellisesti v. 1885 Hollannissa). Ståhl, Henrik, VIII europeiska blindlärarekongressen i München 5–8 Augusti 1895. SAKL 3/1896, s. 33.
- 29 VA. Kouluhallitus V. 19.8.1903 saapuneet anomuksen liitteenä ollut Hanna Ingmanin ansioluettelo. Ståhl, SAKL 3/1896, s. 33–39.
- 30 Från 9:de blindlärarekongressen i Berlin 1898. SAKL 4/1899, s. 49–53.
- 31 Ståhl, SAKL 3/1896, s. 33–39.
- 32 Lyytikäinen 1903, s. 101. Kuudes pohjoismaiden aistivalliskokous Tukholmassa. Kokous aistivallisten hyväksi... 1912.
- 33 VA. VSV 64/1888. Senaatin esitys 11.5.1888, kenraalikuvernöörin kirje 17.5.1888 ja valtioshteerin viraston vastaus 9.6.1888.
- 34 Slavofiilien 1860-luvun suurmiesten aateperintö vaikutti esim. Venäjän 1880-luvun lehtikirjoittelussa. Hyvämäki 1964, s. 292 ja 293.
- 35 Forsius, W., Från 4:de allmänna nordiska abnormskolemötet i Köpenhamn. SAKL 6/1898, s. 83–88.
- 36 Pohjoismaiden aistivalliskoulukokous Tukholmassa. SAKL 1/1903, s. 27 ja 28. Lyytikäinen 1903, s. 101–106.
- 37 Lyytikäinen 1903, s. 105.
- 38 Helsingin kokouksen alustukset julkaistiin kirjassaan Kuudes pohjoismaiden kokous aistivallisten hyväksi. Työjärjestyksiä ja alustuksia. Helsingissä heinäkuun 24–27 päivänä 1912. Helsinki 1912. Mm. Wuorelan, Lyytikäisen ja Mäkisen alustukset ovat siinä kokonaan.
- 39 Halila 1963, mm. s. 66, 68–70.
- 40 Halila 1949, s. 112 ja 113.
- 41 Orava 1976, s. 13.
- 42 Suomen Aistivalliskoulujen Lehden artikkeleissa on tietoja kuurojenkoulun opettajien osallistumisesta yhteisiin kokouksiin.
- 43 Tukholman kaupunginarkisto, Tukholma. Manilla-koulun arkisto. Vieraskirjat 1830–1938.
- 44 Moldenhawer 1905. Teoksessa on useita luetteloita Kööpenhaminan koululla vierailleista

ulkomaalaisista opettajista, mm. s. 141–143, 159 ja 160, 180–182.

- 45 Valtionarkisto, Oslo. Kirkollisvirasto 1819–1904. Christianian sokeainkoulun arkisto. Opettajien stipendiluettelot 1877/1878–1892/1893 ja 1894/95.

6.7 Opettajien yhteistyö ja järjestäytymispyrkimykset

- 46 Esim. Münchenin kokous käsitteli sokeainopettajien taloudellisen aseman parantamista. Ståhl 1899, s. 39.
- 47 Aistivalliskoulujen opettajiin kuuluivat lehden mukaan kuuromykkäin-, sokeain- ja tylsämielistenopettajat. Sana käsiteltiin laajemmin kuin myöhemmin käytetty *aistivammainen*, jonka piiriin viimeksi mainittu ryhmä ei kuulu.
- 48 Wichman, Ossian, Ett finskt abnormskolemöte. SAKL 8/1899, s. 117–119.
- 49 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet. Senaatilta saapunut kirje 24.3.1900.
- 50 VA. KKK 1901/I osa, n:o 111 (23.3.1900 päivätty kirje).
- 51 Keskustelut Suomen ensimmäisessä aistivalliskouluopettajien kokouksessa Turussa 10–12 p:nä Kesäkuuta 1901. Förhandlingar vid Första Finska Abnormskoleläremötet i Åbo den 10–12 Juni 1901. Turku 1901.
- 52 Toinen yleinen aistivalliskoulujen opettajain kokous. SAKL 1/1905, s. 35–37.
- 53 Toinen yleinen Suomen Aistivalliskoulujen opettajain kokous Helsingissä kesäkuun 5, 6 ja 7 päivänä 1906, Helsinki 1907 (kokouksen kulusta, alustuksista ja päätöksistä julkaistu kirjanen).
- 54 Mts. 16 (pöytäkirja).
- 55 Mts. 65–69 (pöytäkirja).
- 56 Mts. 138–144.
- 57 Halila 1949 III, s. 339. Kansakoulunopettajien ensimmäiset yhdistykset oli perustettu jo 1880-luvulla ja v. 1893 lopullisesti laillistettiin ”Suomen kansakoulunopettaja- ja naisopettajayhdistys” (Halila 1949 II, s. 367 ja 368).
- 58 Melin 1980, s.238.
- 59 KIn, Aistivallislaitosten opettajain liitto. SAKL 9/1908, s. 132 ja 133. E.H., Till frågan om abnormskollärorenas allmänna förbund. SAKL 5/1908, s. 9–11.
- 60 Lyytikäinen, Lydia, Suomen Aistivalliskoulujen opettajaliiton vuosikertomus vuodelta 1919. SAKL 5/1920, s. 77.
- 61 Kuurojen ja Sokeain Opettajain Liitto ry:n arkisto (KSOLA), Näkövammaisten koulu, Jyväskylä. Perustavan kokouksen pöytäkirja (päiväämätön). Killinen, Kust., Suomen Aistivalliskoulujen Opettajain Liitto. SAKL 3/1919, s. 39–41.
- 62 KSOLA. Saapuneet kirjeet. 30.1.1919 päivätty kirje.
- 63 KSOLA. Walter Forsiuksen 7.3.1919 allekirjoittama todistus.

6.8 Palkkauksen kehitys

- 64 VA. Tuomiokapitulien kouluarkisto. Porvoon tuomiokapituli, Helsinki, Helsingin So-

keainkoulu. Kirjeasiakirjat 1865–1867. Beräkning af kostnaderne för provisorisk läroanstalt för sex blinda i Helsingfors 4.5.1865. OS 1865, § 23.

- 65 OS 1875, s.4.
- 66 OS 1879, § 22, s. 17 ja 18 muistutus 2.
- 67 OS 1865, § 24 ja OS 1879, § 23.
- 68 Halila 1949 II, s.345.
- 69 Halila 1949 II, s. 347 ja 348. Vuoden 1885 valtiopäivillä nostettiin valtionapua miesopettajien palkoissa 800 markkaan ja naisopettajien palkoissa 600 markkaan (Halila 1949 II, s. 351).
- 70 Halila 1949 II, s. 345.
- 71 Halila 1949 II, s. 351.
- 72 Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokous 1885 n:o 27. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus muutamista muutoksista naisivistystä warten olewien oppilaitosten järjestämisestä sekä uusien semmoisten oppilaitosten perustamisesta. Palkkaus- ja menosäännöt tyttökouluille Suomessa, s. 7.
- 73 Forsiuksen ehdotus, s. 20.
- 74 AVKM 1890. Ehdotus kulunkisäännöiksi, perustelut, § 47–52, s. 90–92.
- 75 AVKM 1890. Ehdotus kulunkisäännöiksi, perustelut, s. 111.
- 76 Vuoden 1892 julistus, vuosirahansääntö, s. 9.
- 77 Vuoden 1892 julistus, kohta XVI. Vuoden 1866 kansakouluasetuksen §:n 44 mukaan seminaarinopettajille maksettiin 30 vuoden jälkeen eläkettä koko palkan verran, 25 vuoden jälkeen 3/4 palkasta, 20 vuoden jälkeen 1/2 ja 15 vuoden 1/4 palkasta.
- 78 Vuoden 1892 julistus, kohta XVI.
- 79 Halila 1949 II, s. 357 ja 358.
- 80 Vuoden 1892 julistus. Palkkaus- ja menosäännöt kuuromykkäin- ja sokeainkouluille Suomessa, s. 6–9. Turun ja Kuopion kuurojenkoulun johtajat saivat palkkaa 3.600 markkaa, kun taas Pietarsaaren ja Jyväskylän vain 3.000 markkaa vuodessa.
- 81 1.5.1899 saapunut kirje. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet 1898–1907. VA. Kouluhallitus V.
- 82 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet. 1.5.1899 saapunut kirje.
- 83 Suomen Aistivalliskouluopettajien palkat. SAKL 8/1901, s. 130.
- 84 VA. Senaatin talousosasto. 14.10.1901 saapunut kirje. Suomen Aistivalliskouluopettajien palkat. SAKL 8/1901, s. 132 ja 133.
- 85 Halila 1949 III, s. 290.
- 86 Vuoden 1904 asetus. Vuosirahansäännöt Suomen kuuromykkäin- ja sokeainkouluille, s. 42–45.
- 87 Johtajalle ja miesopettajalle ”erityinen palkkio” oli 500 mk, johtajattarelle, asumalaitoksen johtajattarelle ja naisopettajalle 400 mk. Vuoden 1904 asetus, kohta 21. Mainittu palkkio korvasi aikaisemman kalliiden elinkustannusten lisän.
- 88 Vuosirahansäännössä apuopettajattaren palkaksi oli merkitty 2.100 markkaa, mutta kun Ina Hoffrén valittiin hoitamaan 1.9.1904 lähtien perustettua toisen apuopettajattaren virkaa, määrättiin hänen palkkaiseen 1.200 markkaa vuodessa. VA. Kouluhallitus V. Senaatil-

- ta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet, 3.7.1904 saapuneet kirjeet.
- 89 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet, 17.2.1910 saapunut kirje.
- 90 Vuoden 1904 asetus, kohdat 19 ja 20.
- 91 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet kirjeet, 28.10.1899 saapunut kirje.
- 92 Vuoden 1892 julistus, s. 9.
- 93 Vuoden 1904 asetus, s. 42 ja 45.
- 94 VA. Kouluhallitus V. Senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet. 20.10.1910 saapuneen kirjeen mukaan Wäinö Illmanille ja Juhani Makkoselle myönnettiin henkilökohtaista palkanlisää 460 mk vuodessa.
- 95 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulut, KD 1914 2/6 (20.1.1914). Aistivalliskoulujen opettajain palkankorotusanomus. SAKL 4/1914, s. 52–54.
- 96 Nordman, A. Eliel, I lönefrågan 2/1914, s. 34–37 ym. artikkeleita.
- 97 VA. KYH:n ptk. 20.10.1913, § 7 (s. 2780).
- 98 Nordman, SAKL 2/1914, s. 36 ja 37.
- 99 U. K-a (U. Kahma), Naisopettajain ja perheettömäin miesopettajien palkkain tasottaminen. SAKL 4/1914, s. 55–57.
- 100 Aistivalliskoulujen opettajain palkat. SAKL 9/1914, s. 139 ja 140.
- 101 VA. Senaatin talousosaston pöytäkirjojen mukaan opettajat saivat vain pieniä kalliin ajan lisäyksiä palkkoihinsa v. 1914.

6.9 Sokeainopettajat – ryhmä kansakoulun-, oppikoulun ja ammattiopettajien välillä

- 102 Oppikouluissa käsitöitä ei opetettu ollenkaan tai aineen tuntimäärä oli pieni. Käsityönopettajat järjestäytyivät 1910-luvulla asemansa parantamiseksi. Kiiasmaa 1982, s. 55, 59, 72, 75 ja 191. Ammattiopetusta annettiin 1900-luvun alussa ylemissä ja alemmissa käsityöläiskouluissa, Taideteollisuus-Keskuskouluissa, ammattikouluissa, ja vanhempien työläisten kursseilla. Esim. v. 1910–1911 oli näin ammattiopetuksen piirissä yli 3.000 oppilasta. Ammattikasvatuskomitean mictintö n:o 8/1912, s. 15.
- 103 Esim. Bruhn 1964, s. 58–60.
- 104 Bruhn 1964, s. 41–48. Lehmusto 1951, s. 244–259.

6.10 Muu henkilökunta

- 105 VA. Tuomiokapitulien kouluarkisto. Porvoon tuomiokapituli, Helsinki, Helsingin Sokeainkoulu. Kirjeasiakirjat 1865–1867. G. M. Waenerbergin laskelma 4.5.1865 (jäljennös).
- 106 JyMa. HSKA. Helsingin Sokeainkoulun kasakirja 1865–1872. Palkanmaksua ja elintarvikehankintoja koskevat merkinnät 1865–1870.
- 107 OS 1870. Vuosirahansääntö sokeiden oppilaitokselle Kuopiossa, s. 17.
- 108 JyMa. KSKA. Kuittien kopiokirja vuosilta 1871–74. Palkanmaksua ja vaate-, kenkäyms. hankintoja koskevat kuitit.
- 109 Vuoden 1892 julistus. Palkkaus- ja menosäännöt kuuromykkäin- ja sokeain-kouluille Suomessa, s. 9.

- 110 Vuoden 1904 asetus. Vuosirahansäännöt Suomen kuuromykkäin- ja sokeainkouluille, s. 43 ja 45.
- 111 Mm. Kaarlo Suonion ja Antti Tikkasen haastattelu.
- 112 Talonmiehille kuului vain asunto ja lämpö, ei ruokailuetua.
- 113 Summat ovat vuosirahansäännön mukaiset peruspalkat eikä niissä ole mukana ikälisiä ym. korotuksia.
- 114 Pekka Mykkänen tuli käsityönopettajaksi ja Frida Grahn hoiti opettajan tehtäviä.

7 SUOMEN SOKEAINKOULUJEN OPPILAAT VUOSINA 1865–1917

7.1 Sokeainkouluissa opiskelleiden määrät

- VA. Tuomiokapitulien kouluarkisto. Porvoon tuomiokapituli, Helsinki, Helsingin Sokeainkoulu. Kirjeasiakirjat 1865–1867. Suometar 26.6.1865 ja 15.7.1865, lehti-ilmoitukset avattavasta Helsingin Sokeainkoulusta. Kuopion oppilasmäärä oli säädetty 17.11.1870 annetussa julistuksessa.
- 2 JyMa. HSKA ja KSKA. Oppilaiden nimikirjat.
- 3 Suomea koskevat tiedot on koottu oppilaiden nimikirjojen, vuosikertomusten, SVT XXIV:n oppilaita koskevien taulukoiden ym. lähteiden pohjalta. Ruotsin määrät on saatu laskemalla yhteen Gustaf Ekin ilmoittamat Tomtebodan laitoksen ja esikoulun (v:sta 1879) sekä Växjön esikoulun (v:sta 1884) oppilasmäärät. Ek 1938, s. 103 ja 104. Aikaisemilta vuosilta määriä ei ole mainittu.
- 4 Nimim. Sjöstjärnä, s. 6. Helsingin Sokeainkoulu 80-vuotias. Varjojen Mailta. Suomen Sokeain Kirjallisuusyhdistys R. Y:n äänenkannattaja, 10–11/1945, s. 5–9.
- 5 Linsén 1867, s. 9.
- 6 Nimim. Sjöstjärnä 1945, s. 9.
- 7 Esim. Koti ja Koulu 1.7.1865. Helsingfors Dagblad 28.10.1865.
- 8 Ek 1938, s. 8 ja 10.
- 9 Kansanrunousarkiston kokoelmissa säilyneet tiedot esim. osoittavat, että sokeainopetukseen ei suhtauduttu kovin ennakkoluuloisesti.
- 10 Hauge 1961, s. 24 ja 25.
- 11 Ek 1938, s. 10.
- 12 Hauge 1961, s. 26 ja 27.
- 13 OS 1870, § 42.
- 14 Steniuksen matka suuntautui seuraaviin paikkoihin: Maaninka, Lapinlahti, Iisalmi, Kiuruvesi, Pyhäjärvi, Kärsämäki, Piippola, Säreisiin, Rantsila, Temmes, Siikajoki, Liminka, Oulu ja paluumatkalla Muhos, Utajärvi, Puolanka, Suomussalmi, Ristijärvi, Paltamo, Sotkamo, Kuhmo, Nilsia, Kaavi, Tuusniemi ja Kuopio. VA. Kouluhallitus. KD 350/102 1872. Mm. Steniuksen matkakertomus.
- 15 Steniuksen matkakertomus 1872.
- 16 Stenius 1877, s. 9.
- 17 Stenius 1877, s. 9 ja 10.
- 18 JyMa. KSKA. Virkakirjeet 1871–1898. Oppilaiden virkatodistukset ja muut todistukset 1871–1891.

- 19 Termiä käytettiin esim. oppilaiden nimikirjoissa.
- 20 Ek 1938, s. 80 ja 81.
- 21 Ks. liite 12. Taulukoissa on oppilaiden yhteismäärät. Helsingin ja Kuopion kouluissa oli neljä yhteistä oppilasta, Aukusti Lindell, Kaarlo Hämäläinen sekä Ina ja Sofia Hoffrén, jotka ovat molempien koulujen oppilasmäärissä, mutta yhteismäärässä vain kerran mukana.
- 22 Länsi-Euroopan vanhimmissa sokeainkouluissa ja esim. kaikissa Pohjoismaiden kouluissa opetettiin poikia ja tyttöjä yhdessä. Erikseen tytöille ja pojille perustettuja sokeainkouluja oli vain muutamia, esim. Pietarin sokeiden tyttöjen koulu ja poikaoppilaitos Worcester College Englannissa (v:sta 1868). Eagar 1950, s. 27. Margolin 1940, s. 129.
- 23 KÄ 1866, § 83 ja 120.
- 24 Halila 1949 II, s. 85.
- 25 OS 1875, § 1.
- 26 Asetelma on koottu liitteen 12 taulukoista 12 ja 13.
- 27 Liitteen 12 taulukot.
- 28 Vuosina 1879–1890 Tomtebodassa oli koko ajan poikia enemmän kuin tyttöjä. Pojat olivat enemmistönä myös vuosina 1896–1910 ja 1911–1918. Erot saattoivat olla niinkin suuret kuin esim. v. 1907–1908: 70 poikaa ja 49 tyttöä. Ek 1938, s. 103 ja 104.
- 29 Suomenmaan Virallinen Tilasto VIII. Tilastollisia Tauluja Suomen Sokioista vuonna 1873, 1877, s. 8. Oppilasmäärät on laskettu matrikkelitietojen mukaisesti.
- 30 Allmänna institutet för Döfstumma och Blinda på Manilla vid Stockholm. Läseåret Aug. 1872 – Juni 1873, 1873, s. 13.
- 31 Suomenmaan Virallinen Tilasto XXI. Vainvaishoitotilasto B. Vainvaishoitotarkastelijan vuosikertomuksia 2. Vuonna 1894, 1895, s. 30.
- 32 Suomenmaan Virallinen Tilasto XXI. Vainvaishoitotilasto B. Vainvaishoidon tarkastelijan vuosikertomuksia 9. Vuonna 1901, 1902, s. 9–11.
- 33 Suomenmaan Virallinen Tilasto VIII. Kuuromykkäin, sokeain ja tylsämielisten tilastoa. 3. Suomen kuuromykkäin, sokeat ja tylsämieliset joulukuun 31 päivänä vuonna 1900. Tilastollinen yleiskatsaus, julkaissut aistivalliskoulujen tarkastaja, 1904, s. 13.
- 34 Halila 1949 II, s. 64.
- 35 JyMa. KSKA. Ote Kemin mlk:n kuntakokouksen pöytäkirjasta 26.1.1901. Saapuneet kirjeet.
- 36 JyMa. KSKA. 30.7.1901 saapunut kirje.
- 37 JyMa. KSKA. Kuopion Sokeain Miesten Työkoulun oppilasmatrikkeli.
- 38 JyMa. KSKA. Saapuneet kirjeet, läh. 18.8.1900, 3.8.1901 ja 23.6.1903.
- 39 Jalmari Heiskasen haastattelu. Oppilaiden nimikirja II (HSK) n:o 165.
- 40 JyMa. KSKA. Saapuneet kirjeet, läh. 29.7.1901, 18.7.1902 ja 18.10.1903.
- 41 JyMa. HSKA. Saapuneet kirjeet, läh. 23.5.1897.
- 42 Ek 1938, s. 80 ja 81.
- 43 Hauge 1961, s. 54 ja Andersen 1969, s. 84.
- 44 Hauge 1961, s. 54 ja 55.
- 45 Hauge 1961, s. 74, 81 ja 135.
- 46 Margolin 1940, s. 32.
- 47 Margolin 1940, s. 36.
- 48 Margolin 1940, s. 33.
- 49 Margolin 1940, s. 129 ja 130.
- 50 Taulukoihin ja karttoihin on oppilaita merkitty kotipaikkakunnan mukaan. Oppilasmatrikkelihin on merkitty yleensä vain syntymäpaikka. Mikäli kotipaikkakunta on vaihtunut, siitä on maininta. Muutamissa vuosikertomuksissa on oppilaiden silloiset kotipaikkakunnat.
- 51 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK).
- 52 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 29.
- 53 Esim. inarilainen Penjami Rotonen tuli Helsingin kouluun. Hän matkusti junalla Rovaniemelle ja sieltä edelleen porokyydillä Inariin. JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 129. Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 54 Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 55 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja (HSKA), n:o 29.
- 56 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja II (HSK), n:o 149.
- 57 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 73. Kuka kukin oli. Who was who in Finland, 1961, s. 285.
- 58 HSK:n vuosikertomukset 1898–1905, oppilastuettelot.
- 59 Ks. liite 13, taulukko 16.
- 60 Suomen Virallinen Tilasto VIII, 3. osa, s. 11 ja 12. Tilastoissa ovat mukana kaikenikäiset näkövammaiset, eivät vain lapset ja nuoret.
- 61 Taulukkoon on merkitty myös kyseisten läänien asukasluvut (31.12.1900). Suomen Virallinen Tilasto VI. Väestötilasto. 37. Katsaus Suomen väkilukuun joulukuun 31 päivänä 1900. Ynnä tietoja edellisistä yleisistä väenlaskuista maassa, 1906, s. 2.
- 62 Valonen 1963, s. 160. Gebhard 1909, kartta 3. Haatanen 1968, s. 142.
- 63 Valonen 1963, s. 160, 166 ja 167.
- 64 Valonen 1963, s. 160, 166 ja 167.
- 65 SVT VIII. Tilastollisia Tauluja... 1877, s. 34 ja 35.
- 66 Lisäksi oli 1,3 prosenttia oppilaista, joista ei ole tietoa.
- 67 Väestösuhteet Suomessa vuonna 1917. Tilastollisia tiedonantoja julkaissut Suomen Tilastollinen Päätoimisto. 27. 1919, s. 13.
- 68 SVT X. Kansanopetus 16–49 (1890–1918). Kansakoulut kaupungissa. Kansakoulut maalla. Oppilasten koulunkäynti lukuvuonna
- 69 Alkuvuosien oppilastiedoissa, esim. nimikirjoissa, ei ole mainintaa oppilaiden äidinkieltä.
- 70 SVT VIII. Tilastollisia Tauluja...1877, s. 7.
- 71 Alopaeus 1889, s. 21.
- 72 Ingman 1894, s. 19
- 73 Ingman 1895, s. 21.
- 74 Luvut on koottu vuosikertomuksista.
- 75 Yksityiskohtaiset tiedot ovat liitteessä 21. Taulukot on koottu siltä ajalta, jolta on säilynyt tietoja vuosikertomuksissa ja nimikirjoissa. Vuosikertomuksiin oli merkitty vain tiedot

siitä, mihin opetusryhmään oppilas oli kuulunut (suomen- ja ruotsinkielisiä opetettiin eri ryhmissä). 1890-luvun alkuvuosina opetuskieli saattoi olla toinenkin kuin äidinkieli, mutta myöhemmin oppilaita opetettiin yleensä äidinkielellään. Ruotsinkielisen väestön määrät on otettu Wariksen 1948 ilmestyneestä teoksesta, s. 74.

76 Valonen 1963, s. 160.

7.4 Sosiaalinen tausta

77 Luokituksessa on sovellettu Erkki Markkanen esittämää ammattiluokitusta, Markkanen 1974, s. 17. Alaryhmien luokituksessa on käytetty tukena myös Heikki Wariksen luokitusta, Waris 1940, s. 213–215.

Oppilaan vanhempia koskeva tieto on merkitty yleensä isän ammatin mukaan. Varsinkin alkuvuosina oli monien oppilaiden isän kohdalla okänd. Koska merkintä on tehty yleensä jo kouluuntulovaiheessa, on holhooja ollut ilmeisesti äiti. Jos äidin ammatti on mainittu, on luokiteltu sen mukaan, ellei ole, vanhempien ammatti on luokiteltu tuntemattomaksi. Suomen koko väestöä osoittavat määrät on yhdistetty eri lähteistä, ks. Waris 1948, s. 303, 314 ja 315 sekä Gebhard 1913, s. 91, 109 ja 123. Luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia. Kasityön ja teollisten ammattien harjoittajat ovat koko väestön kuviossa yhtenä ryhmänä.

78 Lukuvuonna 1875–1876 maaseudun kansakoulujen oppilaista oli 86 prosenttia maatalousperheiden (43 prosenttia tilallisten ja 43 prosenttia tilattomien) lapsia. Halila 1949 II, s. 55.

79 Luvut on laskettu ruokakunnan päähenkilön mukaan. Waris 1948, s. 303.

80 Vrt. Waris 1948, s. 314 ja 315 ja Gebhard 1913, s. 91, 109 ja 123.

81 Gebhard 1909, kartta 3. Valonen 1963, s. 160.

82 Esim. johtaja Stenius valitti v. 1889 aistivalliskoulukomiteassa, etteivät talolliset lähetä sokeita lapsiaan kouluun, vaan sanovat: ”Mitä siitä raukasta kouluun..., eihän sen kumminkaan tarvitse itseään elättää..., onhan sillä leipää kotonakin.” AVKM 1890. Steniuksen vastalause, s. 147.

83 Waris 1948, s. 303.

84 Waris 1948, s. 303.

85 Waris 1948, s. 303.

86 Kuopion Sokeainkoulun kaikista oppilaista on nimikirjaan, vuosikertomukseen tai molempiin niistä merkitty vanhempien ammatti. Helsingin koulun oppilaista osalta puuttuvat vanhempien ammattia koskevat tiedot.

87 Liitteet 26 ja 27.

88 Esim. Mikkelin ja Kuopion lääneissä oli loisruokakuntia 36–38% kaikista ruokakunnista v. 1901. Waris 1968, s. 10. Ks. myös Waris 1948, s. 316 ja 317 sekä Haatanen 1968, s. 146 ja 147.

89 Mainintoja on oppilasmatrikkeleissa ja vuosikertomuksissa.

90 Esim. Kuopion Sokeainkoulun korkein maksu oli alkuvuosina 100 markkaa vuodessa (Stenius 1877, s. 16). Lukuvuonna 1910–1911 mainittu maksu oli 125 markkaa (Wuorela 1911, s. 28–31).

91 JyMa. KSKA. Oppilasmaksusitoumukset 1872–1898 ja Oppilasmaksu- ja vaaterahojen kantokirja 1894–1905.

92 Luvut on yhdistetty oppilastaulukoista, SVT XXIV. Aistivalliskoulu. 1892–1911.

93 Koulujen kirjeenvaihdossa on runsaasti kirjeitä, joissa maksuasioita käsiteltiin.

94 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 200. Oppilasmaksu- ja vaaterahojen kantokirja 1894–1905, s. 141 ja 142, 149 ja 150.

95 JyMa. KSKA. 8.7.1895 ja 30.12.1897 saapuneet kirjeet.

96 JyMa. KSKA. Oppilasmaksu- ja vaaterahojen kantokirja 1894–1905, s. 111 ja 112.

97 Halila 1950 IV, s. 24.

7.5 Oppilaiden terveydentilaa koskevia tietoja

7.5.1 Sokeuden syyt

7.5.1.1 Alkuvuosien oppilaat

1 Tiedot on tallennettu alkuvuosista saakka oppilaskorteille, mikäli niitä on löytenyt. Myöhemmältä kaudelta on runsaasti tietoja vuosikertomuksissa, nimikirjoissa ja oppilashakemuksissa. Monesti esim. Kuopion Sokeainkoulun saapuneisiin papereihin on liitetty eräänlainen ”monitoimitodistus”: papintodistuslomakkeelle on virkatodistustietojen lisäksi lääkäri merkinnyt omat havaintonsa ja onpa varattomuuskin voitu todistaa samalla paperilla. Liitteenä 25 on esimerkki tällaisesta todistuksesta.

2 Widmark 1899, s. 1–65.

4 Widmark 1899, s. 42. Taulukko, josta tiedot on koottu, on liitteessä 26.

5 Blenorrhoea neonatorum oli myös monen Yhdysvaltojen osavaltion sokeainkoulun oppilaiden johtava sokeuden aiheuttaja vastaavana aikana. Best 1934, s. 85.

6 Esim. Kantero ym. 1977, s. 184.

7 Vannas 1948, s. 475 ja 476. Ks. myös Rintelen 1961, s. 52 ja 53.

8 Sokeainkoulujen nimikirjojen mukaan silmätippurin sokeuttamat lapset on merkitty syntymästä saakka sokeiksi tai aivan ensimmäisinä elinviikkoinaan sokeutuneiksi.

9 Widmark 1899, s. 59. Ks. liite 26. Helsingin yliopistoon oli saatu v. 1871 silmätautiopin professorin virka ja samana vuonna oli aloittanut toimintansa silmäklinikka. Vannas ym. 1971, s. 14 ja 17.

10 Widmark 1899, s. 47.

11 Soinen 1935, s. 305–307.

12 Widmark 1899, s. 53 ja Henriksen 1977, s. 28.

13 Widmark 1899, s. 59. Ks. liite 26.

14 Widmark 1899, s. 42.

15 Widmark 1899, s. 58 ja 59.

16 Valonen 1963, s. 160.

17 Vannas 1948, s. 480–482.

18 Rintelen 1961, s. 57.

19 Widmark 1899, s. 42.

20 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 24.

21 Vannas 1948, s. 476–480.

- 22 Widmark 1899, s. 58 ja 59.
 23 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK) ja Ingman 1898, s. 14 ja 15, 18 ja 19.
 24 Widmark 1899, s. 43 ja 44.
 25 Widmark 1899, s. 58 ja 59.
 26 Widmark 1899, s. 57 ja 58.
 27 Widmark 1899, s. 42. Vrt. myös Forsmark 1938, s. 162.
 28 Widmark 1899, s. 51 ja 52. Forsmark 1938, s. 162.
 29 Widmark 1899, s. 58 ja 59.
 30 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK) sekä saapunut kirje ja papintodistus 23.5.1888.
 31 JyMa. KSKA. Papintodistus 8.8.1887 ja 24.8.1887. Hakemus ja sitoumus 7.8.1887. Oppilasmatrikkeleissa ja papintodistuksissa esiintyvät sokeuden syyt eivät ole läheskään aina silmälääkäriin eivätkä yleislääkäriin määrittämiä. Usein niihin on otettu tiedot esim. oppilaan vanhemmilta tai muulta hoolhojalta, joka on toimittanut lapsen kouluun. Jälkimmäinen tapaus voi olla myös iridocykliitti I. molemminpuolinen krooninen iriitti..

7.5.1.2 Vuosina 1890 1899 tulleet

- 32 Vuosikertomukset on laadittu hyvin tarkasti oppilaita koskevilta osiltaan.
 33 Täytettyjä ”kaavoja” on molempien koulujen arkistoissa. Lisäksi ”kaavan” sisältö julkaistiin vuosikertomuksessa pääsyvaatimuksia käsittelevän luvun yhteydessä v. 1894. Lyytikäinen 1894, s. 27 ja 28.
 34 Ks. myös liite 28, taulukko 33. 1890-luku on otettu lähemmän tarkastelun kohteeksi myös siitä syystä, että siltä on kaikkein tarkimmat tiedot oppilaiden sokeuden syistä sekä sosiaalili- ja alueellisista taustoista. Sokeuden syitä koskevat tiedot ovat myös koulujen kesken vertailukelpoisia.
 35 Ks. liite 28, taulukko 33.
 36 Widmark 1899, s. 48. Vannas 1962, s. 462 ja 463. Forsmark 1938, s. 159 ja 160.
 37 Naisten klinikan vuosikertomusten yhdistelmä 1873–1903 (käsin kirjoitettu). Naisten tautien klinikan kirjasto. Helsingin Yliopistollinen Keskussairaala. Mainitun lähteen mukaan v. 1890 laimennettiin lapistipponen vahvuutta aikaisemmin käytetystä 2 prosentista.
 38 Widmark 1899, s. 48 ja 49.
 39 Forsmark 1938, s. 106.
 40 Rokko ja sisärokkotauti mainittiin kyllä vielä.
 41 Oppilasmatrikkeli (KSK), oppilaat n:o 179 ja 202.
 42 Forsmark 1938, s. 162 ja 163.
 43 Oppilaiden nimikirja I (HSK) ja vuosikertomusten oppilasluettelot.
 44 JyMa. KSKA. Papintodistus 23.8.1890. Hakemus 23.8.1890. Matrikkelissa on sokeuden syyksi merkitty ”blenorrhoe”.
 45 Gebhard 1909, kartta 3.
 46 Valonen 1963, s. 160.
 47 Forsmark 1938, s. 164.
 48 Oppilaiden nimikirja I (HSK).
 49 Oppilasmatrikkeli (KSK) ja vuosikertomusten luettelot. Viimeksi mainittu vamma on vuosikertomuksissa merkitty virheellisesti sokeuden syyksi.
- 50 Oppilaiden nimikirja I (HSK) ja vuosikertomukset.
 51 Oppilaiden nimikirja I (HSK), vuosikertomusten oppilasluettelot ja Sipilä 1907, s. 23.
 52 Oppilaiden nimikirja I (HSK) ja vuosikertomusten oppilasluettelot.
 53 Oppilaiden nimikirja I (HSK), oppilaat n:o 58, 65 ja 100. Oppilasmatrikkeli (KSK), oppilaat 138 ja 160.
 54 1890-luvulla sokeainkoulu tuli Ruotsissa pakolliseksi ja sokeainkouluun tuli oppilaita syrjäisimmiltäkin seuduilta. (Ks. Widmark 1899, s. 162).
 55 Oppilasmatrikkeli (KSK) ja vuosikertomukset.
 56 Oppilasmatrikkeli (KSK) ja vuosikertomukset.
 57 Forsmark 1938, s. 163.
 58 Oppilasmatrikkeli (KSK) ja vuosikertomukset.
 59 Oppilasmatrikkeli (KSK) ja vuosikertomusten oppilasluettelot.
 60 Oppilaiden nimikirja I (HSK) ja vuosikertomukset
 61 Joissakin tapauksissa on matrikkelitietoihin merkitty sokeuden syyksi ”tuntematon”. Lisäksi oli muutamia sellaisia oppilaita, jotka olivat koulussa vain vähän aikaa ja joiden tiedot muiltakin osin olivat puutteelliset.

7.5.1.3 Vuosien 1900–1917 oppilaat

- 62 Helsingin Sokeainkoulun merkinnät olivat tämän vuosisadan ensimmäisellä kymmenluvulla vielä tarkat, mutta v. 1910–1917 on epätarkkuuksia. Hyvin monen oppilaan tiedoissa on vain maininta ”sokea pienestä saakka”. Toisaalta Kuopion koulun tiedot on merkitty eri perustein.
 63 Ks. liite 28.
 64 Oppilaiden nimikirja I ja II (HSK) sekä vuosikertomusten tiedot.
 65 Ahola 1966, s. 9.
 66 Luvut ovat likiarvoja Tomtebodan blenorrhoea-sokeiden määrää osoittavasta kuviosta. Forsmark 1983, s. 160.
 67 Vuoteen 1905 mennessä oli Tomtebodaan tulut oppilaaksi jo 15 nallirajäytyksen sokeuttamaa oppilasta. Helsingin koulussa heitä oli vain pari tapausta. Forsmark 1938, s. 163. Oppilaiden nimikirja I ja II (HSK).
 68 Vuosina 1906–1965 tuli Sokeain Ammattikouluun vain kaksi isonrokon sokeuttamaa oppilasta, hekin koulun alkuvuosina. Ahola 1966, s. 24 ja 25.
 69 Forsmark 1938, s. 160. Luvut ovat likiarvoja Tomtebodan blenorrhoea-sokeiden määrää osoittavasta kuviosta.
 70 Forsmark 1938, s. 160.
 71 Sokeuden syytä ei ole näissä tapauksissa mainittu
 72 Kuopion Sokeainkoulussa vaihtui v. 1903 silmälääkäri, kun ”lasareetinlääkäri”, myöh. piirilääkäri Walmarin jäi tehtävästään ja tilalle tuli kaupunginlääkäri Gustaf Forstén. Uusi lääkäri merkitsi toisin kuin edeltäjänsä oppilaiden näkövammaa koskevat tiedot: Aikaisemmin oli mainittu sokeuden syy tai aiheuttaja. Forsténin merkinnöissä sitä vastoin oli usein.

- millä tavalla silmät oli vialliset, esim. amaurosis oc. amb. (molempien silmien umpisokeus), amblyopia oc. amb. (molempien silmien heikonäköisyys) tai phthisis oc. amb. (molempien silmien surkastuminen). – Toisissa diagnooseissa Forstén selitti sokeuden syynkin, esim. phthisis oc. amb. post blenor neonat., molempien silmien surkastuminen silmätippurin vuoksi, tai phthisis oc. amb. post scarlatinam, mol. silmien surkastuminen tulirokon jälkeen.
- 73 Ks. liitteen 28 taulukko 35, jossa ovat mukana myös harvemmin esiintyneet määritykset.
- 74 Pyhärannan pitäjältä oli harmaakaihin sokeuttamat sisarukset, Eurajoelta taas kolme saman perheen lasta. Oppilasmatrikkeli (KSK), opilaat 296 ja 325 sekä 294, 309 ja 327. Rinnalla on käytetty myös vuosikertomustietoja, jotka näiltä ajoilta ovat tarkempia.
- 75 Oppilasmatrikkeli (KSK) ja vuosikertomukset.
- 76 Oppilasmatrikkeli (KSK).
- 77 Opilaiden nimikirja I (HSK), n:o 154. Trakooma oli sairaus, joka yleensä tunnistettiin hyvin, joten trakoomapotilaita ei ilmeisesti ollut tuntemattomien sairauksien ryhmässä. Sokeain Ammattikoulun vuosien 1906–1965 oppilailla trakooma oli yhdentoista oppilaan sokeuden syynä. Kahden viimeksi tulleen syntymävuodet olivat 1913 ja 1918. (Ahola 1966, s. 33 ja 34.)
- 78 Prosenttiluvut koko oppilasmäärästä.
- 79 Yksi tulirokkotapauksista oli sellainen, että oppilaan papereihin on merkitty sokeuden syyksi phthisis oc. amb. post scarlatinam (=molempien silmien surkastuminen tulirokon jälkeen), mutta haastattelussa kyseinen oppilas kertoi sokeutuneensa siten, että hänet oli tulirokkopotilaana viety lääkäriin ja juopunut lääkäri oli pannut hänen silmiinsä hyvin voimakasta lääkettä. Hänet oli viety myöhemmin Kuopion sairaalaan, mutta silmiä ei voitu enää pelastaa. Kaarlo Suonion haastattelu. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 310.
- 80 JyMa. KSKA. Saapuneet kirjeet, läh. 9.1.1904.
- 81 Vuosikertomuksissa esiintyvä määrittely.
- 82 Santavuori, Pirkko, Sjukdomen Spielmeysersjögren i Finland. Visus. Tidskrift för nordisk synpedagogik 2. (36.) årg. 1976/1, s. 6.
- 83 Johtaja Eero Liljan haastattelu.
- 84 Tiedot on yhdistetty Helsingin ja Kuopion luvuista: rinnalla ovat 1890-luvun tilannetta osoittavat prosenttiluvut.
- 85 Kinnunen 1982, s. 50.
- 86 Vannaksen ja Raivion tutkimus on tehty sosiaalisen tutkimuslaitoksen, Helsingin silmäklinikan, Kirkon sokeainkortiston sekä sokeainkoulujen aineistojen pohjalta. Vannas ym. 1963. Ks. myös Kinnunen 1982, s. 51–53.
- 87 Vannas ym. 1963, s. 850–860. Prosenttiluvut on laskettu taulukossa esitetyistä absoluuttisista luvuista. 1890-luku on valittu siitä syystä, että siltä on tarkemmat tiedot.
- 88 Vannas 1963, s. 856. Kinnunen 1982, s. 51.
- 89 Ks. myös Kinnunen 1982, s.55.

7.5.2 Sokeutumisikä ja sokeuden aste

- 90 Oppilaiden nimikirjoihin ja vuosikertomuksiin on merkitty varsinkin 1890-luvulla ja 1900-luvun ensimmäisellä kymmenellä sokeutumisikä. Näkövamman havaitsemisaika on merkitty niissäkin tapauksissa, jolloin lapsi ei ollut täysin sokea vaan heikonäköinen. Alkuvuosien tiedot on saatu vanhemmilta tai holhoojalta sekä usein myös papin- ja lääkärintodistuksista. Myöhemmin 1890-luvulla saatiin vastauksia ”kysymyskaavasta”, sillä siinä oli sokeutumisisikää koskeva kysymys.
- Sokeuden astetta koskevia tietoja on myös nimikirjoissa ja vuosikertomuksissa sekä kouluille saapuneissa kirjeissä. Siitä on myös tarkkoja tilastotietoja vuosilta 1892–1911. SVT XXIV. Aistivalliskoulut. (1–17). Oppilaita koskevat taulukot.
- 91 Kuopion Sokeainkoulusta on 1879-luvulta vain niukasti tietoja, joten luvut on jätetty pois. Ks. myös liite 29.
- 92 Esim. Näkövamman Keskusliiton näönkuntoutuskeskuksessa vuosina 1976–1979 asiakkaina olleista lapsista 90 %:lla oli vammautumisvuodeksi ilmoitettu 0 vuotta ja 7 %:lla ensimmäinen ikävuosi. Hyväriinen ym. 1979, s. 10 ja 11. Kinnunen 1982, s. 53–55.
- 93 Tietoja on kuitenkin niin hajanaisesti, ettei niistä ole tehty taulukoita.
- 94 JyMa. KSKA. Papintodistus 19.11.1877.
- 95 SVT XXIV. Aistivalliskoulut. 1892–1911 (1–17). Oppilaita koskevat taulukot.
- 96 Wuorela 1915, 30–33.
- 97 Selityksenä matrikkeli- ym. lähteissä oli mm. ”näkö parantunut”, ”saanut näkönsä”, ”päästetty koulusta parantuneen näön tähden” tai ”lähetetään koulusta liian näkevänä”.

7.5.3 Liitännäisvammat ja -sairaudet sekä oppilaiden yleinen terveydentila

- 1 Alkuvuosista lähtien on liitännäisvammoista ja -sairauksista merkitty tietoja nimikirjoihin, lääkäriin- ja papintodistuksiin sekä kirjeisiin.
- 2 Tapauksia voi olla enemmänkin, sillä 1870- ja 1880-luvulla on monesti oppilastiedoissa maininta ”kivullosuus ja sairaus”.
- 3 Useat haastattelut, mm. Signe Bergmanin ja Jalmari Heiskasen.
- 4 Helsingin koulussa epilepsia on viiden, Kuopion koulussa viidentoista oppilaan tiedoissa.
- 5 Kemiläinen 1951, s. 9.
- 6 Kemiläinen 1951, s. 18 ja 19, 45 ja 46.
- 7 Kemiläinen 1951, s. 9.
- 8 Määrä on laskettu vuosikertomusten, nimikirjojen ym. lähdeaineiston pohjalta.
- 9 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK). Vuosikertomusten oppilastiedot.
- 10 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK). Vuosikertomukset.
- 11 Oppilasmatrikkeli (KSK) ja vuosikertomukset.
- 12 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), oppilas n:o 42.

- 13 Tutkittavan kauden lopulla kuurosokeita oppilaita ei enää saanut ottaa sokeainkouluihin.
- 14 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), oppilas n:o 66.
- 15 Helin 1905, s. 12.
- 16 Ingman 1896, s. 18. Helin 1905, s. 11–16.
- 17 Ingman 1896, s. 36–38.
- 18 Ingman 1903, s. 21 ja 22.
- 19 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), oppilas n:o 77.
- 20 Helsingin Sokeainkoulun vuosikertomukset.
- 21 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 77.
- 22 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK); oppilas n:o 299.
- 23 Nykymäärityksenä voisi osassa tapauksia olla esim. CP-vamma.
- 24 Ehdotus jätettiin koluylhallitukselle vasta v. 1908. VA. Aistivilliskoulut KD 6/84 1908.
- 25 Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa 1966, s. 158.
- 26 AVKM 1912. Ohjesääntöehdotus sokeainkoululle, § 3.
- 27 Oppilaiden nimikirjoissa on myöhemmin vielä mainintoja vajaamielisten oppilaiden ottamisesta.
- 28 Vuosikertomukset ja haastattelut, esim. Emil Sihvola ja Kaarle Suonio.
- 29 Savonen 1951, s. 14.
- 30 Siipi 1967, s. 25.
- 31 Määrät on laskettu nimikirjojen, vuosikertomusten yms. lähteistön pohjalta. Luvuissa eivät ole mukana ne, jotka erosivat sairauden vuoksi. Monet heistäkin kuolivat pian koulusta lähdettyään.
- 32 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), oppilas n:o 298. Kaarlo Suonion haastattelu.
- 33 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 245.
- 34 Johtajat ottivat lääkärintertomukset yleensä vuosikertomuksiin.
- 35 Lyytikäinen 1894, s. 8.
- 36 Voimistelu oli oppiaineena alkuvuosista lähtien. Vuosikertomuksissa korostettiin usein liikkumisen merkitystä näkövammaisten fyysisen kunnon kohottamiseksi.
- 37 Stenius 1877, s. 8.
- 47 Lyytikäinen 1905, s. 7. Samantapaisia kuvauksia vaivashuutokaupoista oli ollut 1800-luvun loppupuolella sanomalehdissä.
- 48 Lyytikäinen 1905, s. 8. Piirainen 1974, s. 36.
- 49 Salo 1981, s. 21.
- 50 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 114. Greta Pietilän papintodistus 23.9.1886. Hakemus ja sitoumus 17.1.1887.
- 51 OS 1870, § 42.
- 52 Linsén 1867, vuosikertomuksen liite.
- 53 Lyytikäinen 1893, s. 28–31. Vrt. Plit 1984, s. 221–228.
- 54 Wikman Lydia, Valmistavia kouluja eli lastentarhoja sokeille SAKL 3/1898, s. 40–45.
- 55 Suomen sokeain kolmas yleinen kokous Tampereella kesäk. 9–14 p:nä 1913, SAKL 2/1914 s. 40.
- 56 Oppilaiden nimikirjat, hakemukset, sitoumukset ja papintodistukset.
- 57 Linsén 1867, s. 6 ja Totro 1962, s. 8.
- 58 Linsén 1867, s. 8 ja Pinomaa 1931, s. 4.
- 59 Signe Bergmanin ja Anna-Liisa Jäppisen haastattelut.
- 60 Esim. JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja II (HSK), n:ot 139 ja 140. Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 61 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 180. Hakemus 28.8.1894 ja kansakoulutodistus 30.5.1894.
- 62 JyMa. KSKA. Hakemuksen liitteenä ollut todistus 7.10.1894.

7.7 Oppilaiden kouluuntuloikä ja kouluvuosien määrä

7.6 Kouluuntuloa edeltänyt aika

- 38 Oppilaiden kouluuntuloa edeltävältä ajalta on tietoja nimikirjoissa, papintodistuksissa, hakemuksissa, sitoumuksissa ja kirjeissä sekä jonkin verran kirjallisuudessa (Helin 1905, s. 5–8 ja 42–45. Pinomaa 1931, s. 4.)
- 39 Agneta Halosen aine ”Ensimmäiset lapsuuteni ajat”, Helin 1905, s. 42–45.
- 40 Pinomaa 1931, s.4.
- 41 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), oppilaat 166, 168 ja 255.
- 42 Kaarlo Suonion haastattelu.
- 43 Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 44 Nimitykset esiintyvät papintodistuksissa, hakemuksissa ja kuntien sitoumuksissa.
- 45 Vuoden 1852 vaivashoitoasetus, § 33. Ks. myös Salo 1981, s. 20 ja 21.
- 46 Vuoden 1879 vaivashoitoasetus, § 2. Salo 1981, s. 21.
- 63 KA 1866, § 102 ja 139. Halila 1949 II, s. 327 ja 328. Heporauta 1945, s. 156.
- 64 Kouluuntuloiät on laskettu oppilasmatrikkeliin, papintodistusten, vuosikertomusten yms. lähteiden pohjalta.
- 65 Linsén 1867, s. 7.
- 66 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 33.
- 67 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 27.
- 68 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:ot 25, 40, 49 ja 87.
- 69 Halila 1949 II, s. 328.
- 70 Ek 1938, s. 39 ja 81.
- 71 Jo v. 1885 sokeainkoulu oli tullut Norjassa pakolliseksi 14–18-vuotiaille. Hauge 1961, s. 54.
- 72 Margolin 1940, s. 36.
- 73 OS 1865, § 14.
- 74 Esim. Kristiina Hyvönen opiskeli Helsingin Sokeainkoulussa 12 vuotta. Hän oli lahjakas oppilas. Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 2. Linsén 1867, s. 7. Ingman 1898, s. 14 ja 15.
- 75 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 327 ja 331.
- 76 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 212.
- 77 Lähteissä ei ole tietoja yleisiin kouluihin lähteville järjestetyistä tukitoimista.
- 78 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 43 ja 63.
- 79 Mm. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 239.
- 80 Halila 1949 II, s. 221 ja 227.
- 81 Halila 1950 IV, s. 19.

8 OPISKELU SOKEAINKOULUISSA

8.1 Lukuvuodet ja päivittäinen koulutus

8.1.1 Lukuvuodet ja lomat

- 1 Vuoden 1865 ohjesääntö, § 10.
- 2 Vuoden 1879 ohjesääntö, § 10.
- 3 Hanho 1955 II, s. 63 ja 125.
- 4 Kiiasmaa 1982, s. 113. Hanho, s. 347. Koulujärjestys 1872, § 15 (Oppikoulu-Käsikirja 1920, s. 53).
- 5 Vuoden 1875 ohjesääntö, § 6.
- 6 Vuoden 1870 ohjesääntö, § 10.
- 7 Vuoden 1882 ehdotus, § 22 ja 29.
- 8 Vuosikertomusten lukukauden alkua ja loppua koskevat tiedot.
- 9 KSK:n kouluneuvoston pöytäkirja 18.5.1896, § 1. KSKA. JyMa.
- 10 Halila II, s. 214–217.
- 11 Helin 1905. s. 41.
- 12 Agneta Halonen tuli sokeainkouluun v. 1894. Liikenehtydet hänen kotiseudulleen olivat huomattavasti parantuneet Savon radan valmistuttua. Lokakuussa 1889 oli avattu liikenteelle Kouvolan–Kuopion rataosuus.
- 13 Agneta Halosen kirje 19.7.1903. Helin 1905, s. 21 ja 22.
- 14 Signe Bergmanin haastattelu.
- 15 Kaarlo Suonion, Jalmari Heiskasen ja Emil Sihvolan haastattelut.
- 16 Vuoden 1912 ohjesääntö, § 57. Koulujen arkistoissa on Valtion rautateiden lähettämiä junalippuja koskevia kirjoja.
- 17 Elmiina Pekkalan haastattelu.
- 18 Jalmari Heiskasen haastattelu.

8.1.2 Päiväjärjestys

- 19 Linsén 1867, s. 15 ja 16.
- 20 OS 1865, § 11. Vrt. Linsén 1867, s. 16.
- 21 Linsén 1867, s. 16.
- 22 OS 1870, § 47 ja 48.
- 23 Ingman 1889, s. 8.
- 24 Lyytikäinen 1895, s. 12 (suora lainaus).
- 25 Wuorela 1909, s. 7–8.
- 26 Wuorela 1916, s. 13 ja 14.
- 27 Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 28 Wuorela 1916, s. 14.
- 29 JyMa. KSKA. Opettajien kuukausikokouksen ptk. 9.10.1917. § 1. Kaarlo Suonion haastattelu.
- 30 Vuoden 1912 ohjesääntö, § 23, kohta 5 ja § 22, kohta 14.
- 31 Moldenhawer 1905, s. 84.
- 32 Hauge 1961, s. 122–125.
- 33 Margolin 1940, s. 47–48.
- 34 Vuoden 1889 asetuksella oli rajoitettu teollisuusammateissa lapsen työaika päivittäin 6 1/2 tunniksi, mutta 15-vuotiaasta alkaen kutomatehtaissa tehtiin jo tavanomaista 12 tunnin työpäivää kaksivuoroisesti. (Siipi 1967, s. 21.) Teollisuusyöpäivien pituus rajoitettiin kahdeksaksi tunniksi v. 1917. Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI 1968, s. 115.

8.2 Sokeainopetuksen tavoitteet ja oppisisällöt

- 35 OS 1865, § 9. Linsén 1867, oppiaineselostukset.
- 36 Kuopion Sokeainkoulussa ei opetettu erillisenä aineena luonnontiedettä, mutta sitä sisällytettiin havainto-opin opetukseen.
- 37 Määrät on laskettu vuosikertomuksista. Ks. myös Halila 1949 II, s. 324 ja 325.
- 38 Vuoden 1882 ehdotus, § 1 ja 2.
- 39 Forsiuksen ehdotus, s. 11.
- 40 Forsiuksen ehdotus, s. 11. Vuoden 1882 ehdotus, § 1 ja 2.
- 41 AVKM 1890. Alamainen ehdotus asetukseksi... § 1.
- 42 Halila 1949 III, s. 176.
- 43 Juva 1956, s. 99–113.
- 44 Juva 1956, s. 174, 207 ja 208.
- 45 Ehdotus tehtiin Helsingissä pidetyssä sokeainopettajainkokouksessa. Kuudes pohjoismaainen kokous... 1912, Gustaf Adolf Wuorelan alustus 24.6.1912, s. 12.
- 46 Piirustus puuttui alkuvuosina monien kansakoulujen opetusohjelmasta. Myöhemmin, kun mallikurssit saatiin, ne olivat vain ohjeellisia eikä niitä läheskään kaikissa kouluissa noudatettu. Halila II 1949, s. 230, 234 ja 235.
- 47 Vuosiviikkotunti tarkoittaa yhtä opetusviikkotuntia koko lukuvuoden aikana. Luvut ovat vuosikertomuksista. Ks. myös Halila 1949 II, s. 234 ja 235.

8.3 Opetus

8.3.1 Äidinkieli

- 8.3.1.1 *Braillea, Moonia vai latinaaista reliefikirjoitusta. Lukemisen ja kirjoituksen opetus*
- 48 Moldenhawer 1905, s. 5.
- 49 Moldenhawer 1905, s. 5 ja 6.
- 50 Moldenhawer 1905, s. 24.
- 51 Moldenhawer 1905, s. 65 ja 66.
- 52 Moldenhawer 1905, s. 64.
- 53 Moldenhawer 1905, s. 66.
- 54 Siirraakkosia käytettiin reliefikirjoituksen painamisessa esim. Stuttgartissa, Berliinissä, Breslaussa, Pariisissa, Glasgow'ssa ja Philadelphianssa. Sekä isoja että pieniä kirjaimia käytettiin mm. Kööpenhaminan, Lontoon, Edinburghin ja Wienin kirjapainoissa. (Stenius 1870, s. 93).
- 55 Stenius 1870, s. 97–99. Totro 1962, s. 41 ja 42. HEBOLDIN laitteen etuja ja haittoja käsiteltiin esim. Wienin sokeainopettajien kongressissa v. 1873 ja sitä suositeltiin koulukäyttöön. Entlicher 1873, s. 83–87.
- 56 Moldenhawer 1905, s. 89 ja 90.
- 57 Stenius 1870, s. 143.
- 58 Gissler 1964 s. 12 ja 25. Gisslerin mukaan Åstrandin laite oli käytössä Ruotsissa vuoteen 1925, jonka jälkeen siirryttiin tavalliseen konekirjoitukseen.
- 59 Hauge 1961, s. 42 ja 50.
- 60 Hauge 1961, s. 43–47. Best 1934, s. 410 ja 411.
- 61 Hauge 1961, s. 47–49.

- 62 Hauge 1961, s. 50.
 63 Moldenhawer 1905, s. 190.
 64 Stenius 1870, s. 93 ja 94. Nimi on saksalaisen lähteen mukaan (Endlicher 1873, s. 13).
 65 Stenius 1870, s. 96.
 66 Esim. Hauge 1961, s. 41 ja Rützou 1923, s. 16.
 67 Moldenhawer 1905, s. 71.
 68 Rützou 1923, s. 16 ja 19.
 69 Stenius 1870, s. 92.
 70 Moldenhawer 1905, s. 86.
 71 Hauge 1961, s. 40, 41, ja 50. Jo v:n 1873 Wienissä pidetyssä 1. eurooppalaisessa sokeainopettajakongressissa annettiin suositus, että sokeita opetettaisiin käyttämään Brailleen kirjoitusta, kun he tekevät muistiinpanoja tai kirjoittavat toisilleen. Entlicher 1873, s. 87.
 72 Best 1934, s. 406–410.
 73 Stenius 1870, s. 95. Totro 1962, s. 39 ja 40.
 74 Best 1934, s. 410.
 75 Linsén 1865, s. 31.
 76 Uno Cygnaeuksen kirjoitukset 1910, s. 127.
 77 Tukholman kaupunginarkisto. Manilla-koulun arkisto. Minnen 1844–1875. Anteckningsbok för Besökande. Moldenhawer 1905, s. 126. Linsén 1865, s. 3–7.
 78 Alopaeus 1889, s. 34. Pelkonen ym. 1937, s. 33. Totro 1962, s. 76. Plit 1984, s. 214.
 79 Molempien matkakertomuksissa on useissa kohdin kuvattu kirjoitusjärjestelmiä, ks. Linsén 1865 ja Stenius 1870.
 80 Linsén 1867, s. 21.
 81 Cygnaeus 1863, s. 89 ja 90. Halila 1949 II, s. 244.
 82 Linsén 1867, s. 21.
 83 Halila 1949 II, s. 243 ja 244.
 84 Linsén 1867, s. 21.
 85 Halila 1949 II, s. 244. Nurmi 1964 II, s. 32.
 86 Vuosikertomusten oppiaineluettelot.
 87 Alopaeuksen Lukukirjat Sokioille oli tarkoitettu aikuissokeille, eikä niitä ilmeisesti ollenkaan käytetty sokeainkouluissa.
 88 Linsén 1867, s. 21.
 89 Ingman 1880, s. 8. Suomessa oli käytössä mm. Åstrandin lukukirja ja ABC-lukukirja.
 90 Ruotsalainen Anna Wikström lahjoitti Helsingin Sokeainkoululle ensimmäiset pistekirjat. Ingman 1882, s. 54 (Alopaeus 1882).
 91 Vuosikertomuksissa on mainintoja kulloinkin käytössä olleista oppikirjoista.
 92 Ingman 1889, s. 9. Esim. Tomtebodan sokeainkoulussa Moonin kirjat olivat käytössä vuoteen 1898–1899. Gissler 1964, s. 12.
 93 Alopaeus 1889, s. 62.
 94 Keskusteluun osallistui mm. C. H. Alopaeus ja K. M. Stenius. Alopaeus oli Moonin järjestelmän kannattaja, Stenius taas piti Brailleen pistekirjoituksen käyttöä parempana ratkaisuna. Ks. Plit 1984, s. 270 ja 271.
 95 Ingman 1889, s. 9 ja 10.
 96 Pelkonen ym. 1937, s. 34.
 97 Helsingin yliopiston kirjaston sokeainkirjakoelmassa on säilynyt Sokeain Lukukirja I. Se on kooltaan pieni. Tekstiä on arkin toisella puolella, ja se on harvaa. Kuvia ei ole. Kirjan esimerkkilauseet kuvastavat aikaansa, mm. ”Köyhä hakee apua”, ”Hyvä poika vihaa pahaa” ja ”Me emme näe vaan huomaamme”. (Ks. s. 7, 8 ja 10.)
 98 Pieniä tietoja SAKL 6/1892, s. 146.
 99 Kuopion koulussa Moonin kirjoja käytettiin joskus lukutunneilla.
 100 Helsingin Sokeainkoululla toimi Ina Hoffrénin kirjapaino. Kuopionkoulu sai pistekirjapainon 1890-luvun puolivälissä. (Lyytikäinen 1895, s. 7.)
 101 Vartio 1982, s. 12.
 102 Vänrikki Stoolin tarinat ilmestyi v. 1895 ja Kalevalasta osa v. 1900. Pelkonen ym. 1937, s. 34 ja 35.
 103 Sokeainkoulujen viikkokirjat ja vuosikertomukset.
 104 Vuosikertomusten tiedot, esim. Linsén 1867, s. 21–23, Roos 1877, s. 23, Stenius 1877, s. 2.
 105 Vuosikertomusten tiedot.
 106 Vuosikertomukset, esim. Sipilä 1909, s. 5 ja 6, Lyytikäinen 1904, s. 10 ja 11, Wuorela 1915, s. 17.
 107 Halila 1949 II, s. 250 ja 251.
 8.3.1.2 *Kielioppi, kirjallisuudenhistoria ja memo-*
ring l. muistia kehittävä ulkoluku
 108 Linsén 1867, s. 23.
 109 Nurmi 1964 II, s. 38.
 110 Roos 1877, s. 23.
 111 Ingman 1882, s. 50 ja Stenius 1882, s. 66.
 112 Viikkokirjat, päiväkirjat ja vuosikertomusten oppiaineiden selostukset.
 113 Mainintoja vuosikertomuksissa, esim. Sipilä 1909, s. 6.
 114 Jalmari Heiskasen haastattelu.
 115 Pelkonen ym. 1937, s. 37.
 116 HSK:n viikkokirjat. JyMa. HSKA. Ingman 1896, s. 11.
 117 Vuosikertomusten oppiaineselostukset. Godenhjelmin kirja painettiin pisteillä v. 1914. Pelkonen ym. 1937, s. 37.
 118 Jalmari Heiskasen haastattelu.
 119 Linsén 1867, s. 20 ja 24.
 120 Lyytikäinen 1893, s. 13.

8.3.2 Uskonto

8.3.2.1 *Evankelis-luterilaisen uskonnon opetus*

- 1 Roos 1877, s. 23.
- 2 Johtajista Kosti Lyytikäinen ja Heikki Sipilä olivat koulutukseltaan teologeja.
- 3 Linsén 1867, s. 16–20.
- 4 Linsén 1867, s. 16–18.
- 5 Linsén 1867, s. 18 ja 20.
- 6 Cygnaeus 1863, s. 88 ja 93. Iisalo 1968, s. 198–200. Nurmi 1964 II, s. 19 ja 20.
- 7 Halila 1949 II, s. 237. Iisalo 1968, s. 205.
- 8 Vuosikertomusten uskontoa koskevat tiedot. Kurtzin kirjaa käytettiin katekismuksen selittämisessä apuna. Ks. Iisalo, s. 210 ja 211.
- 9 Vuosikertomukset. Halila 1949 II, s. 240 ja Halila 1963, s. 78.
- 10 Vuosikertomusten kirjaluettelot.
- 11 Esim. Stenius 1877, s. 2.
- 12 Halila 1949 II, s. 237. Nurmi 1949 II, s. 13.
- 13 Ehdotus opetussuunnitelmaksi oppilaitoksensa sokeita varten. AVKM 1890, I, s. 166.
- 14 Koulujen viikko- ja päiväkirjat sekä vuosikertomusten oppiaineselostukset, esim. Ingman 1895, s. 7 ja Lyytikäinen 1893, s. 12.

- 15 JyMa. KSKA. Luokkien päiväkirjat v. 1902–1903. Lyytikäinen 1903, s.9.
- 16 Wuorela 1916, s. 15 ja 16.
- 17 KSK:n päiväkirjat ja vuosikertomukset.
- 18 Mm. Jalmari Heiskasen, Antti Tikkasen ja Kaarlo Suonion haastattelu.
- 19 Ensimmäinen osa virsikirjaa ilmestyi pisteillä v. 1893. Pelkonen ym. 1937, s. 34.
- 20 Kaarlo Suonion ja Antti Tikkasen haastattelu.
- 21 Lyytikäinen 1903, s. 4.
- 22 Kaarlo Suonion haastattelu.
- 23 Halila 1949 III, s. 190–196.

8.3.2.2 Ortodoksinen uskonnonopetus

- 24 Halila 1949 III, s. 190.
- 25 Ohjelma kreikkalaiskatolista uskonnonopetusta varten maaseudun kansakouluissa, Viipurin hengellinen konsistori 1902. Halila 1949 III, s. 195.
- 26 JyMa. HSKA. Kouluylhallituksen kirje 21.11.1902. Oppilaiden nimikirja I (HSK), opilaat 122 ja 123. Ingman 1903, s. 13.

8.3.3 Laskento ja geometrinen muoto-oppi mittausoppi

- 27 Ehdotus opetussuunnitelmaksi oppilaitoksessa sokeita varten, s. 167. AVKM 1890, 1.
- 28 Linsén 1867, s. 26 ja 27 (suomennettu).
- 29 Stenius 1870, s. 88 ja 89.
- 30 Kuopion Sokeainkoulussa ei aluksi opetettu geometrista muoto-oppia ollenkaan. Muutenkin laskennonopetukseen käytetyt tuntimäärät olivat jonkin verran alhaisemmat kuin Helsingin koulussa.
- 31 Tiedot on koottu Helsingin Sokeainkoulun päiväkirjoista ja vuosikertomuksista (Roos 1877, s. 24 ja 25, Ingman 1893, s. 10 ja 11, Ingman 1902, s. 5 ja Sipilä 1909, s. 14 ja 15). V. 1902 koulu oli 10-vuotinen. V. 1909 ei poikkeuksellisesti ollut III luokkaa.
- 32 Vuosikertomusten oppiaineluettelot.
- 33 Cygnaeus 1910, s. 127–128.
- 34 Linsén 1865, s. 8 ja 9.
- 35 Stenius 1870, s. 88 ja 89.
- 36 Stenius 1870, s. 143.
- 37 Linsén 1867, s. 24 ja 25.
- 38 Linsén 1867, s. 25 ja 26.
- 39 Nurmi II 1964, s. 46.
- 40 Linsén 1867, s. 26 ja 27
- 41 Stenius 1877, s. 2.
- 42 Stenius 1877, s. 2 ja Roos 1877, s. 24.
- 43 Halila 1949 II, s. 251 ja 252.
- 44 Halila 1949 II, s. 251. Nurmi II 1964, s. 46 ja 47.
- 45 Ingman 1880, s. 10 ja Ingman 1882, s. 50 ja 51.
- 46 Ehdotus opetussuunnitelmaksi oppilaitoksessa sokeita varten, s. 167.
- 47 Vrt. Halila 1949 II, s. 252 ja 253.
- 48 Elmiina Pekkalan ja Kaarlo Suonion haastattelu.
- 49 Helsingin Sokeainkouluun hankittiin Braillen laskutauluja 1880–1890-luvun vaihteessa suoraan Pariisista. Ingman 1893, s. 101. Pistekuutiotaulun (le cubarithme) oli kehittänyt Pariisin sokeainkoulun johtaja Martin (Moldenhawer 1905, s. 186).

- 50 Kaarlo Suonion haastattelu.
- 51 Vuosikertomusten laskennon opetusta koskevat selostukset ja useat haastattelut, mm. Kaarlo Suonio, Jalmari Heiskanen ja Antti Tikkanen.
- 52 VA. KOS 10/18/1912. Juhon Mustakallion matkakertomus 25.1.1912.
- 53 Kaarlo Suonion haastattelu.
- 54 Antti Tikkasen ja Kaarlo Suonion haastattelu.
- 55 Vuosikertomusten mittausopin sisältöä koskevat selvitykset, esim. Sipilä 1907, s. 7, Wuorela 1911, s. 17 ja Wuorela 1916, s. 19.
- 56 Useat haastattelut, mm. Kaarlo Suonion, Jalmari Heiskasen ja Antti Tikkasen.
- 57 Kosti Lyytikäinen, Muistelmia ulkomaanmatkalta. Suomen Aistivalliskoulujen Lehti n:o 1/1897, s. 5.
- 58 Esim. Wuorela 1914, s. 15, Wuorela 1915, s. 19 ja Wuorela 1916, s. 19.
- 59 VÄ. Aistivalliskoulujen matkakertomuksia 1907–1913 – 1914 ja 1924. Kouluhallitus V. KOS 10/18/1912. Johannes Mustakallion matkakertomus 25.1.1912. Seuraavina vuosina menetelmä mainittiin jo Kuopion Sokeainkoulun vuosikertomuksissa.
- 60 Wuorela 1914, s. 15 ja Wuorela 1916, s. 19.
- 61 Useat haastattelut, mm. Kaarlo Suonion ja Antti Tikkasen.

8.3.4 Havainto-oppi

- 62 Vuoden 1865 ohjesääntö, § 9.
- 63 Vuoden 1870 ohjesääntö, § 6 ja Stenius 1877, s. 3.
- 64 JyMa. HSKA ja KSKA. Viikko- ja päiväkirjat. Vuosikertomusten oppiaineluettelot, esim. Stenius 1877, s. 3, Stenius 1882, s. 64, Lyytikäinen 1893, s. 16, Ingman 1893, s. 9 ja Wuorela 1916, s. 19 ja 20.
- 65 Halila 1949 II, s. 229, ja 234 ja 235.
- 66 Stenius 1870, s. 83, 91 ja 92.
- 67 Vuosikertomukset, esim. Stenius 1877, s. 3 ja Stenius 1882, s. 64.
- 68 Ett besök i Vexjö blindskola. Utdrag ur N. Westerstråles reseberättelse. SAKL 6/1893, s. 82–84.
- 69 Luonnonhistoriaa opetettiin 1890-luvulla eri aineena.
- 70 Ingman 1894, s. 9. Teksti on suomennettu ruotsinkielisestä.
- 71 Ingman 1894, s. 9–11.
- 72 Ingman 1894, s. 11.
- 73 JyMa. KSKA. Vuoden 1894–1895 päiväkirja. Lyytikäinen 1895, s. 17 ja 18.
- 74 Wuorela 1908, s. 15.
- 75 Wuorela 1915, s. 20.
- 76 Wuorela 1908, s. 15 ja Wuorela 1914, s. 15
- 77 Wuorela 1915, s. 20 ja 21.
- 78 Ehdotus opetussuunnitelmaksi sokeita varten. Komiteamietintö 1890, s. 167.
- 79 Melin 1977, s. 181 ja 1980 s. 181.
- 80 AKM 17.12.1906, s. 38–40. Melin 1980, s. 181 ja 182.
- 81 KM 21.12.1915, s. 24. Melin 1980, s. 183.

8.3.5 Luonnontieto

- 82 Linsén 1865, s. 4–7.
- 83 Stenius 1879, s. 89 ja 90.
- 84 Linsén 1867, s. 27 ja 28.
- 85 Linsén 1867, s. 30–32.
- 86 Roos 1877, s. 24.
- 87 Halila 1949 II, s. 256 ja 257.
- 88 Uno Cygnaeuksen kirjoitukset 1910, s. 282 ja 283. Halila 1949 II, s. 256.
- 89 Ingman 1882, s. 51.
- 90 OS 1890, s. 167.
- 91 Vuosikertomusten oppikirjaluettelot.
- 92 Ingman 1893, s. 11.
- 93 Lyytikäinen 1893, s. 6. Ingman 1893, s. 11.
- 94 Ingman 1894, s. 14.
- 95 Lyytikäinen 1893, s. 16. Kansakoulujen luonnontiedon opetuksessakin suositeltiin jo alkuaikoina elävien kasvien käyttämistä havaintomateriaalina. Nurmi 1964 II, s. 65.
- 96 Sipilä 1901, s. 8. Useat haastattelut.
- 97 Sipilä 1909, s. 8 ja 16.
- 98 JyMa. HSKA ja KSKA. Päiväkirjat. Vuosikertomusten oppiaineluettelot.
- 99 Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 100 Sipilä 1905, s. 12.
- 101 Päiväkirjat ja vuosikertomusten oppiaineselostukset.
- 102 Elmiina Pekkalan haastattelu.
- 103 Wuorela 1910, s. 15.
- 104 Halila 1949 II, s. 254–260 ja Halila 1949 III, s. 208–210. Nurmi 1964 II, s. 64–67.
- 105 Linsén, s. 4–7. Stenius 1870, s. 89 ja 90. Moldenhawer 1905, s. 188. Moldenhawerin mukaan Tanskan sokeainkoululla oli mm. monenlaisia täytettyjä eläimiä, riittävä valikoima kasveja sekä eläinten ja kasvien malleja.

8.3.6. Maantieto

- 1 Linsén 1867, s. 28.
- 2 JyMa. HSKA. Tilikirja v. 1865–72. Stenius on matkakertomuksessaan kuvannut Saksassa käytettyjä reliefikarttapalloja, jotka valmistettiin pahvimassasta (Stenius 1870, s. 87 ja 88).
- 3 Linsén 1867, s. 28 ja 29.
- 4 Stenius 1877, s. 2 ja 3. Vuoden 1870 ohjesääntö, § 6.
- 5 Stenius 1877, s. 3 ja Ingman 1881, s. 9.
- 6 Ingman 1881, s. 9.
- 7 Ehdotus opetussuunnitelmaksi sokeita varten, s. 167.
- 8 JyMa. HSKA. Viikkokirjat. Ingman 1893, s. 9 ja 10. Ingman 1896, s. 14 ym. vuosikertomusten oppiaineselostukset.
- 9 Kosti Lyytikäinen, Muistelmia ulkomaanmatkalta. SAKL 4/1894, s.56.
- 10 Ingman 1893, s. 10. Reliefkartor. SAKL n:o 1 & 2/1893, s. 25 ja 26.
- 11 Ingman 1893, s. 10.
- 12 Esim. Wuorela 1909, s. 12.
- 13 Kaarlo Suonion haastattelu. Suonion mukaan Kuopion Sokeainkoulussa käytettiin Suomen karttaa, joka oli valmistettu paperimassasta. Siinä oli kohoumien ja syvennysten lisäksi ohuita rautalankoja osoittamassa rautateitä ja verhoilunaloja kaupunkeina ja kauppaloina.
- 14 Pelkonen ym. 1937, s. 35 ja 37.

- 15 Päiväkirjat ja vuosikertomusten oppiaineluettelot. Kaarlo Suonion, Antti Tikkasen ja Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 16 Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 17 Vrt. Halila 1949 II, s. 260–264 ja III, s. 210–214.

8.3.7. Historia

- 18 Linsén, s. 29 ja 30.
- 19 Cygnaeus 1863, s. 99 ja 100. Uno Cygnaeuksen kirjoitukset... 1910, s. 281 ja 282. Halila 1949 II, s. 265.
- 20 Linsén 1867, s. 29 ja 30.
- 21 Vuosikertomusten oppiaineselostukset, esim. Roos 1877, s. 24. Krohnin Kertomuksia Suomen historiasta ja A. W. Gruben 1860- ja 1870-luvulla käännetty Kertomuksia ihmiskunnan historiasta kuuluivat myös kansakoulujen käyttämiin oppikirjoihin. Halila 1949 II, s. 265.
- 22 Vuosikertomusten oppiaineluettelot, esim. Ingman 1881, s. 10 ja Ingman 1893, s. 9.
- 23 OS 1890, s. 167.
- 24 Vuosikertomusten oppiaineluettelot. Vrt. Halila III 1949, s. 215 ja 216.
- 25 Sipilä 1909, s. 16.
- 26 Sipilä 1905, s. 12.
- 27 V. 1913 saatiin pistekirjoituskirjana Pallinin Yleisen historian oppikirja ja vuotta myöhemmin Lindeqvistin Suomen historia. Pelkonen ym. 1937, s. 37.
- 28 Jalmari Heiskasen haastattelu.

8.3.8 Käsityöt, käsiharjoitukset ja Fröbelintyöt

- 29 Linsén 1865, s. 4–7.
- 30 Stenius 1879, s. 105–110.
- 31 Linsén 1867, s. 33–35 (Suomennettu).
- 32 Neulakirjat olivat kirjanmallisia koteloidia, joissa oli sisällä kangas. Neulat kiinnitettiin kankaaseen ja säilytettiin kirjan sisällä. Neulakirjojen koteloihin voitiin tehdä koristelua esim. ristipistoilla. Helsingin Sokeainkoulun oppilaat valmistivat neulakirjoja guttaperkkakankaasta.
- 33 Linsén 1867, s. 35 ja 36.
- 34 Cygnaeus 1863, s. 102. Halila 1949 II, s. 282 ja 283. Ks. myös Nurmi 1964 II, s. 73 ja 74.
- 35 Anttila 1983, s. 32.
- 36 Jussila 1968, s. 41.
- 37 Anttila 1983, s. 32.
- 38 Roos 1877, s. 24.
- 39 Ingman 1882, s. 52.
- 40 Ingman 1882, s. 52.
- 41 Ingman 1889, s. 5.
- 42 Ingman 1889, s. 6.
- 43 Moldenhawer 1905, s. 133 ja Stenius 1877, s. 6 ja 7.
- 44 Stenius 1877, s. 5–8 ja 1882, s. 64.
- 45 Plit 1984, s. 140–147.
- 46 Vuosikertomusten käsityöopetusta koskevat selostukset.
- 47 Fröbelintöitä käsiteltiin laajasti Frankfurt am Mainin sokeainopettajankongressissa v. 1882 ja siellä oli mukana mm. Hanna Ingman Suomen edustajana. Siellä pidetyssä näyttelyssä

- oli esillä ns. Fröbelintöitä. Merle 1882, s. 23, 58, 80, 273 ja 275.
- 48 Bruhn 1965, s. 54 ja 55. Merle 1882, s. 58–64. Lehmusto 1951, s. 214–216
- 49 Nimityn käytössä 1890-luvun alkupuolelta lähtien. Ks. esim. Nurmi 1981, s. 16.
- 50 Viikkokirjojen ja vuosikertomusten oppiaineselostukset.
- 51 Lyytikäinen 1894, s. 4 ja 5.
- 52 Wuorela 1914, s. 19.
- 53 Kouluosastolla voi olla 20, työosastolla jopa 40 viikkotuntia käsitöitä.
- 54 JyMa. HSKA. 23.5.1905 ja 9.9.1905 saapuneet kirjeet. KSKA. Esim. 24.9.1897 ja 22.7.1898 saapuneet kirjeet. Jalmari Heiskanen ja Emil Sihvolan haastattelut. Viktor Julius von Wright välitti Kuopion Sokeainkoululle ulkomaisia raaka-aineita usean vuoden aikana. KSKA. Wrightin kirjeet 4.11.1897, 30.5.1898 ja 6.7.1898.
- 55 Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 56 Wright 1919.
- 57 Emil Sihvolan haastattelu.
- 58 Esim. lukuvuonna 1896–1897 Kuopion Sokeainkoulun oppilaat olivat tehneet seuraavantilaisia töitä:
”Pajuteoksia: 113 vehnäskoria, 20 kukkimpukoria, 47 torikoria, 73 esparttokoria, 88 englantilaiskoria, 7 matkakoria, 12 kukkapöytä, 25 koria korjattu, 1 vaatekori, 24 paperikoria, 56 leikkikoria, 92 leipäkoria, 40 ompelukoria, 3 piraattikoria, 4 eväskoria, 7 lastentuolia, 7 lastenvaunukoria, 1 kelkkakori, 2 pajutuolia, 2 keinutuolia, 15 marjakoria, 12 linnunpesää, 19 leikkivaunuja, 1 sanomalehtihylly.
Rottinkiteoksia: 20 rottinkista tuolinistuinta ja 1 tomuviuhka.”
Kun oppilasmäärä oli 46. Lyytikäinen 1897, s. 12 ja 13.
- 59 Vuosikertomusten käsityöluettelot, esim. Ingman 1895, s. 16 ja Ingman 1896, s. 17.
- 60 Esim. Lyytikäinen 1895, s. 20.
- 61 Kirjasten olivat kirjoittaneet I. Dietrich ja G. Köhler ja se oli saksasta suomennettu.
- 62 Dietrich ym. 1895, s. 5.
- 63 Dietrich ym. 1895, s. 10 ja 11. Esineet on mainittu K. Lyytikäisen suomennoksen mukaisina.
- 64 Ingman 1901, s. 9 ja Halila 1949 III, s. 230
- 65 Ks. Anttila 1983, s. 32 ja 33. Ruotsin käsityö-opetuksen kehittäjä Otto Salomon oli saanut vaikutteita Uno Cygnaeukselta. Salomon edusti industrialistien näkemystä, mutta suunnitutti myöhemmin kasvatusopilliseen ajatteluun.
- 66 Vuosikertomusten käsityöluettelot.
- 67 JyMa. HSKA. Oppilastöiden luettelot 1901–1903 ja 1901–1904. KSKA. Luettelot myydyistä käsitöistä 1874–1875, 1898–1900. Inventointiluettelot käsitöistä 1892–1903. Luettelot valmistetuista ja ostetuista ja lähetetyistä töistä 1900–1903. Luettelot valmistetuista koreista 1874–1902 ja 1916–1917. Päiväkirjat ostetuista, valmistetuista ja lähetetyistä töistä 1894–1902. Monet vuosikertomustiedot, esim. Ingman 1893, s. 15 ja Lyytikäinen 1893, s. 7.
- 68 JyMa. KSKA. Kuopion aistivalliskoulujen kouluneuvoston ptk. 3.12.1892 § 2 ja ptk:n 17.11.1893 liite n:o 4.
- 69 Lyytikäinen 1904, s. 12–14.
- 70 Jalmari Heiskasen ja Kaarlo Suonion haastattelut.
- 71 Lyytikäinen 1904, s. 4. Lyytikäinen 1912, s. 100.
- 72 Helin 1905, s. 24 ja 25.
- 73 Jalmari Heiskasen haastattelu. Haastattelun tekemä korikeinutuoli sai Pietarissa I. palkinnon.
- 74 Moldenhawer 1905, s. 105 ja 106.
- 75 Ek, s. 50 ja 52.
- 76 Moldenhawer 1905, s. 17 ja 103.
- 77 Hauge 1961, s. 25.
- 78 Margolin 1940, s. 47. Tri Strebitzky v. 1882 Frankfurt am Mainin sokeainopettajain kongressissa pitämän esitelmän mukaan korityön opetus aloitettiin Pietarin Sokeainopistossa v. 1880. Merle 1882, s. 159.
- 79 Moldenhawer 1905, s. 104.
- 80 Moldenhawer 1940, s. 47.
- 81 Moldenhawer 1905, s. 23.

8.3.9 Muut aineet

8.3.9.1 Laulu ja soitanto

- 82 OS 1865, § 9 ja OS 1879, § 6.
- 83 Linsén 1867, s. 32.
- 84 JyMa. HSKA. Helsingin Sokeainkoulun kasakirja 1865–72. Piano hankittiin 1.3.1867. Harmoni on inventaariuuteloissa ensimmäisen kerran 6.6.1872.
- 85 Stenius 1877, s. 4 ja 5.
- 86 Vuosikertomusten laulunopetusta koskevat selostukset, esim. Roos 1877, s. 24, Stenius 1877, s. 4 ja 5, Ingman 1888, s. 13, Lyytikäinen 1895, s. 18 ja 19.
- 87 Lyytikäinen 1893, s. 16 ja 17.
- 88 Ingman 1881, s. 11 (suomennettu).
- 89 Pajamo 1976, s. 222. Nurmi 1964 II, s. 85.
- 90 Roos 1877, s. 24.
- 91 Ingman 1881, s. 11.
- 92 Vuosikertomusten laulun ja soiton opetusta koskevat selostukset. KSK:lle hankittiin harmoni ja piano jo v. 1871. JyMa. KSKA. Kouluylhallituksen kirje 16.2.1871.
- 93 Stenius 1877, s. 4. Ingman 1882, s. 51.
- 94 Stenius 1877, s. 4 ja 5.
- 95 Stenius 1877, s. 5.
- 96 Pajamo 1976, s. 221.
- 97 Stenius 1877, s. 5. Moldenhawer 1905, s. 133.
- 98 Moldenhawer 1905, s. 62 ja 70. Moldenhawerin mukaan Schiött oli opintomatalla Pariisissa v. 1857.
- 99 Stenius 1870, s. 142.
- 100 Ingman 1889, s. 13.
- 101 Esim. Sipilä 1909, s. 19.
- 102 Sipilä 1905, s. 14.
- 103 Päiväkirjojen musiikkiopetusta koskevat merkinnät. Esim. Sipilä 1905, s. 13.
- 104 Lyytikäinen 1903, s. 3–4. Lyytikäinen 1904, s. 11.
- 105 Tirkkonen 1964, s. 14–17.
- 106 Tieto perustuu P. J. Hannikaisen tarkastusmatkoillaan tekemiin havaintoihin. Siukonen 1935, s. 229. Tirkkonen 1964, s. 43
- 107 Sipilä 1907, s. 19 ja 20.
- 108 Mm. Signe Bergman toimi koulun urkurina viisi vuotta. Signe Bergmanin haastattelu.
- 109 Ingman 1900, s. 14.

- 110 Lyytikäinen 1900, s. 11 ja 16.
- 111 Sipilä 1905, s. 13 ja 14.
- 112 Kaarlo Suonion, Antti Tikkasen ja Emil Sihvolan haastattelut.
- 113 Lyytikäinen 1903, s. 5.
- 114 Halila 1949 II, s. 271–276.
- 115 Virsikanteleen soittoa opetettiin esim. Ylistaron kansakoulussa, mutta se oli poikkeuksellista. Sitä vastoin kouluilla oli kyllä harmonit opettajien käytössä yleisesti. Halila 1949 II, s. 274 ja 275.
- 116 Moldenhawer 1905, s. 23 ja 102.
- 117 Stenius 1870, s. 102.
- 118 Hauge 1961, s. 38. Ennen vuotta 1874 pianonsoiton opettaja oli opettanut jonkin aikaa oppilaita kodissaan.

8.3.9.2 Kaavailu l. muovailu

- 1 Aina Petander, Matkakertomus sokeain opetuksen tutkimista varten tehdystä matkasta v. 1893. SAKL 10/1894, s. 157–161 ja SAKL 12/1894, s. 186.
- 2 Lyytikäinen, Muistelmia ulkomaanmatkalta. SAKL 4/1894, s. 56.
- 3 Lyytikäinen 1894, s. 4 ja 5.
- 4 Sokeainkoulujen viikko- ja päiväkirjat sekä vuosikertomusten oppiaineselostukset.
- 5 I. Lyytikäinen, Muutamia havaintoja opintomatkoilta. Hannoverin sokeainkoulu. Muovailun opetus. SAKL 1/1906, s. 11–15.
- 6 Lyytikäinen. L., Modellringsundervisningen vid blindskolan. SAKL 5/1909, s. 65 ja 66.
- 7 Esim. lukuvuonna 1915–1916 tehtiin Kuopion Sokeainkoulussa ensimmäisellä luokalla heddelmä, työ- ja talouskaluja sekä pieniä esineitä. Oppilaat tekivät mm. padan, saavin, tynnyrin, lapion, viikatteen, tikapuut ja kärrinpyörän. Toisen luokan alemmalla osastolla tehtiin reliefitöitä ja ylemmällä osastolla havainto-opetukseen, lukemiseen ym. oppiainneiden opetukseen liittyviä tehtäviä. Valikoimaan kuului mm. maapalsta vakoineen. Kasveja muovailtiin esim. asteri, hajuherne, pallokoja, nauris ja lanttu. Eläimistä tehtiin siili, maamyyrä, norsu, lepakko, kärpänen, mehiläinen, perhonen, hämähäkki, rapu, krokotiili, sammakko ja käärme sekä lisäksi kotkan ja kurjen pää, kaula ja jalat. Muovailtaviin kuuluivat myös talo teineen ja ympäristöineen, sotalinna, rumpu, torvi, teltta, keilarataja kirjoitustaulu. JyMa. KSKA. V:n 1915–1916 päiväkirjat. Wuorela 1916, s. 23.

8.3.9.3 Voimistelu

- 8 OS 1865 § ja OS 1870 § 6.
- 9 Linsén 1867, s. 33 (suomennettu).
- 10 Linsén 1867, s. 33.
- 11 Stenius 1877, s. 5. Roos 1877, s. 25.
- 12 Halila 1949 II, s. 279. Suomen voimistelunopettajat 1888–1959, s. 51 (Viktor Heikel), s. 282 ja 283 (Alma Hjelt).
- 13 Halila 1949 II, s. 280. Kotkatlahti, opettajaluettelo.
- 14 Ingman 1881, s. 11 ja Ingman 1889, s. 13.
- 15 Ingman 1889, s. 13. Ingman 1893, s. 12 ja Ingman 1894, s. 15.
- 16 Esim. Lyytikäinen 1894, s. 18.

- 17 Lyytikäinen 1893, s. 8.
- 18 Ingman 1894, s. 15.
- 19 JyMa. HSKA ja KSKA. Päiväkirjat ja opettajainkokousten pöytäkirjoihin kirjatut ”Aineennätykset”. Vuosikertomusten voimistelua koskevat selostukset.
- 20 Kaarlo Suonion haastattelu. Sauvojen käytön on K. Lyytikäinen maininnut vuosikertomuksessaan v. 1894, s. 18 ja 19. Sen jälkeen on vuosikertomuksissa useita mainintoja.
- 21 Halila 1949 II, s. 278. Wuolio 1982, s. 48.
- 22 JyMa. HSKA ja KSKA. Päiväkirjat. Vuosikertomusten oppiaineselostukset.
- 23 Vrt. Halila 1949 III, s. 228.
- 24 Kaarlo Suonion ja Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 25 Vuoden 1905 vuosikertomuksessa on maininta palloleikeistä (Lyytikäinen 1905, s. 19).
- 26 Kaarlo Suonion haastattelu.
- 27 JyMa. HSKA ja KSKA. Päiväkirjat v. 1910–1917.
- 28 Kaarlo Suonion ja Antti Tikkasen haastattelu. Hiihdon opettamisesta ei ole mainintoja esim. koulujen vuosikertomusten selostuksissa.
- 29 Esim. Wuorela 1911, s. 21.
- 30 Halila 1949 III, s. 226 ja 227.
- 31 Halila 1949 III, s. 228 ja 229.
- 32 Moldenhawer 1905, s. 23, 24, 46 ja 102. Moldenhawerin mukaan Kööpenhaminan sokeainkoulussa annettiin ”sairasvoimistelua” heikoille oppilaille.
- 33 Stenius 1879, s. 101.
- 34 Merle 1882, s. 158. Merlen tieto perustuu pietarilaisen silmälääkärin, tai Skrebitzky:n pitämään esitelmään.

8.3.10 Yrityksiä uusien oppiaineiden saamiseksi

- 35 Sipilä 1901, s. 34.
- 36 Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 37 Ek 1938, s. 86 ja 87.
- 38 JyMa. KSKA. Opettajainkokousten pöytäkirjat, esim. 13.9.1902 § 1, 9.9.1905, § 3 ja 8.9.1906 § 5.
- 39 Wuorela 1908, s. 7. Svenska privatlyceum och privata svenska realllyseum... 1933, s. 32. Hieronnan opettajat eivät ole mukana tutkitussa opettajaryhmässä, koska he eivät yleensä olleet koulun varoin palkattuja.
- 40 Emil Sihvolan ja Kaarlo Suonion haastattelu.
- 41 Antti Tikkasen ja Kaarlo Suonion haastattelu.
- 42 Halila 1949 III, s. 242.
- 43 Kuudes pohjoismainen kokous aistiviallisten hyväksi. Työjärjestys ja alustuksia. Helsingissä heinäkuun 24–27 päivinä 1912. Helsinki 1912. Lydia Lyytikäisen alustus, s. 15–17.
- 44 JyMa. HSKA ja KSKA. Päiväkirjat v. 1912–1918.
- 45 JyMa. HSKA. Opettajainkokousten esityslista-pöytäkirjaluonnokset 26.5.1916 ja 1.9.1916 § 3.

8.4 Oppimateriaalin hunkinta

- 46 Esim. Linsén 1867, s. 36 ja Alopaeus 1882, s. 62.
- 47 Alopaeus 1889, s. 34. Totro 1962, s. 76.
- 48 Viktor von Wright kirjoitti pisteille mm. luonnontieteen oppikirjan. Pinomaa 1931, s. 19 ja 20.
- 49 Ingman 1889, s. 9 ja Alopaeus 1889, s. 36.
- 50 Pelkonen ym. 1937, s. 16. Totro 1962, s. 82.
- 51 Lehtivaara 1974, s. 51 Lyytikäinen 1895, s. 7. JyMa. Hska. Kirkollisasiain toimituskunnan kirje 8.4.1910.
- 52 Lyytikäinen 1895, s. 7. JyMa. HSKA. Kirkollisasiain toimituskunnan kirje 8.4.1910.
- 53 Ingman 1895, s. 25.
- 54 Pekuri 1903 (Kirjasta on säilynyt pistekirjoituskappale Näkövammaisten ammattikoulun arkistossa, Espoossa.) Lyytikäinen 1903, s. 3.
- 55 JyMa. HSKA. 13.8.1914 saapunut kirje.
- 56 Emil Sihvolan haastattelu.
- 57 Merlc 1882, s. 273–284.
- 58 Tiedot on koottu kalustoluetteloista, kirjeenvaihdosta ja koulujen vuosikertomuksista.
- 59 Linsén 1867, s. 36.
- 60 Ingman 1893, s. 10 ja Lyytikäinen 1903, s. 4.
- 61 Lyytikäinen 1901, s. 3 ja 4.

8.5. Opetusmenetelmät

- 61 Useat haastattelut, esim. Antti Tikkasen, Kaarlo Suonion ja Jalmari Heiskasen. Päiväkirjojen rangaistusmerkinnät.
- 62 Päiväkirjoissa, viikkokirjoissa ja vuosikertomuksissa on paljon merkintöjä kertaamisesta.
- 63 Roos 1877, s. 29.
- 64 Somerkivi 1952, s. 24, 25, 113 ja 114.
- 65 Vrt. Bruhn 1965, s. 58–63.
- 66 Ingman 1896, s. 22–25. Ingman 1897, s. 15–21. Ingman 1898, s. 33–38.
- 67 JyMa. KSKA. Opettajainkokousten pöytäkirjat, esim. 15.9.1898 § 2, 15.9.1900 § 3.

8.6 Oppimistulosten arviointi

- 68 OS 1870, § 40.
- 69 OS 1865, § 10 ja OS 1870, § 10.
- 70 JyMa. KSKA. Arvostelut ja oppilasluettelot 1886–1892. Luetteloissa ei ole tarkkaa päivämäärää, mutta sen takana on mainittu v. 1878.
- 71 Arvosteluluettelot 1882, 31.5.1884, 29.5.1885 ja 30.5.1888. Järjestysnumerot ovat myös vuosikertomusten oppilasluetteloissa v. 1895 saakka. Lyytikäinen 1895, s. 24 ja 25.
- 72 Kiuasmaa 1982, s. 114.
- 73 JyMa. KSKA. Kuopion Sokeainkoulun opettaja-kokousten pöytäkirjat, alkaen syksystä 1892–1905. Sokeainkoulun arvostelukirja vuodesta 1894 alkaen – 1903. Kuukausiarvostelukirja. Kuopion Sokeainkoulun oppilasten lukukausiarvostelut vuodesta 1892 alkaen – 1939.
- 74 JyMa. KSKA. Sokeainkoulun arvostelukirja vuodesta 1894 alkaen – 1903. 19.11.1894 pidetyn kokouksen pöytäkirja.
- 75 Opettajainkokousten pöytäkirjoissa on mainintoja suullisesta ilmoittamisesta, esim. 18.3.1908.
- 76 Kaarlo Suonion, Jalmari Heiskasen ja Antti Tikkasen haastattelu.

- 77 JyMa. KSKA. Sokeainkoulun arvostelukirja vuodesta 1894 alkaen – 1903. 15.12.1896 pidetyn kuukausikokouksen pöytäkirja.
- 78 Useat KSK:n kuukausikokousten pöytäkirjat, esim. 22.5.1897. Em. pöytäkirjan mukaan annettiin poisääseville oppilaille mm. Steinhoferin saarnakirja, Vänrikki Stoolin tarinan ja Raamattu sekä höylä ja saha.
- 79 JyMa. KSKA. Kuopion Sokeainkoulun opettaja-kokousten pöytäkirjat, alkaen syksystä 1892–1905. 30.5.1902 pidetyn kokouksen pöytäkirja.
- 80 JyMa. HSKA. Oppilaiden arvosteluja 1908–1909 ja 1911–1921. Esityslistoja, pöytäkirjoja ja arvosteluluetteloita.
- 81 JyMa. KSKA. Opettajainkokouksen pöytäkirja 12.3.1896.
- 82 Jalmari Heiskasen, Antti Tikkasen ja Kaarlo Suonion haastattelu.
- 83 Esim. lukuvuonna 1896–1897 jäi luokalle neljä Kuopion Sokeainkoulun oppilasta. JyMa. KSKA. Kuopion Sokeainkoulun oppilasten lukukausiarvostelut vuodesta 1892 alkaen – 1939. 31.5.1897 annetut arvosanat.
- 84 JyMa. KSKA. Opettajainkokousten pöytäkirjat, esim. 27.5.1898, 26.10.1901, 15.9.1900 ja 8.9.1906 § 3.
- 85 JyMa. KSKA. Opettajainkokousten pöytäkirjat 17.12.1894 § 2, 16.12.1895 § 2, 14.12.1897 § 2, 14.12.1901 § 1 ja 13.12.1905 § 2.
- 86 Kaarlo Suonion ja Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 87 Kaarlo Suonion haastattelu.

8.7 Koulukuri ja rangaistukset

- 88 Vuoden 1870 ohjesäännön 35. §:n mukaan sokeainkoulussa noudatettiin 11.5.1866 annetun asetuksen määräyksiä, jotka koskivat järjestyttä ja kurinpitoa kansakoulunopettajain mallikouluissa. Ks. KA 1866, § 95–97.
- 89 KA 1866, § 96.
- 90 KA 1866, § 97.
- 91 Vain muutamissa rangaistusmaininnoissa on tietoja oppilaiden tottelemattomuudesta tai uppiniskaisuudesta käsityötunneilla.
- 92 Silmien kosketteleminen on myöhemmin mainittu usein näkövammaan liittyvänä *blindisminä*, vamman aiheuttamana ilmiönä, jota helposti syntyy nuikkavirikkeisessä ympäristössä.
- 93 JyMa. KSKA. Kuopion Sokeainkoulun opettajainkokouksen pöytäkirja 6.4.1906, § 1.
- 94 Opettajien kuukausikokousten pöytäkirjoissa ym. rangaistusasiakirjoissa säilyneet maininnat.
- 95 Oppilaiden haastattelu, mm. Kaarlo Suonio, Antti Tikkanen ja Jalmari Heiskanen.
- 96 Foucault 1980, s. 18–20.
- 97 Armollinen asetus 24.6.1914. Halila 1949 II, s. 303 ja Halila 1949 III, s. 180–182. Kiuasmaa 1982, s. 128. Päivänsalo 1953, s. 30.
- 98 Rangaistusmerkinnöissä vitsan antamista koskevat merkinnät loppuivat 1910-luvun loppupuolella.
- 99 Kiuasmaa 1982, s. 128.
- 100 Kaarlo Suonion ja Antti Tikkasen haastattelu.

- 101 JyMa. KSKA. Sokeainkoulun arvostelukirja vuodesta 1894 alkaen – 1903. Kuukausiarvosteluja. 12.3.1896 pidetyn kuukausikokouksen pöytäkirja.
- 102 JyMa. KSKA. Kuopion Sokeainkoulun kuukausikokouksen pöytäkirjat 21.5.1909 § 1 ja 26.5.1909 § 1.
- 103 JyMa. KSKA. Kuopion Sokeainkoulun kuukausikokousten pöytäkirjat 17.4.1916 § 1 ja 27.1.1917 § 1.
- 104 JyMa. KSKA. Opettajain kuukausikokouksen ptk. 3.10.1908, §1.
- 105 Esim. JyMa. KSKA. Opettajain kuukausikokouksen ptk. 21.5.1909, § 1.
- 106 JyMa. KSKA. Opettajain kuukausikokouksen ptk. 3.10.1908. Pöytäkirjassa mainittu oppilas palasi kuitenkin väliaikaisen erottamisen jälkeen sokeainkouluun ja jatkoi siellä opiskelua vuoteen 1912. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 261.
- 107 Vanhin maamme kasvatuslaitoksista oli v. 1829 Viipurin lähelle perustettu Kylliälän kasvatuslaitos. Myöhemmin perustettiin eri puolille maamme useita kasvatuslaitoksia, niin että niitä oli tutkittavan kauden lopulla kymmenkunta. Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa 1966, s. 239–242.
- 108 Kaarlo Suonion haastattelu.
- 109 Viikko- ja päiväkirjoissa on paljon merkintöjä laiskallaolosta. Esim. 1890-luvun viikkokirjoista (HSK) käy ilmi, että oppilaat usein istuivat koulun jälkeen opiskelemaan raamatunhistoriaa, katekismusta, virsien sanoja, kielioppia ja laskentaa.
- 110 Entisten oppilaiden haastattelut tukevat tätä käsitystä. Jalmari Heiskasen, Antti Tikkasen ja Kaarlo Suonion haastattelut.
- 111 Erikaisen vähän poissaoloja oli työosastojen luokilla. Esim. JyMa. HSKA. Helsingin Sokeainkoulun 1. työluokan päiväkirja 1909–1910 osoittaa, että syyslukukaudella 1909 oli vain yksi ainoa oppilas kerran poissa teoriatunneilta. Muidenkin työluokkien päiväkirjoissa oli monien viikkojen jaksoja, jolloin yhtään oppilasta ei ollut poissa. Koulu- ja valmistavalla osastolla sairaudesta johtuvia poissaoloja oli enemmän.
- 112 Kiuasmaa 1982, s. 126.
- 8 Gebhard 1909, s. 12. Waris 1974, s. 82. Gebhardin mukaan lähes 41 prosenttia Suomen maalaiskunnissa olevista asunnoista oli sellaisia, että niissä oli vain yksi asuinhuone. Kahden huoneen asuntoja oli 30,3 prosenttia.
- 9 Siipi 1967, s. 23.
- 10 Lyytikäinen 1894, s. 6 ja 7.
- 11 Lyytikäinen 1894, s. 7.
- 12 Opettajain kuukausikokousten pöytäkirjoissa ja vuosikertomuksissa on tietoja siitä, miten asuntolan valvontatehtävät jakautuivat eri opettajien kesken.
- 13 Ks. s. 151 ja 152.
- 14 VA. Kouluhallitus V. Aistivalliskoulujen opettajien matkakertomuksia 1907 – 1913 – 1914 ja 1924. KOS 44/12/1908. Ida Törnqvistin ja Aina Petanderin matkakertomus, toukokuu 1908.
- 15 Kuudes pohjoismainen kokous aistivallisten hyväksi. Työjärjestyksiä ja alustuksia, 1912. Lydia Lyytikäisen alustus, s. 10 ja 11.
- 16 JyMa. KSKA. Kuopion Sokeainkoulun opettaja-kokousten pöytäkirjat, alkaen syksystä 1892–1905. 13.9.1902 pidetyn kokouksen pöytäkirja, § 6.
- 17 Signe Bergmanin haastattelu.
- 18 Signe Bergmanin ja Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 19 Työmiehen toimittaja Sasu Punanen oli järjestänyt niin, että lehden vuosikerta saatiin ilmaiseksi. (Jalmari Heiskasen haastattelu.)
- 20 Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 21 Sipilä 1905, s. 23.
- 22 Halila 1949 III, s. 243 245. Halilan mukaan Toivonliittoja oli v. 1905 maassamme 14.000.
- 23 Useat haastattelut, mm. Signe Bergman, Jalmari Heiskanen ja Kaarlo Suonio. Sipilä 1907, s. 35. Sipilä 1909, s. 35.
- 24 Signe Bergmanin haastattelu.
- 25 Kirje on päivätty Helsingissä 26.12.1897. Se on julkaistu painettuna Helsingin Sokeainkoulun vuosikertomuksessa eikä välimerkkivirheitäkään ole korjattu. Ingman 1898, s. 38 ja 39.

10. Oppilaiden myöhemmät vaiheet

10.1 Sokeainkoulun jälkeinen opiskelu

- 1 Pinomaa 1931, s. 19 ja 20. Tsokkinen 1976, s. 42.
- 2 Näkövammaisten Keskusliitto ry:n opintosihteerin Anna-Maija Alatalon haastattelu. Luvussa ovat mukana ne näkövammaiset, jotka ovat Näkövammaisten Keskusliitto ry:n tiedossa.
- 3 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 25 ja oppilasluettelot.
- 4 JyMa. KSKA. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 107 ja oppilasluettelot.
- 5 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 4 ja oppilasluettelot.
- 6 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 23 ja oppilasluettelot.
- 7 Oppilasmatrikkeli (KSK).
- 8 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:ot 28 ja 31.
- 9 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 12. Emil Sihvolan haastattelu.

- 10 Pinomaa, s. 21–23. Tšokkinen 1976, s. 43 ja 44.
- 11 Pinomaa 1931, s. 23–28.
- 12 Pinomaa 1931, s. 30 ja 31.
- 13 Pinomaa 1931, s. 32 ja 33.
- 14 Pinomaa 1931, s. 33 ja 34.
- 15 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 21. Nimim. Sjöstjärnä, Varjojen Mailta 5–6/1945, s. 7. Totro 1962, s. 57.
- 16 Moldenhawer 1905, s. 199 ja 200.
- 17 Moldenhawer 1905, s. 199. Nimim. Sjöstjärnä, Varjojen Mailta 10–11/1945, s. 7. Signe Bergmanin ja Mandi Hyvärisen haastattelut.
- 18 Moldenhawer 1905, s. 143.
- 19 Moldenhawer 1905, s. 129.
- 20 Tanskalainen Otto Tønnesen oli opettanut pistenuotteja Kuopion Sokeainkoulussa jo 1870-luvulla.
- 21 Vuosikertomusten opettajaluettelot. Kotkatlahti 1965, opettajaluettelo. Signe Bergmanin, Mandi Hyvärisen ja Elmiina Pekkalan haastattelut.
- 22 JyMa. HSKA. Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 26. Sjöstjärnä 1945, s. 7.
- 23 Christianin koulun vuosikertomuksissa ei Smedslundin nimeä mainittu, mutta niissä ei ollut oppilasluettelaita. Vuosikertomuksissa mainittiin kuitenkin Suomesta kotoisin oleva poika, joka oli viisi vuotta koulun oppilaana. Christiania offentlige skole for blinde. Christiania 1888–1900. (Vuosikertomukset, oppilaita koskevat luvut.)
- 24 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 24. Kotkatlahti 1965, opettajaluettelo.
- 25 Lehtivaara 1974, s. 24. Pelkonen ym. 1937, s. 34. Tätä pistekirjaa on yksi kappale Helsingin yliopiston kirjakokoelmassa (Sokeain lukukirja, I:n osa. Kuopion Sokeainkoulun opettajiston toimittama. Painanut Ina Hoffrén Helsingissä 1891 Suomen Valtion kustannuksella).
- 26 Pinomaa 1931, s. 19 ja 20.
- 27 Lehtivaara 1974, s. 23.
- 28 NAKA. Sokeain Ammattikoulun oppilasluettelot vuosilta 1923–1940. Elmiina Pekkalan, Anna-Liisa Jäppisen, Signe Bergmanin ja Mandi Hyvärisen haastattelut.
- 29 Useiden sokeainkoulun oppilaiden haastattelut.
- 30 JyMa. KSKA. Kuopion Sokciden Miesten Työkoulun oppilasmatrikkeli, n:o 162.
- 31 Mm. Oskari Lehtivaaran, Elmiina Pekkalan ja Signe Bergmanin haastattelut.
- 32 Lyytikäinen, Kosti ”Sokeain ystäväin” Kuopion haaraosaston vuosikertomus vuodelta 1896”, SAKL 5–6/1897, s. 91.
- 33 Useiden oppilaiden haastattelut.
- 34 Elmiina Pekkalan haastattelu.
- 35 Kaarina Vaherin haastattelu.
- 36 Oskari Lehtivaaran ja Signe Bergmanin haastattelut. 37 Haapio 1929, s. 252. Oskari Lehtivaaran, Signe Bergmanin ja Emil Sihvolan haastattelut.
- 38 JyMa. KSKA. Opettajien nimikirja (KSK).
- 39 Karvonen 1957, s. 317.
- 40 Signe Bergmanin haastattelu.
- 41 Karvonen 1957, s. 330.
- 42 Henkilökohtaista. S. B. (Laina Nieminen). Sokeain Airut 7/1975, s. 10.
- 43 Emil Sihvolan haastattelu. Karvonen 1957, s. 333.
- 44 Oskari Lehtivaaran ja Elmiina Pekkalan haastattelut. Karvonen 1957, s. 345.
- 45 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 72. Opettajien nimikirja (KSK). Kotkatlahti 1965, opettajaluettelo. Annikki Peltosen, Emil Sihvolan ja Elmiina Pekkalan haastattelut.
- 46 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 112. Sipilä 1909, s. 29.
- 47 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 106. Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 313. JyMa. KSKA. 16.6.1911 ja 3.2.1911 saapuneet kirjeet. Kerttu Komulaisen haastattelu.

10.2 Sijoittuminen työelämään ja muut myöhemät vaiheet

- 48 Kuotola 1981, s. 60. Haatainen 1968, s. 55–59.
- 49 Piirainen 1958, s. 34–36. Kuotola 1981, s. 60.
- 50 Piirainen 1958, s. 155–161. Kuusi 1931, s. 966 ja 967. Kuotola 1981, s. 60 ja 61.
- 51 Lyytikäinen 1907, s. 22. Piirainen 1974, s. 37 ja 38. Vasta 1916 senaatti teki Pyhäjoen kuntaa koskevan päätöksen, jossa köyhäinhoidon ohjesäännöstä poistettiin ruodullapito kokonaisuudessaan. Tämä päätös jäi ennakkotapaukseksi, jonka mukaan ruotuhoitoa voitiin pitää laittomana.
- 52 Oppilaiden työhön sijoittumista on tutkittu käyttämällä lähteinä mm. koulujen kirjeenvaihtoa, oppilasmatrikkeleita, NKLA:n kortistoja (NKLA), lehdistössä esiintyneitä tietoja ja haastatteluja.
- 53 Ks. liite 37. Taulukko 53.
- 54 Varsinkin Kuopion Sokeainkoulun matrikkelin tekijä on tallentanut usein nimikirjaan tiedon ”ansaitsee toimentulonsa”, ”voi hyvin elättää itsensä” tai ”ei voi elättää itseään”, mutta ammattia ei ole mainittu. Esim. Kuopion Sokeainkoulun 1870-luvulla tullicista oppilaista 15:n ammatti oli tiedossa, 22:n tiedoissa oli ”ansaitsee toimentulonsa” ja seitsemän oli sellaista, joissa oli mainittu ”ei voi elättää itseään”.
- 55 Moldenhawer 1905, s. 260 ja 261.
- 56 Kuotola 1976, s. 76 ja 77.
- 57 Kuotola 1976, s. 76.
- 58 Kuotola 1976, s. 76.
- 59 Ingman 1898, s. 24. Tietoja on sekä matrikkeleissa että vuosikertomuksissa.
- 60 Moldenhawer 1905, s. 265.
- 61 Kuotola 1976, s. 76.
- 62 Stenius 1877, s. 7.
- 63 Mainitut tiedot koskevat vuotta 1875. Virrankoski 1963, s. 383.
- 64 Moldenhawer 1905, s. 104.
- 65 Margolin 1940, s. 47.
- 66 Kuotola 1976, s. 76.
- 67 Jo 1860-luvulla tullicista oppilaista yksi, Emilia Wesander, hoiti hierojan tehtäviä. Siitä, missä hän oli koulutuksensa saanut, ei ole tietoa.
- 68 Useat haastattelut, mm. Kaarlo Suonion ja Emil Sihvolan.
- 69 Elmiina Pekkalan haastattelu.
- 70 Oppilas oli Fredrik von Zansen, joka toimi jonkin aikaa Helsingin Sokeainkoulun opetta-

- janakin. Elmiina Pekkalan ja Oskari Lehtivaaran haastattelu.
- 71 Emil Sihvolan haastattelu.
- 72 Jalmari Heiskasen ja Kaarlo Suonion haastattelu.
- 73 Moldenhawer 1905, s. 261 ja 265.
- 74 Hauge 1961, s. 96.
- 75 Kuotola 1976, s. 76.
- 76 Elmiina Pekkalan haastattelu.
- 77 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 81. Ingman 1898, s. 22 ja 23. Oskari Lehtivaaran haastattelu.
- 78 Esim. Hauge 1961, s. 38 ja Moldenhawer 1905, s. 259–266.
- 79 Oppilaiden nimikirja I (HSK), oppilaat 4, 16 ja 31.
- 80 Pinomaa 1931, s. 48 ja Castrén 1914, s. 42.
- 81 Soikkanen 1961, s. 21.
- 82 Ingman 1898, s. 40 ja 41. Kerttu Komulaisen haastattelu.
- 83 Ingman 1898, s. 46 ja 47. Jalmari Heiskasen haastattelu.
- 84 Kaarlo Suonion, Emil Sihvolan ja Kerttu Komulaisen haastattelu.
- 85 Kuotola 1976, s. 76.
- 86 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 52. Ingman 1898, s. 18 ja 19.
- 87 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 74. Lyytikäinen 1902, s. 36 ja 37.
- 88 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 17. Lyytikäinen 1902, s. 36 ja 37.
- 89 Oppilaiden nimikirja II (HSK), n:o 228. Oskari Lehtivaaran haastattelu.
- 90 Signe Bergmanin, Anna-Liisa Jäppisen, Kaarlo Suonion ja Oskari Lehtivaaran haastattelu.
- 91 Moldenhawer 1905, s. 259–264. Ryhmässä oli myös musiikinopettajia.
- 92 Kuotola 1976, s. 76.
- 93 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 38.
- 94 Oppilaiden nimikirja I (HSK), n:o 39. Oskari Lehtivaaran haastattelu.
- 95 Oppilasmatrikkeli (KSK), n:o 165. Lyytikäinen 1902, s. 48 ja 49.
- 96 Nimikirjojen tekijät eivät ole seuranneet näiden oppilaiden myöhempiä vaiheita, vaikka muista saman ajan oppilaista on merkitty joihtakin muistiinpanoja myöhemmästä sijoittumisesta.
- 97 JyMa. HSKA. Saapuneet kirjeet, 1.6. lähetetty kirje.
- 98 Oppilasmatrikkeleissa oli mainintoja oppilaiden kuolinsyistä. Muutamien sairauden vuoksi eronneiden matrikelitietoihin oli myöhemmin lisätty vain kuolinpäivä. Joissakin tapauksissa oli enemmän selitystä, mm. ”Juopotteli ja ampui itsensä 13.2.1884”. (Oppilaiden nimikirja I HSK, n:o 12.)
- 99 Helsingin Sokeainkoulun nimikirjoissa mainittiin huomattavasti useammin oppilaan myöhempi asuinpaikka kuin Kuopion matrikkelisä. Asuinpaikkaa koskevia tietoja on koottu lisäksi esim. Näkövammaisten Keskusliiton arkistosta (jäsen- ja huoltokortistot), kirkonkirjoista ja haastattelujen avulla.
- 100 Kuhmon seurakunnan arkisto. Kuhmoniem seurakunta. Pääkirja n:o 32, s. 139. Pääkirja n:o 37, s. 256. Pääkirja n:o 21, s. 142. Muuttaneiden kirja 1889 ja 1890.
- 101 Koskee niitä, joista on tieto.
- 102 Vuosina 1910–1917 tulleista Kuopion koulun 60 oppilaasta muutti 15 Helsinkiin.
- 103 Waris 1948, s. 290 ja 291. Waris 1973, s. 68.
- 104 Useat entisten oppilaiden haastattelu.
- 105 Tšokkinen 1981, s. 203. Vartio 1982, s. 11 ja 12.
- 106 Oppilasmatrikkeleissa ja vuosikertomuksissa on useita mainintoja myönnettyistä apurahoista ja eläkkeistä.
- 107 Vartio 1982, s. 12 ja 13.
- 108 Vartio 1982, s. 14.
- 109 Vartio 1982, s. 15.. Tšokkinen 1981, s. 203.

LYIIENTEET

AD	= anomusdiaari
AKM	= alkuopetuskomitean mietintö
AVKM	= aistivalliskoulukomitean mietintö
HSK	= Helsingin Sokeainkoulu
HSKA	= Helsingin Sokeainkoulun arkisto
HSNTK	= Helsingin Sokeain Naisten Työkoulu
HSMTK	= Helsingin Sokeain Miesten Työkoulu
HYK	= Helsingin yliopiston kirjasto
JYK	= Jyväskylän yliopiston kirjasto
JyMa	= Jyväskylän maakunta-arkisto
KA	= kansakouluasetus
KD	= kirjediaari
KHA	= kouluhallituksen arkisto
KKK	= kenraalikuvernöörin kanslian arkisto
KSK	= Kuopion Sokeainkoulu
KSKA	= Kuopion Sokeainkoulun arkisto
KSOLA	= Kuurojen ja Sokeain Opettajain Liitto ry:n arkisto
KSTK	= Kuopion Sokeain Työkoulu
KYH	= koulutoimen ylihallitus
MiMa	= Mikkelin maakunta-arkisto
NAKA	= Näkövammaisten ammattikoulun arkisto
NKLA	= Näkövammaisten Keskusliitto ry:n arkisto
OS	= ohjesääntö
SAKL	= Suomen Aistivalliskoulujen Lehti
SVT	= Suomen virallinen tilasto
SY	= Sokeain Ystävät ry.
TuMa	= Turun maakunta-arkisto
VA	= Valtionarkisto
VK	= valtiokalenteri
VSV	= valtiosihteerinviraston arkisto

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

Painamattomat lähteet

Kotimaiset arkistot

VALTIONARKISTO (VA)

Kenraalikuvernöörinkanslian arkisto (KKK)

- aktit

Valtiosihteerinviraston arkisto (VSV)

- aktit

Senaatin arkisto

- senaatin kirjeaktit
- senaatin anomusaktit
- senaatin talousosaston pöytäkirjat
- kauppa- ja teollisuustoimituskunta, aistivallisten opetuksen järjestämistä tutkineen komitean asiakirjat

Kirkollisasiain toimituskunnan arkisto

- kirjekonseptit

Tuomiokapitulien kouluarkisto

Porvoon tuomiokapituli, Helsinki, Helsingin Sokeainkoulu

- kirjeasiakirjat

Kouluhallituksen arkisto

KHA II

- kouluhallituksen pöytäkirjat
- kouluhallituksen kirjekonseptit
- kirkollisasiain toimituskunnalta saapuneet kirjeet
- senaatilta saapuneet kirjeet ja määräykset

KHA III

Ansioluetteloja

KHA V

- kirje- ja anomusdiarit aistivalliskouluja koskevista asioista
- aistivalliskouluja koskevat anomukset
- senaatilta saapuneet aistivalliskouluja koskevat kirjeet
- aistivalliskoulujen matkakertomukset
- aistivalliskoulujen viralliset ansioluettelot ennen v. 1929
- luettelo aistivalliskoulujen kouluneuvostojen jäsenistä lääneittäin

JYVÄSKYLÄN MAAKUNTA-ARKISTO (JyMa)

Helsingin Sokeainkoulun arkisto (HSKA)

Kuopion Sokeainkoulun arkisto (KSKA)

(pääosa arkistosta Jyväskylässä)

MIKKELIN MAAKUNTA ARKISTO (MiMa)

Kuopion Sokeainkoulun arkisto

(hajanaisia osia)

- vuosikertomuksia
- saapuneita kirjeitä
- papin- ja lääkärintodistuksia
- Kuopion Sokeain Työkoulun asiakirjoja

TURUN MAAKUNTA-ARKISTO (TuMa)

Turun tuomioseurakunnan arkisto

- syntyneiden luettelo

SOTA-ARKISTO, Helsinki

Finska Gardet

HELSINGIN ORTODOKSISEN SEURAKUNNAN ARKISTO, Helsinki

- Pääkirja B 148
- Helsingin ortodoksisen seurakunnan henkilömatrikkeli (aakkosellinen, ei painettu)

KUHMON SEURAKUNNAN ARKISTO, Kuhmo

- Kuhmoniemen seurakunta, pääkirjat n:o 20, 21, 23 ja 32 sekä muuttaneiden kirja

KUOPION EV.LUT. SEURAKUNTIEN KESKUSARKISTO, Kuopio

- Kuopion kaupunkiseurakunnan pääkirjat ja muuttaneiden kirjat 1869–1917
- Kaupunkiseurakunnan aistiviallisten luettelo 1915–1932

OULUN EV.LUT. SEURAKUNTIEN KESKUSARKISTO, Oulu

- Oulun tuomiokirkkoseurakunnan kastekirja 1964
- Oulun tuomiokirkkoseurakunnan kuolleiden kirja 1876

KUUROJEN JA SOKEAIN OPETTAJAIN LIITTO RY:N ARKISTO, Jyväskylä (KSOLA)

- Suomen Aistivialliskoulujen Opettajain Liiton pöytäkirjat 1918 ja 1919
- kirjeet

NAISTEN TAUTIEN KLINIKAN KIRJASTO, Helsingin Yliopistollinen Keskussairaala, Helsinki

– Naisten klinikan vuosikertomusten yhdistelmä 1873–1903

NÄKÖVAMMAISTEN AMMATTIKOULUN ARKISTO, Espoo (NAKA)

– Oppilaiden nimikirja v. 1923–1948

NÄKÖVAMMAISTEN KESKUSLIITON ARKISTO, Helsinki (NKLA)

– huoltokortisto

– jäsenkortisto

Ulkomaiset arkistot

TOMTEBODAN SOKEAINKOULUN ARKISTO, Tukholma

– virkakirjeet, saapuneet kirjeet 1878–1920

– oppilaiden hakemukset, maksusitoumukset jne. (näkövammaisia koskevia papereita ainakin 1850-luvulta, kuuluisivat Manilla-koulun arkistoon)

TUKHOLMAN KAUPUNGINARKISTO, Tukholma

Manilla-koulun arkisto (Manilla-skolan. Allmänna Institutet för Dövstumma och Blinda)

– oppilasmatrikkelit 1–4, 1807–1876

– saapuneet hakemukset 1819–1890

– vieraskirjat 1830–1938

VALTIONARKISTO, Oslo

Kirkollisvirasto 1819–1904

– kuurojen-, sokeain- ja tylsämielisten koulujen johtajien kirjeet 1897–1899

– opettajien stipendiluettelot 1877/1878–1892/93 ja 1894/95

– saapuneet kirjeet, Kristiania blindeinstitut 1859–1899

Painetut lähteet

Aistivalliskoulujen ohjesääntö- ja opetussuunnitelmaehdotuksia laatimaan asetettu komitea. Komiteanmietintö n:o 7/1912. Helsinki 1912. (AVKM 1912.)

Aistivalliskoulukomitea. Komiteanmietintö n:o 1/1890. Helsinki 1890. (AVKM 1890.)

Alkuopetuskomitea. Mietintö alkuopetuksen järjestämisestä maaseudulla 17.12.1906. Helsinki 1906. (AKM 1906.)

- Ammattikasvatuskomitea. Komiteanmietintö n:o 8/1912. Helsinki 1913.
- Anomusmietintö 2. Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1882. Helsinki 1883.
- Asetuskokoelmat 1852, 1866, 1870, 1873, 1875, 1879, 1885, 1892, 1901, 1904, 1909, 1914, 1918 ja 1921.
- Finlands ridderskaps och adels kalender 1877, 1900 ja 1906.
- Finlands Statskalender för året 1877, utgifven efter hans Kejslerliga Majestäts nådigaste förordnande af Kejslerliga Alexander-Universitetet i Finland. Helsingfors 1876. (Myös muut Valtiokalenterit v. 1865–1917.)
- Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea, sen suuntaviivoja kansanopetuksen uudistukseksi 21.12.1915. Helsinki 1915.
- Keskustelut Suomen ensimmäisessä aistivalliskoulunopettajainkokouksessa Turussa 10–12 p:nä Kesäkuuta 1901. Förhandlingar vid Första Finska Abnormskolelärläremötet i Åbo den 10–12 Juni 1901. Turku 1901.
- Kuudes pohjoismainen kokous aistivallisten hyväksi. Työjärjestyksiä ja alustuksia. Helsingissä heinäkuun 24–27 päivänä 1912. – Sjätte Nordiska mötet för abnormsaken. Helsingfors 24–27 juli 1912. Arbetsordning och referat. Helsinki 1912.
- Oppivelvollisuudesta. Komiteanmietintö 21.6.1907.
- Presteståndets protokoll vid landtdagen i Helsingfors år 1867. Första häftet. Helsingfors 1892.
- Presteståndets protokoll vid landtdagen i Helsingfors år 1872. Tredje delen. Från den 23 maj till landtdagens slut. Helsingfors 1872.
- Protokoll fördt hos Högl. Ridderskapet och Adel å landtdagen i Helsingfors år 1872. Första häftet. Från den 5 Februari till den 22 April. Helsingfors 1896.
- Protokoll fördt hos Vålloflige Borgareståndet å Landtdagen i Helsingfors 1872. Andra Bandet från den 13 April till och med den 23 Maj 1872. Helsingfors 1874.
- Protokoll fördt hos Vålloflige Borgareståndet å Landtdagen i Helsingfors 1872. Första Bandet från den 3 Februari till och med den 11 April. Helsingfors 1872.
- Suomenmaan säätyjen alamainen wastaus Keisarillisen Majesteetin Armolliseen esitykseen suostuntawarain määräämisestä sokeain lasten opetusta ja kasvatusta warten 25.5.1872. Asiakirjat Waltiopäiviltä vuonna 1872. III.
- Suomenmaan Waltiokalenteri vuonna 1879, jonka on Keisarillisen Majesteetin Armollisimman säädännön mukaan ulosantanut Keisarillisen Aleksanterin-Yliopisto Suomessa. Helsinki 1878. (Vrt. Finlands Statskalender...)
- Suomenmaan Virallinen Tilasto VIII. Kuuromykkäin, sokeain ja tylsämielisten tilastoa. 3. Suomen kuuromykät, sokeat ja tylsämieliset joulukuun 31 päivänä vuonna 1900. Tilastollinen yleiskatsaus, julkaissut aistivalliskoulujen tarkastaja. Helsinki 1904.
- Suomenmaan Virallinen Tilasto VIII. Tilastollisia Tauluja Suomen Sokioista vuonna 1873. Helsinki 1877.
- Suomenmaan Virallinen Tilasto X. Kansanopetus 1872–1917. Oppilaita koskevat taulukot.

- Suomenmaan Virallinen Tilasto XXI. Vaivashoitotilasto B. Vaivashoitotarkastelijan vuosikertomuksia 2. Vuonna 1894. Helsinki 1895.
- Vaivashoitotarkastelijan vuosikertomuksia 9. Vuonna 1901. Helsinki 1902.
- Suomenmaan Virallinen Tilasto XXIV. Aistivalliskoulut. 1892–1911 (1–17). Opettajia ja oppilaita koskevat taulukot.
- Suomen talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat 1904–1905 vuosien valtiopäiviltä. Ensimmäinen osa. Joulukuun 6 päivästä 1904 tammikuun 30 päivään 1905. Helsinki 1905.
- Suomen Virallinen Tilasto VI. Väestötilastoa. 37. Katsaus Suomen väkilukuun joulukuun 31 päivänä 1900. Ynnä tietoja edellisistä yleisistä väenlaskuista maassa. Helsinki 1906.
- Toinen yleinen Suomen Aistivalliskoulujen opettajain kokous Helsingissä kesäkuun 5, 6 ja 7 päivinä 1906. Helsinki 1907.
- Toiset valtiopäivät 1909. Anomusehdotukset n:o 7, 20, 21, 33 ja 34. Sivistysvaliokunnan mietintö n:o 4.
- Valtiopäivät 1907. Esitysehdotus n:o 20.
- Yhdistetty Waltio- ja Talousvaliokunnan mietintö N:o 6. Keisarillisen Majesteetin Armolliset esitykset kuin myös asianomaisen valiokunnan mietinnöt sekä Säätyjen alamaiset vastaukset ja kirjoitukset. Yhdistetty Laki- ja Talousvaliokunta. Asiakirjat Valtioapäivillä vuonna 1872. III. Helsinki 1975.

Vuosikertomukset

- Allmänna institutet för...1873*, Allmänna institutet för Dövstumma och Blinda på Manilla vid Stockholm. Läseåret Aug. 1872 – Juni 1873. Stockholm 1873.
- Ingman 1900*, Ingman, Hanna, Blindskolans i Helsingfors. Redogörelse för skolåret 1899–1900. Helsingfors 1900.
- Ingman 1902*, Hanna, Blindskolans i Helsingfors, Redogörelse för skolåret 1901–1902. Helsingfors 1902.
- Ingman 1903*, Ingman, Hanna, Blindskolans i Helsingfors, Redogörelse för skolåret 1902–1903. Helsingfors 1903.
- Ingman 1898*, Ingman, Hanna, Kertomus Helsingin Sokeainkoulun toiminnasta lukuvuonna 1897–1898 sekä lyhyt kuvaus sokeainasiain kehityksestä meidän maassamme. Helsinki 1898.
- Ingman 1881*, Ingman, Hanna, Redogörelse för Blindanstaltens i Helsingfors verksamhet från 1877 års början till och med vårterminen 1880. Helsingfors 1881.
- Ingman 1889*, Ingman, Hanna, Redogörelse för Blindanstaltens i Helsingfors verksamhet från och med höstterminen 1880 till och med vårterminen 1888. Helsingfors 1889.
- Ingman 1893*, Ingman, Hanna, Redorödelse för Blindskolans i Helsingfors verksamhet från och med vårterminen 1888 till och med vårterminen 1893. Helsingfors 1893.
- Ingman 1894*, Ingman, Hanna, Redogörelse för Blindskolans i Helsingfors verksamhet under läseåret 1893–1894. Helsingfors 1894.

- Ingman 1895*, Ingman, Hanna, Redorödelse för Blindskolans i Helsingfors värksamhet under läseåret 1894–1895. Helsingfors 1895.
- Ingman 1896*, Ingman, Hanna, Redogörelse för Blindskolans i Helsingfors 1896.
- Ingman 1897*, Ingman, Hanna, Redogörelse för Blindskolans i Helsingfors värksamhet under läseåret 1896–1897. Helsingfors 1897.
- Kristiania 1888–1900*, Kristiania, offentlige skole før Blinde. Kristiania 1888–1900. (Vuosikertomukset.)
- Linsén 1867*, Linsén, Mathilda, Redogörelse för Blindanstalten i Helsingfors sedan dess öppnande om hösten 1865 (–1867). Helsingfors 1867.
- Lyytikäinen 1894*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodesta 1893–1894. Kuopio 1894.
- Lyytikäinen 1895*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodesta 1894–1895. Kuopio 1895.
- Lyytikäinen 1896*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodesta 1895–1896. Kuopio 1896.
- Lyytikäinen 1897*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodesta 1896–1897. Kuopio 1897.
- Lyytikäinen 1898*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodesta 1897–1898. Kuopio 1898.
- Lyytikäinen 1899*, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodelta 1898–1899. Kuopio 1899.
- Lyytikäinen 1900*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodelta 1899–1900. Kuopio 1900.
- Lyytikäinen 1901*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodelta 1900–1901. Kuopio 1901.
- Lyytikäinen 1903*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodesta 1902–1903. Kuopio 1903.
- Lyytikäinen 1904*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodesta 1903–1904. Kuopio 1904.
- Lyytikäinen 1905*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainkoulu. Vuosikertomus lukuvuodesta 1904–1905 ynnä sokeainhoidon kehitys. Kuopio 1905.
- Lyytikäinen 1893*, Lyytikäinen, Kosti, Kuopion Sokeainopisto. Vuosikertomus lukuvuodesta 1892–1893. Kuopio 1893.
- Roos 1877*, Roos, Amalia, Tilinteko Sokeain-oppilaitoksesta Helsingissä. Koululaitoksen Ylihallitukselle Suomessa. Helsinki 1877.
- Sipilä 1907*, Sipilä, Kyösti, Helsingin Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1905–1906. Helsinki 1907.
- Sipilä 1905*, Sipilä, Kyösti, Kertomus lukuvuosista 1904–1905. Helsinki 1905.
- Sipilä 1909*, Sipilä, Kyösti, Helsingin Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuosista 1907–1908 ja 1908–1909. Helsinki 1909.
- Stenius 1877*, Stenius, Karl Mortimer, Ote Kuopion kaupungissa olevan Sokeainopilaitoksen Johtajan kertomuksesta laitoksen vaikutuksesta Maaliskuun 1 p:stä 1871 Joulukuun 31 p:ään 1875. Helsinki 1877.
- Wuorela 1908*, Wuorela, Gust. Adolf, Kuopion Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1907–1908. Kuopio 1908.
- Wuorela 1909*, Wuorela, Gust. Adolf, Kuopion Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1908–1909. Kuopio 1909.

- Wuorela 1910*, Wuorela, Gust. Adolf, Kuopion Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1909–1910. Kuopio 1910.
- Wuorela 1911*, Wuorela, Gust. Adolf, Kuopion Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1910–1911. Kuopio 1911.
- Wuorela 1914*, Wuorela, Gust. Adolf, Kuopion Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1913–1914. Kuopio 1914.
- Wuorela 1915*, Wuorela, Gust. Adolf, Kuopion Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1914–1915. Kuopio 1915.
- Wuorela 1916*, Wuorela, Gust. Adolf, Kuopion Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1915–1916. Kuopio 1916.
- Wuorela 1917*, Wuorela Gust. Adolf, Kuopion Sokeainkoulu. Kertomus lukuvuodesta 1916–1917. Kuopio 1917.

Sanoma- ja aikakauslehdet (lehtien vuosiluvut alaviitteissä)

- Helsingfors Dagblad
 Helsingfors Tidningar
 Kuurojen- ja sokeainkoulu. Döv- och blindskolan. Opettajainliiton äänenkannattaja
 ja
 Nordisk Tidskrift for Blinde-, Døvstumme- og idiotskolen
 Savo
 Savo-Karjala
 Suomen Julkisia Sanomia
 Suomen Aistivalliskoulujen Lehti/Tidskrift för abnormskolorna i Finlans (SAKL)
 Sokeain Airut
 Suometar
 Tapio
 Uskon viesti
 Vapaussodan Invaliidi
 Varjojen Mailta. Suomen Sokeain Kirjallisuusyhdistys R. Y:n äänenkannattaja
 Visus. Nordisk tidskrift för synpedagogik. Pohjoismainen näkövammaisopetus. Utgivet av Nordisk förening för synpedagogik
 Åbo Underrättelser

Kirjallisuus

- Akiander 1866*, Akiander Matthias, Skolverket inom fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. Helsingfors 1866.
- Album utgifven... 1893*, Album utgifven af forna elever vid privata lärarinneklassen och fortbildningsläroverket vid svenska fruntimmerskolan i Helsingfors. Helsingfors 1893.
- Alopaeus 1882*, Alopaeus, C. H., Berättelse om abnormskolorna i Finland verksamhet. Läseåren 1880–1881 och 1881–1882. Borgå 1882.
- Alopaeus 1889*, Alopaeus, C. H., Historik öfver abnormskoleväsendet i Finland. Helsingfors 1889.

- Andersen 1969*, Andersen, Per, Trekk fra blindeundervisningens utvikling. Blind 1969. Norgens Blindforbunds 60-årsjubileum 22. Oktober 1969. Oslo 1969.
- Anttila 1983*, Anttila, Pirkko, Työ ja työhön kasvatettavuus. Tutkimus koulun työkasvatuksen rakenteesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 100. Helsinki 1983.
- Bergholm 1901 I ja II*, Bergholm, Axel, Suomen aatelittomia sukuja I–II. Kuopio 1901.
- Bergholm 1917*, Bergholm, Hjalmar, Suomen lääkärit sekä Suomen hammaslääkärit. Biografica. Finlands läkare jämte Finlands tandläkare. Oulu 1917.
- Bergholm 1927*, Bergholm, Hjalmar, Suomen lääkärit sekä Suomen hammaslääkärit. Biografica. Tampere 1927.
- Best 1934*, Best, Harry, Blindness and the Blind in the United States. New York 1934.
- Boije 1974*, Boije, Holger, Juhlapuhe. Pidetty 24.05.1974 Eläintarhan huvila n:ro 7:n jäähyväisjuhlassa. Näkövammaisten ammattikoulu 1906–1974. Toim. Jukka Ahola. Hämeenkylä 1974, s. 5–10.
- Borgå lyceum 1873–1923*, 1923, Borgå lyceum 1873–1923. En minneskrift. Borgå 1923.
- Bruhn 1965*, Bruhn, Karl, Johdatus opetusoppiin. Porvoo 1965.
- Bruhn 1977*, Bruhn, Karl, Kasvatusopin historian kehityslinjoja. Keuruu 1977.
- Carl Henrik Alopaeus 1893*, Carl Henrik Alopaeus. Biskop i Borgå i Finland. Uppsala 1893.
- Carl Henrik Alopaeus 1925*, Carl Henrik Alopaeus. Satavuotismuistio 1825 – 5.IV. – 1925. Turku 1925.
- Castrén 1914*, Castrén, K. A., Kertomus Helsingin Käsityö- ja Tehdasyhdistyksen toiminnasta vuosina 1901–1910. Helsinki 1914.
- Colliander 1918 I ja II*, Colliander, O. I., Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan I–II. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia VIII. Helsinki 1918.
- Cygnæus 1863*, Cygnæus, Uno, Ehdotuksia Suomen kansakoulutoimesta. Helsinki 1863.
- Cygnæus 1859*, Cygnæus, Uno, Reseberättelse jemte betänkande i folkskolefrågan i underdånighet afgifven till Kejslerliga Senaten i Finland, i December 1859.
- Dahlström 1953*, Dahlström, Harald, Helsingfors lycei matrickel 1831–1889 utgiven av Harald Dahlström. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja XXI. Helsinki 1953.
- Dietrich ym. 1895*, Dietrich, I.–Köhler, G., Ohjeita veiston opetukselle sokeain koulussa. Suom. Kosti Lyytikäinen. Kuopio 1895.
- Eagar 1950*, Eagar, W. McG., Blindness in Great Britain. Blindness modern approaches to the unseen environment. Edited by Paul A. Zahl, New Jersey 1950, s. 26–36.
- Ek 1938*, Ek, Gustaf, Den svenska blindvårdens uppkomst och utveckling. Stocholm 1938.
- Engman 1983*, Engman, Max, S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917. Helsingfors 1983.

- Entlicher 1873*, Entlicher, Friedrich, Der erste Europäische Blindenlehrer-Kongress 5., 6., 7. und 8. August 1873. Protokollaischer Bericht erstattet von Friedrich Endlicher. Wien 1873.
- Forsmark 1938*, Forsmark, Ernst, Om ögonsjukdomar och blindhetsorsaker bland eleverna vid Kungl. Institutet och förskolan för blinda 1888–1937. Den svenska blindvårdens uppkomst och utveckling (Gustaf Ek), s. 157–170. Stockholm 1938.
- Foucault 1980*, Foucault, Michel, Tarkkailla ja rangaista. Surveiller et punir. Suom. Eevi Nivanka. Keuruu 1980.
- Garbe 1966*, Herbert, Blindenbildungswesen. Beiträge zur Geschichte und Entwicklung des deutschen Sonderschulwesens. Berlin 1966.
- Gebhard 1909*, Gebhard, Hannes, Katsaus yhteiskuntataloudellisiin oloihin Suomen maalaiskunnissa. Erityisesti maanviljelijöitä ja maatalousoppilaitoksia varten. Porvoo 1909.
- Gebhard 1913*, Gebhard, Hannes, Maanviljelysväestö ja sen yhteiskunnallinen kokoonpano. Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa 1901. I. Helsinki 1913.
- Gissler 1964*, Gissler, Tore, Blindinstitutet 75 år på Tomtebodan. Till invigningen av den nya simhallen i maj 1964. Stockholm 1964.
- Godenhjelm 1916*, Godenhjelm, Hugo, Evankelis-luterilaisen kirkon ja papiston matrikkeli. Tampere 1916.
- Godenhjelm 1935*, Godenhjelm, Hugo, Matrikkeli. Biografinen luettelo Suomen evankelis-luterilaisen kirkon papeista. Joensuu 1935.
- Godenhjelm 1927*, Godenhjelm, Hugo, Suomen evankelis-luterilaisen papiston matrikkeli. Sortavala 1927.
- Haapio 1929*, Haapio, Hannes, Suomen kanttorien ja urkurien matrikkeli. Vammala 1929.
- Haatanen 1968*, Haatanen, Pekka, Suomen maalaisköyhälistö. Porvoo 1968.
- Hagman 1910*, Hagman, Lucina, Nainen kansankasvattajaksi. Uno Cygnaeuksen lempiajatus. Uno Cygnaeuksen muisto. Lokakuun 12 päivä 1810–1910. Porvoo 1910.
- Halila 1963*, Halila, Aimo, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963.
- Halila 1949, 1950, I–IV*, Suomen kansakoululaitoksen historia. Porvoo 1963.
- Halila 1949 A*, Halila, Aimo, Suomen vanhin kansakoulunopettajisto. Yhteiskuntatieteellinen tutkielma. Helsinki 1949.
- Halila 1962*, Halila, Anja, Naisen asema ja naisasialiike Suomessa. Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille. Toimittanut Edwin Linkomies. Yhdestoista osa. Porvoo 1962, s. 71–84.
- Hanho 1947–1955*, Hanho, J.T., Suomen oppikoululaitoksen historia I–II. Porvoo 1945–1955.
- Hannula 1967*, Hannula, Seppo, Kuopion yhteiskoulun vaiheet 1892–1967. Kuopio 1967.
- Hartman 1906*, Hartman, Torsten, Borgå stads historia av Torsten Hartman. Första delen. Borgå 1906.
- Hauge 1961*, Hauge, Yngvar, Blindskole i Norge. Oslo 1961.

- Heikari ym. 1933*, Heikari, Toivo – Sandelin, Armas (toim.), Suomen opettajisto. Finlands Lärarekår. Elämäkerrallisia tietoja. Biografiska notiser. Kouluhallitus, oppikoulut, seminaarit. Skolstyrelsen, lärdomskolorna, seminarierna. Turku 1933.
- Heikel 1940*, Heikel, Ivar A., Helsingin Yliopisto 1640–1940. Helsinki 1940.
- Heinolan seminaari 1899–1949, 1949*, Heinolan seminaari 1899–1949. Muistojulkaisu. Toimittaneet Yrjö Paalanen – Hilikka Ahomäki – Mathilda Sirkkola. Helsinki 1949.
- Helin 1905*, Helin, Aug., Piirteitä Agneta Halosen elämästä. Helsinki 1905.
- Helsingin Suomalainen Normaalilyseo... 1937*, Helsingin Suomalainen Normaalilyseo 1887–1868. Juhlajulkaisu. Helsinki 1937.
- Helsingin yliopisto... 1971*, Helsingin yliopisto. Ylioppilasmatrikkeli – Studentmatrikel 1853–1868. Helsinki 1971.
- Helsingius 1917*, Helsingius, Gust. Ad., Köyhäinhoidon käsikirja. Toinen uudistettu painos. Helsinki 1917.
- Henriksen 1977*, Henriksen Erik, Äkilliset tarttuvat taudit. Lääkärikirja. Keuruu 1977, s. 16–31.
- Hytönen 1924*, Hytönen Erland, Turun Käsityöläisyhdistys 1868–1923. Turku 1924.
- Hyvämäki 1964*, Hyvämäki, Lauri, Suomalaiset ja suurpolitiikka. Venäjän diplomaattia Suomen sanomalehdistön kuvastimessa 1878–1890. Helsingin yliopisto (väit.). Porvoo 1964.
- Hyvärinen ym. 1979*, Hyvärinen – Lallukka – Marja-aho – Troberg – Kaski, Näönkuntoutus. Lääkintöhallituksen tutkimuksia 17/1979. Helsinki 1979.
- Härkönen 1982*, Härkönen, Mirja, Kouluylhallituksen ensimmäisen päällikön Casimir von Kothernin koulupolitiikka. Taustaa, tavoitteita, tuloksia. Historiallisia tutkimuksia 119. Helsinki 1982.
- Ilenius 1888*, Ilenius, Taavi, Tilastollinen ja Biografillinen Suomen Evankelis-Lutherilaisten Seurakuntien Kanttorien ja Urkurien Matrikkeli. Turku 1888.
- Isosaari 1961*, Isosaari, Jussi, Jyväskylän seminaarin kasvatusta- ja opetusopin opetus vuosina 1865–1901. Jyväskylän Kasvatustieteellisen Korkeakoulun Julkaisuja XXV. Acta Academiae Pedagogicae Jyväskyläensis XXV. Jyväskylä 1961.
- Isosaari 1973*, Isosaari, Jussi, Suomen koululaitoksen rakenne ja kehitys. Keuruu 1973.
- Jallinoja 1983*, Jallinoja, Riitta, Suomalaisen naisliikkeen taistelukaudet. Naisasia-liike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastamana. Juva 1983.
- Jussila 1968*, Jussila, Juhani, Työkasvatuksen tavoitteet Suomen kansakoulun järjestämisestä koskevissa suunnitelmissa vuosina 1856–1866. Koulu ja menneisyys XIX. Helsinki 1968.
- Juva 1956*, Juva, Mikko, Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Helsinki 1956.
- Jussila 1979*, Jussila, Osmo, Nationalismi ja vallankumous venäläissuomalaisissa suhteissa 1899–1914. Historiallisia tutkimuksia, julkaissut Suomen Historiallinen Seura. 110. Helsinki 1979.
- Jyväskylän Lyseo 1933*, Jyväskylän Lyseo 1858–1933. Porvoo 1933.

- Jyväskylän Lyseon satavuotismatrikkelit 1958*, Jyväskylän Lyseon satavuotismatrikkelit. Toim. Olavi Wanne. Jyväskylä 1958.
- Jyväskylän seminaari 1863–1937, 1937*, Jyväskylän seminaari 1863–1937. Muistojulkaisu. Toimittaneet J. M. Mikkola, Artturi Leinonen, Sulo Rekola. Helsinki 1937.
- Jörgensen 1911*, Jörgensen, Arne, Nyländska avdelningens matrikel 1640–1868. Samlingar utgivna av nyländska avdelningen. Sjunde häftet. Helsingfors 1911.
- Kansallinen Elämäkerrasto 1929*, Kansallinen Elämäkerrasto I–II. Porvoo 1929.
- Kantero ym. 1977*, Riitta-Liisa Kantero – Mirja Seppänen – Aino Vähäkainu – Kalle Österlund, Lapsen terveys ja sairaus. Porvoo 1977.
- Karvonen 1957*, Karvonen, Arvi, Sibelis-Akatemia 75 vuotta. Helsingin Musiikkiopisto 1882–1924. Helsingin Konservatorio 1924–1939. Sibelius-Akatemia 1939 – . Helsinki 1957.
- Kemiläinen 1951*, Kemiläinen, Aira, 50 vuotta kaatumatautisten hoitoa Suomessa. Kaatumatautisten Hoitoyhdistys r.y. 1898–1948. Vaajasalon parantola 1900–1950. Kuopio 1951.
- Kerkkonen ym. 1911*, Kerkkonen, K. – Tuompo, J. E., Suomen Kansakoulu-Matrikkeli. Finlands Folkskole-Matrikel. Helsinki 1911.
- Kerschensteiner 1938*, Kerschensteiner, Georg, Työkoulu käsite. Sivistys ja tiede. Porvoo 1938.
- Kinnunen 1982*, Kinnunen, Petri, Näkövammaisten kuntoutuksen ja opetuksen kehitys Suomessa ja alle 7-vuotiaiden näkövammaisten asema tänään. Näkövammarekisterin julkaisuja 1/82. Helsinki 1982.
- Kiusmaa 1982*, Kiusmaa, Kyösti, Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Oulu 1982.
- Koskinen 1944*, Koskinen, Esko, Raajarikkoisten huolto. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja II. Helsinki 1944.
- Koukkunen ym. 1977*, Koukkunen, Heikki – Kasanko, Mikael, Helsingin ortodoksinen seurakunta 1827–1977. Helsinki 1977.
- Kretzschmer 1937*, Kretzschmer, Reinhold, De blindas historia från äldsta tider till blindundervisningens början. Stockholm 1937.
- Kuka kukin oli 1961*, Kuka kukin oli. Who was who in Finland. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Keuruu 1961.
- Kuopion klassillinen lyseo 1894*, Kuopion klassillinen lyseo. Kertomus lukuvuodesta 1893–1894. Kuopio 1894.
- Kuopion lyseo 1922*, Kuopion lyseo 1872–1922. Muistojulkaisu. Helsinki 1922.
- Kuopion lyseo 1962*, Kuopion lyseo. 90-vuotisjulkaisu. Oppilasmatrikkeli 1872–1962. Kuopio 1962.
- Kuopion Tyttökoulun 50-vuotisjuhla-julkaisu 1929*, Kuopion Tyttökoulun 50-vuotisjuhla-julkaisu 1879–1929. Kuopio 1929.
- Kuotola 1976*, Kuotola, Urpo, Näkövammaisten integroituminen yhteiskuntaan. Acta Universitas Tamperensis. Ser. A vol. 82. Tampere 1976.
- Kuotola 1981*, Kuotola, Urpo, Vammaiset ja yhteiskunta. Sosiaalihuollon näköaloja. Acta Universitas Tamperensis. Ser. A. vol. 127. Tampere 1981.
- Kuusi 1931 I–II*, Kuusi, Eino, Sosiaalipoliittikka I–II. Porvoo 1931.

- Kyöstiö 1951*, Kyöstiö, O.K., Suomalaiset Pietarissa käsityötaitoa oppimassa. Historiallinen Aikakauskirja 1951, s. 165–174.
- Lahdes 1964*, Lahdes, Erkki, Kansakoulumme opetusmenetelmien kehitystä tällä vuosisadalla. Kasvatus ja koulu n:o 1–2/1964 50 vuotta, s. 86–113.
- Langrén 1932*, Landgrén, Folke, Nyländska avdelningens matrikel 1869–1900. Nyland. Samlingar utgifvna av Nyland nation. Nionde häftet. Helsingfors 1932.
- Langrén 1944*, Landgrén, Folke, Åbo gymnasii matrikel ånyo upprättad av Folke Landgrén. Historiska Samfundet i Åbo. Åbo 1944.
- Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa 1966*, Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. 5. uudistettu ja laajennettu painos. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisu n:o 14. Helsinki 1966.
- Lehmusto 1951*, Lehmusto, Heikki, Kasvatusopin historia. Toinen painos. Kuopio 1951.
- Lehtivaara 1974*, Lehtivaara, Oskari, Painanut Ina Hoffrén Helsingissä. Näkövammaisten ammattikoulu 1906–1974. Toimittanut Jukka Ahola. Hämeenkylä 1974, s. 23–25.
- Lehtonen 1969*, Lehtonen, Asko, Turun klassillinen lyseo 1879–1969. Opettaja- ja oppilasmatrikkeli. Turku 1962.
- Linkomies 1958*, Linkomies, Edwin, Helmikuun manifestista maaliskuun vallankumoukseen. Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille. Toimittanut Edwin Linkomies. Toinen osa. Porvoo 1958, s. 214–227.
- Linsén 1865*, Linsén, Mathilda, Underdånig berättelse om en af undertecknad, för inhemtande af kändedom om blindas undervisning och vård, på allmän bekostnad verkställd utrikes-resa. Helsingfors 1865.
- Lundström 1902*, Lundström, Alex, Elementarläroverkens i Finland lärareåkar. I. Statskolorna. Biografiska notiser samlade af Alex Lundström. Suomen alkeisopistojen opettajisto I. Valtionkoulut. Elämäkerrallisia tietoja koonnut Alex Lundström. Åbo 1902.
- Lundström 1909*, Lundström, Alex, Elementarläroverkens i Finland lärareår II. De privata skolorna, Biografiska notiser samlade af Alex Lundström. Helsingfors 1909.
- Lyytikäinen 1907*, Lyytikäinen, Kosti, Sokeainhoidon kehitys Suomessa. Kuopio 1907.
- Lyytikäinen 1902*, Lyytikäinen, Kosti, Sokeainkoulujen kehitys Suomessa. Kuopio 1902.
- Lönbeck 1910*, Lönbeck, Gustaf F., Uno Cygnaeus. ”Suomen kansakoulun isä”. Helsinki 1910.
- Lönbeck 1880*, Lönbeck, Gustaf F., Suomen kansakoulujen matrikkeli kevätlukukautena 1880. Helsinki 1880.
- Makkonen 1957*, Makkonen, Olli, Suomen Sokeain Liitto – De Blindas Förbund i Finland vuosina 1907–1957. Helsinki 1957.
- Margolin 1940*, Margolin, Z. I., Istorija obučenija slepyh. Moskva 1940.
- Markkanen 1974*, Markkanen, Erkki, Väestön sosiaaliryhmityksestä paikallishistoriassa. Paikallishistorian julkaisuja 1. Lahti 1974.
- Matrikkeli Suomen kansakouluista 1893*, Matrikkeli Suomen kansakouluista ja kansanopistoista kevätlukukautena 1893. Ensimmäinen osa. Toimittanut K.

- Werkko. Matrikel för Finlands Folkskolor och Folkhögskolor vårterminen av 1893. Första delen utgifven av K. Werkko. Pori 1893.
- Melin 1977*, Melin, Vuokko, Alkuopetus Suomen maaseudulla ennen oppivelvollisuuslakia 1866–1921. I. Alkukoulu 1866–1906. Turku 1977.
- Melin 1980*, Melin, Vuokko, Alkuopetus Suomen maaseudulla ennen oppivelvollisuuslakia 1866–1921. Alkuopetuksen liittäminen kunnalliseen oppivelvollisuuskouluun 1906–1921. Acta Universitas Tamperensis Ser. A Vol. 117. Tampere 1980.
- Merle 1882*, Merle, H., Bericht über den IV Blindenlehrer-Kongress zu Frankfurt am Main 24., 25., 26., 27. und 28. Juli 1882. Frankfurt am Main 1882.
- Moldenhawer 1905*, Moldenhawer, Johannes, Det konglige blindeninstituts historie samt meddelelser om blindesagens begyndelse og dens udvikling i Danmark. Kjøbenhavn 1905.
- Murros 1943*, Murros, Kaapo, Tampereen Käsiyö- ja Tehdasyhdistys 1868–1943 ja Tampereen vanhat käsiyöläiset sekä katsaus vanhaan ammattikuntalaitokseen. Tampere 1943.
- Myllyntaus 1981*, Myllyntaus, Timo, Suomen graafisen teollisuuden kasvu 1860–1905. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tutkimuksia n:o 12/1981.
- Neovius 1908 I*, Neovius, Ad., Suomen evankelis-lutherilaisen kirkon matrikkeli. Kuopio 1908.
- Neovius 1908 II*, Neovius, Ad., Suomen evankelis-lutherilaisen kirkon matrikkelin lisävihko. Kuopio 1908.
- Neovius 1898*, Neovius, Ad., Suomen evankelis-lutherilaisen kirkon matrikkeli. Kuopio 1958.
- Nurmi 1964 I–II*, Nurmi, Veli, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I–II. Jyväskylä education, psychology and social research 7. Jyväskylä 1964.
- Nurmi 1976*, Nurmi, Veli, Opettajakoulutuksen tähänastinen kehitys. Juva 1979.
- Oppikoulu-Käsikirja 1920*, Oppikoulu-Käsikirja. Kokoelma Asetuksia, Määräyksiä, Kiertokirjeitä y.m. K. Kerkkonen. Kuopio 1920.
- Oulun lyseo 1883–1933*, 1933, Oulun lyseo 1883–1933. Oulu 1933.
- Orell (1937)*, Orell, Sune, Luettelo Suomessa painetuista sokeainkirjoista. (Helsinki 1937).
- Pajamo 1976*, Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843–1881. Acta Musicologica Fennica 7. Suomen Musiikkitieteellinen Seura. Helsinki 1976.
- Pelkonen ym. 1937*, Pelkonen – Aho, Sokeain Ystävien 50-vuotis muistojulkaisu 1887–1937. Helsinki 1937.
- Piirainen 1958*, Piirainen, Veikko, Kyläkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla. Historiallisia tutkimuksia julkaissut Suomen Historiallinen Seura XLIX. Helsinki 1958.
- Piirainen 1974*, Vaivashoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Hämeenlinna 1974.
- Pinomaa 1931*, Pinomaa, V. Viktor Julius von Wright. Käsiyöläisveteraanin muistelmia. Helsinki 1931.

- Plit 1984*, Plit, Keijo, Carl Henrik Alopaeus aistivammaistyön uranuurtajana Suomessa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 128. Jyväskylä 1984.
- Puuska 1896*, Länsisuomalaisen osakunnan nimikirja 1868–1879. Elämäkerrallisia tietoja osakunnan entisistä jäsenistä. Helsinki 1896.
- Päivänsalo 1953*, Päivänsalo, Paavo, Oppikoulun rangaistuksista. Suomen Kasvatus-sosiologisen yhdistyksen Julkaisuja n:o 7. Helsinki 1953.
- Rauman seminaari 1896–1946, 1947*, Rauman seminaari 1896–1946. Muistojulkaisu. Toim. Onni Kurvinen – Santeri Liikanen. Helsinki 1947.
- Roos 1877*, Roos, Amalia, Tilinteko Sokeain-oppilaitoksesta Helsingissä. Koululaitoksen Ylihallitukselle Suomessa. Helsinki 1877.
- Rützou 1923*, Rützou, L., Historisk oversigt over Den kongl. Blindeforskoles 25-årige bestaaen og aarsberetning 1919–23. København 1923.
- Rintelen 1961*, Rintelen, F., Augenheilkunde. Ein Lehrbuch für Studium und Praxis von F. Rintelen. Professor der Ophthalmologie an der Universität Basel. Basel 1961.
- Salo 1981*, Salo, Reino, Sosiaalihuolto. Juva 1981.
- Sarva 1929*, Sarva, G., Forsius, Valter Voldemar, Kansallinen Elämäkerrasto I, s. 121. Porvoo 1929.
- Savo-karjalaisen osakunnan matrikkeli 1947*, Savo-karjalaisen osakunnan matrikkeli. Toimittaneet Heikki Waris ja Martti Ruutu. Savo-karjalaisen osakunnan historia IV. Porvoo 1947.
- Savonen 1951*, Savonen, Severi, Keuhkotauti, sen ehkäisy ja hoito. Porvoo 1951.
- Siipi 1967*, Siipi, Jouko, Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Helsinki 1967.
- Siukonen 1935*, Siukonen, Vilho, Koululasten laulukyvystä. Helsinki 1935.
- Soikkanen 1961*, Soikkanen, Hannu, Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo 1961.
- Soikkeli 1909*, Soikkeli, Kaarle, Suomen kanttorien ja urkurien matrikkeli ynnä kanttorin- ja urkurinvirkoja koskevia historiallisia ym. tiedonantoja. Helsinki 1909.
- Soininen 1935*, Soininen, Gunnar, Taudit ja taistelu niitä vastaan. Suomen kulttuurihistoria III. Jyväskylä 1935, s. 286–308.
- Sokeain huolto Suomessa 1962*, Sokeain huolto Suomessa. Sokeain Keskusliitto r.y:n julkaisu 1962.
- Sokeain lukukirja*, Sokeain lukukirja, 1:n osa, Kuopion Sokeainkoulun opettajiston toimittama. Painanut Helsingissä 1891 Ina Hoffrén Suomen valtion kustannuksella. (Pistekirjoituksella, Helsingin yliopiston kirjaston pistekirjoituskokoelma.)
- Somerkivi 1952*, Somerkivi, Urho, Bell-Lancesterin vuoro-opetusjärjestelmä Suomessa. Helsinki 1952.
- Sortavalan seminaari 1940*, Sortavalan seminaari 1880–1940. Muistojulkaisu. Toim. Iivo Härkönen – K. H. Pankakoski – Väinö Seppä. Helsinki 1940.
- Stenius 1870*, Stenius, K. M., Om blindas vård och undervisning. Reseberättelse af K. M. Stenius. Aftryck ur Pedagogiska Föreningens Tidskrift, 2:dra häftet 1870. Helsingfors 1870.
- Suomen ev.-luth. kirkon kanttori-urkurien matrikkeli 1957*, Suomen ev.-luth. kirkon kanttori-urkurien matrikkeli. Matrikel över Finlands ev.-luth. kyrkas kantor-

- organister. Toim. Edvard Inkinen, Paavo Salmi, Harry Berghem. Tampere 1957.
- Suomen kansanedustuslaitoksen historia*, II Helsinki 1981, III Helsinki 1964, VI Helsinki 1968.
- Suomen voimistelunopettajat 1883–1959, 1959*, Suomen voimistelunopettajat 1883–1959. Finlands gymnastiklärare 1883–1959. Lahti 1959.
- Svenska fruntimmerskolan 1945*, Svenska fruntimmerskolan. Svenska flicklyceet i Helsingfors 1844–1944. Festkrift utgiven till hundraårsjubileet. November 1945. Helsingfors 1945.
- Svenska privatlyceum 1916*, Svenska privatlyceum och privata svenska reallyceum för gossar och flickor i Kuopio. Helsingfors 1916.
- SYK 1978*, SYK, Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1886–1976. Espoo 1978.
- Tirkkonen 1964*, Tirkkonen, Eeva, Musiikinopetuksesta Suomessa vuosina 1866–1925. Koulu ja menneisyys. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1963–1964. XVI. Helsinki 1964, s. 7–48.
- Tuulio 1959*, Tuulio, Tyyni, Tyttönormaalilyseon matrikkeli I. Koulun historia 1869–1919. Tampere 1919.
- Uno Cygnaeuksen kirjoitukset 1910*, Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Valtion varoilla toimitettu kokoelma 100-vuotispäiväksi 12. p. lokakuuta 1910. Helsinki 1910.
- Uusi Sukukirja 1943, 1946*, Uusi Sukukirja I–II. Toimituskunta Olavi Wanne, A. R. Cederberg, Ragnar Rosén, Gunnar Soininen. Helsinki 1943, 1946.
- Valonen 1963*, Valonen, Niilo, Zur Geschichte der Finnischen Wohnstuben. Helsinki 1963. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 133.
- Vannas 1948*, Vannas, Mauno, Silmätaudit. Kodin lääkärikirja. Terveiden ja sairaiden neuvonantaja. Yhdeksäs painos. Helsinki 1948.
- Vannas 1962*, Vannas, Salme, Silmien taudit. Terve ja sairas lapsi. Porvoo 1962.
- Vannas ym. 1971*, Vannas, Salme – Nikupaavo, Aino – Jokivartio, Merja, Helsingin yliopiston silmäklinikan historia 1871–1971. Helsinki 1971.
- Vannas ym. 1963*, Vannas, Salme – Raivio, Terhi, Sokeuden syistä Suomessa. Duodecim-lehti n:o 79/1963, s. 850–860.
- Waris 1974*, Waris, Heikki, Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Porvoo 1974.
- Waris 1948*, Waris, Heikki, Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsinki 1948.
- Waris 1973*, Waris, Heikki, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle. Tapiola 1973.
- Waris 1940*, Waris, Heikki, Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä. Tilastollinen tutkimus säätykierrosta Suomessa 1810–1867. Historiallinen arkisto. Toimittanut Suomen Historiallinen Seura XLII. Juhlajulkaisu Martti Ruuthin kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta 30.X.1940, s. 199–272.
- Vartio 1982*, Vartio, Eero, Puoli vuosisataa Helsingin näkövammaisten hyväksi. Helsingin Näkövammaiset ry. 1932–1982. Helsinki 1982.
- Wennerström 1885*, Wennerström, Ludvig Alexander, Tilastollinen ja biografillinen Suomen evankelis-lutherilaisten seurakuntien papiston matrikkeli. Porvoo 1885.
- Wessman 1947*, Wessman, V. E. V., Ekenäs seminarium 1871–1946. Minneskrift och matrikel utgiven i anledning av 75-årsdagen den 12 oktober 1946. Ekenäs 1947.

- Widmark 1899*, Widmark, Johan, Om förekomsten af blindhet i de skandinaviska länderna och Finland. Nordiskt Medicinskt Arkiv. Årg. 1899. N:r 23, s. 1–65.
- Viljanen 1980*, Viljanen, Erkki, Maisteri Olai Wallinin juhlaesitelmä Jyväskylän seminaarin avajaisissa 14.8.1863. Jyväskylän Yliopisto. Opettajainkoulutuslaitos. Katsauksia. N:o 5/1980.
- Virrankoski 1963*, Virrankoski, Pentti, Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809– noin 1865). Historiallisia tutkimuksia. Julkaissut Suomen Historiallinen Seura LXIV. Helsinki 1963.
- Wright 1919*, von Wright, V., Pajujen lajittelusta, säilyttämisestä ja myynnistä. Helsinki 1919.
- Wuolio 1970*, Wuolio, Eija-Leena, Suomen liikuntahistoria. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 17. Helsinki 1982.
- Vuorela 1980*, Vuorela, Tapani, Taantumuksesta uudistukseen 1825–1868. Opetusministeriön historia II. Helsinki 1980.
- Väänänen 1975*, Väänänen, Kyösti, Seurakunnan vaiheita ja kirkkokansan vaellusta. Kuopion pitäjän kirja. Toim. Antti Rytönen. JYY:n kotiseutusarja n:o 10. Kuopio 1975.
- Ylioppilasmatrikkeli – Studentmatrikel 1971*, Ylioppilasmatrikkeli – Studentmatrikel 1853–1868. Helsinki 1971.
- Åström 1933*, Åström, Emma Irene, Elämäni ja ystäväni. Porvoo 1933.
- Åström 1967*, Åström, Margit, Emma Irene Åström. Finlands första kvinnliga filosofie magister. Borgå 1967.
- Åström 1956*, Åström, Sven Erik, Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Helsingin kaupungin historia. IV osa. Helsinki 1956, s. 8–331.

Muut kirjalliset lähteet

- Ahola 1966*, Ahola, Jukka, Sokeuden syyt Sokeain Ammattikoulun oppilailla vuosina 1906–1965. Tutkielma. Helsinki 1966.
- Karjalainen 1974*, Karjalainen, Marjaana, Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802–1906. Suomen historian pro gradu -työ Jyväskylän yliopistossa 1974.
- Kotkatlahti 1965*, Kotkatlahti, Salme, Helsingin Sokeainkoulun historiikki, v. 1865–1965. Opettajaluettelo. (Säilynyt pistekirjoitustekstinä, omistaja Elmiina Pekala, Tampere.)
- Kuotola 1975*, Kuotola, Urpo, Näkövammaisten integroituminen yhteiskuntaan. Sosiaalipolitiikan liscensiaattitutkimus Tampereen yliopistossa 1975.
- Orava 1976*, Orava, Ritva, Kuurojenopetuksen alkuvaiheet ja Jyväskylän kuurojenkoulu vuoteen 1934. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto 1976.
- Tšokkinen 1976*, Tšokkinen, Anja, Helsingin Sokeainkoulun oppilaat vuosina 1865–1917. Jyväskylän yliopiston Suomen historian laudaturtyö.
- Tšokkinen 1981*, Tšokkinen, Anja, Suomen sokeainkoulujen oppilaat vuosina 1865–1917. Sosiaalihistoriallinen tutkimus. Suomen historian liscensiaatintyö Jyväskylän yliopistossa 1981.

Haastattelut

Vuosien 1865–1917 oppilaat

Bergman, Signe, o.s. Johansson, s. 14.5.1895 Pernajassa. Toiminut ravintola- ja elokuvateatteripianistina ja hierojana. Asuinpaikka Helsinki.

Heiskanen, Jalmari, s. 15.11.1896 Iisalmessa. Toiminut harjatyöntekijänä Kajaanissa.

Hyvärinen, Mandi, s. 29.10.1895 Karttulassa. Toiminut hierojana. Asuinpaikka Helsinki.

Jäppinen, Anna-Liisa, o.s. Lehtimäki, s. 2.6.1905 Tampereella. Toiminut hierojana. Asuinpaikka Helsinki.

Pekkala, Elmiina, s. 2.9.1905 Rovaniemellä. Toiminut myöhemmin hierojana Rovaniemen maalaiskunnassa ja Tampereella. Nykyinen asuinpaikka Tampere.

Suonio, Kaarlo, s. 3.9.1902 Kuopion pitäjässä. Asunut Viipurissa, jossa toiminut harjatyöntekijänä ja ajurina. Sodan jälkeen asunut Helsingissä ja Lapinlahdella.

Tikkanen, Antti, s. 19.11.1903 Pielavedellä. Toiminut hierojana.

Muut haastattelut

Alatalkkari, Anna-Maija, Näkövammaisten Keskusliiton opintosihteeri, Helsinki.

Kotkatlahti, Salme, Helsingin Sokeainkoulun opettaja vuosina 1929–1972, Helsinki.

Miettinen, Hertta, Kuopion Sokeainkoulun entinen käsityönopettaja, Kuopio.

Lehtivaara, Oskari, toimittaja, Kuopion Sokeainkoulun entinen oppilas, näkövammaisten järjestötyössä aktiivisesti mukana oleva henkilö, Helsinki.

Lilja, Eero, Jyväskylän näkövammaisten koulun rehtori, Jyväskylä.

Peltonen, Annikki, nyk. musiikinopettaja. Helsingin Sokeainkoulun entinen oppilas ja musiikinopettaja v. 1961–1972, Helsinki.

Sihvola, Emil, Kuopion Sokeainkoulun entinen oppilas, myöhemmin opettaja, järjestötyössä aktiivisesti mukana oleva henkilö, Kuopio.

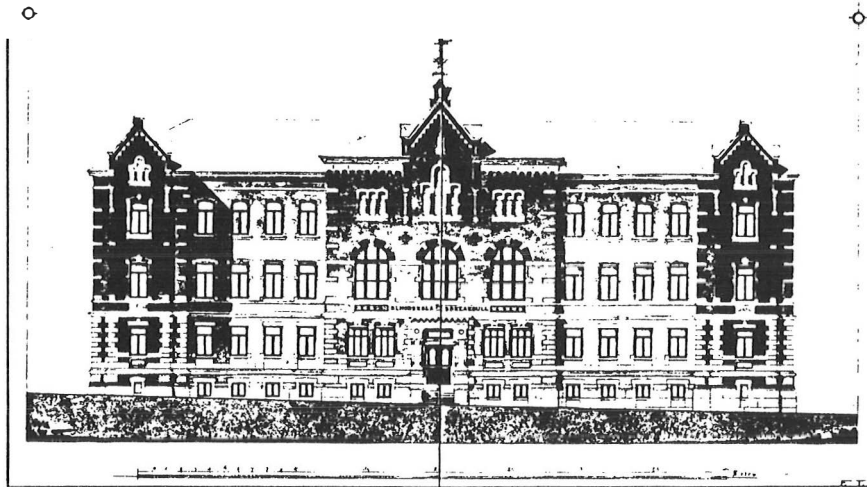
Tenhunen, Kaarlo, korityöntekijä, Iisalmi.

Vaher, Kaarina, entinen Helsingin Sokeainkoulun opettaja (vuosina 1920–1963), Helsinki.

Komulainen, Kerttu, harjatyöntekijä, Helsinki.

LIITTEET.

LIITE 1. V. 1898 valmistuneen Helsingin Sokeainkoulun piirustukset.¹

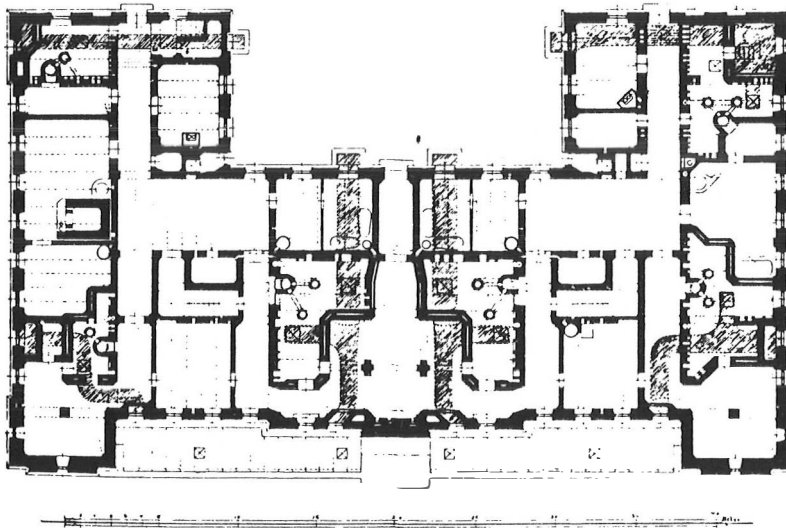

FASAD.

FASAADI.

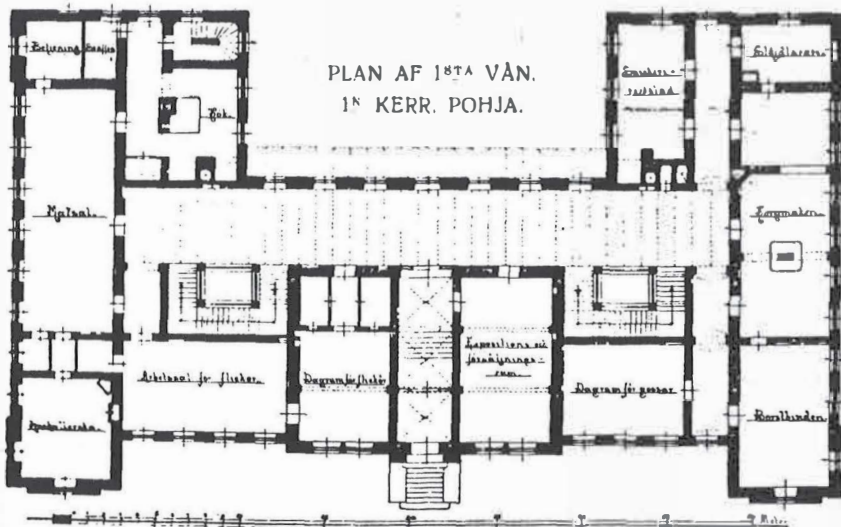
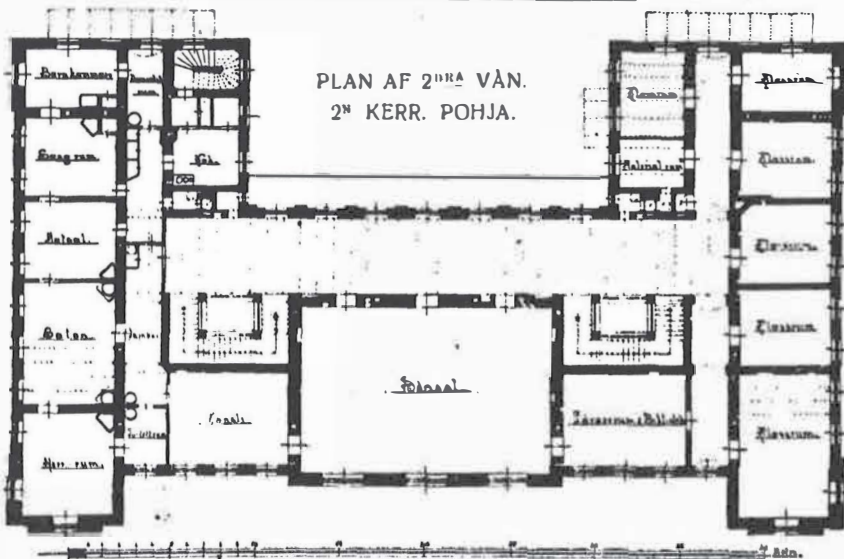
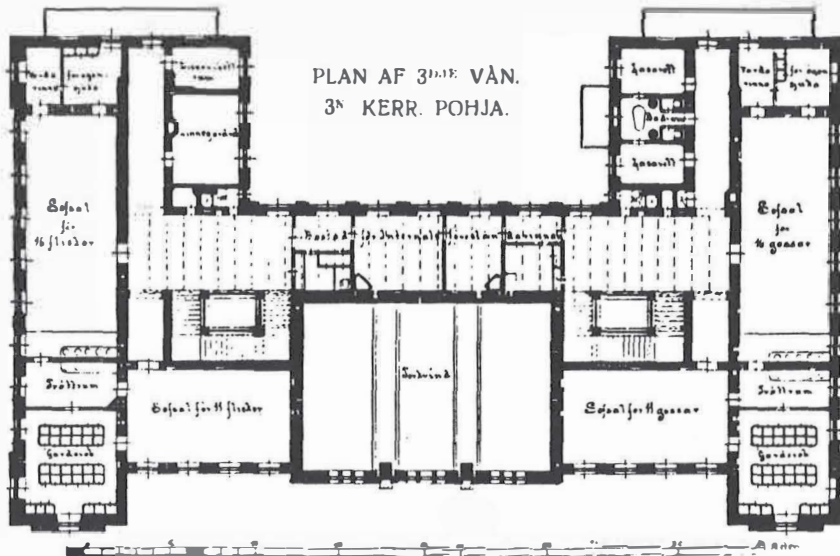
PLAN AF KÄLLAR-
VÅNINGEN.

KELLARIKERROKSEN
POHJA.

¹ JyMa. HSKA.

LIITE 1.

Liite 2. Suomen sokeainkoulujen opettajamäärät vuosina 1865–1917.

Lukuvuosi	HSK			KSK			Molemmat koulut		
	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.
1865–1866	–	1	1	–	–	–	–	1	1
1870–1871	2	3	5	4	1	5	6	4	10
1875–1876	–	5	5	6	2	8	6	7	13
1880–1881	–	4	4	6	1	7	6	5	11
1885–1886	–	5	5	6	1	7	6	6	12
1890–1891	2	6	8	6	3	9	8	9	17
1895–1896	2	10	12	7	5	12	9	15	24
1900–1901	5	10	15	7	6	13	12	16	28
1905–1906	8	8	16	4	6	10	12	14	26
1910–1911	8	8	16	5	5	10	13	13	26
1915–1916	6	9	15	6	5	11	12	14	26

LIITE 3.

Taulukko 2. Suomen sokeainkouluissa vuosina 1865–1917 toimineiden opettajien yhteismäärät (HSK = Helsingin Sokeainkoulu, KSK = Kuopion Sokeainkoulu; osa opettajista toimi molemmissa kouluissa, ei kuitenkaan samanaikaisesti.)

	HSK			KSK			Kokoomaa			Yhteiset opettajat		
	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.
Ennen v. 1892 tulleet	5	16	21	12	7	19	17	22	39	–	1	1
V. 1892 tai sen jälkeen tulleet	12	23	35	19	12	31	28	32	60	3	3	6
Yhteensä	17	39	56	31	19	50	45	54	99	3	4	7
%	30,4	69,6	100,0	62,0	38,0	100,0	45,5	54,5	100,0			

LIITE 4. Suomen sokeainkoulujen johtajat, asuntolanjohtajat ja opettajat vuosina 1865–1917.

HELSINGIN SOKEAINKOULU

1. Johtajattaret ja johtajat

Mathilda Linsén	1865-1872
Johanna Ingman	1872-1873
Amalia Roos	1873-1876
Mathilda Ellinen	1876 sl.
Johanna Ingman	1876-1903
Augustin Helin	1903-1904
Kyösti Sipilä	1904-1927

2. Asuntolanjohtajattaret

Cecilia Pelkonen	1892-1898
Lydia Wikman	1898-1900
Aina Kynberg ja C. Pelkonen	1900-1903
Toini Paananen	1903-1906
Aina Petra	1906-1917
Aina Johansson	1917 sl.

3. Muu opettajakunta

Opettajat

Henrik Ståhl	1898-1900	
August Helin	1900-1903, 1904-1917	
Mikko Pukkila	1903-1904	

Opettajattaret

Louise Federley	1892-1933	
Nanny Westerstråle	1892-1927	
Ester Knåpe	1895-1902	

Tyttöjen käsityönopettajat

Gerda Ruuth	1885-1899	tuntipettaja
Märtha Ganszaugé	1905-1925	

Poikien käsityön, korityön ja ”puuveiston opettajat”

John Wiik	1889-1894	työmestari
Wäinö Illman	1894-1901	työnopettaja
Fredrik von Zansen	1901-1902	työnopettaja
J. E. Asukka	1901-1902	korityönopettaja
Wäinö Illman	1902-1905	työnopettaja
	1905-1937	käsitöiden ja käsiammattien op.
Juhani Makkonen	1901-1905	käsityönopettaja
	1905-1937	käsitöiden ja käsiammattien op.
Jenny Ericson	1894-1895	”puuveiston” tuntioptettaja
Lydia Wikman	1896 kl.	”puuveiston” tuntioptettaja

Laulunopettajat (tuntioptettajia)

Viktorine Lagus	1867-1903	
Aleksanrda Ahgner	1903-1907	
Fanny Sylvia Laxell	1907-1908	
Signe Korkeakoski	1908-1913	
Annikki Mikonsaari	1913-1950	

Soitonopettajat (tuntioptettajia)

Ludvig Strömberg	1888-1912	harmonin- ja urkujensoiton sekä pistenuottien opettaja
Valdemar Nordbäck	1899-	urkujen- ja pianonsoiton op.
Viktor Granqvist	1900-1920	torvensoiton

Voimistelunopettajat (tyttöjen voimistelu, tuntioptettajia)

Viktor Heikel	1896-1873	
Alma Hjelt	1879-1907	
Ester Backman	1905-1907	
Anni Collan	1907-1908	
Alva Kuorikoski	1908-1910	
Hilja Nylenius	1910-1948	

Voimistelunopettajat (poikien voimistelu, tuntioptettajia)

Wiktör Heikel	1869-1873	
Arvo Vartia	1906-1913	

Apuopettajat

Ina Hoffrén	1887-1929	
Märtha Ganszaugé	1900-1904	
Aina Kynberg	1904-1918	

Tuntiopettajat		
Ida Holmberg	1867-1872	
Alarik Linsén	1869-1871	
Adelaide Roos	1873-1874	
Mathilda Ellinen	1873-1876	
G. Grönberg	1873-1874	uskontoa
Kristina Hyvönen	1874-1875	äidinkieli, käsityöt
Ida Hannikainen	1875-1878	
Ellen Cygnaeus	1878-1880	
Emma Irene Åström	1880-1883	
Anna Molander	1883-1892	
Karolina Eskelin	1888-1890	
Väinä Rödlin	1893-1895	
Ada Pyntö	1899-1902	äidink., laskento, ”memorering”
Aina Kynberg	1899-1900	
Alma Backman	1902-1903	äidink., uskonto, laskento, havainto-oppi ort.uskonto
Johannes Iroff	1902-1903	
Märtha Ganszaug	1899-1900	
Toini Paananen	1902-1903	laululeikkejä, kuurosokeiden ohj.

KUOPION SOKEAINKOULU

1. Johtajat

Karl Mortimer Stenius	1870-1895	vuosina 1892-1895 virkavapaana sairauden vuoksi johtajan sijaisena sijaisena 11.1.-15.3.
Konstantin Lyytikäinen	1892-1895	
Juho Lyytikäinen	1894	
Konstantin Lyytikäinen	1895-1907	
Lydia Lyytikäinen	1907 sl.	
Gustaf Adolf Wuorela	1908-1931	

2. Asuntolanjohtajattaret

Athalia Petander	1892-1910	
Karin Dahlström	1910-1914	
Aina Johansson	1914-1918	virkaavapaana sl. 1917
Ida Huttunen	1917 sl.	

3. Muu opettajakunta

Opettajat

William Weckman	1872-1874	
Matias Hinkula	1874-1888	
Kosti Lyytikäinen	1888-1892	
Juho Lyytikäinen	1892-1894	
Henrik Ståhl	1897-1898	
Kyösti Sipilä	1898-1900	
Edvard Hallongren	1901-1902	
Mikko Pukkila, G. A. Wuorela		
O. H. Soininen (tunnit jaettu)	1902-1903	
G. A. Wuorela	1903-1908	
Johannes Mustakallio	1908-1927	

Opettajattaret

Johanna Ingman	1871-1872	
Fredrika Grahn	1872-1873	
Johanna Ingman	1873-1876	
Maria Pionius	1876-1877	
Fredrika Grahn	1877-1879	
Athalia Petander	1879-1892	

Aina Petander	1892-1906
Karin Dahlström	1906-1940
Lydia Lyytikäinen (o.s. Wikman)	1904-1935
Ingeborg Lyytikäinen	1892-1914

Tyttöjen käsitöidenopettajat

Elna Jauhiainen	1910-1914
Aili-Maria Rossander	1914-1940

Työmestari ja poikien käsityönopettajat

Otto Tönnesen	1871-1879	korityön mestari
Paavo Lyytikäinen	1879-1905	käsityön opettaja
	1905-1917	käsitöiden ja käsiammattien op.
Pekka Mykkänen	1893-1905	käsitöiden opettaja
	1905-1927	käsitöiden ja käsiammattien op.
Matti Ikonen	1917-1928	käsitöiden ja käsiammattien op.

Voimistelunopettajat (tyttöjen voimistelu, tuntiopettajia)

Ida Tönqvist	1886-1917
--------------	-----------

Voimistelunopettajat (poikien voimistelu, tuntiopettajia)

Karl Aschan	1871-1892
V. Koivisto	1892-1895
Fredrik Favorin	1895-1897
U. Hämäläinen	1900-1901
O. H. Soininen	1902-1903
Ture Saarnio	1904-1905
Urho Aaltonen	1913-1914
Ilmari Keinänen	1914-1917
Mikael Hyvärinen	1917-1929

Laulun- ja soitonopettajat (tuntiopettajia)

J. R. Enckell	1872-1889	sijainen
Aleksanteri Pekuri	1890-1916	soitonopettaja
Adam Itkonen	1914 sl.	laulun- ja soitonopettaja
	1917-1930	laulunopettaja
	1930-1945	soitonopettaja
Helmi Toivanen	1917-1930	soitonopettaja
Elias Kahra		
J. Äyräs		

Pistenuottien opettaja

Otto Tönnesen	1871-1879
---------------	-----------

Tuntiopettajat

Johannes Pekkarinen	1874-1894
Emilia Kiljander	1874-1876
J. Fr. Hallikainen	1883-1884
	1892-1893
Ingeborg Lyytikäinen	1888-1892
Nanny Lundgren	1893-1895
	1900-1901
Alli Kansanen	1893-1894
	1896-1897
	1900-1901
Hanna Hahl	1894-1897
Hanna Mustakallio	1907-1909

LIITE 5. Taulukko 3. Suomen sokeainkouluiissa vuosina 1865-1917 toimineiden opettajien jakaantuminen lääneittäin kotipaikkakuntien mukaan (seitsemän opettajaa toimi molemmissa kouluissa).

	HSK		KSK		Koko maa	
	lm.	%	lm.	%	lm.	%
U	14	24,9	3	6,0	15	15,1
TP	8	14,3	1	2,0	9	9,1
H	5	8,9	2	4,0	6	6,1
Vi	4	7,1	2	4,0	6	6,1
M	3	5,4	3	6,0	6	6,1
Ku	9	16,1	29	58,0	36	36,3
Va	5	8,9	3	6,0	7	7,1
O	2	3,6	5	10,0	6	6,1
Ulk.	3	5,4	1	2,0	4	4,0
Tunt.	3	5,4	1	2,0	4	4,0
Yhteensä	56	100,0	50	100,0	99	100,0

LIITE 6. Taulukko 4. Suomen sokeainkouluiissa vuosina 1865-1917 toimineiden opettajien jakaantuminen maaseudulta ja kaupungeista tai kauppaloista tullessiin.

	HSK		KSK		Koko maa	
	lm.	%	lm.	%	lm.	%
Maaseudulta	19	33,9	29	58,0	45	45,4
Kaupungeista tai kauppal.	34	60,7	19	38,0	49	49,5
Ei tietoa	3	5,4	2	4,0	5	5,1
Yhteensä	56	100,0	50	100,0	99	100,0

LIITE 7. Taulukko 5. Helsingin ja Kuopion Sokeainkouluiissa vuosina 1865-1917 toimineiden opettajien vanhemmat ammattien mukaan ryhmiteltyinä.

	HSK		KSK	
	lm.	%	lm.	%
I Maatalous sivuelinkeinoineen				
1. Talolliset	5	8,9	7	14,0
2. Lampuodit	-	-	-	-
3. Torpparit	-	-	1	2,0
4. Mäkitupalaiset, loiset, itsellisväki yms.	1	1,8	-	-
Yhteensä	6	10,7	8	16,0
II Käsityö ja teolliset ammatit				
1. Käsityöläiset	2	3,6	4	8,0
2. Teollisuusväestö				
a. Omistajat ja työnjohtajat	2	3,6	1	2,0
b. Työläiset	2	3,6	2	4,0
Yhteensä	6	10,7	7	14,0
III Kauppa ja liikenne				
1. Kauppiaat	2	3,6	5	10,0
2. Muut kaupan alalla työskentelevät	-	-	-	-
3. Liikenteen palveluksessa olevat	4	7,1	2	4,0
Yhteensä	6	10,7	7	14,0
IV Julkiset virat ja vapaat ammatit				
1. Seurakunnan ja kunnan palveluksessa olevat	13	23,2	20	40,0
2. Valtion palveluksessa olevat				
a. Johtavassa asemassa olevat	15	26,8	2	4,0
b. Muut	-	-	-	-
Yhteensä	28	50,0	22	44,0
V Muut ja ammatti tuntematon				
1. Köyhät ja avustuksella elävät	-	-	-	-
2. Ammatittomat	-	-	-	-
3. Muu ammatti	-	-	-	-
4. Holhooja kuollut	-	-	-	-
5. Ammatti tuntematon	10	17,9	6	12,0
Yhteensä	10	17,9	6	12,0
Yhteensä	56	100,0	50	100,0

LIITE 8.

Taulukko 6. Suomen sokeainkouluiissa vuosina 1865–1917 toimineiden opettajien vanhemmat ammattien mukaan ryhmiteltyinä.

	Ennen v. 1892 tulleet		V. 1892 tai sen jälkeen tulleet		Yhteensä	
	lm.	%	lm.	%	lm.	%
I Maatalous sivuelinkeinoineen						
1. Talolliset	2	5,1	7	11,7	9	9,1
2. Lampuodit	-	-	-	-	-	-
3. Torpparit	-	-	1	1,7	1	1,0
4. Mäkitupalaiset, loiset, itsellisiväki yms.	1	-	-	-	1	1,0
Yhteensä	3	-	8	13,3	11	11,1
II Käsiyö ja teolliset ammatit						
1. Käsiyöläiset	3	7,7	3	5,0	6	6,1
2. Teollisuusväestö						
a. Omistajat ja työnjohtajat	1	2,6	1	1,7	2	2,0
b. Työläiset	1	2,6	3	5,0	4	4,0
Yhteensä	5	12,9	7	11,7	12	12,1
III Kauppa ja liikenne						
1. Kauppiaat	3	7,7	4	6,7	7	7,1
2. Muut kaupan alalla työskentelevät	-	-	-	-	-	-
3. Liikenteen palveluksessa olevat	2	5,1	4	6,7	6	6,1
Yhteensä	5	12,8	8	13,7	13	13,1
IV Julkiset virat ja vapaat ammatit						
1. Seurakunnan ja kunnan palveluksessa olevat	14	35,8	16	26,7	30	30,3
2. Valtion palveluksessa olevat						
a. Johtavassa asemassa olevat	8	20,5	9	15,0	17	17,2
b. Muut	-	-	-	-	-	-
Yhteensä	22	56,3	25	41,7	47	47,5
V Muut ja ammatti tuntematon						
1. Köyhät ja avustuksella elävät	-	-	-	-	-	-
2. Ammatittomat	-	-	-	-	-	-
3. Muu ammatti	-	-	-	-	-	-
4. Holhooja kuollut	-	-	-	-	-	-
5. Ammatti tuntematon	4	10,3	12	20,0	16	16,2
Yhteensä	4	10,3	12	20,0	16	16,2
Yhteensä	39	100,0	60	100,0	99	100,0

LIITE 9.

Taulukko 8. Suomen sokeainkouluiissa vuosina 1865–1917 toimineiden opettajien jakaantuminen pohjaopintojen mukaan.

	HSK		KSK		Koko maa	
	lm.	%	lm.	%	lm.	%
1. Kotiopetus	3	5,4	1	2,0	4	4,0
2. Kansakoulu	2	3,6	2	4,0	3	3,0
3. Sokeainkoulu	8	14,3	3	6,0	11	11,1
4. Yläalkeiskoulu	-	-	1	2,0	1	1,0
5. Fruntimmerskolan (naiskoulu)	3	5,4	-	-	3	3,0
6. Tyttökoulu	9	16,0	7	14,0	15	15,2
7. Jatko-opisto	9	16,0	4	8,0	11	11,1
8. Smolnan naisopisto	1	1,8	-	-	1	1,0
9. Lyseo tai yhteiskoulu						
a. Ylioppilastutkinto	11	19,6	22	44,0	30	30,4
b. Vähemmän kuin ylioppilastutkinto	-	-	2	4,0	2	2,0
10. Ei tietoa	10	17,9	8	16,0	18	18,2
Yhteensä	56	100,0	50	100,0	99	100,0

Taulukko 9. Suomen sokeainkouluissa vuosina 1865–1917 toimineet opettajat jaoteltuna yliopisto-, seminaari- ym. koulutuksen mukaan.

	HSK		KSK		Kokoma	
	lm.	%	lm.	%	lm.	%
1. Yliopistotutkinto	4	7,1	14	28,0	15	15,1
2. Yliopisto-opintoja (ei loppututkintoa)	4	7,1	1	2,0	5	5,1
3. Seminaaritutkinto	17	30,4	12	24,0	26	26,2
4. Voimistelunopettajan tutkinto	7	12,5	5	10,0	12	12,1
5. Urkurikoulu tai musiikkiopisto	3	5,4	5	10,0	8	8,1
6. Käsiyönopettajan koulutus	2	3,6	4	8,0	6	6,1
7. Ulkomainen opiskelu	5	8,9	2	4,0	6	6,1
8. Ei tutkintoa	7	12,5	3	6,0	10	10,1
9. Ei tietoa	7	12,5	4	8,0	11	11,1
Yhteensä	56	100,0	50	100,0	99	100,0

LIITE 10.

Taulukko 10. Suomen sokeainkoulujen opettajien ulkomaiset opintomatkat vuosina 1865–1917.

	HSK		KSK		Yhteensä	
	lm.	%	lm.	%	lm.	%
Ruotsi	25	41	16	26,7	41	26,7
Saksa	20	33	13	21,5	33	21,5
Tanska	15	29	14	18,9	29	18,9
Norja	6	13	7	8,5	13	8,5
Itävalta	5	9	4	5,9	9	5,9
Venäjä	4	7	3	4,6	7	4,6
Sveitsi	4	6	2	3,9	6	3,9
Ranska	4	5	1	3,3	5	3,3
Englanti	3	5	2	3,3	5	3,3
Italia	1	2	1	1,3	2	1,3
Yhdysvallat	-	1	1	0,7	1	0,7
Unkari	-	1	1	0,7	1	0,7
Tšekkoslovakia	1	1	-	0,7	1	0,7
Yhteensä	88	153	65	100,0	153	100,0

LIITE 11.

Taulukko 11. Suomen sokeainkoulujen viroissa toimivien opettajien rahapalkat vuosina 1865, 1870, 1892 ja 1904 vuosirahansäännöissä mainittujen tietojen osalta (peruspalkka, palkkiot ja vuokrat).

	1865	1870	1892		1904		Yhteensä	
	Perusp.	Perusp.	Perusp.	Vuokra	Perusp.	Palkkio		
Johtaja t. johtajatar/HSK	1.400	1.400	2.560	-	2.560	3.600	400	4.000
Johdaja/KSK	-	4.000	3.200	-	3.200	3.600	400	4.000
Miesopettaja/HSK	-	-	1.800	500	2.300	2.000	1.000	3.000
Miesopettaja/KSK	-	3.000	1.800	500	2.300	2.000	1.000	3.000
Naisopettaja/HSK	-	-	1.440	300	1.740	1.600	500	2.100
Naisopettaja/KSK	-	1.600	1.440	300	1.740	1.600	500	2.100
Asuntolanjohtajatar/HSK ja KSK	-	-	1.600	-	1.600	1.800	-	1.800
Tyttöjen käsiyönopettaja/HSK ja KSK	-	-	-	-	-	1.600	500	2.100
Poikien käsiyönopettaja/HSK	-	-	1.200	-	1.200	1.600	400	2.000
Poikien käsiyönopettaja/KSK	-	800	1.200	-	1.200	1.600	400	2.000
Apuopettaja/HSK	-	-	-	-	-	2.100	-	2.100
1. apuop.	-	-	-	-	-	1.200	-	1.200
2. apuop.	-	-	-	-	-	-	-	-

LIITE 12. Suomen sokeainkouluihin otettujen oppilaiden määrät vuosina 1865-1917.**Taulukko 12. Helsingin Sokeainkoululuun v. 1865-1917 otetut uudet oppilaat.**

	Tyttöjä	Poikia	Yhteensä
1865-1869	9	2	11
1870-1879	10	7	17
1880-1889	16	7	23
1890-1899	23	27	50
1900-1909	39	44	83
1910-1917	19	27	46
Yhteensä	116	114	230
%	50,4	49,6	100,0

Taulukko 13. Kuopion Sokeainkoululuun v. 1871-1917 otetut uudet oppilaat.

	Tyttöjä	Poikia	Yhteensä
1871-1879	37	35	72
1880-1889	34	30	64
1890-1899	42	39	81
1900-1909	28	42	70
1910-1917	27	33	60
Yhteensä	168	179	347
%	48,4	51,6	100,0

Taulukko 14. Suomen sokeainkouluihin v. 1865-1917 otetut uudet oppilaat.

	Tyttöjä	Poikia	Yhteensä
1865-1869	9	2	11
1870-1879	45	42	87
1880-1889	50	37	87
1890-1899	65	66	131
1900-1909	67	84	151
1910-1917	46	60	106
Yhteensä	282	291	573
%	49,2	50,8	100,0

LIITE 13. Suomen sokeainkouluihin v. 1865-1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen lääneittäin kotipaikkakuntien mukaan.**Taulukko 16. Helsingin Sokeainkoululuun vuosina 1865-1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen lääneittäin.**

	1865 -1869	1870 -1879	1880 -1889	1890 -1899	1900 -1909	1910 -1917	Yht.	%
U	2	11	7	15	14	4	53	23,1
TP	4	2	2	11	25	16	60	26,1
H	1	1	8	4	12	7	33	14,4
Vi	1	1	3	7	4	8	24	10,4
M	-	-	-	3	2	1	6	2,6
Ku	3	1	-	-	8	3	15	6,5
Va	-	1	2	8	7	3	21	9,1
O	-	-	-	1	10	1	12	5,2
Ulk.	-	-	1	1	1	-	3	1,3
Tunt.	-	-	-	-	-	3	3	1,3
Yht.	11	17	23	50	83	46	230	100,0

(LIITE 13.)**Taulukko 17.** *Kuopion Sokeainkouluuun vuosina 1871–1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen lääneittäin.*

	1871 -1879	1880 -1889	1890 -1899	1900 -1909	1910 -1917	Yht.	%
U	-	1	1	1	2	5	1,4
TP	3	7	12	7	16	45	13,0
H	3	5	9	3	5	25	7,2
Vi	4	5	5	15	6	35	10,1
M	6	13	6	9	5	39	11,2
Ku	34	22	29	22	16	123	35,5
Va	5	6	6	6	5	28	8,1
O	17	5	13	7	5	47	13,5
Ulk.	-	-	-	-	-	-	-
Tunt.	-	-	-	-	-	-	-
Yht.	72	64	81	70	60	347	100,0

Taulukko 18. *Suomen sokeainkoulujen vuosien 1865–1917 oppilaiden prosentiosuudet lääneittäin kotipaikkakunnan mukaan. Rinnalla v. 1900 asukasluvut sekä absoluuttiset ja suhteelliset sokeutta osoittavat luvut.*

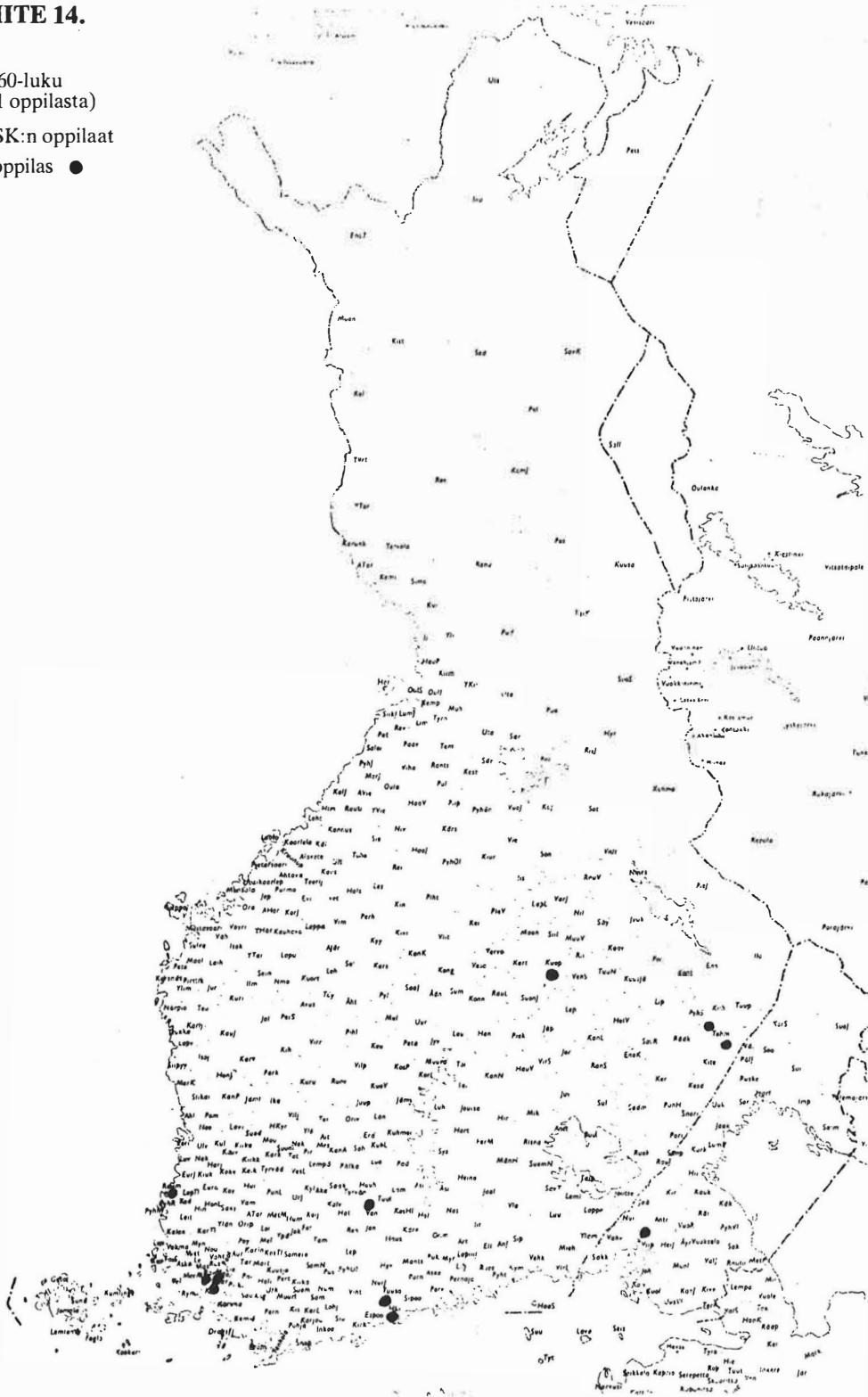
	%	Läänin asukasluku	Sokeiden abso- luuttinen määrä	Sokeita/10 000 asukasta
Ku	23,6	313.951	304	97
TP	18,3	447.097	302	68
Vi	10,3	421.610	414	98
O	10,3	280.899	346	123
H	10,1	301.272	232	77
U	9,9	297.813	109	53
Va	8,6	460.460	376	82
M	7,9	189.460	227	120
Ulk.	0,5			
Tunt.	0,5			
Yht.	100,0	2.712.562	2.310	Koko maa 88

LIITE 14.

1860-luku
(11 oppilasta)

HSK:n oppilaat

1 oppilas ●

LIITE 15.

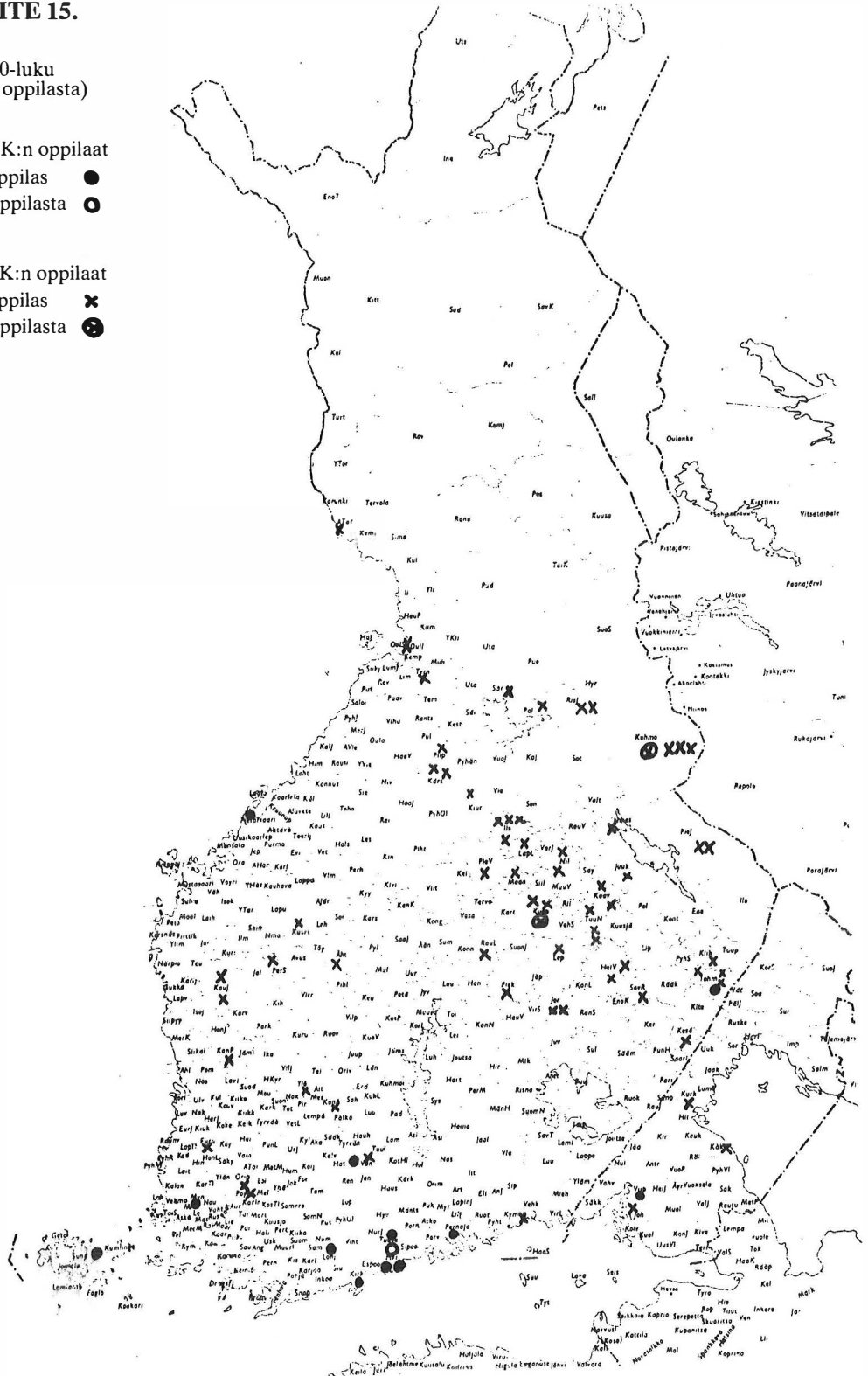
1870-luku
(87 oppilasta)

HSK:n oppilaat

- 1 oppilas ●
- 5 oppilasta ○

KSK:n oppilaat

- 1 oppilas ✕
- 5 oppilasta ⊗

LIITE 16.

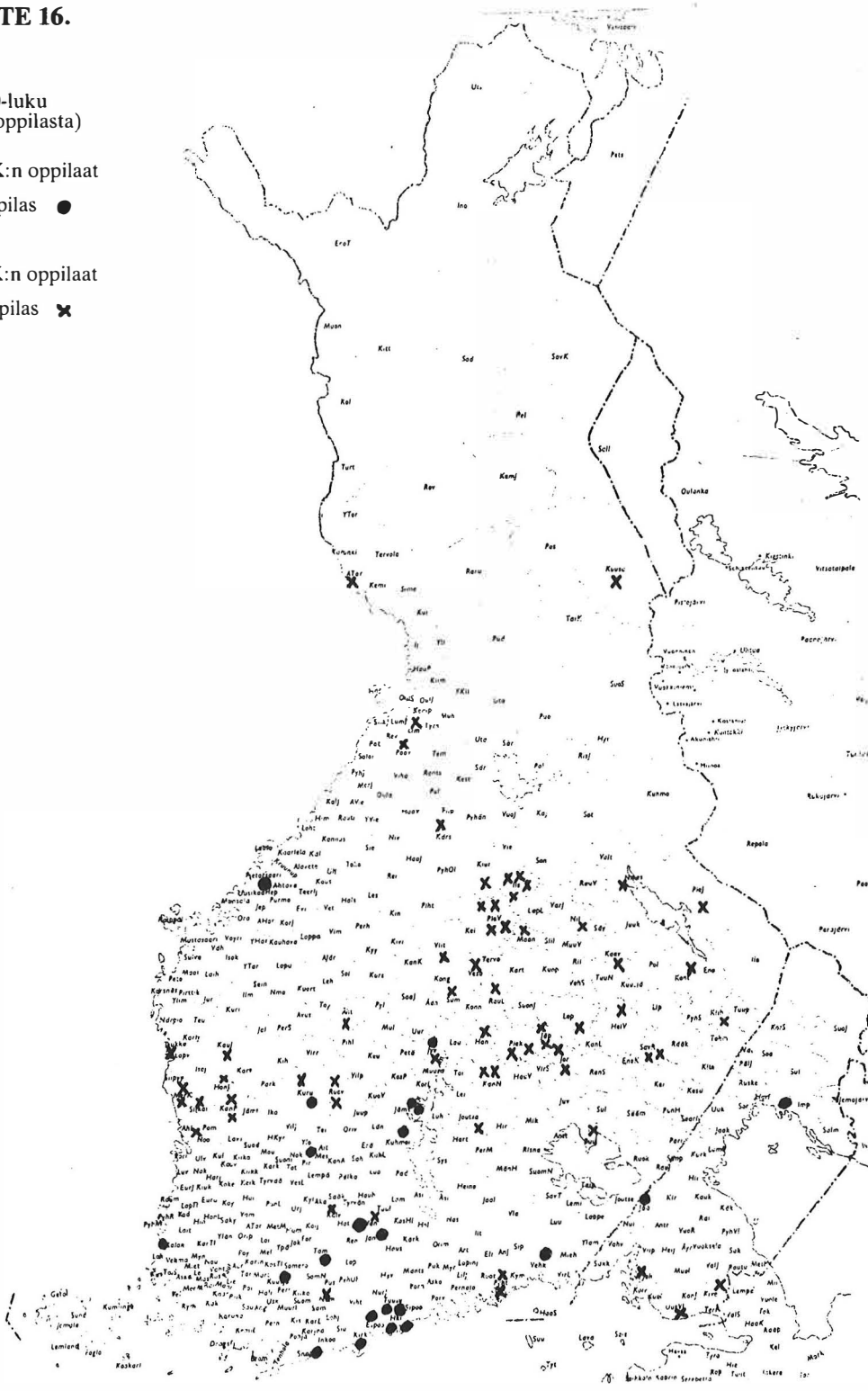
1880-luku
(87 oppilasta)

HSK:n oppilaat

1 oppilas ●

KSK:n oppilaat

1 oppilas ✕

LIITE 17.

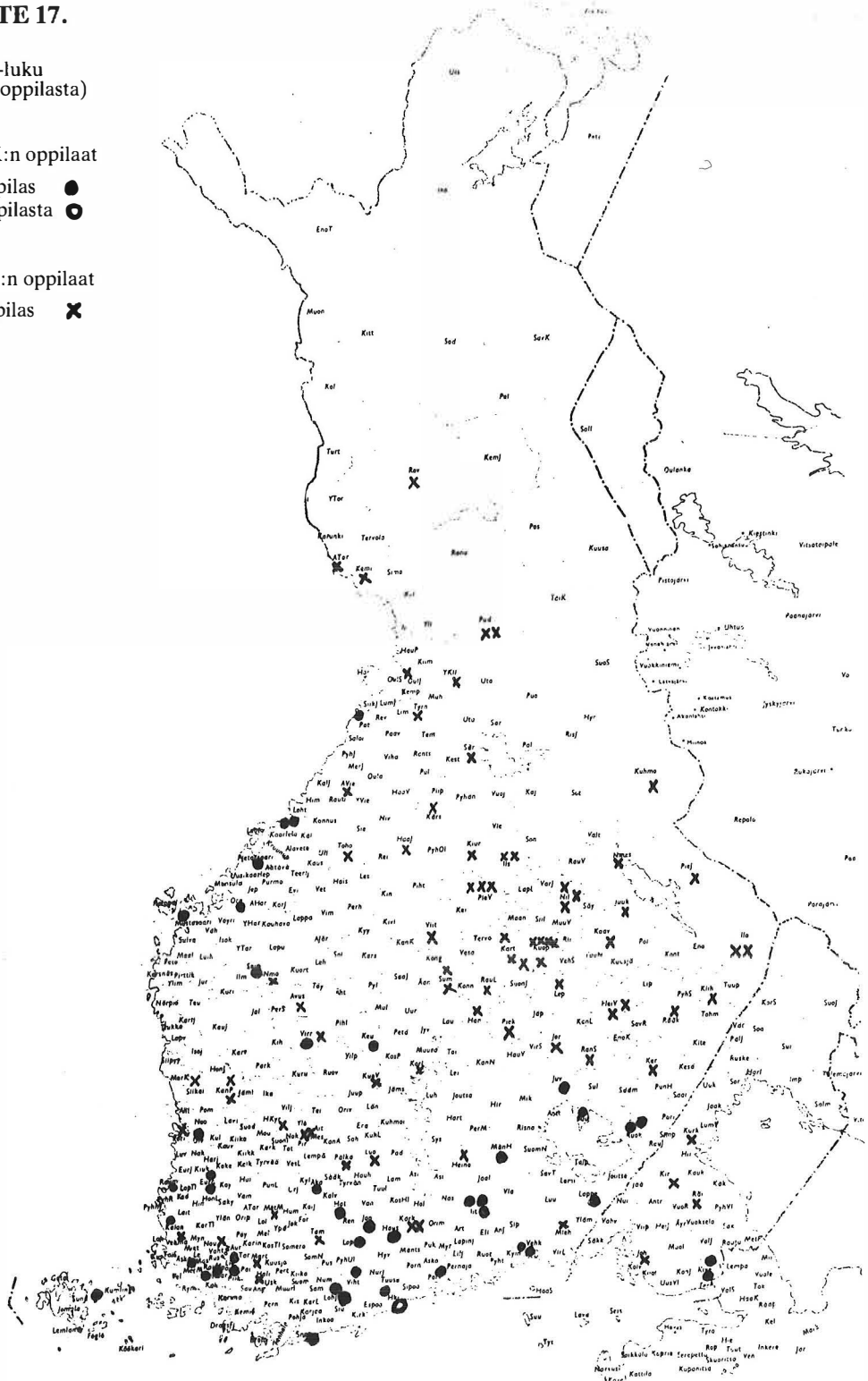
1890-luku
(131 oppilasta)

HSK:n oppilaat

1 oppilas ●
5 oppilasta ○

KSK:n oppilaat

1 oppilas ✕

LIITE 18.

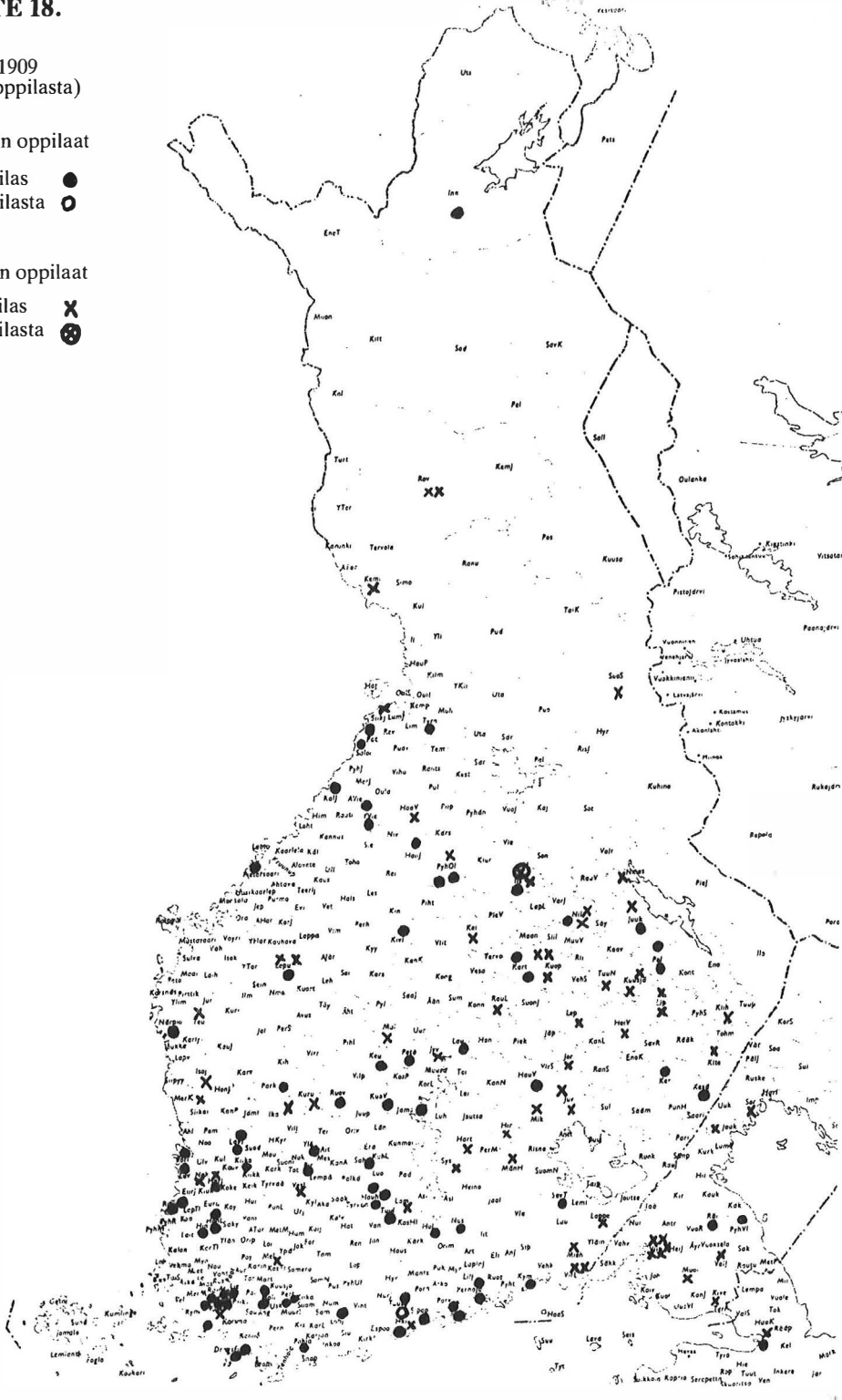
1900-1909
(151 oppilasta)

HSK:n oppilaat

- 1 oppilas ●
- 5 oppilasta ○

KSK:n oppilaat

- 1 oppilas ✕
- 5 oppilasta ⊗

LIITE 19.

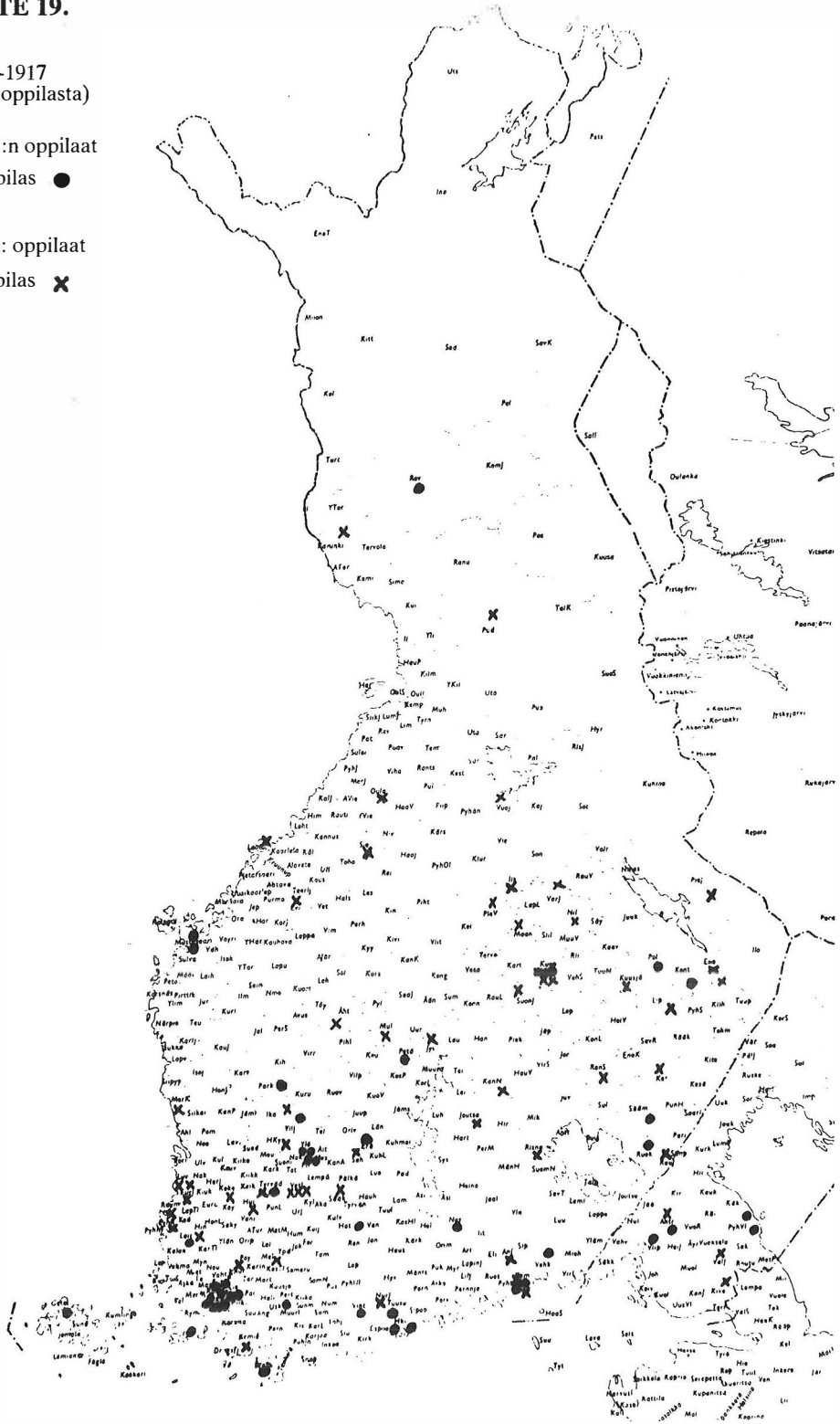
1910-1917
(106 oppilasta)

HSK:n oppilaat

1 oppilas ●

KSK: oppilaat

1 oppilas ✕

LIITE 20. Suomen sokeainkoulujen vuosien 1865-1917 oppilaiden jakaantuminen maaseudulta ja kaupungeista tai kauppaloista tulleisiin (luvut prosenttilukuina). Rinnalle on otettu maan yleistä väkiluvun kehitystä osoittavat luvut.¹

Taulukko 19. Vuosina 1865-1879 otettujen oppilaiden jakaantuminen maaseudulta ja kaupungeista tai kauppaloista tulleisiin.

	HSK	KSK	Koko maa	(1870)
Maaseudulta	35,7	84,7	70,4	(92,5)
Kaupung. ja kauppaloista	64,3	15,3	29,6	(7,5)
Yht.	100,0	100,0	100,0	(100,0)

Taulukko 20. Vuosina 1880-1899 Suomen sokeainkouluihin otettujen oppilaiden jakaantuminen maaseudulta ja kaupungeista tai kauppaloista tulleisiin.

	HSK	KSK	Koko maa	(1890)
Maaseudulta	57,5	86,9	77,1	(90,1)
Kaupung. ja kauppaloista	42,5	13,1	22,9	(9,9)
Yht.	100,0	100,0	100,0	(100,0)

¹ Luvut ovat useissa lähteissä, mm. Suomi. Facta. 10-osainen tietosanakirja. 9. SVO-TYY. Helsinki 1970, s. 183 ja Väestösuhteet Suomessa vuonna 1917. Tilastollisia tiedonantoja julkaissut Suomen Tilastollinen Päätoimisto. 27. Helsinki 1919, s. 13 (vuodet 1890 ja 1910).

Taulukko 21. Vuosina 1900-1917 Suomen sokeainkouluihin otettujen oppilaiden jakaantuminen maaseudulta ja kaupungeista tai kauppaloista tulleisiin.

	HSK	KSK	Koko maa	(1910)
Maaseudulta	76,0	78,5	77,2	(85,3)
Kaupung. ja kauppaloista	21,7	21,5	21,6	(14,7)
Ei tietoa	2,3	-	1,2	
Yht.	100,0	100,0	100,0	(100,0)

Taulukko 22. Vuosina 1865-1917 Suomen sokeainkouluihin otettujen oppilaiden jakaantuminen maaseudulta ja kaupungeista tai kauppaloista tulleisiin.

	HSK	KSK	Koko maa
Maaseudulta	65,2	83,3	76,1
Kaupung. ja kauppaloista	33,5	16,7	23,4
Ei tietoa	1,3	-	0,5
Yht.	100,0	100,0	100,0

LIITE 21. Suomen sokeainkouluihin vuosina 1890-1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen äidinkielen mukaan (luvut prosenttilukuja).

Taulukko 23. Helsingin Sokeainkouluun vuosina 1890-1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen äidinkielen mukaan (prosenttilukuina).

	1890-1899	1900-1909	1910-1917	Yht.
Ruotsi	22,0	12,0	13,1	15,1
Suomi	78,0	88,0	86,9	84,9
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0

Taulukko 24. Suomen sokeainkouluihin vuosina 1890-1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen äidinkielen mukaan (prosenttilukuina).

	1890-1899	1900-1909	1910-1917	Yht.
Ruotsi	8,4	6,5	5,8	6,6
Suomi	91,6	93,5	94,2	93,4
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0

Taulukko 25. Suomen sokeainkouluihin v. 1865-1917 otettujen oppilaiden vanhemmat ammat-
tien mukaan ryhmiteltynä (suluissa vastaavat prosenttiluvut).

	1865-79	1880-99	1900-17	Yhteensä
	%	%	%	%
I Maatalous sivuelinkeinoineen				
1. Talolliset	18 (18,4)	21 (9,6)	40 (15,6)	79 (13,8)
2. Lampuodit	5 (5,1)	2 (0,9)		7 (1,2)
3. Torpparit	11 (11,2)	26 (11,9)	26 (10,1)	63 (11,0)
4. Mäkitupalaiset, loiset itsellisväki yms.	31 (31,6)	90 (41,4)	91 (35,4)	212 (37,0)
Yhteensä	65 (66,3)	139 (63,8)	157 (61,1)	361 (63,0)
II Käsityö ja teolliset ammatit				
1. Käsityöläiset	5 (5,1)	15 (6,9)	12 (4,7)	32 (5,6)
2. Teollisuusväestö				
a. Omistajat ja työnjohtajat	4 (4,1)		1 (0,4)	5 (0,9)
b. Työläiset	4 (4,1)	16 (7,3)	30 (11,7)	50 (8,7)
Yhteensä	13 (13,3)	31 (14,2)	43 (16,8)	87 (15,2)
III Kauppa ja liikenne				
1. Kauppiaat	3 (3,1)	2 (0,9)	3 (1,2)	8 (1,4)
2. Muut kaupan alalla työskentelevät	1 (1,0)		1 (0,4)	2 (0,3)
3. Liikenteen palveluksessa olevat		3 (1,4)	3 (1,2)	6 (1,1)
Yhteensä	4 (4,1)	5 (2,3)	7 (2,7)	16 (2,8)
IV Julkiset virat ja vapaat ammatit				
1. Seurakunnan ja kunnan palveluksessa olevat		1 (0,4)		1 (0,2)
2. Valtion palveluksessa olevat				
a. Johtavassa asemassa olevat		3 (1,4)	3 (1,2)	6 (1,0)
b. Muut	1 (1,0)	3 (1,4)	4 (1,6)	8 (1,4)
Yhteensä	1 (1,0)	7 (3,2)	7 (2,7)	15 (2,6)
V Muut ja ammatti tuntematon				
1. Köyhät ja avustuksella elävät	1 (1,0)	1 (0,5)	2 (0,8)	4 (0,7)
2. Ammatittomat	1 (1,0)	4 (1,8)	3 (1,2)	8 (1,4)
3. Muu ammatti	1 (1,0)	1 (0,5)	6 (2,3)	8 (1,4)
4. Holhooja kuollut	10 (10,3)	14 (6,4)	16 (6,2)	40 (7,0)
5. Ammatti tuntematon	2 (2,0)	16 (7,3)	16 (6,2)	34 (5,9)
Yhteensä	15 (15,3)	36 (16,5)	43 (16,7)	94 (16,4)
Yhteensä	98 (100,0)	218 (100,0)	257 (100,0)	573 (100,0)

Taulukko 26. Helsingin Sokeainkoulun v. 1865-1917 otettujen oppilaiden vanhemmat ammattien mukaan ryhmiteltyinä (suluissa vastaavat prosenttiluvut).

	1865-79	1880-99	1900-17	Yhteensä
	%	%	%	%
I Maatalous sivuelinkeinoineen				
1. Talolliset	4 (14,3)	10 (13,7)	22 (17,0)	36 (15,7)
2. Lampuodit	—	1 (1,4)	—	1 (0,4)
3. Torpparit	2 (7,1)	10 (13,7)	13 (10,1)	25 (10,9)
4. Mäkitupalaiset, loiset, itsellisiväki yms.	1 (3,6)	9 (12,3)	31 (24,0)	41 (17,8)
Yhteensä	7 (25,0)	30 (41,1)	66 (51,1)	103 (44,8)
II Käsityö ja teolliset ammatit				
1. Käsityöläiset	4 (14,3)	12 (16,4)	6 (4,7)	22 (9,6)
2. Teollisuusväestö				
a. Omistajat ja työnjohtajat	3 (10,7)	—	—	3 (1,3)
b. Työläiset	3 (10,7)	7 (9,6)	23 (17,8)	33 (14,3)
Yhteensä	10 (35,7)	19 (26,0)	29 (22,5)	58 (25,2)
III Kauppa ja liikenne				
1. Kauppiaat	3 (10,7)	2 (2,7)	1 (0,8)	6 (2,6)
2. Muut kaupan alalla työskentelevät	1 (3,6)	—	1 (0,8)	2 (0,9)
3. Liikenteen palveluksessa olevat	—	1 (1,4)	3 (2,3)	4 (1,7)
Yhteensä	4 (14,3)	3 (4,1)	5 (3,9)	12 (5,2)
IV Julkiset virat ja vapaat ammatit				
1. Seurakunnan ja kunnan palveluksessa olevat	—	—	—	—
2. Valtion palveluksessa olevat				
a. Johtavassa asemassa olevat	—	3 (4,1)	2 (1,6)	5 (2,2)
b. Muut	1 (3,6)	1 (1,4)	2 (1,6)	4 (1,7)
Yhteensä	1 (3,6)	4 (5,5)	4 (3,2)	9 (3,9)
V Muut ja ammatti tuntematon				
1. Köyhät ja avustuksella elävät	—	—	2 (1,6)	2 (0,9)
2. Ammatittomat	—	—	2 (1,6)	2 (0,9)
3. Muu ammatti	1 (3,6)	—	2 (1,6)	3 (1,3)
4. Holhooja kuollut	3 (10,7)	1 (1,4)	3 (2,2)	7 (3,0)
5. Ammatti tuntematon	2 (7,1)	16 (21,9)	16 (12,3)	34 (14,8)
Yhteensä	6 (21,4)	17 (23,3)	25 (19,3)	48 (20,9)
Yhteensä	28 (100,0)	73 (100,0)	129 (100,0)	230 (100,0)

Taulukko 27. Kuopion sokeinkouluun v. 1871-1917 otettujen oppilaiden vanhemmat ammattien mukaan ryhmiteltyinä (suluissa vastaavat prosenttiluvut).

	1871-79	1880-99	1900-17	Yhteensä
	%	%	%	%
I Maatalous sivuelinkeinoineen				
1. Talolliset	14 (19,5)	11 (7,6)	18 (13,8)	43 (12,4)
2. Lamput	5 (6,9)	1 (0,7)	—	6 (1,7)
3. Torpparit	9 (12,5)	16 (11,0)	13 (10,0)	38 (11,0)
4. Mäkitupalaiset, loiset, itsellisväki yms.	30 (41,7)	81 (55,8)	61 (47,0)	172 (49,6)
Yhteensä	58 (80,6)	109 (75,1)	92 (70,8)	259 (74,7)
II Käsityö ja teolliset ammatit				
1. Käsityöläiset	1 (1,4)	3 (2,1)	6 (4,6)	10 (2,9)
2. Teollisuusväestö				
a. Omistajat ja työnjohtajat	3 (4,1)	—	1 (0,8)	4 (1,1)
b. Työläiset	1 (1,4)	9 (6,2)	7 (5,4)	17 (4,9)
Yhteensä	5 (6,9)	12 (8,3)	14 (10,8)	31 (8,9)
III Kauppa ja liikenne				
1. Kauppiat	—	—	2 (1,5)	2 (0,6)
2. Muut kaupan alalla työskentelevät	—	—	—	—
3. Liikenteen palveluksessa olevat	—	2 (1,4)	—	2 (0,6)
Yhteensä	—	2 (1,4)	2 (1,5)	4 (1,2)
IV Julkiset virat ja vapaat ammatit				
1. Seurakunnan ja kunnan palveluksessa olevat	—	1 (0,7)	—	1 (0,3)
2. Valtion palveluksessa olevat				
a. Johtavassa asemassa olevat	—	—	1 (0,8)	1 (0,3)
b. Muut	—	2 (1,4)	2 (1,5)	4 (1,1)
Yhteensä	—	3 (2,1)	3 (2,3)	6 (1,7)
V Muut ja ammatti tuntematon				
1. Köyhät ja avustuksella elävät	1 (1,4)	1 (0,7)	—	2 (0,6)
2. Ammatittomat	1 (1,4)	4 (2,8)	2 (1,5)	7 (2,0)
3. Muu ammatti	—	1 (0,7)	4 (3,1)	5 (1,4)
4. Holhooja kuollut	7 (9,7)	13 (8,9)	13 (10,0)	33 (9,5)
5. Ammatti tuntematon				
Yhteensä	9 (12,5)	19 (13,1)	19 (14,6)	47 (13,5)
Yhteensä	72 (100,0)	145 (100,0)	130 (100,0)	347 (100,0)

N° 1.

KUOPION HIPPAKUNTA.

P A P I N -

T O D I S T U S .

Loisen Niistaveden kylästä täältä seurakunnasta Helena Antikaisen poika Anders, joka aikoo pyrkiä sisäoppilaitoksi oikealaitoksen Kuopiossa, on syntynyt 22 päivä Toukokuuta 1858 (kahdeksan kuudetta), ja käyttökeltaan nuhteloin, eikä häviö äitinsä suuren varattomuuden tähden suorittaa mainitussa oppilaitoksessa, monevia lukukaus maksuja, todistetaan. Kuopiossa 4 päivä Helmiukuuta 1871.

J. Pöyhönen

V. L. Kirkkoherra,

ofranskrifna Anders Antikainen. Han har ganska öfver-
 detalit utöfveradt; det venstra öfver af sammanseende
 emellan liiskapseln af iris / *synecthia posterior* / janta
 sekundaer stare (katarakt), men öfver ljusperception, kan,
 med nägon utöfver den framgäing, operera. Dattypus: Kuopio
 den 10 Feb. 1871

Edvin Nuland
 Dr. Provin. Läkare

LIITE 26. Suomen sokeainkoulujen oppilaiden sokeuden syyt Johan Widmarkin tutkimuksen mukaan (1899).

Taulukko 29. Skandinavian ja Suomen sokeinoppilaitosten oppilaiden sokeuden syyt. (Widmark, s. 42. Taulukko VIII).

Tab. VIII. Blindhetsorsaker vid blindinstituten i Skandinavien och Finland.

Blindhetsorsaker.	Danmark.	Sverige.	Norge.	Finland.
<i>Medfödd blindhet</i>	27,60	14,83	37,80	16,49
Anophthalmus	1,15	0,42	1,35	—
Microphthalmus	1,15	1,27	1,35	1,94
Buphthalmus	4,60	0,85	5,40	—
Atrophia nervi optici	3,45	5,93	10,80	1,94
Choroiretinitis	—	—	1,35	—
Degeneratio pigmentosa	5,75	2,12	6,75	3,88
Keratoconus	—	0,85	—	—
Cataracta congenita	11,50	2,54	10,80	7,76
» <i>complicata</i>	—	0,85	—	—
<i>Idiopatiska ögonsjukdomar</i>	36,80	38,10	32,40	44,66
Blenorrhœa neonatorum	23,00	24,60	20,25	29,12
Trakom	—	1,27	—	10,69
Diphtheritis conjunctivæ	3,45	0,42	—	—
Keratitis	—	—	—	0,97
Iritis och cyclit	—	2,12	4,05	—
Choroiditis	4,60	—	1,35	2,91
Phthisis bulbi	—	—	1,35	—
Nevroretinitis	—	1,27	—	—
Ablatio retinæ	1,15	—	1,35	—
Atrophia nervi optici	2,30	5,88	2,70	0,97
Refraktionsanomalier	2,30	—	—	—
Katarakt	—	2,54	1,35	—
<i>Yttre våld</i>	4,60	13,35	6,75	4,05
Våld å ögat	1,15	1,70	—	—
Våld å hufvudet	1,15	0,85	—	0,97
Ophthalmia sympathica	2,30	10,60	6,75	3,08
<i>Allmänna sjukdomar</i>	29,89	24,58	22,95	29,24
Syphilis	—	2,12	1,35	—
Scrophulosis	14,94	7,20	20,25	4,88
Hjärnan och dess hinnor	6,90	1,70	1,35	2,91
Morbilli	—	2,12	—	0,97
Scarlatina	2,30	8,05	—	0,97
Variolæ	2,30	2,54	—	16,60
Typhus	—	0,85	—	2,91
<i>Okända orsaker</i>	3,45	9,32	—	8,73

Taulukko 30. Helsingin Sokeainkoulun oppilaiden sokeuden syyt A. Nordmanin mukaan. (Widmark, s. 58–59. Taulukko XVI.)

Tab. XVI. Blindhetsorsaker vid blindinstitut i Helsingfors 1894, enligt A. NORDMAN.

59 lärjungar: 18 manliga, 41 kvinnliga.

	m.	k.	b. k.
<i>Medfödd blindhet.</i>			
Microphthalmus	—	4,9	3,39
Cataracta congenita	5,5	9,7	8,47
Keratitis	5,5	—	1,70

	m.	k.	b. k.
Retinitis pigmentosa	5,5	—	1,70
Atrophia nerv. optici	11,0	—	3,39
Okända orsaker	—	2,4	1,69
<i>Idiopatiska ögonsjukdomar.</i>			
Blenorrhœa neonatorum	27,7	24,8	25,76
Trakom	5,5	2,4	3,39
Atrophia nerv. optici	—	2,4	1,70
Okända orsaker	11,0	14,6	13,56
<i>Yttre våld.</i>			
Våld å hufvudet	—	2,4	1,70
Ophthalmia sympathica	5,5	7,3	6,70
<i>Allmännsjukdomar.</i>			
Skrofulos	5,5	7,3	6,78
Hjärnan och dess hinnor	5,5	2,4	3,40
Typhus	11,0	2,4	5,08
Secarlatina	—	2,4	1,70
Variolæ	—	14,6	10,15

Taulukko 31. *Kuopion Sokeainkoulun oppilaiden sokeuden syyt Z. Walmarin mukaan. (Widmark, Taulukko XVII).*

Tnb. XVII. Blindhetsorsaker vid blindinstitutet i Kuopio 1893 enligt Z. WALMARI.

44 lärjungar.

Blindhetsorsaker.	Procent.
Cataracta congenita	6,8
Retinitis pigmentosa	6,8
Choroiditis	6,8
Blenorrhœa neonatorum	34,0
Trakom	20,0
Skrofulos	2,3
Variolæ	18,1
Morbilli	2,3
Hjärnan med dess hinnor	2,3

LIITE 27.

Kysymyskaava sokeainkoulun pyrkijöitä varten.

1. Sokean nimi, synnyin- ja asuinpaikka, syntymävuosi ja päivä? Uskonto?
2. Vanhempain nimi, sääty, varallisuussuhteet ja asuinpaikka?
3. Vanhempain ikä avioliittoon mennessä? lapsen syntyessä?
4. Elävätkö lapsen vanhemmat? Elleivät, mikä oli syynä heidän kuolemaansa?
5. Ovatko vanhemmat sukua keskenänsä ja miten? (On mahdollisimman tarkasti selvitettävä.)
6. Onko suvussa ennen ollut sokeutta, heikkonäköisyyttä tahi muita näkövikoja? Kenessä? Mitä vikoja? Kuinka ne ovat saaneet alkunsa?
7. Onko muita erityisiä tauteja tahi puutteellisuuksia suvussa huomattu (niinkuin pyörryttäjää, kaatuvaa tautia, halvausta, ruumiin evämuodostusta, kuppatautia y.m.)?
8. Ovatko vanhemmat juoppouteen taipuvaisia?
9. Onko sokealla veljiä taikka sisaria? Kuinka monta? Monesko lapsi on järjestyksessä puheenalainen?
10. Onko puheenalainen henkilö ihan sokea, tahi näkeekö hän vähän? Minkä verran hän näkee?
11. Onko puheenaoleva henkilö ollut sokea synnyltään tahi ei? Kuinka vanha oli hän jälkimmäisessä tapauksessa, kun sokeus ensin huomattiin?
12. Syntyikö vika yhdellä kertaa vai vähitellen? ja onko kumpaisessakin tapauksessa jotakin keinoa koeteltu sen ehkäisemiseksi?
13. Voidaanko mitään syytä puutteellisuuteen ilmoittaa, semmoista kuin sairaus, tapaturma, ulkonainen väkivalta tahi muu?
14. Mitä tauteja on sokea sairastanut?
15. Onko sokeassa mitään tarttuvia tauteja tahi vaivaako häntä suonenveto, kaatuva tauti taikka muu?
16. Onko sokea muuten terve tahi onko hän sitä paitsi jossakin muussa suhteessa puutteellinen, kuuro, mykkä, heikkomielinen, tylsämielinen j.n.e.
17. Minkälainen on sokea luonteeltaan, mielenlaadultaan ja mielialtaaltaan?
18. Onko sokealla erityistä halua ja taipumusta johonkin erityiseen työläjiin ja mihin?
19. Mikä niistä käytännöllisistä töistä, joita sokeainopistossa opetetaan (tikkausta, kehruuta, verkonkutomista, matonkutomista, ompelemista, korin- ja harjantekoa, köydenpunontaa, nikkaritöitä y.m.) voidaan pitää sokealle hänen kotiseudulleen palattuansa soveliaimpana ja tuottavimpana?
20. Onko sokea saanut mitään opetusta? minkälaista? missä? millä menestyksellä?
21. Voidaanko mitään muita tietoja sokeasta ja hänen suhteistansa antaa?

LIITE 28. Suomen sokeainkouluihin vuosina 1890-1917 tulleiden oppilaiden sokeuden syyt.

Taulukko 33. Suomen sokeainkouluihin vuosina 1890-1899 tulleiden oppilaiden sokeuden syyt absoluuttisina määrinä ja prosentteina.

Syy	HSK		KSK		Yhteensä	
	Määrä	%	Määrä	%	Määrä	%
Blenorrhoea n.	11	22,0	32	39,6	43	32,7
Rokot	6	12,0	9	11,1	15	11,5
Trakooma	3	6,0	8	9,9	11	8,4
Retinitis pigm.	2	4,0	7	8,6	9	6,9
Näköhermon atrofia	8	16,0	1	1,2	9	6,9
Symp. oftalmia						
+ tapaturmat	3	6,0	4	4,9	7	5,3
Cataracta cong.	1	2,0	6	7,4	7	5,3
Skrofuloosi	3	6,0	-	-	3	2,3
Chorioiditis	-	-	2	2,5	2	1,5
Glaukooma	-	-	2	2,5	2	1,5
Sidekalvon tulehdus	-	-	1	1,2	1	0,8
Microphthalmus	1	2,0	-	-	1	0,8
Tuntematon sairaus	6	12,0	2	2,5	8	6,1
Syntymäsokea (syytä ei mainittu)	4	8,0	-	-	4	3,1
Ei tietoa	2	4,0	7	8,6	9	6,9
Yhteensä	50	100,0	81	100,0	131	100,0

Taulukko 34. Helsingin Sokeainkouluun vuosina 1900-1917 tulleiden oppilaiden sokeuden syyt.

	Määrä	%
Tapaturma (ja sympaattinen oftalmia)	18	13,9
Rokko	13	10,0
Blenorrhoea neonatorum	11	8,5
Aivokuume ym. aivosairaus	7	5,4
Retinitis pigmentorum	5	3,9
Näköhermon atrofia	3	2,3
Synnynnäinen harmaakaihi	2	1,6
Risautauti (skrofuloosi)	2	1,6
Hydrophthalmus	2	1,6
Trakooma	1	0,8
Viherkaihi l. glaukooma	1	0,8
Keuhkotauti (tuberkuloosi)	1	0,8
Irita (värikanalon tulehdus)	1	0,8
Phthisis bulbae (silmien surkastuminen)	1	0,8
Lavantauti (typhus)	1	0,8
Tuntematon silmäsairaus	6	4,7
Tuntematon silmäsairaus, sokeutumisesta lisätietoja	24	18,5
Syntymäsokea, ei tietoa syystä	23	17,8
Ei tietoa	7	5,4
Yhteensä	129	100,0

LIITE 28.

Taulukko 35. *Kuopion Sokeainkoulun vuosina 1900-1917 tulleiden oppilaiden näkövammaa koskevat tiedot.*

	Määrä	%
Cataracta congenita (synnynnäinen harmaakahi)	15	11,5
Phthisis oc. amb. (molempien silmien surkastuminen)	14	10,7
Chorioretinitis (suoni- ja verkkokalvon tulehdus)	12	9,2
Leucoma oc. amb. (mol. silmissä sarveiskalvon valkoarpi)	9	6,9
Retinitis pigmentorum	8	6,2
Blenorrhoea neonatorum	7	5,4
Trakooma	6	4,6
Rokko	5	3,8
Tapaturma	5	3,8
Phthisis + leucoma	5	3,8
Chorioiditis (suonikalvon tulehdus)	4	3,1
Amaurosis oc. amb. (mol. silmien sokeus)	4	3,1
Phthisis + cataracta cong.	3	2,3
Macula cornae (sarveiskalvon samentuma)	3	2,3
Iridochorioiditis (väri-suonikalvon tulehdus)	2	1,5
Staphyloma (silmäkohju)	2	1,5
Neuroretinis (näköhermo-verkkokalvon tulehdus)	2	1,5
Amblyopia oc. amb. (mol. silmien heikkonäköisyys)	2	1,5
Phthisis + nystagmus (silmän surkastuminen ja silmävärve)	2	1,5
Phthisis + irid cyclitis symp. (surk. ja värikanalon sympaattinen sädekehän tulehdus)	1	0,8
Phthisis + keratoconus (surk. ja sarveiskalvon kartiopullistuma)	1	0,8
Phthisis + macul.	1	0,8
Phthisis + staphyloma	1	0,8
Phthisis + evacuatus (surk. ja toinen silmä tyhjentyne)	1	0,8
Neuritis oc. amb. (mol. silmien näköhermon tulehdus)	1	0,8
Keratoglobus (sarveiskalvon pallopullistuma)	1	0,8
Keratoconus (sarveiskalvon kartiopullistuma)	1	0,8
Staphyloma + macula	1	0,8
Exophthalmus et nystagmus (mulkosilmä ja värve)	1	0,8
Leucoma + nubecula (valkoarpi ja sumentuma)	1	0,8
Leucom adhaer + exstirpt. (valkoarpi, toinen poistettu)	1	0,8
Tunteamaton silmänsairaus	1	0,8
Ei tietoa	7	5,4
Yhteensä	130	100,0

LIITE 29. Suomen sokeainkouluihin vuosina 1865-1917 tulleiden oppilaiden sokeutumisiät (prosenttiluvut oppilasmääristä).

Taulukko 40. Helsingin Sokeainkouluun tulleiden oppilaiden sokeutumisiät.

	1865-79	1880-99	1900-17	Yhteensä
Alle 1 kk	35,7	31,5	27,9	30,0
1 kk-4 v	28,6	28,8	20,1	23,9
5 v-8 v	14,3	16,4	21,7	19,1
9 v-12 v	10,7	9,6	16,3	13,5
13 v tai yli	0,0	1,4	0,0	0,4
Ei tietoa	10,7	12,3	14,0	13,1
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0

Taulukko 41. Kuopion Sokeainkouluun vuosina 1880-1917 tulleiden oppilaiden sokeutumisiät.

	1880-99	1900-17	Yhteensä
Alle 1 kk	16,6	30,0	22,9
1 kk-4 v	25,5	25,4	25,5
5 v-8 v	13,8	26,9	20,0
9 v-12 v	7,6	10,0	8,7
13 v tai yli	0,7	3,1	1,8
Ei tietoa	35,8	4,6	21,1
Yhteensä	100,0	100,0	100,0

LIITE 30. Suomen sokeainkouluihin vuosina 1865-1917 tulleiden oppilaiden kouluuntuloiät (ilmoitettu vuosina).

Taulukko 44. Helsingin Sokeainkoulun oppilaiden kouluuntuloiät eri vuosikymmeninä.

	Keskim. kouluuntuloikä	Vaihteluväli
1865-1869	10 1/2	6-15
1870-1879	11	6-26
1880-1889	10	6-18
1890-1899	10	6-15
1900-1909	10 1/2	7-14
1910-1917	9	7-15

Taulukko 45. Kuopion Sokeainkoulun oppilaiden kouluuntuloiät eri vuosikymmeninä.

	Keskim. kouluuntuloikä	Vaihteluväli
1871-1879	14	6-37
1880-1889	13 1/2	8-29
1890-1899	12	7-28
1900-1909	11	7-16
1910-1917	10 1/2	6-15

LIITE 31. Suomen sokeainkouluihin v. 1865-1917 tulleiden oppilaiden koulunkäyntiajat lukuvuosina.

Taulukko 47. Helsingin Sokeainkouluun tulleiden oppilaiden koulunkäyntiajat.

	Lukuvuosis keskimäärin	Vaihteluväli
1865-1869	6 1/2	3-12
1870-1879	7	1-13
1880-1889	8 1/2	3-12
1890-1899	8	1-11
1900-1909	8	1-12
1910-1917	6 1/2	alle 1/2-12

Taulukko 48. Kuopion Sokeainkouluun tulleiden oppilaiden koulunkäyntiajat.

	Lukuvuosis keskimäärin	Vaihteluväli
1871-1879	4	alle 1/2-8
1880-1889	5 1/2	alle 1/2-12
1890-1899	6 1/2	alle 1/2-14
1900-1909	7	alle 1/2-12
1910-1917	7 1/2	1/2-14

LIITE 32.

Taulukko 49. Kuopion Sokeainkoulun oppilaiden tuntijako 1870-luvun puolivälissä.¹

	I		II		III		Yhteensä	%
		1.		2.		2.		
Uskonto	8	9	9	9	4	4	34	13,2
Äidinkieli (luk., kirj. ja kielioppi)	10	8	8	8	3	3	32	12,5
Pääsälaskento	4	3	3	3	1	1	12	4,7
Maantieto	3	3	3	3	1	1	11	4,3
Isänmaan historia	—	2	2	2	1	1	6	2,3
Havainto-opetus	1	1	1	1	—	—	3	1,2
Voimistelu	2	2	2	2	2	2	10	3,9
Laulu	3	3	3	3	3	3	15	5,8
Käsityö	20	20	20	20	37	37	134	52,1
Yhteensä	51	51	51	51	52	52	257	100,0

¹ Luokittain yhteenlasketuista tuntimääristä näkyy, että oppilaiden viikotuntimäärät olivat erittäin korkeat. Ainekohtaiset vuosiviikkotuntien määrät on laskettu koko viiden opiskeluvuoden ajalta. Lähteinä ovat vuosikertomustiedot, Stenius 1877.

LIITE 32.

Taulukko 50. Sokeainkoulun oppiaineiden tuntijako 1900-luvun alkuvuosina.¹

Valm. lk.	I lk.		II lk.		III lk.		IV lk.		Yht.		%	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2		
Uskonto	5	5	6	6	5	6	2	2	1	1	39	8,3
Suomenkieli	8	8	5	5	5	5	2	2	1	1	42	9,0
Kirjoitus	—	—	3	3	2	2	2	2	1	1	16	3,4
Laskento	4	4	4	4	3	5	2	2	1	1	30	6,4
Mittausoppi	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	0,4
Historia	—	—	—	—	2	2	1	1	1	1	8	1,7
Maantieto	—	—	3	3	3	3	1	1	—	—	14	3,0
Luonnontieto	—	—	—	—	2	2	1	1	1	1	8	1,7
Havainto-oppi	3	3	4	4	—	—	—	—	—	—	14	3,0
Laulu	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	16	3,4
Voimistelu	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	20	4,3
Kaavailu	2	2	2	2	—	—	—	—	—	—	8	1,7
Käsityöt	17,5	17,5	17,5	17,5	20,5	20,5	32,5	32,5	37,5	37,5	251	53,7
Yhteensä	42,5	42,5	47,5	47,5	47,5	50,5	47,5	47,5	47,5	47,5	468	100,0

¹ Vuosikertomuksissa esiintyvät oppiainejaot, mm. Lyytikäinen 1903 ja 1904.

LIITE 33. Eri luku- ja kirjoitusjärjestelmien tulo Suomen sokeainkouluihin sekä kirjojen painaminen 1800-luvun loppupuolella (B = Brailleen pistekirjoitus, M = Moonin kirjoitus ja L = latinan kirjoitus).

- 1859 Cygnaeus tutustui korkokirjoitukseen Hampurissa.
- 1859–1860 Alopaeus tutustui Pohjois- ja Keski-Euroopan maihin suuntautuneilla opintomatkoillaan sokeainkirjoitusjärjestelmiin.
- 1863 Alopaeus otti I painoksen Lukukirjaa Sokioille (M) Tukholmassa.
- 1863–1864 Linsén tutustui Kööpenhaminassa Brailleen pistekirjoitukseen ja latinan korkokirjoitukseen, Barbyssa Heboldin kirjoituslaitteeseen ja Manillassa Moonin kirjoitukseen.
- 1864 Alopaeus painatti Lukukirjasta Sokioille II painoksen Turussa (M).
- 1865 HSK perustettiin.
- 1865–1867 HSK:ssa käytettiin Moonin kirjoja ja lat. aakkosia irtokirjaimina (ei kirjoja), kirjoituksessa Braillea.
- 1866 Alopaeus painatti Turussa Lukukirjasta Sokioille III painoksen (M).
- 1866–1867 Alopaeus painatti osia Raamatusta (Epistola Filippiläisille, Matteuksen ja Markuksen evankeliumit; M). Johanneksen evankeliumi ilmestyi (M, varat Britannian ja Ulkomaiden raamattuseuralta).
- 1868–1869 Stenius tutustui ulkomaanmatkallaan pääasiassa Saksassa eri kirjoitusjärjestelmiin (Moonin, Brailleen ja lat. aakkosten järjestelmään) sekä kirjoituslaitteisiin, mm. Heboldin laitteeseen ja pistekirjoitusvälineisiin.
- 1871 KSK perustettiin.
- 1875 Porvoon pappeinkokous keskusteli sokeainkirja-asiasta. Tuomiokapitulin tehtäväksi tuli laatia esitys senaatille.
- 1876 Markuksen evankeliumi ja Roomalaiskirje painettiin Kuopiossa (M).
- 1876 I kirkolliskokous käsitteli sokeainkirja-asiaa. Tehtiin esitys senaatille. Senaatti pyysi lausuntoa kouluylivaltuutukselta ja se edelleen sokeainkoulujen johtajilta.
- 1877 HSK:ssa kirjat Moonin ja lat. kirjoitusta, KSK:ssa vain Moonia. Mol. kouluissa opetettiin kirjoitustunneilla Brailleen pistekirjoitusta ja lyijykynäkirjoitusta.
- 1878 Keisari hyväksyi senaatin esityksen, että sokeainkirjojen painamiseen myönnetään 3.000 markkaa ja kirjat painetaan latinan kirjoituksella.
- 1882 Suomeen tilattiin painolevyt Tanskasta (lat. kirjoitusta) kirjojen painamista varten.
- 1880–1882 Alopaeus painatti lat. kirjoitusta ja Moonia. Myös ulkomailta saatuja pistekirjoja oli käytössä (lahjoittaja Anna Wikström Ruotsista). KSK:ssa vain Moonin kirjoja. Kirjoitus piste- ja lyijykynäkirjoitusta molemmissa kouluissa.
- 1884 Hanna Ingman tutustui Kööpenhaminassa kirjapainotyöhön.
- 1884–1886 Porvoossa painettiin Läsebok för Blinda (L) I-III. Tekijät Hanna Ingman ja Anna Molander.
- 1884 HSK:ssa jäivät Moonin kirjat pois käytöstä. Lukukirjaksi otettiin Läsebok för Blinda (L).
- 1890 Sokeain ystävät -yhdistykselle myönnettiin 1.000 mk Moonin kirjojen painamista varten. Kirjat oli tarkoitettu aikuissokeille. Ina Hoffrén aloitti kirjapainotyön. (Keisarin myönnettiin päätös 20.2.1890.)
- 1891 Ina Hoffrén painoi Matteuksen evankeliumin ja Galatalaiskirjeen aikuissokeita varten. (M).

- 1891 Ina Hoffrén painoi Sokeain lukukirjan I ja II osan (B). Kirjan olivat toimittaneet KSK:n opettajat.
- 1892–1893 HSK:ssa Läsebok för Blinda (L) ja Sokeain lukukirja (B), KSK:ssa Sokeain lukukirja (B) ja Moonin kirjoja. Kirjoituksessa mol. kouluissa piste- ja lyijykynäkirjoitusta.
- 1893 I osa virsikirjasta painettiin pistekirjoituksella.
- 1900–1901 HSK:ssa ja KSK:ssa oppikirjat Brailleen pistekirjoitusta, kirjoitus piste- ja lyijykynäkirjoitusta.

LIITE 34. Kuopion Sokeainkoulun arvosteluluettelo, jossa on kevätlukukauden 1888 arvosanat (JyMa. KSKA. Arvosteluluettelot).

		Arvosanat																	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10								
Koulun nimi		Kuopion Sokeainkoulu v. 88.																	
Luokka		Kolmas luokka																	
1	1	Emerik Miettinen	29	10	10	9	9	10	10	9	8	8	9	9	9	9	30	7	
2	4	Maria Knap	27	10	9	8	9	9	10	10	8	8	5	8	8	8	83		
3	5	Anna Kuronen	27	10	10	7	8	8	8	8	6	7	5	7	7	10	74		
4	12	Eskel Puustinen	24	9	8	7	7	7	9	9	4	7	5	7	7	8	70		
5	2	Oskar Koponen	29	10	10	9	9	9	9	9	8	7	8	9	9	9	46	8	
6	6	Juha Pyyri	27	10	9	8	7	7	8	6	6	10	7	7	7	10	75	7	
7	3	Herman Pötkönen	29	10	10	9	9	8	9	10	6	9	9	8	8	9	85	6	
8	7	Kalle Mäkeläinen	27	10	9	8	8	8	9	8	7	8	8	8	8	1	87	7	
9	9	Johannes Kosonen	26	10	9	7	8	7	7	9	6	6	4	6	6	9	68		
10	13	Johannes Louisa Nuosijärvi	22	9	7	6	8	7	7	7	6	5	4	6	6	7	63		
11	8	Matti Hyvärinen	27	10	9	8	8	8	9	7	6	9	7	7	8	8	85	6	
12	prin	Anna Kaisa Ovasainen	27	10	10	7	8	7	8	8	6	7	6		7	10	67		
13	10	Matti Heikkinen	26	10	9	7	9	7	9	8	6	6	6	6	7	8	71	7	
14	11	Matti Pääkkönen	25	10	9	6	7	7	7	7	4	5	5	5	6	7	60	7	
		Toinen luokka																	
1	1	Matti Kuitila	29	10	10	9	10	10	9	9	10	9	9	9	9	9	103	8	
2	2	Karl Nestor Toikka	27	9	9	9	9	9	9	9	10	8	9	9	9	8	98	9	
3	3	Wilhelm Pääkkönen	25	9	8	8	8	8	8	9	8	8	9	8	10	9	79	6	
4	2	Emil Pääkkönen	25	10	8	7	8	7	9	7	7	6	5	5	6	6	73	6	
5	1	Maria Henriikka Westermä	27	10	9	8	9	9	9	8	7	8	6	8	7	6	8	85	5
6	3	Erik Aksel Kuitila	25	10	8	7	8	7	6	8	7	7	5	8	6	6	74	5	
7	4	Johannes Pääkkönen	25	10	8	7	9	9	8	8	7	7	4	7	5	5	76	6	
8	5	Johannes Maria Blom	23	9	7	7	8	9	8	8	5	5	4	7	6	6	73	7	
		Ensimmäinen luokka																	
1	8	Maria Sofia Hagel	24	10	8	6	7	7	7	7			3	6	6	7	50		
2	5	Jaakko Ruttunen	25	9	9	7	7	7	7	5			7	8	6	8	54	8	
3	1	Juha Sigfrid Waarala	27	10	10	9	9	9	9	8			9	9	8	8	69	7	
4	6	Juha Sofia Piipola	25	10	9	6	8	7	7	4			4	6	7	8	51	7	
5	3	Juha Erland Kivijärvi	20	9	6	5	6	6	2	6			5	6	6	6	43	5	
6	3	Pikard Wänäläinen	26	10	8	8	8	8	8	7			8	8	8	6	61	6	
7	2	Pilmakalokkaan tytöt Jyrä	27	10	9	8	9	9	9	8			8	9	8	6	66	6	
8	1	Anna Maria Partanen	25	10	8	7	8	8	8	7			4	7	7	6	55	6	
9	4	Matti Kuitila	26	10	8	8	8	7	8	8			7	8	8	6	60	6	
10	7	Louisa Lehtikoveri	25	10	8	7	9	8	8	8			6	7	7	6	59	5	
11	prin	Anna Maria Lehtonen	27	10	9	8	10	9	9	7			6	7	8	7	63		
12	2	Eva Kaisa Kasurinen	24	10	8	6	7	7	5	7			2	5	6	5	44	5	

Liite 35.
Taulukko 51. Helsingin Sokeainkoulun v. 1865–1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen ammatin ym. myöhempiä vaiheita osoittavien tietojen mukaan. (M = miehet, N = naiset)

	1860-luku			1870-luku			1880-luku			1890-luku			1900–1909			1910–1917			Yhteensä			
	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	%
Käsityöläiset	-	1	1	1	3	4	4	2	6	4	5	9	7	3	10	9	7	9	25	14	39	17,0
Kauppiaat, liikemiehet, tehtailijat	1	1	2	-	1	1	-	2	2	3	-	3	3	1	4	1	-	1	8	5	13	5,7
Hierojat	-	1	1	-	-	-	-	1	1	2	3	5	4	13	17	1	6	7	7	24	31	13,5
Muusikot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3	-	2	2	2	-	2	4	3	7	3,0
Opettajat, koulujen työmestarit	-	-	-	2	1	3	2	4	6	2	2	4	1	1	2	-	-	-	7	8	15	6,5
Maanviljelijät ja tilanomistajat	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3	2	-	2	5	1	6	2,6
Talous- ja kotitöitä tekevät	-	2	2	-	-	-	-	2	2	-	1	1	-	1	1	-	2	2	-	8	8	3,5
Ammattittomat	-	2	2	-	2	2	-	1	1	-	2	2	2	10	12	3	3	6	5	20	25	10,9
Muu ammatti	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	1	1	4	1	5	1	-	1	5	4	9	3,9
Muut																						
-kuolleet nuorena	1	-	1	3	1	4	1	-	1	4	1	5	6	3	9	1	3	4	16	8	24	10,4
-näkö parantunut	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	2	2	0,9
Ei tietoa	-	1	1	1	2	3	-	2	2	10	5	15	14	4	18	7	5	12	32	19	51	22,1
Yhteensä	2	9	11	7	10	17	7	16	23	27	23	50	44	39	83	27	19	46	114	116	230	100,0

LIITE 36.
Taulukko 52. Kuopion Sokeainkoulun v. 1871–1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen ammatin ym. myöhempiä vaiheita osoittavien tietojen mukaan. (M = miehet, N = naiset)

	1870-luku			1880-luku			1890-luku			1900–1909			1910–1917			Yhteensä			
	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	%
Käsityöläiset	4	-	4	7	-	7	15	9	24	11	-	11	10	1	11	47	10	57	16,4
Kauppiaat ja liikemiehet	1	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	1	-	1	1	2	2	4	1,2
Hierojat	-	2	2	-	1	1	2	4	6	6	5	11	3	8	11	11	20	31	8,9
Muusikot	2	-	2	1	-	1	1	-	1	1	-	1	1	-	1	6	-	6	1,7
Opettajat, koulujen työmestarit	3	1	4	-	-	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	5	1	6	1,7
Maanviljelijät ja tilanomistajat	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	0,3
Talous- ja kotitöitä tekevät	-	1	1	-	1	1	-	2	2	-	-	-	-	-	-	4	4	4	1,2
Ammattittomat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	4	1	5	5	2	7	2,0
Muut																			
-kuolleet nuorena	4	5	9	4	5	9	6	8	14	6	7	13	3	7	10	23	32	55	15,9
-näkö parantunut	2	8	10	-	-	-	-	2	2	1	-	1	-	-	-	3	10	13	3,7
-”ansainnut toimeentulonsa”	12	10	22	9	13	22	-	7	7	1	-	1	-	-	22	30	52	15,0	
-”ei voi elättää itseään”	3	4	7	3	-	3	3	2	5	1	-	1	-	-	10	6	16	4,6	
Ei tietoa	3	6	9	5	14	19	10	8	18	14	14	28	12	9	21	44	51	95	27,4
Yhteensä	35	37	72	30	34	64	39	42	81	42	28	70	33	27	60	179	168	347	100,0

LIITE 37.

Taulukko 53. Suomen sokeainkouluihin v. 1865–1917 otettujen oppilaiden jakaantuminen ammattin ym. myöhempinä vaiheita osoittavien tietojen mukaan. (M = miehet, N = naiset)

	1869-luku			1870-luku			1880-luku			1890-luku			1900-1909			1910-1917			Yhteensä			
	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	M	N	Yht.	%
Käsityöläiset	–	1	1	5	3	8	11	2	13	19	14	33	18	3	21	19	1	20	72	24	96	16,8
Kauppiaat, liikemiehet, tehtailijat	1	1	2	1	1	2	1	2	3	–	3	–	3	2	5	1	1	2	10	7	17	3,0
Hierojat	–	1	1	–	2	2	–	2	2	4	7	11	9	18	27	4	14	18	17	44	61	10,6
Muusikot	–	–	–	2	–	2	1	–	1	3	1	4	1	2	3	3	–	3	10	3	13	2,3
Opettajat, koulujen työmestarit	–	–	–	5	1	6	2	4	6	4	2	6	1	1	2	–	–	–	12	8	20	3,5
Maanviljelijät, tilanomistajat	–	1	1	1	–	1	–	–	–	–	–	–	3	–	3	2	–	2	6	1	7	1,2
Talous- ja kotitöitä tekevät	–	2	2	–	–	–	–	3	3	–	3	3	–	1	1	–	2	2	–	11	11	1,9
Ammattittomat	–	2	2	–	2	2	–	1	1	–	2	2	3	11	14	7	4	11	10	22	32	5,6
Muu ammatti	–	–	–	–	–	–	–	2	2	–	2	2	4	1	5	1	–	1	5	4	9	1,6
Muut																						
– kuolleet nuorena	1	–	1	7	6	13	5	5	10	10	9	19	12	10	22	4	10	14	39	40	79	13,8
– näkö parantunut	–	–	–	2	8	10	–	–	–	–	3	3	1	–	1	–	–	–	3	12	15	2,6
– "ansainnut toimeentulonsa"	–	–	–	12	10	22	9	13	22	–	7	7	1	–	1	–	–	–	22	30	52	9,1
– "ei voi elättää itseään"	–	–	–	3	4	7	3	–	3	3	2	5	1	–	1	–	–	–	10	6	16	2,8
Ei tietoa	–	1	1	4	8	12	5	16	21	20	13	33	27	18	45	19	14	33	75	70	145	25,2
Yhteensä	2	9	11	42	45	87	37	50	87	66	65	131	84	67	151	60	46	106	291	282	573	100,0

LIITE 38. Suomen sokeainkoulujen vuosien 1865 – 1917 oppilaat, jotka toimivat myöhemmin opettajina ja koulujen työmestareina. (Lyhenteet: HSK = Helsingin Sokeainkoulu, KSK = Kuopion Sokeainkoulu, HSMTK = Helsingin Sokeain Miesten Työkoulu, HSNTK = Helsingin Sokeain Naisten Työkoulu, KSTK = Kuopion Sokeain Työkoulu)

1870 – luvulla sokeainkouluun tulleet

Ina Hoffrén	HSK	apuopettaja 1887 – 1929 lukemista, kirjoitusta, laskentaa ym.
	HSMTK ja HSNTK	tuntiopettaja; käsitöitä, mattotöitä yms.
Jaakko Kemppainen Paavo Lyytikäinen	KSTK KSK	työmestari 18 vuotta kori-, matto- ja nuoratöiden mestari 1879 – 1905 käsityön ja käsiammattien opettaja 1905 – 1917
Petter Partanen Ludvig Strömberg	KSTK HSK	käsityönopettaja v. 1914 – tuntiopettaja 1888 – 1929 pistenuotteja, pianon-, harmonin- ja urkujensoittoa
John Wiik	HSK	harjatyönopettaja 1889 – 1894

1880 – luvulla tulleet

Alma Backman (Blomqvist)	HSK	tuntiopettaja 1902 – 1903 pistelukua, -kirjoitusta jne.
	HSNTK	käsityönopettaja neuletöitä, harjansidontaa, niinitöitä yms. Yksityisopetusta
Väinö Illman	HSK	poikien käsityönopettaja 1894 – 1937
Ada Pyntö	HSK	tuntiopettaja 1899 – 1901 äidinkieli ja laskenta
	HSNTK	opettaja pistekirjoitus, lukeminen, kankaankudonta ym. käsityöt
Ilta Rutanen Hilja Saksanen Väinö Fredrik von Zansen	HSNTK HSNTK HSK HSMTK	käsityönopettaja käsityönopettaja tuntiopettaja 1901 – 1902 koulun johtaja ja opettaja Hieromaopisto, Turku laitoksen johtaja ja opettaja

1890 – luvulla tulleet

Gerda Hermansson		Kokkolan lastentarha lastentarhanopettaja
Adam Itkonen	KSK	soitannon opettaja 1917 – 1930 laulun ja soiton opettaja 1930 – 1945
	KSTK HSMTK	laulunopettaja 1907 – 1918 korityön ja harjansidonnain opettaja
Otto Jokinen		opettaja
Matti Laukkanen Hilja Oksanen	KSTK	käsityönopettaja Hieromaopisto, Helsinki hieromaopiston opettaja
Hjalmar Törmä	KSK	sokeainopettaja

1900 – 1909 tulleet Volmar Sjöholm
Laina NieminenHSK
HSKkäsityönopettaja 1947–1960
musiikinopettaja 1919–1959**LIITE 39.****Taulukko 54.** *Helsingin Sokeainkoulun vuosina 1865–1917 otettujen oppilaiden kotipaikkakunnat ja myöhemmät asuinpaikkakunnat¹:*

	Sama	Muuttunut	Ei tietoa	Yhteensä
1860-luvulla tulleet	4	–	7	11
1870-luvulla tulleet	8	4	5	17
1880-luvulla tulleet	9	9	5	23
1890-luvulla tulleet	14	12	24	50
1900-luvulla tulleet	28	26	29	83
1910-luvulla tulleet	15	18	13	46
Yhteensä	78	69	83	230

¹Sama = oppilaan kotikunta ja myöhempi sokeainkoulun jälkeinen asuinkunta sama
 Muuttunut = sokeainkoulun jälkeinen asuinkunta muuttunut verrattuna vars. kotikuntaan.

SUMMARY

The teaching of the blind began in Finland in 1865 when the first school for the blind was established in Helsinki. Another began in Kuopio in 1871. Both corresponded to the elementary school level for visually-handicapped children and young persons. In the 1890's teaching workshops for the blind were founded with the aim of providing instruction in general knowledge and practical vocational skills. This study is primarily concerned with blind schools proper and those parts of vocational schools concerned with the specific education of the blind. The period studies ends in 1917 when, with the independence of Finland, a new period of long-awaited reforms in teaching the visually handicapped began.

In this study blind schools are considered in relation to attitudes to visually-handicapped children and to their education at different periods, and to how contemporary concepts of education and teaching affected legislation and the practical running of schools. In order to achieve this the development of the school is analysed. This study traces the beginnings of the formal education of the visually-handicapped – the blind and partially blind – against the relevant background. Blind schools were, with the exception of schools proper, also institutions for visually handicapped children and young people which, with their living quarters and workshops, formed just one part of the system of care for the handicapped in Finland. For this reason the founding and other later phases in the history of the schools are examined against the background of care for the handicapped generally.

The development of blind schools is also examined from the perspectives of administration, pedagogy, and social history. Documentary source material connected with these areas is very extensive and has been treated only in as far as it bears relevance to the central questions. Clearly, a study of this kind calls for a critical approach involving several fields of study. Apart from social history this study also involves special education and the history of treatment of eye disorders.

This research is largely based on domestic records. Archive sources concerning blind schools in Finland are, among others, those of the State of Finland and the Provinces of Jyväskylä and Mikkeli. Particularly fruitful, in addition to those of the Senate and Ministry of Education, have been the records of the Helsinki and Kuopio blind schools in the Province of Jyväskylä collection which contain e.g. school correspondence, pupil and teacher rolls, daily and weekly registers, and inventories of school purchases and furniture. Parish records have enabled the careers of teachers and pupils to be followed up. Foreign archives consulted were those of the City of Stockholm, the Tomtebodas School for the Blind (Stockholm), and the State of Norway (Oslo). Domestic official publications consulted included State Calendars, and relevant official statistics. The latter provide figures on elementary education, poor relief and those with sensory handicaps.

Comparative material has been obtained from the literature on the subject, permitting the teaching of the visually-handicapped to be compared to the teaching in ordinary elementary, secondary and deaf schools of the time. The more important foreign sources have been works on the history of the teaching of the blind in various countries, in particular by Ek and Gissler (Sweden), Moldenhawer (Denmark), Hauge (Norway), Margolin (Russia/USSR), Kretzschmer and Garbe (Germany)

and Best (U.S.A.). From newspapers, periodicals, and interviews it has been possible to add to the picture gained from archives and other sources.

Sources have been used according to the usual practices in historical scholarship. Both direct observation and statistics have assisted in the treatment of blind school pupils and teachers.

The study concerns a total of 573 visually-handicapped pupils i.e. all those who studied in Finnish schools for the blind between 1865 and 1917. From their personal histories a bundle of variables has been selected and examined quantitatively variable by variable. The index of pupils contains the following information about each pupil: name, date and place of birth, occupation of parents, reason for blindness, other handicaps and diseases, previous studies, length of school education, further studies, and other eventualities e.g. placement in a job.

The study deals first and foremost with the pupil. In order to bring out the changes in general attitudes and trends reflected in the pupil, beginning with legislation, this study deals with the various institutions and their teaching and other staff, the content and methods etc. of the teaching done, and other related factors. The effect of schools for the blind has been measured through the placement of ex-pupils in jobs.

The commencement of the teaching of the visually-handicapped in the 1860's in Finland coincided with the beginning of elementary education. Interest in promoting elementary education for all had begun already in the early of the 19th century. The awakening desire for literacy was based, from the 1840's onwards, on the provision of public libraries, and half-way through the century the first elementary schools were set up. With the accession of Alexander II in 1855 the new, more liberal climate emanating from the Russian throne could be seen in conditions in Finland. The increased activity in Finnish political life led to a number of noticeable reforms in educational institutions in the 1860's. A temporary school for the blind in Helsinki begun functioning one year earlier than the 1866 Statute providing for elementary education in Finland. Uno Cygnaeus, the father of the Finnish elementary school, was, as early as 1859, travelling abroad to familiarize himself with, among others, the school for the blind in Hamburg, and had, on his return, been influential in establishing teaching for the visually-handicapped. Another person who took an interest in the need for blind schools and was actively engaged in the early stages was a clergyman, later principal of the school for the deaf in Turku, and Bishop, C.H. Alopaeus, who, like Cygnaeus, had visited a number of schools for the blind and the deaf on his travels abroad. The teaching of the deaf began in Finland as early as 1846 and this had the effect of making the teaching of the blind a contemporary issue.

The importance of educating handicapped children and young persons arose during the mid-nineteenth century with the 1852 Statute providing for the relief of the poor and disabled and which for the first time clearly stipulated those eligible for relief and defined the term 'disabled'.

From the beginning of the 19th century emphasis had begun to be placed on the need for able-bodied poor to work. At the end of the century the emphasis was on the requirement that every able-bodied person be responsible for the welfare of himself and his family. Schools for the blind began to be founded in order to make useful citizens of the visually handicapped. Finns abroad on study trips noted

occupations suited to the visually handicapped and how the required skills might be taught.

At the suggestion of Uno Cygnaeus, the future principal of the Helsinki School for the Blind, Mathilda Linsén, a professor's daughter, went on a study trip during 1863–1864 to Sweden, Denmark, Germany and Switzerland. She visited, among others, the Manilla school in Stockholm, the Institute for the Blind in Copenhagen, the school for the blind run by K. A. Georg in Dresden as well as institutions in Barby, Lausanne and Frankfurt am Main. Linsén became acquainted with the curricula and teaching in schools for the blind. She learned about the many existing methods used to teach reading and writing in the various schools. Mathilda Linsén wrote a report on her journey which later appeared in print. After discussions with Cygnaeus and Alopaeus she drafted the by-laws governing the Helsinki School for the Blind. When the school opened on 1st November 1865 Linsén was its first principal. The school used the medium of Swedish at the beginning.

The first Finnish-speaking blind school was founded during the 1867 Diet on the proposal of a representative of the Clergy, Provost Juselius. The Clergy supported the petition and by Decree of the Tsar on the 15th March 1868 a Finnish speaking school was ordered to be founded in a town in the north-east portion of the country, preferably Kuopio. With the help of a grant approved by the Tsar, Karl Mortimer Stenius M.A., who had been chosen to prepare the way for the setting up of the school, travelled abroad in 1868 and 1869 acquainting himself with the teaching of the visually-handicapped. He visited educational institutions in Sweden, Denmark, Germany, Switzerland, Austria, and Italy, like Linsén, followed carefully the teaching of different subjects and the general organisation of schools for the blind. Stenius took the by-laws governing the Dresden school as his model in founding the school in Kuopio. He was also interested in after-care for school-leavers. In Copenhagen Stenius became acquainted with the Principal, Johannes Moldenhawer, who helped him in. e.g. obtaining equipments and materials. Moldenhawer also, at Stenius' request, sent one of his pupils to Kuopio to teach basket-work. On his return to Finland Stenius planned the future by-laws of the Kuopio School for the Blind. Assisting him were Uno Cygnaeus, Mathilda Linsén and G.M. Waenerberg, the head of the Committee on Church Affairs. The Senate made a few changes in the by-laws. Having been approved by the Tsar they were issued in conjunction with the Decree officially founding the school on 17th November 1870.

According to the first sets of by-laws the central aim of the blind schools was the provision of a Christian education. In the Kuopio by-laws there was a clearly expressed requirement that pupils should be educated to be useful members of society and learn handicrafts by which they would be able to earn a living. The requirement for vocational training was also clearly to the fore at the beginning of the 1870's in debates in the Diet as, particularly during the years of famine, the local authorities administering poor relief according to the terms of the 1852 Statute were finding it increasingly difficult. At the close of the 1870's teachers of the deaf made representations for reforms in the schools for the sensory-handicapped. They had recognised the need for reform through their contacts abroad. In 1880 the principal of the Turku School for the Deaf, C.H. Alopaeus, together with Uno Cygnaeus, compiled a set of recommendations concerning the statutes and by-laws

governing all schools for the sensory-handicapped. This was the basis for the proposals put forward in 1882 by the Central Board of Schools, which, however, failed to win Senate approval. But the proposals did become a foundation for later reforms. They treated all schools for the handicapped – for the deaf, the blind, and the mentally retarded – as a single group for which there would be, among other things, an inspector in common.

In order to set a firm basis for the reform of special education Valter Forsius M.A. was sent abroad to look at schools for the sensory-handicapped. He delivered a report on 30th January 1888 and at the same time a plan for the organization of schools for the sensory-handicapped. Forsius' suggestions went to a committee chaired initially by C.H. Alopaeus. The other members were principals of special schools including, as representatives of the blind, Hanna Ingman and Karl Mortimer Stenius. The work of this committee on special schools for the sensory-handicapped was important in that representatives of the various types of school were able to consider matters in common and create a basis for a specialized pedagogy i.e. a pedagogy for the sensory-handicapped. A number of veterans like Alopaeus and Stenius from various fields of teaching took part, but there were also those, like Forsius, who were more recent recruits to the field of special education.

The statutes proposed by the committee never came into force as a whole but some were separately adopted, the most important appearing in the Decree of 1892. Noticeable reforms from the point of view of the teaching of the visually-handicapped were the change from five grades to ten in the schools and their subdivision into courses. The schools for the blind had a two-year preparatory course, a four-year course of formal education, and a four-year course of practical work. Thus vocational training could be more effectively carried out. The Helsinki school was also, with the coming into effect of the decree, able to take Finnish-speaking pupils. The qualifications of teachers of the blind were also set out in the Decree. The principal had to be a university graduate and a teacher to be qualified to teach elementary school. In addition, all teachers had to complete a year of teaching practice in a blind school together with demonstrations and tests of teaching ability.

With the coming of the 1892 Decree the functioning of the blind schools settled down and the numbers of staff and pupils grew. At the turn of the century both schools acquired their own premises (Helsinki 1898 and Kuopio 1900) so that classrooms, accommodation, and workshops could be situated near each other. Previously, the schools had operated on rented premises. In the early years the State was largely responsible for the finances of the schools but donations were also received from local parishes and privately. After the Decree of 1892 the maintenance of the schools became the responsibility of the State.

According to a statute of 1904 pupils were to be admitted to Helsinki and Kuopio on alternate years. The Swedish-speaking pupils in Helsinki were taught in a separate department. Unrest was provoked among teachers following changes introduced by the 1904 Statute in the method of making appointments. Hitherto, appointments had been made collectively in sittings of the Senate Department of Economic Affairs but the Statute of 1904 placed the responsibility for appointments with the head of the Central Board of Schools. The Statute came into effect at the

very time when Russification under Bobrikov was its peak. With the coming of conditions of greater freedom the provisions of the Statute were taken up at a meeting in 1906 of teachers of the sensory-handicapped. On the basis of their recommendations some changes in the Statute were made in 1908.

Questions relating to by-laws and the planning of education came up frequently in meetings and writings of teachers of the blind. In 1908 a committee was set up to consider proposals for change. The chairman of this second committee dealing with the education of the sensory-handicapped was Valter Forsius, who had been appointed inspector of schools for the sensory-handicapped in 1892, and, as members, were blind school principal Kyösti Sipilä, deaf school principal Kustaa Killinen, and the principal of the school for the mentally defective in Perttula, Edvin L. Hedman. The committee sat until 1912. It made a proposal as to by-laws which was taken up by the Central Board of Schools but which failed to be ratified by the Senate. A proposal as to the planning of teaching remained undone. A committee chaired by Mikael Soininen on the planning of elementary education and sitting at the same time also failed to complete its work and, thus, the planning of education for different types of school was left until Finland became independent.

Education for the visually-handicapped was not compulsory throughout the period under study although the question was brought up to several occasions. It was considered, along with other topics, in the first committee on the sensory-handicapped in 1889 but those supporting compulsory school attendance lost the vote. In 1901 at the first conference of teachers of the sensory-handicapped the question of compulsory school attendance was again taken up but nothing came of it. Compulsory education for handicapped children was brought up within the context of compulsory education generally in debates in the Diet around 1910, but this reform remained unrealised until 1921 and the Compulsory Education Act.

The administration of the blind schools at the highest level was the responsibility of the Tsar and Departments of the Senate. In 1869 the Central Board of Schools was set up and the blind schools came under jurisdiction. The first inspector of the Helsinki School for the Blind was Professor Mathias Akiander. When the Central Board of Schools had begun functioning both blind schools were assigned to the inspector of elementary schools, the first of whom was Uno Cygnaeus. In 1880 a separate inspector for schools for the sensory-handicapped was proposed but it was not until 1892 that this post was created. Valter Forsius was its first appointee. His duties were very broad as he was to supervise **all** special schools. In 1892 Forsius began the Finnish Journal of Schools for the Sensory-Handicapped which became a forum of debate on questions of special education.

There were differences in the administration of schools at the local level: the Helsinki School for the Blind was Professor Matthias Akiander. When the Central was the school principal. At the beginning in Kuopio, on the other hand, a staff council formed from the teaching staff was responsible for many matters. Later, the Kuopio school had a five-member school boards shared with the School for the Deaf. The Staff council, however, continued to take responsibility for many school matters and dealt with questions of current concern at its monthly meeting.

The blind schools were small in the early years having teaching staffs of ten at most around the 1890's. The size of teaching staffs increased somewhat later as more

pupils enrolled and the length of education increased to ten years. At the Helsinki school about 70 % of the teachers were women whereas in Kuopio 62 % were men. The differences were greatest in the early years as the Helsinki school mainly enrolled girl pupils. Most teachers of the blind came from the provinces of Kuopio and Uusimaa where the schools were situated. About half of the teachers came from towns or incorporated villages although the urban population of Finland in 1890 was only 9.9 %.

During the years 1865–1917 almost half the teachers of the blind were the children of civil servants. About 30.2 % came from families deriving their livelihoods from service to local and parishes authorities and 17.2 % from service to the State. The proportion was quite considerable given that in 1900 only about 3 % of the population was in public service or practising a profession. A particularly large number were the children of clergymen. This may be explained by the fact that the existence of blind schools was common knowledge in clerical circles and that teaching the blind was considered a suitable profession for an unmarried woman of the higher classes. With new exceptions women teachers were unmarried. This was quite a common state in the late-nineteenth century among educated, working women. Where such women came from farming backgrounds it was generally from families owning their own land; where they came from families who made their livings from industry they tended to be those of the independent artisan; and where they came from background in trade it was that of the shopkeeper. Teachers of the blind in the period under study were initially from upper- and middle-class homes. There was a larger proportion from the higher social classes than that among elementary school teachers of the time.

In the education they received, blind school teachers were exceptional compared to their elementary and secondary school counterparts but might be regarded as closer to the latter. The qualifications required at Kuopio meant that university graduates, even with M.A. or theological degrees, applied for the principalship and teaching posts from the very beginning. The Helsinki school had a woman principal for the first years and no specific qualifications were required. With the Decree of 1892 the same qualifications were required for both schools and only university graduates became principals. A teacher of the blind needed the same basic qualification as an elementary school teacher. In addition, they were required to complete a course of teacher training, demonstrate their teaching ability, and pass a test of theory. Many of the teachers had attended a teachers' training college, the Finnish-speaking usually in Jyväskylä and the Swedish-speaking in Tammissaari. Many did their teaching practise and further training in Kuopio but some went to Helsinki. Because the system in the blind schools was based on specialist teachers, teaching staffs included teachers of physical education, singing, musical instruments, and handicrafts who had been specially trained for their subjects. In particular, teachers of basketry and brush-making had acquired their professional education abroad e.g. in Copenhagen, Stockholm, St. Petersburg, and London as well as in several blind schools in Germany.

Principals and teachers in Finnish blind schools maintained active contacts with schools abroad and obtained knowledge of the latest developments from them. During the period under study 153 study trips abroad were made (there were 99

teachers). Most such journeys centred on Sweden, Germany, Denmark, and Norway but a number were made to Russia, Austria, and Switzerland. The most distant places visited were the U.S.A. and, in Europe, Italy, Hungary, and Czechoslovakia. Teachers participated in international congresses in which questions of teaching the visually handicapped were deliberated. They usually attended conferences in Germany and Scandinavia e.g. the 1882 Frankfurt am Main, 1895 Munich, and 1903 Stockholm conferences. An important event was the Nordic Conference of Teachers held in Finland during which lectures and discussions were held and exhibitions mounted. International co-operation greatly stimulated Finnish education for the visually-handicapped and facilitated awareness of new subjects for teaching, teaching methods, and equipment.

Co-operation among Finnish schools for the sensory-handicapped was also significant. In Finland in 1901 and 1906 teachers' conferences were held which dealt with current questions e.g. the question of by-laws and the planning of education, and the remuneration and organization of teachers. Teachers of the sensory-handicapped did not, in the period under study, succeed in establishing their own professional organization although this had been discussed for over 10 years. The Finnish Union of Teachers of the Sensory Handicapped was founded in 1918.

The remuneration of teachers of the blind was somewhat better than that of elementary school teachers. The differences between the various groups of teachers were considerable and were connected with differences in the qualifications required. The nature of the job, the opportunity to concentrate teaching on few subjects, relatively good salaries, and the agreeable location of the schools were factors which drew applications from many able and talented teachers. From the way which they applied themselves to their work they might truly be regarded as teachers with a 'calling'.

During the period 1865–1917 a total of 573 pupils studied in Finnish schools for the blind of whom 49 % were girls and 51 % boys. In the early years it proved hard to acquire pupils and principals had to travel to find them. They also placed advertisements in newspapers and wrote to parish rectors.

The Helsinki School for the Blind drew its early pupils mainly from Swedish-speaking homes in southern and south-western Finland. Many of these were the children of traders, artisans and other members of the wealthier bourgeoisie. Those enrolling later from the towns increasingly came from workers' families. The Kuopio school took Finnish-speaking pupils and these came mainly from farming families in eastern and northern Finland. A large proportion came from the Province of Kuopio itself and from the southern part of the Province of Oulu i.e. from those areas in which, in the second half of the nineteenth century, there were parts where over half the dwellings were simple huts without chimneys. In the same areas there were also many families who had no dwellings of their own but who were dependant lodgers in the rooms of others. Several families might even share the same all-purpose living-room. About 37 % of all blind school pupils came from such families. Cramped living quarters, poor hygiene and ignorance about matters of health care – all combined with poverty – were factors which helped to induce blindness.

At the beginning the most usual cause of blindness was blenorrhoea neonatorum, an infection resulting from gonorrhoea. This accounted for over 29 % of the cases of

blindness among pupils in the early years. A considerable proportion of these were from the Kuopio school. The next most common cause of blindness was variolae or smallpox which accounted for 17 % of cases. The next major cause of blindness was trachoma accounting for about 11 % of cases. Other common causes were cataracta congenita, scrofula, degeneratio pigmentosa, and ophthalmia sympatica. During the 1890's the commonest cause of blindness was still blenorrhoea neonatorum and it accounted for about 33 % of all pupils. Smallpox had diminished with the spread of vaccination but blindness resulting from measles and scarlet fever continued as before. Trachoma was still the third major cause of blindness and pupils suffering from it most often came from the Province of Kuopio.

Towards the end of the period under study the number of cases of blenorrhoea neonatorum lessened with the introduction into Finland in the 1880's of 'the Credé treatment by which drops containing silver nitrate were placed into the eyes of newborn babies. On the other hand the number of cases of blindness resulting from accidents grew. Such accidents were caused by e.g. knives, shearing clippers, pointed tools, sewing-machine needles, and the sharp claws of cats. Pupils blinded by explosives also came into the schools by the end of the period.

The major causes of blindness throughout the period under study were socio-economic. In this respect the period may be compared to the present-day in the developing countries. In addition to infections, poxes, and trachomas there were also inherited causes of blindness.

A number of the pupils during the period also suffered from related handicaps and diseases. At the turn of the century there were two pupils who were both deaf and blind. The instruction they received exemplified special education at its best. Later, however, pupils with severe hearing defects were not admitted to the blind school. A number of pupils were also physically handicapped and some were mentally retarded. The 'falling sickness' or epilepsy also hindered the school attendance and dormitory life of several. In general, the seriously handicapped attended school only for one to three years after which they returned to their families, local authority homes, or other institutions. About 4 % of blind school pupils died while still attending school. In addition, there were many pupils who, having had to leave school for health reasons, died within a few years of doing so. The commonest cause of death was tuberculosis. It was, in any case, a widely prevalent disease and e.g. cramped dormitory conditions and dusty workshops contributed to susceptibility to it.

Only few of those who went to the blind schools had received any previous education in ambulatory or elementary schools, or in the Stockholm School for the Blind. In general the learning skills of those coming to the schools were weak and for this reason it was now and then proposed that a kindergarten be set up for the visually handicapped. This never came about but pre-school courses eased the situation so that from the 1890's onwards children were given preparation for school proper.

Particularly at the beginning of the period there were differences in the ages of pupils coming into the schools. These differences were so great that the youngest might be six years of age and the oldest 37. Such a heterogeneous age structure created teaching problems. Later, differences evened out. The average age of

enrollment during the period under study was 10–13 1/2 years. In practice the period spent at school varied between 4 1/2–7 1/2 years.

In general the blind schools had a long school day. In the 1880's, for example, pupils worked a 9 1/2 hour day. During the mornings they studied in class and in the afternoons did practical work. The school day was shorter by the end of the period but was 8 hours nonetheless.

Education for work played a central role in the syllabus. About half of all teaching were spent on handicrafts. In the lower grades Fröbel exercises were done with the aim of strengthening the hands and practising for later work. From the 1870's onwards, the handicrafts practised in the schools and workshops approached professional levels. The girls did weaving, sewing, and knot-work and other handicrafts commonly done by women. The boys were taught such skills as rope-making, brush-making, basket-weaving, and rug-making. Many pupils acquired an occupational skill during handicraft lessons.

Another aim was to provide pupils with a Christian general education. In addition to handicrafts and particularly in the early years, religious education held an important place in the curriculum so that e.g. in the 1870's it accounted for 13 % of teaching hours. With the beginning of the 1900's the amount lessened to around 8.3 %. Religious instruction comprised readings and stories from the Bible, the catechism, and hymns. There were daily morning and evening prayers, and grace was said at mealtimes. On Sundays the pupils went to church or attended short services at school.

Mother tongue was taught as a subject from the beginning. From the 1860's in Finland three writing systems for the blind were known: the Latin alphabet written in raised letters, the English Moon System, and the French Braille system.

At the beginning reading was taught through the Gospels of John Matthew, and Mark written according to the Moon system. In the 1880's in the Helsinki school a Latin alphabet reading book for which the plates were obtained from Copenhagen was introduced. At the beginning of the 1890's both schools changed to Braille for teaching reading as from 1891 books in Braille began to be produced in Finland. Writing was taught from the star using Braille and the necessary equipment was obtained from abroad. Partially-blind pupils used Danish Guldberg and Swedish Åstrand equipment.

The teaching of mother tongue comprised reading, writing, grammar, and learning by rote to develop the memory. Examples of the latter were poems, songs, and hymns.

Of importance in arithmetic was mental arithmetic which was assiduously practised and involved rather large sums. The abacus and a Braille-cube counting frame were also employed to help in teaching arithmetic. Geometry was considered necessary for those preparing for an occupation in handicrafts. In teaching geometry a number of objects were used and such aids as, for example, small sawdust-filled cushions stuck with round-headed pins forming geometrical shapes. This idea came from a school in St. Petersburg.

For history, geography, the natural sciences, and the lower school general knowledge classes there were no books in the early years so that learning took place aurally. Learning by demonstration thus received a great deal of attention. Use was

made in lessons of relief maps and globes, miniature models of animals, and plants and other natural materials. Excursions into the countryside, to museums, and to other places which it was thought would broaden their knowledge were made with pupils.

Singing, physical education, and, from the 1890's, modelling, all had a place in the curriculum. In singing classes religious and secular songs were taught, and from the turn of the century, singing from scales. Pupils were taught how to read music using raised notation in the Kuopio school as early as the 1870's and in Helsinki in the mid-1880-s. It was necessary as many of the pupils were taught to play an instrument such as the piano, harmonium, and organ and, from the turn of the century, wind instruments. As a result schools were able to feature brass ensembles.

In physical education classes there were exercises using wands and gymnastic apparatus as well as a variety of games. There was little in the way of sports. However, around 1910 there was some skating, skiing, and tobogganning in the blind schools. Modelling or moulding developed manual understanding in classes teaching general knowledge.

It was aimed to introduce new subjects into the teaching programme and, at the beginning of this century, there was to some extent the teaching of massage. Esperanto, and domestic economy for girls. Other subjects received new content e.g. accounting in arithmetic and temperance in natural science. In addition to handicrafts with the purpose of educating pupils for an occupation the curricula of the blind schools also contained a wide range of subjects at the level of general culture.

In many subjects in the blind schools teaching was carried out by demonstration and discussion. Because the pupils did not have books their homework was read to them in the dormitories. For many subjects they also made themselves short textbooks in Braille based on what they had learned in class. Memorising was used for learning e.g. poems and hymns. Methods of demonstrating knowledge were obtained during study trips abroad.

Pupils were given reports orally at first but, from the beginning of the 1880's written certificates were issued. Punishments were mostly meted out for minor offences such as creating a disturbance in class, whispering, and slackness. For graver offences there were detention and expulsion. Even these latter were found necessary on occasion as pupils who had reached adulthood sometimes caused disturbances e.g. turning up drunk, fighting, and even attacking each other with knives.

Schools for the blind provided many pupils with skills that enabled them later to earn a living. Some left to go on with further studies e.g. in a foreign school for the blind. Most school-leavers later practised handicrafts – brush-making, basket-weaving, or one of the women's crafts. The next largest group became masseurs, and the third teachers and overseers in schools. There were also businessmen and musicians e.g. several became organists. For all these occupations instruction had been given in the blind schools. Some ex-pupils later proved unable to support themselves and ended up in municipal homes. The commencement of education for the blind improved the position of the visually-handicapped in Finland but also had

the effect of directing them exclusively towards occupations in handicrafts. Only in recent decades have other avenues been opened up to them e.g. the opportunity to attend ordinary schools and universities.

HENKILÖHAKEMISTO

- Ahnger, Aleksandra 68,70
Aho, Juhani 143
Akiander, Matthias 23, 41
Aleksanteri I 16
Aleksanteri II 21
Alho, A. 151
Alopaucus, C. H. 11, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28,
29, 30, 31, 43, 99, 125, 135, 140, 162, 175, 200
Andersson, Anna 190
Arppe, N. 156
Asp, G. 68
- Bach, J. S. 167
Backman, Alma 189
Backman, Ester 68
Barbier, Charles 139
Basilier, Hj. 37
Bell, A. 176
Bergman, Signe (o.s. Johansson) 195
Bergroth, E. 147
Berlin, N. J. 152
Bernoulli, Jacques 15
Björkstén, Elli 171
Bobrikov, N. 34, 35, 40, 76
Bonsdorff, E. 150, 151
Borg, H. 156
Borg, Per Aron 17, 87, 88
Borotinov, Mihail 38
Boström, Emelia 94
Brahms, J. 167
Braille, Louis 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143,
148, 167
Brofeldt, Theodor 91, 103
Buckley, A. 156
Böckelman, Alexandra 86
- Calamnius, J. V. 46
Cardano, Girolamo 15
Carlsdotter, Maria 86
Castrén, K. A. 37
von Collan, Adele 185
Collan, Anni 68
Coppela, P. 167
Cornelius, C. A. 147
Credé, Karl Sigismund Franz 109, 110, 113, 117
Cygnaeus, Ellen 55, 68
Cygnaeus, Uno 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 40, 41,
42, 44, 45, 47, 55, 135, 140, 141, 146, 147, 155,
158, 161, 200
- Dahlström, Karin 66
Dewey, John 85
Diesterweg, Friedrich Adolf Wilhelm 85
Dufau 139
- Ek, Gustaf 13
Ellinen, Mathilda 61
Enckell, Johan R. 68, 166
- Eneberg, W. 31
Erslew, Ed. 157
Ervast, K. 147
Eskelin, Karolina Sidonia 68, 69
Eurén, G. E. 146
- Fabritius, K. J. B. 46
Fatterborg, Ch. 18
Fattenborg, W. I. 18
Federley, C. B. 46
Federley, Louise 66
Floman, W. 30, 41, 42
Fock, Otto Edvard 18
Forsius, Valter 28, 29, 30, 31, 35, 37, 38, 41, 42,
43, 49, 75, 76, 80, 134, 136, 185
Forsman, Arthur 122, 123
Forsmark, Ernst 113
Forsström, O. A. 159
Foster, M. 156
Franssila, K. A. 37
Franz, C. 74
Frostén, G. F. 46, 156
Fröbel, Friedrich 19, 85, 159, 162
- Gaillod 138
Ganszaugé, Märtha 66, 174
Garbe, H. 13
Gebhard, Hannes 183
Genetz, A. (Jännes) 144, 158
Georgens, J. D. 19
Georgi, K. A. 20, 24, 125
Gissler, Tore 13
Godenhjelm, B. F. 144
Grahm, Frida 86
Grahm, Leontina Christina 18
Granqvist, Wiktor 69, 167
Grieg, E. 167
Grube, A. W. 149, 152, 158
Grönlund, Olga Alexandra 18, 126
Guldberg, L. F. 139, 140, 143
- Haapasalo, Väinö 125
Hagfors, K. J. 144
Hagström, Sophie 18
Halila, Aimo 11, 13, 65
Halonen, Agneta 122, 124, 131, 185
Handros, Björn Wilhelm Garibaldi 190
Hannikainen, Ida 55
Harder, Friedrich 152
Hartea, A. M. 189
Hauge, Yngvar 13, 17, 87
Haüy, Valentin 15, 16, 137, 138
Hebold 138, 143
Hedman, E. 30, 35, 77, 78
Heikel, Wiktor 68, 156, 170, 171
Heiskanen, Jalmari 91, 92, 94, 124, 144
Helander, Anders 46

- Helenius, M. 156
 Helin, August 61, 66, 74
 Heller, I. 167
 Heller, S. 74
 Hellstén, A. M. 189
 Helsingius, Gust. Ad. 37, 91
 Hermansson, Gerda 194
 Hildén, Konrad 41
 Hirvonen, Juho 180
 Hjelt, Alma 68
 Hoffrén, Ina 66, 83, 131, 143, 174, 188, 194
 Holopainen, Albin 195
 Howe, Samuel Gridley 16
 Hujanen, N. 50
 Hult, R. 158
 Huotari, Anna-Liisa 127
 Huotari, Dorothea 127
 Huotari, Johan Matthias 127
 Huotari, Lauri 127, 186
 Hyvönen, Kristina 127
 Härmälä, Jaakko 126
- Illman, Wäinö 67, 113, 194
 Ingman, A. 61
 Ingman, Johanna (Hanna) 23, 28, 29, 30, 31, 48,
 49, 55, 61, 71, 74, 83, 87, 92, 122, 142, 153, 161,
 166, 170, 171, 188, 198
 Iroff, Johannes 55, 69
 Isosaari, Jussi 13
 Itkonen, Adam 190
- James, William 85
 Jefremov, A. 37
 Johansson, Signe (myöh. Bergman) 195
 Juntunen, A. 92
 Juselius, Nils Jakob 20
 Jussila, J. 151
 Jännes, A. 144
 Järveläinen, T. 163
- Kahma, U. 84
 Kaila, Robert 190
 Kallio, Elin 171
 Kantele, O. J. 46
 Karunko, Wilhelm 190
 Kempainen, Jaakko 51
 Kerkkonen, K. 37
 Kiljander, L. S. 156
 Killinen, Kustaa 35, 77, 78
 Kilpeläinen, Elsa Hillegaard 126
 Kinnunen, Maria 86
 Kinnunen, Petri 11, 117
 Kiuasmaa, Kyösti 13, 182
 Kivi, Aleksis 143
 Kivirikko, K. E. 156
 Knäpe, Ester 122, 185
 Koskimies, J. R. 44
 Koskinen, E. 27
 von Kothen, Casimir 40, 41, 49
 Kretschmer, R. 13
 Krohn, J. 159
- Kuorikoski, Alva 68
 Kuotola, Urpo 11, 192
 Kurtz, J. H. 146
 Kynberg, Aina 55
 Köhler, L. 166
- Lancaster, J. 176
 Lagerblad, E. 144, 158
 Lagus, Viktorine 68, 165, 185
 Langhoff, August 94
 Langhoff, Fridolf Konstantin 94, 126
 Lehtinen, Arvo 194
 Leinberg, K. G. 146
 Levander, Laura 173
 Lindelöf, L. L. 41
 Lindeman, L. 167
 Ling, P. H. 171
 Linsén, J. G. 19, 61
 Linsén, Mathilda 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 40, 41,
 44, 47, 55, 61, 71, 72, 87, 127, 132, 135, 144,
 145, 146, 148, 149, 150, 154, 155, 157, 158, 159,
 160, 161, 170, 171, 200
 Lindqvist, R. 47
 Liszt, F. 167
 Ludvig IX Pyhä 15
 Ludvig XVI 16
 Luther, Martti 144, 146, 147
 Luukkonen, Anna 173
 Lyytikäinen, Ingeborg 66, 169
 Lyytikäinen, Konstantin (Kosti) 11, 32, 33, 34, 35,
 50, 62, 63, 71, 74, 75, 77, 78, 85, 121, 125, 152,
 157, 163, 169, 180, 183, 189
 Lyytikäinen, Lydia (o.s. Wikman) 44, 62, 63, 66,
 73, 75, 77, 121, 169, 170, 173, 184
 Lyytikäinen, Paavo 67, 189
 Länkelä, Jaako 141
 Lönnbeck, G. F. 41
 Löf, Isak 47
- Makkonen, Juhani 67, 184
 Malm, Carl Oscar 18
 Malmberg, Alma Sofia 18
 Malmberg, Johan 86
 Mannerheim, Eva 157
 Mansikkamäki, Armas 94
 Mansikkamäki, Kristiina 94
 Margolin, E. I. 13, 92
 Matthies 74
 Mechelin, Cely 198
 Mechelin, Leo 198
 Melän, K. O. G. 31
 Mendelssohn, F. 167
 Merikanto, O. 167, 190
 Meurman, Agathon 26
 Mikonsaari, Annikki 68
 Modeen, Alexander Edward 157
 Molander, Anna 68
 Moldenhawer, Johannes 13, 20, 49, 74, 133, 138,
 139, 140, 142, 164, 165, 188
 Moon, William 137, 140, 141, 142, 143, 144, 148,
 174

- Mozart, W. A. 167
 Mustakallio, Johannes 66, 73, 151
 Mykkänen, Pekka 67
 Mäkeläinen, Lydia 126
 Mäkinen, Lauri 75
- Nedler, M. 74
 Nieminen, Laina 190
 Niskanen, Samuel 50
 Nix, Oskar 39, 99
 Noponen, Alpo 159
 Nordbäck, Valdemar 38
 Nordman, A. E. 30, 84
 Nordman, P. 158
 Norries, Gordon 113
 Nurmi, Paavo 194
 Nylander, A. E. 46
 Nylénius, Hilja 68
- Oker-Blom, Max 156
 Oksanen, Hilja 189, 190
 Ovaskainen, Anna Kaisa 186
- Pablasek, M. 139
 Pallin, J. R. 159
 Palmén, J. Ph. 18, 41
 von Paradais, Maria Teresia 16, 138
 Pekkala, Elmiina 131, 189
 Pekuri, Albert Alexander 68, 167
 Pentikäinen, Greta Wappu 127
 Pestalozzi, J. H. 18, 85, 162
 Petander, Athalia 64, 103, 180
 Petra, Aina (vuoteen 1906 Petander) 64, 73, 168, 184
 Pietarinen, Mikko 190
 Pihkala, Lauri 172
 Piirainen, Veikko 27
 Plaidy, Louis 166
 Plit, Keijo 11, 27
 Pontanus, Peter 15
 Pukki, Heikki 186
 Puysaux 138
 Pythagoras 149
- Raivio, Terhi 118
 Rutanen, Ilta 189
 Rautio, Markus 195
 Rein, Th. 159
 Riemer, W. 74
 Ritola, Ville 194
 Roggen, B. 88
 Roos, Amalia 61, 145, 155, 161
 Rotkirch, W. 18
 Rotonen, Penjami 131
 Rossander (Rauste), Aili Maria 66
 Rubinstein, A. 167
 Runeberg, Hj. J. 173
 Runeberg, J. L. 143
 Ruottinen, Olli 190
 Rupert, T. 170
 Rutanen, Ilta 189
- Rydberg, Viktor 143
 Ryytty, Reetrikka 103
 Räsänen, Ivar Henrik 50
- Saastamoinen, Herman 47
 Saksanen, Iilja 189
 Salomon, Otto 163
 Savolainen, I. 147
 Schalin, Herman 195
 Schauman, Berndt Otto 46
 Schiött, Waldemar 166
 Schottke 74
 Schubert, Franz Peter 167
 Schybergson, M. G. 159
 Segerstedt, A. J. 155, 156
 Seijerling, Charlotta Antonia 17
 Setälä, E. N. 144
 Sibelius, Jean 167
 Silferhjelm, Fred. 18
 Sipilä, Kyösti 35, 49, 61, 62, 131, 173
 Smedslund, Fritz 188, 193
 Soininen, Mikael 33, 38, 39, 41, 85
 Stenius, Bertha 46
 Stenius, Karl Mortimer 20, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 49, 56, 62, 71, 72, 85, 88, 89, 143, 149, 152, 154, 161, 164, 167, 172, 200
 Stieler 74
 Ståhl, Henrik 74
 Strömberg, Ludvig 68, 161, 167, 188
 le Sueur, Francois 16
 Sundvall, F. W. 147
 Suonio, Kaarlo 124, 148, 151
 Surakka, Anna 148
 Surakka, Antti 148
 Syrjälä, Jalmari 179
- Tanskanen, Tauno 195
 Tarjanne, A. J. 37, 41
 Taskinen, Heikki 123
 Tegner, Esaias 143
 Telén, U. W. 46
 Thili, Hedda, Juliana 127
 Thule, B. A. 50, 175
 Tigerstedt, R. 156
 Tikkanen, Antti 194
 Topelius, Z. 143, 152
 Totro, Timo 11, 25
 Trygg-Helenius, Alli 185
 Tschetschulin, Maria 69
 Tuhkanen, J. F. 147
 Tönnesen, Otto Wilhelm 49, 55, 56, 67, 70, 161, 166, 167
 Törmä, Hjalmar 190
 Törnqvist, Ida 68, 73, 184
- Unonius, K. W. J. 155
- Vaaranen, J. 147
 Waernerberg, G. M. 23
 Wallin, Olaus 70
 Walmari, Zachris 46, 104

Vannas, Salme 118
Warjonko, Martin 190
Vartia, Arvo 68
Vartio, Eero 11
Vartio, Viljo 190
Wegelius, Martin 167
Welf 15
Werkko, K. 47, 154
Westerstråle, Nanny 66, 153
Wichman, Ossian 76
Widmark, J. 104, 106, 107, 108
Wiik, Julian Alfred (John) 67, 161, 188, 189
Wikman, Lydia (ks. Lyytikäinen) 51, 75, 76, 125
Wilskman, I. 171
Wirtanen, Oskari 189
Wuorela, Gustaf Adolf 62, 63, 75, 77, 133, 136, 187
von Wright, Magnus 187
von Wright, Viktor Julius 124, 163, 174, 186, 188,
195
Yrjö-Koskinen, Y. K. 37, 41, 159
Yrjö-Koskinen, Y. S. 31, 33, 41
von Zansen, Fredrik 189
Zettergren, G. 187
von Zwegberg, A. W. 26
Åstrand, Otto 139, 143, 149
Åström, Emma Irene 68, 69